İlk Çağ'dan Orta Çağ'a

Uygarlığın Öyküsü

James Harvey Robinson
James Henry Breasted
Emma Peters Smith

retorik

İlk Çağ'dan Orta Çağ'a

UYGARLIĞIN ÖYKÜSÜ

UYGARLIĞIN ÖYKÜSÜ kitapları

1. İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Uygarlığın Öyküsü
2. Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a Uygarlığın Öyküsü
3. Yeni Çağ'dan Yakın Çağ'a Uygarlığın Öyküsü
4. Yakın Çağ'dan Günümüze Uygarlığın Öyküsü

İlk Çağ'dan Orta Çağ'a
UYGARLIĞIN ÖYKÜSÜ

JAMES HARVEY ROBINSON
JAMES HENRY BREASTED
EMMA PETERS SMITH
ve
EDITH W. WARE'in yardımıyla

İngilizceden Çeviren:
İBRAHİM ŞENER

retorik

retorik

retorik / tarih

Kitabın Özgün Adı:
History of Civilization, Earlier Ages

Yazarlar:
James Harvey Robinson
James Henry Breasted
Emma Peters Smith

Çevirmen:
İbrahim Şener

Sayfa Tasarımı:
Çelebi Şenel

Kapak Tasarımı:
Doruk Can Koçak

ISBN: 978-975–553-760-3

Baskı: Haziran 2020

Baskı Cilt:
WPC Matbaacılık San. Tic. A. Ş.
Sertifika no: 35428

Doruk Yayınları
info@dorukyayinlari.com
www.dorukyayinlari.com
Sertifika no: 43738

Yayıncının Notu

Bu kitabın ilkçağa dair bölümleri Dr. Ware'in yardımıyla Dr. Breasted tarafından hazırlanmıştır ve daha sonraki bölümler Dr Robinson ve Dr. Emma P. Smith tarafından yayına hazırlanmıştır. Uygarlığın Öyküsü dizisinin üçüncü ve dördüncü kitapları ise Dr. James Harvey Robinson, Dr. Charles A. Beard ve Dr. Donnal V. Smith tarafından hazırlanan *Our Own Age* kitabından dilimize çevrilmiştir.

Giriş

Bu kitap Batı uygarlığının en erken dönem başlangıcından günümüze kadar kısa bir araştırmayı sunar. Böylesine geniş bir konunun ana hatlarını tek bir el pergeli içine oturtabilmek malzemenin seçilmesi, düzenlenmesi ve sunulması konusunda son derece özenli olmayı gerektirir. Yazarlar eğitmenlerin karşılaştıkları sorunların yanı sıra okuyucuların gereksinimlerini sürekli olarak akılda tutmuştur. Onlar kitabın açık, ilgi çekici ve anlaşılır olması yönünde çaba göstermiştir.

Bu nedenle yalnızca geçmişin şimdi ile ilintisinin anlaşılması için yaşamsal olan konuları dahil etmişlerdir; çünkü onlar geçmişin yalnızca dinamik yönlerinin genç insanların ilgisini ve hayal gücünü uyandıracağına inanırlar. Özel özenlilik geçmiş ve bizim aramızdaki bu bağı vurgulamakla kalmaz, ayrıca söz konusu meselelerin ana teması veya "referans çerçevesi" ile nasıl ilintili olduğunu ve ana temayı nasıl aydınlattığını gösterir—uygarlığımızın nasıl geliştiğini ve uzun başarı yılları boyunca nasıl gelişme gösterdiğini ortaya koyar.

Yazarlar sosyal bilimler alanında dönemin en son araştırmalarından faydalanmıştır, böylelikle elinizdeki kitap daha ileri çalışmalar için güvenilir bir temel teşkil edecektir. Onlar sosyal çalışmalar arasında daha yakın bir bağıntıyı görmek isteyen ilerlemeci eğitmenlerle yürekten bir sempati içindedir. Bundan dolayı onlar bizim uygarlığımızın karmaşık karakteristik yapısının daha bütünlüklü bir anlayışına doğru serbestçe çalışmalarda bulunmuştur.

Anlaşılırlık ve inandırıcılık gücü adına, öykünün mantıksal ve ilgi toplayıcı bir şekilde gözler önüne serilmesi için konu malzemesinde düzenlemeler yapılmıştır. Mevcut konular veya "ünite" formu insanoğlunun yaşamının geniş ölçekte farklı yönlerinin sunulmasında en pratik uygulamaları benimsemiştir. Kitap başlıca beş üniteye veya kısma ayrılmıştır. Bu ana kısımların her birinin girişinde çok basit bir ifade bu kısmın içeriğini ve önemini birkaç satır içinde vermektedir. İkinci olarak, her bir kısım o kısmın

veya ünitenin çeşitli yönleri ile ilgili olan bölümlere ayrılmıştır. Her bölümün öncesinde bölümün anahtarını özlü bir formda veren kısa bir giriş vardır. Bu ön ifadeler okuyucuyu ne bulacağına hazırlamakla kalmaz, ayrıca önceden olan şeyle ilintisini gösterir. Onlar böylelikle süreklilik oluştururlar ve tüm anlatımın birliğini gösterirler. Eğer okuyucu bölümü tam olarak öğrendikten sonra ön ifadeyi tekrar okursa, onun bir bütün olarak bölümün yapısına nasıl uyduğunu açık bir şekilde görecektir. Üçüncü olarak, paragraflar bölümün doruk noktasına doğru artan ilgi ve vurgu ile öyküyü taşımak için birbirine yakın bir şekilde bağlanmış ve düzenlenmiştir. Dördüncü olarak, tüm bilinmedik ve alışılmadık terimlerin anında açıklanmasıyla okuyucunun zihnindeki muğlaklık ve kafa karışıklığından sakınmak için anlatım dilinin basit olmasına özen gösterilmiştir. Böylece kitabın başından sonuna kadar kullanılan sözcüklerden kitabın yapısına varıncaya dek bir bütün olarak, yazarlar öğrenme koşullarını mümkün olduğunca elverişli hale getirmek için çaba göstermiştir.

Her bir bölümün sonunda bulunan çalışma destekleri üç amaçlı olarak hazırlanmıştır: okuyucuya okuduğu şeyde yorumlama yapma ve ustalaşmada yardımcı olmak; hâlihazırda bilgi sahibi olduğu konular ve yeni öğrendiği bilgi arasında ilinti kurmasına yardım etmek ve böylece entelektüel bakış açısını genişletmek; ve akademik açıdan ustalaşma yöntemleri edinmek için kendisini eğitmek.

Metin üzerine temellenmiş olan değerlendirme soruları bölümün en önemli noktaları hakkında kişinin belleğini tazelemesi için tasarlanmıştır. Anlatının mükemmel derecede aşikâr olarak anlaşıldığından emin olmak için okuyucunun ustalaşması amacıyla verilmiş olan bir Faydalı Terimler listesi vardır. Kişinin kendi kelime haznesine bu sözcüklerin eklenmesi onun genel okuma menzilini büyük ölçüde genişletebilmelidir. Yol Gösterici Sorular incelenmekte olan özel konu ile başka bilgilerle nasıl ilinti kurulacağını, karşılaştırma ve karşıtlıkların nasıl belirleneceğini ve fikirlerin ve kurumların gelişimlerinin nasıl takip edileceğini ortaya koymaktadır. Tartışma Konuları eleştirel düşünmeyi

harekete geçirme, okuyuculara bir tartışmada kendi konumlarını sürdürmeyi öğretme, karşıt fikirleri dengeleme ve dikkatlice ince farklılıkları görerek bağımsız yargılamalarda bulunma niyetiyle hazırlanmıştır. Öğrenmede İlave Deneyimler bölümü daha ileri düzey konuları ve problemleri içerir. Okuyucunun akademik bir şekilde çalışma alışkanlığı oluşturması yönünde eğitilmesi için, ondan sürekli olarak sözcükler, ansiklopediler ve başvuru kitapları kullanması istenir. Her şeyden önemlisi, kaynak materyallerine erkenden bir tanışıklık tarih okuyucuları için paha biçilmezdir. Okuyucu, onların ikinci-el veya üçüncü-el değerlendirmesinden ziyade bunlardan kişiliklerin ve olayların gerçekliğinin çok daha canlı bir duyusunu elde edecektir. O, birincil ve ikincil kaynaklar arasında ayrım yapmayı öğrenecektir; kendisi için tarihin yapıldığı maddeyi görecektir; tarihsel derin bilginin oluşumları hakkında bir şeyler öğrenebilir ve bizim kendi dönemimizde onun tarihi yazılma noktasına geldiği zaman onu oluşturacak kaynak malzemenin ne olacağını kendine sorabilir. Her bir bölüm için kaynaklardan seçkiler verilmiştir ve okuyucu erişilebilir olduğunda başka kaynak malzeme okumaya teşvik edilmelidir.

Haritalar mevcut metni resimleştirmek ve konuları daha açık kılmada eğitmene yardımcı olmak için özellikle hazırlanmıştır. İllüstrasyonlar anlatıma canlılık ve gerçeklik katma amacıyla özenle seçilmiştir ve bunun yanı sıra geçmişin yeniden oluşturulmasında okuyucuya görsel yardımda bulunacaktır.

YAZARLAR

İçindekiler

Kısım Üç • YUNANLAR UYGARLIĞIMIZI GELİŞTİRMEK İÇİN HERHANGİ BAŞKA HALKLARDAN NASIL DAHA FAZLA ŞEY YAPMIŞTIR

Haritalar Listesi

Önsöz

Uygarlık nedir? Uygarlığımızın bu öyküsüne başlamadan önce uygarlığın ne anlama geldiğinin net bir ideasını elde etmemiz gerekir. O, gündüz ve gece her dakika etrafımızı saran bir şeydir. İstesek de ondan kurtulamayız. Biz ona öylesine alışmışızdır ki onu kanıksarız ve genellikle ona pek dikkat etmeyiz. Ancak onun bize getirdiği gereklilikler, kolaylıklar veya keyiflerin bazıları olmaksızın yaşantımızı sürdürmek zorunda kaldığımız zaman ondan haberdar oluruz. Yerküre üzerinde çok az uygarlığa sahip bazı insanlar vardır ve kendi durumumuz ile onlarınkini karşılaştırarak bizim uygarlığımızın neleri içerdiğini görebiliriz.

Yabanıl Andaman Ada Halkının Yaşam Tarzı. Bengal Körfezi'nde, New York'un küresel olarak diğer tarafında, yerleşimcilerinin dünyadaki herkesten daha az uygarlığa sahip olduğu Andaman Adaları vardır. Onların ağaç dallarından oluşan barınakları dışında hiç evleri yoktur, tahta döşeme, çivi, tuğla veya harç hakkında hiçbir şey bilmezler; bizimki gibi giysileri yoktur, çünkü onlar kumaşı biçemez ve pamuğu, yünü, keteni veya ipeği dokuyamaz ve bu durumda giysi yapamazlar; metal işlemeyi bilmedikleri için hiç çelik bıçakları, çekiçleri veya baltaları yoktur. Hiç çiftlikleri veya sebze bahçeleri, dükkânları, fabrikaları, okulları, ibadethaneleri, kütüphaneleri olan şehirleri yoktur; onların hiç kitabı yoktur, halkı okuyamaz ve yazamaz ve onlar arasındaki hiç kimse coğrafya, tarih, jeoloji, kimya veya bizim bilim ya da sanat dallarımızdan herhangi birini bilmez.

Kısacası, Andaman ada halkı, bizim yaşantılarımızın doğal bir parçası ve uygarlıklarımızı oluşturduğu görünen tüm bu şeyler olmaksızın yaşantılarını sürdürmeyi başarır. Ancak onların birbirleriyle konuşabildikleri bir dili vardır; onlar balıklarını pişirmek için ateş kullanırlar, oysa onu nasıl yaptıklarını bilmezler ve dolayısıyla söndürmek için çok dikkatli olmak zorundadırlar. Onlar oklar ve yaylar yaparlar ve sepetler dokurlar ve birkaç

basit şeyi yapabilirler. Kanolarındayken kara görüntüsünden çıktıklarında yıldızlara bakmak hakkında çok az şey bilirler, bu nedenle karanlık bastırdığı zaman geri dönemeyeceklerdir. Uygarlık konusunda daha ileri olan bölgelerden gelebilecek gemilerden herhangi bir şey satın alabilmek için paraları yoktur. Çok sayıda yüzyıl boyunca, şimdi olanla büyük ölçüde aynı şekilde yaşamış görünmektedirler.

Andaman ada halkının bildikleri kadar şeyi bile öğrenmek insanoğlunun binlerce ve binlerce yılını almıştır. Yeterince geriye gidersek, insanların kendilerini korumak ve yiyecek elde etmek için kendi çıplak ellerinden başka hiçbir şeyleri yoktu. Bu erken dönem insanları, bedenlerini kaplayacak hiçbir şey olmaksızın tropik ormanlar boyunca geziniyor, kökler, tohumlar ve yabani meyveler ile günlük tedariklerini karşılıyorlardı. Onlar daha sonra taş ve tahtadan silahlar yapmayı öğrendiler ve bunlarla vahşi hayvanları öldürüp, onların etlerini yemek için ve derilerini giysi yapmak için kullandılar. Yavaş yavaş birbirleriyle konuşma yöntemlerini geliştirdiler, ancak herhangi bir yerde yazının bulunmasına kadar çok uzun bir zaman geçmesi gerekecekti. Biz insanların konuşmayı ve yiyeceklerini pişirebilmek ve ısınmak için bir ateş yakmayı ilkin nasıl öğrendiklerini bilmiyoruz. Ancak konuşmak ve ateş yakmak belki de şimdiye kadar yapılmış olan en önemli keşiflerdir, çünkü onlar olmaksızın insanoğlu kendini soğuğa karşı koruyamaz, uygun bir şekilde beslenemez veya öğrenmiş olduklarını başkalarına aktaramaz.

Uygarlık Keşiflerden ve Buluşlardan Oluşmuştur. En eski başlangıçlarından itibaren uygarlığın gelişimi, belki de yarım milyon yıl öncesine dayanmaktadır, büyük ölçüde keşiflerden, buluşlardan ve insanoğlunun ve üzerinde yaşadığı dünyanın gitgide artan bilgisinden oluşmuştur. Bu buluşlar ve keşifler yalnızca keyif aldığımız konfor ve rahatlıkları değil, aynı zamanda dinsel inanışlarımızı, doğru ve yanlışa dair idealarımızı, yönetim şeklimizi, üretim yöntemlerimizi, ticaret yapma yollarımızı, edebiyatımızı ve her türden sanatımızı içerir. Tüm bunlar uygarlığın çok önemli kısımlarıdır; fakat tıpkı evler, aletler ve giysiler gibi, onlar

binlerce yıl boyunca gelişmiştir ve geçmişten gelen miras olarak ebeveynlerden çocuklara aktarılarak kuşaktan kuşağa devredilmiştir. Uygarlık bu mirasın gelişimidir ve onun gelişme şekli bizim uygarlığımızın öyküsünü oluşturur.

En Erken Dönem Keşifler. Uygarlığımızın uzun öyküsünü anlatmaya halen yabanıl olduğu dönemde giyecek arayışı içinde gezinirken yaptığı en erken dönem keşiflerle başlamak zorundayız. Çok büyük sayıda binlerce yıl sonra insan grupları nasıl tohum ekileceğini, mahsul elde edileceğini ve sığır yetiştirileceğini keşfetmiştir. Bunu yapabilmek için onların gezgin yaşantısından vazgeçmeleri ve küçük köyler kurmaları gerekiyordu. Erkeklerin ve kadınların sürekli olarak bir yerden öbür yere hareket halinde olmaları durumunda uygarlığın büyük ölçekte gelişmesi şansı yoktu. Kasabalar var olmaya başladıkça ve çok sayıda insan oralarda birlikte yaşadıkça keşifler ve buluşlar yapmak için elverişli koşullar oluşuyordu ve daha sonrasında onlar topluluk tarafından benimseniyor ve daha sonraki nesillere aktarılabiliyordu.

Bizim Uygarlığımız Mısır'da ve Asya'nın Batısında Başlamıştır. İnsanoğlunun yerleşmiş olduğu ve uygarlık konusunda hızlı ilerlemeler kaydettiği en eski yerlerden biri Mısır idi ve bugün keyfini sürdüğümüz şeylerin pek çoğu ilk olarak oradan ve Asya'nın batısından gelmiştir—örneğin, tuğla ve taş binalar, ince kumaş, cam, metal aletler, zarif altın mücevherat, takvimimiz ve hepsinden en önemlisi yazı için bir alfabenin kullanılması. Daha sonra batı Avrupa tarafından da kabul edilecek olan dinin geliştiği bölge de burasıydı. İncil'in kendi başlangıçlarına sahip olduğu yer Batı Asya idi. Bu nedenle elinizdeki kitap Avrupa ile değil, Mısır ve Batı Asya ile başlar; Avrupalıların büyük ölçüde derecesini artırmış oldukları ve yerkürenin her köşesine aktarmış oldukları uygarlığın türediği yer burasıydı.

Yunanların Katkıları. Yunanlar, Mısır'da ve Yakın Doğu'da inşa edilmiş olan uygarlıktan istifade eden ilk Avrupalı halk idi. Onlar daha önceden başarıya ulaşmış olan her şeyin çok ötesinde

çeşitli sanat ve bilimleri aktarmıştır. Yunan dili Batı üniversitelerinde halen öğretilmektedir ve Yunanca kitaplar, Eski Ahit ile birlikte, geçmişten gelen mirasımızın değerli bir parçasını oluşturur. Bundan dolayı bu kitapta hatırı sayılır bir alan Yunan şehirlerinin gelişme şekline ayrılmıştır ve bu şehirler o zamana kadar görünmüş olan herhangi bir şeyin çok daha üzerinde seçkin sanatçılar, bilim insanları, tarihçiler ve ozanların vatanı olmuştur.

Roma Dönemi ve Orta Çağlar. Yunanlar kendi keşiflerini yaparken, Romalılar nihayetinde Yunan şehirlerini kuşatacak şekilde doğuya doğru geniş bir imparatorluk inşa ediyorlardı. Yunan uygarlığı daha sonra Roma İmparatorluğu'na doğru yayıldı ve daha sonraki tüm ilerlemeler için bir üs oldu. Roma yönetiminin gücünü kaybetmesinden sonra bir dönem boyunca, çok büyük bir düzensizlik vardı ve uygarlık, ilerlemek yerine, geriye doğru gitmiştir. Bu dönem Orta Çağlar diye bilinir. İnsanlar bir zamanlar biliyor olduklarını unutmuştur ve Yunanların insanlığın mirasına eklemiş oldukları şeylerin bazılarını kaybetmişlerdir. Ancak, göreceğimiz gibi, birkaç yüzyıl sonra, düşüncelere dalmış insanlar geçmişin bilgi seviyesini yakalamışlar ve Yunanların henüz keşfetmediği çok sayıda hakikati ortaya çıkarmaya ve pusula, basılı kitaplar, barut, teleskop ve mikroskop gibi daha önce hiç duyulmamış olan şeyleri yapmaya başlamışlardır. Bu buluşların her biri insanoğlunun yaşam şeklini ve onların yıldızlar, dünya ve onun üzerinde yaşayan her şey ve kendileri hakkında idealarını değiştirmede büyük bir etkiye sahipti.

Avrupalıların Kendi Uygarlığını Atlas Okyanusu'nun Ötesine Aktarmaları. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından yaklaşık bin yıl sonra, Avrupalılar deniz yoluyla gitgide daha uzun yolculuklar yapmaya başlamıştı ve nihayetinde Yunanlar ve Romalılar için hiçbir surette bilinmeyen iki kıtayı keşfetmişlerdi. Bu topraklara kendi resmi yetkililerini göndermiş olan İspanya, İngiltere, Fransa, Portekiz ve başka Avrupalı ülkeler tarafından buraları yönetme konusunda hak iddiasında bulunulmuştur ve oralarda yeni devletler inşa etme niyetinde olan yerleşimciler artık

Batı Yarıküresinin haritası üzerinde görünmektedir. Böylece Avrupa uygarlığı Amerika kıtalarının kıyılarına ulaşmıştır. Mısır ve Yakın Doğu kökenli olan uygarlık benimsenmiş ve büyük ölçüde Yunanlar tarafından ilerletilmiştir. Romalılar onu batıya doğru taşımışlardır. Kaybolmuş görünen uzun bir dönemden sonra, eski uygarlığın önemli bir kısmı yeniden canlanmıştır. Orta Çağ'dan sonra çeşitli Avrupalı uluslar tarafından ona ilaveler yapılmış ve yeni ülkelerin uygarlığına dönüşecek şekilde Atlas Okyanusu ötesine taşınmıştır.

Uygarlığın Öyküsü'nden Öğrenilebilecek Şeyler. Hayatın kendisinin istisnasıyla, bizim uygarlığımız sahip olduğumuz en değerli şeydir. Onun mükemmellik derecesine getirilmesi insanoğlunun binlerce yıl boyunca sabırlı bir şekilde çalışmasını gerektirmiştir. Ve hepimizin başlıca görevi onu korumak ve geliştirmek için her şeyi yapmaktır. Çok azımız herhangi bir yeni keşif veya buluş yapmaya yetecek kadar maharetli veya özgün düşünce yapısına sahibizdir. Ancak bizim uygarlığımızın öyküsünü dikkatli bir şekilde çalışan herkes, geçmişte pek çok insanın yapmış olduğu gibi, yalnızca yeni olması nedeniyle değişikliklere karşı koymamayı öğrenebilir. Biz ayrıca sürekli olarak yeni formlarda yeniden ortaya çıkan eski kötülüklere karşı bunları ayırt edebilir ve kendimizi koruyabiliriz.

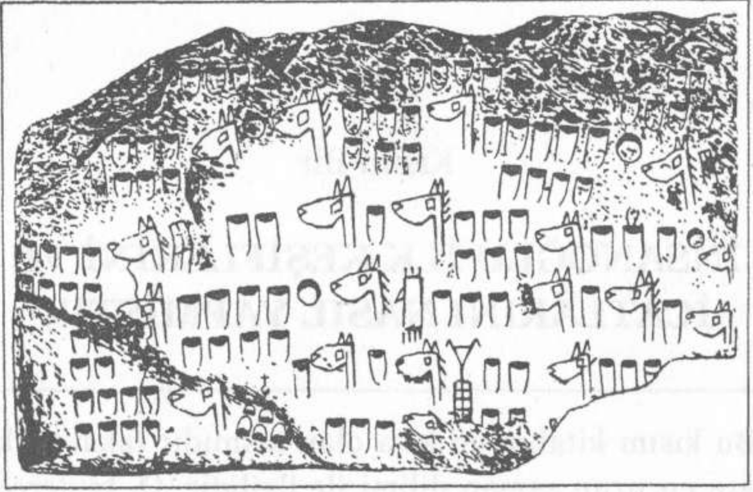
İlk Çağ'dan Orta Çağ'a
UYGARLIĞIN ÖYKÜSÜ

Kısım Bir

İNSANOĞLU İLK KEŞİFLERİNİ VE İCATLARINI NASIL YAPMIŞTIR

Bu kısım kitabın en kısa olan kısmıdır fakat açık ara en uzun zaman dilimi ile ilgilidir. O, binlerce ve binlerce yıl boyunca, insanoğlunun –bugün Yerküre üzerinde bulunan herhangi yabanıl halktan çok daha cahil bir şekilde başlayarak– kendi ilk keşiflerini ve buluşlarını nasıl yaptıklarını ve nihayetinde tarlalar ekip biçmek ve sığırlar yetiştirmek için orada burada nasıl yerleşmiş olduklarını anlatır. Kısacası, tüm gün boyunca vahşi hayvanlar gibi yiyecek arayışında olarak gezinip durmak yerine evler kurmaya nasıl başladıkları anlatılmaktadır.

Ehlileştirilmiş Atların En Eski Dönem Temsili (yaklaşık MÖ 3000).

Her biri hayvanın yalnızca başı ile temsil edilmiş olan on dokuz atlık bir grubu gösteren erken dönem resim yazısının bir örneği. Diğer işaretler sayılardır ve muhtemeldir ki tümü kral veya soylunun sahibi olduğu atların bir envanteridir. Yelelerin tablet üzerindeki temsil edildiği şekilde değişen konumunun bir anlamı vardır. Yukarı kalkmış yeleler kuşkusuz damızlık atları gösterirken aşağı doğru olanlar kısrakları gösterir. Herhangi yelesi olmayan hayvanlar, yelesini göstermek için aşırı küçük olan, taylardır. İşaretler, Elam'ın antik başkenti olan Susa'da Fransızlar tarafından keşfedilmiş olan bir kil tablet üzerine kazınmıştır. Yaklaşık MÖ 3000 veya olasılıkla bundan bir ve iki yüzyıl öncesi döneme aittir. Bu kanıt Basra Körfezi'nin hemen kuzeyinde ehlileştirilmiş atların bu denli erken bir tarihte hâlihazırda bulunduğunu gösterir, bundan dolayı bir sonraki binyılda ehlileştirilmiş atlar Bereketli Hilâl bölgesine doğru yayılmıştır, böylelikle Hamurabi Dönemi'nde orada yaygın olarak bulunmaktadır. Biz şimdi biliyoruz ki, yaklaşık MÖ 2000 dolaylarında, ehlileştirilmiş atlar Kafkasya'dan Anadolu boyunca geçerek Bereketli Hilâl bölgesinde bulunuyordu. Bu sayede MÖ on sekizinci yüzyıldan itibaren Mısır'a ulaşmıştır. İsveç'in güneyinde bulunan Scania'da bir atın kafatasının keşfi yaklaşık olarak MÖ 2400 tarihine kadar geri gitmektedir. Hayvanın alnının ortasında taştan yapılmış bir hançerin saplanmış olduğu görülmektedir. Bu durum bazı arkeologları atın kuzey Avrupa'da ehlileştirilmiş olduğuna inanmaya yöneltmiştir. Artık bu sonuca ulaşmak için çok az destek vardır ve Doğuya özgü kanıtlar atın Pers'in kuzeydoğusunda genel bölgedeki bir yerde ehlileştirilmiş olduğunu gösterir. Onun Bereketli Hilâl'e varış tarihine ilişkin olarak bazı belirsizlikler vardır, böyle düşünülmesinin nedeni Doğuya özgü kurumların Babil kazılarında bulunan antik dönem yaban eşeğinin kemiklerinin şaşırtıcı derecede büyük bir oranla keşfedilmiş olmasıdır. Breasted'ın Ancient Times *(Antik Dönemler) kitabında Şekil 91'de ve bizim yukarıdaki Elam bölgesi tabletimizde, hayvanların kısa kulakları onların kesin bir kanıt olarak at oldukları şeklinde değerlendirilmiş olduğunu temsil etmiştir. Ancak Babil'deki yaban eşeğinin bolca bulunan kemikleri, bu temsillerde gösterilen tüm at-benzeri hayvanların yabani eşekler olarak değerlendirilmiş olabileceği olasılığını öne sürer, ki biz onların antik Babil'de taslak hayvanlar olarak erken dönemde kullanılmış olduklarını biliyoruz. Eğer böyleyse, ehlileştirilmiş atlar MÖ 2000 tarihi kadar eski bir dönemde en uygarlaşmış halklar arasında bilinmekte idi.*

BÖLÜM I • YİYECEK TOPLAYICILIKTAN YİYECEK ÜRETİMİNE

İNSANOĞLU'NUN EN ERKEN DÖNEM YAŞAM TARZLARI • ERKEN DÖNEM TAŞ DEVİRLERİ • EN ERKEN DÖNEM YİYECEK ÜRETİÇİLERİ VE SON TAŞ DEVRİ

Biz "tarih" sözcüğünü kullandığımız zaman, genellikle yazılı kayıtları düşünürüz. Gerçekten de, Tarih Çağı'nı betimlemek için yazılı belgelerin insanoğlu tarafından ilk kez üretildiği dönemden başlayarak ifade etmek âdetten olan bir şeydir—dokümanlar insanoğlunun yaşamı ve yaptıkları hakkında yazılı sözcüklerle bize bilgi verir. Yazının icadından önceki uzun dönem, sonuç olarak, Tarih-öncesi Çağ diye adlandırılır. Belki de "Eğer Tarih-öncesi Çağ'da hiç yazı yoksa onun hakkında nasıl bilgi sahibi olabiliriz?" diye sorabilirsiniz. Başlamak için yerkürenin katmanları ile ortaya koydukları şekilde dünyanın tarihini çalışan jeologlardan yardım istemek zorundayız. Jeologlar, fosilleşmiş sebze kalıntıları, kayaların konumları ve çok sayıda başka işaretler üzerinde çalışarak, Tarih-öncesi Çağ'da iklimin değişen türleri, belli başlı jeolojik dönemlerin uzunlukları ve tarih-öncesi insanların yaşantıları için bir arka plan oluşturan çok sayıda ilgi çekici ayrıntıyı belirleyebilir. Dahası, jeolojik katmanlarda insanoğlu tarafından yapılan taş aletler ve silahlarla birlikte hayvan ve insan kemikleri de bulunur. Bu buluntulardan biz en erken dönem insanoğlunun hayatı hakkında bir şeyler söyleyebiliriz. Örnek olarak, bir insanın iskeletine yakın olarak bir köpeğin kemiklerinin ve birkaç taş ok ucunun bulunması durumunda, doğal olarak bu kişinin bir avcı olduğunu, yay ve ok kullanmasını bildiğini ve bir köpeği ehlileştirmiş olduğunu farz etmeliyiz. Daha sonrasında biz daha ileri gidebilir ve tarih-öncesi insanların yaşam tarzı ile günümüzdeki ilkel insanların yaşam tarzını karşılaştırabiliriz. Biz bazı benzerlik noktaları bulmalı ve günümüzün daha kaba saba halkları tarafından aşılan zorluklardan tarih-öncesi insanların yüz yüze kaldıkları problemlerin bazılarını öğrenebiliriz. Bölüm 1'deki insanoğlunun yaşam tarzlarının betimlemesi tüm bu bilgi kaynaklarından elde edilerek oluşturulmuştur.

---

1. İNSANOĞLU'NUN EN ERKEN DÖNEM YAŞAM TARZLARI

En Erken Dönem Uygarlığın Vatanı. Yeni Dünya'nın Eski Dünya'dan kâşifler tarafından bulunması yalnızca altı yüzyıl kadar önce olmuştur. Kâşifler orada yabanıl olarak değerlendirdikleri

bir kısım insan ırkının yaşadıklarını bulmuştur. Ancak yabanıl olarak nitelendirilen bu halkın taş aletleri vardı, metallerle çalışmışlardı, çadırlarda veya çamurdan yapılmış evlerde yaşamışlardı ve hatta bazıları tohum ekmişlerdi. Her ne kadar Yeni Dünya'nın kızıl insanları MS on beşinci yüzyılda Eski Dünya'nın halkları ile mukayese edildiğinde yaşam tarzı açısından yabanıl gözükse bile, binlerce ve binlerce yıl önce yaşamış olan en eski dönem insanoğlunun ve Eski Dünya'nın geniş alanı üzerine dağılmış olanların yaşam tarzı ile karşılaştırıldığında, onların hayatı neredeyse *uygarlaşmış* idi. Akademisyenlerin neredeyse tamamı uygarlaşmış hayat için gerekli olan keşif ve icatların ilkin Akdeniz'in doğu ucunun etrafındaki bölge içinde yaşamış olan en erken dönem insanlar tarafından yapılmış olduğu konusunda hemfikirdir.

Bundan dolayı biz dikkatimizi ilkin erken dönem Akdeniz dünyasına çevirmek zorundayız.

Erken Dönem Akdeniz Dünyası; iklimi ve hayvanları. Avrupa ve kuzey Afrika'nın toprakları bugün olduğundan çok farklıydı. Azametli ormanlar Avrupa'nın su akıntıları etrafını sarmak ve onun geniş ovalarını kaplamakla kalmamış, ayrıca o dönemde yeşil ve iyi su alan bir bölge olan Sahra Platosu'nun bazı kısımlarını kaplamıştı. Kocaman hipototamlar nehirlerin kıyıları boyunca çamurda yuvarlanıyor ve çok sayıda hiddetli gergedan kesif tropik ağaçlar arasında karnını doyuruyordu. Cebelitarık'ın yanı sıra İtalya ve Sicilya yoluyla olan karaköprüleri Akdeniz boyunca Avrupa ve Afrika'yı birleştiriyordu. Böylelikle, bu hayvanların çoğu kara yoluyla Afrika'dan Avrupa'ya gidebilir veya geri dönebilirdi. Atmosfer nemli ve ılıktı ve ormanlarda çok sayıda tropik kuşun notaları yankılanıyordu. Bu tropik el değmemiş doğa sayısız yaratıklarla (balıklar, kuşlar, büyük ve küçük hayvanlar) dolu olarak Akdeniz'in etrafı boyunca yayılmıştı.

En Erken Dönem İnsanoğlunun Hayatı ve Gelişimi. Bu erken dönem Akdeniz dünyasının yabanıl insanları yiyecek bulabildikleri yerlere doğru her gün ilerliyorlardı. Onlar ormanın devasa hayvanlarının kulakları sağır eden adımlarını hissettiklerinde sıklıkla

korku içinde kaçıyorlardı, fakat kendi ahşap sopalarıyla avlayarak yiyebilecekleri küçük av hayvanlarının seslerini duymak için kulaklarını dikiyorlardı. Geceleyin onlara sığınak olabilecek hiçbir baraka veya barınak yoktu. Karanlık bastırdığında neredeyseler orada uyuyorlardı.

ŞEKİL 1. İlkel İnsanın Avlanması

İlkel insanlar büyük ölçüde etoburdu ve bundan dolayı avcıydılar. Burada biz yumuşak, bataklık zeminde yakalanmış olan büyük bir yünlü mamuta karşı kendi kabaca biçimlendirilmiş mızraklar, kayalar ve sopalarını kullanan, sert bir zemin üzerinde duran insanları görürüz. Etraflarındaki hayvanlarla karşılaştırıldığında fiziksel açıdan güçsüz olmalarına ve yalnızca kaba silahlara sahip olmalarına karşın, bu yabanıl insanların avlamak istedikleri kocaman hayvanlara karşı tüm kurnazlıklarını kullanmaları gerekiyordu (Charles R. Knight'ın izniyle).

Biz en erken dönem insanoğlunun ilerlemesindeki tüm farklı aşamaların izini süremeyiz; ancak biz onların ilkin onlar olmaksızın ilerleme sağlayamayacakları iki önemli şeyi keşfetmek zorunda olduklarını biliyoruz. Bunlar konuşma kabiliyeti ve bir ateşi tutuşturma araçlarıdır. Bir üçüncü önemli keşif olan bir taşa nasıl şekil verileceğini bilmek onlara en fazla yardımcı olan şeydi. Olasılıkla bazen kırık taşlar bulmuşlardı ve bir hayvanın etini sıyırmak veya ahşap sopalarına şekil vermek için onun pütürlü kenarlarını kullanmışlardı. Uzun bir zaman sonra böyle bir taşa şekil verebileceklerini görmüş ve böylelikle yavaş yavaş kaba bir

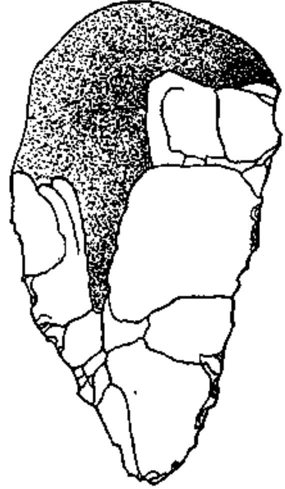
alet veya silah yapmayı öğrenmişlerdi. Bu noktada bizim şimdi Taş Devri diye adlandırdığımız döneme girmişlerdi—(her ne kadar tam olarak ne zaman olduğu bilinmese de) en azından birkaç yüz bin yıl öncesidir. Bu yabanıl insanların o dönemde yapmaya başladıkları taştan silahlar ve aletler, tıpkı onların kemikleri gibi çürümemiş ve yok olmamıştır. Böylece bugün biz bu erken dönem insanların yiyecek elde etmek için ve kendilerini savunmak için yaptıkları uzun mücadelede kullandıkları alet edevatı gerçekten ellerimizde tutabiliriz.

2. ERKEN DÖNEM TAŞ DEVİRLERİ

Arkeoloji ve Taş Aletler Çalışması. İnsan eliyle yapılan bir taş alet veya silah, bir *artefakt* diye adlandırılır. Bu, "sanatla yapılmış" anlamına gelen Latince kökenli bir sözcüktür ve "yapay" sözcüğü ile ilintilidir. Toprak üzerinde bulunan veya sabanla sürüldüğünde toprak üzerine çıkan bazı artefakt'lar yüzyıllar önce bizim atalarımızın dikkatini çekmiştir. O zamandan itibaren bilimle ilgili olan insanlar, özellikle sistematik (kazı diye adlandırılan) hafriyatlar yaparak, dikkatli bir şekilde onlar için araştırmalar yürütmüştür. İnsanoğlunun erken dönem çalışmalarının araştırılması arkeoloji diye adlandırılır; bunun sonucu olarak kazma çalışmaları arkeolojik kazı diye adlandırılır ve biz böyle bir çalışmayı yapan kişiye arkeolog deriz. Taş artefakt'lar için araştırma Avrupa'da başlamıştır. Orada Avrupa'nın Erken Dönem Taş Devri kaba taş aletleri ve silahları vardır ve kocaman hayvanların kemikleri bir zamanlar akan nehirlerin tarih-öncesi dönemlerinde vadi eğimlerinde bazen kum ve çakıl içinde yan yana bulunur. Bu nehirlerin yatakları daha sonradan değişmiştir. Bu şekilde bulunmuş olan çok büyük sayıdaki taş aletler çeşitli Avrupa ülkelerinde kurulmuş olan müzelerin koleksiyonu olarak korunmaktadır. Kuzey Afrika'da yapılan bir araştırmada benzer bir şekilde Cezayir'den aşağı Nil vadisine uzanan bir bölgedeki taş artefakt'lar ortaya çıkmıştır. Ve aynı şey Akdeniz'in doğu kıyıları boyunca Asya için geçerlidir. Bizler bu şekilde Akdeniz'i çevreleyen kara parçalarının tümünden binlerce taş silah

ve alet üzerinde çalışma yapabiliriz. Onlar bize en erken dönem insanların büyüleyici öyküsünü sunar. Daha sonrasında Erken Dönem Taş Devri avcıları taşları yontabilmişlerdir.

Buzun Gelişi. Binlerce yıl boyunca erken dönem avcıların yaşantısı çok az değişiklikle devam etmiştir. Onlar kendi kaba taş aletler ve silahlarını (şek. 2) yavaş yavaş geliştirmiş ve olasılıkla tahtadan başka aletler yapmasını öğrenmişlerdir. Ardından onların orman evlerinin havası ılıklığını kaybetmeye başlamıştır. Jeologlar bunun nedenini henüz bulmuş değillerdir; fakat yüzyıllar geçtikçe, kuzey kutup bölgesi ve Alp dağlarının zirvelerinde halen yıl boyunca varlığını sürdüren buzullar yayılmaya başlamıştır. O, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika boyunca aşağı doğru itilmiştir. Avrupa'da gitgide daha fazla güneye doğru ilerlemesini sürdürmüştür, ta ki İngiltere'de Thames Nehri'ni ve Anakıta üzerinde Almanya'nın büyük bir bölümünü kaplayıncaya kadar. Asya'da buzullar Sibirya boyunca aşağılara kadar gelmiştir ve Ermenistan'ın dağlarından Dicle ve Fırat nehirlerinin yukarı vadisine kadar inmiştir. Kuzey Amerika kıtası üzerinde buzulların güney kenarı taşınmış ve orada buz tabakası bırakmış olan yerinden kopmuş kaya parçası hatlarıyla işaretlenmiştir. (Buzultaş diye adlandırılan) bu tür kaya hatları, örneğin

ŞEKİL 2. Erken Dönem Taş Devri'nin İlk Yontulmuş El Baltası Nil Nehri'nin Bir Antik Dönem Yatağında Bulunmuştur

El baltasından daha eski olan kaba çakmaktaşı pullarının halen varlığını sürdürmesi bize insanoğlunun taşın şekillendirilmesinde en eski çabalarını göstermiştir. Ancak el baltası insanoğlu tarafından üretilmiş olan en eski şekil-verilmiş alet türüdür. İlk el baltaları, Akdeniz'in her tarafında olduğu kadar dünyanın başka kısımlarında da bulunmuştur. Yukarıdaki çizimin orijinali yaklaşık 18 santimetre uzunluğundadır. Bu alet daha kalın olan kısmından elle kavranır ve sapı yoktur. El baltaları üzerinde bazen kullanım ve yıpranma izleri dikkat çeker. Yukarıdaki örnek Şikago Üniversitesi Oriental Enstitüsü'nde bulunmaktadır.

Long Island kadar uzak güneyde ve Ohio ve Missouri Nehri vadileri boyunca batıya doğru bulunmuştur.

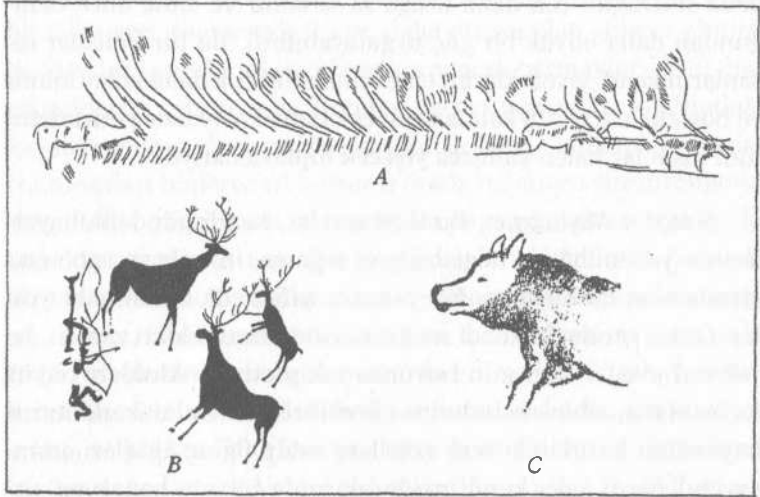
Akdeniz'in Kuzeyindeki Karalarda Buz Devri. Avcılar kendi korunaklı küçük vadileri veya favori avlanma bölgelerinde aşağıdaki geniş ağaçlık alanı ezen ve yerleştikleri ormanın yeşilliği boyunca uzanan parlak mavi buz kütleleri görmüştür. Erken dönem Avrupa'nın yabanıl insanı yavaş yavaş daha soğuk bir iklime alışmaya zorlanmış ve avcı için bilindik olan hayvanların pek çoğu, bir daha geri dönmemek üzere, daha ılıman olan güneye gitmiştir. Avcılar kendilerini soğuktan koruyacak barınakları nasıl inşa edeceklerini bilmiyordu. Bundan dolayı uçurumların altındaki kayaları veya mağara girişlerini sığınak olarak kullandılar. Onların torunları binlerce yıl boyunca orada yaşamayı sürdürmüştür. Yüzyıllar boyunca kum ve toprak bu kaya sığınaklar veya oyuklara doğru esmiş ve tavandan kaya parçaları düşmüştür. Zeminde birikmiş olan moloz kütleleri içinde, biz bugün kullandıkları çok sayıda alet, silah ve edevatın yanı sıra, tarih-öncesi avcıların yaktıkları ateşlerden kalan çok miktarda kül ve kömür tabakası buluruz. Buz binlerce yıl boyunca kalmıştır; ardından yavaş yavaş erimiş ve bir kez daha kuzeye doğru geri çekilmiştir. Buzulların bu öne doğru ve arkaya doğru hareketi bizim Buz Devri diye adlandırdığımız çok sayıda binlerce yıllık bir dönem sürecinde iklim değişirken birkaç kez tekrarlanmıştır.

Buzullar son kez geldiği zaman Avrupalı avcılar nihayet kendi taş alet edevatlarını ve kendi yaşam tarzlarını geliştirmişlerdi. Biz o günlerin bir avcısını mağaranın girişinde kendi çakmaktaşı aletlerinin kenarlarını dikkatli bir şekilde yontarken hayal edebiliriz. Bu dönemde kaba eski el baltasını (şek. 2) çok ardında bırakmış ve sert bir kemik parçası ile baskı uygulayarak kendi el baltasının kenarı boyunca ince pullardan bir hat yontabileceğini ve böylelikle darbelerle yontarak yaptığından çok daha ince kenarlar elde edebildiğini keşfetmiştir. Bu keşif ilkin onun hatırı sayılır çeşitlilikte taş aletler –keskiler, delgiler, çekiçler, cilalayıcılar– üretebilmesini; ve ikinci olarak, bu gelişmiş aletler ile fil dişini, kemiği ve özellikle ren geyiğinin boynuzunu kesmeyi ve şekillendirmeyi

başarmışlardır. Mağaralarda bulunan ince fildişi iğneler dikiş dikmenin keşfedilmiş olduğunu ve avcıların öldürdükleri hayvanların derilerini birbirine dikerek yaptıkları giysilerle soğuktan ve ormanın dikenli çalılarından korunduklarını ortaya koymuştur. Avcı ayrıca uzun bir ahşap mızrağın üzerine yerleştirilmiş dikenli bir fildişinin keskin ucunu yapmış ve her bir avcı kemerinde keskin bir taş hançer taşımıştır. Boynuzdan veya fildişinden yapılan bir başka akıllıca alet bir fırlatma sopasıydı. Bir avcı bununla kendi uzun mızrağını çok daha uzağa savurabilir ve daha önce olduğundan daha büyük bir güç uygulayabilirdi. Bu tür buluşlar insanların kendi yiyeceklerini elde etmelerini çok daha kolay kılmış ve böylelikle hayatta kalmalarını çok daha kolay hale getirmiştir; tüm insanlar halen yalnızca yiyecek toplayıcılarıydı.

Sanatın Başlangıcı. Bu ilkel avcılar, kendi gündelik hayatlarının yabanıllığı ve bilgisizliğine rağmen, insanların ruhlarına girmiş olan ilk büyük ışığın yalnızca şafağında bulunmaktaydılar. Onlar geceleyin kendi mağaralarında uzandıkları zaman, bu yabanıl avcılar tüm gün boyunca takip etmiş oldukları büyük hayvanların zihin-resimlerini görebilirlerdi. Onlar kendilerine hayvanları hatırlatabilecek şekillere sahip ilginç ağaçları anımsayabilirlerdi veya kendi mağaralarında bir ata benzeyen şişkince bir kaya kütlesi görebilirlerdi. Böylece onların zihinlerinde bir *benzeşim* ideası ortaya çıkmış olabilir: hayvan ve onun gibi görünen ağaç; at ve at gibi görünen yuvarlak kaya. Bu düşünce devam ettikçe onlar böyle bir benzeşimin kendi elleriyle üretilebileceğinin farkına varmışlardır; yani, onlar bir nesnenin formunu ona benzer bir başkasını şekillendirerek taklit edebilmişlerdir. Bu şekilde, *taklit etme* onların zihinlerinde uyanmıştır. Bu anda sanat doğmuştu. Taş Devri avcıları dikkat çekici bir beceriyle yontma ve boyama yapabiliyordu. Onlar Fransa ve kuzey İspanya'nın mağaralarını avladıkları vahşi hayvanların resimleri ile doldurmuştu. Benzer resimler doğu İspanya'da, yalnızca mağaralarda değil, açık havada kayaların üzerinde bol miktarda bulunmuştur; ve benzer bir durum Kuzey Afrika'da vardır, orada Cezayir'den tüm Sahra boyunca, kuzeye doğru ve yukarı Nil'in olduğu

batıya doğru bulunmaktadırlar. Bu çok geniş alana yayılmış olan mağara resimleri ve kaya resimleri, çok sayıda başka kanıtla birlikte, Akdeniz'in hem kuzeyi hem de güneyindeki yiyecek toplayıcılarının yaşam tarzları hakkında bize bir şeyler söyler. Ancak Akdeniz'in güney tarafında kuzey Afrika'nın yiyecek toplayıcılarının hayatını etkileyen belli başlı iklim koşulları öylesine büyüktür ki biz şimdi onları Akdeniz dünyasının diğer erken dönem insanlarından ayrı bir şekilde değerlendirmeliyiz.

ŞEKİL 3. Taş Devri Sanatı Örnekleri

A çiziminde taslağı yapılan ren geyiği sürüsü bir kartalın kanat kemiği üzerine oyulmuştur. Bu çizim en erken dönem sanatçıların resimde kompozisyon hakkında bazı fikirleri olduğunu ve bir hayvanlar grubunu neredeyse modern bir tarzda bir izlenim verecek şekilde gösterir. B çizimi yay icat edildikten sonra Taş Devri insanı tarafından bir kaya sığınağı üzerinde resmedilmiş bir avlanma sahnesidir. Bir kurdun resmi olan C çizimi Fransa'daki bir mağarada bulunmuştur.

Akdeniz'in Güneyindeki Erken Dönem Taş Devri İnsanları. Buzul istilası Akdeniz'in kuzey kıyısındaki Erken Dönem Taş Devri insanları için hayatı çok zor kılarken, Akdeniz'in *güneyindeki* bölgeye buzullar hiç uğramamıştı. Aynı atmosferik nemlilik Akdeniz'in *kuzey* tarafında donmuş bir formda buzulları oluştururken, *güney* tarafında bol miktarda yağış düşmesine neden olmuştu. Sahra Platosu bu nedenle iyi miktarda su almayı sürdürmüş

ve çayırlar, ormanlar ve cangıllarla kaplanmıştı. Ancak Buz Devri'nin bir döneminde Kuzey Afrika'daki bol miktarda yağış yavaş yavaş azalmaya başlamıştı. Yağış miktarının azalma nedeni henüz net bir şekilde anlaşılmamıştır. Avrupa'daki yağış miktarı da azalmıştır. Nemliliğin azalmasının bir sonucu olarak, Avrupa'daki buzullar küçülmeye ve kuzeye doğru geri çekilmeye başlamışken, Kuzey Afrika'daki azalan yağmur miktarı büyük Sahra Platosu'nun yavaş yavaş bizim bugün bildiğimiz susuz çöle dönüşmesine neden olmuştur.

Bu dönemde Nil vadisi plato avcıları için en büyük değere sahip olan bir yerdi. Vadi bazı noktalarda genişliği otuz milden fazla olan, yüksekliği birkaç yüz fitten bin fite kadar değişen sarp kaya duvarlarıyla kaplı bir geçit veya kanyondur. Geçitten aşağı akan büyük nehir ile, vadi Taş Devri avcılarına bol miktarda su olan yeni bir yurt sunmuştur; her ne kadar Nil geçiti çöl kadar yağmursuz olsa da, nehir çölün uzak güneyindeki yağmurlu bölgelerden bol miktarda besleniyordu. Böylelikle, büyük vadi *korunaklı* bir yurt oluşturmuştu. Böylece kuzey Afrika'nın avcıları kısa zaman içinde aynı çağda Avrupa'daki insanlardan çok daha hızlı bir şekilde uygarlık alanında ilerleme kaydetmiştir. Bu ilerlemeyi bizim için açığa vuran şey taş aletler ve silahların, nehirlerin kıyıları boyunca oluşan kayalar içinde ve çakıl taraçalarda gömülü olarak bulunmasıdır.

3. EN ERKEN DÖNEM YİYECEK ÜRETİCİLERİ VE SON TAŞ DEVRİ

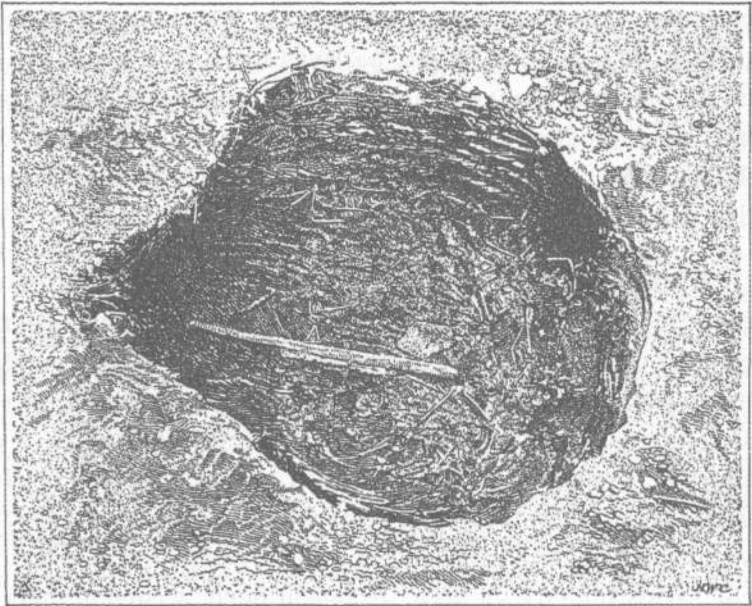
Yiyecek Üretimi Devri. Tıpkı avcılar gibi, Sahra Platosunun hayvanları da yiyecek ve su bulmak için Nil koyağında sığınak bulmayı gerekli görüyordu. Ancak burada hayvanlar için Avrupa'da olduğu gibi rahat hareket edebilecekleri kadar fazla alan yoktu. Bu durumda, avcılar tüm sürülerini Nil-vadisi uçurumlarındaki derin körfezler içine yöneltmeyi kolay bulmuştu. Nihayetinde bu avcılar yalnızca tek girişe sahip olan küçük bir körfeze yakın oluyorlardı ve hatta avlarının yönlendirileceği tek kapılı dört kenarlı bir şarampol inşa edebileceklerdi. Vahşi av hayvanları böylelikle "hazırlık yapmaksızın" çok değerli bir yiyecek kaynağı oluşturuyordu

ve faydalanmak için her zaman hazırdı. Yakalanan bu hayvanlar insanlara karşı korkularını yitiriyorlardı ve onlarla birlikte yaşamayı öğreniyorlardı, böylece ehlileştirilmiş oluyorlardı.

Bir zaman sonra, Nil-koyağı halkı bir başka yeni ve kalıcı yiyecek kaynağı keşfetmişti. Olasılıkla binlerce yıl içinde, kadınlar belli başlı yabani otların tohumlarını toplamaya ve onları yiyecek yapmak için öğütmeye alışmışlardı. Artık bu tür otların ekilebileceği ve sulanabileceği keşfedilmişti, böylece onlar daha iyi gelişecekti ve yenilebilir tohumun daha büyük bir mahsulünü verebilirlerdi. Böylelikle bir zamanlar yalnızca yabani otlar olan darı, arpa ve buğdayın ekilmesine ve biçilmesine başlanmıştı. İnsanoğlu tarlada ekim yapmaya ve hazır bir şekilde onu yetiştirmeye başladıktan sonra, ilk kez olarak yiyecek-üreticilerine dönüşmüşlerdir. *Yurtta* yiyecek üretebilmeye başlamalarının sonucunda avcı olarak uzağa gitmeye daha az gereksinim duymuşlar ve yiyecek için vahşi hayvan öldürmek amacıyla yurttan daha az çıkmışlardır. Aile grupları tek yerde yaşamak için yerleşmişlerdir, burası ehlileştirilmiş hayvanlara bakabilecekleri ve tahıl tarlalarını sulayabilecekleri yerlerdir. Avcıların çoğu sonunda çiftçi ve sığır yetiştirici olmuştur ve böylece tarım ve sığır-yetiştirme veya "hayvancılık" çağı başlamıştır. Biz onu *Yiyecek Üretimi Çağı* diye adlandırabiliriz.

Son Taş Devri'nde Mısır'a Özgü Yaşantı. Biz bu yeni Yiyecek Üretimi Çağı'nda ve yerleşik hayatta insanlar için sabit evlerin yapılmasının olası olduğunu görmüştük. Onların bu amaçla kullandıkları aletleri halen taştan, özellikle çakmaktaşından yapılmıştı fakat onlar artık kenarlarını keskinleştirme ve dövmeye uygun olan dayanıklı taşlar kullanıyorlardı. Bu yöntemle onların taş aletleri öylesine gelişmişti ki, biz bunu bir başka Taş Devri olarak değerlendirmek zorundayız. Bu döneme Son Taş Devri adı verilmiştir. Onların başlangıçta yaptıkları evler "sazlık" adlı dallar ve sürgünlerin iç içe geçirilmesiyle yapılmış olan barakalardı. Bu erken dönem Nil-yerleşimcilerinin bazıları ateşte ısıtıldığı zaman kilin sertleştiğine dikkat etmişlerdi. Böylece onlar ev gereçleri için çömlek tabaklar ve kavanozlar yapmaya başlamışlardı. Kendir gibi yabani bitkilerin kullanışlı lifleri keşfedilmişti ve kadınlar

bu bitkileri ekip biçmeyi, lifleri ipliğe dönüştürmek için eğirmeyi ve kendi elbiseleri için bu iplikleri keten kumaşa dönüştürmeyi öğrenmişti. Bütün bunlar uzun zaman önce meydana gelmişti ve Nil'in kenarından itibaren oluşan siyah toprakla kaplı sazlıktan barakaları olan küçük köyler ortaya çıkmıştı. Ancak bazı evler Nil sularının erişebileceği şekilde nehre yakın yapılmıştır ve onların köylerinin bazılarının yetersiz taraçaları keşfedilmiştir. Bu köylüler ölülerini çölün kenarı boyunca gömmüşlerdir. Oradaki büyüyen mezarlıklar sıklıkla halen dokunulmadan kalmıştır ve kazılar sonucu ortaya çıkan çok sayıda nesne bize bu Son Taş Devri Mısırlılarının hayatı hakkında bilgi vermektedir.

ŞEKİL 4. Ahşap Tahra (A) İçeren Son Taş Devri Samanlı Kiler

Bu tarih-öncesi kiler toprağa kazılmış sığ bir çukurdu ve samanlarla kaplanmıştı. Nemli çamur zeminin üzerine ve çukurun kenarlarına sıvanmıştı ve ardından samanla kaplanmıştı. Bu tür kilerlerin pek çoğu bir arada bulunmuştur. Onların çoğu boştu fakat bazıları bir miktar buğday, arpa ve başka tahıllar içeriyordu. Bu kilerin altında bulunan ahşap tahra (A) yaklaşık altmış santim uzunluğundadır. Koyu renk, yapışkan kütlesi tahranın kesici kenarları olarak hizmet vermek üzere üç adet testere dişli çakmaktaşı parçasını üzerinde bulundurur ve onlar bu tahranın çukura atıldığı ve belki de tümüyle unutulduğu Taş Devri Mısır döneminin olduğu binlerce yıl önceden günümüze olukları bozulmadan ulaşmıştır (G. Caton-Thompson).

Metalin Keşfi. Mezarların içine ölü ile birlikte nesneler konurdu. Arkeolojik kazılarda şimdiye dek keşfedilmiş olan en eski metal alet bir bakır raptiye olmuştur. Biz onun en eski bakır madenlerinin bulunduğu Sina Yarımadası'na kadar olan alanda gezinirken bir Mısırlı tarafından ilk kez keşfedilmiş olduğu yönünde hayal gücümüzü zorlayabiliriz. Bu bölgeye yakın yerlerde (52. Sayfadaki harita) yerde bulunan bakır parçalarının cevheriyle kendi kamp ateşini oluşturmuş olabilir. Onun ahşap ateşinin kömürü, ateşi korumak için etrafına yığılmış olan sıcak cevher parçalarıyla birbirine karışacaktır ve böylece cevher, madencinin ifadesiyle "eksilmiş" olacaktır; yani, metal formundaki bakır cevher yumrularından ayrışacaktır. Ertesi sabah, Mısırlı közleri karıştırırken, küllerin içinde birkaç parlayan metal tane keşfedecektir. Biz onu nasıl çıkarmış olabileceğini ve güneş ışığında hayranlıkla döndürdüğünü hayal edebiliriz. Deneyim tekrarlandıkça bu ilginç parlayan taneler onun ateşinin etrafındaki taş parçalarından açığa çıkacaktır.

Metal Çağı'nın Şafağı. Bu kişi, kendisi bilmese de, yeni bir çağın, Metal Çağı'nın şafağında bulunuyordu. Küllerin arasından çıkardığı parlayan bakırın küçük diski metalle bir gün insanoğlunun yapacağı şeylerin bir vizyonunu düşünmüş olabilir—Mısırlı gezgin belki de bunu görebilmiştir: büyük çelik binalar, dev köprüler, binlerce makinenin gürültüyle çalıştığı devasa fabrikalar ve hızla giden lokomotiflerin çıkardığı seslere ev sahipliği yapan çelik rayların yayıldığı geniş alan. Ateşin keşfinden beri, çok sayıda binlerce yıl önce, insanoğlu önem açısından metalin bu keşfiyle karşılaştırabileceği şekilde yerküre üzerinde hiçbir keşif yapmamıştır. Bu, yaklaşık olarak MÖ 5.000 yılından sonra olmayan bir dönemde meydana gelmiştir, yani günümüzden en azından yedi bin yıl önce olmuştur. Ancak bakır aletler ve silahların yaygın olarak kullanılmasından önce çok sayıda yüzyıl geçmiştir. Bu uzun dönem boyunca ve bir süre sonrasında, Son Taş Devri yaşantısı, sanki metal hiç keşfedilmemiş gibi, devam etmiştir.

Buzulların Son Geri Çekilmesi; Avrupa'da Son Taş Devri'nin Başlangıcı. Bu arada Akdeniz'in *kuzey* tarafındaki avcılar Erken Dönem Taş Devirleri'nin kendi yiyecek-toplama yaşantılarına yönelmeyi sürdürmüştü. Buzulların bıraktığı işaretler jeologları onun yaklaşık dokuz bin yıl önce son kez olarak kuzeye doğru geri çekildiğini düşünmeye yöneltmiştir. Buna bağlı olarak, bu noktada Akdeniz'in kuzey tarafındaki insanlar kademeli olarak bugünün hava koşullarına benzer olan koşullar altında yaşamaya başlamıştır. Dahası, buzullar nihayetinde kuzeye doğru geri çekilirken Kuzey Afrika ve Batı Asya'dan gelen etkilenim Avrupalı avcılara ulaşmaya başlamıştır. Onlar sığır yetiştirmeyi ve tahıl geliştirmeyi öğrenmiştir. Kumaş dokumayı ve çömlek yapmayı bulmuşlardır. Ve gelişmiş keskin kenarlı aletlerle ahşap binalar inşa edebiliyorlardı.

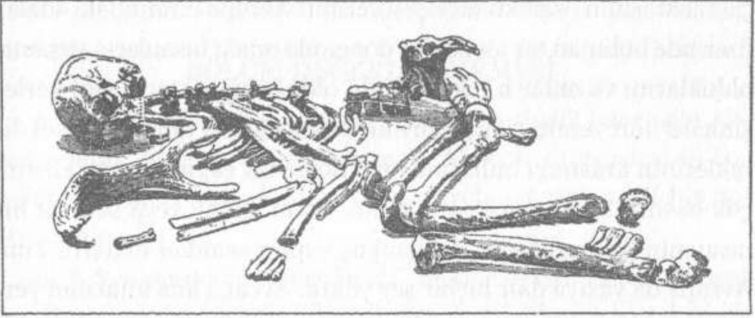
Son Taş Devri'nin İsviçreli Göl-Köyleri. Avrupa'daki en erken dönem ahşap evlerin en bol miktardaki izleri İsviçre'de bulunmuştur. Burada Son Taş Devri'nin aile grupları İsviçre göllerinin kıyıları boyunca uzun hatlar şeklinde uzanan platformlar üzerine kendi ahşap barakalarını inşa etmişlerdir. Platformlar yere çakılan temel kazıklarıyla desteklenmiştir. Bu toplu yerleşim yerleri göl-köyleri diye adlandırılmıştır. Az sayıda vakada bunlar oldukça büyüktü. Wangen'de köyün desteklenmesi için elli binden az olmayan sayıda temel direği çakılmıştı. Göl-köylüler bir huzur ve zenginlik hayatı yaşıyorlardı. Onların barakaları konforlu barınaklardı ve onlar ahşap döşemeler ve çömlekler ile tedarik edilmiştir. Göl-köylere yukarıdan bakan yamaçlar arpa, buğday ve mısır tarlaları ile doluydu. İlkin hiç kimse bu buğday, arpa veya kendir tarlalarının sahibi değildi; ancak bir zaman sonra, her bir mesken kademeli olarak belirli bir tarlayı ekme hakkı elde ediyordu ve sonunda onun üzerinde hak iddia etme noktasına geliyordu. Böylelikle, toprak sahipliği başlamıştı. Bu toprak sahipliği sistemi köylerin içinde ve etrafında daha sıkı bir şekilde yerleşik tarımsal hayatı oluşturmuştu.

ŞEKİL 5. Bir Son Taş Devri Göl-Yerleşimcisine Ait Olan Alet Edevatın Bir Kısmı

Bu grup Son Taş Devri insanları tarafından Yakın Doğu'da alınan veya yapılan üç önemli buluşun bulgularını içerir: birincisi, 2 ve 3'te olduğu gibi, kaba süslemelerle topraktan yapılan kavanozlar –Avrupa'daki en eski fırınlanmış kil– ve 1'de göl-yerleşimcilerinin yiyeceklerini pişirdikleri büyük bir tencere; ikincisi, 4'te olduğu gibi, keskin kenarlı aletler, bir el baltası gibi geyik boynuzu sapı monte edilmiş olan bir taş keski, veya 5, balta sapı için bir deliği olan bir taş balta; ve, üçüncüsü, 6'da gösterilmiş olduğu gibi, fırınlanmış kilden yapılan en eski çıkrığın dönen bir sarmal "halkası." O, kırk beş ila elli santim uzunluğundaki kaba bir kendir ipi ile askıya alındığı zaman, ona bir dönüş kazandırılıyordu, böylece asılı olan iplik hızlıca dönüyordu. İplik, yeterince hızlı bir şekilde döndürüldüğü zaman, gergin hale geliyordu ve kırk beş ila elli santimlik bir başka uzunluk benzer bir şekilde döndürülmesi için döndürülmemiş kendirden çekiliyordu. Bu en eski çıkrıklardan biri, üzerine takılı halde kendir ipi ile birlikte, İsviçre göllerinde bulunmuştur (Profesör Hoernes'in izniyle).

Avrupa'daki Diğer Son Taş Devri Kasabaları; Yönetimin Yükselişi. Son Taş Devri'nin yerleşik toplulukları nihayetinde ahşap evler ve sazlık barakalardan daha dayanıklı bir şeyler inşa etmeye başlamıştır. Bu devrin kapanışına doğru türbeler dikmeyi öğrenmiş olan daha güçlü şefler büyük taş bloklar yapmıştır. Bu türbeler Avrupa'nın batı kıyılarını dolaşarak Akdeniz'in İspanya etrafından güney İskandinavya kıyılarına kadar halen bulunmaktadır. Bu tür yapılar henüz taştan, yani harç ile birlikte yumuşak bir şekilde kesilmiş taştan, değildir. Bundan dolayı onlar mimari yapılar olarak sınıflandırılamazlar.

ŞEKİL 6. Son Taş Devri'nde Yaşamış Bir Madencinin İskeleti

Bu antik dönem madencinin iskeleti Belçika'da oyulmuş ve onun üzerine çökmüş olan kayaların altındaki bir çakmaktaşı madeninin zemini üzerinde uzanır halde bulunmuştur. Önünde, mağaranın içinde kaldığı anda elinden düşmüş olan bir çift uçlu geyik boynuzu çapası bulunmuştur. Bu aletle çakmaktaşı yumrularını onun kireç taşı yatağından ayırıyordu.

Her büyük taş mezar grubunun yakınında mezarları inşa eden insanların yaşadıkları bir kasaba bulunuyordu. Bu, yaşamayı ve büyük ölçekli olarak birlikte çalışmayı öğrendiklerini gösterir. Bir kasabanın topraktan yapılan duvarlarını yükselten işçilerin bir araya getirilmesine, topluluk reisinin mezarı için büyük taş bloklarını hareket ettirmeye veya Wangen'deki (İsviçre) göl-köyleri destekleyen elli bin temel direği dikmeye dair başarılı yönetim ve insanlar üzerinde güç gerektiriyordu. Bu işlerde biz bir lider altında yönetimin başlangıçlarını görürüz. Biz böyle bir yönetimi bir devlet diye adlandırabiliriz. Her biri, kendisini çevreleyen tarlalar ile bir toprak-duvarlı kasaba yapmış ve her biri bir topluluk reisi altında bulunan çok sayıdaki küçük devletler Son Taş Devri'nde Avrupa'da gelişmiştir. Bu tür başlangıçlardan daha sonra uluslar ortaya çıkacaktır.

Ticaret ve İşletmelerin Başlangıçları. Bu çağda, insanlar özel ticaret alanlarını takip etmeye başlıyorlardı; bazı insanlar olasılıkla ahşap-işçileriydi, başkaları çömlekçiydi ve daha da başkaları madenci (şek. 6) idi. Hâlihazırda var olan köyler arasındaki iş ilişkileri ve bu erken dönem ticaret bazen nesneleri çok uzağa ve çok geniş bir alana taşıyordu. Bunun bir örneği, günümüzde Avrupa'nın çok sayıda kısmında bulunan ve rengi ile tanınan Fransız

çakmaktaşının özellikli ince çeşitleridir. Avrupa etrafındaki adalar üzerinde bulunan taş aletler bu dönemde orada insanların yaşamış olduklarını ve onların teknelerinin olduğunu gösterir. Göl-yerleşimcilerinin yeraltı sığınaklarının birkaçı gölün dibinde temel direklerinin arasında bulunmuştur. Böyle bir çağın ticareti elbette çok basitti. Metal veya para yoktu. Satın almak veya satmak bir nesnenin bir başkasıyla değiştokuş yapılmasından ibaretti. Tüm Avrupa'da yazıya dair hiçbir şey yoktu. Avrupa ana kıtasının yerleşimcileri bir yazma sistemi icat etmemişlerdi.

Duraklama Dönemindeki Taş Devri Avrupası; Antik Dönem Yakın Doğu'da Uygarlığın Gelişmesi. Akdeniz'in kuzey tarafındaki Taş Devri insanlarının hayatı, İsa'dan yaklaşık üç bin yıl önce, bu döneme yakınken bu şekildeydi. Onlar halen yazıdan yoksunlardı ve metali nasıl kullanacaklarını bilmiyorlardı. Gerçekten de, Avrupa yardım almadan bu tür şeyleri hiç elde etmemiştir ve başkaları olmadan buradaki insanlar daha ileri gidemezlerdi. Bundan dolayı bakışımızı Avrupa'dan uzaklaştırıp bizim uygarlığımızın oluşmasına yardımcı olan çok sayıdaki başka keşif ve buluşları ve bunların gelişimini takip etmek zorundayız. Bu ilerleme Akdeniz'in diğer tarafında, Mısır'da ve Batı Asya'da –şimdi Yakın Doğu diye adlandırdığımız topraklarda– kaydedilmiştir.[1] Antik dönem Yakın Doğu'nun öyküsünü takip etmek için Avrupa'dan ayrılırken, Akdeniz'in etrafındaki insanların tarih-öncesi ilerlemesini takip etmiş olduğumuzu hatırlayalım. Yakın Doğu'da, MÖ 4000 yılından önce başlayarak ve MÖ 4000'den MÖ 3000'e kadar olan bin yıllık süreçte, insanoğlu, Tarihsel Çağ'ın başlangıcını oluşturarak, yavaş yavaş yüksek bir uygarlık inşa etmiştir.

1 "Uzak Doğu" terimi bugün Japonya, Çin ve Hindistan'ı içerecek şekilde kullanılmaktadır. "Yakın Doğu" ifadesi Birinci Dünya Savaşı'nda çok yaygın hale gelmiştir ve şimdi Akdeniz'in doğu ucu dolaylarında gruplanan topraklar için en uygun isimdir. Şark (Orient) sözcüğü ise aynı bölgenin doğru bir adlandırmasıdır.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. En erken dönem uygarlığın vatanı neresiydi? İnsanoğlu Akdeniz'de ilk olarak görüldüğü zaman, Akdeniz dünyasındaki koşullar hakkında jeolojik kalıntılardan yola çıkarak nasıl bir kanıya sahip oluruz?

2. Arkeoloji nedir? "Buz Devri" ne demektir? Erken Dönem Taş Devirleri'nin insanları kendi alet ve silahlarını hangi maddeden yapmışlardır? Taş Devri insanlarının sanatçı olduklarını nasıl biliyoruz?

3. "Yiyecek-Üretimi Çağı" terimi ne anlama gelir? Son Taş Devri Mısırlılarının sahip olduğu endüstriler nelerdi? Peki ya Son Taş Devri Avrupalıların? Arkeologlar tarih-öncesi insan hakkındaki bilgilere nasıl ulaşır?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *tarih-öncesi, uygarlık, fosilleşmiş, jeolojik, yabanıl, yiyecek-toplayıcılığı, hayvanların ehlileştirilmesi, toprak sahipliği, yönetim.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. İnsanoğlu tarih-öncesi hangi farklı şekillerde çağdaş arkeologlara kendini belli etmiştir?

2. Tarih-öncesi insanoğlunun varlığına ilişkin herhangi bir kanıt buldunuz mu?

3. Erken Dönem Taş Devirleri'nin insanları hangi şekillerde hayvanlardan onları yemenin dışında faydalanmışlardır?

4. Uygarlık alanında ilerleme sağlayabilmekten önce neden insanların birlikte çalışmayı öğrenmek zorunda olduklarını gösterebilir misiniz?

TARTIŞMA KONULARI

1. Yiyecek-toplayan insanlar tek yerde uzun süre duramazlar.

2. Sahra'da kazı yapmak karşılığını verecek midir?

3. Hayvanların ehlileştirilebilmesinin çeşitli yolları vardır.

4. İnsanoğlu su üzerinde yüzen kütükleri seyrederek deniz yolculuğuna dair fikir edinmiştir.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Konu Çalışmaları. Sahra Platosu'nun bir zamanlar yeterli su alan bir bölge olduğu ve insanların orada yaşayabildiklerine dair sahip olduğumuz kanıtlar nelerdir? (Bakınız sayfa 28). BREASTED, *Ancient Times*, s. 48, dipnot. Taş Devri insanları tarafından resmedilen veya çizilen hayvanları listeleyin. BREASTED, *Ancient Times,* Şekiller 7-10; BURKITT, *Old Stone Age*, ss. 158-228; *Our Forerunners,* bölüm, ix; GARDNER, *Art through the Ages,* bölüm i; MACALISTER, *Text-book of European Archaeology,* Cilt I, ss. 62-87; OSBORN, *Man rises to Parnassus*, bölüm iii; PEAKE ve FLEURE, *Hunters and Artists*, bölüm 6.

2. Bir ansiklopediye bakınız: *arkeoloji, buzul, buzul çağı, buğday, kendir, ren geyiği, bakır, Sina.*

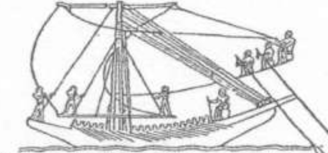
Kısım İki

YAKIN DOĞU'DAKİ İNSANLAR ÜÇ BİN YIL BOYUNCA UYGARLIĞIMIZIN TEMELLERİNİ NASIL ATMIŞTIR

İnsanoğlunun en eski dönemlerde yerleşik hayata geçtiği yerlerden biri Mısır'daki Nil Nehri Vadisi idi. Onlar orada yazı yazmayı, görkemli binalar inşa etmeyi ve süslemeyi, gemileri yüzdürmeyi ve güçlü idari yönetimler organize etmeyi öğrenmiştir. Akdeniz'in doğusundaki başka halklar şaşırtıcı bir şekilde ilerleme göstermiş ve günümüzde halen uygarlığımızın bir kısmını oluşturan çok sayıda keşifler yapmışlardır.

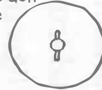
TEKERLEK TÜRLERİ

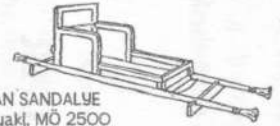

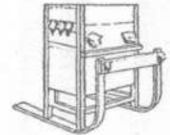

Antik Dönem Yakın Doğu'da ulaşım

BÖLÜM II • MISIR'IN ÖYKÜSÜ

MISIR'IN İLK BİRLİĞİ VE UYGARLIĞIN YÜKSELİŞİ • PİRAMİT ÇAĞI (MÖ ON ÜÇÜNCÜ YÜZYILDAN YİRMİ BEŞİNCİ YÜZYILA) • SOYLULAR ÇAĞI • İMPARATORLUK • İMPARATORLUĞUN UYGARLIĞI

Bir önceki bölümde yüzbinlerce yıl sürecinde en erken dönem insanlar tarafından gerçekleştirilmiş olan insan ilerlemesinin başlangıç noktalarının izini sürmüştük. Yaklaşık altı bin yıl önce, yani yaklaşık MÖ 4000 yılında, insanoğlu yavaş yavaş Akdeniz'in tüm etrafında –Kuzey Afrika'da, Afrika'da ve ayrıca göreceğimiz gibi Batı Asya'da– olanla aynı ilerleme aşamasına ulaşmıştır. Kuzey Afrika'nın kuruması ile çok sayıda insan ılıman bir bölge olan ve Afrika'nın tropik alanlarından Akdeniz'e kadar uzanan Nil Vadisi'ne göç etmiştir. Bu derin, korunaklı yiyecek tedarik alanı mahsullerin yetiştirilmesi ve hayvanların ıslah edilmesi yöntemlerinin keşfedilmesi nedeniyle güvenlikliydi. Bu şekilde, uygarlık alanında o zamandan itibaren büyük bir yer etmiş olan çiftçilik veya tarım başlamıştı. Ancak Mısırlılar çok daha ileriye gitmişti. Onlar eski taş aletler ile yapabildiklerinden çok daha iyi işler çıkarmalarına ve çok sayıda yeni ve güzel şeyler yaratmalarına olanak tanıyan bakır aletler yapmayı öğrenmişlerdir. Onlar ayrıca konuşmayı oluşturan sesleri temsil etmesi için resimler ve harflerin kullanımını geliştirmiştir. Bu yolla, bizim halen sürekli olarak kullandığımız fonetik veya "sesli" yazı icat edilmiştir. Bu elverişli koşullar altında, vadi nüfusu birkaç milyona çıkmıştır, ki onlar yavaş yavaş ilk büyük halkı veya nüfusu oluşturacaktır. Bu bölümde, biz Mısır devletinin gelişimini takip edeceğiz ve Nil vadisini güvenlikli bulan ilk insanların hâlihazırda bildiklerine çeşitli keşiflerin nasıl ilave edildiğini göreceğiz.

---

1. MISIR'IN İLK BİRLİĞİ VE UYGARLIĞIN YÜKSELİŞİ

Sulama ve Mısır Toprağı. Antik dönem Yakın Doğu'nun çalışmasında yaptığımız gibi Mısır ile başlayacağız. Biz Kuzey Afrika'nın avcılarını kuruyan platodan Nil vadisinin iyi su alan zeminine kadar takip ettik. Onlar burada bir zamanlar yabani olan sığır sürülerini etrafı kazıklarla çevrili olan yerlerde beslemeyi ve tahıl tarlalarında ekim yapmayı öğrenmişti. Tahıl, elbette, su

olmadan yetişemezdi ve bu erken dönem Mısırlılar, yağmur olmayan bir bölgede yaşayarak nehirden veya nehirlerin doldurduğu kanallardan suyu dağıtmak için basit bir makine yapmak zorundaydı. Günümüzün Mısırlıları halen antik dönem su yükseltme makinelerini (şek. 7) kullanmayı sürdürürler.

ŞEKİL 7. Tarla Sulamasında Kullanılan En Eski Kuyu Çıkrığı Olan Mısır'a Özgü Bir Sulama Aleti

Suyun içinde aşağıda duran adam (A) bir deri kova tutmaktadır. Çıkrığın sırığı (B) onun yukarısındadır, onun alt kısmında kurutulmuş Nil çamurundan büyük bir yumru (C) bir kaldırma ağırlığı veya karşı ağırlık görevi görür. Onun hemen arkasında destekleme direği (D) görülmektedir. Bu adam suyu bir çamur havzasına (E) kaldırır. Bir ikinci adam (ortadaki) onu ilk havzadan (E) bir ikinci havzaya (F) kaldırır. Bir üçüncü adam (G) suyu orta havzadan (F) kıyının tepesinde bulunan en üst havzaya (H) kaldırır, su orada arazi üzerinde yayılan taraçalara bırakılır. Suyun alçakta olması aralıksız olarak, yüz gün boyunca gece ve gündüz devam eden üç ardışık kaldırmayı (E'ye, F'ye, H'ye) gerekli kılar. Su aletinin tuhaf ve hüzün dolu şarkıları Nil boyunca gece ve gündüz duyulurdu.

Mısır toprağı, nehrin taşmasıyla, yıldan yıla zenginleştiği için çok verimlidir. Çamurlu sular her yaz nehrin kenarlarından yukarı çıkar, ardından düzlüklerin üzerinde uzaklara yayılır ve zengin toprağın çok ince bir katmanını çökeltmeye yetecek kadar uzun süre orada bulunur. Yüzyıllar boyunca vadinin altına taşınmış olan çamur nehrin ağzında büyük bir körfezi doldurmuş ve bizim şimdi Nil Deltası diye adlandırdığımız oluşumu yapmıştır. Günümüzde, Delta ve yukarısındaki vadi, Birinci Çavlan kadar olabildiğince uzağa kadar, birlikte yirmi bin mil karelik verimli toprak oluşturur.

Delta ve Yönetimin Ortaya Çıkışı. Ancak Son Taş Devri'nde ekip biçilebilecek alan bugün olduğundan çok daha az olmalıdır; o dönemde Delta'nın yukarısındaki vadi halen büyük ölçüde bataklıklarla kaplıydı ve sadece bataklıklar arasındaki tek tük alanlarda bir mahsulün ekilmesi

ve hasat edilmesi olanaklıydı. Ancak nehrin daha yavaş debiye sahip daha küçük akıntılar oluşturacak şekilde dallara ayrıldığı Delta'da bitki yetiştirmek için bataklıkların suyunu kurutmak daha kolaydı. Bundan dolayı, kademeli olarak, Delta'daki insanlar nehrin yukarısında yaşayan yerleşimcilerden daha üstün hale gelmiş ve yaşam tarzı açısından daha ileri bir noktada olmuşlardır. Bu ilerleyiş nihayetinde *yönetim şekline* dönüşecek olan topluluk yaşantısının ilk düzenlemelerine sebep olmuştur.

O, şu şekilde meydana gelmiştir. Nehrin taşması (taşkın diye adlandırılır) sıklıkla kanalları çamurla tıkamıştır, böylece köylerin tamamından insanlar kanalları temizlemek için birlikte köylerin dışına çıkmak zorunda kalacaklardı. Eğer bunu yapmazlarsa tahıl tarlaları için su olamayacağını, hasat olmayacağını ve nihayetinde ekmek olmayacağını biliyorlardı. Delta köylerinin bu gruplarından birinin lideri olasılıkla zamanla bölgenin sulama taraçaları ve kanallarını denetim altında tutan bir yerel şefe dönüşmüştür. Bölgenin insanları kendi tarlalarından toplanmış olan tahıl veya kendirin bir payını her mevsim ona aktarmaya zorunlu kılınmıştır. Bu tahıl veya kendir payları en erken dönem vergilerdi ve şefin kanalları denetim altında tutması ve vergilerin toplanması en erken dönem yönetim şeklini oluşturmuştur.

İki Krallık ve Birinci Birlik. Nihayetinde bu Delta şeflerinin bir tanesi başka bölgelerdeki rakip şeflerin üzerinde egemenlik kurmuş ve tüm Delta'yı bizim şimdi Aşağı Mısır diye adlandırdığımız bir krallığa birleştirmiştir. Haritada daha yüksekte olmasına karşın, o nehrin *daha aşağısında* idi. Aynı şekilde, Delta'nın güney tepesinden Birinci Çavlan bölgesine doğru Nil vadisi boyunca uzanan bir başka krallık ortaya çıkmıştır. Bu krallığı biz Yukarı Mısır diye adlandırıyoruz; haritada daha aşağıda olmasına karşın, nehrin *daha üstteki* kısmı olması nedeniyle bu ad verilmiştir. İki krallık arasında, elbette Nil tarafından bağlantının sağlandığı, çok fazla trafik olmak zorundaydı. Nihayetinde, (tarih konusunda emin olmasak da) belki de MÖ kırk üçüncü yüzyılda, ismini bilmediğimiz Aşağı Mısır'ın güçlü bir kralı Delta'nın güneyine doğru ilerlemiş ve rakibi olan Yukarı Mısır'ın krallığını fethetmiştir. Bu

şekilde, iki krallık tek kral yönetimi altında birleşmiştir. Bu kral Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kralı olmuştur. Biz Yukarı ve Aşağı Mısır'ın bu ilk kralını kolaylık olsun diye Birinci Birlik diye adlandıracağız ancak onun antik dönem ismi bu değildi. Birinci Birliğin tarihi tüm insanlık öyküsü içindeki en önemli bölümdür çünkü uygarlık gerçekte bu çağda başlamıştır.

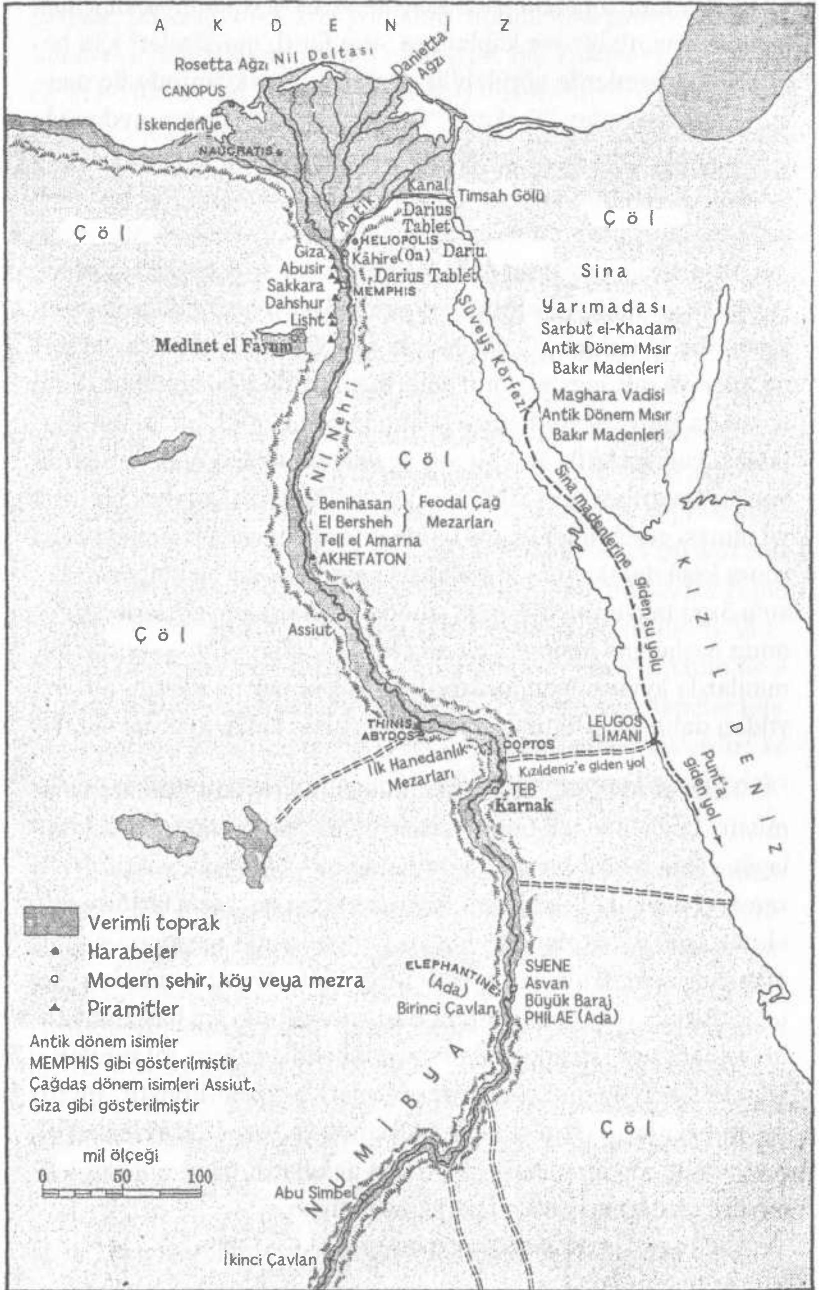
Çapa Kültürü Saban Kültürüne Dönüşüm Yaşamıştır. Biz tarımın insan koşullarını büyük ölçüde geliştirmiş olduğunu, insanların avcılık yaşantısından vazgeçmelerini ve etrafı küçük tahıl tarlalarıyla çevrili olan köylerde yaşamayı olanaklı kıldığını görmüştük. Ancak bu tahıl tarlaları, Birinci Birlik dönemine kadar *çapa aracılığıyla elle ekilip biçilmiştir*. Bu, yavaş ve zahmetli bir çalışma yöntemiydi ve ekip biçme yapılabilecek toprak miktarı sınırlıydı. Nihayetinde, bazı akıllı Mısırlılar kendi çapalarının sapını uzatabileceklerini ve bunu iki öküzün boyunları üzerinde duran bir boyunduruğa bağlayabileceklerini akıl etmişlerdi. Böylelikle, eski çapa sapı sabanın okuna dönüşmüş ve çapanın keskin kısmı saban demirine dönüşmüştür. Daha sonra öküzler toprak boyunca saban demirini (eski çapa bıçağı) çekmişlerdir; ve sabanı yönlendirmek için, çiftçiler ok ve demirin buluştuğu noktada el tutma yerleri eklemişlerdir.

İlk tarım makinesinin bu icadı yeni bir dönemi işaret etmiştir; çünkü o insana hayvan gücünü, yani kadın veya erkeğin gücünden başka bir gücü, kullanmaya başlama olanağı tanımıştır. Bu güç tarlaların ekilmesi biçilmesi işine uygulandığında, Mısır mahsullerin yetiştirilmesi için o zamana dek hazırlanmış olan en büyük alanda çiftçilik yapabilmişti. Böylelikle, Nil vadisinde ilk büyük tarım ulusu ortaya çıkmıştı. Buğdaylardaki yıllık kazanç insanların artan zenginliğinin tek kaynağı değildi fakat o ilk *taşınabilir* zenginlikti. O taşınabildiği için, onunla borçlar ödenebilirdi, vergiler verilebilirdi ve işletme alacakları oluşturulabilirdi. Bu, herhangi bir paranın olmasından önceki bir çağda idi ve bundan dolayı muazzam bir fark yaratmıştı ve Mısırlıların kendi uygarlıklarını daha ileriye taşımalarında yardımcı olmuştu.

Takvimimizin Mısır'a Ait Kökeni. Mısır'ın yönetim şekli içinde tarımın önemli bir yer kaplaması yılın farklı mevsimleri için benimsenen isimlerde görülebilir. Onların ilk takviminde üç mevsim vardı ve onlar "Taşkın", "Ortaya Çıkma" (taşkın nedeniyle suyla kaplanmış olan tarlaların ortaya çıkması anlamında) ve "Hasat" ifadelerinden doğmuştur. Bu üç mevsimin her biri dört aylık uzunluğa sahipti ve aylar hilâlden hilâle ölçülüyordu. Ayların uzunluğu yirmi dokuz ila otuz gün olarak değişiklik gösteriyordu ve yılın üç yüz altmış beş günü eşit olarak bölünmüyordu. Zamanla, Mısırlılar gökyüzündeki Ay'ı göz ardı eden bir takvim yaptılar ve yılı her biri otuz gün olan on iki aya böldüler. Yılın sonunda bir tür tatil haftası şeklinde beş günlük bir şenlik kutlaması yapıyorlardı. Bu, bir yılı üç yüz altmış beş güne tamamlıyordu. Onlar her dört yılda bir üç yüz altmış altı günlük bir artık yıl olması gerektiğini henüz bilmiyorlardı, ancak bu gerçeği daha sonra keşfedeceklerdi. Gökbilimsel hesaplamalar bu kullanışlı Mısır'a özgü takvimin MÖ 4236 yılında başlatıldığını göstermiştir ve onun başlangıcı *tarihteki en eski tarihli olaydı.* Daha sonraki zamanlarda ayların uzunlukları değişmiş olmasına karşın, altı bin yıldan daha uzun zaman sonra, bize miras kalan aynı takvimdir.

Yazının İcat Edilmesi. Mısır takviminde aylara numara verilmiştir. Böylelikle tek bir yıl içinde belirli bir ayı tanımlamak kolaydı, fakat belirli bir yılı tanımlamanın hiçbir yolu yoktu. Uzun zaman önceki belirli bir yılı tanımlamanın bazı araçlarına sahip olmak için, Mısırlılar her bir yıla, o yıl içinde meydana gelmiş olan bazı önemli olayların ismini vermiştir. Bu yıl isimlerinin listeleri Birinci Birlik'ten uzun zaman önce tutulmaya başlanmıştır. Mısırlılar nasıl *yazılacağını* henüz bilmedikleri için, yıl isimleri o yılın içindeki önemli olayların resimleriyle gösterilmiştir. Bu tür resim kayıtları ayrıca yönetim işlerinde ve pazar yerinde de kullanılmıştır. Bu resimler gerçek yazı değillerdi fakat onların kullanımı yazının gelişimindeki ilk basamaktı.

İster Mısır'da, ister Babil'de veya daha sonraları isterse Çin'de geliştirilmiş olsun, tüm yazılar bu tür resimlerden türetilmiştir. Zaman geçtikçe, her bir resim köken itibarıyla yerine geçtiği

Mısır ve Nil vadisi

nesnenin yanı sıra bir *sesi* temsil etme noktasına gelmiştir. Mısır dilindeki sözcüklerin elverişliliğini İngilizce'de olduğu şekilde gözümüzde canlandıralım. "Leaf" (yaprak) sözcüğü yaprak resmi şeklinde yazılmış olabilirdi. Bu simge vuku bulduğu zaman "leaf" sesinin yerine geçer. Bu durumda arı ("bee") simgesi "be" sesinin yerine geçebilir. Ancak bu iki ses birleştikleri zaman bir "belief" (inanma) sözcüğünü oluştururlar. Ses işaretleri çok sayıda kombinasyonda kullanılabilirdi. Adam "man" işareti "manifold", "manifest", "manufacture", "mankind" ve içinde "man" sesi geçen başka her sözcükte kullanılabilirdi. Yazı, konuştuğumuz zaman çıkardığımız sesleri temsil etme şeklinde oluşmuştur.

Eğer Mısırlıların yazısı "belief", "hate", "love", "beauty" ve benzeri sözcükler şeklinde yalnızca bir resimler dizisi olarak kalmış olsaydı, hiçbir zaman yazılamazdı. Ancak onların resimlerinin büyük bir kısmı fonetik işaretler olduğu zaman, her biri bir heceyi temsil ederek, Mısırlıların herhangi bir sözcüğü, bu sözcük ister bir resminin çizilebileceği, isterse çizilemeyeceği bir anlama sahip olsun, yazabilmelerine olanak tanır. Fonetik işaretlerin bu kullanımı ilk gerçek yazının yaptığı şeydi. O, antik dünya içinde başka herhangi bir yerde yaşayanlardan daha erken tarihte bu Nil-yerleşimcileri arasında başlamıştı.

Mısır Alfabesi. Mısırlılar daha da ileri gitmişler ve her biri yalnızca bir harfi temsil eden bir alfabe veya bir işaretler dizisi geliştirmişlerdir. MÖ otuz-beşinci yüzyılda kullanılan bu alfabede yirmi dört harf vardı. O bilinen en eski alfabedir ve olasılıkla Latin alfabesi onun soyundan gelmektedir.

Yazı Malzemelerinin İcadı. Mısırlılar yazma çabalarının erken döneminde suyu az miktarda bir sebze reçinesi ile kalınlaştırarak mükemmel bir boya veya mürekkep yapmanın yöntemini bulmuşlardı. Ardından ateşin üzerindeki karartılmış çömlekten alınan az miktardaki is buna karıştırılıyordu. Ucu sivri olan bir kamışın bu karışıma daldırılmasıyla çok iyi bir şekilde yazı yazılabilirdi. Onlar ayrıca bir nehir kamışını ikiye ayırdıktan sonra iç kısımlarındaki şeritlerden *papirüs* adı verilen büyük yapraklar yapmayı

öğrenmişlerdi. Bu onlara çok ince bir tabaka vermişti. Böyle *iki* tabakayı birbirine geçirerek dik açılarla birbirini kesen "iki katmanlı" madde elde ediliyordu ve döverek ve ovarak eşitsiz olan tüm kısımlar ortadan kaldırıyordu. Böylelikle bir yumuşak, dayanıklı, soluk sarı kâğıt elde ediliyordu. Mısırlılar üzerinde yazı yazmak için en pratik yüzeyi sunan ince bir sebze zarını keşfetmişlerdi ve dünya o zamandan beri daha iyi hiçbir şey keşfetmemiştir. Bu şekilde, dolmakalem, mürekkep ve kâğıt ilk kez olarak kullanılmaya başlanmıştır (şek. 9). İngilizce'de kâğıt anlamına gelen "paper" sözcüğünün kökeni "papirüs" ifadesinden gelmektedir. Yazının ve yazma malzemelerinin icat edilmesiyle, insanoğlunun yapmış olduklarının ve düşündüklerinin yazılı kayıtlarının tutulmasıyla uygarlık alanında büyük bir ilerleme sağlanmıştır. Ve bu ilerlemenin Birinci Birlik altında yapılmış olduğunu unutmamalıyız.

İkinci Birlik ve Metal Çağı. Bizim Birinci Birlik diye adlandırmış olduğumuz Kuzey ve Güney'in bütünleşmesi devam etmemiştir. Zamanla iki krallık dağılmış ve bir süreliğine yan yana bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Ardından iki krallığı (yaklaşık MÖ 3360) kalıcı olarak birleştirmede başarılı olan Menes adlı bir lider Yukarı Mısır'da ortaya çıkmıştır. Birinci Birlik'in gücü ve zenginliği saban kültürü ve bol miktarda tahıl üretimine dayanırken, İkinci Birlik'in ilerlemesi büyük ölçekte en erken dönem madencilik ve bol miktarda bakır sahipliği sayesinde olmuştur.

Birinci Birlik'in mezarlıklarındaki lahitlerde önceki iki krallıkta olandan daha fazla bakır alet ve edevat bulunuyordu. Bakır baltalar ve keskiler üzerine ticaret vardı ve az sayıdaki işçi onları kullanmıştı. Bundan dolayı Birinci Birlik Metal Çağı'nı çok daha yakına getirmişti. İkinci Birlik ile Metal Çağı gerçekten başlamıştı. İkinci Birlik'in erken dönem kralları komşu Sina Yarımadası'nın dağlarına madencilik keşif seferleri yapabilme yeterlilikleri nedeniyle son derece gururlulardı ve biz orada halen dağların içine girmiş madencilik tünelleri buluruz. Mısırlı krallar, çok sayıda çeşitli bakır aletlere sahip olmalarının sonucu olarak, yaklaşık MÖ 3000 tarihinden başlayarak yontma taştan mezarlar ve

taş tapınaklar dikebilmişlerdir. Biz bu büyük taş yapılarda Mısır tarihinin kayıtlarını okuyabiliriz.

2. PİRAMİT ÇAĞI (MÖ ON ÜÇÜNCÜ YÜZYILDAN YİRMİ BEŞİNCİ YÜZYILA)

Kral Mezarları Olarak Piramitler. Taş açısından bu tarihin birinci bölümünü görebilmek için, dikkatimizi Giza'daki kraliyet mezarlığına çevirmek zorundayız. Burada ilkin piramitleri –kral mezarları– buluruz ve ardından piramitlerin yakınlarında çok sayıda daha küçük taş duvarlı mezarların kümelenmiş olduklarını görürüz. Bu daha küçük mezarlar içine kralın akrabaları ve toprak yönetiminde yardımcı olan sarayın önemli adamları gömülmüştür. Bu mezarlar onları inşa etmiş olan insanlar hakkında pek çok şeyi açığa vururlar. İlk etapta, Mısırlıların ölümden sonra bir hayata inandıklarını ve böyle bir yaşantıyı elde etmek için bedenlerini bozulmaktan korumalarının gerekli olduğuna inandıklarını gösterir. Onlar bu mezarları bedenlerini ölümden sonra korumak için inşa etmişlerdir. Bedenin bir mumya olarak korunmasına yönelik "mumyalama" uygulaması da bu inanıştan gelmiştir.

Mısır'ın Tanrıları: Re ve Osiris. Mısırlıların çok sayıda tanrısı vardı fakat tüm diğerlerinin üzerinde tapındıkları iki tanrıya sahiplerdi. Mısır'ın bulutsuz gökyüzünde mükemmel bir şekilde parlayan Güneş onların en büyük tanrısıydı ve en muhteşem tapınaklar ona tapınmak için dikilmişti. Gerçekten de, piramit, Güneş-tanrı için kutsal olan bir simge idi. Onu Re ("ray" diye telaffuz edilmiştir) diye adlandırmışlardır. Bir tanrı olarak saygı gösterdikleri diğer büyük güç parlayan Nil idi. Kudretli nehir ve onun tazelediği verimli toprak ve meydana getirdiği yeşil hayat—tüm bunlar birlikte tek tanrı olarak düşünülen Mısır'a özgü düşüncedir. Osiris adı verilen tanrı mevsimlerin değişmesiyle her yıl yeniden canlanan ve solan yerkürenin mükemmel hayatıdır.

En Erken Dönem Taş Yontmacılığından Büyük Piramit'e Hızlı İlerleme. Ancak –modern Kâhire kentinden çok uzakta

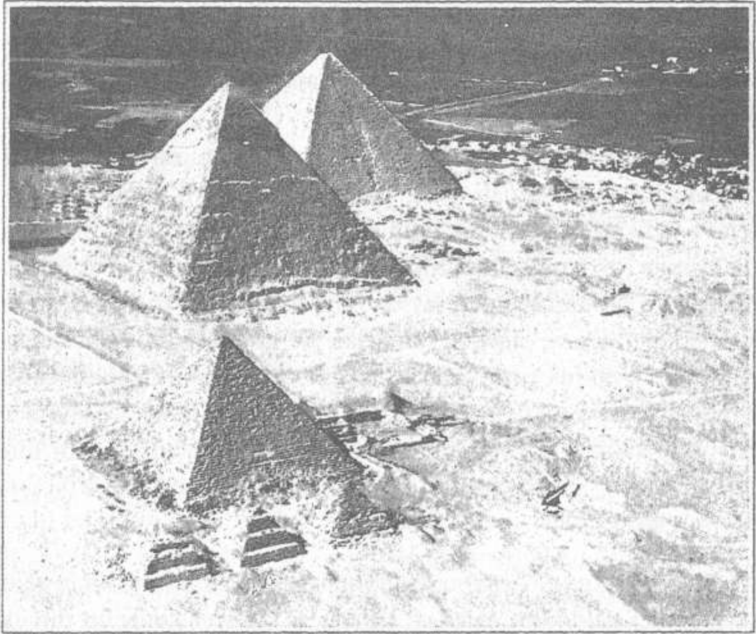
olmayan– Giza piramit mezarı, Mısırlıların dininin yanında bize pek çok başka şey söyler. Sfenkslerin ardındaki azametli piramitlere bakarken, çölün kenarındaki kazılmış bir çukura kendi çakmaktaşından yapılmış bıçaklarını gömmüş oldukları dönemden beri Mısırlıların gerçekleştirdikleri ilerlemelere hayret ederiz. O, onları bir yere kadar taşımış olan metal aletlerin becerikli bir şekilde kullanılması sayesinde olmuştur. Taş binalarda bütünüyle ustalaşmak çok hızlıca atılmış bir adımdı fakat biz taş aletlerden metal olanlara yavaş ve kademeli bir değişiklik görmüştük. Sina'daki ilk metal parçanın farkına varmış olan Mısırlı (sayfa 38) olasılıkla bu piramitlerin inşa edilmesinden iki bin yıldan fazla bir zaman önce yaşamıştı. O, en erken dönem Mısırlı köylülerin gömüldüğüne benzer bir çukurun içine gömülmüştü. Mısırlılar, MÖ otuz-dördüncü yüzyıl itibarı ile, kendi kralları için güneşte-fırınlanmış tuğlalardan mezarlar inşa etmeyi öğrenmişti. Böyle bir kraliyet mezarı tahtadan çatısı olan ve kum ve çakıl höyüğü ile kaplanmış toprak içindeki bir odadan ibaretti. Bu türden mezarların inşa edilmesi yüzlerce yıl boyunca sürdürülmüştü.

Bazı becerikli işçilerin kendi bakır aletleriyle kireçtaşından blokları kesebildiklerini ve yumuşak tuğlaların yerine bu taş bloklar ile defin odası yapabildiklerini keşfettiklerinde olasılıkla yaklaşık MÖ 3000 dolaylarıydı. Bu, bizim bildiğimiz kadarıyla, bir araya konulmuş olan ilk *taş* duvar parçasıydı. Takriben sonraki yüzyıl kadar olan bir süreçte, mezarlar bir piramit formunda inşa edilmeye başlanmıştır ve MÖ 2900'den çok sonra olmayan bir zamanda Kral Keops'un mimarı Giza'daki Büyük Piramit'i inşa ediyordu. Bu hayret verici ilerlemenin çoğu MÖ 3000 ila 2900 arasında gerçekleşmiştir.

Büyük Piramit'in Engin Ebadı. Büyük Piramit'in on üç dönümlük bir alanı kaplamış olduğunun ayırdına vardığımız zaman Mısırlıların bu başarılarını takdir edebiliriz. O, her biri ortalama iki buçuk ton ağırlığında olan iki milyon üç yüz bin kireçtaşı bloğun bulunduğu bir katı duvar kütlesidir; yani her bir blok bir vagon dolusu kömür kadar ağırdır. Piramitin tabandaki kenarları iki yüz otuz metre uzunluğundadır ve bina orijinal olarak yaklaşık

beş yüz fit yüksekliğindedir. Herodot (sayfa 246) bu mezar için yirmi yıl boyunca yüz bin kişinin çalışmış olduğunu bize söyler.

Piramit Çağı'nın Uzunluğu. Büyük Piramit'in zirvesinde güneye doğru bakıldığında, güney ufku üzerinde belli belirsiz bir şekilde yükselen daha küçük piramitlerin uzun bir hattını görebilirsiniz. Her bir piramit bir kral mezarıydı ve bu durumda her bir mezar bir kralın yaşadığı, hüküm sürdüğü ve öldüğü anlamına geliyordu. Hat altmış milden daha fazla uzunluğa sahiptir ve onun en eski piramitleri toprakların tek kral altında ikinci kez birleşmesinden sonra Mısır uygarlığının görkemli çağını temsil eder. Biz onu Piramit Çağı diye adlandırabiliriz. O, MÖ on üçüncü yüzyılın ortalarından yirmi-beşinci yüzyıla kadar yaklaşık beş yüz yıl devam etmiştir.

ŞEKİL 8. Giza'daki Kraliyet Mezarlığı Üzerinde Uçaktan Bakış

Üç büyük piramit Dördüncü Hanedanlık krallarının mezarlarıdır. Daha küçük piramitlerde ve mezarlarda kraliyet ailesinin üyeleri ve seçkin saray memurları gömülmüştür. Arka plandaki ekilip biçilmiş ova ve modern Mısır kasabası, antik ölüler kentinin harabelerinin üzerinde bulunduğu kumla-kaplı çöl platosuna ilgi çekici bir tezatlık oluşturur (Binbaşı Noel F. Wheeler ve Antiquity *dergisinin editörünün izniyle).*

Piramit Çağı'nda Yönetim. Piramitlerin dikilmesinde böylesine karmaşık inşaat operasyonlarının olması sağlam bir şekilde yerleşik bir *yönetim* olduğunu göstermektedir. O, çok becerikli bir hükümdar ve işlerin yürümesi için büyük bir resmi yetkililer yapısı ve Büyük Piramit'in etrafında çalışan yüz bin işçinin doyurulmasını gerektirmek durumundaydı. Böylesine çok büyük bir çalışmayı üstlenebilen kral dünyanın görmüş olduğu en güçlü insandı. Ona öylesine saygı gösteriliyordu ki, Mısır dilinde "Büyük Ev" anlamına gelen iki sözcüğün bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olab *pharoah* (firavun) ifadesi içinde yaşadığı saray yerine onun ismi olarak kullanılıyordu. Firavun yönetim işlerinin yerine getirilmesinde kendisine yardımcı olan iki yetkililer türüne sahipti. Tüm Mısır boyunca dağılmış olan yerel yetkililer ve başkentte krala yakın yaşayan *merkezi* yetkililer vardı. Yerel yetkililerin görevi tüm Mısır boyunca vergileri toplamaktı. Ayrıca ortaya çıkan hukuki vakaları çözüme kavuşturmak onların göreviydi ve her yargıç adil bir şekilde yargılama yapabilmek için önünde *yazılı kanunlara*[2] sahipti.

Vergiler insanlardan madeni para olarak alınmıyordu çünkü o henüz icat edilmemişti. Vergi canlı hayvan, tahıl, şarap, bal, keten ve benzeri ürünler şeklinde alınıyordu. Bunlar sığır ahırları, mahzenler ve depolarda tutuluyordu—kralın hazinesi ve merkezi ofislerinin bulunduğu çok sayıda binada yüzlerce katip ellerinde kamış kalemler ve papirüs tomarları ile kralın kayıt ve hesaplarını günlük olarak tutuyorlardı. Kâtiplerde vergi mükelleflerinin isimleri ve ne kadar borçlu olduklarının listesi vardı ve vergiler ödendiği zaman, aynı gün basılı makbuz alıyorlardı. Bu tür düzenlemeler Roma İmparatorluğu dönemine kadar Avrupa'da bulunmuyordu.

Kraliyet Kenti. Tüm bu yönetim işlerinde krala yardımcı olan yetkililerin kaldıkları evler ve bahçeleri kraliyet kentinin büyük bir kısmını oluşturuyordu. Ana merkez kralın sarayının kapladığı alandı ve onun etrafında şaşaalı parklar ve bahçeler bulunuyordu. Kraliyet sarayı ve onun sahası, yetkililerin evleri ve çeşitli yönetim büroları Mısır'ın başkentini oluşturuyordu, ki bu Giza

2 Mısır'a özgü yasaların kanunnamesi ne yazık ki kaybolmuştur.

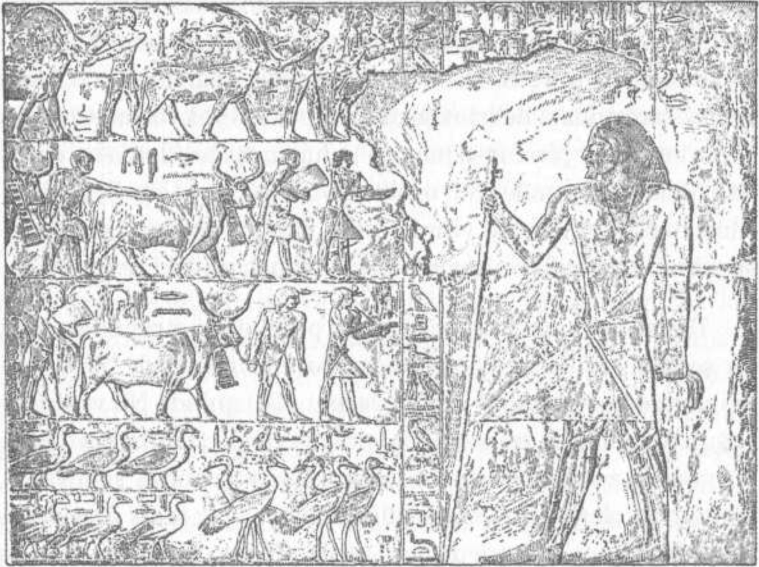
piramit mezarlığının ayakları boyunca uzanıyor ve vadinin ovası üzerinde güneye doğru ilerliyordu. Orası daha sonraları Memphis diye adlandırılmıştır. Tümüyle güneşte fırınlanmış tuğla ve ahşaptan inşa edilmiştir, uzun zaman önce ortadan yok olmuştur.

En Erken Dönem Açık Denizlere Çıkan Gemiler. İkinci Birlik'in en erken dönem firavunları Sina'nın bakır madenlerinden faydalanmakla kalmamış, ayrıca deniz yoluyla Suriye'nin kıyısı üzerinde bulunan Biblos'a kuzeye doğru keşif seferleri yapmıştır. Biblos ardında uzanan ormanlar nedeniyle çok önemliydi; ve burada Mısır'ın ihtiyacı olan keresteler kesiliyor ve Mısır'a ait gemilere yükleniyordu. Akdeniz'in güneydoğu köşesi boyunca yapılan bu ticaret, kaydına sahip olduğumuz en erken dönem deniz yoluyla yapılan ticaretti. Daha sonra Piramit Çağı sırasında Mısır ve Asya arasındaki iletişim en aktif dönemini yaşıyordu. Giza'nın güneyindeki bir piramit-tapınakta bulunan taş bloklarda bu dönemin Mısır'a ait gemilerinin oyulmuş ve boyanmış rölyefleri gösterilmektedir. Bunlar MÖ yirmi beşinci yüzyılın ortaları tarihini taşımaktadır ve açık deniz gemilerinin bilinen en eski *resimleri*dir.

Tarım ve Sığır Yetiştirme. Giza piramitleri etrafında yoğun bir şekilde kümelenmiş olan mezarlar arasında şöyle bir dolanmak, neredeyse piramit inşaatçılarının döneminde Nil vadisinin yoğun toplulukları arasında bir yürüyüş gibidir; çünkü taş duvarlar sıklıkla zeminden tavana kadar taşlara kazınmış sahnelerle, gömülmüş olan soylunun efendisi olduğu büyük mülk üzerindeki gündelik hayatı resmeden, güzel bir şekilde boyanmış görsellerle kaplıdır (şekiller 9 ve 10). Duvarlar üzerindeki tüm bu sahnelerdeki en uzun figür soylununkidir. O, kendi tarlalarının üzerine bakıyor ve orada neler olup bittiğini denetliyor görünmektedir. Öküzlerin saban çektiği ve ekicilerin tohum serptiği bu tarlalar bildiğimiz en eski çiftçilik sahneleridir. Burada sürülerin gürbüz, semiz sığırların uzun hatları da vardır. Onlar çayırlarda otlarken, inekler bir araya toplanmış ve sütlerinin sağılması için bağlanmıştır. Bu sığırlar ayrıca yük hayvanlarıdır. Biz saban çeken öküzleri fark ederiz ve her yerde eşekler vardır. Çünkü onlar olmadan tahılları hasat etmek zor olacaktır. Ancak biz Piramit Çağı'nın bu

mezarlarının duvarları üzerine kazınmış hiçbir at resmi bulmayız, çünkü atlar o dönemde Mısırlılar tarafından bilinmiyordu.

Bakırcılık. Bir komşu duvar üzerinde yine becerikli işçilerin yoğun bir şekilde meşgul oldukları çardaklar ve avluları yukarıdan gören soylunun uzun figürünü buluruz. Bakırcılık her türden mükemmel bakır aletlerin yapılmasını mümkün kılmıştır.[3] En becerikli olanların talep ettikleri alet, bakırcıların bazen bir buçuk veya iki metre uzunluğunda olan geniş bir bakır şeride şekil vermek için kullandıkları bıçkı testeresi idi. Bu türden bir testerenin kullanımda olduğu *Antik Dönemler* (şek. 46) kitabında görülebilir.

ŞEKİL 9. Piramit Çağı'nda Bir Soylunun Mezarının İbadet Odasından Bir Sahne

Ayakta duran soylunun uzun figürü sağdadır. Onun yüzünün ve figürün hemen önünde, duvardan bir parça düşmüştür. O üç sırada sığırları ve kendisine getirilen birkaç kümes hayvanını denetlemektedir. Ortadaki iki sırada önlerinde iki yazman olduğunu not edin. Onların her biri bir dolmakalem ile bir papirüs yaprağı üzerine yazmaktadır ve kulağının arkasında iki dolmakalem taşımaktadır. Bu tür oyma işleri ressam tarafından parlak tonlarla renklendirilmiştir.

---

3 Piramit Çağı'nın sona ermesinden önce, bakırcılar az miktarda kalay ile bakırı eriterek yaptıkları aletleri nasıl sertleştireceklerini öğrenmişlerdi. Bu, bronz adlı bir metal karışımı oluşturmaktadır ve bakırdan çok daha serttir.

Sarraflık ve Mücevhercilik. Aynı duvar üzerinde biz altın ve değerli taşları tartan, döverek ve döküm yaparak, lehimleyerek ve birbirine geçirerek incelikle çalışan ustalar ve çıraklarla dolu sarraflık ve mücevhercilik barakaları görürüz. Onlar günümüzün en iyi sarraf ve mücevheratçılarından hiç de geri olmayan işler çıkarmışlardır (bakınız *Antik Dönemler*, şekiller 48-49). Bir işçi, yeşiltaştan kesilmiş gösterişli bir taş kâseyi yukarıya kaldırarak soylunun beğenisine sunmuştur. Her ne kadar bu türden taşlar çelik kadar sert olsa da, kâse koyu-gri kenarları içinden güneş ışığının parladığı bir inceliktedir.

Çömlekçi Çarkı ve Ocak; En Erken Dönem Cam. Bu duvarın üzerindeki bir sonraki boşlukta, Taş Devri'nde olduğu gibi, parmaklarıyla kavanozlara ve kâselere şekil veren çömlekçi görmeyiz. O şimdi küçük bir yatay *çark* önünde oturmuştur, araç döndükçe parmaklarıyla yaptığı kaba becerikli bir tarzda şekil vermektedir. Yumuşak kil kaplar hazır olduğu zaman, onlar artık, İsviçre göl-köylerindeki Son Taş Devri çömlekçileri arasında olduğu gibi bir açık ateşte eşit olmayan bir şekilde değil, kapalı ocaklarda fırınlanmışlardır.

Burada biz ayrıca *cam* yapan ustalar görürüz. Bu, Mısırlıların yüzyıllarca önce keşfettikleri bir sanattır. Onlar, evlerin ve saray duvarlarının süslenmesinde göz kamaştırıcı sırlar şeklinde karoların üzerine cam yaymışlardır. Daha sonraları, büyük ölçüde ihraç ettikleri çok-renkli cam şişeler ve vazolar yapmayı öğrenmişlerdir.

Dokumacılık. Bir başka duvarda kadınlar bir keten kumaş dokumaktadır. Her ne kadar resim onun ipliklerinin ne denli narin olduklarını göstermese de, neyse ki bu tür materyallerin parçaları dönemin kraliyet mumyaları etrafına sarılmış şekilde bulunmuştur. Onlar öylesine incedir ki, onları ipekten ayırmak için bir büyüteç gerekmektedir ve modern *makine* dokuma tezgâhının en iyi çalışması, antik dönem Mısır'a özgü *el* dokumasının bu kumaşı ile karşılaştırıldığında çok kaba sabadır.

Duvardaki bir sonraki boşlukta, çıplak bacaklı erkeklerin Nil bataklığı kenarı boyunca topladıkları büyük papirüs kamışları

demetleri görürüz. Bu kamışlar uzun tabakalar halinde soluk-sarı kâğıdın yığınlarının malzemesini oluşturmaktadır (sayfa 54). Akdeniz'deki Mısır'a ait gemiler (s. 59) bu Nil kâğıdının balyalarını kendi kargolarına ilave etmiştir ve onu Suriye ve Avrupa'ya taşımıştır. Mısır böylelikle üç bin yıl boyunca dünyanın kâğıt fabrikası olmuştur.

Gemi Yapımcıları ve Doğramacılar. Duvarın bir sonraki bölümüne yaklaşırken neredeyse çekiçlerin ve tokmakların seslerini duyar gibi oluruz. Biz gemi yapımcılarının bazı gemilerin gövdesini bitirme işiyle yoğun bir şekilde meşgul olduklarını görürüz. Onların yanında soyluların evi için lüks mobilyaların biçimlendirilmesini yapan doğramacılar vardır. Kral veya zenginler için koltuklar ve kanepeler altın ve gümüş ile şık bir şekilde kaplanmıştır veya abanoz ve fildişi ile işlenmiştir ve yumuşak deri yastıklar ile donatılmıştır.

Ticaret ve Para. Buradaki duvarda bir pazar yeri resmi vardır. Biz bir pasta için ödeme olarak fırıncıya bir çift sandalet teklif eden ayakkabı ustası veya bir balığın ödemesi için balıkçıya küçük bir ahşap kutu veren marangozun karısını izleyebiliriz. Buna bağlı olarak insanların kullandıkları hiçbir *madeni para olmadığını* öğreniriz ve pazar yerlerindeki ticaretin, yaygın olarak barter diye adlandırılan şekilde malların gerçekten değiştokuşu ile gerçekleştirildiğini görürüz. Eğer sarayda meydana gelen daha büyük anlaşmaları görebilirsek, bizim parayı kullanmamız gibi, standart bir ağırlıktaki altın halkaların kullanıldığını anlarız. Bakır halkalar da aynı amaca hizmet eder. Bu sebeple altın halkalar ve bakır halkaların bazıları en erken dönem madeni paraların habercileridir (şek. 39).

Piramit Çağı'ndaki Üç Toplum Sınıfı. Mezarların duvarları üzerine resmedilmiş olan pazar yerindeki bu insanlar Piramit Çağı'ndaki Mısır'ın umumi halkı idi. Onların bazıları, kendi ticaret veya imalatlarını takip eden *özgür insanlar* idi. Diğerleri köleydi, büyük arsaların üzerindeki tarlalarda çalışıyorlardı. Bu daha düşük sınıfların hiçbiri herhangi bir toprağa sahip değildi. Onların üzerinde *toprak sahipleri,* firavun ve onun büyük

ŞEKİL 10. Piramit Çağı'nda Pazar Yeri Sahnesi

Sağda pazar yerine gelen Mısırlı bir "alışveriş yapan müşteri" görürüz. O hemencecik mallarını satmak için başına üşüşen adamlarla karşılaşır. Onun ilgisini ilk olarak çekebilen satıcı "şu çok güzel değneğe bak" diye seslenerek ona değnekler satmaya çalışmaktadır. Bizim bastonlarımız veya yürüme sopalarımız ile büyük ölçüde aynı amaca hizmet eden antik dünyadaki bu değnekler müstakbel alıcı tarafından incelenmektedir ve "onun kafa kısmı ne kadar da hoşmuş!" görüşünü alacaktır. Değnek satıcısının ardında duran adamlar mallarının düşük fiyatını vurgulayarak alıcıyı teşvik edeceklerdir. Onların ardındaki bir adam bir yağ kavanozunu sunar ve ürününün mükemmelliği hakkında yüksek sesle konuşur. Solda en uçta duran bir adam bir silindir mührü delmektedir (ayrıntı şek. 20). Belki de mührü yapan bir başka kişi ona doğru yaklaşmaktadır.

lordları ve bizim betimlemiş olduğumuz mezar sahipleri (şek. 9) gibi yetkililer vardı.

Piramit Çağı'nda Yaşam ve Sanat. Burada, bir kez daha bu ibadet odasında, kölelerin omuzları üzerinde taşınan bir tür tekerleksiz taşıma aracında oturduğu yerde rahatça taşınan bir araç sahibi görürüz. O, arazisini denetimden geri dönmektedir. Onun taşıyıcıları evinin önündeki gölgelik bahçeye götürmektedir, orada yolcusunu indirecek ve şarkılarını bitireceklerdir. Yolcu burada ailesi ve dostlarıyla vakit geçirerek, dama tahtası üzerindeki taşlarla oyun oynayarak, arp, kaval ve lut dinleyerek, dönemin yavaş ve gösterişli danslarını yapan kadınları izleyerek saatler geçirirken, çocukları havuzda etrafa su sıçratarak veya topla, bebeklerle ve iple oynayarak, babalarının fildişi-ayaklı taburesi altında korumaya aldığı ehlileştirilmiş maymuna sataşarak zaman geçirirlerdi.

ŞEKİL 11. Giza'nın İkinci Piramidi'ni İnşa Eden Kral Kefren'in Portresi

Bu portre heykel onun vadi tapınağı içinde bulunmuştur (bakınız, Antik Dönemler, *Şekil 54). O, Yeşiltaş adlı çok sert bir taşa kazınmıştır. Koruyucu kanatlarını açmış olan şahin büyük tanrı Horus'un bir simgesidir (MÖ yirmi dokuzuncu yüzyıl).*

ŞEKİL 12. Kral Mernere'nin Bir Çocukken Gösterildiği Portre Heykelinin Başı

Bu küçük prensin ve babası I. Pepi'nin metal heykelleri (bakınız Antik Dönemler, *Şekil 52) birlikte bulunmuştur. Onlar bir ahşap form üzerine şekil vermek için açık bir şekilde çekiçle dövülmüştür. Her ne kadar metal pas ile kaplanmış olsa da, kristal kaya ile kakılmış olan metal, portreleri canlı gibi kılmıştır.*

Portre heykeltıraşı bu dönemin en büyük sanatçısıydı. Onun heykelleri taşın veya tahtanın içine oyulmuştu ve canlı renklerle boyanmıştı; gözler kristal kaya ile kakılmıştı (şek. 12). Onlar sanat tarihindeki en eski dönem portreler olmasına karşın herhangi bir çağda üretilmiş olandan daha fazla canlı gibi görünen portreler yapılmıştır. En iyileri firavunun piramit-tapınağında bulunan kral heykelleri genellikle harikuladedir (şek. 11). Piramit Çağı'nın ebat olarak en göze çarpıcı heykeli Giza mezarlığındaki Büyük Sfenks'tir. Bu devasa figür kraliyet kentine yukarıdan bakan bir kayanın çıkıntısına oyulmuştur. Baş, Giza'nın ikinci piramidini inşa eden kral olan Kefren'in bir portresidir; o şimdiye dek yapılmış olan en büyük portredir.

MÖ on üçüncü yüzyılda, kraliyet mimarı Imhotep taştan ilk mimari yapıyı yaratmıştır. O kral için, etrafında kraliyet ailesi için başka mezarlar dâhil olmak üzere, mükemmel bir güzel binalar grubu olan bir mezar inşa etmiştir. Bu mezarların ön kısımları taş desteklerle öylesine incelikli bir şekilde süslenmiştir ki, onlar yirmi beş yüzyıl sonranın hatları ince ve güzel Yunan sütunları gibi yivli bir yapıya sahiptir. Taş içine yapılan mimarinin ikinci bir aşaması masif granit sütunlar ve Sfenks'in yanındaki Kefren'in vadi tapınağının duvarlarında bulunmuştur. Bu salon, holün orta koridoru üzerindeki daha yüksek bir çatı ve ortanın her bir tarafı üzerindeki daha düşük bir çatı arasındaki seviye açısından farklılık bulunan bir dizi eğimli yarık ile aydınlatılmıştır. *Clerestory* adlı böyle bir çatı ve pencereler düzenlemesi Mısır'dan Yunanistan ve Roma'ya geçmiştir ve nihayetinde Hristiyan kiliseleri ve katedral inşaatçıları tarafından kullanılmıştır. Kefren'in salonundaki orta ayak veya sütunların ağırlığı ve masifliği onu ihtişamlı bir yer yapmıştır fakat bir yüzyıldan daha kısa bir zaman sonra, Mısırlı mimarlar zarafet arayışında bulunacaktır. Bu ağır *kare* destekler yerine, onlar güzel sütun başları olan narin ve zarif *yuvarlak* sütunlar dikmeye başlamıştır. Her bir sütun bir bitki, sıklıkla bir palmiye, temsil etmektedir, sütun başları ise bitkinin taç kısmı olmaktadır. Sırayla dizildikleri zaman,

bu sütun gövdeleri, mimarlık tarihindeki bilinen en eski sıra sütunları oluşturmuştur (şek. 69).

3. SOYLULAR ÇAĞI

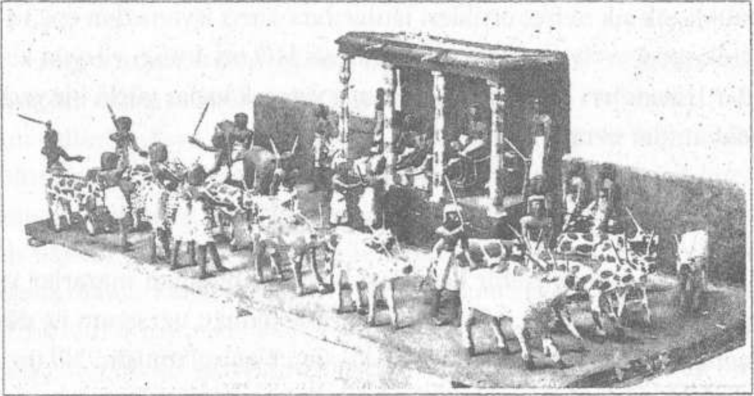
Soyluların Yükselişi. Piramit Çağı MÖ 2450 sonrasına kadar devam etmiştir (sayfa 68, dipnot 5). O, Nil üzerindeki uygarlığın sonu değildi: onu başka büyük dönemler takip edecekti. Ancak Mısır'ın liderliği artık güneydeki daha ileri bir yere geçmişti. Eğer biz Giza'dan bir vapurla nehrin üst kısmına bir yolculuk yaparsak, bir süre sonra şimdi tümüyle yok olmuş bulunan büyük taş piramitleri keşfederdik; ancak güneyde daha uzakta bize Nil üzerinde iki tane daha büyük çağı –Feodal Çağ[4] ve İmparatorluk– anlatan başka binalar, mezarlar ve anıtlar bulmamız gerekirdi. MÖ 2000 yılı itibarıyla, bir güçlü lordlar sınıfı gelişmişti. Onlar, özellikle savaşmak istedikleri zaman, çeşitli şekillerde firavunlara yardım etmeleri vaatlerine karşılık olarak firavunların bağışladığı engin topraklara sahip olmuşlardı. Bu toprak sahipleri veya baronlar çok zenginleşmişlerdi ve kendi büyük mülklerinde krallar gibi yaşamışlardı. Soylular Çağı veya Feodal Çağ birkaç yüzyıl sürmüştür.

Feodal Çağ'ın Mezarları ve Kütüphaneleri. Bu soyluların mezarları verimli vadi arazilerinin arkasındaki uçurumlara inşa edilmiştir ve mezarlık duvarları üzerine resmedilmiş sahnelerden dönemlerin yaşantısını yeniden oluşturabiliriz. Bu feodal baronların kütüphanelerinden –dünyadaki en eski kütüphane– parçalar da bulunmuştur ve bu papirüs tomarlarından onların nasıl yaşadığının yanı sıra bu insanların gerçekten ne düşündüklerini öğreniriz! Burada dünyadaki en eski öykü kitapları vardır: Asya'da seyyahlık ve serüven öyküleri, Kızıldeniz'in ötesinde bilinmeyen bir okyanusun kapısındaki gemi enkazı hikâyeleri, en eski "Denizci Sinbad"; ve antik dönem bilgeler ve büyücüler tarafından biçimlendirilmiş mucize anlatıları. Bu öykülerin bazılarında yoksulların

4 Soylular bazı açılardan Avrupa'da ortaçağ dönemlerindeki soyluları andırdığı için, bu dönem *Feodal Çağ* diye adlandırılmıştır.

çektiği acılardan ve bu talihsiz insanların yaşadıklarına duyarsız kalan hükümdarlardan bahsedilir.

Tomarlarda ayrıca şarkılar ve şiirler bulunmaktadır. MÖ on sekizinci veya on dokuzuncu yüzyıldan kalan bir papirüs eylem resimlerinin eşlik ettiği sahne yönlendirmeleri ile geçit alayı formundaki bir dramayı içerir. Bu, olasılıkla dünyadaki en eski resimli kitaptır. O, bilim hakkında bilinen şeyleri betimlemek için çok sayıda rulonun yer aldığı erken dönem tarihli şaşırtıcı bir veridir. Tümü içinde en değerli olan rulo cerrahlık ve insan bedeninin organları hakkında öğrenilmiş olanları anlatmaktadır. Bu kitap insan beyninin bilinen en eski ifadelerini verir ve beynin uzuvları kontrol etmesi ve bunun sonucu olarak beynin zedelenmesinin felç olunmasına sebebiyet vermesi anlatılır. Ayrıca halen kullanımda olan ondalık sistem üzerine temellenmiş olan aritmetiğin kabul edilmiş kurallarının pek çoğunu içeren rulolar da vardı; başkaları ise geometrinin başlangıç aşamalarını işliyordu.

ŞEKİL 13. Dört Bin Yıl Önce Sığırlarını Sayan Mısırlı Bir Soylu

Bu tüm grup ahşaptan yapılmıştır, parlak bir şekilde boyanmıştır ve yaklaşık 1.8 metre uzunluğundadır. Mısırlılara özgü hayatın bu tür minyatür temsilleri ölen adamın öteki dünyada tüm gereksinimleri ve lüks eşyası ile donatılmış bir mezara yerleştirilmiştir. Orada bu modellerin gerçek olacağına inanılmaktaydı. Bu grup ve pek çok başkaları Teb'de keşfedilmiştir, 1920'den beri New York Metropolitan Müzesi'nde bulunmaktadır (Metropolitan Sanat Müzesi'nin izniyle).

Firavunun Yabancı Ticarete İlgisi. Mısırlılar kendi *vatanlarında* daha yüksek şeylerde büyük ilerlemeler gerçekleştirirken,

firavunlar *başka toprakların* zenginliklerine ulaşmayı sağlamaya çalışıyorlardı. Onların filoları Ege Adaları arasında yelken açmıştır ve Girit Adası'nı denetimleri altına almış olabilirler (harita, s. 72). Bu dönemde Delta boyunca Nil'in doğu kollarından Kızıldeniz'in kuzey ucuna kadar bir kanal kazılmıştı. Böylelikle firavunun gemileri kanal boyunca Nil'de yelken açabilirler ve Kızıldeniz'e girebilirlerdi. Bu, 1869'da tamamlanan büyük Süveyş Kanalı'nın önceliydi. Feodal Çağ'ın firavunlarının bu akılcı hükümleri erken dönem dünyada Mısır liderliği için zemin hazırlamada çok şey yapmıştır. Bu kralların üçü, Mısır tarihi içinde şöhretli isimlerden birine dönüşecek olan "Sesostris" adını doğurmuştur. Ancak MÖ 1800'den sonra Feodal Çağ'ın firavunlarının gücü birdenbire zayıflamıştır. Onların son düşüşü Asya'dan Mısır'a girmiş olan Hiksoslar adlı yabancı bir halkın istilasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Hiksos kralları Delta'da kendileri yerleşmiştir ve oradan Mısır'a hükmetmişlerdir. Güneyde, olasılıkla sık sık nefret ettikleri istilacılara karşı isyan eden çok sayıda yerel yerli prensler vardı. Ancak MÖ on altıncı yüzyıla kadar Hiksos'ları Mısır'dan çıkarmaya yetecek kadar güçlü bir yerli hükümdar ortaya çıkmamıştı.

4. İMPARATORLUK

Teb Anıtları. Nehir kenarları boyunca bulunan mezarlar ve piramitler bu büyük Nil halkının içinde olduğu uğraşının üç döneminin veya çağının[5] ikisinin öyküsünü bize anlatmıştır. Nil üzerindeki çağdaş bir gezginin Soylular Çağı'nın mezarlarından geçmesi ve yolculuğuna Kâhire'den dört yüz mil güneye doğru devam etmesinden sonra, o nehrin doğu kenarı üzerindeki palmiyeler arasında yükselen uzun sıra sütunları ve güçlü taş duvar kütlelerini görür. Onlar bize üçüncü dönemin, İmparatorluk Çağı'nın öyküsünü anlatacak olan Teb büyük kentinin harabeleridir.

5 Mısır tarihi bu üç çağa ayrılmış görünmektedir: 1) Piramitler Çağı, MÖ on üçüncü yüzyıldan yirmi beşinci yüzyıla kadardır; 2) Soylular Çağı, yaklaşık MÖ 2000 yılında gelişmiştir; 3) İmparatorluk, yaklaşık MÖ 1580-1150.

Burada biz yalnızca büyük bir mezarlık değil, ayrıca büyük tapınaklar buluruz. Teb'deki Karnak[6] devasa tapınağı etrafındaki bir yürüyüş, Piramitler Çağı'nı çalışırken Giza'daki mezarlığın olduğu gibi İmparatorluk dönemini çalışırken öğretici olacaktır. Karnak tapınağının duvarları rölyefler halinde kocaman heykellerle kaplıdır. Onlar başta Asya olmak üzere, ki orada Hiksos'ları geri püskürtmüşlerdir, tüm yönlerde Mısırlıların savaşlarını betimlemektedir. Bu resimlerde biz firavunun dev figürünü görürüz—burada tüm haşmetiyle savaş arabasının üzerinde ayakta durmakta, atlarının üzerindeki önündeki düşman ise darmadağın edilmektedir. Piramit Çağı'nın firavunları asla bir at görmemiştir (s. 60) ve bu ilk kez olarak antik dönem anıtlarında atların tasvir edilmesini görüşümüzdür. Soylular Çağı'nın kapanışından sonra, atlar Asya'dan getirtilmeye başlanmıştır; Afrika'daki ilk tekerlekli araç olan savaş arabaları onlarla birlikte gelmiştir ve Mısır, daha önce bilmedikleri bir ölçekte savaşı nasıl sürdüreceklerini öğrenmiş olarak, bir askeri imparatorluğa dönüşmüştür.

İmparatorluk (MÖ 1580 - 1150). Firavunlar iyi organize olmuş bir daimi ordu ile artık büyük generallerdir. Firavunlar, bu kuvvetlerle, Asya'da Fırat Nehri'nden Afrika'da Nil Nehri'nin Dördüncü Çavlan'ına kadar yayılmış olan bir imparatorluk kurmuştur (harita, s. 72). "İmparatorluk" ifadesi ile, biz fethedilmiş bir uluslar grubunu ve daha güçlü bazı uluslar tarafından yönetilmiş olanları kast ediyoruz. Yönetimin en erken dönem formu birbirinden bağımsız küçük şehir-devletler şeklinde olmuştur. Ardından bu tür şehir-devletlerin bir grubu kademeli olarak bir ulusu teşkil edecek şekilde birleşmiştir. Mısır imparatorluğunun oluşumu ile, ilk kez olarak büyük bir devlet *çok sayıda ulustan* meydana gelmiştir. Bu uluslar bir imparatorluk oluşturmak için bir araya gelmiştir ve fetheden hükümdarın yönetimini kabul etmeye zorlanmıştır. Firavunların gerçekten imparator olduğu imparatorluk dönemi MÖ on altıncı yüzyıl başlarından MÖ

6 Bir uçaktan çekilmiş olan Karnak büyük tapınağının bir görüntüsü *Antik Dönemler*, Şekil 66'da bulunur. Karnak, tapınak yakınındaki küçük bir modern köydür.

ŞEKİL 14. III. Thutmose'un Portresi (MÖ On Beşinci Yüzyıl)

Granite kazınmış ve büyük fatihi Yukarı Mısır'ın uzun tacını takarken gösteren heykelde alnının üst kısmında kutsal engerek yılanı ibik şeklinde biçim almıştır. İmparatorluktaki bu tür portreler onların mumyalarında olduğu şeklinde bu Mısırlı imparatorların gerçek yüzleriyle karşılaştırılabilir ve böylece onların gayet benzer oldukları görülebilir (bakınız, Antik Dönemler, *şek. 65).*

yirminci yüzyıla kadar –yaklaşık dört yüz yıldan biraz daha fazla– sürmüştür.

III. Thutmose'un Seferleri. Bir asker ve lider olarak Mısırlı imparatorların en büyüğü III. Thutmose'dur. O, yaklaşık MÖ 1500'den başlayarak elli yıldan fazla hüküm sürmüştür. O, tarihteki ilk büyük general idi. Karnak'taki tapınak duvarları üzerinde Thutmose'un şehirleri yakıp yıktığı ve Suriye ve Filistin'in krallıklarını ezdiği ve onları bir İmparatorluk içinde birleştirdiği yaklaşık yirmi yıllık bir savaşın öyküsünü okuyabilirsiniz. O ayrıca Mısır'ın o zamana dek sahip olduğu en büyük savaş gemileri filosunu inşa etmiş ve onunla gücünü Ege Denizi'ne kadar genişletmiştir.

5. İMPARATORLUĞUN UYGARLIĞI

İmparatorluk Tapınakları. Asya ve Namibya'da fethettiği halkların yağmalanması ile firavunların elde ettikleri zenginlik onlara büyük bir güç kazandırmış ve dünya için daha önce bilinmeyen muazzam ölçekte bir başkenti Teb'de inşa etmelerine olanak tanımıştır. Geniş ve gösterişli binalar dikilmiştir ve sanat tarihi ve mimaride yeni bir dönem başlamıştır. Karnak tapınağı insanoğlu tarafından o zamana dek dikilmiş olan en büyük sütunlu salonu içerir. Orta koridorun sütunları yirmi dört metre uzunluğundadır. *Her bir* sütunun tepesini oluşturan sütun başlığı, üzerinde

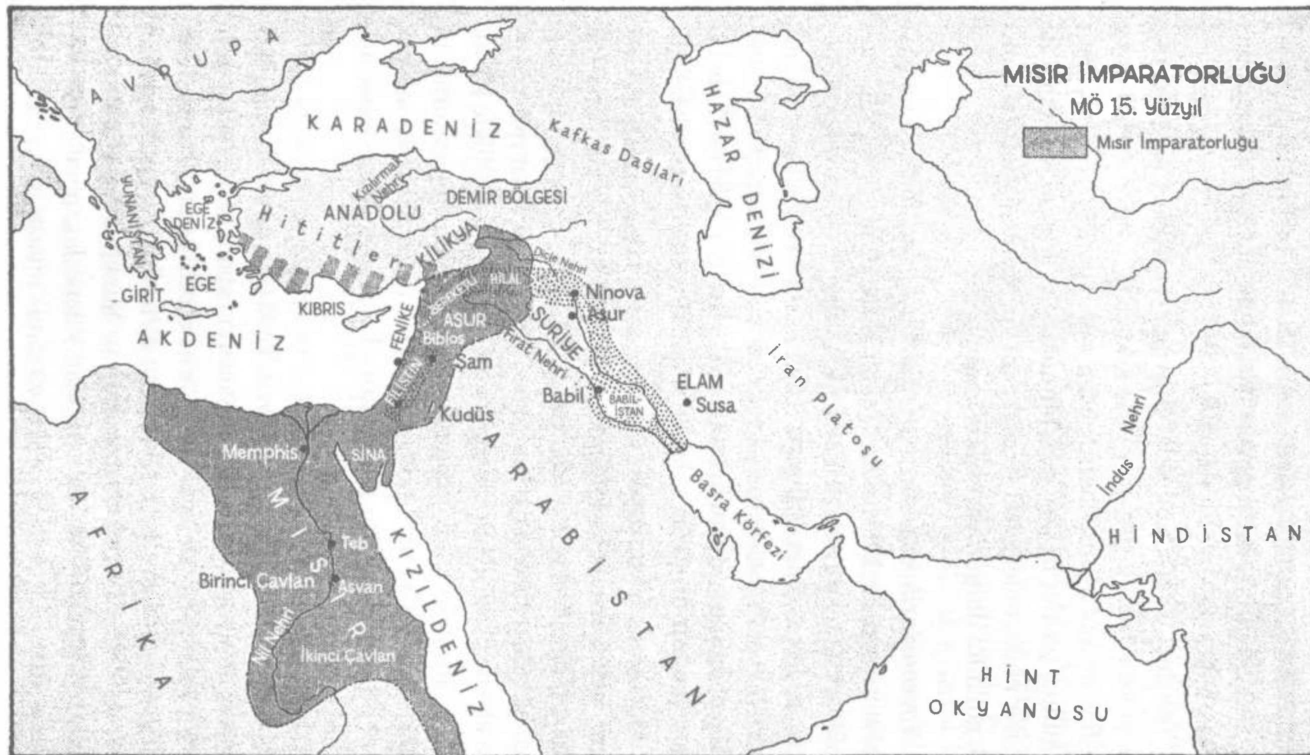
yüz kişilik bir kalabalığın ayakta durabilmesine yetecek genişliktedir. Avrupalı mimarlar daha sonra Mısır'ın bu binalarından bizim için bilindik olan çok sayıda fikri ödünç almıştır (bakınız, bugün olduğu şekliyle sütunlar, şek. 16).

Teb'deki bu tür tapınaklar firavunların devasa heykelleri ve çok yüksek dikilitaşlar ortasında kümeleşen palmiyelerin koyu yeşilliği arasında görülebilirdi. Tüm sahne parlak renkliydi, altın ve gümüş şeritler ile pek çoğu bir noktada parlıyordu. Bu anıtsal binalar mükemmel güzel ve görkemli bir resim oluşturarak tapınak gölünün durgun yüzeyinde yansıyordu.

Tapınaklardaki Resim ve Heykeller. Mısır mimarisinin görkeminin çoğu heykeltıraşa ve ressama bağlı idi. Çiçek şeklinde başlıkları olan sıra sütunlar temsil ettikleri bitkilerin hissini verecek şekilde renklendirilmişti. Tapınak duvarı üzerine kazınmış olan engin savaş sahneleri parlak renklerle boyanmıştı. Bu tapınakların önüne konulan firavunların portre heykelleri sıklıkla binanın kendisinden daha yüksekti ve millerce öteden görülebilirdi.

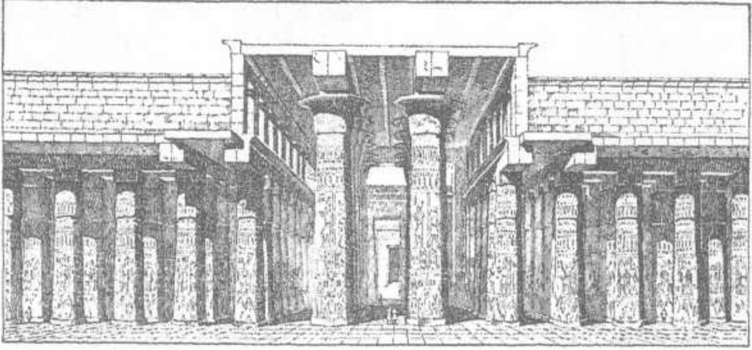
Heykeltıraşlar bu devasa figürleri, onlar bazen yirmi dört veya yirmi yedi metre yüksekliğinde ve bin ton ağırlığında olmasına karşın, tek bir bloktan kesebilirlerdi. Bu, yirmi-beş vagonluk modern bir yük treni tarafından çekilen yüke eşittir fakat tren yükünün aksine elverişli tutma ve yükleme için yeterli hafiflikte küçük ağırlık birimlerine bölünmemişti. Buna karşın, İmparatorluğun mühendisleri böylesine geniş çok sayıda figürü yüzlerce mil hareket ettirmişlerdir. Bu masif, anıtsal eserlerde Mısır sanatının üstünlüğü görülmektedir.

İmparatorlukta Yaşam ve Sanat. Tıpkı Giza'da olduğu gibi, Teb mezarlığı orada gömülmüş olan insanların yaşamı hakkında bize pek çok şey anlatır. Karnak'tan Nil boyunca heybetli batı uçurumlarında, İmparatorluğun büyük insanlarına ait olan yüzlerce mezar-şapeller kesilmiştir. Burada firavunların Asya ve Numibya'da yaptıkları seferlerde onunla birlikte ilerlemiş olan yetenekli generaller gömülmüştür. Bizim biraz önce ziyaret ettiğimiz muazzam anıtları inşa eden hünerli sanatçılar ve mimarlar burada yatmaktadır. Buradaki

Mısır İmparatorluğu

mezar-şapellerde onların adını ve sıklıkla yaşadıkları dönemde ne yaptıklarını okuyabiliriz. Örneğin burada kralı takip eden kızgın bir filin peşinden giden ve gövdesini keserek bir Asya fil avında III. Thutmose'un hayatını kurtarmış olan generalin öyküsü vardır.

ŞEKİL 15. Antik Teb, Karnak'ın Büyük Salonu Restorasyon—
Mısır İmparatorluğu'nun En Büyük Binası

Bu muazzam ve etkileyici bina yüz metre genişliğinde ve elli metre derinliğindedir. On altı sıra halinde yüz otuz dört sütun vardır. Orta koridorlar (nef) geri kalanından daha yüksek yapılmıştır, böylece kenarlara uzun pencereler yerleştirilmesine olanak vermektedir.

Bu mezarlar Mısır sanatının mükemmel hazineleridir. Zengin insanlar kendi evlerinde kullandıkları pek çok mobilyayı mezarlarına koydurmuştur. Altın ve gümüş kaplı ve yumuşak deri minderler ile birlikte bulunan koltuklar, incelikli işçilik yapılan karyolalar, bayanların mücevher kutuları ve parfüm kutucukları ve hatta Teb'li soyluların üç bin beş yüz yıl önce öğleden sonraları gezintiye çıktıkları altın kaplı arabaları gibi çok sayıda güzel şey bu mezarların içinde bulunmuştur. Bu sanat eserleri şimdi Kâhire'deki Ulusal Müze'de görülebilir ve ayrıca New York Metropolitan Müzesi'nde iyi bir koleksiyon vardır. MÖ 1360 tarihinden sonra hüküm sürmüş olan genç bir kral olan Tutankamon'un mezarının 1922'de keşfedilmesi Mısır sanatına dair bilgilere en yüksek noktada ilaveler yapmıştır. Bu keşfin büyük önemi arkeologların ilk kez olarak mumyaların bulunduğu iç odalardaki bir kraliyet mezarını çalışma olanağı sağlamasından kaynaklanır. Bu odalara gömülmüş olan krallar yaklaşık üç bin üç yüz yetmiş yıl boyunca hiç kimse tarafından rahatsız edilmeden kalmışlardır.

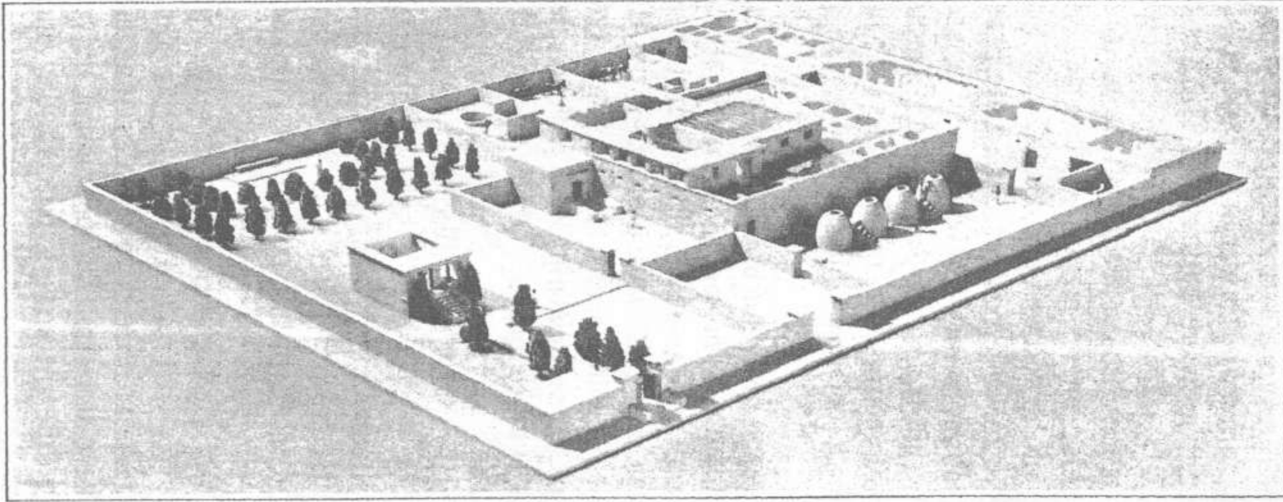
ŞEKİL 16. Karnak'ın Büyük Salonu'ndaki Nef'in Devasa Sütunları

Bunlar nefteki orta iki sıranın sütunlarıdır (şek. 15). Bu sütunların her birinin sütun başlığının tepesinde aynı anda yüz kişi ayakta durabilirdi. Aşağıda bulunan insan figürleri onların yukarısında yükselen sütunların engin boyutuyla karşıtlığı gösterir.

İmparatorluğun Dini. Daha önceki dönemlerin mezarları gibi, bu mezarlar da dönemin dini hakkında bize pek çok şey söyler. İmparatorluğun Mısırlıları bazı önemli yeni dinsel fikirler geliştirmiştir. Teb mezarlarına gömülmüş olan insanların her biri, Osiris'in (s. 55) yargıç ve kral olduğu öteki dünyadaki bir yargılamayı sabırsızlıkla beklemektedir. Her iyi adam Osiris'in yapmış olduğu gibi, ölümden yükselebilir fakat Osiris'in varlığında onun doğruluk ve adaletin simgesine karşı terazide ruhunun ağırlığını görmeye mahkûm edilmişti. Ölü adamın arkadaşları onun tabutunun içine öteki dünyada ona yardım etmesi niyetiyle dualar ve büyülü nazarlıklar içeren bir papirüs rulosu koyardı. Bir sonraki dünya için bir büyüsel rehber kitap, çeşitli içerikleriyle, bizim şimdi Ölüler Kitabı diye adlandırdığımız şeydir.

Uygarlığın önde gelen Mısırlılarının bazıları nihayetinde yalnızca tek Tanrı olduğuna inanma noktasına gelmiştir. Biz böyle bir inanışı tektanrıcılık (s. 115) diye adlandırırız. Onların krallarının en yegâne olanı Akhenaton (yakl. MÖ 1375 – 1358) tek tanrı inanışını tüm imparatorluğun dini yapmak için çok çaba göstermiştir; ancak din adamlarının ve insanların karşı koyuşu çok güçlüydü ve onun bu çabaları boşa gitmiştir.

Mısır İmparatorluğu'nun Zayıflaması ve Çöküşü (MÖ 1150). Yurt topraklarındaki ciddi dinsel çekişmeler MÖ on dördüncü yüzyılın ortalarında (1350) Mısır'ı büyük ölçüde zayıflatmıştır. Bir şekilde bu durumdan kurtulduktan sonra büyük firavunlar I. Seti ve oğlu II. Ramses kısmen eski şaşaalı günlere geri döndürmüştür. Onların toplam hanedanlıkları (MÖ 1225'te sona erecek şekilde) yaklaşık bir yüzyılı kaplamıştır. Asya'da büyük savaşlara katılmışlardır fakat İmparatorluğun eski genişliği ve gücünü geri getirememişlerdir. Onların en güçlü düşmanları ilkin Anadolu'daki Hititler (ss. 122-126) idi.

ŞEKİL 17. Bir Mısırlı Soylunun Villasının Maketi (yakl. MÖ 1350)

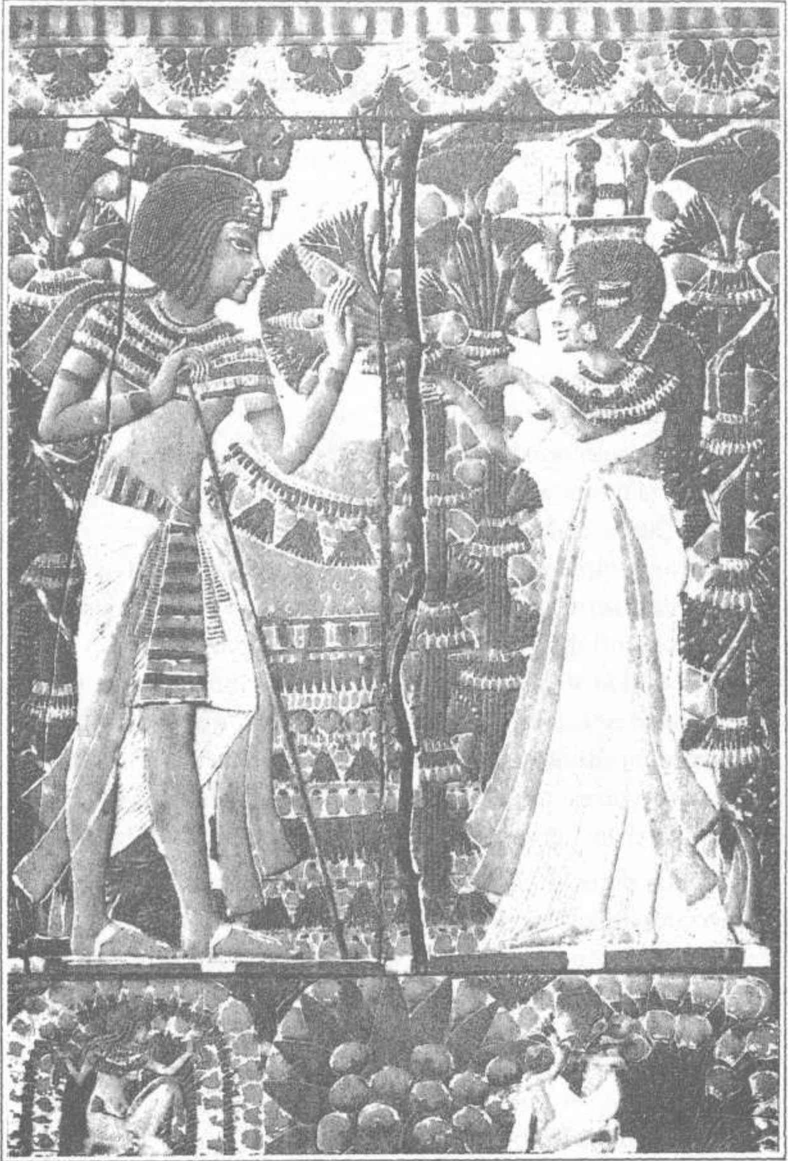
Bu evin yeniden oluşturulması 1929 yılında Dr. Henri Frankfort tarafından Tell el-Amarna'da yapılan kazılarda ortaya çıkan gerçek bir evin planları üzerine temellenmiştir. Maket Şikago Üniversitesi Şark Enstitüsü'nde bir sergi için yapılmıştır. Ön planda, en yakın köşede ana girişten itibaren yol gösteren bir ağaçlar bulvarı küçük bir kare ibadet odasına ve kapı görevlisinin müştemilatına gider. İbadet odasının sağında eve bir koruyucu giriş kapısı ile girilebilecek binanın olduğu bir iç avlu vardır. Ev ışığı yukarıdan alan bir orta salon ve kenardan aydınlatılan daha alçak dış odalar içerir. Bir tüccarın girişi (ana girişin sağında) sokaktan arı kovanı şeklinde dört ambarın olduğu tahıl ambarları avlusuna çıkar. Savaş arabası odası, at ahırları, hizmetkârların yerleri, mutfaklar, sığır ağılları ve köpek kulübeleri sağda ve arka planın ortasında görülebilir. Ağaçlı basit bir muntazam bahçe soldadır ve bu bahçe ve küçük ağıllar arasındaki ufak bir avlu içinde sarmal bir merdiveni olan sığ bir kuyu vardır.

Ardından daha tehlikeli hasımlar ortaya çıkmıştır. Biz tapınak kabartmalarında onların resmedilmiş olduklarını görürüz fakat bu yeni düşmanların çoğunun kuzey Akdeniz topraklarından gelen Avrupalılar olduklarını keşfetmek ilgi çekicidir. Biz onları Son Taş Devri'nde bırakmıştık. Bu kuzeyliler nihayetinde MÖ 1200'den sonra kalabalık bir şekilde Mısır'a girmişlerdir ve zayıflamış Mısır İmparatorluğu çöküş yaşayacaktır (yakl. MÖ 1150). Mısır bir daha hiçbir zaman eski gücünü ve liderliğini yeniden kazanamayacaktır.

Mısır Tarihinin ve Uygarlığının Anlam ve Önemi. Böylece öykü Teb'de sona erer. Piramitler, mezarlar ve Nil boyunca olan tapınaklar bize erken dönem Mısır'ın tarihini üç çağ halinde anlatmıştır: Giza'nın piramitleri ve onlara komşuluk eden mezarlıklar Piramit Çağı'nı açığa çıkarmıştır; sarp kayalık mezarları ve papirüs rulosu kütüphaneleri Soylular Çağı'nın tarihini ve uygarlığını gözler önüne sermiştir; ve tapınaklar ve Teb'in sarp kaya mezarları bize İmparatorluğun öyküsünü vermiştir. Nil boyunca olan harabeler böylelikle bizim için büyük bir tarih kitabına dönüşmüştür. Ancak hatırlayalım ki, Nil üzerindeki uygarlığın bu üç büyük bölümünün öncelinde insanoğlunun Taş Devri barbarlığından metal, yazı ve yönetim şekline sahip olan bir uygarlığa nasıl geçtiklerine dair daha erken dönem öyküsünü de burada bulmuştuk.

Dahası bu üç dönemin öyküyü sona erdirmediğini unutmamalıyız; Mısırlılara özgü fikirleri ve uygarlığın etkisi Hristiyan çağına kadar devam etmiştir ve Avrupa tarihini büyük ölçüde etkilemiştir. Daha sonrasında, Mısır çok sayıda farklı gücün tebaası olmuştur fakat günümüzde bir kez daha bağımsız bir devlettir.

Mısır'ın Şifresinin Çözülmesi. Antik dönem Mısır'ın öyküsünün bu özetinde, biz bilgilerimizi anıtlardan ve yazılı kayıtlardan elde etmiştik. Ancak iki yüz yıl öncesine kadar bu yazılı kayıtların ne anlama geldiğini hiç kimse bilmiyordu; Mısır'a özgü hiyeroglifleri okuyabilen son insan bin yıldan fazla bir zaman önce ölmüştü ve onların döneminden sonra gezginlerin bulmuş olduğu antik dönem anıtlarındaki tuhaf yazıları anlayabilen hiç kimse

ŞEKİL 18. Tutankamon ve Kraliçesi Bir Bahçede

Genç kraliçe Tutankamon'a nilüfer ve papirüs buketleri sunar. Aşağıda bahçede, sarayın kadınları kraliyet çifti için meyve ve çiçek toplamaktadır. Bu sahne Tutankamon'un mezarında bulunan bir kutunun kapağındaki bir fildişi setin üzerine oyulmuştur (Howard Carter'ın izniyle).

yoktu. 1822 yılına kadar Mısır hiyerogliflerini okuyabilmek mümkün olmamıştı. Bu yılda, Champollion adlı genç bir Fransız akademisyen eski Mısır yazılarının nasıl okunacağını bulmuş olduğunu duyurdu. O zamandan beri başka ülkelerdeki akademisyenler de Mısır dilinde uzmanlaşmışlar ve böylece Mısır'ın mezarları ve tapınaklarında yazılı olan öyküleri bizim için yorumlayabilmişlerdir.

Asya'da Uygarlığın Gelişimi. Benzer bir şekilde, Asya'daki Dicle ve Fırat boyunca keşfedilmiş olan anıtların üzerindeki kitabelerin de şifresi çözülmüştür ve kendi öykülerini anlatma olanağı doğmuştur. Biz onlardan, Mısırlıları takip ederek, Asya halklarının barbarlıktan kurtulduklarını, imalatlarını geliştirdiklerini, metalleri kullanmayı öğrendiklerini, bir yazı sistemi geliştirdiklerini ve nihayetinde antik dünyada önde gelen bir güç konumuna eriştiklerini öğreniriz. Bundan dolayı bir sonraki bölümde erken dönemde Asya'da Yakın Doğu'nun öyküsünü anlatacağız.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Mısır'ın sulama gerekliliğini açıklayın. Yönetim şeklinin ortaya çıkmasına ne sebep olmuştur? Sabanın icat edilmesinin önemini açıklayın. Mısır'a özgü resim yazının gelişiminin izini sürün. En erken dönem madencilik keşif seferleri hangi bölgeye yapılmıştır ve bunu yapan kimlerdir?

2. Metalin mimaride kullanımının etkisini betimleyin. Piramit Çağı'nın yönetim tarzını betimleyin. Mısır'a ait mezar-şapel resimlerinde hangi imalat ürünleri gösterilmiştir? Mısırlılar tarafından ilk olarak kullanılan üç mimari düzenleme nedir?

3. Mısır'daki Soylular Çağı'nı "Feodal Çağ" diye adlandırmamızın nedeni nedir? Mısırlılar ne tür kitaplara sahip olmuştur? Mısır'ın Feodal Çağ'ında yaratılmış olan iki deniz arasındaki büyük ticari bağlantı nedir? Bu kanalın günümüzdeki ismi nedir?

4. Mısır İmparatorluğu'nun başlangıç ve bitiş tarihleri nelerdir? III. Thutmose Mısır İmparatorluğu'nu nasıl güçlendirmiştir?

5. Mısırlı imparatorlar tebaaları olan halklardan elde ettikleri zenginlik ile ne yapmışlardır? Teb'deki mezarlığı ve içindekilerin bir değerlendirmesini yapın. Tektanrıcılık nedir? Hangi halklar Mısır İmparatorluğu'nun yıkılmasına yardımcı olmuştur? Çağdaş arkeologlar eski Mısır yazısının nasıl okunacağını ne kadar zamandır bilmektedir?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *sulama, taşınabilir zenginlik, yılın mevsimleri, resim yazı, mumya, taş duvar, firavun, vergiler, pencereli üst kat, nef, dikilitaş, drama, imparatorluk.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Günümüzde halen kullanılmakta olan antik Mısırlılar tarafından icat edilmiş üç tane mekanik iş tasarrufu sağlayan aygıtın adını söyleyin.

2. Piramit Çağı'nda, modern devletlerdeki aynı yönetimsel etkinlikte bulunan Mısır'a özgü yönetim birimi nedir?

3. Günümüzdeki hangi anıtların formu Mısırlılardan kopyalanmıştır?

4. Bu kitabı okumadan önce adını duymuş olduğunuz Mısırlı firavunlar kimlerdir?

5. Tutankamon'un mezarının keşfedilmesinin önemini tartışın.

TARTIŞMA KONULARI

1. Nil vadisinin insanoğluna barbarlıktan uygarlaşmaya doğru ilerleme için sağladığı mükemmel çevresel ortamlar.

2. Mısırlıların piramitleri makine gücüyle değil, insan gücü kullanarak inşa etmesi.

3. İnsanların yoksulların çektikleri acıları göz önünde bulundurmaya ne zaman başladıkları ve onları yazıya dökmek için bir eğilime ne zaman sahip oldukları.

4. Mısırlıların atı kullanmaya başladıktan *sonra* bir imparatorluk kurmuş olmalarında bunun herhangi bir öneminin olup olmadığı.

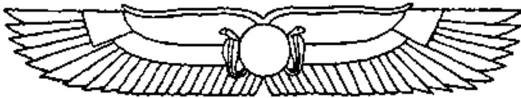
5. Antik Mısır'ın imparatorlarının mumyalarının bir mezara yerleştirilmiş olmaları ve artık bir müzede sergileniyor olmaması.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. ERMAN, *Literature of the Ancient Egyptians*: 1) Köylülerin şikâyetleri, ss. 116-131; 2) Okul öğrencilerine talimatlar, ss. 188-198.

2. Tamamlayıcı. Kral Khufu'nun annesi Hetep-heres'in mezarında bulunanlara dair makaleleri betimleyin. BREASTED, *Ancient Times*, şekiller 47-49, 103; Bulletin of the Boston Museum of Fine Arts, Cilt XXV (Mayıs, 1927), Takviye; Cilt XXVI (1928), ss. 76-88; Cilt XXVII (1929), ss. 83-90; Cilt XXX (1932), ss. 56-60. Ayrıca onların imalatlarında kullandıkları zanaatların isimlerini yazın.

3. Bir ansiklopedide bu maddelere bakın: *Mısır, taşkın, sulama cihazı, saban, çapa, takvim, hiyeroglif, Keops (Khufu), piramit, papirüs, kâğıt, imalat, dikilitaş.*

BÖLÜM III • BATI ASYA'DA UYGARLIĞIN GELİŞİMİ: BABİL, ASUR, KELDANİLER VE İBRANİLER

BEREKETLİ HİLÂL VE HALKLARI • BABİL'DEKİ EN ERKEN DÖNEM UYGARLIK: SÜMERLER • HAMMURABİ ÇAĞI VE SONRASI • ASUR İMPARATORLUĞU (YAKLAŞIK MÖ 750 - MÖ 612) • KELDANİ İMPARATORLUĞU: SON SAMİ İMPARATORLUĞU • İBRANİLER

Biz, Mısır başta olmak üzere, kuzeydoğu Afrika'da Akdeniz'in güneyindeki yükselişi ve uygarlığı takip ettik ve şimdi özellikle büyük denizin doğu ucu etrafında, Asya'daki uygarlığın başlangıçlarını ve yayılmasının izini sürmek zorundayız. Batı Asya'nın haritasının bir çalışması gösterecektir ki, kuzeyde batıdan doğuya ve güneydoğuya uzanan sıradağlar varken, güney engin bir kum çölüdür ve denize kadar uzanan kayalıklar vardır.

Ancak kuzeydeki dağlar ve güneydeki çöl arasında biz zengin toprakların bir sınır çizgisini buluruz. Taş Devri insanları burada erken dönemde tahıl üretmeye ve sığır ve koyun beslemeye başlamışlardı. Bu yaşam tarzı onlara başka şeylerle ilgilenmek için zaman bırakmıştır. Onlar antik dünyanın büyük uygarlıklarının bir grubunu –Babil, Asur, Keldani ve İbrani– geliştirmiştir.

Bu uzun geçmişi olan uygarlıkların kalıntılarını toprak üzerine çıkaran ve onların bulmuş oldukları yazıyı okumuş olan arkeologlar erken dönem halkların yaşantıları hakkında bize pek çok şey söyleyebilmişlerdir. Bu uzak geçmişte bugün bizim için tanıdık olan pek çok şeyin başlangıçları hâlihazırda mevcuttu. Örneğin biz Batı Asya'nın bu halklarının yabani atları ehlileştireceklerini, arabaları için tekerlekler yaptıklarını, ticareti gerçekleştirdiklerini, kendi işlemlerinde şekel, ya da para, kullandıklarını biliyoruz. Bunları nasıl öğrendiklerini ve ayrıca haftanın günlerini nasıl isimlendirdiklerini, insanların nasıl kütüphane oluşturmaya başladıklarını ve İncil'in nasıl oluştuğunu öğreneceğiz.

Çağdaş dönemlerde Asur İmparatorluğu'nun büyüklüğünü anlatmak için şiirler yazılmıştır ve resimler yapılmıştır. Keldanilerin öğretileri ve onların Babil kentinin harikaları hiçbir zaman unutulmayacaktır. İbrani dininin güzellikleri kiliselerde her Pazar günü ifade edilmektedir. Bu nedenle Batı Asya halklarının öyküsü bugünkü yaşantımızın pek çok evresinde sürekli olarak bize anımsatma yapmaktadır.

---

1. BEREKETLİ HİLÂL VE HALKLARI

Bereketli Hilâl. Batı Asya'daki insanların en önemli erken dönem yurdu kuzeydeki dağlar ve güneydeki çöl arasındaki sınır topraklarıdır. Çiftçilik açısından çok zengin toprağa sahip olan bu sınır bölgesi çölün bir tür saçağıdır—bir kenarda dağlara ve diğerinde çöle sahip olan bir Bereketli Hilâl'dir[7] (harita, s. 72). O, açık tarafı güneye bakacak şekilde kabaca bir yarım daire oluşturur. Onun batı ucu Akdeniz'in güneydoğu köşesindedir, ortası doğrudan doğruya Arabistan'ın kuzeyine uzanır ve doğu ucu Basra Körfezi'nin kuzey kısmındadır. Batı kenarının ucu Filistin'dir. Merkezin büyük kısmını Asur oluştururken, doğu tarafının ucu Babil'dir. Tarihsel olarak, Batı Asya'nın bu bölgesindeki insanların hayatı kuzeyin dağ halkı ile güneyin çöl gezginleri arasındaki çok-uzun-süreli mücadele olarak betimlenebilir—bu, Bereketli Hilâl'in sahipliği için halen devam eden bir mücadeledir.

Arapların Çölü ve Sami Göçebeleri. Arabistan'da hiç nehir yoktur ve kış aylarında yalnızca birkaç hafta yağmur yağar. Bundan dolayı insanlar ve hayvanlar için çok az sebze vardır. Çölün yerleşimcileri en erken dönemlerden beri Samiler adlı beyaz ırktan insanlar olmuşlardır. Onlar çok sayıda kabile oluşturmuştur. Bizler antik dönem Sami halklarının ikisinin adına aşinayızdır—Araplar ve özellikle İncil'de okumuş olduğumuz İbraniler. Çağlar boyunca çöl insanları kendi sürüleri için su ve otlak arayışı içinde olarak engin çorak ovalar boyunca hareket halinde olmak zorunda kalmıştır. Bu gezgin sığır çobanlarını biz *göçebeler* diye adlandırıyoruz. Bahar aylarında onlar kuzey çölünün bir kısmına yağan kısa kış yağmurlarından faydalanmak için kuzeye doğru giderler. Sığır çobanları arada bir Bereketli Hilâl'in daha ümit vaat eden bölgelerine doğru gitmek yönünde cezbedilmişlerdir. Eğer onlar yerleşecekleri yer bulmaya yetecek kadar talihlilerse pek

---

7 Bu büyük yarım dairenin tümünü içeren ne coğrafik ne de politik bir isim vardır. Bundan dolayı, *Antik Dönemler* (1916) kitabının ilk baskısında yazar bunun için bir terim türetmek zorunda kalmıştır. Buna uygun olarak onu Bereketli Hilâl diye adlandırmıştır. Terim o zamandan itibaren geçerli olmuştur ve artık yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

çoğu kendi gezgin yaşamlarından vazgeçecektir. Ardından ellerinin altında yiyecek olduğunda artık bir yerden başka bir yere göç etme gereksinimi duymayacaklardır. Onlar çiftçi olurlar, kendileri ve sürüleri için mahsul yetiştirirler.

Sami Göçebelerin Yaşamı. Çölün geniş alanı nedeniyle, kabile üyeleri tam bir özgürlük hayatı sürmüşlerdir. Hiçbir sınır yoktur; hiç kimse toprak sahibi değildir ve otlaklar ilk gelen kişilere aittir. Sürü sahibi olanlar çok kısa bir süre için buraların sahipliklerini üstlenirler ve bir süre sonra başka bir yere giderlerdi. Onlar yazı yazamazlardı ve çok az yasaya bağlıydılar. Bir şeye gereksinim duydukları zaman, kendi ticaretlerini yapmak için küçük bir köy arayışında bulunacaklardır ve onlar sıklıkla bu küçük yerleşim yerlerinin birinden bir diğerine tüccarlar için mal taşırlardı. Onlar, başta Suriye-Filistin ve Babilistan arasında olmak üzere, büyük çöl boyunca kervanlarını ileri geri hareket ettirirdi.

Yabanıllığın engin ve yalnız aralıksız süresi göçebelerin dinini etkilemiştir. Onların hayal gücü çölün uzak noktalarını görünmez ve esrarengiz varlıklarla doldurmuştur. Büyülü muskaların –en erken dönem dualar– dile gelmesini tasavvur etmişlerdir—bunlar sayesinde tanrılar ya onlara yardımcı olacaktır ya da zarar görmelerini engelleyecektir. Her bir kabilenin inandıkları favori veya kabilesel tanrıları vardı, otlaktan otlağa onlarla birlikte yolculuk yapıyorlardı. Çöl gezgininin böyle bir tanrı hakkındaki düşünceleri ham ve barbarca idi. Ancak göçebeler adaletin ve doğruluğun ağaran bir duyusuna sahiplerdi ve onlar kendi tanrılarının buyruklarına inananların dost olduklarına dair minnet duygusu hissediyorlardı.

Bereketli Hilâl'in Batı Ucundaki Samiler. MÖ 3000 kadar erken bir dönemde, Sami gezginler çölde gayesiz yaşamışlardı ve daha sonrasında Filistin adını verecekleri Bereketli Hilâl'in batı ucuna yerleşeceklerdi. MÖ 2500 itibarıyla, onlar sur içindeki kasabalarda yaşıyorlardı. İbranilerin öncelleri olan bu insanlar Kenanlılar diye adlandırdığımız kişilerdi. Daha da kuzeyde Amoritler diye bilinen güçlü bir kabile yerleşmişti. Daha sonra Batı Asya

boyunca en başarılı tüccarlara dönüşecek olan Aramiler gelmişti.[8] Bir-zamanlar çöl gezginleri olan bu halkların bazıları –Kuzey Suriye kıyılarına doğru kendilerine yol bulacak olan Fenikeliler– denize ulaşmış ve Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler içinde büyük tüccarlara dönüşmüştür (ss. 157-158). MÖ 2000 itibarıyla, tüm bu yerleşik Sami toplulukları uygarlık alanında hatırı sayılır ilerlemeler kaydetmişti; onlar bunun çoğunu Mısır ve Babil'den öğrenmişti.

Bereketli Hilâl'in Doğu Ucu. Aynı zamanda, sıklıkla "İki Nehir" diye bahsedeceğimiz Dicle ve Fırat nehirlerinin daha aşağı rotaları boyunca, Bereketli Hilâl'in *doğu* ucundaki göçebelerin benzer hareketlerini izleyebiliriz. Bu akıntılar, kuzey dağlarında seyrederek, (harita, s. 72) Bereketli Hilâl boyunca güneydoğu yönünde ve çölün kuzey ucuna doğru akar. Batı Asya'nın bu iki büyük nehri üzerinde bilinen en eski uygarlık Asya'da gelişmiştir.

Shinar (veya Babilistan) Ovası. Nil Nehri'nde olduğu gibi, Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde en eski dönem ilerleme nehirlerin ağızlarına yakın olan daha aşağı vadide gerçekleşmiştir. İki nehrin birbirine en fazla yaklaştıkları noktada (Basra Körfezi'nden yüz altmış veya yüz yetmiş mil uzakta[9]) onlar çölden ayrılır ve bereketli toprağın düz bir otlağına girerler. Nehirler tarafından daha önceden taşınmış olan bu verimli topraklardaki düzlük, Bereketli Hilâl'in doğu ucunda, genel olarak Babilistan diye bilinir. Ancak onun tarihinin ilk bin yılında Shinar Ovası diye adlandırılıyordu. Herhangi bir noktada genişliği kırk milden biraz daha fazladır ve olasılıkla sekiz bin mil karelik bir çiftlik arazisinden daha az bir alanı kaplamaktadır. O, kışları yağışlı ve yazları kurak olan Akdeniz kemeri içinde uzanır, fakat yağmur yağışı öylesine azdır ki (bir yılda on sekiz santimden daha az) tahılların olgunlaşması için tarlaların sulanması gerekmektedir. Ancak uygun sulama yapıldığı zaman Shinar Ovası çok verimlidir ve bu

---

8 Başta alfabeyi nasıl yaydıkları olmak üzere, Aramilerin kayda değer başarıları üzerine, Breasted'ın *Antik Dönemler* kitabına bakınız, ss. 241-244.

9 Bu antik Babil ve Asur dönemlerinde olan mesafe idi. Ancak nehirler tarafından taşınan çamur o zamandan beri Basra Körfezi'ni doldurmuştur ve aradaki mesafe yüz elli veya yüz altmış mile inmiştir.

nedenle antik Shinar'da başlıca zenginlik kaynağı çiftçilikti. Bu ova, bahsetmiş olduğumuz dağlılar ve göçebeler arasında sıklıkla gerçekleşen mücadelelerin en önemlileri ve uzun-sürelilerine sahne olmuştu.

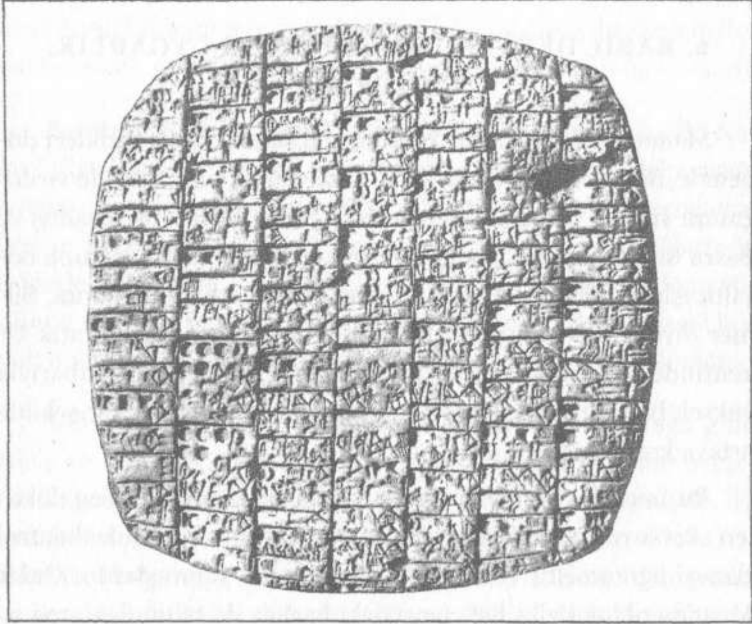
2. BABİL'DEKİ EN ERKEN DÖNEM UYGARLIK: SÜMERLER

Sümerler. Mısırlıların kendi uygarlıklarını inşa ettikleri dönemde, Sümerler adlı ırkları belli olmayan bir halk kuzeyin ve doğunun yüksek bölgelerinden gelerek Shinar Ovası'na ulaşmış ve Basra Körfezi'nin baş kısmı civarındaki bataklıkların suyunu boşaltmışlardı. Shinar Ovası'nın güney kısmı, onlardan sonra, Sümer diye adlandırılmıştır. Babil'in güneydoğusundaki antik Ur kentinde yapılan kazılarda Sümerlerin MÖ 3000 yılı itibarıyla yüksek bir uygarlık derecesine ulaşmış oldukları net bir şekilde ortaya konmuştur.

Bu insanlar hendekler aracılığıyla ilkbaharda denize dökülen akarsuyu, sulama taraçalarına yönlendirecek şekilde, kontrol etmeyi öğrenmiştir ve büyük tahıl hasatları yapmışlardır. Onlar Mısır'da olduğu gibi Batı Asya'daki başlıca iki tahıl olan arpa ve buğdayı hâlihazırda ekip biçiyorlardı. Sığırlara sahiplerdi, saban için öküzleri kullanmışlardı ve *tekerlekli* arabalarını çekmek için eşekleri vardı. Bakır aletler yapmada çok hünerlilerdi; oymacılık örnekleri ve keşfedilmiş altın ve gümüş süslemeler şaşkınlık verici kabiliyete sahip olduklarını gösteriyordu. Yapılan kazılar ortaya koymuştur ki onlar ayrıca etkileyici binalar dikebilmişlerdir.

Sümerler kendi ticaret hesaplarını bir kamışın ucu ile yumuşak kil üzerine resimler kazıyarak tutmaya başlamıştır. Bu resimleri daha basit hale getirmeye çalışırken antik dönem yazmanları, yavaş yavaş her biri bir çivi-şeklinde işaret olan darbeler veya çizgiler kullanma noktasına gelmişlerdir. Bunun sonucu olarak bu işaretler Latince orijinali "çivi-formu" anlamına gelen bir sözcük olan *cuneiform* (çivi yazısı) diye adlandırılmıştır. Bu yazının kullanımı ve bilgisi yaklaşık iki bin yıl önce sona ermiştir; ancak yaklaşık 1850

yılında onun şifresi çözülmüştür ve çağdaş akademisyenler antik dönem kasabaların höyüklerinde gömülmüş olarak bulunan kil tabletleri okuyabilirler. Bu sayede biz bu ve başka erken dönem halklar hakkında bildiğimiz şeylerin çoğunu öğrenmişizdir.

ŞEKİL 19. Çivi Yazısıyla Yazılmış Erken Dönem Sümer Kil Tableti

Bu tablet şehir-kralları erken döneminin bitmesine yakın, MÖ yirmi sekizinci yüzyılda yazılmıştı. O, ticari hesaplar içermekteydi. Yazmanın yazı kamışı genellikle kare-uçlu idi. Bu kare ucun bir köşesini resim işaretinin her bir çizgisi için yumuşak kilin üzerine bastırırdı. Böylelikle çizgiler bir uçta geniş ve diğerinde sivri olma eğilimindeydi, yani çivi-şeklindeydi. Böylece her bir resim işareti bir çiviler grubuna dönüşmüştü (bakınız, Antik Dönemler, *s. 177). Kil kuruduğu zaman tableti oldukça kalıcı bir kayıt yapmaya yetecek kadar sert oluyordu. Bu tür tabletler bazen fırınlanıyordu ve böylece çömlek kadar sert bir şeye dönüşüyordu (Dr. Hussey'in izniyle).*

Sümer sayı sistemi bizimki gibi –yirmi, otuz, kırk, elli ve benzerleri şeklinde– on tabanlı değildi, bir taban olarak altmış temeline dayanıyordu. Büyük bir sayı çok sayıda altmış şeklinde veriliyordu; yani, 120 iki altmışlık olacaktı. Bizim saati altmış dakikaya ve dakikayı altmış saniyeye bölmemiz bu altmışlık birimden miras kalmıştır.

Sümer Tapınakları, Evleri ve Kasabaları. Sümer kasabasının en önemli kısmı tapınak bölgesiydi. Büyük bir duvar ile çevrelenmiş ve korunmuş olan tapınma yerleri, depolar ve ticari bürolar vardı. Tapınak alanındaki başka binalardan daha yüksek olan yapı, şekli neredeyse bir küp olan kule-tapınak idi, ancak o tepesine doğru bir dizi basamaklarla hafifçe bir koni şeklini almaktaydı. Ön kısımda üç azametli merdiven basamağı vardı, onlar binanın ön cephesinin yaklaşık yarısındaki bir kapıda buluşacak olan yaklaşık kırk beş metre yükseklikte bulunuyordu. Kulenin üst kısmında, üstü açık bir avlusu olan ve ardında kutsal bir yer olan bir kare tapınak vardı. Bu kule-tapınakların ilki olasılıkla, Sümerlerin hava tanrısı Enlil'il kutsal alanı olarak Nippur'da inşa edilmiştir. Kule-tapınağın yanında tapınak olarak hizmet gören alçak bir bina vardı.

ŞEKİL 20. Erken Dönem Babil Silindir Mühür
(Yaklaşık MÖ Yirmi-beşinci Yüzyıl)

Erken dönem Sümerler kendi isimlerini bir kil tablet belgesinin üzerine imzalamak yerine, yumuşak kilin üzerine güzel resimler ve bazen burada olduğu gibi sahibinin isminin kabartılmış olduğu küçük bir taş bobin veya silindir üzerine yuvarlamaktaydı. Bobin tarafından yumuşak kilin üzerine bırakılan baskı bir imza görevini görüyordu. Bu mühürlerden çok büyük sayılarda bulunması Babil sanatının gelişmesinin ve zayıflamasının yaklaşık üç bin yıl sürdüğünü gösterir. Yukarıdaki resim silindirin yandan bir görünüşünü (sağda) ve yumuşak kil üzerine yuvarlama yapıldığında bıraktığı izi (solda) gösterir. Mührün konusu Herkül'ün Sümerli atası olan Gılgamış destanıdır. O, vahşi bir boğayı katlederken görünür (ortada). Yarı insan yarı boğa olan arkadaşı Engidu bir aslanla güreşir (solda ve sağda). Biz bu mührün yalnızca iki buçuk santim büyüklüğünde olduğunun farkına vardığımız zaman, oymacılığın mükemmelliğini takdir ederiz. Mührün uzun kenarındaki bir delik onun bir tür ip ile taşınabilecek şekilde yapıldığını gösterir. Şekil 10'daki bir silindir mühürde Mısırlılara özgü bir delik olmasına bakınız.

Tapınak alanının etrafında kasaba halkının evleri bulunmaktaydı. Onlar, güneşte kurutulmuş tuğlalardan yapılmış yalın dikdörtgen meskenlerdi. Kasabalar küçüktü ve genellik yapay bir

höyük üzerinde bulunurdu. Bugün içinde kil-tablet kayıtları, ev alet edevatı veya bir zamanlar orada yaşamış olan antik dönem insanların heykellerinin gömülü olduğu toprak höyükler ve ufalanmış tuğlalardan başka bir şey kalmamıştır. Bu nedenle böyle bir höyüğü kazdığımız zaman, bu antik dönem uygarlığına ilişkin bize pek çok şey söyleyecek zengin bir ambar buluruz.

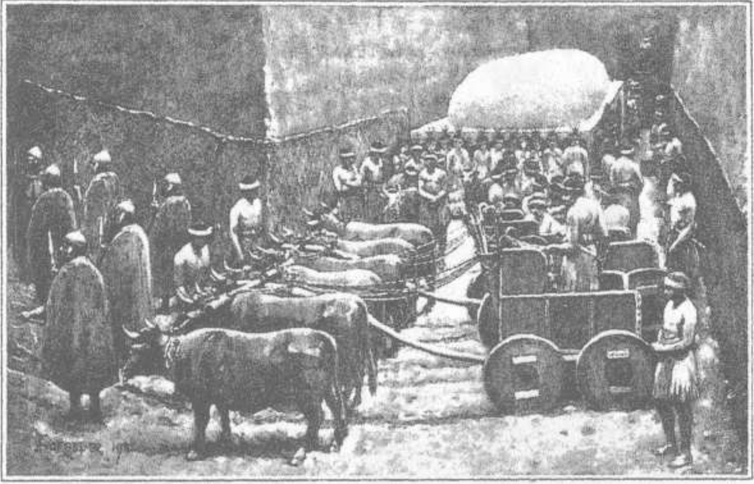

ŞEKİL 21. Bir Zamanlar Ur Kenti Yakınındaki İnek-Tanrıça Tapınağının Girişini Süsleyen Heykel

Ortada iki erkek geyik figürünün üzerinde havada duran bir aslan-başlı kartal vardır. Hayvan figürlerinin bu dengeli düzenlemesi Sümer sanatının büyük yaratımlarından biridir. Tüm anıt 2.40 metre uzunluğundadır. O olasılıkla tapınağın kapısı üzerine monte edilmişti, ancak kazıyı yapan Dr H. R. Hall tarafından yere düşmüş halde bulunmuştur. O, Batı Asya'da böylesine erken bir dönemde bulunmuş olan bakırdan yapılmış en büyük heykeldi. Kartal Sümerlerin "Im-dugud" adını verdikleri ilahi bir kuştur, sarayı koruması ve kötü güçleri uzakta tutması için tapınağın kapısı üzerine yerleştirilmiş olan kötücül bir yaratıktır. Hayvan figürlerinin dengeli bir çiftinden oluşmuş olan bu tür simgeler daha sonra Avrupa'ya geçmiştir ve hanedanlık simgeleri veya krallar ve ulusların armaları olarak ve dekoratif sanatlarda halen kullanılmaktadır. Kartal Avusturya, Prusya ve başka Avrupalı ulusların armalarında yer almıştır ve nihayetinde "Amerikan" kartalı olarak Batı'ya ulaşmıştır—oysa bu beş bin yıl öncesinin Sümer kartalıdır (British Museum'ın izniyle).

Sümer Şehir-Krallıkları (yaklaşık MÖ 2900'den 2500'e kadar). Kil tabletler bir özgür, toprak sahibi vatandaşlar sınıfı, köleleriyle kendi topraklarında çalışanlar ve kervanlarla ticaret yapanlar ve nehirde küçük tekneleriyle bir aşağı bir yukarı gidenler hakkında bize bir şeyler anlatır. Özgür veya köle, bu iki sınıfın üzerinde, büyük bir resmi yetkililer ve din adamları yapısı –kasabanın aristokratları– vardır. Geri kalan herkes bir dinadamı-kral tarafından yönetilir. Böyle bir topluluk kasaba etrafındaki birkaç

millik tarlanın sahibidir. Tümü –yani, kasaba ve onun tarlaları– bir *şehir-krallık* oluşturur ve bu en erken Sümer dönemi bir Şehir-Krallıklar Çağı diye adlandırılabilir. Bu küçük devletler bir kral altında birleşmemiştir ve Sümer'in erken dönem tarihi büyük ölçüde birbiriyle savaş halindeki şehir-krallık yapılarının sürekli olarak değişen talihlerinden oluşmuştur.

ŞEKİL 22. Mezarının Kapısında Ölümü Bekleyen Bir Ur Kenti Prensinin Ev Eşyası

C. L. Woolley yönetimi altında Ur Kenti kazılarından ortaya çıkanların gösterildiği Anglo-Amerikan Sergide bu erkeklerin, kadınların ve hayvanların bedenlerinin, kendi alet edevatlarıyla prensin mezarının defin odasının kapısında bulunduğu keşfedilmiştir. Çağdaş sanatçı, arkeologların yönlendirmesiyle onların katledilmesinden önceki son ölümcül anda bulundukları konumlarda onları tasvir ederek burada ölüyü yüceltmiştir. Onların katliamının kendi hükümdarıyla öteki dünyaya geçecekleri ve orada ona hizmet etmeyi sürdüreceklerini güvence altına aldığı düşünülürdü.

Ur Kenti Uygarlığı. Liderliği elde eden en eski şehir Ur idi.[10] Burası güney uç noktadadır ve Batı Asya'daki bilinen en eski kral yaklaşık MÖ 2900'da hüküm sürmüş olan Mes-anni-padda idi. Antik şehirdeki yakın tarihli kazılar çok şaşırtıcı keşiflerle

10 Ur kentinin gücü ve görkemi hiçbir zaman unutulmamıştır ve daha sonraları, İbrani uygarlığı Filistin'de geliştiği zaman, İbraniler geriye doğru izini sürdükleri soylarının Ur kentinin bir vatandaşı olduğuna inandıkları İbrahim'e kadar gitmesinden çok gurur duymuşlardır.

sonuçlanmıştır. Yıkılmış binaların üst üste yığılmış molozlarının çok altında bu dönemde oraya gömülmüş olan prenslerin ve soyluların mezarları bulunmuştur. Bu erken dönem definlerin muhteşem alet edevatı Mısır'ın mezarlarında olanlarla boy ölçüşmektedir. Altınla işlenmiş kişisel süs nesneleri tasarım güzelliğinin yanı sıra dikkat çekici beceri ve zanaatkârlığı gösterir. Bakırdan yapılmış etkileyici figürler ve heykelleştirilmiş süsleme şeritleri inek-tanrıçanın bir komşu tapınağının yıkıntılarından kurtarılmıştır (şek. 21).

ŞEKİL 23. Sümerli Bir Kadının Mücevherli Başlığı ve Başka Aksesuarları

Bu lacivert taş ve akikli altın ve gümüş set ve kakmalı nesneler Şekil 22'deki restorasyonda gösterilen bayanların birine aittir. Altın saç kurdelesi, üç katlı altın söğüt yaprakları tacı, kakmalı çiçekleri olan gümüş tarak, altın ve lacivert taşlı tasma ve tüm başka güzel süslemeler burada gösterildiği gibi model kafasına doğru bir şekilde yeniden takılabilen ve yerleştirilebilen şekilde mezar içinde bu haliyle bulunmuştur. Bir dişi Sümerli kafatasının kalıbının üzerine Bayan C. L. Woolley'in başı modellenmiştir. Sonucun bir zamanlar bu başlığı takmış olan kadının fiziksel tipine çok benzer bir şey olduğu düşünülmüştür (Philadelphia Üniversitesi Müzesi ve British Museum'ın izniyle).

Ur kentindeki Sümer altın işlemecilerinin ve heykeltıraşların bu eserleri Batı Asya hayatının bu bölgede bir zamanlar var olan Taş Devri yabanıllığının ne denli üzerine çıkmış olduğunu gösterir. Ancak bu uygarlığın rahatsız edilmeden kendi gelişimini sürdürmesine izin verilmemiştir. Ur nihayetinde bir komşu şehir-krallık tarafından istila edilmiştir. Bundan sonra liderlik rakiplerin askeri gücüne göre kasabadan kasabaya geçmiştir.

Sargon ve Akad Krallığı (yaklaşık MÖ 2500). Sümer'in şehir-krallıkları kendi aralarında bu şekilde savaşırken, onlar ayrıca dışarıdan bir düşmanı da kendilerine çağırmış oluyordu. Çöldeki Sami kabile

üyeleri Sümer'in kuzeyinde bulunan Shinar Ovası'na erken dönemlerde göç etmeye başlamıştı. MÖ yirmi-altıncı yüzyılın sonu itibarıyla onlar orada Akad olarak bilinen bir krallık kurmuşlardı. Bu bölge, iki nehrin birbirine en fazla yaklaştığı dar bir toprak araziden oluşmuştu (harita, s. 98). Akad insanları veya Akadlar Sargon adlı gözü pek ve becerikli bir liderin yönetimi altında Fırat bölgesine saldırmış ve Sümerleri fethetmişti. Böylece tarihte önemi olan ilk Sami krallığı ortaya çıkmıştı ve onun kurucusu olan Sargon Sami ırkının tarihindeki ilk büyük isim olmuştur.

Sami Akadlar Sümer Uygarlığını Benimsemiştir. Sargon'lar fetihleri kendi göçebe kabile üyelerini (Akadlar) yaşam tarzlarında tümüyle bir değişiklik yapmaya zorlamıştır. Onlar çöl çadırlarında yaşamaktan vazgeçmişler ve güneşte kurutulmuş tuğlalardan evler inşa etmişlerdir. Böylece her sabah çadırı toplayıp geceyi geçirmek için başka bir yere gitmeleri gerekmeyecektir. İlkin onlar yazı yazmayı bile bilmiyorlardı ve hiçbir üretimleri yoktu. Artık bazıları Sümer çivi yazısı işaretlerini kullanarak kendi Sami dillerini yazmayı öğrenmişlerdi. Ve böylece bir *Sami dili* ilk kez olarak yazılmaya başlanmıştı. Akadlar, başta heykel olmak üzere Sümerlerin sanatını taklit etmiştir (şek. 24). Daha sonrasında kendi Sümer öğretmenlerini çok geride bırakacaklardır. Mühür-kesme güzel sanatı (şek. 20) şimdi muhteşem bir yetkinlik derecesine taşınmıştır. Böylece Akadlar fethetmiş oldukları Sümerlerin uygarlığını devralmıştır ve çöl Samilerinin yaşamı Sami-olmayan kasaba insanlarının yaşamıyla birbirine karışmıştır.

3. HAMMURABİ ÇAĞI VE SONRASI

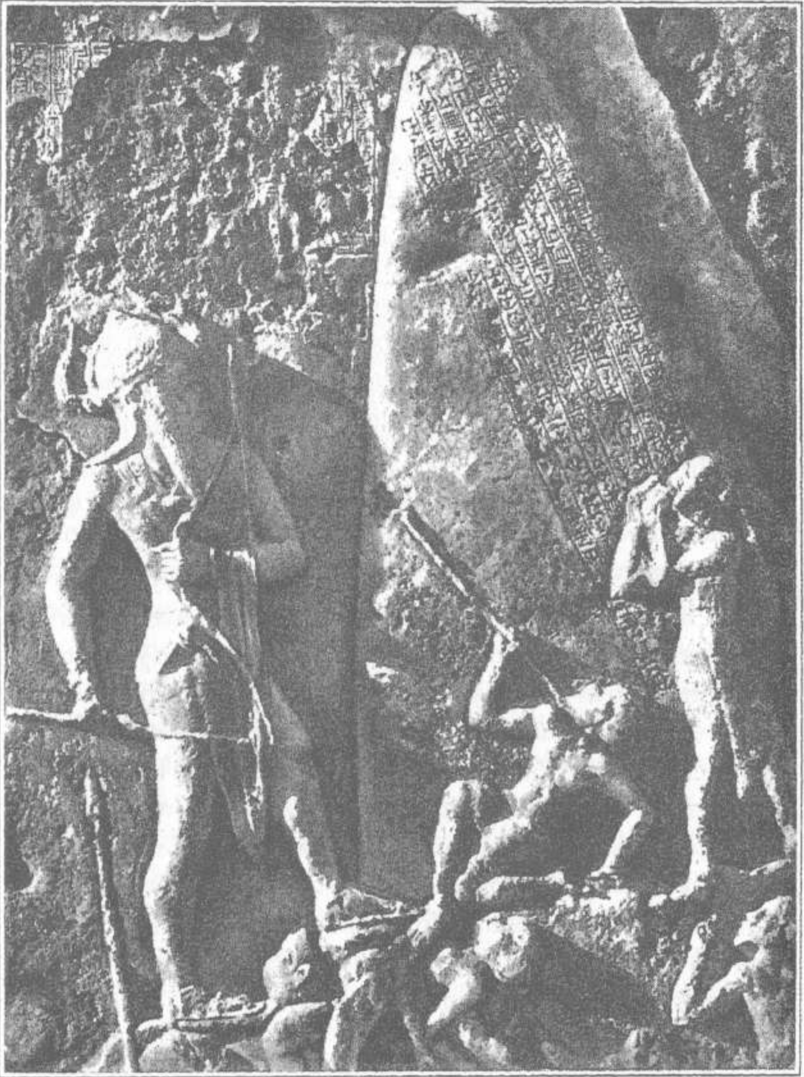
Hamurabi ve İkinci Büyük Sami Krallığı. Sümerler ve Samiler arasındaki mücadele yüzyıllarca sürmüştür. Yaklaşık MÖ 2050'de, bir Amorit kabilesi (s. 85) batıdan gelmiş ve Fırat Nehri'nin üzerindeki Babil küçük kasabasını ele geçirmiştir. Onların daha sonraki krallarından biri olan Hamurabi, otuz yıl savaştıktan sonra tüm Shinar bölgesini fethetmiştir (yaklaşık MÖ 1918). Bir kez daha çöl insanlarının kazanmasıyla, *ikinci büyük Sami*

hükümdarı Hammurabi o zamana dek küçük ve önemsiz bir kasaba olan Babil'i Shinar Ovası'nın önde gelen bir şehrine dönüştürmüştür. Hammurabi ile başlayarak burayı Babilistan diye adlandırmak daha uygun olabilir.

Hammurabi önceden tümüyle karmaşa halindeki yerlere düzen ve sistem getirmişti. O, ticaret ve sosyal hayata ilişkin tüm daha eski yasaları ve gelenekleri topladı ve yazıya geçirdi. Bu yasaları günümüzde halen varlığını sürdüren yaklaşık iki buçuk metre yüksekliğindeki bir taş tablet üzerine kazımıştı–bu, sahip olduğumuz en eski yasa kitabıdır. Bütün olarak, yasalar son derece adildi ve yoksul ve savunmasız sınıfları çok fazla göz önünde tuttuğunu gösteriyordu.

Babillilerin Ticaretinin Genişlemesi. Babilistan, bilge hükümdarının yönetimi altında, daha önce hiç olmadığı kadar zenginleşti. Onun tüccarları çok uzaktaki çevre ülkelere yolculuk yapıyorlardı. Babillilerin kil-tablet fatura yazıları ağır yükü olan kervanlara eşlik ediyordu ve bunların Suriye'nin kasabaları ve kuzey dağlarının ardındaki yerlerde bulunan tüccarlar tarafından okunabilmesi gerekiyordu. Böylece Babilistan'ın çivi yazısı yavaş yavaş Batı Asya boyunca yayılmıştı. Henüz hiç madeni para yoktu fakat Babilliler her biri bir *şekel* veya bir *mina*'nın altmışta biri ağırlığında olan gümüş parçalar kullanmaya başlamışlardı. Bir gümüş şekel bir disk şekline sokulduğu zaman, on sentlik bir paradan daha büyük olmayabilirdi. Artık gümüş ağırlıklarına göre fiyatları ve değerleri sabitlemek olanaklıydı. Borç para vermek yaygındı ve faiz oranı yüzde 20 idi. Ticaret başlıca uğraş alanıydı ve hatta tapınaklara bile taşınmıştı.

Babilistan'ın Daha Yüksek Yaşamı. Babilistan boyunca bir yolculuk, Hammurabi'nin Babil'inin tümüyle yok olması nedeniyle Nil'in üst kısmına yapılan yolculuktaki anıtlar arasında bulmuş olduğumuz bir öyküye benzer bir şeyi bize bugün anlatamaz. Orada hiçbir resim görünmemektedir; Samilerin heykeli en azından bir örnekte (şek. 24) güçlü ve dramatik idi fakat portre heykeltıraşı bir bireyi diğerinden farklı olarak neredeyse hiç yapmamıştır.

ŞEKİL 24. Bir Kaleye Saldıran Bir Akad Kralı—En Erken Dönem Sami Sanat Eseri (yaklaşık MÖ Yirmi-beşinci yüzyıl)

Sargon'un (s. 92) torunu olan Akad Kralı Naram-Sin düşmanını bir dağ müstahkem mevkiye kadar takip etmiştir. Onun kahramanca figürü düşmanlarının üzerinde yükselmektedir. Düşmanlarının her biri, bir merhamet işareti bekleyerek gözlerini fatihin üzerine dikmiş halde durmaktadır. İncelikli önseziye sahip heykeltıraş kralın onların canlarını bağışladığının işareti olarak silahını indirdiği dramatik bir zamanı betimlemiştir. Kralın düşmanları, onların daha aşağı bir nitelikte olmalarını göstermek için çok daha küçük olarak yapılmıştır.

Mimari alanda geriye az şey kalmıştır. Her ne kadar sütunlar biliniyor olsa da, sıra sütunlar mimari alanda hiçbir önemli rol oynamamıştır. Ana hatlar tümüyle *düz* (dikey ve yatay) idi fakat kapıların üzerinde *kemer* kullanılıyordu. Babilistan'da hiç taş olmadığı için tüm binalar tuğladan yapılmıştı. Çocukların çivi yazısı yazmayı öğrenebilecekleri okullar vardı ve Hammurabi döneminin bir okul binasının harabeleri halen görülebilir.

İki Nehrin Tarihinin İlk Bölümünün Sona Ermesi. Hammurabi'nin ölümünden uzun olmayan bir zaman sonra, onun ardılları artık Babilistan düzlüğünü istila etmeye başlamış olan barbarların kuzey dağlarından gelişini engelleyememiştir. Babil kentinin kendisi ele geçirilmişti ve büyük kralın ailesinin geri kalanları iktidardan indirilmişti. Bunun üzerine uygarlaşmamış dağlık arazi insanları kendilerini Babilistan'ın efendileri yapmıştı ve uzun bir zaman boyunca Babilistan'da uygarlık adına tüm gelişme durmuştu.

İki nehir boyunca insan ilerlemesinin ilk çağı üzerine geriye bakarken onun yaklaşık bin yıl sürdüğünü (MÖ 3000 yılını takip eden yüzyıldan MÖ 2000 yılını takip eden yüzyıla kadar) görürüz. Bu süreç boyunca Sümerler Shinar'daki uygarlığın temellerini döşemişler ve çöldeki Sami'ler ile uzun mücadelelerine başlamışlardır. Sami'ler iki kez zafer kazanmıştır: İlki Sargon'un liderliği altında (yaklaşık MÖ 2500) ve ikincisi Hammurabi liderliği altında (MÖ 1948) olmuştur. Sümerler daha sonra ortadan kaybolmuştur ve Babilistan dili Sami diline dönüşmüştür. Hammurabi'nin hükümranlığından sonra barbarların gelişiyle birlikte İki Nehrin tarihinin ilk büyük bölümü yolun sonuna gelmiştir.

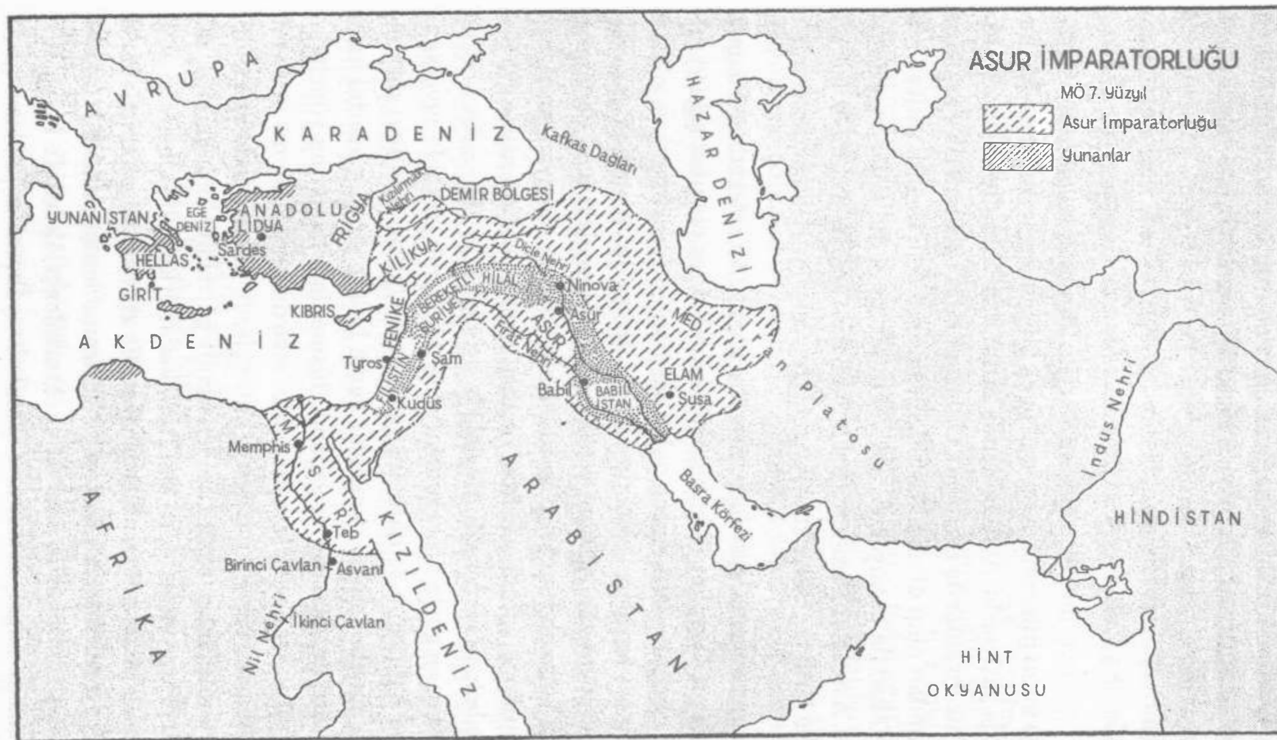
4. ASUR İMPARATORLUĞU (YAKLAŞIK MÖ 750 - MÖ 612)

Asur'un Başlangıçları. İki nehir boyunca olan tarihin ikinci bölümü bizi Babilistan'dan çölün kuzeydoğu köşesine taşır (harita, s. 98). Burada Dicle Nehri'ni yukarıdan gören ve düz Shinar Ovası'ndaki kasabalar açısından bilinmeyen doğal bir güce sahip olan kolaylıkla savunulan bir yükselti vardı. Bu yer Asur diye

biliniyordu. Asur halkı, yüksek arazide bulunarak sıcak Babilistan ovasında olanlara nazaran çok daha canlandırıcı bir iklimin keyfini sürüyorlardı. Ayrıca kireçtaşı sumermeri ve başka daha sert taşların taş ocaklarına sahiplerdi. Asur bölgesi bu açıdan da hiçbir yapı taşı olmayan ve bundan dolayı kendi mimari yapısını tuğla ile geliştirmiş olan Babilistan'dan ayrılmıştı.

Asur verimli bir topraktı ve çiftçilik yapan bir nüfusa sahipti. MÖ 2900 itibarıyla, Asur'da küçük bir Sümerler yerleşimi hâlihazırda yaşıyordu. Aynı zamanda bizim Asurlular diye adlandıracağımız insanlar da oradaydı. Onların nerden geldikleri ve ari Sami ırkından olup olmadıkları hiçbir surette belli değildi. Ancak onlar Akad'da konuşulana çok yakın bir Sami dili konuşuyordu (s. 93). Asurlular Sümer uygarlığının hayatı kolaylaştıran pek çok şeyiyle birlikte Sümer komşularının heykel ve yazısını benimsemişti.

Asur İmparatorluğu'nun Kuruluşu (MÖ Sekizinci Yüzyıl). Asur'un insanları ilkin Sümer'inkine benzer bir ufak şehir-krallığı oluşturmuştu. Ancak onlar düşmanlarla çevrilmişti ve sıklıkla yabancı fatihlerin denetimi altına giriyordu. Asurlular, bin yıldan daha uzun bir süre boyunca hem kuzeydeki hem de güneydeki komşularına karşı kendilerinin belirgin olmayan sınırlarını savunmak zorunda kalmış olarak, sonu gelmeyen savaş gerginliğiyle katılaşmışlardı. Böylelikle inşa edilmiş olan askeri devlet sağlam ve güçlü bir organizasyona dönüşmüş, sıklıkla zayıflamış olan Babilistan'da olduğu gibi şehir-krallıkları rakipleri tarafından sarsılmamıştır. Asurlular kendi bölünmemiş güçlerini hazır bulundurabiliyordu ve yabancı düşmanlara karşı onu yöneltebiliyordu. Kralları erken dönemde atlardan faydalanmış ve kendi ordularına savaş arabalarını katmışlardı. Nihayetinde erken dönem dünyanın o zamana dek henüz görmemiş olduğu en güçlü askeri kuvvete sahipti. MÖ 1300 kadar erken bir dönemde, Asur orduları batıya doğru ilerlemiş ve Fırat Nehri'ni geçmişti. Onlar MÖ 1100 itibarıyla, Akdeniz'e gözünü dikmişti; ancak MÖ sekizinci yüzyıla kadar Asur kralı, Asurluların Akdeniz'e kalıcı ilerlemesine engel olan Arami, Fenikeli ve İbrani krallıkların güçlü grubunu yenememişti (s. 113).

Asur İmparatorluğu

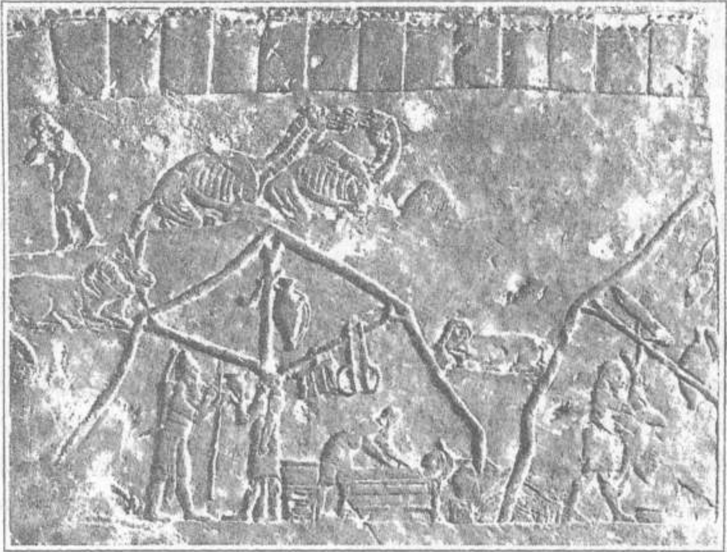
Asurluların büyük hedefi, Akdeniz üzerinde bir tutunma noktası elde etmek ve doğu ile batı arasındaki ticaret rotalarını denetim altına almak için Batıyı feth etmek iken, onların kuzey, doğu ve güneydeki hasmane komşuları sıklıkla Asur krallarını bu yönlere de ordular göndermek zorunda bırakmıştır. Hatta bir defasında Asurlular Babil'i ele geçirmiş ve yönetmiştir. Nihayetinde Asur İmparatorluğu kendi gücünü tüm Bereketli Hilâl üzerine uzatmıştır ve neredeyse Karadeniz ve Hazar Denizi kadar uzak bölgelere ulaşacak şekilde kuzeydeki dağları aşmışlardır. Ayrıca Mısır da fethedilmiştir (MÖ 670) ve kısa bir süre boyunca elde tutulmuştur. Böylece bir zamanlar güçsüz olan küçük Asur kenti nihayetinde, antik dünyadaki en uzak noktalara ulaşarak en büyük imparatorluğu kurma yolunda Batı Asya'nın egemenliğini kazanmıştır.

Asur'un II. Sargon'u. Büyük Batı seferlerinin ortasında Sargon adını almış olan bir prensin Asur krallığı Babilistan bölgesindeki ilk büyük Sami imparatorluğunu on sekiz yüzyıl önce kurmuştu. Bizim II. Sargon diye adlandırdığımız yeni Sargon Asur bölgesini bir askeri imparatorluk olarak güç ve görkeminin en tepe noktasına çıkarmıştı. Onun torunları Asur bölgesinin en büyük imparatorlarıydı.[11] "Ninova'nın (harita, s. 98) kuzeydoğusunda, Asya'da o zamana kadar kurulmuş olan herhangi bir yapıdan daha büyük ve daha muhteşem olan yeni bir kraliyet sarayı inşa etmişti. Babilistan en güçlü olduğu dönemde hiçbir zaman bunun gibi bir başkente sahip olmamıştı.

Sennacherib; Başkent Ninova. II. Sargon'un görkemi erken dönem Şark'ın en büyük devlet adamlarından biri olan oğlu Sennacherib tarafından bile geçilmişti. O kendisini Asur'un kuzeyinde

11 II. Sargon hanedanlığının önde gelen Asur imparatorları aşağıdaki gibidir:
II. Sargon . . . MÖ 722 - 705
Sennacherib . . . MÖ 705 - 681
Esarhaddon . . . MÖ 681 - 668
Assurbanipal (Yunanlar tarafından Sardanapalus diye adlandırılmıştır . . . MÖ 668 – 662

bulunan Ninova kentine adamıştı ve burası şimdi Asur'un en ünlü başkentine dönüşmüştü. Sennacherib şehre yeterli su tedariki sağlamak için, bilinen en eski sukemeri olan mükemmel bir sukemerli kanal ile kuzey dağlarının akıntılarıyla kenti bağlamıştır. Dicle Nehri boyunca Asurlu imparatorların yüksek kule-tapınakları ve geniş sarayları her hükümranlık döneminde artış göstermiştir. Sennacherib'in inşa etmiş olduğu Ninova'nın azametli ve heybetli duvarları Dicle Nehri'nin kıyıları boyunca iki buçuk mil uzanıyordu. Burada, onun debdebeli sarayında Batı Asya dünyasını sıkı bir denetim altında tutmuştur ve tebaasında bulunan tüm insanlardan haraç toplamıştır.

ŞEKİL 25. Asur Kampından Bir Sahne

Arka plandaki etkileyici tahkimata tezat olarak, ön plandaki barışçıl, gündelik meşguliyetler ilgi çekici bir çalışma sunar. Ortada önemli olan bazı subayların çadırları gösterilmiştir. Düz bir şekilde yatakta yatan bir adam doğrulmakta iken, bir silah arkadaşı subaya yiyecek ve içecek sunmaktadır. Sağdaki çadır yiyecek kavanozları ve et heybeleri içeren bir tür depo şeklinde görünür. Manzara içinde oraya buraya dağılmış olan hayvanlar ise hiç kuşkusuz ulaşımda ve yiyecek tedarikinde kullanılmıştır (Berlin Müzesi'nin izniyle).

Asur İmparatorluğu'nun Organizasyonu. Kralın büyük imparatorluğunun yönetimi onun ticaret bürosunun içinde merkezlenmişti.

O, devlet için bir yandan öbür yana gönderilmiş olan kraliyet habercilerinin bir sistemine sahipti. Asur hükümdarı kendi yönetimi altındaki yaklaşık altmış validen mektuplar ve raporlar alıyordu, bunun yanı sıra Asurlular denetimi altında kendi hükümranlığını sürdürmesine izin vermiş olduğu bağlı krallardan da raporlar alıyordu. Devletin en önemli işi ise orduyu idame etmekti; devlet için bizim daha önce karşılaşmış olduğumuz herhangi bir ordudan daha güçlü ve daha müthiş büyüklükte bir askeri organizasyon gerekliydi.

Asur Ordusu. Asurlular Hititlerden demirin kullanımını (s. 125) öğrenmiştir ve Asur kuvvetleri tümüyle *demirden yapılmış silahlarla donatılmış olan ilk büyük ordu* idi. Asur ordusunun gövdesi okçulardan, mızrakçılardan ve kalkan-taşıyıcılarından oluşmaktaydı. Bunların yanı sıra ünlü süvariler ve Ninova savaş arabaları Doğu'nun başının belâsı olmuştu. Ayrıca Asurlular koçbaşı başta olmak üzere güçlü kuşatma mekanizmalarını ilk kez kullanan kişilerdi. Bu makine en erken dönem "tank" idi, tekerlekler üzerinde ilerliyordu ve insan taşıyordu. Asya şehirlerinin güneşte kurutulmuş tuğlalı duvarları kolaylıkla yıkılabiliyordu ve hiçbir güçlendirilmiş yer şiddetli Asur piyadesinin saldırılarına karşı koyamıyordu. Üstelik Asurlu askerler tüm Batı Asya'yı korku içinde bırakacak bir gaddarlık uyguluyorlardı. Asur ordularının üzerinden geçtiği ne kadar toprak varsa, onlar gerilerinde bir harabe ve yıkıntı izi bırakıyorlardı ve yağmalanmaktan kurtulmuş olan çok az kasaba vardı.

Asur İmparatorluğu'nun Uygarlığı. Bu yağmalanmış zenginlik ordu desteği için kullanıldığı zaman, ayrıca daha yüce amaçlara da hizmet etmiştir. Görmüş olduğumuz gibi, Asur sarayları, ebatları ve görkemleri açısından artık güzel binalardı, onların inşaatçılarının uzaklara ulaşma gücü vardı. Asurlu mimarlar bina için önemli bir nitelik olan kemer yapmayı Babillilerden miras alarak uyguluyorlardı. Asur saray girişlerinin etkileyici üçlü kemerleri Romalıların zafer taklarının habercileriydi. Onların parlak

renklerde perdahlı tuğla ile ön yüzü sırlanıyordu ve her bir tarafında akmermerden oyulmuş insan-başlı boğalar vardı.

Sarayın içinde akmermer içine oyulmuş yüzlerce metre uzunluğunda resimler vardı. Onlar özellikle savaşta ve yabani hayvan avındaki imparatorların yaptıkları büyük eylemleri betimlerdi. Yüzler –ne neşe ne de üzüntü, ne haz ne de acı– hiçbir duygu izi göstermiyordu. Asurlu heykeltıraşların yabani hayvanları ise bazen hayvan gaddarlığını muhteşem şekilde göstermektedir (şek. 26).

Assurbanipal'in Kütüphanesi. Son büyük Asur imparatoru ve Sennacherib'in torunu olan Assurbanipal, babasının ona yalnızca at binmeyi ve ok atmayı değil, ayrıca kil tablet üzerine yazı yazmayı ve döneminin tüm bilgeliğini öğretmesiyle övünmüştür. Yirmi-iki bin kil tabletlik büyük bir koleksiyon Assurbanipal'in Ninova'daki kütüphane salonlarının yıkıntıları içinde keşfedilmiştir. Onlar yirmi-beş yüzyıl boyunca molozlar altında kalmışlardır. Şimdi British Museum'da bulunmaktadır. Bu kütüphanede geçmiş çağların dinsel, bilimsel ve edebi eserleri imparatorun emirleriyle dikkatli bir şekilde toplanmıştır. II. Sargon yönetimi altında başlamış olan bu tablet koleksiyonları Asya'da bilinen en eski dönem kütüphaneyi oluşturmuştur.

Ekonomik ve Tarımsal Gerileme. Asurlu imparatorlar da, tıpkı çok sayıda daha sonraki hükümdarları gibi, kendi imparatorluklarını yönetme yöntemlerinde büyük bir hata yapmıştır. Orduya insan kaynağı sağlamak için imalat işleri yok edilmiş ve çiftlikler başıboş bırakılmıştır. Bütün bunlara rağmen, imparatorluk öylesine genişlemiştir ki, ordu onu savunmak için yeterli olamamıştır. Yabancı istilaların ve ardı arkası kesilmeyen isyanların raporları geldikçe, kral yabancı krallıkların tebaalarını orduya katılmaya zorlamıştır. Böylesine çok sayıda yabancıdan oluşturulmuş bir ordu ile, ayrıca ülkenin ticaretinin de yabancıların eline geçmesi ile, hiçbir imalat olmaması ile, ekilmemiş tarlalar ile, Asur ve ulusu hızlı bir şekilde kendi gücünü kaybetmiştir.

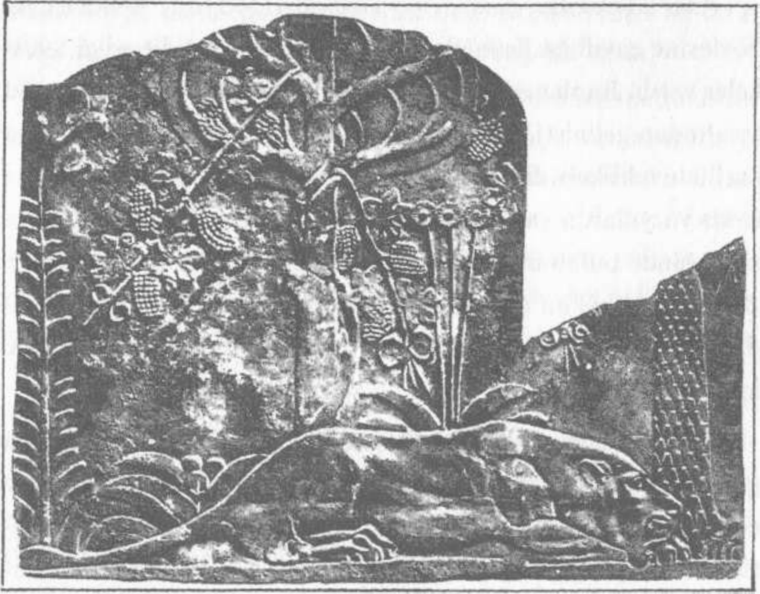
Asur'un Çöküşü; Ninova'nın Yıkılması (MÖ 612). Kendi içinde böylesine zayıflığa ilave olarak, dışarıdan da tehdit edici tehlikeler vardı. Bunlar eskiden olduğu gibi Bereketli Hilâl'in her iki tarafından gelmişti. Keldaniler olarak bildiğimiz bir çöl kabilesi özellikle tehlikeliydi. Onlar Basra Körfezi'nin baş kısmı dolaylarında yüzyıllardır yavaş yavaş yayılıyorlardı ve doğudaki dağların eteklerinde bulunan kıyılar boyunca yerleşmişlerdi. Keldaniler, Babilistan'a hâkim olmuşlardı ve ardından kuzeydoğu dağlarından Med'li evsahipleriyle işbirliği içinde, Ninova'nın kendisine karşı ilerlemişlerdir.

Kendi içinde gerilemenin bir nesli ile zayıflamış ve dışarıdan güçlerini birleştirmiş düşmanlarına karşı boşu boşuna mücadele ederek, Asur imparatorlarının güçlü kenti (MÖ 612) düşmüştür. İbrani peygamber Nahum'un[12] sesinde, biz Hazar Denizi'nden Nil'e kadar Doğu'nun başına korkunç bir şekilde bela olmuş olan ulusların yeniden seslendirilmiş olan mutluluk haykırışının bir yankısını işitiriz. İki Nehir üzerindeki tarihin ikinci büyük bölümü, güçbelâ bir buçuk yüzyıl (yaklaşık MÖ 750'den 612'ye kadar) sürerek, sona ermiştir.

Asur İmparatorluğu'nun Gelişiminin Özeti. Asur İmparatorluğu Batı Asya'yı uluslararası büyük ölçüde değiştirmiştir. Tek bir egemen yapının hükümranlığı Akdeniz'in doğu ucu dolaylarındaki tüm büyük ulus grubu üzerinde dayatmada bulunmuştur ve böyle bir imparatorluğu organize etmenin yöntemleri çok fazla geliştirilmiştir. Asurluların hükümranlığı, sıklıkla gaddarca acımasızlıklarına rağmen, uygarlığı daha ileri noktalara taşımıştır. Biz Ninova içinde ve yakınındaki muhteşem sarayların inşaatında, Asya'daki büyük mimaride birinci bölümü oluşturduğunu görmüştük. Aynı zamanda Ninova da Asya'da bilinen ilk kütüphanelere sahipti.

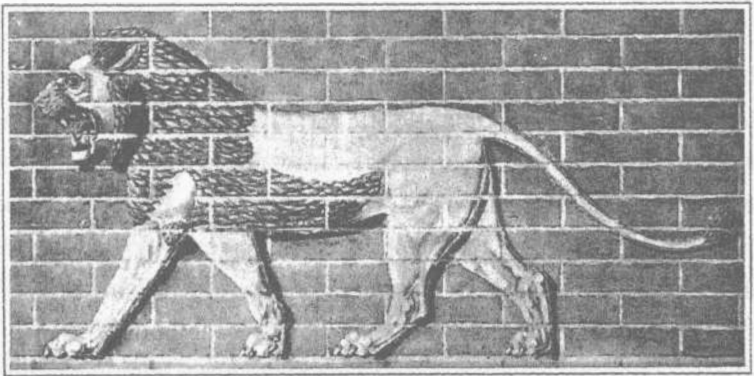
---

12 Nahum ii, 8, 13 ve iii.

ŞEKİL 26. Bir Asur Parkı İçindeki Dişi Aslanın Taş Rölyefi

Bir vahşi hayvanın istirahat halindeki bu tür temsilleri Asur sanatında enderdir. Ağaçların, asmaların ve çiçeklerin kompozisyonu hayvanın uzun, zarafetli hatlarıyla tezatlık oluşturması bize antik dünyadan kabartma heykellerin en ilgi çekici parçalarından birini sunmaktadır (British Museum'ın izniyle).

ŞEKİL 27. Nebukadnezar'ın Sarayının Duvarından Perdahlı Tuğla Aslan

Perdahlı tuğla içindeki bu mükemmel Keldani örneği Şekil 26'da gösterilen taş içindeki Asur sanatına muazzam bir karşıtlık oluşturur (Berlin Müzesi'nin izniyle).

5. KELDANİ İMPARATORLUĞU: SON SAMİ İMPARATORLUĞU

Keldani İmparatorluğu'nun Yükselişi (MÖ 612). Asur'un düşüşünden sonra, Keldani İmparatorluğu'nun kısa ömrü İki Nehir üzerindeki tarihin *üçüncü* büyük bölümünü oluşturmuştur.[13] Keldanilar başkentlerini Babil'de kurmuştur ve bu toprağa kendi isimlerini vermiştir, böylelikle biz şimdi oraya Kalde deriz. Onlar antik dönemlerde Babilistan'ın son Sami efendileri idi.

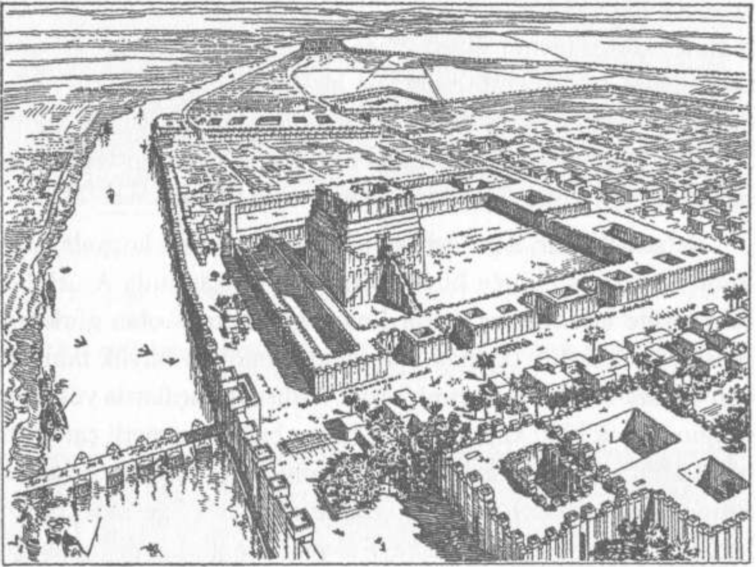
Nebukadnezar Dönemi (MÖ 604 - 561). Keldani imparatorlarının en büyüğü olan Nebukadnezar, kırk yıldan fazla süren bir hükümranlık dönemine başlamıştı—özellikle İncil'de betimlenmiş olduğu gibi, güç ve muhteşemliğin bir dönemiydi, Nebukadnezar Şark tarihinin en büyük figürlerinden biri olmuştu. O, çok sayıda İbraniyi Filistin'den Babilistan'a esir olarak götüren ve onların başkenti olan Kudüs'ü (MÖ 586) yok eden kişiydi.

Nebukadnezar, Asur bölgesinden pek çok şeyi kopyalayarak Babil'de dikmiş olduğu büyük binaların ihtişamında Asurluları bile geride bırakmıştır. Babil Kulesi gibi gerçek olan görkemli binalarda, Marduk tapınak bölgesinde kendi en büyük tanrıları için yüksek binalar inşa etmişlerdir. Ardışık taraçalarda yükselen zengin tropik bitki yaprakları ve biçim bulan azametli çatı bahçeler imparatorun debdebeli sarayının çatısını taçlandırmıştır. Burada, palmiyelerin ve eğrelti otlarının serin gölgesinde, büyük kral kendi avare saatlerinin keyfini şehrinin görkemli yapılarına yukarıdan bakarak sürebilirdi. Bu çatı bahçeler gizemli "Babil'in Asma Bahçeleri" idi, ki onların ünü Yunanlar tarafından Dünyanın Yedi Harikası arasında sıralanana kadar Batı'da çok uzaklara

---

13 İki Nehir üzerine tarihin üç büyük bölümleri şunlardır:
1. Erken Dönem Babilistan, yakl. MÖ 2900 - 1750 (I. Sargon, yakl. MÖ 2500; Hammurabi, yakl. MÖ 1948 - 1905).
2. Asur İmparatorluğu, yakl. MÖ 750 - MÖ 612
3. Keldani İmparatorluğu, yakl. MÖ 612 - MÖ 538
Bu üç çağ, ilkinin bazı kısımlarının istisnasıyla, Sami gücünün dönemleriydi. Bunlara biz daha sonraki zamanlarda Sami üstünlüğünün bir *dördüncü* dönemini ekleyebiliriz: Bizim çağımızın yedinci yüzyılında Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, İslamiyet'in zaferi.

kadar yayılmıştı. Şehir Nebukadnezar tarafından son derece büyütülmüştü ve devasa güçlendirilmiş surlar onu korumak için inşa edilmişti. Bir yüzyıldan daha fazla zaman sonra harikalarıyla Yunan tarihçi Herodot'u böylesine etkileyen şey Nebukadnezar'ın Babil'i idi. Bu, aynı zamanda İbrani esaretinin şehri olarak tüm Hristiyan halklar için bilindik olan Babil idi. Dünya ölçeğinde ün kazanmış olan tüm görkeminin kendi döneminde çok az sürmesi nedeniyle yıllar süren kazılarda ayakta kalan neredeyse hiçbir bina keşfedilmemiştir.

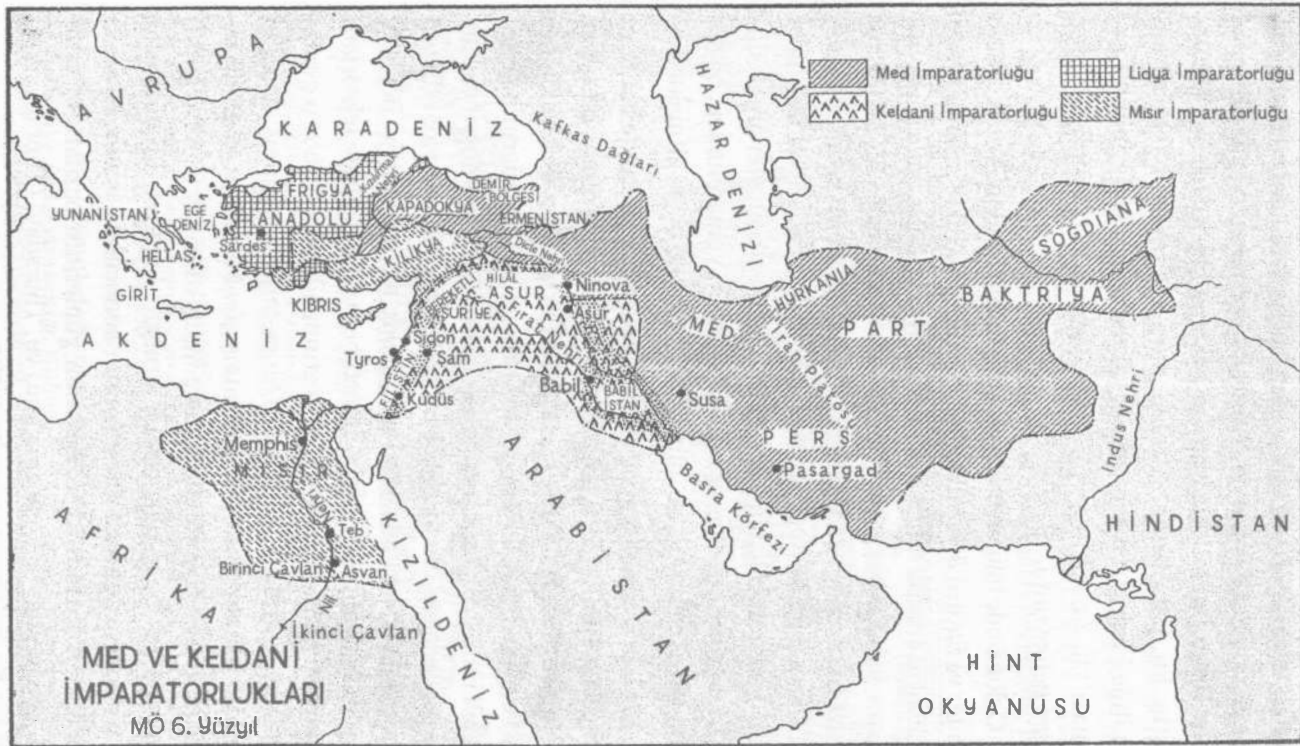
ŞEKİL 28. Nebukadnezar Dönemi'nde Babil Şehri'nin Restorasyonu

Ön plandaki kule Marduk'un büyük tapınağının konumunu gösterir. Burası, kentin güney kısmındaki kutsal bölgenin başka binaları ve tapınakları tarafından çevrelenmiştir. Nehrin ilk kıvrımının yanında bulunan arka plandaki binalar grubu, Asma Bahçeleri ile birlikte, Nebukadnezar'ın sarayıdır. Tapınak bölgesinin doğu (sağ) tarafından kuzeye doğru geçit töreni caddesi uzanarak saray ile sarayın doğu (sağ) tarafındaki Ishtar Kapısı'nı birbirine bağlar (bakınız, Antik Dönemler, *Levha II). Şehrin batı (sol) tarafı boyunca akan Fırat Nehri bir köprü ile aşılmıştır. Burası, bizim için bilinen en eski yolcu köprüsüdür ve MÖ altıncı yüzyıl tarihine sahiptir. Onun harap olmuş sütunları Fırat Nehri'nin şimdi kuru olan yatağında halen ayakta durmaktadır. Koldewey yönetimi altındaki Almanların on sekiz yıldan daha fazla süren kazı çalışmalarının sonucunda bu restorasyon olanaklı hale gelmiştir (Çizim Koldewey tarafından yapılmıştır).*

Keldanilerin Babil'inin Uygarlığı: Astroloji. Keldaniler Babilistan uygarlığını pek çok açıdan bu antik dönem ovanın daha önceki Sami istilacılarıyla aynı şekilde özümsemiş görünmektedir. Bilim önemli bir branşta –astronomi– ilerleme göstermiştir. Bu, ilkin bizim astroloji, yani gelecekten haber verme yönünde bir inceleme ile göksel yapıların hareketlerinin bir çalışması idi. Ancak astroloji sanatı yavaşça astronomi bilimine doğru gelişiyordu.

O dönemde bilinen beş gezegenin (bizim Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn diye adlandırdıklarımız) özellikle insanoğlunun yazgılarını kontrol ettiği değerlendiriliyordu ve beş önde gelen Babilistan ilahı bu beş göksel yapıya göre saptanmıştı. Bu Babilistan ilahlarının isimleri gezegenlerin isimlerinden bize kadar ulaşmıştır. Ancak onların Avrupa üzerinde bize ulaştıkları yol üzerinde, antik dönem Babilistan isimleri Romalı formlarına tercüme edilmiştir. Böylece Isthar gezegeni, aşk tanrıçası Venüs olurken, büyük Babil tanrısı Marduk ise Jüpiter olmuştur ve böyle gitmektedir.

Keldani astrolojisi ayrıca bizim takvimimiz üzerinde haftanın günlerinin isimlerine uyguladığımız şekilde giderilmez bir işaret bırakmıştır. Biraz önce bahsettiğimiz beş gezegen ile birlikte güneş ve ay yedi göksel yapıyı oluşturmuştur, ki bunların her biri önemli bir ilahtır. Keldani tapınak ibadeti Suriye'ye doğru yayılırken o geleneksel olarak belirli bir günde her bir tanrıya övgülerin ritüel ve ilahi tarzında yapıldığı şekilde nakledilmiştir. Böylece, bu yedi tanrının her birinin ibadeti her yedinci günde tekrarlanmıştır. Bu günde ibadet edilen tanrının adı nihayetinde o günün kendisine geçmiştir. Bu şekilde Güneş-tanrıya adanmış olan gün Sun-day (Güneş günü), Ay'a adanmış gün Mon-day (Ay günü) olmuştur ve Saturn'e adanmış son günün Satur-day (Satürn günü) olmasına dek bu şekilde devam etmiştir. İngilizce dili bir Kuzey rotası boyunca ilerlerken ve bunun sonucunda içinde İskandinav ögeleri barındırırken, haftanın günlerinin bazılarının isimleri "Wednesday" (Wode'nin günü) ve "Thursday" (Thor'un günü) gibi bir Kuzeyli formunda ulaşmıştır.

Med ve Keldani İmparatorlukları

Keldani Babil'i İmparatorluğu: Astronomi. Babilistan astrolojisinin bu kalıntılarından çok daha önemlisi Keldanilerin gökyüzü gözlemlerinin falcılığa yardımcı olmasından daha fazla bir şeye dönüşünceye kadar kademeli bir şekilde gerçekleştirdikleri hizmetlerdi. MÖ yirmi-üçüncü yüzyıla kadar geri gidildiğinde, astrologlar Ay'ın bir elips çizdiğini gözlemlemişti fakat bu tür gözlemler yalnızca rastlantısaldı ve çok doğru değildi. Yavaş yavaş gözlemler daha sık olmaya başladı, MÖ 747 yılından itibaren sürekli hale dönüştü ve onların bir kaydı dosya halinde tutuluyordu. Keldani astronomlarının bu kayıtları üç yüz altmış yıldan fazla bir süre devam etti. Çağdaş astronomlar şimdiye kadar hiçbir zaman böyle uzun-soluklu ve aralıksız gözlemleme dizileri yapmamıştır.

Bu büyük gözlemleme yapısından daha dikkat çekici olan şey en muktedir Keldani astronomların bu kayıtları kullanmasıydı. MÖ 500 dolaylarında, kayıt dosyaları yaklaşık iki yüz elli yıldır biriktirilmişken, Nabu-rimannu adlı bir Keldani, ayın yerküre etrafında dönüş zamanını ve güneşin gökkubbedeki yıllık dönüş zamanını hesaplayan tablolar oluşturmak için onları kullanmıştır. O ayrıca (ay / güneş) tutulmalarının tarihlerini tam olarak söyleyebiliyordu. Nabu-rimannu tarafından hesaplanmış olan yıl uzunluğu gerçekte olduğundan sadece 26 dakika ve 55 saniye daha uzundu. Bu, bir yılın uzunluğunun hesaplanmasında bilinen en eski yakın hesaplamadır. Yaklaşık bir yüzyıldan biraz daha uzun zaman sonra, *Kidinnu* adlı bir başka Keldani astronom çok daha doğru olan benzer bir tablolar grubu yapmıştı. Çağdaş bir astronom bu iki Keldaninin "astronomların en büyükleri arasında bir yere sahip olduklarını" söylemiştir.

Eski Şark Topraklarının Gerilemesi. Keldaniler İki Nehir üzerinde öncellerinin başardıkları bilim alanındaki herhangi bir konuda onları geride bırakmışken, başka alanlarda antik dönem Babil ve Asurluların yapmış olduklarını yalnızca kopyalamaktan memnunlardı. Gerçekten de, hükümranlığı Keldani uygarlığının tepe noktasını işaret eden Nebukadnezar'ın ölümünden (MÖ 561) sonra, Şark'ın eski uygarlaşmış toprakları, kendi uygarlıklarını geliştirme konusunda eski kabiliyetlerinin çoğunu kaybetmiş

görünüyordu. Erken dönemde dünyadaki Sami halkların liderliği kendi sonuna yaklaşıyordu ve onlar Hint-Avrupa ırkının yeni halklarının ilerlemesinden önce buna boyun eğmek üzereydiler. Ancak bu yeni halkların eylemlerini anlatmaya başlamadan önce, insanlık tarihini erken dönem dünyanın büyük imparatorluklarının herhangi birinden daha derinlemesine etkilemesi kaderinde olan küçük İbrani krallığına kısaca göz atalım.

6. İBRANİLER

Filistin'de Yerleşen İbraniler (yaklaşık MÖ 1400 - 1200). İbraniler başlangıçta Arabistan çöllerinin gezgin çobanlarıydı (s. 84). MÖ 1400 kadar erken bir tarihte, onların bazıları, daimi vatanlarına dönüşecek olan Filistin'e doğru sürüklenmişlerdi. İbraniler, Filistin'e girdikleri zaman halen göçebe çobanlardı ve uygarlık alanında çok az ilerlemede bulunmuşlardı. Onların kabilelerinin bir güneyli grubu Mısır'da köle olmuştu fakat liderleri Musa'nın yardımıyla kaçmayı başarmışlardı.

İbraniler Filistin'e girdiği zaman, surlarla çevrilmiş olan oradaki kasabalarda hâlihazırda yaşayan Kenanlılar (s. 85) denilen bir başka halk bulunuyordu. Ülkeleri Mısır ve Babilistan arasındaki yol üzerinde bulunan Kenanlılar, bu uygarlık merkezlerinden çok şey öğrenmişlerdi. Onlar evlerde yaşamışlar, kendi yönetimlerine sahip olmuşlar, değerli imalatlar gerçekleştirmişler ve faturalarını ve listelerini kil tabletler üzerine yazılmış halde getiren Babilistanlı tüccarların çivi yazılarını kullanmışlardı. İbraniler Kenan diyarının kasabaları etrafında yerleşmişler ve iki halk tek olana kadar onlarla kaynaşmışlardı. İbraniler bu şekilde Kenanlıların uygarlığını yavaş yavaş özümsemişlerdi.

İbrani Krallığının Yükselişi (yaklaşık MÖ 1025 - 930). İbraniler bir kral belirledikten sonra bile, eski göçebe geleneklerini sürdürmüşlerdi; onların ilk kralı olan Saul (yaklaşık MÖ 1025) sabit bir eve sahip değildi ve bir çadırda yaşıyordu. Onun ardılı olan Davut kralın daimi evi olarak güçlü bir kalenin önemini anlamıştı. Bundan dolayı Kudüs'ün eski Kenan kalesine el koymuştu.

Davut, bu yeni başkentten gücünü çok uzaklara genişletmiş ve İbranileri güçlü bir ulus haline getirmişti. Onun halkı kralının bir savaşçı olarak kahramanca eylemlerini ve bir ozan ve şarkıcı olarak yeteneğini hiçbir zaman unutmamıştır. Yüzyıllarca sonra onu kendi dinsel ilahilerinin veya "mezmur"larının pek çoğunun yazarı olarak saygıyla anmışlardır.

Süleyman ve Krallığın Bölünmesi (yaklaşık MÖ 930). Davut'un oğlu Süleyman Şarka özgü lükslerden ve gösterişten keyif alıyordu. Sarayının ve güzel elbiselerin bedelinin karşılanması için İbranileri ağır vergilerle ezmişti. Memnuniyetsizlik o denli büyüktü ki, Süleyman öldüğü zaman, Kuzeyli kabileler ulustan ayrıldılar ve kendileri için bir kral belirlediler. Bu şekilde henüz yüzyıl geçmeden önce İbrani ulusu iki krallığa bölünmüştü.

İki İbrani krallık arasında çok sert duygular ve bazen kavgalar vardı. Bizim şimdi Kuzey Krallığı diye adlandıracağımız İsrail zengin ve refah içindeydi; onun pazar yerleri çok yoğundu ve bereketli topraklarda bol miktarda mahsul yetişiyordu. İsrail kasaba hayatının zenginliği ve lüksünün keyfini sürüyordu. Diğer taraftan Güney Krallık olan Yahuda yoksuldu ve toprakları kıraçtı. Başkent Kudüs'ten başka hiçbir büyük ve müreffeh kasaba yoktu. İnsanların çoğu halen çobanların gezgin yaşantısını sürüyordu.

Kasaba halkı ve eskiden kalma çobanlar arasındaki karşıtlık onların kendi Tanrı idealarında görünmektedir. Her Kenan diyarı kasabası yüzyıllardır kendi "doğa tanrıları"na kendi yerel tanrıları olarak tapıyorlardı. İbrani kasabalılar kendi komşularının bu tanrılara tapınmasını çok doğal bulmuşlardı ve böylece kendi eski İbrani Tanrıları Yehova[14] tanrılarına sadık kalmamışlardı. Bundan dolayı, bazı mütedeyyin İbraniler ve özellikle Güneyde olanlar için, Kenan diyarı tanrıları, yoksullar üzerinde baskı kuran kasabanın zengin insanlarının koruyucuları olarak görünmüştü. Diğer taraftan, Yehova çölün daha basit çoban yaşantısının ko-

14 İbraniler kendi tanrılarını "Yahveh" adıyla telaffuz etmişlerdir. "Yehova" telaffuzu altı yüzyıldan daha kısa bir zaman önce başlamıştır ve "Yahveh" sözcüğünün telaffuz edilmesinin bir yanlış anlaşılmasına bağlıdır.

ruyucusu ve bundan dolayı yoksul ve muhtaç olanların koruyucusu şeklinde görünmüştü.

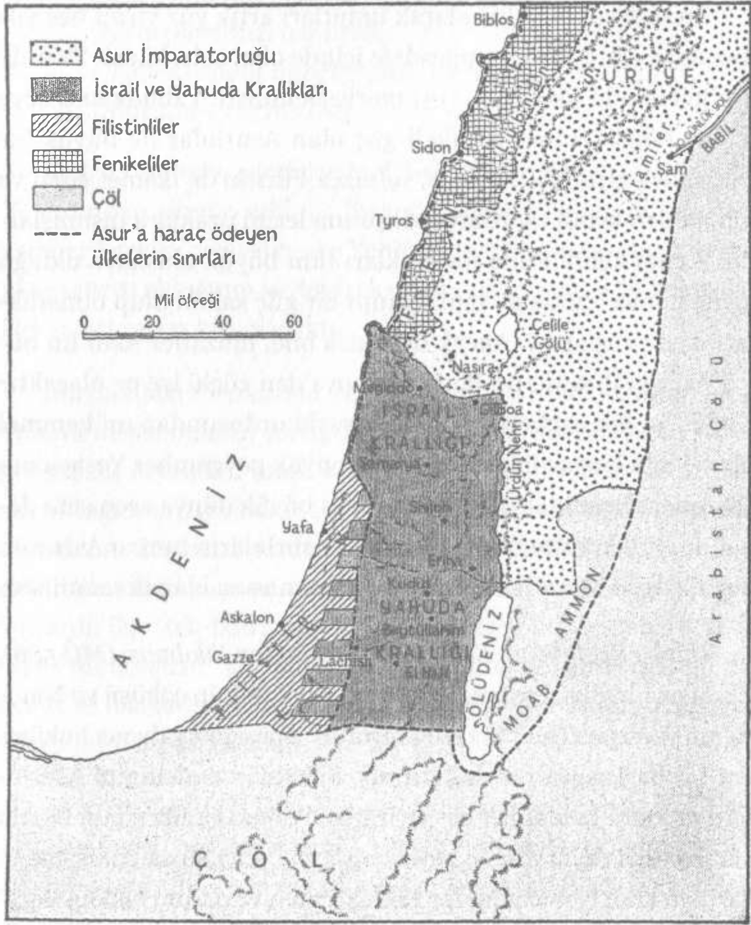
İbraniler Arasında En Eski Tarihi Yazı. Çok sayıda İbrani zenginlerin güzel evlerde oturduğu, güzel giysiler giydiği ve rahat bir yaşam sürdüğü fakat talihsiz olanlara zalimce davrandığı bir uygarlığın adaletsizliğini görmeye başlamıştı. Onlar çölün geniş alanı üzerinde "hiç kimsenin kendilerini yoksul oldukları için hakir görmediği" eski muazzam çobanlık günlerini hatırlıyorlardı. Eski Ahit İbrahim, İlyas, Yakup ve Yusuf gözüyle İbranilerin basit çobanlık hayatının resmini çok canlı bir şekilde yapmıştı.[15]

Amos ve Peygamberler. Başka insanlar güzel eski günlerin yalnızca öykülerinin anlatılmasından ibaret olmasından hoşnut değildi. Koyun derisinden basit bir çoban giysisi giymiş olan Amos Güney'den zengin Kuzey'in kasabalarına gelmiş ve cafcaflı giysileri, güzel evleri ve yerleşimcilerin şık mobilyalarını ve her şeyden önce onların yozlaşmış hayatlarını ve borçları nedeniyle evleri haczedilmiş ve emek güçleri ellerinden alınmış olan kendi dost İbraniler arasındaki yoksullara yönelik olarak vicdansızca davranmalarını suçlamıştır. Amos'un bu tür saldırıları elbette onun hayatını tehlike altına sokmuştur fakat o Asya'nın bilinen ilk sosyal reformcusu olacaktır. Biz, insanları Yehova'ya güvenmeleri konusunda ikna etmeye çalışan ve kendi dost insanlarına daha fazla iyilik gösteren bu büyük İbrani eğiticileri "peygamberler" diye nitelendiriyoruz.

İbranilerin Yazı Yazmayı Öğrenmesi. Batı Asya'nın halkları artık kil tabletlerden vazgeçiyorlardı ve Mısırlılara özgü kalem ve mürekkep ile papirüs üzerine yazmaya başlamaktaydılar. İbraniler kendi komşularının alfabesini benimsemişlerdi ve kendi geçmişlerinin ve kendi yasalarının öykülerini yazmaya başlamışlardı. Amos gibi insanların öğretileri veya ataların öykülerini içeren rulolar, İbranilerin ürettikleri ilk kitaplardı (*Antik Dönemler*, şek.

15 Okuyucular özellikle Yaradılış xxiv, xxvii, xxviii, xxxvii, xxxix-xlvii, 12 sayfalarını okumalıdır.

122). Eski Ahit'i oluşturan İbrani literatürün bu kısımları Batılı düşünce ve din konusunda bu insanlara büyük katkılardır.

Filistin

Kuzey Krallığının Asurlular Tarafından Yıkılması (MÖ 722). İbraniler kendi vatanlarında kendi çatışmalarıyla derinden karışık bir durumdayken, Amos gibi adamlar da yurt dışından, Filistin sınırlarının ötesinden, özellikle Asur bölgesinden gelen tehlikeler olarak görülüyordu. Amos'un öngörmüş olduğu gibi, Asurlular İsrail krallığını ezdi ve onların başkenti olan Samarya MÖ 722'de ele geçirildi. Mutsuz Kuzeyli İbranilerin pek çoğu esir olarak alıp

götürüldü ve İsrail, iki yüzyıldan biraz daha fazla bir süre boyunca ayrı bir krallık olarak varlığını sürdürdükten sonra, yok edildi.

İbranilerin bir ulus olarak umutları artık yüz yirmi beş yıldan daha uzun süredir mücadele içinde olan aciz, küçük Yahuda krallığı içinde (harita, s. 113) merkezlenmişti. Yahuda kısa süre içinde bölgedeki en tehlikeli güç olan Asurlular ile büyük bir çatışmaya girmişti. Böylece, yalnızca Filistin'de ikamet eden ve hükmeden kendi tanrılarını düşünmelerini uzaklara taşımışlardır. Kendi kendilerine savaştıkları tüm büyük ulusların olduğu geniş dünya içinde de tanrılarının bir güç sahibi olup olmadıklarını sormuşlardır. Ancak öyle olsa bile, muzaffer Asur'un büyük tanrısı İbranilerin tanrısı Yehova'dan güçlü ise ne olacaktı? Kudüs'ün Sennacherib'in zalim Asurlu ordusundan mükemmel bir şekilde kurtarılması (MÖ 701) büyük peygamber Yeşaya'nın İbranilere kendi tanrıları Yehova'nın büyük dünya arenasını denetim altında tuttuğunu ve böylece Asurluların tanrısı Assur'un değil, *O'nun* muzaffer olduğunu duyurmasına olanak tanımıştır.

Güney Krallığı'nın Keldaniler Tarafından Yıkılması (MÖ 586). Yaklaşık bir yüzyıl sonra, Kudüs Asur bölgesinin çöküşü ve Ninova'nın yıkılışına (MÖ 612) seviniyordu. Ancak bir yabancı hükümdar bir başkasıyla yer değiştirmiş, Filistin'in denetimini Asurlulardan sonra Keldaniler ele geçirmişti. Yahuda halkı şimdi İsrailli akrabalarıyla aynı yazgıyı paylaşmışlardı. MÖ 586'da Babilistan'ın Keldani kralı Nebukadnezar Kudüs'ü yıktı ve oranın halkını Babilistan'a sürgüne gönderdi. İbrani ulusu yalnızca dört buçuk yüzyıl varlığını sürdürmüştü.

Büyük Bir Peygamberin İbrani Kuşkularına Yanıt Vermesi. İbraniler, tuhaf bir yerde yaşamaya zorlanmış olarak Yeşaya'nın haklı olup olmadığı zor sorusuyla yüz yüze gelmişlerdir. Yoksa Yehova yalnızca Filistin'de mi ikamet etmekte ve hükmetmekte midir? Biz onların ilahilerinin bazılarında kendi tasalarının ve kuşkularının yankısını işitiriz.

Babil'in nehirlerinin kıyısında,
Oturduk ve ağladık,
Sion'u [Kudüs] hatırladığımız zaman.
Biz arplarımızı asmıştık,
Oradaki söğüt ağaçlarının üzerine.
(Mezmur cxxxvii, 1-2)

Onlar Yehova'yı arkalarında, Filistin'de bırakmamışlar mıydı? Ve ardından sürgün edilmiş İbraniler arasındaki en büyük peygamber[16] ortaya çıkacaktı—ve Yehova'nın evrenin yaratıcısı ve yegâne tanrısı olduğunu söyleyerek onlara uzun zamandır bekledikleri yanıtı veren kişi olacaktı.

Sürgündeki İbranilerin Tektanrıcılığı. Böylelikle, İbranilerin Yehova ideası onların çobanlık günlerinden itibaren yavaş yavaş gelişmişti. Ardından onun kendi kabilelerinin kızgın savaş tanrısı olduğunu, yaşadıkları çöl köşesinin ötesinde hiçbir gücünün olmadığını düşünmüşlerdir. Ancak şimdi ona tüm yerkürenin erdemli bir hükümdarı ve merhametli babaları olarak saygı gösteriyorlardı. Bu, "tek-tanrı-cılık" anlamına gelen Yunanca bir sözcük olan "Monoteizm" idi. Buna ancak uzun bir gelişim döneminde, acılar ve felaketler yaşadıktan sonra, ulaşmışlardı. O, yüzyıllarca süren bir disiplin olmuştu.

Sürgün Edilmiş İbranilerin Pers Kralları Tarafından Geri Gönderilmesi. Muzaffer Pers kralı Küruş Babil'e (s. 129) girdiği zaman orada sürgünde olan İbraniler kendisini kurtarıcıları olarak selamlamıştır. Onun zaferi İbranilere bir Persli hükümdar vermişti. Pers kralları büyük insanlık örnekleri göstererek sürgünde olanların kendi anavatanlarına geri dönmelerine izin vermiştir. Bazıları Babilistan içinde zenginleşmişlerdi ve geri dönmek istememişlerdi. Ancak farklı zamanlarda onların yeteri kadarı Kudüs'e geri döndüler ve çok ılımlı ölçekte şehri yeniden inşa ettiler ve Tapınağı restore ettiler.

16 Büyük bir ozan-hatip, sürgünün bir peygamberi Eski Ahit'in on altı bölümünde anlatılmış olduğu üzere Yeşaya peygamberdir (bölümler xl-Iv).

Eski Ahit. Bu geri dönmüş sürgünler Amos'un konuşmaları veya atalarının söyledikleri gibi ifadeleri kendi babalarının antik yazılarında düzenlemişler ve kopyalamışlardır (s. 112). Onlar ayrıca kendi başka yazılarını da eklemiştir. Tüm bu yazılar Yahudilerin Kutsal Metinlerini ve Hristiyan İncili'nin Eski Ahit adlı ilk kısmını oluşturmuştur. Bu, İsa'nın gelişinden önce Antik Dönem Yakın Doğu'dan sahip olduğumuz en değerli mirastır. Bize Arabistan Çölü'nden yaşamak için Filistin'e gelen kaba saba bir çoban halkının öyküsünü ve daha sonraki zamanlarda onları dinsel eğitmenler yapan deneyimlerini anlatır. Ve bizler onların kendi tarihlerini taçlandıracak Hristiyan dininin kurucusunun dönemine dek ilerlemeler sağladıklarını unutmamalıyız. Bundan dolayı bizim Perslere borçlu olduğumuz büyük şeylerden biri İbranilerin Filistin'e geri gönderilmesidir. Persler böylelikle İbrani yaşamın değerli mirasının korunması ve aktarılması konusunda yardımcı olmuşlardır. Bu sayede Eski Ahit'te yer alan bilgiler ve Hristiyanlığın kurucusunun hayatına dair bulgular günümüze uzanmıştır. Şimdi en önemlilerinin Persler olduğu Hint-Avrupa ırkının yeni halkları tarafından Batı Asya'nın istila edilmesini inceleyelim.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. "Bereketli Hilâl" ile anlatılmak istenen nedir? Sami göçebelerinin hayatlarını betimleyin. Bereketli Hilâl'in tarihi içinde yer almış olan Sami kabilelerinin ismini söyleyin.

2. Sümerlerin tarım yöntemlerinin Mısırlılarınkinden farklı olduğu şeyler neydi? Erken dönem Sümerler tek krallıkta birleşmiş miydi? Sümerleri kim fethetmiştir?

3. Hammurabi'yi neden büyük bir kral olarak adlandırabiliriz? Hammurabi döneminde ilk olarak hangi şehir ünlü olmuştur? İki Nehir halkları mimari yapının oluşmasında hangi katkılarda bulunmuştur?

4. Bereketli Hilâl üzerinde Assuriye bölgesini saptayın. Onun halkı kendi uygarlığını nereden almıştır? Asur İmparatorluğu en

geniş döneminde başlıca nereleri kapsamaktaydı? Asur İmparatorluğu'nun çöküşünün nedenlerinin bazıları nelerdir?

5. Nebukadnezar kimdi? Keldani Babil'ini tasvir edin. Keldaniler kendi astronomi çalışmalarında neler öğrenmişlerdir?

6. İbranilerin *başlangıçtaki* vatanları neresiydi? Onların Kenan Diyarı'ndaki yaşantılarının sonucu ne idi? İbrani krallığı Süleyman'dan sonra neden bölünmüştü? İki İbrani krallığını karşılaştırın. İbranilerin ilk kitapları neydi? İki İbrani krallığına ne oldu? İbraniler sürgündeyken Tanrı'nın hangi niteliğine erişmiştir?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *göçebeler, Samiler, dil, yazı, yasa kitabı, değişim aracı, astroloji, gökbilimsel gözlemler, gezegenler, bilim, mezmurlar, yerel doğa tanrısı, İbrani peygamberler.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Sami göçebeler bugün var mıdır?

2. Sümerler ulaşım tarihine hangi katkıda bulunmuştur?

3. İki Nehir tarihi ticaretin yayılması ve uygarlığın ilerlemesi arasındaki sıkı bağlantıyı sıklıkla nasıl örneklerle anlatır?

4. Asur imparatorları ilerlemeci miydi?

5. Keldani astronomları kendi çalışma yöntemlerinde bilimsel miydi?

6. Eski Ahit dinsel bir bakış açısından tek başına değerli midir?

TARTIŞMA KONULARI

1. Bugün Arabistan'ı elinde bulunduran yönetimler gezgin Arapları denetim altında tutmakta yetersizdir.

2. Sümer şehir-kralları sürekli olarak savaşta olmalarına karşın çok yüksek bir uygarlık derecesi geliştirmişlerdir.

3. Değerli metaller para için en uygun form olduklarını kanıtlamıştır.

4. Assuriye'nin hayvan heykelleri başka herhangi antik dönem halkları tarafından yakalanmış olsalar bile, hiç geçilmemiştir.

5. Çok sayıda çağdaş otel "asma bahçeler"e sahiptir.

6. İbrani sürgünlerin uygarlık için çok büyük hizmette bulundukları değerlendirmesi yapılmaktadır.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak materyal çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book*: 1) Hamurabi Yasaları, ss. 29-31; 2) Nebukadnezar'ın Babil'i, ss. 32-33; 3) Süleyman'ın Tapınağı, ss. 50-53.

2. Tamamlayıcı. BREASTED, *Ancient Times:* Money and business credit in Western Asia, ss. 202-203, 224, 238.

3. Başta altın işlemeciliği olmak üzere Sümerlerin el işçiliği üzerine bir paragraf yazın. Şekiller 20-21, 23; BREASTED, *Ancient Times,* Şekiller 92-93, s. 192; GADD, *History and Monuments of Ur*, ss. 27-40; *Museum Journal of the University of Pennsylvania*, Cilt 19 (1928), ss. 5-34; WOOLLEY, *Sumerians*, ss. 35-40; *Ur of the Chaldees*, ss. 17-89

4. Bir ansiklopedide şu sözcüklere bakınız: *çivi yazısı, tuğla, İncil, akmermer, savaş arabaları, Babilistan, Ninova, Samiler*.

BÖLÜM IV • BATI ASYA'DA UYGARLIĞIN GELİŞİMİ: HİNT-AVRUPALILARIN GELİŞİ

HİNT-AVRUPALI HALKLAR • HİTİTLER • ARİ HALKLAR: ZERDÜŞT • PERS İMPARATORLUĞU'NUN YÜKSELİŞİ: BÜYÜK KÜRUŞ • PERS İMPARATORLUĞU'NUN UYGARLIĞI (MÖ 530 - MÖ 330)

Erken dönem Hint-Avrupalılar bugün Avrupa'nın önde gelen halklarının atalarıydı. Bizim atalarımız Avrupa'dan gelmiş olduğu için, Hint-Avrupalı göçebelerin de Amerikalıların ataları olduğu anlamına gelir. Bu nedenle onların kökenini ve tarihini çalışmak bizim için çok önemlidir. Dahası, Hint-Avrupalıların ortaya çıkmasıyla birlikte, antik dünyanın tarihi Arabistan çöllerinde yaşamış olan Sami halkları ve kuzey ve kuzeydoğu Asya'nın çayırlarından hareket etmiş olan Hint-Avrupalı halklar arasındaki mücadelenin bir tarihine dönüşme eğilimindedir. Onların en doğudaki noktasında, Hint-Avrupalıların bazıları aşağıdaki Hindistan'a gitmişlerdir. Başkaları Bereketli Hilâl'e yakın bölgelere gidip orada başka Sami uygarlıklarla karşılaşırken, Anadolu'ya yerleşmiş belli başlı gruplar olduğunu göreceğiz. Çok sayıdaki Hint-Avrupalı kabileler Avrupa üzerinde çeşitli yönlere yayılmışlar ve onların bazıları nihayetinde Britanya kadar Uzak Batı'ya ulaşmıştır. Güneyde Samiler doğudaki Babilistan'a kadar, Fenike ve İbrani krallıklar aracılığıyla batı yönünde Kartaca'ya ve Doğu Akdeniz'de Fenike'nin benzer Sami yerleşimlerine kadar yayılmıştır. Böylelikle iki büyük ırk, Batı Asya'dan Atlantik'in batısına doğru uzanan iki büyük ordu gibi Akdeniz boyunca birbirleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Uzun çatışmaların sonucu, hem orta hem de iki kanat boyunca fethedilmiş olan ve nihayetinde Yunanlar ve Romalılar tarafından temsil edilen Hint-Avrupa hattının tam bir zaferi idi. Onlar sonunda Akdeniz'in ve Şark dünyasının denetimini ellerine alacaklardı. Bölüm 4'te biz Hint-Avrupalıların doğudaki ilk görünümlerini; başta Hititler ve Persler olmak üzere bizim için bilinir olan iki grubun uygarlıklarının gelişimini; ve Hint-Avrupalı ve Samiler arasındaki çekişmenin başlangıcını izleyeceğiz.

---

1. HİNT-AVRUPALI HALKLAR

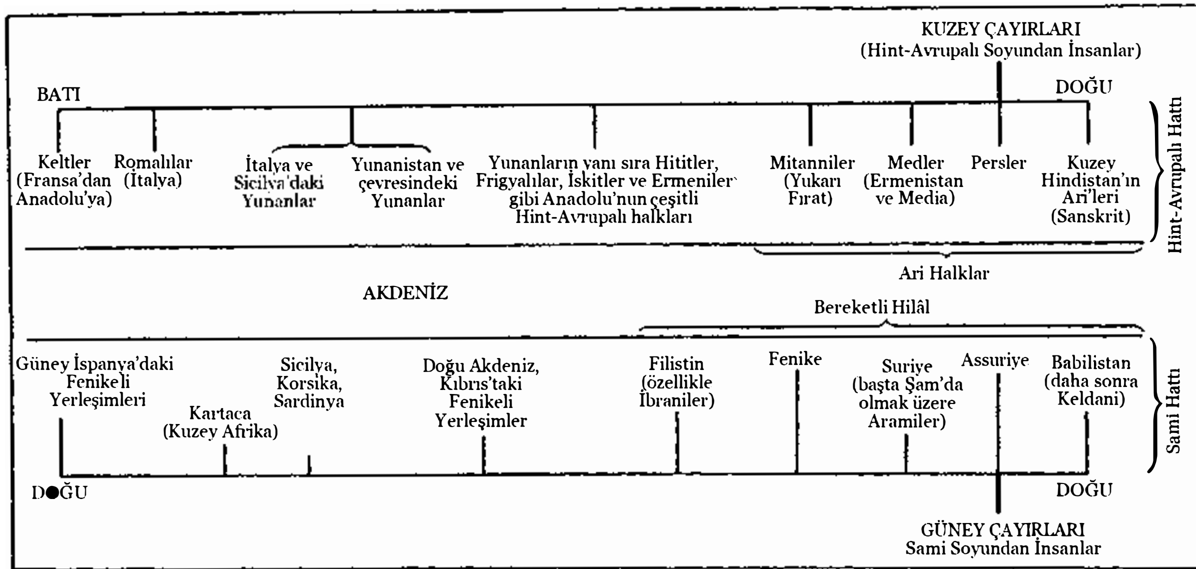
Kuzey Çayırları. Sami çobanların sıklıkla Bereketli Hilâl'e doğru baskı yaparak Arabistan Çölü'nün çayırlarına yönelik gezinmiş olduklarını görmüştük. Kuzeyde sürüleri için Hazar Denizi'nin

kuzeyine ve doğusuna ve batı yönünde şimdi Rusya'nın bulunduğu Tuna Nehri'nin aşağı kısmına kadar uzanan büyük çayırlık alanda farklı bir ırktan insanlar vardı. Bu kuzeyli insanlar da gezgin bir çoban hayatı sürdürüyordu ve binlerce yıl boyunca, tıpkı güneyin Samilerinin Bereketli Hilâl'e nüfuz etmesi gibi, zaman zaman Avrupa ve Batı Asya'ya doğru baskı uygulamışlardı.

Hint-Avrupalı Halkların Kökeni. Kuzeyin bu göçebeleri arasında, çok erken dönemlerde, bizim *Hint-Avrupalı* diye adlandırdığımız beyaz ırkın önemli bir kolu vardı. Onlar, doğuda Hindistan sınırlarından uzun bir hat içinde uzanan, batıya doğru tüm Avrupa'ya, bugün itibarıyla, Atlantik'e erişen çeşitli rotalar boyunca hareket ederek, çok eski zamanlarda kaynaşmaya başlamışlardı; bundan dolayı onların adı "Hint-Avrupalılar"dır. Bu insanlar nihayetinde Samilerin daha eski krallıklarını fethetmişler ve uygarlığı daha önceden hiç ulaşılamamış olan çok daha yüksek bir noktaya yükseltmişlerdir.

Yakın tarihli araştırmalar göstermiştir ki, bu Hint-Avrupalılardan olan soy olasılıkla yaklaşık MÖ 3000'de Hazar Denizi'nin doğusu ve kuzeydoğusundaki çayırlık alanları kaplamaktaydı. Kabilelerin bazıları yerleşmiş ve küçük ölçekte çiftçilik yapmışlardı fakat onların uygarlığı, bakırın az miktarda kullanımı haricinde halen Taş Devri seviyesindeydi. Sığır ve koyunlardan başka üzerine bindikleri ve ayrıca tekerlekli arabaları çekmekte kullandıkları *atları* vardı. Onlar yazı yazamazdı ve yönetim şekli konusunda çok az bilgileri vardı fakat antik dünyanın en yetenekli ve hayal gücü yüksek insanlarıydı.

Hint-Avrupalı Dilleri. Kabileler birbirinden gitgide daha uzağa giderken birbirleriyle olan bağlantılarını kaybetmişlerdir. Her ne kadar, onlar başlangıçta aynı dili konuşuyor olsa da, konuşmadaki farklılıklar yavaş yavaş artmıştır ve bunlar nihayetinde öylesine büyük olmuştur ki geniş ölçekli parçalanmış kabilelere dönüşmüşlerdir. Eğer onlar karşılaşırlarsa artık birbirini anlayamazlardı. Sonunda onlar kendi köken ilişkilerine dair tüm bilgileri kaybetmiştir. Ancak modern Avrupa'nın başlıca dilleri aynı

ŞEKİL 29. Sami ve Hint-Avrupalı Dağılımının İki Hattını Ortaya Koyan Diyagram

Bu açıklamada "hat" sözcüğü "sıra" ile aynı anlama gelir. Bu halkların bulunduğu coğrafik hatlar elbette düz değildir. Irksal hatlar bazen, Sicilya'da olduğu gibi, birbirinin üzerine gelir ve her iki hatta belirtilmiştir. Fiziksel olarak güney hattına ait olan Mısırlılar dâhil edilmemiştir çünkü onlar, her ne kadar fiziksel ve dil açısından Samiler ile yakından ilintili olmasına karşın, ari olarak Sami değildir. Ayrıca Batı'da Akdeniz'in büyük kısmında iki ırkın birbiriyle yüz yüze olduklarına dikkat edin; Doğu'da onlar Bereketli Hilâl boyunca birbiriyle karşılaşmışlardır.

Hint-Avrupalı soyundan ortaya çıkmıştır, bu durumda birbiriyle ilintilidir; bu durum üzerine bizim kendi dilimiz [İngilizce] ile başlayarak ve Avrupa üzerinde doğuya doğru Hindistan'a giderek, insandan insana ortak sözcüklerin sayısının izini sürebiliriz.

BATI			DOĞU		
İngilizce	Almanca	Latince	Yunanca	Eski Farsça ve Avesta dili	Doğu Hindistan (Sanskritçe)
brother *mother* *father*	*bruder* *mutter* *vater*	*frāter* *māter* *pater*	*phrātēr* *mētēr* *patēr*	*brātar* *mātar* *pitar*	*bhrātar* *mātar* *pitar*

2. HİTİTLER

Hint-Avrupalıların Batı Asya'da İlk Kez Görünmeleri. Kuzey çayırlardan bu gezginlerin bilinen en eski grubu Anadolu'ya MÖ 2500 dolaylarında girmişti. Bunlar Birinci Hitit İmparatorluğu'nu kurmuş olan istilacılardı. Bir başka Hint-Avrupalı grup Bereketli Hilâl'e doğru baskı uygulamıştır ve Mitanni adlı yeni bir ulusun yöneten sınıfına dönüştüğü yer olan Fırat Nehri'nin batı kıyısındaki büyük popülasyon baskı altına alınmıştı. Mitanniler daha sonra Assuriye'nin batıya doğru ilerlemesini engellemek için tehdit altında kalmışlardır fakat nihayetinde Mısırlılar ve Hititler (ss. 75 ve 124) arasındaki çatışmada ezilmişlerdir. Bu istila Batı Asya'da Hint-Avrupalı kaynaşmanın geniş hareketlerinin ilki idi. Daha sonra göreceğimiz gibi, nihayetinde Bereketli Hilâl'in ve Hint-Avrupalı Medler ve Persler tarafından tüm Yakın Doğu'nun fethedilmesiyle sonuçlanmıştır.

Hitit Uygarlığı'nın Yükselişi ve Birinci Hitit İmparatorluğu. Hititler Küçük Asya'ya veya Anadolu'ya[17] girdikleri zaman barbar-

17 "Anadolu" Latince "Şark" sözcüğüne denk olan bir Yunanca sözcüktür; ancak kullanımı çok daha sınırlı bir anlam içinde olmuş, yukarı Fırat Nehri'nin doğusuna kadar uzanan Küçük Asya'yı tanımlamak için kullanılmıştır. Bu bölgenin en erken dönem halklarının tarihinin Hititler ile özdeş olmadığı artık keşfedilmiştir. Hititlerin gelişinden önceki Küçük Asya'nın halklarını bu durumda Ana-

dılar. Uygarlığın yükselişi diye adlandırabileceğimiz şey başlangıçta Bereketli Hilâl'in etkisine bağlıydı. Zaman geçtikçe Babilistan'lı kervanlar Küçük Asya'da ticaret yapıyordu ve daha sonra Asurlu tüccarlar oraya yerleşmişti. Bereketli Hilâl'den bu ticaret toplulukları Hititlerin ticari işlemlere alışmasını sağlamıştı. Hititler kendi ticaretlerini gerçekleştirirken yavaş yavaş çivi yazısıyla yazılmış olan kil tablet faturalarını ve makbuzlarını okumayı öğrenmişlerdi. Kazılar, ilki Sümerce, ikincisi Babilce veya Akadça ve üçüncüsü Hititçe olan üç sütun halindeki kil tablet sözcüklerinin parçalarını toprak üzerine çıkarmıştır. Böylece onlar kendi Hititçe sözcüklerini çivi yazısıyla yazmayı öğrenmişlerdir.[18] Kil tablet Hitit dünyasında çok yaygınlaşmıştır ve olasılıkla kil tabletlerin kullanımı Hititler aracılığıyla Girit'e (s. 146) geçmiştir. Hititler yazıya girişlerinden sonra kayda değer ilerlemeler yapmışlardır ve MÖ 2000 itibarıyla son derece yüksek uygarlaşmış bir halka dönüşmüşlerdir.

Hititlerin ilkin tek bir ulus oluşturmadıkları, daha sonraki Yunan krallıkları gibi çok sayıda krallık şeklinde yaşadıkları aşikârdır. Liderlik nihayetinde Hatti[19] krallığı tarafından ele geçirilmiştir. Onlar Orta Anadolu'da Kızılırmak Nehri kıyılarında uzanan bir krallıktır. Başkenti Hattuşaş idi. Hatti kralları komşu krallıkları fethedebilmiş ve küçük bir imparatorluk inşa edebilmişlerdi. Yaklaşık MÖ 1750'de Hitit kralı I. Mursil Babil'i bile ele geçirmişti. Bu Birinci Hitit İmparatorluğu MÖ 1900'den MÖ 1650'ye kadar sürmüştür.

Batı Asya'nın Lideri Olan İkinci Hitit İmparatorluğu. Yaklaşık MÖ 1400 dolaylarındaki bir gerileme döneminden sonra iki yüzyıl boyunca Batı Asya'daki en büyük güç olarak kalacak olan İkinci Hitit İmparatorluğu yükselmiştir. Onun kurucusu Şuppiluluma

---

dolulular diye adlandırabiliriz. Bu, herhangi bir ırk veya milliyet ifade etmeyen bir terimdir.

18 Hitit tabletleri çok sayıda Babilistan sözcük işaretlerini içermektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda Çekoslovak akademisyen Bedřick Hrozný Hitit çivi yazılarının şifresini çözme konusunda başarılı olmuştur.

19 Khalti veya Hatti ismi elbette bizim çağdaş "Hitit" ismimizin kökenidir.

uzun ismi ile doğmuştur.[20] O, Batı Asya'nın III. Thutmose seferlerinden (s. 70) beri görmüş olduğu en yetenekli askerdi. Ancak artık güçlü Hitit askerlerini geri püskürtecek III. Thutmose yoktu. Akhenaton'un dinsel devrimleri ile zayıflamış olan Mısırlılar, tüm Suriye'yi fetheden ve onu kendi bölgesi yapan Hititlerin ilerlemelerini çaresizce izleyebilmişlerdir. Şuppiluluma daha sonra Fırat Nehri'ni geçmiş ve Mitanni gücünü ezmiştir. Güçsüz Asurlular o dönemde Mitanni'nin tebaası durumundaydı ve Hititlerin Mitanni'yi fethetmesi onların Batı Asya'nın büyük bölümünün efendisi olmasını sağlayacaktı.

Mısır - Hitit Rekabeti: Hitit İmparatorluğu'nın Çöküşü. Ancak Mısır halen Filistin'i elinde tutuyordu. Böylece iki imparatorluk, Mısırlılar ve Hititler, artık dünya liderliği için rakiplerdi. Bu, Şuppiluluma'nın torunları ve büyük firavunlar I. Seti ve II. Ramses arasında bir çeyrek yüzyıldan daha fazla sürecek olan bir rekabetti. Savaş devam ederken, özellikle MÖ 1300'den sonra, Asurluların yükselişi Hitit imparatorlarının tedirginliğini artırıyordu. Onlar Suriye'de kendi tebaa krallarıyla Asurluların düşmanları olarak eylemde bulunmaları yönünde antlaşmalar yapmıştı. Ardından Hititlerin kendileri arasında ihtilaflar meydana geldiği için, Şuppiluluma'nın torunu Hattusil, Mısır firavunu II. Ramses ile bir barış anlaşması imzaladı. Hititler bir gümüş tablet üzerine kazınmış olan anlaşma metnini Mısırlılara sunmuştu. Bu, savaşmak yerine diplomasi ile anlaşmazlıkların çözülmesi için uluslar tarafından yapılan bilinen en eski önemli girişimdir.

Bir yüzyıldan biraz daha uzun bir süre sonra, Küçük Asya'nın tümü, Hint-Avrupalı kaynaşmasının bir başka dalgası ile istila edilmişti. Bu yeni Hint-Avrupalılar Avrupa'dan gelerek Çanakkale Boğazı'nı geçip Küçük Asya'ya ulaşmışlardı. Onların en önemlisi Frigyalılar ve Ermenilerdi. Doğrudan doğruya kendi rotaları üzerinde bulunan Hitit İmparatorluğu MÖ 1200'den sonra tamamen ortadan kaybolacak şekilde bozguna uğratılmıştı.

20 Biz Hitit özel isimlerinin telaffuzu hakkında pek bir şey bilmiyoruz fakat bu isim olasılıkla "sōōp pē lōōl'yōō mȧ" diye telaffuz ediliyordu.

İkinci Hitit İmparatorluğu'nda Demirin Girişi. Demir tarih öncesi dönemlerde hâlihazırda insanoğlu tarafından biliniyordu fakat birkaç bin yıl boyunca az bulunur şekilde kalmıştı. O, yüzyıllar boyunca değerli bir metaldi, krallar onu istif ederlerdi ve zenginler süs eşyası olarak takarlardı. Ancak MÖ on üçüncü yüzyılda, demir Yakın Doğu boyunca daha fazla bilinir olmuştu. Bu, artık demir işlemeciliği yapan ve Kızılırmak Nehri'nin doğusundaki demir bölgesinde gerçek anlamda madencilik yapabilen Hititler tarafından dağılmasına bağlı görünmektedir (harita, s. 98). Bir Hitit kralının II. Ramses'e verdiği bir kil tablet mektup bulunmuştur. O, Mısır kralının "saf [*eritilmiş* anlamında] demir" tedariki için bir ricasına yanıt niteliğindeydi. Hitit kralı elinde hiç eritilmiş demir olmadığını fakat gemiyle daha sonra göndereceğini belirtiyor ve şimdilik bir demir hançer gönderdiğini söylüyordu. MÖ 1000 dolaylarında Ege'de Demir Çağı başlıyordu. MÖ on üçüncü yüzyılda yazılmış bu mektup, bu durumda, metalin ilkin Doğu Akdeniz'de yaygınlaştığını gösteren bir kaynaktır.

Hitit Uygarlığı. İkinci Hitit İmparatorluğu'nun uygarlığı yüksek bir seviyeye ulaşmıştı ve uzak noktalara erişen bir etkisi olmuştu. Kralın kendisinin bile itaat etmek zorunda olduğu iyi bir yönetimi ve bilgece yasaları vardı. Hitit kralı, olasılıkla Hattusil, Mısır ile barış yaptıktan sonra bu yasaların gözden geçirilmiş bir kanunnamesini yayınladı. Bunlar Asurluların yabanıl yasalarından çok daha insancıldı ve gerçekten de Babilistan veya Mısır'ın yasa kanunnamelerinden çok daha medeni idi.

ŞEKİL 30. Hattuşaş'taki Bir Kapı Üzerinde Kabartma Şeklinde Oyulmuş Hitit Savaşçısı Figürü

Hitit krallarının karakteri hiç kuşkusuz Hititler arasındaki kayda değer gelişimden kısmen sorumluydu. Asya'daki en erken dönem etkileyici taş mimari Hititli inşaatçıların eseriydi. Güçlü surları olan Hattuşaş kenti Asya'da o zamana dek inşa edilmiş olan ilk gerçekten büyük şehirdi. O, ebat açısından o dönemin Babil'ini açık ara geçmişti ve Asurlu imparatorların Ninova kentinin kurulmasına yaklaşık altı yüzyıl daha vardı. Hitit İmparatorları taş binalar dikmeye başladıkları zaman, Mısırlıların yaptıkları gibi, bir binayı tarihsel kayıtlar ile süslemeyi olanaklı kılacak daha büyük bir anıtsal yazı stiline gereksinim hissetmişti. Bundan dolayı resim işaretlerinden oluşan bir yazı sistemi icat etmişlerdi. Bu yeni hiyeroglif işaretler[21] ile, Mısırlıların yaptıklarına benzer büyük taş kayıtlar oymuşlardı.

Hititli İmparatorların kil-tablet çivi yazısı kayıtları edebi bir düzyazı stiline sahip en erken dönem tarihsel anlatılardır. Biz tarihsel kompozisyonlardan başka, at yetiştiriciliği üzerine bir makale gibi, özel izahlar buluruz. Hitit yazarları, başka büyük uygarlıkların yazmanlarından farklı olarak, yazar olarak tanınmak konusuna meraklılardı ve yazılarına kendi isimlerini ekliyorlardı. Bu durumda onlar bildiğimiz en eski dönem profesyonel yazarlardı.

Hitit uygarlığı, güneydoğu Avrupa ve Yakın Doğu'nun büyük uygarlıkları arasında uzanarak ikisini bağlayan bir bağ olarak hizmet etmiştir ve Şark etkilerinin erken dönem Ege dünyasına geçmesini sağlamıştır. Aynı zamanda, görmüş olduğumuz gibi, Hitit İmparatorluğu Antik Dönem Yakın Doğu'nun kültürlerine dikkate değer özgün katkılarda bulunmuştur. Bu etkiler Asurlular tarafından şimdi işlemeye başlayacağımız Batı Asya'nın diğer büyük Hint-Avrupalı halkı olan Perslere geçirilmiştir.

21 Ne yazık ki, Hititlerin bu hiyeroglif yazısı henüz tam olarak deşifre edilememiştir ve halen okunabilen parçalarından daha fazla olarak okunamayan kısımları vardır.

3. ARİ HALKLAR: ZERDÜŞT

Ariler ve Onların Soyundan Gelenler. Hint-Avrupalıların en doğudaki kabileleri, kendi soyundan gelen insanları terk etmiş olarak, yaklaşık MÖ 2000'de Hazar Denizi'nin doğusundaki büyük bozkırda sürülerini otlatıyorlardı. Onlar burada Ariler[22] adlı bir halkı oluşturdular. Onların yazıları yoktu ve geriye hiçbir anıt bırakmadılar.

Yaklaşık MÖ 1800'de Ari kabileler birbirlerinden ayrılmıştır ve onların bazıları güneydoğuya doğru gitmişler ve nihayetinde Hindistan'a ulaşmışlardır. Bizim Veda'lar diye adlandırdığımız onların Sanskritçe yazılmış kutsal kitaplarında, Hazar Denizi'nin doğusunda onlara dair daha eski dönem, daha az uygarlaşmış hayatlarına çok sayıda atıf vardır.

"İran" formunda "Ari" adını koruyan başka kabileler Hazar Denizi bölgesini terk etmişler ve batıya doğru ve güneybatıya doğru ilerleyerek Bereketli Hilâl'e sınır teşkil eden dağlara ulaşmışlardır. Biz onları İranlılar diye adlandırıyoruz ve onlar arasında Medler ve Persler adlı iki güçlü kabile vardı.

Med İmparatorluğu. MÖ 700 dolaylarında, Medler Dicle Nehri'nin doğusundaki dağlarda güçlü bir İran İmparatorluğu kurmuştu. O, Basra Körfezi'ne kadar uzanmıştır. Orada Karadeniz bölgesine kadar olan dağların genel bir hattında kuzeybatıya doğru Persler bulunuyordu. Medler, başkent olarak, Zagnos Dağları'ndan Bereketli Hilâl'e ve Babil kentinin kendisine doğru yönelen geçişin tam karşısında uzanan Ekbatan şehrini kurmuştu. Bir yüzyıl sonra Nebukadnezar ve Babil'deki ardılları hiç kuşkusuz MÖ 612'de (s. 103) aynı halkın birleşerek Ninova'ya karşı nasıl saldırmış olduğunu anımsayarak bu tehlikeli Med gücüne sinirli gözlerle bakmıştı.

---

22 "Ari" terimi sıklıkla Hint-Avrupalı soyundan gelen insanlara uygulanır ve gerçekten de toplu olarak Hint-Avrupalı ırkları ifade eder: fakat sözcüğün bu kullanımı doğru değildir. Ari anlamına gelen "Aryan" ifadesi ("İran" ve "İranlı" sözcüklerinden türetilmiştir) Hazar Denizi'nin yalnızca doğusunda bir yurtları bulunan ve bu halkın soyundan insanların *Batılı* torunlarıysak, onlar da *Doğulu* soyundandırlar. Ariler -bizim atalarımız değil- uzak kuzenlerimizdir.

İranlıların Dini ve Zerdüştlüğün Yayılması. Her ne kadar Medler ve Persler bu dönemde Samilerin uygarlık derecesine ulaşmamış olsalar da, bir açıdan büyük bir ilerleme sağlamışlardı. Ninova'nın düşmesinden bir veya iki nesil sonra[23] bir din eğitmeni olan Zerdüşt insanların gereksinimlerini çok iyi bir şekilde karşılayacağına inandığı bir din tasarlamıştı. O, nereye dönülürse dönülsün insanı karşılayan iyi ve kötü arasındaki aralıksız süren bir mücadeleyi gözlemlemişti. İyi onun için, Mazda ve Ahuramazda (Bilgelik Efendisi anlamında) adını verdiği ve Tanrı olarak saygı gösterdiği ilahi bir kişiliğe dönüşmüştü. Ahuramazda'nın meleklere çok benzeyen bir grup yardımcıyla çevresi kuşatılmıştı, ki onların en büyüklerinden biri "Mithras" adlı Işık idi. Ahuramazda ve onun yardımcılarının karşısında Ahrimon adlı büyük bir Kötülük Ruhu tarafından yönetilen bir kötücül grup vardı.

Yeni Zerdüştlük dini her insanı bir veya öteki tarafta durmaya –ruhunu İyi veya Işık ile doldurmaya ya da Kötü ve Karanlık içinde kalmaya– çağırıyordu. Bir kişi hangi yolu izlerse izlesin, ahirette bir yargılama beklemek durumundaydı. Bu, Asya'da kıyamet gününe inanışın en erken dönem görünümüydü. Zerdüşt, İyiliğin ve Işığın bir simgesi olarak eski Ari ateşe saygı gösterme inanışını korumuştu. Yeni inanış peygamberin ölümünden önce sağlam bir temel elde etmişti. Gerçekten de, MÖ 500'den önce o İranlıların önde gelen bir diniydi ve Pers İmparatorları tarafından kabul edilmişti. Hatta Kral Darius'un peygamberin türbesini yaptırmış olması bile olasıdır. Zerdüştlük öğretisinin ilahileri ve cüzleri erken dönem Hristiyanlık Çağı'nda peygamberin ölümünden yüzlerce yıl sonra bir araya getirilecek yazıya dökülmüş ve bize kalmıştır. Bu kutsal yazılar tümü birlikte *Avesta* olarak bilinen bir kitap oluşturur. Biz bunu Perslerin Kutsal Kitabı olarak adlandırabiliriz.

---

23 Zerdüşt'ün yaşadığı tarih hakkında çok farklı fikirler vardır. Önceleri daha eski tarihler olası görünse de kanıtlar artık MÖ altıncı yüzyıl lehine görünmektedir.

4. PERS İMPARATORLUĞU'NUN YÜKSELİŞİ: BÜYÜK KÜRUŞ

Perslerin Yükselişi. Hiçbir halk, Persler olarak bilinen İranlı kabileler grubundan daha fazla Zerdüşt'ün gayretli takipçileri değildi. Ninova'nın düşüşü döneminde onlar hâlihazırda Basra Körfezi'nin hemen kuzeyinde bulunan Zagros Dağları'nın güneydoğu ucundaki bölgede uzun zaman önce yerleşmişlerdi. Persler burada yaklaşık dört yüz mil uzunluğunda bir bölgeyi kaplamışlardı. Onlar basit bir çiftçilik hayatı yaşayan ve hiçbir yazı, sanat veya edebiyat bilgisi olmayan, çok az yönetim bilgisi olan güçlü kuvvetli bir dağ halkıydı.

Küruş ve Fetihleri. Elam dağlarında yerleşen onların kabilelerinden biri Anshan adlı küçük bir krallık olarak organize olmuştu. Ninova'nın düşüşünden yaklaşık elli yıl sonra, Anshan Küruş adlı bir Persli tarafından yönetilmişti. O, kendi soyundan Perslerin başka kabilelerini bir ulus çatısı altında birleştirmişti. O daha sonra Medlerin hükümranlığına başkaldırmıştı. Küruş çok enerjik ve becerikliydi. Kendi köylülerinden daha iyi askerler oluşturmuş ve ordusunu Asurlular gibi savaşması için eğitmişti. Üç yıl içinde, o Medli kralı tümüyle yenmiş ve kendisini Med bölgesinin efendisi yapmıştı (s. 127). Küruş'un başarısı artık halklarını batıya doldurmasını gerektirecek kadar büyüktü.

Küruş, güçlü bir Pers ordusu ile, batıda uzak noktalara, Küçük Asya'ya ilerlemişti ve kendisine karşı çıkma cesareti gösteren Lidya krallığı ve başka devletler fethedildi. O, Lidya'nın başkenti Sardis'i ele geçirdi ve onun kralı olan zengin ve güçlü Karun'u hapishaneye attırdı. Beş yıl içinde Elam dağlarındaki küçük Pers krallığının gücü Küçük Asya boyunca Akdeniz'e kadar süpürüldü ve Pers'i Şark dünyasında önde gelen devlet yapmıştı. Küruş yeniden doğuya doğru dönerek genç bir prens olan Belşazzar tarafından yönetilen Keldani ordusunu bozguna uğratmada sıkıntı yaşamamıştır. Biz Belşazzar'ın adını Daniel Kitabı'nda (bakınız Daniel v) görürüz. Babil'i korumak için Nebukadnezar tarafından

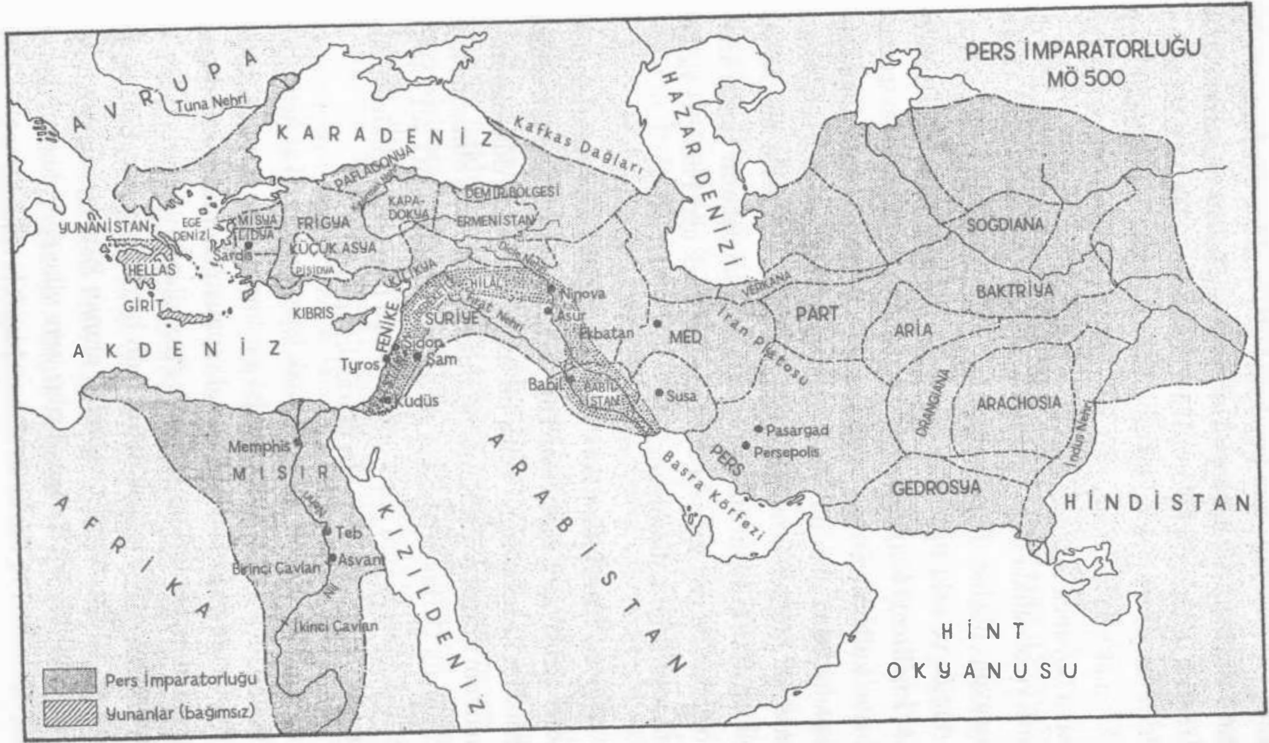
dikilmiş olan güçlü surlara rağmen, Persler görünürde hiçbir direniş olmaksızın MÖ 538'de büyük kente girmişti.

Pers Üstünlüğü; Küruş'un Ölümü. Böylelikle Sami Doğu, Ninova'nın Keldani fethinden yalnızca yetmiş-dört yıl sonra Hint-Avrupalı gücün ilerlemesinden önce tümüyle çökmüştü. Yaklaşık dokuz yıl sonra, Küruş savaşta hayatını kaybetti (MÖ 529). O, bugün halen gezginler tarafından görülebilen heybetli fakat basit mezarına gömülmüştür. Böylece Hint-Avrupalı kanının ilk büyük fatihi göçüp gitmiştir.

Küruş'un parlak başarılarının bir sonucu olarak, tüm Batı Asya Pers'in tebaası olmuştu. Onun ölümünden dört yıl sonra oğlu Kambises (MÖ 525'de) Mısır'ı fethetmişti. Pers İmparatorluğu şimdi Akdeniz'in tüm doğu ucunun dolaylarındaki Nil Nehri deltasından Ege Denizi'ne ve bu batı sınırından neredeyse Hindistan'a kadar doğuya doğru tüm uygarlaşmış Doğu'yu içermekteydi (harita, s. 131). Küruş tarafından Medlerin devrilmesinden beri yalnızca yirmi-beş yılda büyük görev başarılmıştı.

5. PERS İMPARATORLUĞU'NUN UYGARLIĞI (MÖ 530 - MÖ 330)

Persler Tarafından Ele Geçirilmiş Fethedilen Toprakların Uygarlığı. Persler fethetmiş oldukları büyük kentlerde etkileyici anıtlar bulmuşlardı. Onun uzaklığına rağmen, Pers kralları kendi eski Pers yurtlarında yaşamaya çalışmıştır. Onlar orada daha eski uygarlaşmış halkların saraylarını kopya ederek saraylar inşa etmeye başladılar. Pers saraylarının üzerindeki kocaman taraçalar Babilistan'dan taklit edilmişti. Saray kapılarındaki kanatlı boğalar, tıpkı onlara giden muhteşem merdivenler gibi, Assuriye ve batıda olanların kopyalarıydı. Cephe boyunca uzanan ve devasa salonları dolduran geniş sıra sütunlar –Asya'daki en eski dönem sıra sütunlar– Nil Nehri üzerinde iki bin yıl önce bulunanlar gibiydi. Aynı şekilde, sırlı tuğlaların şatafatlı renkli saray duvarlarına sahip olma ideası Assuriye ve batı yoluyla Nil Nehri'nden Pers'e ulaşmıştı.

Pers İmparatorluğu

Aramilerin Popülerliği. Arami tüccarların dili olan Aramice (s. 86) bu dönemde tüm Bereketli Hilâl'in diline dönüşmüştü. Ticari belgeler, artık papirüs üzerine dolmakalem ve mürekkep ile Aramice dilinde yazılıyordu. Çivi yazısının kullanıldığı kil tabletler yavaş yavaş terk ediliyordu. Pers yetkililer bu nedenle, vergi toplamak gibi kendi yönetim işlerini Pers İmparatorluğu'nun batı yarısı boyunca Aramice dilinde gerçekleştirmek zorunda kalıyorlardı ve olasılıkla doğu yarısının çoğu için de aynı durum söz konusuydu. Böylece Pers krallarının yönetimi iki dil kullanıyordu: Aramice ve eski Pers dili. Ancak Farsça yazılarda bile tıpkı bizim İngilizceyi Roma harfleriyle yazmamız gibi, sıklıkla Aramice harfler kullanılıyordu. Ancak Persler hâlihazırda otuz-dokuz çivi yazısı simgesi olan bir çivi yazısı *alfabesine* sahiplerdi, ki onlar olasılıkla Medler tarafından icat edilmişti. Perslerin bu çivi yazısı kayıtları çok-önemli olduklarını kanıtlamışlardır çünkü arkeologlar Babil çivi yazısını deşifre edebilmek için Pers çivi yazısının deşifresini kullanmıştır.

Darius Tarafından Pers İmparatorluğu'nun Düzenlenmesi. İndus Nehri'nden Ege Denizi'ne ve Hint Okyanusu'ndan Hazar Denizi'ne kadar uzanan geniş bir imparatorluğun düzenlenmesi muazzam bir görevdir. Küruş tarafından başlanmış olmasına karşın, Büyük Darius tarafından gerçekleştirilmiştir (MÖ 521 - 485). Onun organizasyonu antik dönem Doğu'nun tarihi içinde en dikkate değer başarılardan biri olarak kalmıştır.

Darius daha fazla fetih yapmak istemiyordu fakat kendisine miras kalmış olan imparatorluğu sürdürmeyi planlamıştı. Mısır ve Babilistan'da kendisini fiili kral yapmıştı fakat imparatorluğun geri kalanını, her biri bir satraplık diye adlandırılan yirmi vilayete bölmüştü. Her bir vilayet satrap adlı bir valinin denetimi altındaydı. O, "Büyük Kral" tarafından atanan Pars egemenliğini kabul eden bir kişiydi. Tebaa uluslar veya vilayetler düzenli olarak haraç ödemeleri ve Büyük Kral'ın ordusu için askerler sağlamaları durumunda büyük ölçüde bağımsız olmanın keyfini sürüyorlardı.

Doğuda haraçlar, eskiden olduğu gibi, ürün ile ödeniyordu. Batı'da ise, batı Anadolu'nun Lidya ve Yunan yerleşimleri başta olmak üzere, paranın kullanımı MÖ 600 itibarıyla yaygınlaşmıştı (s. 174) ve bu haraç *madeni para* ile ödeniyordu. Darius şimdi Pers bölgesinde altın para basmaya başlamıştı ve kendi straplarının gümüş para basmasına izin vermişti. Böylelikle, ticaret dünyasındaki bu büyük kolaylık –devlet tarafından basılan madeni para– Pers döneminde Yakın Doğu'da daha fazla yaygın olmuştu.

Darius'un Pers'i Asya'daki En Eski Büyük Deniz Gücü Yapması. Büyük Darius'un bilgece devlet adamlığını Pers'i güçlü bir deniz gücü yapma yönündeki dikkat edici çabalarından daha aşikâr bir şekilde gösteren hiçbir şey yoktur. O, Scylax adındaki becerikli bir Akdeniz denizcisini Hindistan'daki İndus büyük nehrinin rotasını keşfetmesi için göndermişti ve ardından İndus'un ağzından batıya doğru Süveyş kanalını Asya kıyısı boyunca takip etmesini istemiştir. Scylax Asya'nın bu güney kıyısını keşfeden ilk Batılı denizciydi, o dönemde (yaklaşık MÖ 500) burası Batılı halklar tarafından çok az biliniyordu. Darius, Süveyş'te Mısırlıların Nil Nehri ile Kızıldeniz'i bağlayan antik fakat uzun zaman önce doldurulmuş kanalı boşaltmıştı (s. 68). Bu ona Pers kıyılarından Akdeniz'e tümüyle bir deniz rotası vermişti. Darius, Asurlulardan farklı olarak, Fenike şehirlerine kibarca davranmıştı ve doğu Akdeniz'de büyük bir Fenike savaş filosu organize etmede başarılı olmuştu. Böylece, daha fazla bilgili olan Pers kralları Asurlu İmparatorların hiçbir zaman gerçekleştiremedikleri şeyi başarmışlardır ve Pers Asya'daki ilk büyük deniz gücü olmuştur. Pers imparatoru engin imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna mükemmel bir yol sistemi oluşturmuştur. Kraliyet habercileri bu yollar üzerinde düzenli bir posta sistemi sürdürmüştür.

İmparatorluğun Gerilemesi; Pers Hükümranlığının Sonuçları. Bir bütün olarak Doğu dünyası için Pers hükümranlığı (yaklaşık MÖ 330'da sona eren) takribi iki yüzyıllık bir barışçıl zenginlik anlamına gelmişti. Ancak daha sonraki Pers kralları artık Küruş ve Darius'un olduğu gibi böylesine güçlü ve becerikli değildi. Onlar lüks yaşantıyı ve rahatlığı sevmişlerdi ve yönetme

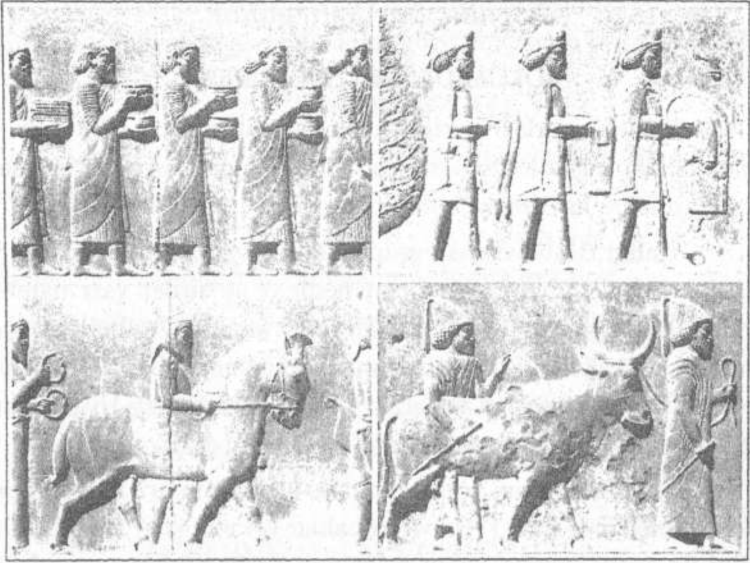
ŞEKİL 31. Büyük Darius'un Persepolis'teki Sarayının Kalıntıları

Bu saraydaki her bir kapı, lento denilen bir yatay taş bloğu ile kaplıdır. Bu mimari yöntem Mısır'dan kopyalanmıştır.

görevinin çoğunu kendi valileri ve yetkililerine bırakmıştı. Bu, yönetimin yozlaşması ve kötü bir şekilde idare edilmesi anlamına gelmişti. Sonuç olarak Pers gücü ve etkisi gerilemişti.

Daha sonraki dünya, özellikle Yunanlar, Pers hükümdarları sıklıkla zalim ve barbar Şark tiranları olarak yansıtmıştır. Bu aleyhte düşünce tam olarak haklı değildi. Çünkü hiç kuşku yok ki, antik dönem dünyanın en büyük imparatorluğunu kurmuş olan Pers İmparatorluğu Doğu'da kendisinden önce gelen herhangi bir imparatorluktan çok daha adil ve insancıl bir yönetim uygulamıştır.

Pers hükümranlığı insanlara böylesine geniş bir uluslar grubunun tek bir egemenlik gücüne teslim olmaya ve sanki kendisinin daimi hakkıymış gibi onun kurallarını kabul etmeye nasıl zorlanabileceğini göstermiştir. Dahası, Antik Yakın Doğu'nun tüm uygarlıklarının böyle bir birliği yeni bir durum ortaya koymuştur ve Avrupa tarihi için muazzam derecede önemli olan bir durumdur. Küruş zaferlerini batıya doğru Ege Denizi'nin kıyılarına kadar taşımıştır ve batı Anadolu'nun Yunan şehirleri Pers yönetimi altına girmiştir. Böylece Şark devleri doğrudan doğruya güneydoğu

ŞEKİL 32. Pers Kralına Yeni Yıl'da Armağanlar ve Haraç Getiren Tebaa Uluslardan Elçiler

Üst sol, İyonyalı Yunanlar yünlü kumaşlar ve çömlek kaplar getiriyor; üst sağ, Kapadokyalılar giysi getiriyor; alt sol, bir İskit bir safkan at getiriyor; alt sağ, Babilliler hörgüçlü sığır getiriyor. Bu kabartmalar Kral Darius'un huzura kabul etme salonuna giden büyük merdivenlerin birinin merdiven kenarlığında ve yan duvarların üzerinde bulunmuştur (Fotoğraflar: Oriental Institute).

Avrupa boyunca yükselmiştir. Eğer haritaya (s. 131) bakarsak ve büyük imparatorluğun Darius yönetimi altında Tuna Nehri kadar uzak bir bölgeyi içerecek şekilde nihayetinde nasıl batı yönünde ilerleme sağladığını gözlemlersek, Yunanistan ile düşmanca bir çarpışmanın kaçınılmaz olduğunu anlarız. Bu durum Yakın Doğu'nun uygarlıklarının daha önce mümkün olmayan bir şekilde Avrupa yaşantısı ile daha bütünlüklü bir kaynaşmasına sebebiyet vermiştir. Avrupa ve Pers arasındaki bu savaşlar Pers için pek öneme sahip değildi fakat onlar için Yunanlar gibi Avrupalı uluslar ile epeyce bağ kurmaları anlamına geliyordu. Bu durumda Pers ve Yunanlar arasındaki çatışmayı değerlendirmede, bizim şimdi ele alacağımız şekilde, Avrupa kıtası üzerinde uygarlığın gelişiminin tartışması içinde irdelemek daha uygun olacaktır.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. "Kuzey çayırları" terimiyle ne kast edilmiştir? Hint-Avrupalı halkların isimlerini söyleyin. Hint-Avrupalı soyundan gelen halklar hangi hayvanları ehlileştirmiştir?

2. Hangi Hint-Avrupalı gruplar Batı Asya'ya ilkin girmiştir? Hititlerin kullandığı yazma formu nedir ve ne türden yazı materyali kullanmışlardır? Hitit sözlüklerinde hangi diller bulunmuştur? Bizim çağdaş Hitit sözcüğümüzün kökeni nedir? Bilinen en eski barış antlaşmasına yol açan zorlukları tartışınız. Uygarlığın gelişmesinde Hitit İmparatorluğu'nun oynadığı rol nedir?

3. Ariler dünyanın hangi kısmı ile kaynaşmıştır? Ninova'nın fethedilmesinde hangi Hint-Avrupalılar yer almıştır? Zerdüştlük dini ile Antik Dönem Yakın Doğu'nun başka dinleri arasındaki farklılıkların bazıları nelerdir?

4. Persler kimlerdi? Küruş hangi ulusları fethetmiştir?

5. Perslerin fethettikleri halklardan ödünç aldıkları şeylerin bir listesini yapın. Darius Pers'i bir deniz gücü nasıl yapmıştır?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *Hint-Avrupalı, diplomasi, Ariler, satrap, Büyük Kral, posta sistemi, deniz gücü, haraç.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. İngilizce bir Hint-Avrupalı dil midir?

2. Hitit hiyerogliflerinin şifresi çözülmemişken Hitit çivi yazısının şifresi çözülmüştür. Hitit çivi yazısıyla ve Hitit hiyeroglifiyle yazılmış aynı yazının olduğu bir tablet bulmanın avantajı ne olacaktır?

3. Zerdüştlük dininin Hristiyan dinini anımsatan herhangi bir ideası var mıdır?

4. Bereketli Hilâl'de Küruş'a boyun eğdiren ırk hangisiydi?

5. Bizim şimdi Süveyş Kanalı diye adlandırdığımız yere dikkatini veren bu kadar çok hırslı deniz gücü olmasının nedeni nedir?

TARTIŞMA KONULARI

1. Samiler, Hint-Avrupalılara nasıl yazı yazılacağını öğretmişlerdir.

2. Hitit kralının II. Ramses'e bir gemi dolusu demir göndermemesinin sebebinin ne olduğunu düşünüyorsunuz?

3. Medler ve Persler organize olabilmişlerdir fakat icat yapamamışlardır.

4. Küruş bir fatihti çünkü hiçbir büyük rakibi yoktu.

5. Büyük bir imparatorluğu yönetmede ortak bir dil gerekli midir?

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak materyal çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book.* 1) Behistun monument of Darius I, ss. 57-59, 2) Persian customs according to Herodotus, ss. 59-63.

2. Tamamlayıcı. CHARLES BREASTED, "Exploring the Secrets of Persepolis" yazısını okuyun, National Geographic Magazine, Vol. LXIV (1933), ss. 381-420 ve resimleri inceleyin. Kazılarda çağdaş arkeologlar tarafından kullanılan bilimsel ve mekanik araçlar nelerdir? I. Darius'un Behistun anıtı "Asya'nın Rosetta Taşı" diye adlandırılmıştır. Neden? BREASTED, *Ancient Times*, ss. 351-352, Şekil 133; ROGERS, *A History of Ancient Persia*, ss. 95-98.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *Mithras, Avesta, Küçük Asya, demir, Karun, Vedalar literatürü, Scylax, ateşe tapma, Süveyş Kanalı, para basma.*

Kısım Üç

YUNANLAR UYGARLIĞIMIZI GELİŞTİRMEK İÇİN HERHANGİ BAŞKA HALKLARDAN NASIL DAHA FAZLA ŞEY YAPMIŞTIR

Daha önceleri tarihçiler Batı uygarlığının büyük kısmının Yunanlar ile başladığını varsaymışlardı. Biz şimdi daha iyi biliyoruz ve önceki bölümler açıkça ortaya koymuştur ki, insanoğlu için iyi bir başlangıç Yunanlar ortaya çıkmadan önce olmuştur. Bununla beraber biz, başta onların çok sayıda büyük konu üzerine yazmış oldukları mükemmel kitaplar, halen hayranlık duyduğumuz ve taklit ettiğimiz planladıkları binalar ve yonttukları heykeller olmak üzere, Yunanlara çok şey borçluyuzdur.

Megiddo'da bir kayadaki kaynak,
MÖ İkinci binyılın sonları

Bavian'da Asur çeşmesi,
yaklaşık MÖ 700.

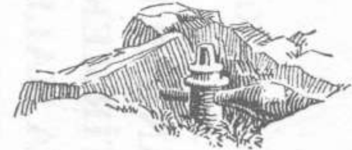
Sulama cihazı (Mısır mezar resmi,
yaklaşık MÖ 1200)

Bir Yunan sporcu bir kuyudan su çekiyor
(Vazo resmi, MÖ Beşinci Yüzyıl).

Yunan halk çeşmesi (Vazo resmi,
yaklaşık MÖ altıncı yüzyıl)

Pompei'de bir evde musluklu
bir su borusu, MS Birinci Yüzyıl

Antik Dünyada Topluluk ve Ev Kullanımı için Su Tedarik Kaynakları

BÖLÜM V • DOĞU AKDENİZ DÜNYASI VE YUNAN FETHİ

EGE DÜNYASI: ADALAR • EGE UYGARLIĞI: GİRİT • EGE DÜNYASI: ANAKITA • YUNANLARIN EGE DÜNYASININ SAHİPLİĞİNİ ELE GEÇİRMESİ • GEZGİN YUNANLARIN YERLEŞİK HAYATA GEÇMELERİ • KRALLAR ÇAĞI'NDA YUNAN UYGARLIĞI

Görmüş olduğumuz gibi, Pers Antik Dönem Yakın Doğu'nun son büyük gücü idi. Bu nedenle şimdi Avrupa'daki uygarlık alanında daha fazla ilerlemeyi izlemek için yönümüzü batıya doğru çeviriyoruz. Ancak ilkin Doğu uygarlığının başarıyla tamamlamış olduğu şeyleri görelim. Antik Dönem Yakın Doğu, o zamandan beri ancak modern dünyanın icatları tarafından aşılmış olan tam bir icatlar grubunu gerçekleştirmişti. Doğulu halklar sanat, mimarî, edebiyat ve bilimi inşa eden ilk insanlardı. Onlar bilinen en eski yasalara sahiplerdi ve ayrıca Tek Tanrı olduğu ve onun tüm insanlar için babacan bir özen gösterdiğine dair en erken dönem inanışı geliştirmişti. Diğer taraftan, Doğu her zaman bir kralın hükmettiği bir süreç olarak kabul edilmişti. İnsanlara nasıl yönetilmeleri gerektiğine dair herhangi bir şey söylenmesi durumu hiç meydana gelmemişti. Bizim anladığımız anlamda bir özgürlük bilinmiyordu ve bizim demokrasi diye nitelendirdiğimiz halkın yönetimini hayal etmek bile zordu. Doğulular kralların yönetimini nasıl ki sorgusuz sualsiz kabul ediyorlarsa, tanrıların hükmetmesine de aynı şekilde inanıyordu. Bu, onların dünya hakkındaki idealarını sınırlandırmıştı. Onlar her fırtınanın bazı tanrıların müdahalesine bağlı olduğunu ve her güneş veya ay tutulmasının bir kızgın tanrı veya şeytanın işi olması gerektiğini düşünmüştü. Bunun sonucu olarak Doğulular bir şeylerin *doğal* nedenlerine dair çok az sorgulama yapmıştı. Bu koşullar altında doğa bilimi çok fazla karartılmıştı. Bu nedenle insanoğlunun yapması gereken çok fazla şey vardı ve büyük ilerleme halen mümkündü. Şu önemlidir ki, biz Bölüm 5'te dört ila üç bin yıl öncesinde Antik Dönem Yakın Doğu'dan Avrupalılara geçmiş olan yükselen uygarlık sürecini takip edeceğiz.

---

1. EGE DÜNYASI: ADALAR

Ege Dünyası'ndaki Avrupalı Uygarlığın Şafağı. Biz hâlihazırda Avrupa'daki en erken dönem insanların hayatını incelemiştik. Onların en erken dönem Taş Devri avcılarının yabanıllığından Yakın Doğu'daki çiftçilik ile tanıştıkları zamana kadar olan ilerlemelerini

takip etmiştik. Onlar böylelikle avcıların gezgin yaşantısından tarım ve hayvancılığın yerleşik hayatına geçiş yapabilmişlerdi. Bu noktada biz, Avrupa halen Son Taş Devri'nin barbarlığı içinde kalmışken, uygarlığın ilk görünümünün ve yavaş yavaş gelişiminin olduğu Yakın Doğu'ya dönmek durumunda kalmıştık. Uygarlık Avrupa'da ilk olarak onun güneydoğu köşesinde görülmüştür.

Bu uygarlığın en önemli merkezi Ege Denizi idi. Bu deniz, neredeyse tamamı Avrupa'nın ve Küçük Asya'nın kıyılarıyla çevrelenmiş olan büyük bir göl gibidir. Güneyindeki uzun Girit Adası ise onu Akdeniz'den ayıran bir dalgakıran gibidir. Bu göle benzeyen deniz kuzeyden güneye hiçbir noktada dört yüz milden daha fazla uzunluğa sahip değildir; onun genişliği büyük ölçüde değişkenlik gösterir. Kıyıları çok sayıda koy ve liman ile işlenmiştir ve bir adadan başka bir adaya yelkenli ile gitmenin bir iki saat almasının sıklıkla mümkün olduğu şekilde yüzlerce ada yoğun bir şekilde serpiştirilmiştir. Ege Denizi, adaları ve onun etrafındaki kıyı saçaklarıyla, bizim Ege dünyası diye adlandırabileceğimiz, kendi başına bir bölge oluşturmuştur. O, ılıman ve güneşli bir iklimin keyfini sürer; ve onun verimli vadileri ve ovaları zengin buğday, arpa, üzüm ve zeytin hasatlarında kullanılır. Yağmurlu mevsimlerde yaylalar zengin yeşil örtü ile kaplanır, çobanlar orada sürülerini otlatabilir. Dünyanın çok az bölgesi mutlu ve zengin toplulukların vatanı olmaya daha fazla uygundur.

Ege Dünyasının Yakın Doğu'ya Olan Yakınlığı. Bir Akdeniz haritasından (s. 170) Ege adalarının Nil Nehri'nin ağızlarından çok uzak olmadığını ve Asya ve Avrupa'nın Ege'nin suları boyunca birbirleriyle yüz yüze geldiklerini görebiliriz. Nil Nehri'nin dışına doğru yelken açan ve kuzeybatıya dümen kıran denizciler birkaç gün içinde Girit'in dağlarının görüntüsüyle karşılaşacaktır. Bereketli Hilâl'den kara yoluyla batıya doğru ilerleyen tüccarlar Ege kıyılarına ulaşacaktır. Daha eski Doğulu uygarlıklar böylelikle iki rota aracılığıyla Ege ile bağlantı kurmuştur; birincisi, Mısır'dan Akdeniz boyunca gemiler ile; ikincisi Dicle ve Fırat nehirlerinin dünyasından Küçük Asya aracılığıyla karayoluyla. Böylece Ege adaları, deyim yerindeyse, üzerinden daha eski medeniyetlerin yavaş yavaş Batı'ya geçtiği bir köprü şeklinde işlev görmüştür.

2. EGE UYGARLIĞI: GİRİT

Girit Uygarlığının Yükselişi. Ege adalarının bulundukları konum sayesinde, Son Taş Devri kadar erken dönemde, Nil ve Fırat nehirlerinin üzerinde bu çağlarda bulunan Doğu uygarlıklarının etkisi hissedilmişti. Akdeniz'in kuzey kısmı üzerinde gelişen en erken dönem uygarlık Avrupa'nın *anakıtası* üzerinde değil, Ege adaları üzerinde idi. Başlangıçtan itibaren adalar arasındaki lider Girit idi. Girit'in Son Taş Devri yerleşimlerinin küçük güneşte-kurutulmuş tuğla köyleri olasılıkla MÖ 3000 dolaylarında Nil'in gemilerinden bakır almışlardı. Bir zaman sonra, Giritliler bakırı kalay ile karıştırarak, kullandıkları alet ve gereçlerden daha iyilerini yapmalarını sağlayan bronzu üretiyorlardı. Mısır'ın büyük piramitlerinin inşa edildiği zamanda, Giritli zanaatkârlar Mısırlı komşularından çömlek çıkrığı ve kapalı ocak kullanımını öğrenmişlerdi. Onlar daha sonra daha incelikli kilden kavanozlar ve vazolar şekillendirmeyi ve fırınlamayı yapabilecekti. Ayrıca taşın sert değişkenlerinin içinin nasıl oyulacağını ve taştan vazolar, kâseler ve kavanozlar yapmayı öğrenmişlerdi. Giritlilerin daha sonra geliştirdikleri yazı sisteminde onlar resimsel işaretler veya hiyeroglifler kullanmıştı.

MÖ 2000 dolaylarında, Giritliler yüksek derecede gelişmiş bir halk olmuştu. Adanın kuzey kıyılarının ortasından uzak olmayan Knossos'ta (harita, s. 170) nihayetinde adanın büyük bir kısmını kaplayacak olan bir krallık oluşmuştu. İlerlemeci Giritli krallar burada Mısırlılara özgü tarzda düzenlenmiş zarif bir saray inşa etmişti. Bir orta avlunun etrafında kümelenmiş olan çok sayıda oda bulunuyordu. Bu saray bir tahkim edilmiş kale sayılmazdı fakat Girit kralları savunma araçlarından yoksun değildi. Sarayın cephaneliklerinde yüzlerce bronz ok ucu ve okların alazlanmış sapları bulunmuştu. Bunlarla birlikte silahların, zırhların ve savaş arabalarının yazılı listeleri vardı. Dahası Giritli krallar erken dönemde, hem savaş hem de ticaret için, gemiler inşa etmeye başlamıştı. Aslında, Girit hükümdarlarını "Girit'in deniz-kralları" diye adlandırmak çağdaş geleneğe dönüşmüştür. Avrupalıların yelken açtıkları en eskileri olan Girit gemileri başka ülkelere Giritli zanaatkârlar tarafından

üretilmiş olan çömlek ve metal ürünleri taşımıştı. Çok-renkli Girit vazoları Feodal Çağ'ın Mısırlı soyluları tarafından öylesine yüksek derecede değer görüyordu ki, onları öteki dünyada kullanmak için kendi mezarlarına bile koyuyorlardı. Bu Mısır mezarlarındaki onları ortaya çıkaran çağdaş kazılar bize MÖ yirminci ve on dokuzuncu yüzyıllarda güzel Girit ürünlerinin yaygın popülerliğinin öyküsünü anlatır.

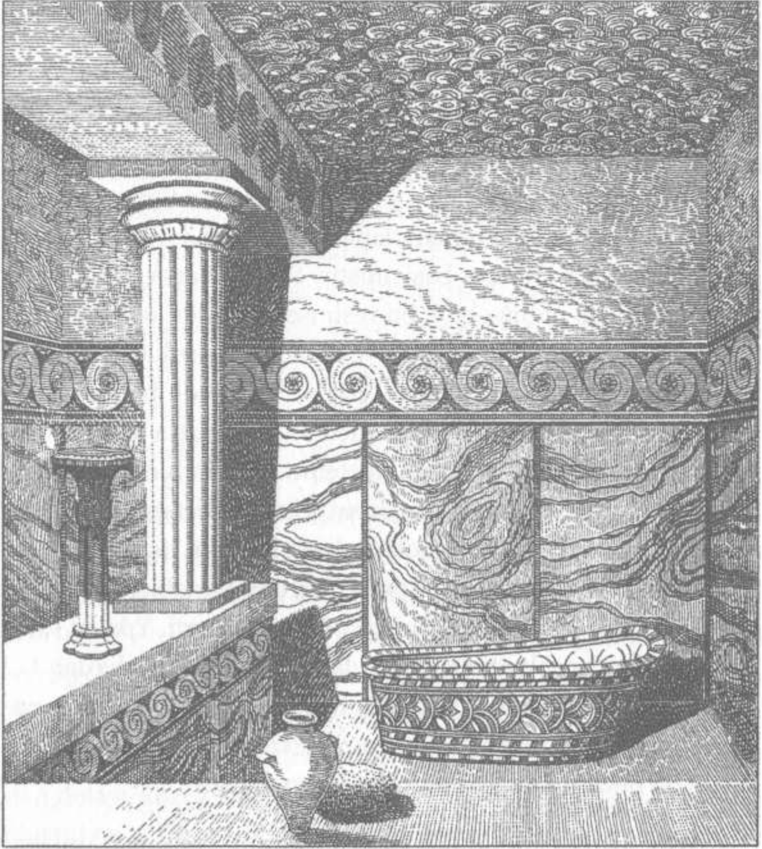

ŞEKİL 33. Knossos'ta Büyük Çağ'ın Bir Giritli Sarayında Kuzey Girişinin Modeli

Ön planda, önceleri nöbetçilerin bulunduğu iç kapı yolu görülebilir. Kapının diğer tarafında geçit orta avluya doğru yükselir. Her bir tarafın üzerindeki yükseltileri yukarıdan gören sütunlu girişler vardır. Buradaki duvarların üzeri boğa yakalama ve boğayla boğuşma resimli sahneleriyle doludur. Bu model Knossos'ta dikkat çekici kazılar yapmış olan Sir Arthur Evans tarafından gerçekleştirilmiştir. Evans kraliyet sarayını gün yüzüne çıkarmakla yetinmemiş, ayrıca üzerine sarayların inşa edilmiş olduğu Taş Devri yerleşimleri ile geri giderek Girit uygarlığının tüm gelişimini ortaya koymuştur (Sir Arthur Evans'ın izniyle).

Girit'teki Büyük Çağ (MÖ 1600 - MÖ 1400) ve Onun Sanatı. Girit uygarlığı MÖ on yedinci yüzyıldan başlayarak kendi en yüksek seviyesine yükselmiştir ve Giritliler onların Büyük Çağ'ı diye adlandırabileceğimiz bir döneme girmiştir. Knossos'un daha eski sarayı, sıra sütunlu salonu, incelikli merdivenleri ve büyük açık avluları olan daha büyük ve daha gösterişli bir bina ile takip edilmiştir. Saray duvarları bol miktarda hareket ve eylem içeren, gündelik hayattan canlı ve güzel sahnelerle resmedilmiştir; veya Giritlilerin Mısırlıların cam yapma sanatından öğrenmiş oldukları sırlanmış figürlerle süslenmişlerdi. Çömlek ressamları bu dönem itibarıyla çok sayıda renk kullanımından vazgeçmişlerdi. Onlar hafif bir arka plan üzerinde bir koyu ton kullanıyorlardı veya tasarımı kabartma şeklinde modelliyorlardı. Muhteşem vazolar bitkilerin yaşamından veya sıklıkla

deniz yaşantısından öykünülerek büyük tasarımlar şeklinde resmediliyordu. Giritlilerin bu mükemmel çömlekleri, fildişi oymaları ve altından ve bronzdan işlemelerinin yanı sıra, herhangi bir halk tarafından şimdiye kadar üretilmiş olan en incelikli dekoratif sanat örnekleri arasında üst sıralarda bulunur.

ŞEKİL 34. Knossos'da Büyük Çağ'ın Girit Sarayında Kraliçenin Dairesinin Banyosu

Saraydaki küvetli bir model görüntüsü. Alçıtaşı duvar levhalarının yukarısında birbiri peşi sıra dizilmiş çiçekli rozetlerin bir duvar süsü, balçıktan yapılmış bir küvetin üstündeki geleneksselleşmiş papirüs bitkisinin cazibeli dekorasyonu ile birlikte, bu antik dönem banyoyu günümüzün banyoları kadar alımlı kılar. Küvet olasılıkla arkadaki bir odada bulunan bir su tankı ile dolduruluyor ve kullanıldıktan sonra aynı yerde bulunan bir lavaboya boşaltılıyordu (Sir Arthur Evans'ın izniyle).

Girit'in Ticari Genişlemesi. Girit'e Özgü Lineer Yazı. Girit kralı, Knossos'taki sarayından Kuzey Kapısı'na geliyor, kendi saltanat arabasına biniyor ve yarım saat içinde üç buçuk mil uzaklıktaki limanına ulaşıyordu. Limanda, ufuk üzerinde Ege'nin en yakın adalarının net bir şekilde görülebildiği kuzey yönüne doğru bakıyordu (harita, s. 198). Burada Girit krallarının ticaret yapan kadırgaları Girit sanatını ve ürünlerini Akdeniz boyunca uzaklara taşıyordu. Girit zanaatkârlarının eserleri Kıbrıs kadar uzak doğuda bulunuyordu. Batıda kazılar Girit ürünlerinin Sicilya'da ve ayrıca İspanya'nın Akdeniz kıyılarında bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

Girit ticaretinin gelişmesi eski resimsel işaretlerin kullanılmasında olanaklı olduğundan daha hızlı ve daha uygun bir yazı sistemini gerekli kılmaya başlamıştır. Sonuç olarak, tıpkı Mısır ve Babilistan'da olduğu gibi, bu resimsel işaretler kademeli olarak, her biri yalnızca birkaç darbeye dönüşecek şekilde, daha basit formlara indirgenmiştir. Lineer (çizgisel) yazı adlı bu daha hızlı ellerle, resimler büyük ölçüde gözden kaybolmuştur ve işaret sayısı yüz adetten daha az görünmektedir. Girit'in hiç papirüs bataklığı yoktu ve bundan dolayı papirüs kağıdı üretemiyordu. Ancak Girit gemileri Asya limanlarından kil-tablet ticari faturalar alarak geri dönmüşlerdi ve böylece Giritliler kil-tabletler üzerine kendi yeni lineer yazılarını yazmayı öğrenmişlerdi. Yıkılan sarayın molozları ve yıkıntıları arasında bu türden tabletlerden bol miktarda bulunmuştur. Çokça çalışılmasına karşın, akademisyenler Avrupa dünyasının sınırları üzerindeki bilinen en eski yazıları içeren bu değerli kayıtları henüz okuyamamıştır.

Girit, Antik Dünyadaki Üçüncü Büyük Uygarlık. Bu dönemde, Nil ve İki Nehir üzerindeki iki daha eski uygarlık merkezinin yanı sıra, bir *üçüncü* büyük merkez olarak, bu görkemli Girit ve Ege Denizi uygarlığı böylece Doğu Akdeniz'de gelişmiştir. Bu üçüncü uygarlık Yunanistan ve batı Avrupa'daki insanların daha sonraki ilerlemeleri ve Antik Yakın Doğu'nun kültürel başarıları arasındaki başlıca bağlantıyı oluşturmuştur. Görmüş olduğumuz gibi, Küçük Asya da Yakın Doğu ve Avrupa arasındaki önemli bir

bağlantıdır. Bundan dolayı biz şimdi ilkin Avrupa'daki ve ardından Küçük Asya'daki anakıtaya dönmek zorundayız.

3. EGE DÜNYASI: ANAKITA

Avrupa Anakıtası Üzerindeki Girit Uygarlığı: Miken Çağı (yaklaşık MÖ 1500 - 1200). Ege Denizi etrafındaki anakıta üzerindeki uygarlık bu zamana kadar adalardaki uygarlığın ardından gecikmeli olarak gelmişti. Ancak Mısır ve Girit filoları Yunanistan anakıtasıyla ticaret yapmıştı ve yaklaşık MÖ 1500'de olasılıkla Ege bölgesindeki liderler Argos ovasında Tiryns ve Miken büyük müstahkem mevkilerini inşa etmişlerdi. Onlar Mısır'dan ve Girit'ten çömlek ve metal halinde sanat eserleri ithal ediyordu. Bunların bazıları modern dönemlerde sarayların ve mezarların yıkıntıları içinde bulunmuştur. Onlar bizim Avrupa kıtası üzerindeki daha yüksek bir zarifliğin yaşantısına sahip olduğumuzun en eski dönem kanıtlarıdır. Bu dönem, uygarlığın ilk keşfedildiği yerin Miken olması nedeniyle, yaygın olarak Miken Çağı diye bilinir.

Avrupa'nın Son Taş Devri Barbarlığında Kalması. Ancak uygarlık kıyı boyunca dar bir şeride sınırlanmıştır. Parlak Girit uygarlığının yükselişinden sonraki bin yılda, Teselya'nın ötesindeki Son Taş Devri insanlarının kasabaları ve köyleri (harita, s. 198) Avrupa boyunca kuzeye doğru ve batıya doğru yayılmaya devam etmişti. Onların yerleşimleri Avrupa'nın içlerine doğru olan nehirlerin dolambaçlı vadileri kadar uzak noktalara dağılmıştı. Bundan dolayı Kuzey Doğu uygarlığının ürünlerinin doğal rotalarını oluşturan nehirler tüccarların Avrupa'nın içlerine mallarını taşımalarını sağlamıştır. Bu rotaların en önemlisi Tuna vadisi idi, çünkü bu akıntının daha düşük rotası Avrupa'nın herhangi başka büyük nehrinden Küçük Asya'ya ve Yakın Doğu'ya daha yakındır. Yakın Doğu'dan ticaret, Tuna'dan yukarı doğru hareket ederek, artık Ren Nehri'nden Kuzey Denizi'ne geçmişti veya güneye doğru dönerek Rhône Nehri'ni takip edip Batı Akdeniz'e ve İspanya'nın kıyılarına (harita, s. 170) ulaşmıştı.

Metalin Avrupa'ya Girişi ve Yayılması. Kıyılardan bu nehir rotalarına yolculuk yapan tüccarların ziyaretleri hoş karşılanan olaylardı. Onların malları memnuniyetle satın alınıyordu. Son Taş Devri köylüleri balçıktan yapılmış süslü kavanozlar, mavi-ışıltılı boncukları olan parıltılı kolyeler ve tuhaf bir ağır, parıltılı kırmızımtırak maddeden yapılmış boyun halkaları veya parlayan boncuklar için pazarlık yapıyorlardı. Ancak onların en fazla arzu edileni aynı alışılmadık maddeden yapılmış olan hançer veya balta idi. Bu tür balta başları, taş baltalardan çok daha ince olmalarına karşın, kolayca kırılmıyorlardı ve daha iyi kenarlara sahipti. Böylece Avrupa yavaş yavaş metalin kullanımını öğrenmişti. Metal, yaklaşık MÖ 3000'de güneydoğu Avrupa'nın adalarına ulaşmış olarak, bin yıllık bir süreç içinde yavaş ilerleyen aşamalarla kuzey ve batı Avrupa'ya geçmişti. O, uzun zaman boyunca taş ile birlikte yan yana kullanılmayı sürdürmüştü ve yaklaşık MÖ 2000'de aletler ve silahlar için başlıca maddeye dönüşmüştü. Başlangıçta kullanılan metal bakır idi fakat MÖ 2000'den önce olan bir zamanda Bohemya'da *kalay* keşfedilmişti. Tuna boyunca olan çiftçilerin kalay ile aşina olmalarından sonra bronz üretimi öğrenilmişti ve böylece MÖ 1800 dolaylarında Avrupa kıtası üzerinde en erken dönem bağımsız Bronz Çağı gelişmişti. Bu zamandan itibaren başta batıya ve kuzeye doğru olmak üzere, Tuna vadisinin yukarı kısımlarına iyice yayılmıştı.

Asya Anakıtası Üzerindeki Uygarlık: Truva (yaklaşık MÖ 3000'den 1200'e). Ege Denizi'nin Asya kenarı boyunca Avrupa tarafında olduğundan çok daha erken dönemli ilerleme vardı. Metalin Girit'e giriş yaptığı ilk günlerde, Küçük Asya'nın kuzeybatı köşesinde bizim Truva diye bildiğimiz salaş bir küçük Son Taş Devri köyü gelişmişti. MÖ 2500 dolaylarında, Truva hükümdarları zengin ticari krallardı ve onların kaleleri Ege dünyasındaki en eski dönem kalelerdi. Truva, birkaç defa yıkılmış olmasına rağmen, yeniden inşa edilmiş ve nihayetinde kuzeybatı Anadolu'daki oldukça büyük ebattaki bir krallık tarafından denetim altında tutulmasına kadar refah düzeyini yükseltmeye devam etmişti—olasılıkla bunun nedeni bronz alanında çok kârlı bir gelişme

yaşanmasıdır. Yaklaşık MÖ 1500 dolaylarında görkemli ve bayındır şehir güçlü bir müstahkem mevkiye gelişmiş, güneydeki Girit uygarlığının merkezi olan Knossos'un bir kuzey rakibine dönüşmüştür. Biz Truva'nın ve Ege dünyasının iç kısımlarında Anadolu'nun büyük bölümünün son derece uygarlaşmış Hitit Uygarlığını geliştirmiş olan Hint-Avrupalı grup tarafından yerleşilmiş olduğunu (ss. 122-126) hâlihazırda öğrenmiştik.

ŞEKİL 35. Antik Truva'nın Dokuz Şehrini İçeren Höyük

Kazıcı Heinrich Schliemann bu höyüğü 1868'de ilk kez ziyaret ettiği zaman, o yaklaşık 40 metre yüksekliğindeydi ve Türkler onun tepe noktasında tahıl ekimi yapıyorlardı. Schliemann, büyük bir servet kazanmış olarak, Truva'yı keşfetme çocukluk rüyasını gerçekleştirmeye koyulmuştu. 1870 yılında, tepenin üst kısmında bir krater gibi olan bir çukur kazarak, her biri öncelinin kalıntıları üzerinde inşa edilmiş olan dokuz ardışık şehri dört yıllık bir süreçte aşağı doğru inerek bulmuştu. Schliemann, çukurunun tabanında bir zamanlar bomboş tepe noktası olan noktayı bulmuştu. Burası 22 metre yüksekliğindeydi, üzerine Son Taş Devri'nin insanları yaklaşık MÖ 3000'de güneşte kurutulmuş tuğla evlerden küçük bir yerleşim yeri kurmuştu. Bu Son Taş Devri yerleşiminin sınırlı miktardaki yıkıntıları üzerinde, en üstte Roma binası olacak şekilde, katman katman, daha sonraki şehirlerin yıkıntıları yükselmişti. Yıkıntıların 15 metrelik toplam derinliği İlk (Taş Devri) Şehirden Dokuzuncu (veya Romalı) Şehre kadar yaklaşık üç bin beşyüz yıllık bir dönemi temsil ediyordu. İkinci Şehir en eski bakır buluntularını ve görkemli bir altın mücevheratı hazinesini içeriyordu. Schliemann bunun Homeros'un Yunan kahramanlarının Truva'sı olduğuna inanmıştı fakat biz şimdi bu İkinci Kentin Homeros'un Truvası'ndan bin yıl önce inşa edilmiş olduğunu biliyoruz. Homeros'un Truva'sı ise Altıncı Şehir (bakınız Antik Dönemler, *şek. 151) idi. Schliemann Altıncı Şehrin duvarlarını hiçbir zaman görmemişti çünkü höyüğün ortasından aşağı doğru çukur kazarken Altıncı Şehrin duvarları onun çukurunun molozları ile kaplanmıştı. Cincinnati Üniversitesi'nden bir keşif burada kazıyı yeniden başlatmıştır.*

Doğu Akdeniz Dünyası. MÖ ikinci bin yılın ortalarından sonra Truva, orta Anadolu ve Argos ovası ile birlikte Ege adaları Akdeniz'in kuzeyi üzerinde uygarlaşmış bir bölge oluşturmuştur. Biz şimdi Bereketli Hilâl'in uluslarından Küçük Asya ve Ege Denizi boyunca ilerleyerek aşağı Nil vadisinde Akdeniz'in doğu ucu etrafındaki yükselişi ve erken dönem uygarlık tarihini takip edeceğiz. Biz böylelikle doğu Akdeniz'in bir uygarlaşmış dünyasının

yaratılmış olduğunu görebiliriz. Bu Doğu Akdeniz dünyasının Hristiyanlık Çağı'ndan yaklaşık üç bin yıl önce Doğu Akdeniz'e geçmiş olan Mısır gemilerinin resimlerinden elde edilmiş olduğuna dair ilk anlık bakışlarımızı anımsarız. Ancak şimdi biz Akdeniz'in doğusu ve kuzeyi üzerindeki halkları inceledik ve Girit'teki Büyük Çağ'ın kapanışında görkemli Ege uygarlığının, başta Hitit Anadolu uygarlığı ve onun aracılığıyla Bereketli Hilâl uygarlığı ile olmak üzere, yüzyıllar boyunca daha eski Yakın Doğu uygarlıkları ile nasıl kaynaşmış olduğunu görmüştük.

Kuzeyli İşgalciler. Biz birbirini takip eden Hint-Avrupalı göçlerinin Bereketli Hilâl ve Küçük Asya'ya nasıl nüfuz ettiğini öğrenmiştik. Şimdi benzer bir şekilde Doğu Akdeniz'e giren bu Hint-Avrupalı istilalarını, sanat ve imalatın ve uzaklara-ulaşan ticaretin böylesine aktif olduğu yerleri işgal edişini göreceğiz. Kuzeyin uygarlaşmamış Hint-Avrupalıları, Balkan Dağları ve Karadeniz'in ardından son derece uygarlaşmış olan Doğu Akdeniz dünyasını işgal etmeye başlıyordu. Bu uygarlaşmamış kuzey Hint-Avrupalılar, başkalarının yanı sıra en erken dönem Yunanları kapsıyordu. Onlar kısa süre içinde Doğu Akdeniz'i istila etmişti ve bu Kuzeyli istilacılar ile, biz Doğu Akdeniz tarihindeki yeni bir bölüme başlamakla yetinmeyip, bizim uygarlığımızın tarihi içinde tümüyle yeni bir döneme başlamak zorundayız.

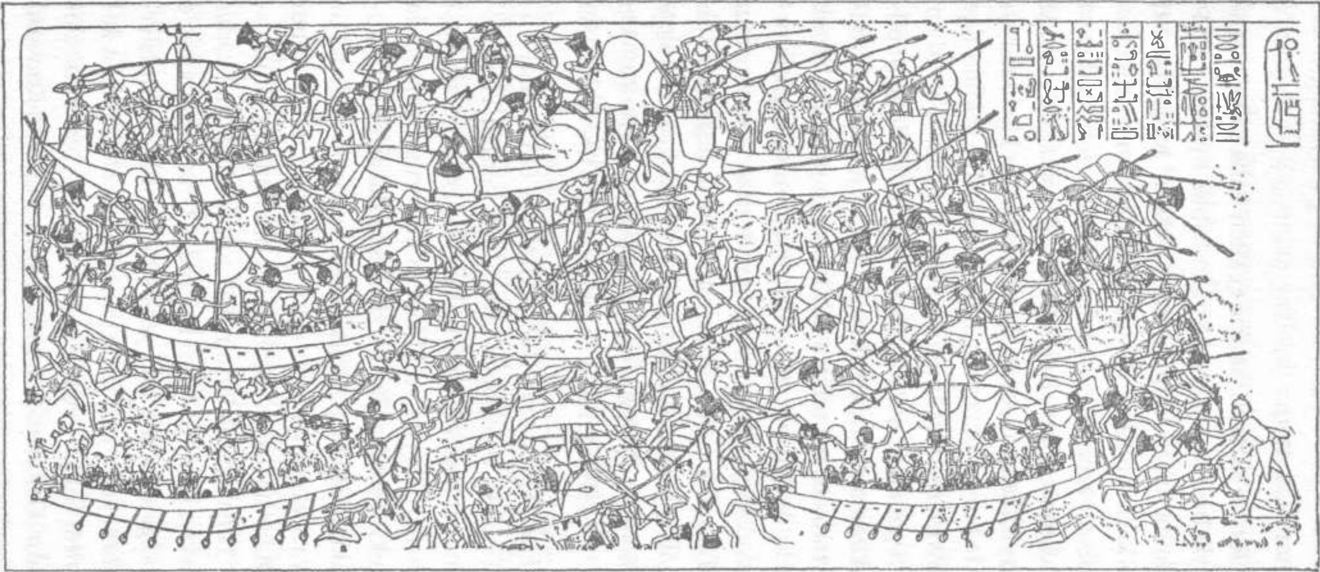
4. YUNANLARIN EGE DÜNYASININ SAHİPLİĞİNİ ELE GEÇİRMESİ

Avrupa'daki Hint-Avrupalı Hattın Güneye Doğru İlerlemesi. Bizim Yunanlar diye adlandırdığımız insanlar Hint-Avrupalı ırka dahil olan büyük bir kabileler grubu idi. Biz, nihayetinde Atlas Okyanusu'ndan kuzey Hindistan'a dağılmış olan gezginlerin, Hint-Avrupalı halklarının kaynaşmasını takip etmiştik (s. 92 ve şek. 119). Onların Doğulu akrabaları, Hazar Denizi'nin doğu tarafı üzerinde güneye doğru sürüklenirken, Karadeniz'in batı kısmı üzerindeki Yunanlar, belki de aşağı Tuna Nehri boyunca,

kendi çayırlık alanlarından benzer bir şekilde güneye doğru hareket ediyordu (harita, s. 170).

Sürülerini önlerine katarak, atlarla çekilen kaba saba arabalarındaki aileleriyle birlikte, nobran Yunan kabile üyeleri, yaklaşık MÖ 2000 yılında kuzey Yunanistan'ın yabanıl topraklarına, Olimpos dağının karlı zirvesine ve Ege Denizi'nin mavi sularına ulaşmıştı. Yunanlar, yazmayı bilmeyerek ve uygarlığın yalnızca en kaba başlangıçlarına sahip olarak, böylelikle yüksek derecede uygarlaşmış Doğu Akdeniz dünyasına girmiştir. Yeni gelenler su boyunca gözlemde bulunduklarında belli belirsiz bir şekilde Ege adalarını görebiliyorlardı. Orada gelişmekte olan kasabalar Mısır ve Ege bölgesinin gemileri aracılığıyla metal ve balçıktan yapılmış ürünleri uzaklara ulaştırabiliyorlardı. Yunan göçebelerin bakışları Ege adalarının ötesine nüfuz edebilmesinin yanı sıra büyük ve serpilen Doğulu devletlerin geniş bir panoramasını görüyorlardı. Burada, Yakın Doğu dünyasının sınırları üzerinde ve onun etkileri altında, Yunanlar Yakın Doğu'nun henüz oluşturmuş olduğundan daha yüksek bir uygarlığın gelişimine doğru artık ilerliyorlardı—gerçekten de, bu uygarlık insanoğlunun bizim zamanlarımızdan önce elde etmiş olduğu en yüksek uygarlık noktasıydı.

Yunanların Ege Dünyasının Sahipliğini Ele Geçirmesi. Yunanlar, kademeli olarak Peloponez (Mora) adı verilen Yunanistan'ın en güneyindeki kısmına doğru ilerlemişlerdir ve hiç kuşkusuz onların bazıları Tiryns ve Miken'in surlarının yakınında bulunan köylerdeki yerleşimciler ile kaynaşmışlardır. Bizim Yunan istilacıları hakkındaki bilgimiz çok zayıftır; bunun nedeni Yunanların henüz yazı yazamıyor olmaları ve bundan dolayı kendi göçerkonar durumlarına ilişkin hiçbir değer bırakmamış olmalarıdır. Ancak çeşitli Yunan kabilelerinin MÖ 1950 dolaylarına kadar güneye doğru baskıyı sürdürdükleri aşikârdır. Onlar Peloponez'e yerleşmişler ve bölgenin daha eski yerleşimcilerini fethetmişlerdir. Bir yüzyıl sonra, gemi yüzdürmeyi öğrenmiş olan Yunan kabilelerinin bir tanesi Girit'e geçmiştir. Bu, yaklaşık MÖ 1400 dolaylarında olmalıdır. O dönemde tahkim edilmemiş olan Knossos, hiç kuşkusuz, istilacılar için kolay bir av olmuştur. İstilacılar adayı

ŞEKİL 36. Kuzeyli İstilacıların Bir Filosu ve Bir Mısırlı Filo Arasındaki Savaş

Bir Mısır tapınağının duvarı üzerine yapılmış olan bu sahne, bir denizcilik savaşının varlığını koruyan en eski resmidir. O, MÖ 1200'den uzun olmayan bir zaman sonra III. Ramses tarafından istilacı kuzey Akdeniz halklarının yenilgiye uğratılmasını temsil eder. Savaşın geçtiği yer Suriye kıyıları boyunca bir noktadır. Savaşa katılmış olan dokuz geminin kürekli ve pruvasında bir aslan başı olan dört tanesi Mısırlıdır. (Pruvasında bir kaz başı olan) geri kalan beş tanesi istilacıların gemileridir. Onlar yuvarlak kalkanlar ve mızraklar veya iki-uçlu kılıçlar taşır fakat yayları yoktur. Büyük ölçüde okçulardan oluşan Mısırlılar böylece uzak mesafeden ok bombardımanına tutarak düşmanı yenilgiye uğratabilmiştir. Onlar daha sonra yaklaşmışlar, düşman gemilerinin güvertesine çıkmışlar ve bazıları Mısır'ın gemilerine bağlanmış şekilde görülen çok sayıda esir almışlardır.

fethetmiş ve Ege denizinin daha güneydeki adalarını ele geçirmiştir. MÖ 1300 ve 1000 arasında, Yunan kabileler, Küçük Asya'nın kıyılarının yanı sıra, geri kalan adaların sahipliğini ele geçirmişti—güneyde Dorian Yunanlar, ortada İyonyalı Yunanlar ve kuzeyde Aeolisliler vardır. MÖ yirminci yüzyılda, zengin Truva kentinin uzun bir kuşatması, ele geçirilmesi ve yakılmasından sonra, Yunanların daha sonra hiçbir zaman unutmadıkları ünlü bir Yunan keşif seferi olmuştur (s. 159). Böylece MÖ 2000 ila 1000 arasındaki bin yıllık süreçte, Yunanlar yalnızca Yunan yarımadasının değil, ayrıca tüm Ege dünyasının sahipliğini ele geçirmiştir.

Hint-Avrupalı Göçlerinin Doğu Akdeniz Dünyası Üzerindeki Etkileri. Yalnızca Egeliler değil, aynı zamanda Küçük Asya'nın halkları Hint-Avrupalıların istilasından önce korku içinde kaçmıştı. Bu kaçaklar yeni evler bulma girişiminde Akdeniz'in doğu ve güneydoğu kıyıları üzerinde bulunan Nil Deltası'ndan Fenike'nin limanlarına inmeye başlamıştı (harita, s. 170). Mısır imparatoru III. Ramses bu istilacıları MÖ 1200 yılından uzun olmayan bir süre sonra yenilgiye uğratmıştı. Onlarla hem karadan hem de denizden savaşması gerekiyordu; çünkü kuzeylilerin bazıları tosun arabalarının büyük bir kervanı içinde Asya sınırlarına yaklaşmıştı, bu sırada başkaları bir filo oluşturmuş ve deniz yoluyla ilerlemişti. Kaçaklar, Mısır tarafından geri püskürtülerek, yeniden gemilerine binmeye zorlanmıştı ve pek çoğu olasılıkla doğu Akdeniz'de başıboş bir şekilde bir deniz gezgini hayatına yönelmiştir. Etrüskler ve Sardinyalıların İtalya ve Sardinya'ya yerleşmek için batıya doğru yelken açması olasılıkla bu dönemde gerçekleşmişti. Girit'ten kaçan Filistinli adı verilen bir grup hâlihazırda Filistin kıyılarına yerleşmişti. Onlar orada bir ulus teşkil etmiş ve ülkeye kendi adlarını vermişti. Böylece MÖ 1200 dolaylarında iki veya üç yüzyıl boyunca, doğu Akdeniz dünyası Ege'nin yerlerinden edilmiş hareketleri ile kaynıyordu. Onlar kendileri için yeni bir vatan arayışı içinde orada burada geziniyorlardı. Bu sırada Hint-Avrupalılar, bu kez başka istilacılar *onları* yerinden edene kadar, fethetmiş oldukları topraklara yerleşerek bunun keyfini çıkarıyordu.

Ege Uygarlığının Çöküşü. Yunanlar dahil olmak üzere Hint-Avrupalı istilacılar halen barbarlık aşamasındaydı. Bundan dolayı onların gelişi Akdeniz'in kuzey kısmı üzerinde gelişmiş olduklarını gördüğümüz müreffeh ve uygarlaşmış topluluklar tarafından durdurulmuştu. Ege dünyasındaki uygarlığın çöküşü tamamlanmıştı. Bu, bizim Avrupa'da hâlihazırda görmüş olduğumuz Son Taş Devri'nden biraz daha iyi olan kuzeyli barbarlığına yol vermişti. En azından bir süre boyunca, Yunan istilasından sonra Ege'de yazı ortadan kaybolmuştu. Ancak Ege dünyasında, daha sonraları antik dünyanın en yüksek uygarlığını inşa etmek için barbar Yunanların üzerine temelin gerekli bir kısmını oluşturmak için yeterli miktarda imalat gücü varlığını sürdürmüştü. Yunanların gelişinden önce kaçmamış olan Ege dünyasındaki nüfus Yunan fatihleriyle şimdi kaynaşmaya başlamıştı. Sonuç elbette karışık bir ırktı—bu, bizim tarihteki Yunanlar olarak bildiğimiz halktır. Fatihlerin dili olan Yunanca bu karışık ırkın konuştuğu dile dönüşmüştür ve günümüze kadar böyle kalmıştır.

5. GEZGİN YUNANLARIN YERLEŞİK HAYATA GEÇMELERİ

Yunanlar Arasında En Eski Dönem Yönetim. Yunanların Ege dünyasının sahipliğini ele almalarından uzun zaman sonra onlar kendi sürüleriyle uğraşan basit bir halk olarak kalmışlardır. Onlar, Bereketli Hilâl boyunca gezinen kabileler gibi, çok az yönetime sahipti; katılmaları gereken hiçbir kamusal iş yoktu. İnsanlar kabile şeklinde yaşadıkları eski düzenlerini sürdürmüştü. Her bir kabile birbiriyle bağlantılı ve kardeşlik adı verilen aile gruplarından oluşmuştu. Yaşlı insanların bir "konseyi" ("ihtiyar heyeti") arada sırada kabile için önemli olan meselelerde veya anlaşmazlık yaşanan durumlarda karar veriyordu. Olasılıkla yılda bir kez veya bazı önemli şenliklerde, kabilenin tümü silah-taşıyan insanlarının bir "toplantı"sı yapılabiliyordu ve onlar bir savaş veya göç önerisine dair kendi fikirlerini ifade edebiliyorlardı.

Yunanlar, Miken gibi Ege şehirlerinde görmüş oldukları şekilde krallar tarafından yönetilmeye dair şeyler öğrendikten sonra, onlar da krallara sahip olmaya başlamıştı. Bu şekilde, kendi kabilelerinin liderleri olarak eylemde bulunmuş olan eski-dönem kabile şefleri yalnızca savaş konusunda değil, aynı zamanda din alanında da kararlar vermeye başlamıştır ve halk arasında ortaya çıkan anlaşmazlık meselelerini çözüme kavuşturarak kabilenin kaba çoban krallarına dönüşmüştür.

Yunanların Çiftçiliği Öğrenmesi. Bu sırada, Yunan çobanlar yavaş yavaş toprağı işlemeyi öğrenmeye başlamıştır. Onlar kendi gezgin yaşantılarından vazgeçmiş ve yaşayacakları evler inşa etmişlerdir. Ancak göçebe dürtülerini ve göçebe geleneklerini kökünden söküp atmak çok kolay değildi. Yunanlar kendi eski yaşamlarının etkisi altında olmayı sürdürüyordu ve çiftçiliğe dönüş yaptıktan yüzlerce yıl sonra bile başlıca zenginliklerinin sürüleri olması durumu devam ediyordu.

Yunan kabileler yerleşik düzene geçtikçe ve onların küçük toplulukları köylere dönüştükçe, etraflarını saran toprak köyün aileleri arasında bölünmüştü. İnsanlar kendi topraklarına sahip olmaya başladıkları zaman, sınırlar, mülkün mirası ve başka meseleler hakkında zaman zaman kolaylıkla çözüme kavuşturulamayan anlaşmazlıklar ortaya çıkıyordu. Böylelikle mülkiyet ve başka meselelere ilişkin itaat edilmesi gereken yasalar yapılması konusunda bazı yönetim türlerinin geliştirilmesi gereği doğmuştur. MÖ 1000'den 600'e kadar dört yüzyıl boyunca, biz Yunanların yerleşik toprak sahibi olan topluluklar olarak nasıl ticari işlemler yapacaklarını öğrenme ve zenginler ile fakirler arasında gitgide artan çekişmenin nasıl denetim altında tutulacağını öğrenme sorunlarıyla mücadele ettiklerini görürüz.

Yunan Şehir-Devletlerinin Yükselişi. Zaman içinde bir köyler grubu birlikte gelişecek ve en sonunda bir şehire dönüşecek şekilde kaynaşacaktır. Bu, Yunanlar arasında yönetimin gelişiminde en önemli adımdı; çünkü *organize olmuş şehir* Yunanların o zamana kadar bildikleri tek ulusa dönüşmüştü. Her bir

şehir-devlet bir ulustu; her birinin kendi yasaları, kendi ordusu ve tanrıları vardı ve her bir vatandaş başka bir şehre değil, kendi şehrine karşı bir vatansever görev hissetmişti. Yunanlar "iç kale" veya "akropol" diye adlandırdıkları kralın konutunu yüksek kayalık bir tepe üzerine inşa ederlerdi. Daha sonra aşağıdaki evler ve pazar yerleri bir sur tarafından korunurdu. Kral artık şehrin güçlü ve saygı duyulan hükümdarına ve şehir tanrılarına ibadet etmenin bir koruyucusuna dönüşmüştü. Kral ve konsey gün boyunca yönetim işlerini gerçekleştirmek ve insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak için pazar alanında otururdu. Daha önceleri gezgin çobanlar ve savaşçılar olan Yunanlar, ilk kez olarak, bir devlete ve bir kral tarafından ve bir yönetici vatandaşlar konseyi tarafından yönetilen bir yönetim formuna sahip olmuşlardı. Kısa süre içinde yüzlerce bu tür Yunan şehir-devletleri oluşmuştu. Gerçekten de, tüm Ege dünyası bu ufak uluslardan oluşmuştu. Yunanlar kralların hükümranlığı altındaki bu küçük şehir-devletlerde yaşarken, özellikle bu dönemin son iki yüz elli yılında, daha yüksek bir Yunan uygarlığı ortaya çıkmıştı.

6. KRALLAR ÇAĞI'NDA YUNAN UYGARLIĞI

Demir Çağı ve Yunan Uygarlığının Şafağı. Yunan istilacılar, çok önemli bir meselede, kendilerinin Egeli öncellerinden daha fazla talihlilerdi. Bizim Yakın Doğu'da Hitit ülkesinden yayılmış olduğunu gördüğümüz (s. 125) demirin kullanımı aynı dönemde (MÖ on üçüncü yüzyılda) olmuştu ve aynı zamanda Yunanlara ulaşmaya başlamıştı. Elbette bu demir aletler ve silahların bronz olanlarının yerine geçmesinden birkaç yüzyıl önce olan bir durumdur fakat MÖ 1000 dolaylarında demir Yunanistan'da yaygındı. Bronz Çağı bundan dolayı yaklaşık bin yıl kadar sürmüştür. Biz Ege uygarlığı döneminin Bakır Çağı ve Bronz Çağı ile birlikte (MÖ 3000 - 1000) kesiştiğini, bu dönemde Yunanların uygarlığının Demir Çağı'nın gelişiyle yükseldiğini söyleyebiliriz.

MÖ 1000 yılından uzun zaman sonra, Yunanların yaşantısı kaba saba ve uygarlaşmamış olmayı sürdürmüştür. Başta Argos

ovası olmak üzere, eski Ege uygarlığının anıları orada burada halen varlığını sürdürüyordu. Miken'deki Yunan köylerinin yukarısında halen oradan uzun zaman önce geçip gitmiş olan antik dönem prenslerinin masif taş surları yükselmişti. Yunanlar bu yüksek surlara hayranlıkla bakmışlar ve onların Tepegöz denilen ortadan yok olmuş devler tarafından inşa edilmiş olması gerektiğini düşünmüştür. Yunan çobanlar ve köylüler işçilikte herhangi bir beceriden yoksun olarak, kendileri binalar, endüstriler ve imalat yerleri oluşturmada yavaşlardı. Onlar bin yıl öncesinin Girit'inde Egeli çömlekçiler tarafından kullanılan yöntemleri taklit ederek, çömlekçilik alanında bir başlangıç yapmışlardı.

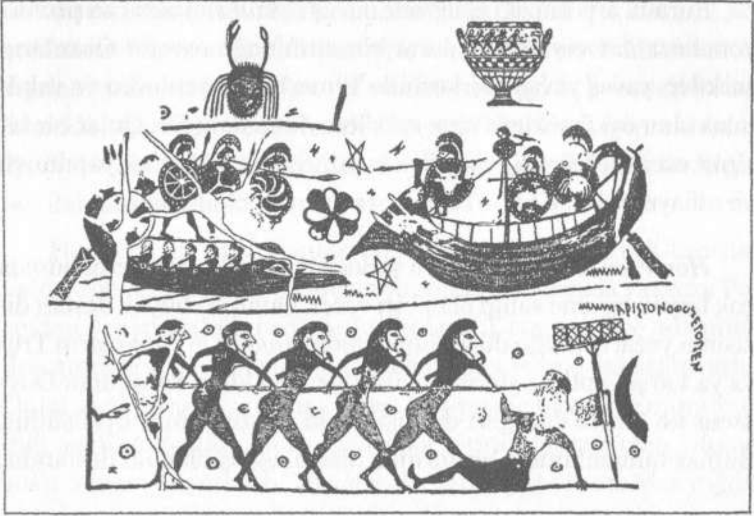
Fenikeli Tüccarların Yunanlar Üzerindeki Etkisi. Ancak Yunanlar, kendi gemi yüklerini ticaret yapmak için Yunan kıyılarına getirmiş olan Fenikeli tüccarlardan Doğuya özgü incelikli işçiliğe sahip çok sayıda güzel objeyi satın alabiliyorlardı. Masmavi porselen tabaklar ve Mısır'dan cam veya sumermeri parfüm şişeleri Yunan kadın ve erkeklerinin gözlerini kamaştırıyordu. Kadınlar bunları elde etmeye çalışmasa bile, onlar seyrek dişli oyulmuş olan hoş fildişi taraklara dayanamayacaklar ve parlayıncaya kadar onları güneşte cilalayacaklardı. Zengin Yunanlar, incelikli bir şekilde fildişi kakmalı mobilyaların ve zengin bir şekilde oymalı bronz ve hatta gümüşten muhteşem büyük, yuvarlak düz tabakların çekimine kapılmışlardı. Görkemli mor elbiseler parlak renklerle ışıldayan altın mücevheratın şatafatını zenginleştirmişti. Yunanların giymeye başladıkları dokunmuş yünden yapılan Fenike tarzı gömlek benzeri giysilere burada *keton* deniliyordu.

Fenike Ticaretinin Genişlemesi. Mısır İmparatorluğu'nun çöküşünden ve Ege kasabalarının yıkılmasından sonra, Akdeniz'deki ilk tüccarlar olan Mısırlıların ve Egelilerin gemileri ortadan kaybolmuştu. Bereketli Hilâl'in batı ucunda, Suriye kıyıları boyunca uzanan Fenikeliler şimdi bu fırsatın avantajını kullanıyorlardı. Onlar MÖ 1000 sonrasında birkaç yüzyıl boyunca Akdeniz'in en büyük tüccarlarına dönüşmüştü. Hatta onlar Ege'nin ötesinde batıya doğru baskı yapmışlardı ve Batı Akdeniz'in kâşifleri

olmuşlardı. Onların Kuzey Afrika'daki Kartaca sömürgesi (harita, s. 170) Batı Akdeniz'deki en önemli ticari devlet olmuştu. Onlar İspanya'nın Atlas Okyanusu kıyıları kadar uzak yerlere yerleşim yerleri kurmuştu ve böylece Doğu'nun sanat ve endüstrisini Akdeniz boyunca taşımıştı.

Fenikelilerin İlk Alfabeyi Avrupa'ya Taşıması. Ancak Fenikeliler Yunanlara ürettikleri mallardan çok daha değerli bir armağan getirmişti. MÖ 1800 - 1600 dolaylarından daha geç olmayan bir dönemde, Mısır yakınındaki batılı Samiler Mısır hiyeroglifinden uyarlanmış yirmi-iki harfli bir alfabe icat etmişti. O, sözcük işaretleri veya hecelenebilir işaretler yerine, harflerin tek başına kullanıldığı ilk yazı sistemi idi (sayfa 53 ile karşılaştırın). Fenikeliler bu sistemi uyarlamışlardı. Aynı zamanda onlar kullanışlı olmayan kil tabletlerden vazgeçmişler ve Mısır'a özgü papirüs kâğıdı üzerine yazmaya başlamışlardı (MÖ on ikinci yüzyıl). Yunanlar kısa sürede Fenikeli tüccarların papirüsleriyle aşina olmuşlar, onların fatura ve makbuzlarını kullanmışlar ve en sonunda Fenikelilerin harflerini kullanarak Yunanca sözcükler yazmaya başlamışlardır. Bu şekilde, yaklaşık MÖ 1000 dolaylarında –olasılıkla MÖ 1200 kadar erken bir dönemde– ilk kez olarak bir alfabe Avrupa'ya ulaşmıştır. MÖ 700 civarında Yunan çömlekçiler bile resmettikleri (şek. 37) kavanozların üzerine kendi isimlerini yazmaya başlamışlardı ve yazı bundan kısa bir süre sonra Yunanlar arasında yaygın hale gelmişti. Batı dünyasının tüm alfabeleri Fenikelilerin Yunanlara getirdikleri alfabeden türetilmiştir. Alfabe ile birlikte, dolmakalem, mürekkep ve kâğıt (papirüs) ilk kez olarak Avrupa'ya gelmişti.

Savaş ve Silahlar. Bu çağın Yunan soyluları savaşı sevmişlerdir ve zamanlarının çoğunu savaşarak ve yağmalayarak geçirmişlerdir. Onların kalkanları, tıpkı giydikleri zırh gibi, bronzdan yapılmıştı fakat silahları genellikle demirdendi. Yalnızca zengin erkekler bunun gibi savaş donatılarına sahipti ve savaşçılar olarak hizmet etmişlerdi. Sıradan birliklerin hiçbir zırhı olmadığı gibi, onlar savaş halinde çok az kullanılıyordu. Karşıt

ŞEKİL 37. Yunan Yazısının En Erken Dönem Örneğini İçeren Vazo Resimlemesi

Bu vazo resimlemesini yapan ressam Aristonothos standart olarak en alttaki sıranın üzerine sağ tarafa kendi adını, harflerin sağa doğru ilerlediği ve aşağıya düştüğü şekilde, sıkıştırmıştı. Orada "Onu Aristonothos yaptı" yazılıdır. Bu, yalnızca en eski imzalı vazo değil, aynı zamanda Avrupa'daki imzalanmış en eski sanat eseridir.

tarafları temsil eden iki savaşçı arasındaki bir dizi teke tek düellodan oluşan dövüşte, daha sonraki zamanlarda olduğu gibi, askerlerin kitlelerinin gücünden ziyade kendi halkı için savaşması amacıyla seçilmiş olan kahramanın becerisi ve cesareti ile galip olana karar verilirdi.

Kahramanlık Destanları. Yunanlar yazı yazabilmelerinden uzun zaman önce, Olimpos Dağı'nda ikamet eden tanrıların yiğitliklerinin veya kendi güçlü kahramanlarının eylemlerinin şarkılarını söylemekten hoşlanıyorlardı. Bu şarkıların içine ayrıca, başta Yunanların görkemli Truva kentini ele geçirdiği ve yok ettiği savaş olmak üzere, uzak zamanlardaki savaşların muğlak anıları işlenmişti. Olasılıkla MÖ 1000 kadar eski bir zamanda, bu şarkıların bazıları Ege Denizi'nin Asya tarafı üzerindeki İyonya adaları ve kıyılarında kendilerine yol bulmuşlardı.

Burada arp müziği eşliğinde savaş öykülerini aktaran profesyonel ozanlar veya şarkıcıların bir sınıfı doğmuştur.[24] Ozanların şarkıları yavaş yavaş merkezinde Truva'nın kuşatılması ve yakılması olan öykü-şiirlere veya *epik*'lere dönüşmüştür. Onlar bir kişinin eseri değillerdi, yüzyıllar boyunca eklemlenerek yapılmıştı ve nihayetinde MÖ 700'den sonra yazıya dökülmüştü.

Homeros. Bu antik dönem şarkıcılar arasında Homeros adında çok büyük bir üne sahip olan biri vardı. Onun iki büyük destan dizisinin yazarı olduğu düşünülmektedir: *İlyada*,[25] Yunanların Truva'ya karşı yaptığı seferin öyküsüdür; ve *Odise*, kahraman Odysseus'un Truva'dan geri dönüşündeki gezginliğinin öyküsüdür. Bunlar tamamlanmış bir formda bize ulaşmış olan iki destandır.

Homeros Tarzında Destanlar ve Yunan Dini. Homeros Yunanların büyük dinsel eğitmeni olmuştur. Homeros destanlarında ve bizim mitler olarak adlandırdığımız tanrılar hakkındaki öykülerde, Yunanlar tanrıların Olimpos Dağı'nın zirvesinde bulutlar arasında ikamet ettiğini öğrenmişti. Elinde şimşeğiyle Gökyüzü-tanrısı olan Zeus, oradaki bulut sarayında, tıpkı dünyevi bir kral gibi, tanrıları yönetiyordu. Apollon, ışınları altından oklar olan Güneş-tanrı idi. O, çobanların sürülerini ve saban sürenlerin tarlalarını korumuştu ve harikulade bir müzisyendi. Dahası geleceği biliyordu; ve Delphi'deki tapınağına uygun bir şekilde başvurulduğu zaman (şek. 43), onlar için hazır tuttuğu geleceğe dair kaygılı bilgilerini anlatabilirdi. O, Yunan dünyasının en sevilen tanrısıydı.

Yunanların en büyük tanrıçası olan Athena bir savaş tanrıçası olarak görülüyordu ve Yunanlar onu Yunan şehirlerini koruduğu parlayan silahlarla ayakta dururken tahayyül etmekten hoşlanmıştı. Ancak barış dönemlerinde, çömlekçiler kavanozlarına şekil verirken, demirciler metallerini döverken ve kadınlar yünlerini dokurken, onun koruyucu elinin kendileri üzerinde

24 Bunlar altı ayaklı dizelerdi; yani bir dizede altı ayak vardı. Bu Yunan dizesi Avrupa'daki en eski edebi formdur.

25 Adını Truva'nın Yunancası olan Ilium'dan almıştır.

olduğuna inanırlardı. Böylece o, endüstri ve sanatın barışçıl yaşantısının bilge ve lütufkâr tanrıçasına dönüşmüştü. O, tüm tanrıçalar içinde en bilge olanıdır ve antik bir öykü, babası Zeus'un başında tepeden tırnağa silahlı bir şekilde doğduğunu anlatır. Bu üçü –Zeus, Apollon ve Athena– Yunan dünyasının önde gelen ilâhları olmuştur.

Her bir bazı özel alanları denetleyen başka büyük tanrılar vardı. Suların altındaki pirinçten yapılmış bir sarayda yaşayan Poseidon denizlere hükmediyordu. Onların Demeter diye adlandırdığı antik dönem Tabiat Ana toprağın ürün vermesini sağlıyordu. Onlar aynı zamanda üzüm asması meyvesine bakan ve onun verdiği şarabın keyfini süren bir başka toprak-tanrısı olan Dionysos'a önem veriyorlardı. Hermes, kanatlı ayağıyla emirler yağdırarak tanrıların haberciliğini yapıyordu; ayrıca ticaret tanrısıydı. Yunanlar sevgi tanrıçasını Afrodit diye adlandırmıştı.

Yunan Tanrılar, Onların Davranışları ve Tapınma. Yunanlar tüm bu ilâhları insan formunda resmetmiştir ve onları hem iyi hem de kötü insanî özelliklere sahip oldukları şekilde düşünmüştür. Homeros bize haşmetli Zeus ve eşi Hera arasındaki aile tartışmalarının resmini, bunlar tıpkı Yunanların aile yaşantılarında meydana gelmiş gibi, çizer. Bu tür tanrıların insanlardan daha iyi davranmaları yönünde herhangi bir durum yoktu. Bu durumda din henüz iyi davranış ve doğru yaşam tarzına yönelten bir etkiye sahip değildi.

Yunanların tanrıların iyi davranış içinde olmaları gerektiğini henüz düşünmemiş olmalarının nedenlerinden biri onların ölümden sonraya dair kavramları idi. Onlar ölüm durumunda tüm insanların, iyi olanlar ile kötü huylu olanların yazgılarının farklı olmadığı yerkürenin altındaki (Hades) kasvetli bir krallığa geçiş yapacaklarına inanmışlardı. Tanrıların özel bir kayırması olarak, kahramanların, güçlü ve tanrı-benzeri davranışları olan insanların batı yönünde, keşfedilmemiş okyanuslara doğru uzak bir yerde, güzel Elysian Diyarı'nda veya Kutsanmış Adalar'da sonsuz bir mutluluk yaşantısının keyfini sürmelerine izin verilmişti.

Büyük tanrıların simgeleri her evde kurulmuştu ve kralın ikametgâhında kendileri için bir tür mabet olarak hizmet eden özel bir oda vardı. Ayrıca, kurbanların açık havada sunulabileceği şekilde ön avluda bir sunak bulunuyordu. Tanrıların hiçbir surette herhangi bir ikametgâhının olmadığı durumda, henüz tapınaklar yokken, biz onların insanların evlerinde olduklarını görürüz.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Biz "Ege dünyası" ifadesiyle neyi kast ederiz? Ege dünyası hangi iki yol ile Antik Yakın Doğu'ya bağlantılıdır.

2. Mısırlıların Girit'teki etkilerine dair bazı kanıtları belirtebilir misiniz? Çağdaş arkeologlar tarafından bulunmuş olan Girit ticaretinin kapsamının kanıtları nelerdir? Lineer yazı nedir? Girit yazısının şifresi çözülmüş müdür?

3. "Miken Çağı" ile ne kast edilmiştir? Yakın Doğu uygarlığının hangi ürünleri Son Taş Devri Avrupalılarına ulaşmıştır? Nasıl? Truva neredeydir? O dönem önemli bir şehir miydi? "Doğu Akdeniz dünyası" terimiyle ne kast edilmiştir?

4. Yunanların ait doğru ırk hangisi idi? Onların Ege dünyasına yerleşimini ve yayılmasını betimleyin. Ege'de Yunanların öncelleri üzerindeki etkileri neydi? Peki ya Anadolu'da? Kaçan kuzeylilerin ev bulmak için girişimlerini betimleyin. Ege uygarlıklarına ne olmuştu?

5. Yunanların göçebelikten yerleşik hayata geçişlerini betimleyin. Onların yönetim tarzını ve farklı kurumlarını tasvir edin. Onların yeni yerleşik hayatlarının yarattığı problemler nelerdir?

6. Demir Çağı ne zaman başlamıştı? Yunanların Ege'deki yerleşimlerinden sonra maruz kaldıkları uygarlaşmış etkiler nelerdir? Akdeniz'in tüccarları olarak hangi halk Mısırlıları ve Egelileri geçmiştir? Fenikelilerin Yunanlara kattıkları en büyük şey neydi? Erken dönem Yunan silahlarını ve savaş donanımını betimleyin. Yiğitlik davranışları ve destanların ilişkisi neydi? Homeros ve ona atfedilen şiirleri anlatın. Homeros'a ait destanlar

dini nasıl etkilemişti? Önde gelen Yunan ilâhlarının adını söyleyin ve her biri hakkında bir şey anlatın. Yunanların ölüler hakkındaki inanışlarını tartışın.

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *endüstriyel sanat, çömlekçilik, barbarlık, göçler, konsey, meclis, sosyal sınıflar, akropol, Demir Çağı, epik.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Uygarlığın Avrupa'nın en güneydoğu köşesinde ilk olarak görünmesi gerektiğine dair beklentinin nedeni neydi?

2. Giritli zanaatkârların ve heykeltıraşların işledikleri çeşitli maddelerin adlarını yazın. Bu maddelerin nereden geldiğini düşünüyorsunuz?

3. Tüccarların nasıl uygarlık taşıyıcısı olduklarını açıklayın.

4. İnsanlar neden göç ederler?

5. Tarımın ve toprak sahipliğinin sosyal etkileri hakkında ne söyleyebilirsiniz?

6. Çağdaş edebiyatta destanın sahip olduğu yer nedir? Benét'in *John Brown's Body* eseri bir destan mıdır?

TARTIŞMA KONULARI

1. Girit uygarlığının mükemmel gelişiminin iklimin tarihi etkilediğinin kanıtı olması.

2. Giritlilerin bir "hazırlıklı olma" politikası benimsememelerinin ve müstahkem mevkiler oluşturmamalarının bir hata olması.

3. Nehir vadilerinin uygarlığın yayılmasıyla doğal rotalar oluşturması.

4. Olasılıkla artık halkların büyük göçleri olmayacaktır.

5. Yunan meclisi Birleşik Devletler'deki Temsilciler Meclisi'ne benzer bir *temsil etme* yapısı mıydı?

6. Homeros destanlarını ezberlemiş olan Yunan çocuklar eğitimsiz değillerdi.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. THALLON, Readings in Greek History: 1) The Shield of Achilles, ss. 24-27; 2) Odysseus in Scheria, ss. 21-23.

2. Tamamlayıcı. İbraniler Filistinlileri korkunç bir düşman olarak görmüştü. Filistinliler İbranilere göre hangi avantaja sahiplerdi? BREASTED, *Ancient Times*, ss. 288-289, 392-396, 414; BURN, Minoans, Philistines and Greeks, ss. 147-148, 160; Judges xv, 9-11; Samuel xiii, xxxi.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *Heinrich Schliemann, kalay, Olimpos, Tepegöz, Miken, Tiryns, Fenike, Kartaca, alfabe.*

BÖLÜM VI • YUNAN ŞEHİR-DEVLETLERİNİN GELİŞMESİ VE PERSLERİN GERİ PÜSKÜRTÜLMESİ

KRALLARIN ORTADAN KAYBOLMASI VE SOYLULARIN YÜKSELİŞİ • YUNAN SÖMÜRGELEŞMESİ VE YUNAN TİCARETİNİN GELİŞİMİ • DEMOKRASİNİN YÜKSELİŞİ VE TİRANLAR ÇAĞI • PERSLERİN AVRUPA'YI İSTİLA ETMESİ

Bizim haklarında inceleme yapmış olduğumuz antik dönem devletlerin hepsi monarşi idi. Halktan ezilmiş insanların umut edebilecekleri en iyi şey bir kralın devrilmesi ve onun yerine başka birinin geçmesiydi. Yönetimin denetimini ele geçirmiş olan ilk halk Yunan şehirlerinde yaşayan insanlardı. Çok erken dönemde Yunan soyluları öylesine güçlü hale gelmişlerdi ki, kralın güçlerini devralabiliyorlardı ve böylece monarşi Yunanistan'da yok olmuştu. Ardından, MÖ sekizinci yüzyılda, soylular ve halktan insanlar arasında bir mücadele başlamıştı. Bu çekişme nihayetinde halktan insanların zaferiyle sona ermişti ve bizim bir *demokratik* yönetim şekli diye adlandırdığımız şey ortaya çıkmıştı.

Yunanlar, bu mücadelelerin ortasında Perslerin bir istilasıyla karşı karşıya kalmıştı. Bir süre için, Yunan şehirleri aralarındaki farklılıkları bir kenara koymuş ve Doğuya özgü monarşinin güçlü kuvvetlerini geri püskürtmek için birleşmişti. Persler yüksek bir uygarlık derecesine ulaşmış olmalarına karşın, Yunan koruyucu meleğinin müdahalede bulunmasına dair çok sayıda batıl inanışa ve geleneğe sahiplerdi. Yunan devletlerinin Pers İmparatorluğu üzerinde zafer kazanması bundan dolayı Batı uygarlığının gelişimindeki büyük krizlerden biriydi.

---

1. KRALLARIN ORTADAN KAYBOLMASI VE SOYLULARIN YÜKSELİŞİ

Yunanistan'ın Coğrafyası. Her ne kadar Yunanlar kendi erken dönem gelişimlerini Yakın Doğu'dan öğrenmiş oldukları şeylere borçlu olsalar da, yönetim idealarında oldukça bağımsız kalmışlardı. Görmüş olduğumuz gibi, Yakın Doğu'daki şehirler Mısır veya Babilistan gibi güçlü bir imparatorluğa birleşmişlerdi. Yunanistan'da ise şehir-devletler hiçbir zaman tüm Yunan halkını

içerecek şekilde tek büyük ulusa birleşmemişti. Bunun bir nedeni toprağın kendisinin karakteristik yapısı idi; ülke dağ sırtları ve denizin derin koyları ile ayrılmıştı, böylece farklı topluluklar birbirinden kopuktu. Dahası, anakıta üzerindeki insanlar Ege Adaları ve Anadolu üzerindeki akrabalarından ayrılmıştı. Böylece çeşitli Yunan yerleşimleri yalnızca oldukça farklı alışkanlıklar değil, aynı zamanda lisan açısından çok sayıda farklılıklar geliştirmişti.

Dört Önde Gelen Şehir-Devlet. Yunanistan anakıtası üzerinde dört ayrı bölge vardı. Bunların her biri, Lakonya yarımadası veya Attika yarımadası gibi oldukça net bir şekilde sınırları ayrılmış coğrafik bir bölge oluşturmuştu. Bu bölgelerin her birinde kendi şehir-devletlerinin birliğinin daha büyük bir ulusa dönüşmesine olanak verilmişti. Onların en eski olanının Argos olduğu görünüyordu. Argos kenti yavaş yavaş Miken ve Tiryns'in ve komşu olan başkalarının antik dönem müstahkem mevkilerinin denetimini ele geçirmişti ve ovaya kendi adını vererek Argos ulusuna dönüşmüştü. Aynı şekilde, *Sparta* kralları kendilerinin güneyindeki iki yarımadayı fethetmişler ve nihayetinde batıdaki Mesenyalıların toprağını da almışlardı. Argos ve Sparta'nın iki krallığı böylece Peloponez'in büyük bir kısmını elinde tutuyordu.

Attika yarımadasında, *Atina* yavaş yavaş küçük şehir-krallıkların sahipliğini ele geçirmişti ve en sonunda tüm bölgenin denetimini ele almıştı. Attika'nın kuzey sınırları üzerinde Tebai liderliği altında bulunan *Boetia* adlı bir bölge vardı. Burası nihayetinde Boetian Birliği adlı bir federasyon içinde başka şehirlerle birleşmeyi başarmıştı. Başka bir yerde hiçbir büyük ve kalıcı birlik oluşmamıştı. Sparta ve Atina Yunanlar arasındaki iki en önemli birliği yönetmişti. Onun genişlemiş bölgesine rağmen insanların zihinlerinde bunun *bir şehir-devlet olarak kalmış olan bir tür ulus* olduğuna dair bir düşünce vardı. Atina'daki şehir yönetimi tarafından yönetildiği için Attika yarımadasını kaplayan alana Atina deniyordu; ve Attika'daki her köylü bir Atinalı diye nitelendiriliyordu.

Yunan Devleti ve Demokrasi'ye Yönelik Mücadele. Küçük şehir-devletlerinin yönetimleri, halktan insanlar kendi paylarını daha iyi hale getirmek için mücadele etmeye başladıkları zaman, yaklaşık MÖ 750'de kendi gelişimlerinin yeni bir aşamasına girmişlerdi. Göreceğimiz gibi, bu uzun ve acı mücadele nihayetinde bazı Yunan devletlerinde *demokrasi* diye adlandırılabilen yönetim tarzında idare etmede halktan insanlara böylesine büyük bir pay verilmesiyle sonuçlanmıştı. Demokrasi, Yunanca kökenli bir sözcüktür, anlamı "halkın yönetmesi"dir ve Yunanlar böyle bir ayrıcalığı elde etmiş olan antik dünyanın ilk halkı idi.

Bu mücadelenin sebebi yalnızca kralların adil olmayan şekilde yönetmesi değil, aynı zamanda zengin soylular tarafından yapılan baskı idi. Bu güçlü insanlar, hile ile, kanunsuz mülk işgalleri ile veya hâlihazırda sahip olunmuş toprakların ailelerdeki evlilikler aracılığıyla büyütülmesi ile, geniş alanları kendi denetimleri altında tutacak şekilde muktedir olmuşlardı. Bu şekilde, zenginlikleri ve konumları soylarından miras olarak gelen bir soylular sınıfı ortaya çıkmıştı. Onlar kendi ebeveynlerinden bu ayrıcalıkları elde ediyorlardı.

Onların arazileri şehrin ve komşu köylerin etrafında millerce uzanıyordu. Krala yakın olmak veya Konsey içinde güvenli bir üyelik elde etmek ve yönetimi denetim altında tutmak için, bu insanlar sıklıkla kendi topraklarını başkalarının gözetimine bırakıyor ve şehirde yaşıyorlardı. Onlar sonunda öylesine güçlendiler ki, Konsey'in tüm gücünü ele geçirdiler ve kendi sınıflarından başka hiç kimsenin ona üye olmasına izin vermediler. Dahası, onlar zengin ve silah kullanma konusunda sürekli uygulama yapmak için boş vakte sahip olduklarından dolayı, savaş zamanında devletin başlıca koruyucu gücünü oluşturarak becerikli askerlere dönüşmüşlerdir.

Köylülerin Sefaleti ve Çaresizliği. Şehirdeki topluluk ve kırsal alanda yaşayan köylüler arasında keskin bir ayrım gelişmişti. Taşradaki köylüler aile topraklarını erkek kardeşler arasında bölmek zorunda kalmıştı. Bundan dolayı tarlalar küçülmüştü ve

köylü yoksullaşmıştı. O, keçi derisinden bir örtü ile yaşıyordu ve çabaları hiçbir zaman sona ermemişti. Silah kullanmayı öğrenmek için zamanı ve onları satın almak için parası hiç olmamıştı. Bunun sonucu olarak o ve komşuları savaş konusunda itibara sahip değildi. Gerçekten de, eğer kendisini koruyabilirse ve ailesini kıt mahsuller ile besleyebilirse şanslıydı. Komşularının çoğu borç batağına saplanmıştı ve topraklarını soylulara bırakmak zorunda kalmışlardı. Onlar daha talihli olan insanlar için çalışan gündelik işçilere dönüşmüşlerdi veya daha da kötüsü borçlarını ödeyebilmek için kendilerini satmışlar ve böylece köle olmuşlardı. Bu gündelik işçilerin ve kölelerin yönetim alanında hiçbir hakları yoktu ve Meclis'te oy kullanamazlardı.

Güçlü soylular tarafından sindirilmiş olan bağlayıcılığı az Meclis bir zamanlar kabilenin silah-taşıyan tüm insanlarını içerirken artık çok az etkiye sahip birkaç köylü ve önemsiz kasabalının dermansız bir toplanmasına dönüşmüştür. Bunun sonucunda köylü gitgide daha az olarak Meclis'e katılma durumunda olmuştur.

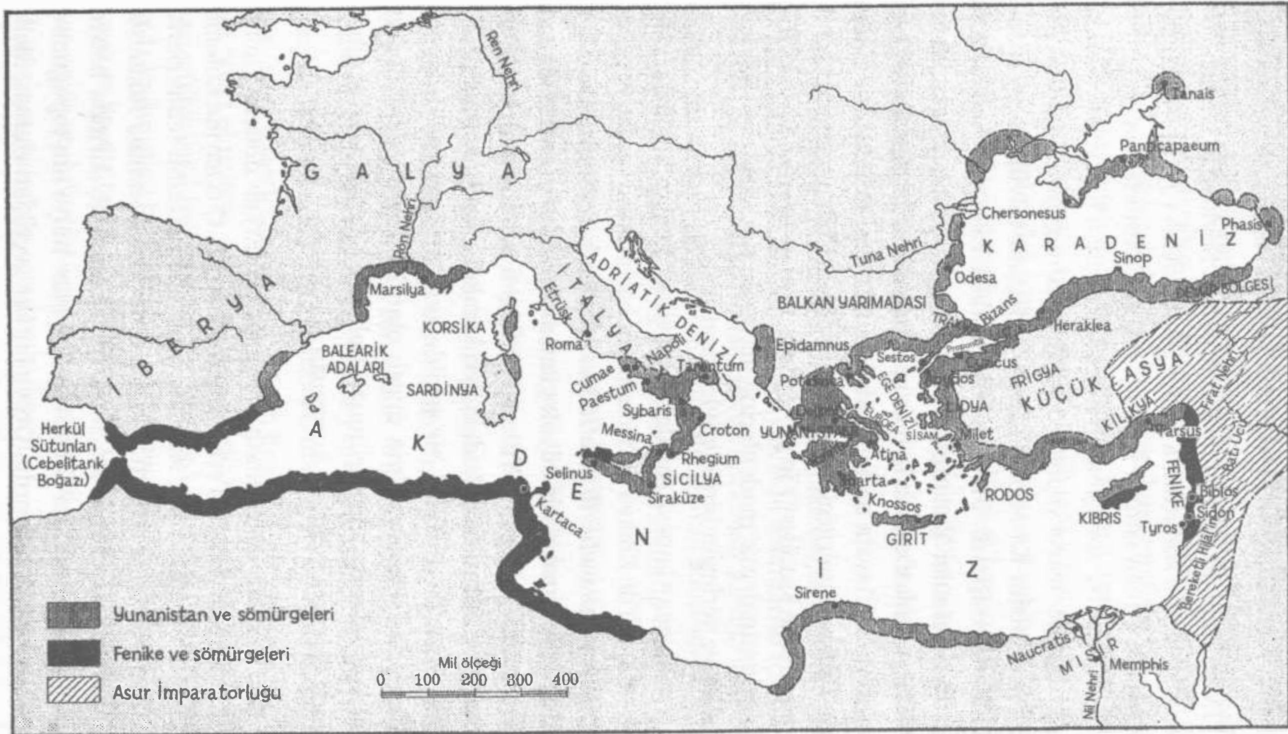
Soyluların Zaferi; Kralların Çöküşü (MÖ 800-650). MÖ 750 ila 650 arasında krallık makamı ortadan kaybolmuştu. Kral bazı durumlarda şiddetli bir şekilde devrilirken, çoğu durumda soylular kendileri arasından daha önceden kral tarafından kontrol edilmiş olan meselelerin sorumluluğunu üstlenmesi için belirli seçkin subaylar seçmişti. Böylelikle Atina'da onlar savaşta lider olması için bir soylunun atamasını yaparken gitgide artan devlet işleriyle ilgilenmede krala yardımcı olması için bir başka soylu *archon* veya yönetici seçilmişti. Atinalı kral, dinsel meselelerde halkın lideri olmaktan öte bir yetkisi kalmayana dek kademeli fakat barışçıl bir şekilde kendi güçlerinden yoksun bırakılıyordu. Sparta'da kralın gücü bir ikinci kralın atanması ile denetim altına alınmıştı ve Sparta bu planla krallarını korumayı sürdürmüştü. Başka her yerde soylular devletin tüm denetimini eline almıştı ve krallık makamı tümüyle ortadan kalkmıştı.

2. YUNAN SÖMÜRGELEŞMESİ VE YUNAN TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Doğu Akdeniz'de Yunan Sömürgeleri. Soyluların baskıcı yönetimi ve bunun sonucunda ortaya çıkan köylülerin yoksullaşması çok sayıda Yunan çiftçiyi Ege dünyasının ötesinde yeni vatanlar ve yeni topraklar arayışına sevk etmiştir. Yunan tüccarlar yalnızca Kuzey Ege ile ticaret yapıyor değildi, onların gemileri Pontus adı verilen ve bizim Karadeniz olarak bildiğimiz büyük kuzey denizine bile girmişlerdi. Bu uzak bölgelerdeki Taş Devri halklarının soyundan gelenler Yunanistan'ın bağlantısız çiftçilerine kendi ticaret istasyonları arasında bulunan bol miktarda toprağı bir kez daha yeni bir hayata başlamaları için sunmuşlardı. MÖ 600'den önce Yunan sömürgeciler aşağı Tuna Nehri boyunca geniş tahıl tarlalarına ve Karadeniz'in güneydoğu kıyıları üzerindeki eski Hitit yurdunun demir madenlerine ulaşarak, Karadeniz'i kendi kasabaları ve yerleşim birimleriyle kuşatmıştı.

Yunan genişlemesi, Anadolu'nun güney kıyıları boyunca, yaklaşık MÖ 700'de Kilikya'da Yunanların bir birimini yenilgiye uğratan Asurlu Sennacherib tarafından durdurulmuştu. Bu, Helenler ve Doğu dünyasının bir büyük gücü arasındaki en erken dönem çarpışma idi. Kıbrıs'taki Yunan sömürgesi uzun zaman boyunca Yunan dünyasının en doğudaki ileri karakolu olarak kalmıştı. Güneyde, Mısır'da onlar iyi bir şekilde karşılanmıştı ve orada, Nil Deltası'nda İskenderiye'nin önceli olan Naucratis'te bir ticaret kenti kurmalarına izin verilmişti. Deltanın batısında onlar nihayetinde Sirene kentini de kurmuştu.

Batı Akdeniz'deki Yunan Sömürgeleri. Erken dönem Yunan sömürgelerinin Amerika'sı bilinmeyen Batı idi. Çok sayıda Kolomb gemisini dünyanın uzak sınırları üzerindeki gizemli tehlikelerin bu tuhaf bölgesine itmişti. Kahramanların Kutsanmış Adalarda yaşadıklarına inanılıyordu. Denizciler Yunan kıyılarında batıya doğru bakarak yalnızca elli mil uzakta olan İtalya'nın topuğunun kıyılarını keşfedebiliyordu. Oraya bir kez geçtikleri zaman, Sicilya'nın etrafındaki kıyılara ve batıdaki uzak yerlere geçebiliyorlardı.

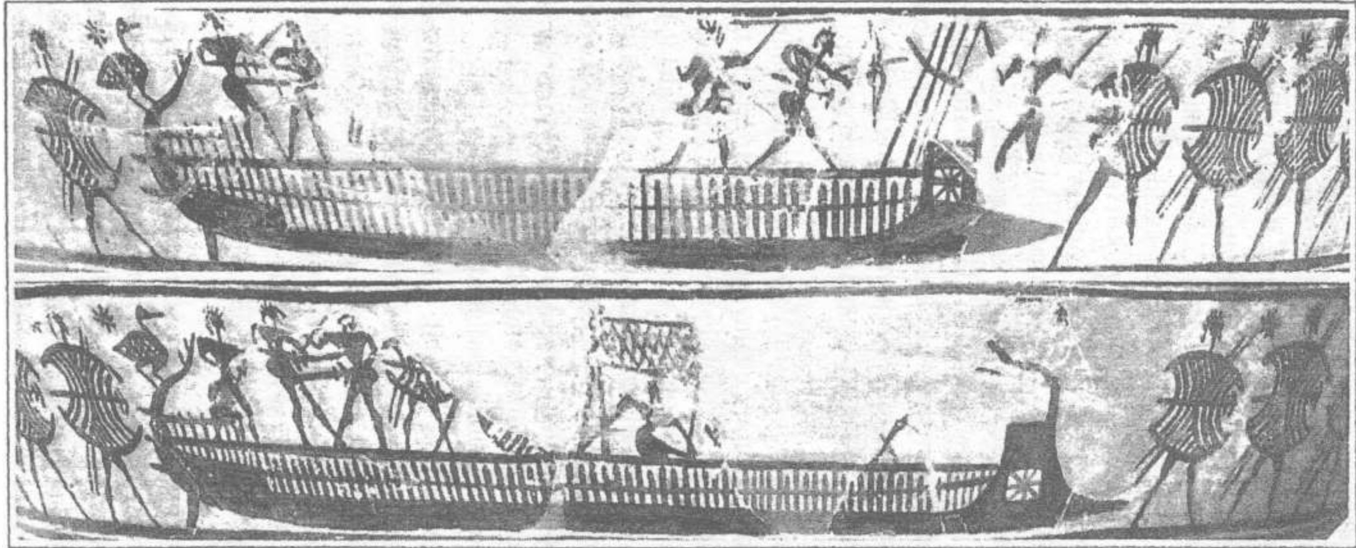
MÖ Altıncı Yüzyıla Kadar Yunanların ve Fenikelerin Sömürgeci Genişlemeleri

MÖ 750 dolaylarında, bu yeni Batılı dünyada sömürgeler ortaya çıkmıştı ve bir yüzyıl içinde topuk kısmından Napoli'nin kuzeyindeki bir noktaya kadar ilerlemişlerdi. Burada onlar Etrüsk yerleşim birimleri tarafından durdurulmuştu. İtalya'nın güneyindeki bu Yunan sömürgeler bölgesi Büyük Yunanistan olarak bilinmektedir. Yunan sömürgeciler benzer bir şekilde Sicilya'ya geçmişler ve oradaki Fenikeli Tüccarları, Fenikeli'lerin tutundukları adanın batı ucu haricinde sürmüşlerdir. Adanın güneydoğu köşesinde bulunan Siraküza kısa sürede Yunan dünyasının en güçlü olmasının yanı sıra en kültürlü kentine dönüşmüştür. Daha sonraları Fransa'nın kıyısı üzerinde kalan Marsilya'da, batılı Yunanlar Rôn vadisindeki ticareti denetim altında tutan bir kasaba kurmuştur ve Tartessus gümüş madenlerinin çekiciliğine kapılmıştır. Onlar hatta İspanya'nın Akdeniz kıyılarına kadar ulaşmıştır.

Yunan Ticaret ve Endüstrisinin Gelişimi. Yunan sömürgelerinin dikkat çekici yayılımı Yunan vatanının şehirleri için ticaret ve imalatta büyük bir artışa yol açmıştır. Yeni sömürgelerin kendi gereksinimleri olmasının yanı sıra onlar ayrıca daha iç kısımdaki yerleşim birimleriyle anlaşmalara sahipti ve böylece büyük bir pazar Yunan emtiaları için açılmıştı. Uzun zaman evvel, Yunanistan'ın ticaret gemileri, uzak kasabalara Yunan metal işleri, dokunmuş mallar ve güzel çömlekler taşıyarak, Akdeniz'in kıyıları boyunca kendi yolunda ilerliyordu.

Onlar ya hammadde ya da tahıl, balık ve kehribar gibi gıda ürünleri veya kuzey İtalya'daki Etrüsk şehirlerinden muhteşem bronz objeler gibi işlenmiş ürünleri geri getirmişlerdi. Yunan ev halkı, yıllık şenliklerde veya Delos adasındaki pazarda Batının Etrüsk bronzları ile Doğudan gelen canlı renklerdeki halılar ve değerli gümüş kapları yan yana sergiliyorlardı.

Atina'nın Ekonomik Gelişimi. Atina, İyonya şehirlerinden çok daha sonraları ticari açıdan önemli hale gelmiştir çünkü başlangıçta şehirde ihraç etmeye değecek değerde hiçbir şey yoktu. Attika toprağı Atina'nin soylulara ait olan doğusundaki iç kısım haricinde verimli değildi. Bunun sonucu olarak, ithalat karşılığı

ŞEKİL 38. Yaklaşık MÖ 700 Döneminin Atina'ya Özgü Bir Vazosunun Üzerine Resmedilmiş İki Deniz Savaşı

Yukarıdaki tekne karaya çekilmiştir ve böylelikle dümende hiç kimse yoktur; aşağıdaki tekne denizdedir ve dümende bir adam bulunmaktadır. Her iki teknenin her bir ucunda bir yarım tabliye vardır. Pruvadaki bir koçbaşı bunların ticaret gemileri değil savaş gemileri olduğunu gösterir. Her iki teknede yumruk yumruğa savaşan insanlar vardır. Üstteki teknenin pruva kısmında bir adam mızrak atar ve bir başkası kargı fırlatmak üzere olan düşmanlardan birine bir ok atmaktadır. Aşağıdaki teknenin kıç kısmında iki adam kılıçlarla savaşmaktadır. Aşağıdaki teknenin ortasında oturan adamın yaralanmış mı olduğu yoksa yelkenleri yönlendirmeye mi çalıştığını anlamak zordur (Metropolitan Sanat Müzesi'nin izniyle).

değiştokuş yapmak için gemilere yükleyebilecekleri hiçbir tarımsal ürün yoktu. Ancak daha sonraları Atina çömlek üretimi ile önemli bir endüstri kenti olarak gelişmeye başlamıştı. Zaman içinde, bu endüstri öyle bir gelişme gösterdi ki, Atinalı çömlekçilerin atölyeleri şehrin büyük bir kısmını doldurdu. Bulunmuş olan imzalı Attika vazolarını inceleyerek, en erken dönem başlangıcından Atina'nın Yunan şehirlerinin ticari liderine dönüştüğü zamana kadar yükselişinin ve yayılmasının izini sürebiliriz.

Tarım öylesine iyi bir şekilde idare ediliyordu ki, Atina birkaç yüzyıl boyunca refah içindeydi. Çiftlik ürünlerinin neredeyse tamamının devletin dışına gönderilmesine izin verilmiyordu, halkın beslenmesi için kullanılıyordu. Ancak üzüm ve zeytin ağaçları öylesine boldu ki çiftçilerin şarap ve zeytinyağı ihraç etmesine izin veriliyordu. Bu ürünler Akdeniz'in tüm limanlarına Atina'da üretilen çömlek vazolar içinde gemilerle taşınıyordu ve geri dönen gemiler sığır, post, kereste, balmumu, salamura ve kurutulmuş balık, tuz ve Atinalıların ihtiyaç duyabilecekleri ilaçları getiriyordu.

Gemilerin Gelişimi. Gelişen dış ticaret gemi yapımcılarını eski elli-kürekli kadırgalardan çok daha büyük gemiler inşa etme konusunda teşvik etmişti. Yeni ticaret gemileri çağlarca önce Mısırlılara özgü bir icat olarak ortaya çıkmış olan yelkenlerle idare ediliyordu. Ancak onlar öylesine büyüklerdi ki, artık karaya çekilemiyordu. Bunun sonucu olarak korunaklı limanlar gerekliydi ve gemi çapası artık icat edilmişti. Bu yük gemilerinin korunması daha etkin savaş gemilerinin inşa edilmesi talebini doğurdu ve savaş gemileri ve ticaret gemileri arasındaki ayrım ortaya çıktı. Korint ilk tabliyeli savaş gemisinin üretilmesinden övünmektedir—bu, savaşçılara yukarıda daha fazla alan ve daha iyi tutunma olanağı veren ve aynı zamanda aşağıdaki kürekçileri koruyan büyük bir gelişmeydi. Savaş gemileri rüzgârdan bağımsız olmak zorundaydı ve bu nedenle halen küreklerle sevk ediliyordu. Kürekçiler, her biri tek küreği idare ederek, aynı bank üzerinde üç sıra halinde düzenlenmişti. Böylece bir eski "elli-kürek" gücü deniz aracının ebatı büyütülmeksizin üç kat artırılabilirdi. Bu gemiler *üç sıra kürekli kadırga* diye adlandırılıyordu ve MÖ 500

dolaylarında kullanılıyordu. Helenler deniz üzerindeki üstün donatısıyla ve kendi endüstrilerinin bariz gelişimiyle kısa sürede Akdeniz pazarlarında Fenikelileri (s. 157) geride bırakıyordu.

Yunanların Madeni Paralar Kullanmaya Başlaması (MÖ Yedinci Yüzyıl Başları). Bu sırada Yunan ticareti madeni paranın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte büyük ölçüde basitleşmişti. MÖ 700'den uzun olmayan bir süre sonra, Anadolu'daki Lidya kralları, Doğuya özgü geleneği (s. 94) takip ederek, gümüşün sabit bir ağırlık yumrusu şeklinde kesilmesini başlatmıştı. Bunlar, değerinin devlet tarafından güvence altına alınmış olduğunu göstermek için kralın veya devletin bazı simgeleriyle mühürlenmişlerdi ve bilinen en eski madeni paralardı.

Bu büyük kolaylık Yunan tüccarlar tarafından hızla değerlendirildi ve onlar tarafından benimsendi. Atinalılar tarafından en fazla kullanılan madeni para on sekiz ila yirmi sent değerinde olan bir gümüş yumru idi. O, bir *drahmi* diye adlandırılmıştı. Bir drahminin satın alma gücü o dönemde günümüzde olduğundan çok daha büyüktü. Örnek olarak, bir koyun bir drahmi ediyordu, bir öküz beş drahmi değerindeydi ve yılda beş yüz drahmi gelirine sahip olan bir toprak sahibi zengin bir adam olarak görülüyordu.

Para Sahibi Bir Sınıfın Yükselişi. Yunan zenginliği daha önceden toprak ve hayvan sürülerini içeriyordu fakat şimdi insanlar para biriminde zenginlik biriktirmeye başlamışlardı. Krediler açılıyordu ve borç para vermenin faizlendirilmesi geleneği Doğudan içeri girmişti. Faiz oranları, bazen yüzde 18 kadar, yüksekti. Çiftçiler gibi hiçbir zaman zenginlik umudu içinde olamamış insanlar zenginleşiyordu. Artık ticaret alanında büyük miktarda para elde eden bir insanlar sınıfı –bir orta sınıf– yükseliyordu. Onlar ne soylu ne de köylüydü. Bu müreffeh insanlar yönetimde kendilerine pay verilmesi talebinde bulunuyordu. Onlar artık önemsiz olarak değerlendirilmeyi reddetmişlerdi ve kamu işlerinin yönetiminde isteklerinin değerlendirmeye alınmasında ısrarlıydılar. Onlar kısa sürede çok fazla etki gücü elde ettiler ve soyluları kendilerine danışmaya mecbur kıldılar.

3. DEMOKRASİNİN YÜKSELİŞİ VE TİRANLAR ÇAĞI

Küçük Çiftçinin Konumu. Paralı olan veya sermayedar sınıf bu şekilde yükselirken, kendi toprakları üzerindeki çiftçinin konumu değişmez bir biçimde daha kötüye gidiyordu. Onun tarlaları, her biri bir ipotek göstergesi olan, taşlarla işaretlenmiş şekilde bulunuyordu. Yunanlar bu şekilde işaretleme yapmaya alışkındı. Zengin kredi verenler bu ipotekleri kaldırıyor ve toprakların sahipliğini ele geçiriyorlardı ve bedbaht toprak sahipleri köle olarak satılıyor veya bu tür bağlardan kurtulmak için yurt dışına kaçıyorlardı. Denetimi elde bulunduran soylular durumu düzeltmek için az şey yapmıştı. Dahası, zengin tüccarlar kendi yöntemleriyle soyluluk satın alıyordu. Daha yoksul sınıfların içinde bulunduğu kötü durum öylesine ümitsiz bir hal almıştı ki pek çok kentte isyan tehdidi oluşmuştu.

Tiranların Yükselişi (MÖ 650-500). Antik Yunanistan'da şehir yönetimini denetim altında tutma fikrinden hoşlanan insanlar vardı. Bu tür insanlar genellikle lider olarak doğmuştur ve Yunanistan'da onlar liderliğe aşina olan soylular sınıfından gelmişti. Bu soylular, insanlar tarafından desteklenerek, büyük bir takipçi kitlesi elde etmişti ve bazen devletin denetimini ele geçirmişlerdi.

Liderliğin bu yeni türü, hiçbir kraliyet nesebi olmayan ve devlet denetimini zorla ele geçirmiş olan eskinin krallarından ayrılmıştı. İnsanlar ona antik dönem kraliyet kökeni sebebiyle saygı göstermemişti; bu nedenle onun konumu her zaman için sağlam olmayan bir durumda kalmıştı. Yunanlar böyle bir kişiyi, şimdi olduğu gibi, o dönemde yalnızca bir suçlama terimi şeklinde kullanıyordu. "Tiranlık" sözcüğü bu hükümdarın sahip olduğu yüksek konum terimi olmaktan ibaretti. Bununla beraber, Yunanlar bu tür bir hükümdar altında artık özgür olamayacaklarını hissetmişti ve bir "tiran" katledicisi bir kahraman ve devletin bir kurtarıcısı olarak takdir ediliyordu. Tiranlara karşı önyargı olmasına karşın onlar insanların haklarının ilk destekçileriydi. Onlar ayrıca kamu anıtları, sanat, müzik ve edebiyata çok fazla ilgi göstermişti.

En Erken Dönem Yazılı Kanunname. Bu zamana kadar Yunan yasaları yazıya dökülmemişti, sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştı. Bir yargıcın yasaları kendisine en büyük hediyeyi veren kişi lehine eğip bükmesi çok kolaydı. İnsanlar artık yasaların yazıya dökülmesi talebinde bulunuyorlardı. Atinalılar büyük bir mücadele sonrasında, yaklaşık MÖ 624'te Draco adlı bir adam tarafından düzenlenmiş olan böyle bir yazılı kanunnameye sahip olmuşlardı. O son derece sert bir kanunname idi; bunun sonucu olarak "Drakon'yen" sıfatı "acımasız" anlamına gelmektedir.

Solon'un Reformları. Ancak yasaların yazıya dökülmesi herkesin ihtiyaçlarını karşılamamıştı ve Atina'daki huzursuzluğu dindirmemişti. MÖ 594 yılında, Solon adındaki bir soylu *archon* (s. 168) olarak seçilmişti ve yoksulların bedbaht durumunu düzeltmek için tüm gücüyle uğraşmıştı. Topraklar üzerindeki tüm ipoteklerin geçersiz olduğunu ilan etti ve bir vatandaşın özgürlüğünü tehdit eden tüm büyük kredi iddialarını geçersiz saydı. Ayrıca soyluların sahip olabileceği toprak miktarına bir sınırlama getirdi. Borçları nedeniyle köleleştirilmiş olan tüm insanlara özgürlüklerini verdi. Buna ilave olarak, bir insanın kendi borçluluk durumunun güvence bedeli olarak bedeninin kabul edilmesini yasa dışı saydı.

Solon ayrıca bir davayı kaybetmiş olan herhangi bir kişinin vatandaşlar jürisine başvurabilecekleri bir yasa yaptı. Kanunlardaki bu tür düzenlemeler bir vatandaşın haklarının güvence altına alınması olasılığını büyük ölçüde artırmıştı. Solon'un yasalarının tümü yazılıydı ve onlar tüm özgür bireylerin mahkemelerde eşit haklara sahip olduğu ilk Yunan kanunnamesini oluşturdu. Bu yasaların bazıları günümüze kadar ulaşmıştır ve halen yürürlüktedir.

Üstelik Solon devletin denetiminde herkese söz hakkı veren yeni bir yapı oluşturdu. O, gelir miktarlarına göre derecelendirdiği dört vatandaşlık sınıfı tanıdı. Zengin soylular en yüksek makamlara sahip olabilecek tek sınıftı ve köylülere yalnızca daha düşük makamlara sahip olma izni verilmişti. Her ne kadar yönetim soyluların elinde kalmış olsa da, en sıradan özgür insan artık

halk Meclis'inde oy verme hakkına sahip oluyordu. Meclis'in işleyişinde bir rehber olarak dört yüz üyeli bir Konsey oluşturulmuştu. Bu yeni konsey, Areopagus adlı bir İhtiyarlar Konseyi ile birlikte var olmuştu. Areopagus konseyi artık bir danışma kurulu olarak eylemde bulunacaktı ve kendisini yasaların korunması ve uygulanmasına adayacaktı.

Atina'daki Tiranlar. Solon'un iyi çalışmalar yapmasına karşın, güçlü ve soylu ailelerin birinin üyesi olan Pisistratus nihayetinde tiran olarak Atina devletinin denetimini ele geçirmişti. O, büyük bilgelik ile yönetmişti ve Atinalıların pek çoğu ona sadık desteklerini vermişti. Pisistratus sayısı artan nüfusu beslemek için Attika'daki yetiştirilen tahılın yeterli olmadığını gördü ve Atina için, Karadeniz'in kuzey ve batı limanlarından gemilere yüklenen tahıl hasatlarına erişim araçlarını elde etmenin gerekliliğinin farkına varmıştı. Bu nedenle, küçük bir savaş filosu inşa ederek, Çanakkale Boğazı'nın ağzındaki bir kent olan Sigeum'u ele geçirdi. Pisistratus Atina'da çok sayıda kamusal düzenlemeler yaptı ve becerikli zanaatkârların başka şehirlerden Atina'ya gelmesini teşvik etti. Böylelikle endüstriyel sanat büyük ölçüde canlandırılacaktı. Atina'da imalat ve ticaret daha önce hiç olmadığı kadar gelişti ve Pisistratus öldüğü zaman Atina artık inşa edildiği zamandan çok daha büyük bir yerdi. Ancak Pisistratus'un oğulları, kabiliyetli olmalarına karşın, Atinalıların desteğini elde edememişlerdi. Onlardan biri öldürülmüştü ve diğeri nihayetinde kaçmaya mecbur kalmıştı. Böylece, MÖ 500'den kısa bir süre önce Atina tiranlardan kurtulmuştu.

Kleistenes'in Reformları. İnsanların Kleistenes adlı bir soyluyu desteklemelerinin gerekçesi oy verme sisteminde çok sayıda reform yapması ve yönetimin işleyişinde insanlara paylaşmak için daha büyük bir fırsat sunmuş olmasıydı.

Kleistenes yeni bir tiranlığın yükselmesini önlemek için insanların yılda bir kez devlet için tehlikeli olan herhangi seçkin vatandaşı ilan edecek şekilde oy vermeleri ve o kişinin on yıl için sürgüne gönderilmesini sağlayan bir yasa oluşturmuştu. Bir

vatandaşın, bir kişiye karşı oyunu kullanmak için pazar yerleri etrafında bulunan kırık bir çömlek parçasını alıp üzerine sürgün edilmesini istediği kişinin adını yazması ve onu oylama kupasının içine atması yeterliydi. Bu türden bir çömlek parçasına bir *ostrakon* adı verilmişti. Bir adam için kırık çömlek parçası verilmesi kelimenin gerçek anlamıyla onun sürgüne gönderilmesi anlamına geliyordu. İnsanlar bu ve başka şekillerde yönetimde etkin bir rol üstlenebiliyordu ve böylece Atina büyük ölçüde bir demokrasiye sahip olmuştu.

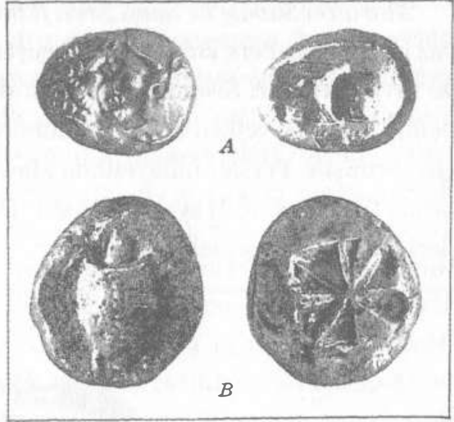
Sparta'nın Genişlemesi. Bu sırada Sparta da güç açısından büyük oranda gelişmişti. Spartalılar kendi askerî başarılarını Peloponez yarımadasının üçte birinden fazlasını elinde tutana kadar sürdürmüştür. Sonuçta MÖ 500 yılından uzun zaman önce Spartalılar komşu devletleri, Peloponez'in neredeyse tamamını içerecek şekilde Sparta Birliği adı altında bir birleşmeye zorlamıştı.

Spartalılar hiç çiftçilik yapmamıştı ve kendilerini zanaatkarlık ile meşgul etmiyorlardı. Onlar hemen yakındaki komşularını serf konumuna düşürüyorlardı ve bu serfler toprağı sürüyordu ve gerekli olan birkaç demir alet edevatı üretiyorlardı. Zenginlik toprak ve serfler terimleriyle ölçülüyordu. Serfler Spartalı toprak sahibi aristokraside sayıca büyük ölçüde artarken, aristokratlar sürekli olarak bir serf kalkışması korkusu içinde yaşıyordu ve kendi şehirlerini silahlı bir kampa dönüştürmüşlerdi. Spartalılar Yunanistan'ın en büyük askerlerine dönüşmüşlerdi ve sonuç olarak Sparta'nın bir sonraki yüzyılda pek çok defa Yunan devletleri üzerinde kendi iradesini empoze etme olanağı bulmasının keyfini sürmüştü.

4. PERSLERİN AVRUPA'YI İSTİLA ETMESİ

Perslerin Ege'ye Doğru İlerlemesi (MÖ 546). Yunan şehirleri kendi ticaretlerini geliştirirken ve Batı Akdeniz boyunca sömürgeler kurarken, Medler ve Persler Doğu'da güçlü bir imparatorluk inşa ediyorlardı. Persler Anadolu'nun Yunan şehirlerine kadar batıya doğru kendi fetihlerini genişletmeyi sürdürmüştü. Yunanlar

uygarlık alanında kendi dikkat çekici süreçlerinin ortasındayken (ss. 260-265) birdenbire kendi özgürlüklerini kaybettiler ve kendilerini bizatihi Pers'in tebaası olmaya zorlanmış halde buldular. Birleşmiş olsa bile, ufak Yunan devletlerinin antik Doğu'nun tüm ülkelerini denetim altında tutan Doğulu büyük imparatorluğa başarılı bir şekilde direnebilme olasılığı düşük görünüyordu. Yine de İyonya şehirleri Pers hükümdarlarına karşı başkaldırma cesareti göstermişlerdi.

ŞEKİL 39. Persepolis'te Kral Darius'un Hazine Dairesi'nden Madeni Paralar

A, Lidya Kralı Karun tarafından bastırılmış olan altın madeni paradır (MÖ 561-546). Ön yüzünde karşı karşıya olan iki hayvan başı vardır—sol tarafta bir aslan (sağa bakmakta) ve sağ tarafta bir boğa (sola bakmaktadır); öbür yüzünde kare şeklinde iki mühür vardır (yeni damgalanmıştır). Onlar madeni paranın damgalanması için yerleştirilmiş olan metal yumru arasındaki iki zarın (bloğun) üstte olanı ile bırakılmış izdir. B, olasılıkla madeni para basmış ilk Avrupalı kasaba olan Aegina tarafından basılmış "tosbağa" adlı paradır. Ön yüzünde bir deniz kaplumbağasının figürünü taşır. Arka yüzünde sekiz kısma bölünmüş bir kare damga vardır. Bu madeni para çok ilkeldir ve MÖ yedinci yüzyılın başları kadar eski tarihli olabilir. En ilginç tarafı Avrupa'da o zamana dek basılmış olan ilk para olduğu söylenilen bir madeni paranın Darius'un kabul salonundaki başka paralar arasında olmasıdır. Bu kuruluş akçesi Şikago Üniversitesi'nin Şark Enstitüsü tarafından keşfedilmiştir.

Avrupa'nın İlk Pers İstilası. Atinalılar, bu başkaldırıyı takip eden mücadele sırasında İyonya'lı akrabalarına yardımda bulunmak için yirmi gemi göndermiştir. Bu eylem Pers kralı Darius'un Avrupa'ya bir ordu getirmesi için bir bahane teşkil etmiştir. Perslerin Çanakkale Boğazı'na kadar uzun yürüyüşü ve oradan Trakya'ya geçmeleri onlara çok sayıda adama mal olmuştur ve Pers ordusu ile birlikte hareket eden filo Athos Tepesi'nin yüksek çıkıntısını dolanmaya çalışırken enkaz haline gelmiştir (MÖ 492). Yunanistan'a doğru bu ilerlemeden bu nedenle vazgeçilmiş, bunun yerine Ege boyunca deniz yoluyla Yunanistan'ı istila etme planı yapılmıştır.

Maraton Savaşı ile Sona Eren İkinci Pers İstilası. MÖ 490'ın yaz başlarında Pers kuvvetlerini taşıyan büyük bir nakliye filosu ve savaş gemileri Sisam Adası'ndan dışarı doğru yayılmış, Ege denizi boyunca yelken açmış ve Euboea ve Attika arasındaki geçite girmiştir. Persler nihayetinde Maraton Koyu'nda Attika kıyılarına (harita, s. 188) ayak basmıştır. Doğrudan doğruya Atina'ya ilerleme niyeti taşımaktadır.

ŞEKİL 40. Maraton'da Yenik Düşmüş Yunanlar Anısına bir Anıt Olarak Yükseltilmiş Höyük

Höyük yaklaşık on beş metre yüksekliğindedir. 1890'da yapılan kazılar savaşta yenik düşmüş olan yüz doksan iki Atinalı vatandaşın bedenlerinin onun altında olduğunu meydana çıkarmıştır. Silahlarının ve cenaze töreni vazolarının bazıları onlarla beraber gömülmüştür ve bunlar şimdi Atina'daki Ulusal Müze'dedir.

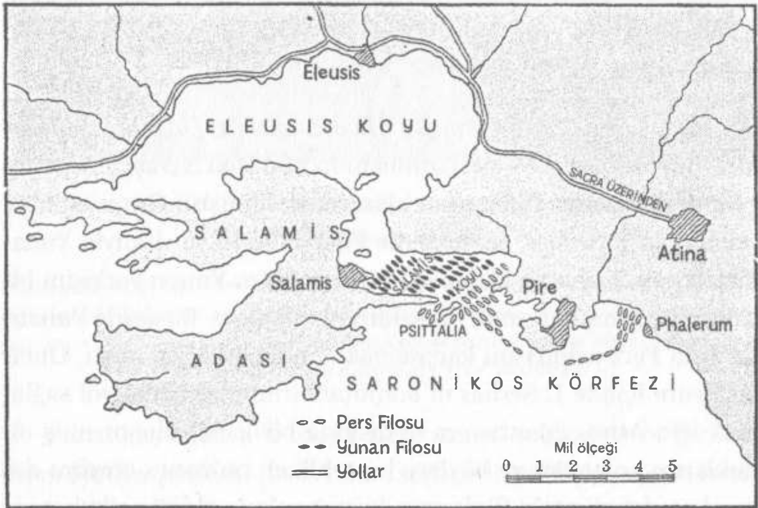
Yunan devletlerinde büyük heyecan ve kargaşa vardı. Başkaldıran İyonya şehirlerinin Persler tarafından yenilgiye uğratılması ve özellikle Milet'in yağmalanması Yunanların korkularını artırmıştı. Sparta'dan yardım beklentisi içinde olarak ümitsizce bir telaşla haberciler gönderdikten sonra, Atinalı vatandaşlar kendileri için aziz olan kenti kurtarmaya çalışmıştır. Darius, Atinalıları hazırlıksız bulacağını düşünerek büyük bir ordu göndermemişti. Pers kuvvetleri olasılıkla yirmi bin askerden daha fazlasına sahip değildi fakat Atinalılar en fazla bu sayının yarısından biraz fazlasını savaş alanına sürebilirdi. Onlar adına talihli olarak, bu

askerler arasında Miltiades adlı becerikli bir komutan vardı. O Atinalıları Pers saldırısını Atina'da beklememeye, bunun yerine yarımada boyunca ilerlemeye ve Pers ilerlemesine engel olmaya ikna etmişti. Maraton ovası üzerine kamp kurmuş olan Persler Atina'ya doğru ilerleme girişiminde bulundukları zaman, Attika ordusuyla karşılaşmışlardı. Bunu takip eden savaş yay ve mızrak arasındaki bir rekabetti; Pers yayları yakın mesafede kullanışsız iken Yunan mızrakları her yerde ölüm ve korku saçıyordu. Persler kendi gemilerine kaçarken savaş alanında altı binden fazla ölü bırakmışken, Atinalılar iki yüzden daha az insan kaybetmişti. Pers kumandanı Attika yarımadasının etrafına yelken açıp Atina limanının önünde filosuyla birlikte göründüğü zaman karaya ayak basma girişiminin beyhude olacağını anlamıştı, çünkü muzaffer Atina ordusu şehrin yanında hâlihazırda kamp kurmuştu. Bundan dolayı Persler gözden uzaklaşmıştı ve nihayetinde Darius'un büyük Asya filosunun ortadan kaybolmasını izleyen Atinalı vatandaşların neşe dolu duygularını hayal edebiliriz.

I. Serhas'ın Tahta Çıkması; Themistokles'in Liderliği ve Planları. Büyük Darius (s. 133) ordusunun Maraton Savaşı'nda yenilgiye uğramasının intikamını alamadan ölmüştü. Onun oğlu ve selefi olan I. Serhas, bu nedenle Fenikelilerin yardımıyla Yunanistan'dan Sicilya'ya kadar hat boyunca tüm Yunan yerleşim birimlerine geniş kapsamlı bir saldırı planlamıştı. Bu arada Yunanlar yeni Pers saldırısını karşılamak için hazırlık yapmıştı. Onlar kısa süre içinde I. Serhas'ın komutanlarının kestirme yol sağlamak için Athos çıkıntısının arkasında bir kanal oluşturmuş olduklarını anlamıştı ve böylece bu tehlikeli noktanın etrafını dolaşırken daha önceki filolarının başına gelmiş olduğu gibi benzer bir felaket riskinden sakınmışlardı. Themistokles onların planını keşfettiği zaman Atina Meclisi'ni yaklaşık yüz seksen adet üç sıra kürekli kadırgalık büyük bir filo inşa etmeye ikna etmişti. Böylece Yunanlar ilk kez olarak hem denizden hem de karadan Pers ilerlemesini karşılamak için hazırlanmıştı.

Themistokles tarafından şimdi planlanmış olan ustaca eylem planı, Pers ilerlemesinin planına tam olarak karşılık geliyordu.

Asyalılar birleşik bir kara ve deniz kuvvetiyle geliyordu; ordu ve donanma filosu Yunan anakıtasının her bir kıyısına birlikte hareket ediyordu. Bu durumda Themistokles'in planı *ilkin* Pers filosunu tam güç ile karşılamak ve mümkün olduğunca çabuk kesin sonuca ulaştırıcı bir donanma savaşı yapmaktı. Eğer zafer kazanılırsa, Yunan filosu ardından Yunanistan'ın doğu kıyılarına yelken açabilecek ve Pers ordusunun tedariklerini kesebilecekti. Küçük Yunan ordusunun Perslerin geniş kara kuvvetleriyle savaşması yönünde hiçbir girişim olmamak zorundaydı. Tersine, çok az adamla savunulabilecek dar kuzey geçişlerinde mümkün olduğunca uzun zaman onların oyalanması gerekiyordu. Persler, savaşta tüm Yunan devletlerinin birlikte hareket etmesi yönündeki çabalarına karşı, başarılı değildi. Gerçekten de, Themistokles'in Spartalıları Atina ile birleşmeye ve sefer için planlarını kabul etmeye ikna edebilmesi birleşik Yunan filolarının oluşmasını sağlamıştı.

Salamis Savaşı

Salamis adası Attika'dan Eleusis Koyu'na giden dar bir kanalla ayrılmıştır. Bu kanal giriş kısmında alçak kayalık Psittalia adası ile ikiye ayrılmıştır. Pers filosu sağ taraftan (güney) içeri girmiştir ve Pire limanı ve Salamis adası arasında kuzey yönünde bir hat boyunca çekilmiştir. Ancak geçitten girme emri verildiği zaman, Psittalia'nın konumu sayesinde, Pers gemileri uzun bir cephe boyunca ilerleyemeyecekti çünkü Yunan filosu onu saracaktı. Persler bunun yerine, sütunlar halinde set oluşturan adanın her bir tarafından geçmişti ve soldan (Psittalia'nın kuzeybatısı) eylemde bulunan Yunanlardan yan saldırıya maruz kalmışlardı. I. Serhas tarafından Psittalia'da konumlanan Pers birliklerinin tümü Yunanlar tarafından katledilmiştir.

Perslerin Attika'ya İlerlemesi ve Salamis Savaşı. MÖ 480 yılının yazında Asya ordusu Euboea adasının en batı noktasının tam karşısında olan Thermopylae geçişine yaklaşmıştı (harita, s. 188). Onların filoları orduyla birlikte ilerlemişti. Asyalı konuk iki yüz binden fazla adama sahipken, devasa filo belki de üçte ikisi savaş gemisi olan bin gemi içeriyordu. Sparta kralı Leonidas, Thermopylae geçişinde Persleri denetim altında tutmak için yaklaşık beş bin adam yönlendirmişken, üç yüzden az üç sıra kürekli kadırgadan oluşan Yunan filosu Euboea'nın kuzey kıyısı üzerinde bulunan Artemisium'da Pers donanmasını tutmaya çalışıyordu. Persler şimdi, karadan ve denizden iki yan eylem girişiminde bulunmuştu—biri kenardaki Leonidas'ın küçük ordusuna darbe indirmek için dağların üzerinden ve diğeri benzer bir şekilde Yunan filosuna arkadan saldırmak için Euboea adası etrafından. Bir fırtına yandan saldıran Pers gemilerini yok etmişti fakat Pers birlikleri geçişin etrafından tırmanmada başarılı olmuştu ve Leonidas'ın kuvvetlerini tümüyle yok etmişti.

Spartalıların ve müttefiklerinin ana ordusu şimdi, Yunan kara kuvvetlerinin bir başka savunma duruşunda bulunma umudu taşıyabileceği tek nokta olan Korint Kanalı üzerine çekilmişti. Pers ordusu Thermopylae'den güneye doğru hareket ederken gözü pek Themistokles Atinalılar nüfusunu bir araya toplamıştı ve onları gemilerle Salamis ve Aegina küçük adalarına ve Argolis kıyılarına taşımıştı. Bu sırada Persler Attika'ya girmişti ve önlerine çıkan her şeyi yakarak ve talan ederek, Atina'ya doğru ilerlemişlerdi. Themistokles ustaca bir beceriyle tereddütlü Yunan liderlerini bir araya toplayarak, I. Serhas'ı Yunan filosunun koydan sıvışmak üzere olduğu şeklinde bir sahte mesaj aracılığıyla saldırmaya ikna etmişti. Yunan donanması akıllıca bir şekilde Salamis adası ve Attika anakıtası arasındaki dar sularda kendi konumunu almıştı. Orada Pers gemileri alan yoksunluğu nedeniyle manevra yapmanın olanaksız olduğunu anlamıştı. Kocaman Asya filosu kısa sürede karmaşa içine düşmüştü.

Savaş tüm gün boyunca sürmüştü ve Salamis Koyu'na karanlık çöktüğü zaman, Pers filosu neredeyse tümüyle yok olmuştu.

I. Serhas artık ordusunun muzaffer Yunan filosu tarafından Asya'dan koparılmaması için mücadele veriyordu. Bu sebeple Çanakkale Boğazı'na geri çekilmişti ve Asya'ya geri gitmişti.

Perslerin Son Yenilgisi. Her ne kadar I. Serhas'ın kendisi Yunanistan'dan geri çekilse de, kışı geçirmeleri için Teselya'da belki de elli bin kişiden oluşan bir ordu bırakmıştı. Bir sonraki ilkbaharda, Atina, Sparta ve başka müttefiklerin birleşik orduları, Sparta kralının liderliği altında, Persleri ezici bir üstünlükle yenilgiye uğratacakları yer olan Platea'da düşman kuvvetleriyle karşı karşıya geldi. Yalnızca Avrupalı Yunanistan değil, ayrıca İyonya Asya despotizminden kurtulmuştu; bu sırada Anadolu tarafına geçmiş olan üç sıra kürekli kadırgalar Pers filosunun geri kalanını püskürtmüş ve yok etmişti. Atinalılar artık Çanakkale Boğazı'nı denetim altına almışlardı ve böylece daha ileri Pers istilasına karşı Asya'dan Avrupa'ya geçişi kapatmıştı. Hiçbir Pers ordusu bir daha Avrupalı Yunanistan'a ayak basmayacaktı.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Yunanistan'daki coğrafik etkenler tüm Yunanların politik bir birlik oluşturmasında leyhte bir durum oluşturmuş mudur? Yakın Doğu'nun politik gelişmeleri Yunanistan'ınkinden nasıl ayrılmıştır? Demokrasi nedir?

2. Yunan sömürgeleşmesi için gerekçeler nelerdi? Karadeniz'deki Yunan sömürgelerinin Yunanistan'ın şehirleri için özellikle önemli olmasının nedeni nedir? Sömürgeleşmenin Yunan ticaretini ve endüstrisini nasıl etkilediğini açıklayın. Atinalılar tarımsal ürünlerin ihraç edilmesini neden yasaklamıştı?

3. Yunan çiftçi ipotek bedelini "ödeme" konusunda başarısızlık yaşadığında ne olurdu? Bir Yunan nasıl bir "tiran" olmuştu? Sizin düşüncenize göre, Solon'un reformları içinde halk için en fazla önemli olanı hangisiydi? İnsanlar Kleistenes'in reformlarından nasıl fayda sağlamıştı?

4. Darius ve I. Serhas neden Yunanistan'ı fethetmek istemişti?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *şehir-devlet, sömürgeleşme, ihracat, hammaddeler, ticaret gemisi, üç sıra kürekli kadırga, sermayedar sınıf, tiran, jüri, demokratikleşme, sürgün, insan hakları.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Yunan sermayedar sınıfının yükselişi üzerine sömürgeleşmenin hangi etkileri olmuştur?

2. İnsanlar neden yazılı yasalar talep etmiştir?

3. Tiranlar insanların savaş donanımını nasıl desteklemiştir?

4. Salamis ve Plataea savaşlarının önemi neydi? Bir Pers zaferinin Yunanların demokrasi ile olan deneyimleri üzerinde ne etkisi olabilir?

TARTIŞMA KONULARI

1. Yunan çiftçileri ve Amerikalı "paylaşımlı-ekinci"leri karşılaştırın.

2. Ticari düzenlemelerin erken dönem örneklerinin biri olan tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi Atina tarafından yasaklanmıştı.

3. Yunan "tiran" çağdaş "diktatör"den nasıl ayrılmıştır?

4. Vatanseverlik Yunanları Perslere karşı birleşmekten alıkoyabilirdi.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. THALLON, Readings in *Greek History*: 1) Yunanistan ticaretinin gelişimi, ss. 46-47; 2) Spartalı serfler, ss. 90-93, 96-97; 3) Pers'e karşı İyonya başkaldırısı, ss. 154-163; 4) Koşucu Pheidippides, ss. 169-170.

2. Tamamlayıcı. Yunan endüstrileri: BRITISH MUSEUM, *Guide to Greek and Roman Life,* ss. 132-178; GLOTZ, *Ancient Greece at Work*, ss. 127-143; McCLEES, *Daily Life of the Greeks and Romans,* ss. 109-120.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *kehribar, Marsilya, zeytinyağı, kanunname, Dardanelles (Çanakkale Boğazı), I. Serhas, Laurion.*

BÖLÜM VII • YUNAN DEVLETLERİ ARASINDA LİDERLİK MÜCADELESİ

ATİNA İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞİ • ATİNA'DA DEMOKRASİNİN GELİŞMESİ • ATİNA'YA KARŞI KOALİSYON VE PELOPONEZ SAVAŞLARI • YUNAN DEVLETLERİ ARASINDAKİ SON ÇATIŞMALAR • YUNAN POLİTİK SORUNLARININ DÜNYA SORUNLARINA DÖNÜŞMESİ

Yunan şehir-devletleri ortak düşmanları püskürtmek için cesurca birleşmişlerdi fakat savaş sona erdiği zaman kısa sürede dağılmıştı. Atina Doğu'dan doğrudan doğruya saldırılara maruz kalan İyonya şehirleri ve Ege Adaları ile savunma amaçlı birlik oluşturmada başarılı olmuştu; ancak Yunan şehir-devletleri çoğunlukla denetim altına girme eğiliminde değildi. Dahası, onlar birliklerini bir imparatorluğa dönüştürmenin etkilerini gördükleri zaman Atina İmparatorluğu'nun çöküşüyle sonuçlanacak bir dizi iç savaş meydana gelmişti. Yunanlar herhangi bir şehir-devletinin üstünlüğünü uzun süre hoşgörmezlerdi ve bu nedenle Yunanistan hiçbir zaman bir güçlü birleşik ulus oluşturamayacaktı.

---

1. ATİNA İMPARATORLUĞU'NUN YÜKSELİŞİ

Atina'nın Delian Birliği'ni Oluşturması. Her ne kadar Yunanlar Persleri üç kez yenilgiye uğratmış olsalar da, güçlü Doğu krallığının intikamını almasından halen korkuyorlardı. Atinalılar, Themistokles'in bilgece liderliği altında, güçlü bir donanma inşa etmişler ve Pire'de bir donanma üssü oluşturmuşlardı. Themistokles bir kuşatma durumuna karşı Atina'yı korumak için kenti ve deniz limanını güçlendirmeye karar vermişti. Bu durumda Spartalılar birleşik Yunan donanmalarını daha fazla komuta etmeyi reddettikleri zaman, büyük Atinalı filo Ege'nin sahibesi olmuştu.

Pers'ten gelen saldırılara maruz kalmış olan İyonya şehirleri ve Ege Adaları'nı kendi savunma amaçlı birliklerine katılmaya ikna etmek Atina için kolaydı. Bu şehirlerin daha zengin olanları gemiler için katkıda bulunmaya razı olmuşken, diğerleri birliğin hazine dairesine her yıl belli miktarda para ödeyecekti. Atina filoyu kumanda etme işini üstlenecek ve para toplayacaktı. Hazine

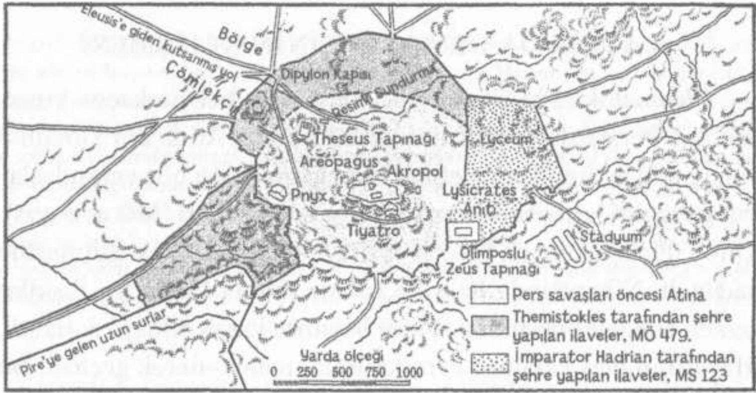
dairesi Delos adası üzerindeki Apollon tapınağı içinde oluşturulmuştu ve bu nedenle Delian Birliği olarak biliniyordu. Böyle bir birliğin bir imparatorluğa dönüştürülmesi devletleri yalnızca bir süreliğine Atina'nın tebaası haline getirmişti. Bu sırada Atina filosu Pers gemilerinin Ege'yi kullanmalarını önlemişti. Filo ayrıca İskiri adasından yelken açan korsan gemilerilerini sularından temizlemişti. Böylelikle Yunanların Doğu ile olan ticaretleri daha önce hiç olmadığı kadar gelişmişti. Bütün bunlar Sparta tarafından gitgide artan bir kıskançlıkla takip ediliyordu.

Orta Yunanistan

Atina'nın Tehlikeli Konumu. Atina, üç büyük lider –Themistokles, Cimon ve Perikles– yönetimi altında Yunanistan'ın en müreffeh ve güçlü kenti olmuştu. Ancak onun durumunda tehlikeli

ögeler vardı. Delian Birliği'ne katılmış olan Ege Adaları ve Anadolu kentleri başlangıçta Pers saldırısı tehdidinden uzak kalmaktan dolayı memnundu fakat onlar kısa süre içinde Atina'nın egemenliğine içerlemeye başlamıştı. Atina'nın denizleri özgür ve güvenli kılma sorumluluğunu üstlenmiş olduğunu unutmuş görünüyorlarken, Atina ise müttefiklerine kendi tebaaları gibi davranmaya başlamıştı. Adaların bazıları geri çekilmek istedikleri zaman Atina onların böyle yapmasına izin vermeyecekti. Bu durumda Atina kendi savaş filosunu gönderecek, onları kuşatacak ve gemilere katkıda bulunmaları adına onları haraç parası ödemeye zorlayacaktı. Bazen vatandaşları sürgüne gönderecek ve onların toprakları Atinalı yerleşimciler tarafından paylaşılacaktı. Zamanla, Atina filosunun bir kısmı, daimi görev şeklinde, Ege denizi dolaylarında yelken açacak ve zor kullanarak haraç parası toplayacaktı. Atina'yı memnun eden bu fonlar kendi şehirlerinin güzelleştirilmesinde bile kullanılacaktı.

Atina'nın Gelişimi

Atina'nın Tiranlığı; Birliğin Bir İmparatorluğa Dönüşmesi. Atina, müttefikleri Birlik içinde kalmaya zorlamanın yanı sıra nihayetinde birlik halklarının yerel meselelerine müdahale etmekten suçlu idi. Müttefiklerinin hiçbirine demokratik bir kuruma sahip olması izni vermediği bir dönem gelmişti. İlave olarak, müttefiklerin yargı gücü büyük ölçüde sınırlanmıştı çünkü belli başlı hukuki davalar yargı süreci için Atina'ya taşınmak zorundaydı.

Bu müttefik halkların hiçbirine Atina vatandaşı olma izni verilmezken, Atinalılar kendilerine memnuniyetle sadık bir destek ve adanmışlık sunabilecek çok sayıda vatandaş elde etmekten yoksun kalıyordu. Birliğin devletlerinden temsilciler konseyi için Birlik içinde hiçbir bütünleşme duygusu yoktu. Başlangıçta meseleler konusunda yönlendirme yapılırken bir süre sonra başka toplantı yapılmamaya başlanmıştı. Sonunda Atina tüm denetimi ele geçirdi ve müttefik devletleri istediği gibi yönetti. Delian Birliği bir Atina İmparatorluğu'na dönüşmüştü. Müttefiklerin pek çoğu başkaldırmış veya haraç ödemeyi reddetmişti. Bunlar "tebaa müttefikler" konumuna indirgenmişti. Anlaşmadan çekilen devletlerin bazıları yardım için Sparta'ya başvurmuştu ve hatta bazıları yakındaki eyaletlerde bulunan Pers valilerinden yardım istemişti. Sparta'nın Atinalı müttefiklerin savaşçısı olmayı kabul etmesine kadar Atina tiranlığı denilen yapı kırk yıl boyunca hakimiyetini sürdürmüştü.

2. ATİNA'DA DEMOKRASİNİN GELİŞMESİ

Themistokles'in Düşüşü. Themistokles her ne kadar Yunanistan'ı Perslerden kurtarmış ve daha sonra Atina'nın Yunanistan içinde üstünlük elde etmesini sağlamış olsa bile vatandaşların güvenini kaybetmiş ve sürgüne gönderilmişti (MÖ 472-471). Onun düşüşü kısmen Sparta'ya düşmanlık politikası gütmesine bağlıydı. Nihayetinde Pers ile vatana ihanet türünden ilişkiler içinde olmakla suçlandı ve ömrü boyunca kaçak olmaya zorlandı. Hayatının geri kalanını Pers kralına hizmet ederek geçirdi. Bu sırada, Pers savaşlarının son yıllarında sevilen bir kahramana dönüşen soylu sınıfının bir üyesi olan Cimon liderliğe yükselmişti ve Sparta ile ittifak içinde olan muhalif partinin şefi olmuştu. Cimon, serflerin bir başkaldırısında Sparta'ya yardım için askeri birliklerini donattıktan sonra, önerisi Sparta tarafından geri çevrilmiştir ve askeri birlikler evlerine gönderilmiştir. Bu durumda Atinalılar öylesine aşağılanmıştı ki halkın partisi gücü ele geçirmiştir ve Cimon desteğini kaybederek sürgüne gönderilmiştir (MÖ 461).

ŞEKİL 41. Atina'da Amerikan Okulu Tarafından Yapılan Atina Pazar Yeri (Agora) Alanında Gerçekleştirilen Kazılar

Biz doğrudan doğruya açıklık yerin başlamış olduğu modern Atina'nın evlerine doğru güney yönüne bakarız. Kazı yapılmış alan bu türden evlerle kaplanmıştı. Sağ tarafta (batı) fotoğrafın kapsama alanının hemen dışında Theseus tapınağı (şek. 42) vardır, uzak geri alanda ve sol taraftaki tümüyle görülemeyen alanda Akropol vardır. Kazı yapılmış alanda gördüğümüz harabe halindeki duvarlar antik dönemdeki Atina'dan çok daha sonralarının bina kısımları olmasına karşın, bu geniş açıklık alan üç bin yıldan daha fazla bir süre boyunca Attika yarımadasının uygarlığına ilişkin olguları ortaya koymuştur. Bu süreç bir Miken defin alanının içindekiler ile başlayacak ve MS on yedinci yüzyılın bir Bizans şapelinin fresklerini kapsayacaktır. Romalıların baş portrelerinin ilgi çekici örneklerinin dahil olduğu çok önemli sanat eserleri gün yüzüne çıkmıştır ve bin yıldan daha eski olan kitabeler bulunmuştur (Profesör Edward Capps'ın izniyle).

Halkın Artan Gücü. Cimon bir soylu olduğu için onun devrilmesi halkın partisinin soylularınki üzerinde kazandıkları gerçek bir zaferdir. Bunu, bir zamanlar yalnızca soylulardan kurulu olan Areopagus veya İhtiyarlar Heyeti üzerine bir saldırı takip etmiştir. Halk artık Areopagus'un görevlerini cinayet davaları ve devlet dini meselelerine sınırlayan yeni yasalar geçirmiştir ve böylece politik gücü onun elinden almıştır. Solon tarafından bir başvuru mahkemesi olarak (s. 176) tanıtılan vatandaş jürileri büyük ölçüde genişletilmiştir. En yoksul vatandaşların bu jürilerde

hizmet edebilmesi için, jüri görevine karşılık ödeme yapılmasına dair yasalar yürürlüğe girmiştir. Bu jüriler veya vatandaş mahkemeleri nihayetinde öylesine önemli hale gelmiştir ki, halkın meclisi tarafından yapılan yasaları biçimlendiren ve yorumlayan bir tür yargı birimini oluşturmuştur. Halk gerçekten yönetimi denetim altında tutuyordu. Buna ilave olarak, makam sahibi olma hakkı büyük ölçüde genişletilmişti. Hiçbir mülk sahibi olamayan emekçi sınıfının üyeleri haricinde tüm vatandaşlara *archon* makamına sahip olma izni veriliyordu. Vatandaşların devlet memuru olarak hizmet edebilmelerine olanak tanımak için, tüm memurlara maaş ödeniyordu. Bir istisna dışında, daha yüksek memurların herhangi seçimi artık yoktu fakat onlar artık hak sahibi vatandaşların tüm yapısı tarafından *kura ile* seçiliyorlardı.

Perikles Atina'da Nasıl Lider Olmuştur. Kura ile seçilmesi olanaksız olan bir memurluk makamı vardı ve bu askeri komutanlık general (strategus) idi. Bu generallerden on tane vardı. Onların görevi savaşta orduyu yönetmekle sınırlı değildi, ayrıca savaş birimini idare ediyorlardı ve imparatorluğun hazinesi ve yönetiminin, dış işleri dahil olmak üzere, büyük ölçüde denetimine sahipti. Bu generaller yapısının lideri veya başkanı devlet içindeki en güçlü kişiydi ve makama seçimle geliniyordu. Böylece bir soylunun kendini güçlü ve etkili bir lider kılmak için askeri eğitimlerde bulunması gitgide daha fazla önemli hale gelmişti. Eğer o halkın karşısında konuşma yeteneğine sahipse ulus için bir dizi plan önerebilir ve Meclis'i onları kabul etme yönünde kendi hitabet gücüyle ikna edebilirdi.

Cimon'un düşüşünden sonra, Perikles adında yakışıklı ve genç bir Atinalı ön plana çıktı. O, Themistokles'in hayalini kurduğu görkemli bir Atina İmparatorluğu inşa etme arzusu taşıyordu. Halkın gücünün artırılması amacıyla hareket eden ilerlemeci partinin başına geçmişti. Yıllar geçtikçe halkın desteğini daha fazla almıştı ve nihayetinde devletin fiili başı olmuştu. Yaklaşık MÖ 460'dan otuz yıl sonraki ölümüne kadar Atina'nın politik "patronu" olduğunu söyleyebiliriz.

Atina Vatandaşlığının Anlamı: Görevler. Atinalılar yüksek bir vatandaşlık idealine sahiplerdi. Perikles Birinci Peloponez Savaşı'nda öldürülen Atinalı vatandaşlar üzerine yaptığı cenaze töreni konuşmasında "kamu meselelerine hiç ilgi duymayan bir kişinin zararsız bir kişi olarak değil, faydasız biri olarak değerlendirileceğini" söylemiştir. Atinalıların düşüncesine göre, vatandaşlık yalnızca *ayrıcalıkları* değil, *görevleri* içerir. Devletin vatandaşın kendi kendine yapabileceği şeyler konusunda herhangi bir şey yapmasının gerekli olmadığına dair bir duygu vardı. Sonuç Atinalı vatandaşların dünya tarihi içindeki herhangi bir başka halktan daha özgüvenli ve bağımsız olmasıydı.

Tüm Atinalı vatandaşlar ordu veya donanmanın bazı branşlarında hizmet etmek zorundaydı. Bazı açılardan bizdeki vergilere benzer bir şekilde toplanmış olan büyük miktarlardaki paraların harcanması dahil olmak üzere muktedir olan vatandaşlar belli başlı hizmetleri yerine getirmek zorundaydı. Ancak bu ödemeler bizim vergilerimizin ödenmesinde olduğundan daha yardımsever bir ruh hali içinde yapılıyordu. Elbette bu, büyük ölçüde parayı veren vatandaşların onun harcanmasını yönlendirmesine izin verilmesi olgusuna bağlıydı. Sıradan vatandaşlar bile devlete küçük gönüllü armağanlar veriyordu. Atinalı vatandaşların başka kamu hizmetleri makama sahip olmak, jüride hizmet etme ve Meclis'e katılmayı içeriyordu. Bu tür hizmetler için ödeme yapıldığından dolayı, insanlar da devlet kadar fayda elde ediyordu. Ayrıca, kamu meselelerinde sürekli paylaşım Atinalılara kendi zekâlarını keskinleştiren deneyim ve eğitim katıyordu ve onların kendi kendilerine yetmelerini sağlıyordu.

Atina Vatandaşlığının Anlamı: Ayrıcalıklar. Atinalı vatandaşlar çok sayıda göreve sahipken, onlar ayrıca pek çok ayrıcalığın keyfini sürerler. Tüm vatandaşların Meclis'te bulunmasına izin verilmiştir. Her vatandaş bir devlet makamı elde edebilirdi. Adalet güvence altına alınmıştı çünkü vatandaşların kendileri jüri üyeleriydi. Devlet ayrıca kamusal eğlenceler sağlamıştı—Perikles bunu "çok yorulma sonrası rahatlama" olarak ifade etmiştir. Her ilkbahar, antik Dionysos Şenliği'nde, en büyük oyun yazarları

dramalarını tiyatroda sunarlardı. Bunun karşılığında devlet tarafından ödüllendirilirdi. Tüm Atina onları görmek için tiyatroya akın ederdi ve yoksul vatandaşlara ücretsiz biletler dağıtılırdı. Müzik ve neşeyle kutlanan çok sayıda devlet şenliği her altı veya yedi güne bir gün olacak şekilde yılı tatillerle doldururdu.

Atina'nın *her insanı* vatandaşlığın hem görevlerini hem de ayrıcalıklarını paylaşırdı. Belki de Atinalılar kadar böylesine bir özgürlük ve eşitlik derecesinin keyfini sürmüş olan başka halk yoktu. Perikles durumu övgüye değer bir şekilde aşağıdaki ifadelerle özetlemişti: "Yönetim azınlığın değil çok sayıda kişinin elinde olduğu için bunu demokrasi diye adlandırmamız doğrudur. Ancak yasalar kendi özel ihtilaflarında benzer nitelikteki insanlar için eşit adaletin teminatı olurken, ayrıca seçkinlik hak ve ayrıcalıkları da tanınmıştır; ve bir vatandaş herhangi bir şekilde özellikleriyle öne çıktığı zaman bir ayrıcalık konusu olarak değil, liyakatinin bir ödülü olarak kamu hizmeti için tercih edilmiştir. Ne kimsenin yoksul kalmasına izin verilir ne de kendi konumunun bilinmezliği ne olursa olsun ülkesinde menfaat elde edebilir."

3. ATİNA'YA KARŞI KOALİSYON VE PELOPONEZ SAVAŞLARI

Atina'nın Üstün Zenginliği ve Gücü. Perikles'in başında bulunduğu yeni Atina hızlı bir şekilde Yunan dünyasının liderine dönüşmekteydi. Bu liderlikte, ticaret ve para çok büyük bir rol oynuyordu.[26] Bir ticari refah dönemini Pers savaşları takip etmişti. Attika nüfusu olasılıkla yarıdan fazlasının Atina'da yaşadığı iki yüz bin seviyesine yükselmişti. Devletin eskiden olduğundan çok daha fazla paraya gereksinimi vardı. Jüri üyelerinin ve devlet memurlarının maaşlarının ödenmesi için yıllık büyük miktarda para gerekiyordu (s. 192). Mermerden yeni tapınaklar için büyük miktarlara ihtiyaç vardı; ancak en büyük masraf savaş için yapılandı. Savaş filosu yalnızca denizcilerin ücretleri için aylık çok miktarda

26 Yunan devletlerinin yaşantısı içinde ticaret ve finansın artan öneminin daha ayrıntılı bir ifadesi Breasted'ın *Antik Dönemler* (ss. 569-577) kitabında bulunabilir.

ŞEKİL 42. Theseus Tapınağı adlı yapı (önde solda) ve Atina Akropolü

paraya gereksinim duyuyordu. Yönetimin işleyişi için yeterli parayı temin etme görevi ciddi bir görevdi.

Bu dönemde Atina devletinin yıllık geliri zar zor masraflara yetiyordu. Modern dönemlerde küçük görünen bir miktar hiçbir başka Yunan devletinin ulaşamayacağı derecede büyük bir meblağ idi. Sparta, imalat veya ticaret yapmaksızın ve yalnızca kendi eski dönem *demir* para kullanarak, kendi eski-moda tarzını sürdürdüğü için zenginlik konusunda Atina ile rekabet edemezdi. Bu çok önemliydi çünkü Sparta kendi tüm ordusunu masraflar nedeniyle birkaç haftadan daha fazla arazide tutmayı karşılayamazdı. Savaş bir dereceye kadar bir para meselesi olduğu için, Atina'nın ticari zenginliği ona tüm diğer Yunan devletleri üzerinde artan bir üstünlük sağlıyordu.

Atina'ya Karşı Artan Düşmanlık. Perikles Sparta'ya karşı bir düşmanlık politikası tavsiye ederek destek kazanmıştı. Atina artık anakıta üzerinde ittifaklar yaparak kendisine yönelik güvensizlik duygusunu artırmaya başlamıştı. Argos ile karşılıklı anlayış tesis etmişti; ve Megara'nın bir müttefik olmasını sağladığı zaman, komşusunun arazisini kendi topraklarına katma umudu içinde olan Korint'in düşmanlığını kazanmıştı. Teselya ile yapılan bir Atina müttefikliği Sparta'nın Tebai ve Boetia'ya doğru yüzünü çevirmesine neden olmuştu. Aegina küçük adasının ticari başarısı Atinalı tüccarların kıskançlığına neden olmuştur; ve Aegina kendisini Sparta koruması altına aldığı zaman Atina ada üzerine askeri birliklerini çıkarmış ve kenti hem denizden hem de karadan kuşatmıştı. Dahası, Perikles yıllardır Atina donanmasını Korint'in ticari filolarını ablukaya almak için kullanmıştı ve bu onun tüccarları üzerinde finansal iflasa neden olmuştu.

Bu hareketlilik Atina tarafında genel bir korku doğurmuştu. Atinalıların Ege Denizi'ndeki üstünlüklerine ilave olarak bir kara imparatorluğu inşa etme arzusunda olduğu düşünülüyordu.

Birinci Peloponez Savaşı (MÖ 459-446). Perikles'in lider olmasından uzun olmayan bir zaman sonra, Sparta ile savaş patlak verdi. Savaş, her iki taraf da tükenene kadar yaklaşık on beş

yıl sürmüştü. Barış yapıldığı zaman Atina'nın elde edebildiği tek yer Aegina idi. Otuz yıl boyunca barışın gözlenmesi konusunda anlaşmaya varılmıştı. Bu, bizim Peloponez Savaşları diye adlandırdığımız şeyin ilki idi. Perikles'in ne büyük bir generel ne de büyük bir donanma amirali olduğu ortaya çıkmıştı.

İkinci Peloponez Savaşı (MÖ 431-421). Barış berbat bir şekilde sürdürülmüştü. Yalnızca Sparta değil, ayrıca Korint Atina'ya düşmanlık besliyordu çünkü Atina Korint'in başkaldıran sömürgelerinden birine yardım etmişti ve ayrıca batıda Korint'in ticaretini gasp etmek için çaba göstermişti. Gerçekten de, tüm Yunanistan Atina'ya karşı birleşmiş gibiydi. Sparta Argos dışında tüm Peloponez'i kontrol ediyordu. Atina daha büyük bir savaş fonu ve nitelikli bir filo ile mücadele etmeye başlamış olsa bile, kendisine karşı sıraya dizilmiş olan birleşik kara güçlerini yenilgiye uğratma umudu yoktu. Perikles Atina'nın tüm kaynaklarını donanma girişimine yöneltmeyi planlamıştı ve Attika'yı karadan savunma yönünde hiçbir çaba göstermemişti. Peloponez ordusu Attika'ya girdiği zaman ülkedeki insanlar Perikles tarafından evlerinden ayrılmaları ve Atina'nın pazar yerleri ve meydanlarında, tapınaklarda ve özellikle (Uzun Surlar adlı) güçlendirilmiş surlar arasında sığınmaya yönlendirilmişti. Onlar burada, Atina'nın ve onun deniz limanının güçlü savunması arkasında güvendeydiler. Sparta ordusu Attika boyunca yakıp yıkarak yayılıyorken, Atina'nın yapabildiği tek şey ya Peloponez kıyıları boyunca mümkün olduğunca çok hasar vermek için ya da Korint ticaretini abluka almak ve yok etmek için deniz baskını ve bozgun yapmaktı.

Atina surları içinde toplanmış olan insan kitlesi hayatın sıradan konforlarının hiçbirine sahip değildi, bu nedenle onların pek çoğu hasta düştü ve Doğu'dan gelmiş olan veba birkaç mevsim boyunca ortalığı kasıp kavurdu. Olasılıkla nüfusun üçte biri bu nedenle öldü ve bu öngörülmeyen felaket nedeniyle Atina bir daha iflah olmadı. Sürekli olarak surların altında bulunmaları, düşmana darbe indirme fırsatından yoksun olmaları Atinalı vatandaşları nihayetinde Perikles ve onun politikalarına karşı isyan ettirdi. Perikles görevden alındı ve barış için talepte bulunmak

amacıyla temsilciler gönderildi. Ancak barış müzakereleri başarısız olmuştu.

İkinci Peloponez Savaşı'nın Başlangıcında Yunanistan

İmparatorluk kötü bir durumdaydı. İnsanların saygısını kazanabilecek veya devleti felaketten kurtarabilecek hiçbir lider yoktu. Bir Atinalı lider olan Nicias tarafından barış elli yıl sürecekti fakat hiçbir taraf buna sadık kalmayacaktı ve Sparta ile Atina arasındaki savaş, kesintili olarak, yaklaşık yirmi yıl daha sürdü.

Alkibiadis ve Siraküza'ya Sefer. Nicias'ın barışından sonra, Atina Perikles gibi bir devlet adamının yönlendirmesinden daha fazlasına gereksinim duyuyordu. Değişken Nicias'ın liderliğine bağlı olmak zorunda kalma yerine, gözü kara ve fırsatları değerlendiren Alkibiadis adlı genç bir Atinalı liderliği ele alacaktı. Perikles'in bir akrabası olan Alcibiades Atina ve Yunanistan'ın kurtarıcısı olacaktır. Aslına bakılırsa, o Atina İmparatorluğu'nun yıkımından ve Yunanistan'ın çöküşünden başka herkesten daha

büyük ölçekte sorumluydu. O, savaşı yinelemek için Atina'daki savaş taraftarlarını coşturabilecek her şeyi yapmıştı. O *strategus* olarak seçilmişti ve nihayetinde, başta bir Korint sömürgesi olarak kurulmuş olan güçlü Siraküza kentine karşı olmak üzere, Sicilya'ya bir müşterek ordu ve donanma seferi yapmak için Atinalıları ikna etmişti. Filo tam yelken açmak üzereyken Atina'daki belli başlı kutsal imgelerin gizemli bir şekilde bozunmaya uğradığı anlaşılmış ve bundan Alkibiadis sorumlu tutulmuştu. Alcbiades mahkemeye çıkmak için Atina'ya çağrıldığı zaman, Sparta'ya gitmek için ayrılmıştı ve tavsiyeleriyle onlara büyük ölçüde yardımda bulunmuştu. Şimdi Sicilya seferinin tek komutanı olarak kalmış olan Nicias Atinalı gemileri Siraküza'daki limana doğru manevra yaptırdıktan sonra öylesine beceriksizce davranmıştı ki, Siraküzalıların kanalı denizden ablukaya almalarına ve böylece Atinalıların filosunu kuşatmasına olanak tanımıştı. Ümitsiz Atinalılar ordusu Sicilya adasının iç kısımlarına doğru kaçma girişiminde bulunduğu zaman onlara arkadan yetişilmiş ve teslim olmaya zorlanmıştır. Komuta kademesindeki subaylar infaz edilmiş ve diğer Atinalılar ya köle olarak satılmış ya da şehrin taş ocaklarına gönderilmiştir.

Atina İmparatorluğu'nun Çöküşü. Tüm bu felaketlerden sonra, Atina İmparatorluğu dağılma işaretleri göstermeye başlamıştır. Atina, denizdeki bazı başarılara rağmen, becerikli komutan yoksunluğundan önceden olduğundan daha fazla muzdarip olmuştur. Sonuç olarak, son felaket uzun zaman boyunca defedilmemiştir. Üç yüz seksen adetlik üç sıra kürekli kadırgalık Attika filosu, Çanakkale Boğazı'nın sahili üzerinde demirlenmiş haldeyken yetenekli Sparta kumandanı Lysandros tarafından şaşırtılmış ve neredeyse eksiksiz olarak ele geçirilmiştir. Atinalıları besleyen tahılın geldiği yer olan Karadeniz'in girişi artık düşmanın elindeydi.

Son hezimetin korkunç haberi Atina'ya ulaştığı zaman geceleyin hiç kimse uyumuyordu. Kısa süre içinde Pire limanını ablukaya alan Lysandros'un filosunun görünmesiyle bu haber doğrulanmıştı. Açlık çekme nihayetinde inatçı demokratik liderleri boyun eğmeye ve şehrin teslim olmasına zorlamıştı. Uzun Surlar

ve liman müstahkem mevkileri yerle bir edilmişti, filonun kalıntıları Sparta'ya teslim edilmişti, tüm yabancı mülklerden vazgeçilmişti ve Atina Sparta Birliği'ne katılmaya zorlanmıştı.

4. YUNAN DEVLETLERİ ARASINDAKİ SON ÇATIŞMALAR

Sparta Hükümranlığı ve Kral'ın Barışı. Atina İmparatorluğu'nun devrilmesiyle birlikte, Sparta Yunan dünyasının liderliğine ulaşmıştı. Muzaffer Spartalıların hükümranlığını kabul etme konusunda isteksiz olan Yunan şehirleri Atina'nın eski tiranlığından çok daha saldırgan hale gelmişti. Spartalı subaylar tarafından komuta edilen askerlerin garnizonları Yunan kasabalarının pek çoğunda konuşlanmıştı. Yönetim soylu veya üst sınıftan küçük bir insan grubunun ellerine bırakılmıştı. Bu insanlar, kendilerini destekleyen askerler ile istedikleri şekilde idare edebilirlerdi. Küçük bir grubun hükümranlığına "az kişinin hükmetmesi" anlamına gelen Yunanca bir terim olan *oligarşi* adı verilir. Oligarklar pek çok vakada büyük gaddarlıklardan, kendi politik hasımlarını öldürmekten veya onları şehirden uzaklaştırarak mallarına ve mülklerine çökmekten sorumlulardı.

Sparta'nın hükümranlığı nihayetinde Atina tarafından yönetilen Yunanların memnuniyetsizliğine yol açmış ve Sparta'ya karşı bir birlik oluşmasına neden olmuştur. Bu birleşimin ardında casuslarını Sparta'yı zayıflatmak için göndermiş olan Pers vardı. Ancak Atinalıların başarısı Persleri uzun vadede Atinalıların Anadolu'yu denetim altında tutan Persler için tehdit oluşturmaya yetecek kadar güçlü olmasından ürkmeye yöneltmiştir. Böylece Spartalılar Pers ile barış yapabilmişlerdi ve hatta onlara karşı çıkan Yunan devletlerini geri kazanmışlardı. En sonunda Yunanistan'da barış tesis edildiği zaman, bu bir Pers kralının denetimi altındaki Yunanlar tarafından kabul edilmiş bir antlaşmanın onur kırıcı koşulları altındaydı. O, Kralın Barışı (MÖ 387) olarak bilinmektedir. Antlaşma Yunan devletleri üzerinde Sparta'nın liderliğini

sona erdirmemişti ve Anadolu'nun Yunan şehirleri utanç verici şekilde Pers'e terk edilmişti.

Sparta-karşıtı Müttefikliği; MÖ 371'in Barış Konferansı. Sparta nihayetinde Atina'nın olduğundan daha fazla nefret edilir duruma gelmiştir. Thebai'de, korkusuz ve vatansever vatandaşlardan oluşan bir grup oligarkları katletmekte başarılı olmuştu. Thebai'deki Spartalı garnizonlar teslim olmuştu ve tüm Boeotia'nın liderliğini elde etmiş olan bir demokrasi tesis edilmişti. Atina ve Thebai daha sonra Sparta'ya karşı bir başka müttefikliği yönetmişti. Spartalılar karada felaketle karşılaşmışlardı; ve bunu barış için hazır olan Atina'ya karşı kendi filolarının yenilgiye uğraması takip etmişti.

Bu barışı tesis etmek amacıyla tüm Yunan devletleri Sparta'da bir araya gelmişti. Sparta, tüm devletlere eşit haklar vererek, nihayetinde Yunanları büyük bir ulus şeklinde birleştirebilirdi. Ancak onun yapacağı şey bu değildi. Barış koşulları üzerine karar verildiği zaman, Sparta Thebai'nin tüm Boeotia adına konuşmasını reddetmişti, buna karşın kendisinin kendi müttefikleri adına eylemde bulunması hakkını talep etmişti. Thebai'liler eşitlikçi olmayan bu maddeleri reddettiler ve antlaşma onlar olmaksızın yapılmıştı. Bu, Sparta ve Thebai'yi halen bir savaş hali içinde bırakmıştı.

Epaminondos ve Thebai'nin Liderliği. Şimdi tüm Yunanistan Thebai'lilerin, uzun zamandır direnilmez olduklarını kanıtlamış ağır Spartalı falanksı tarafından ezileceğini görmeyi umuyordu. Ancak Epaminondos adlı yetenekli ve vatansever bir vatandaş olan Thebai'li kumandanın askeri becerisine borçlu olarak, Thebai'liler güney Boeotia'daki Leuctra'da meydana gelen belirleyici çatışmada muzaffer olmuşlardı. Spartalı kuvvetlerin yarıdan fazlası, kendi kralları ile birlikte, katledilmişti. Uzun zamandır yenilmez olan Sparta ordusu en sonunda yenilgiye uğramıştı. Otuz yıldan fazla süren Spartalı gücünün liderliği sona ermişti.

Şimdi bir üçüncü Yunanistan devleti kara üzerinde muzaffer olmuştu ve Thebai'nin Atina ve Sparta'nın yapmakta başarısız

olduğu şeyi –bir Yunan ulusu oluşturmak– başarıp başaramayacağı görülecekti. Ancak Thebai'nin üstünlüğü tek bir adamın dehası üzerine temellenmişti; ve Epaminondos Mantineia'da (MÖ 362) Sparta ile yaptığı son savaşında, Thebai'nin gücü çökmüştü. Böylece Helen dünyasının bir federasyonunu geliştirebilecek olan tek Yunan devletleri birbirini ezmişti ve Hellas dışarıdan herhangi bir fatih gelmeden önce çökmeye hazırdı. Uygarlığı her yerde, üstün olan Yunan dünyası kendisi için güçlü bir yönetim oluşturmada başarısız olmuştu.

5. YUNAN POLİTİK SORUNLARININ DÜNYA SORUNLARINA DÖNÜŞMESİ

MÖ Dördüncü Yüzyılın Başlarında Yunan Politik Sorunları. Yunanistan'ın politik çöküşü *ilkin* Yunan şehir-devletlerinin yerel önyargılarını bir kenara bırakıp güçlü bir korunmacı müttefiklik oluşturmada yetersiz olmaları ve ikinci olarak Perslerin müdahalesine bağlıydı. Yunanlar, Pers Savaşları'ndan sonra yüzlerce yıl boyunca federasyonun avantajları veya dezavantajları hakkında düşünmeye ve tartışmaya hiç ara vermemişlerdi. Onlar, Sparta yönetimi altındayken Darius ve I. Serhas'ın istilalarını geri püskürtebildikleri zaman, birliğin avantajlarını öğrenmişlerdi. Delian Birliği'nin eyleminden ve Peloponez Savaşları'ndan sonraki Sparta hükümranlığından ise birliğin dezavantajlarını öğrenmişlerdi. Liderlik Thebai'ye geçtiği zaman, bu şehir kısa sürede etrafının düşmanlarla çevrili olduğunu anlamıştı. Her ne kadar Yunanlar federasyonun arzu edilebilir olduğunu görseler bile, hiçbir Yunan devleti bir başkasının hükümranlığına boyun eğmek istemiyordu. Sonuç, güç elde etmek şeklinde görünen herhangi Yunan kentine saldırmak amacıyla Pers mali desteği için devletler arasındaki çılgınca bir didişme idi.

Yunan devletleri arasındaki çatışmalar Peloponez Savaşları sonu itibarıyla öylesine sık olmaya başlamıştı ki, Persler Darius ve I. Serhas'ın yaptıkları gibi uzun, zorlu ve pahalı seferlerin artık gerekli olmadığının farkına varmışlardı. Bir Yunan devletinin

bir başkasına karşı seferini finanse etmek için gerekli olan Pers altını miktarı, büyük bir Pers Avrupa istilasının maliyeti ile karşılaştırıldığında çok küçüktü. Bundan dolayı Pers İmparatorluğu çökene kadar, Pers altını *darics* aracılığıyla savaşmıştır. Bu onlar için çok daha kolaydı çünkü Pers İmparatorluğu çok geniş bir coğrafyayı elde tutma çabası içinde olarak ordusu nihayetinde en çok Yunanlardan oluşan paralı askerlerden büyük ölçüde kurulu olma noktasına gelinceye kadar zayıflamıştı.

Pers'teki Yunanlar: On Binler Yürüyüşü. Yunanların politik başarısızlıklarının bir sonucu olarak, insanlar kendi kariyerleriyle daha fazla ilgili olmuşlardı ve artık devlete sadık değillerdi. Bu, askeri hizmetler meselelerinde özellikle doğru idi. Peloponez Savaşları Yunanları öylesine uzun süre boyunca ordu içinde tutmuştu ki, onların pek çoğu askeri yaşam içinde kalmış ve *profesyonel* asker olmuştu. Vatanlarında geçimlerini sağlamak için hiçbir fırsat bulamayan Yunan gençleri bunun sonucu olarak Mısır'da, Anadolu'da ve Pers'te asker oluyorlardı ve en iyi genç Yunanistan soyları, Yunanların gücünü inşa etmek yerine yabancı devletleri güçlendirmek için çaba harcıyorlardı.

MÖ 401 yılında, "Oğul" Küruş, tahtın sahibi olan kardeşi I. Artaserhas'ın yerine Pers kralı olmaya karar verdiği zaman, seferine kendisiyle birlikte bir Yunan askeri birlik birimini almıştı; Küruş öldürüldü ve onun Asyalı kuvvetleri savaş alanından kaçmıştı; fakat Yunanlar Pers kralının büyük ordusunu bozguna uğratabilmişti. Yunanlar şimdi kendilerini yabancı bir ülkede etrafları düşmanlarla sarılmış durumda bir liderden yoksun olarak bulmuşlardı. Onlar cesaretli bir şekilde, maceraperest bir genç Atinalı olan Ksenofon'u yeni generalleri olarak seçmişlerdi ve vatanlarına doğru uzun bir yürüyüşe başlamışlardı. On bin kişilik küçük ordu yorucu yürüyüşlerindeki her türden zorluğa katlanmışlardı. Başlangıçtaki sayıdan pek çok kişiyi kaybetmiş olmalarına karşın bin millik bir yolculuktan sonra en sonunda vatanlarına ulaşmışlardı. Bu ünlü geri çekilmenin öyküsü antik dönemlerden günümüze ulaşmış en büyük kitaplardan biri olan *Anabasis*'te Ksenofon tarafından anlatılmıştır.

Yunanlaşmış Bir Dünyanın Gelişimi. Sınır çizgileri ulusları ayıramaz; onların hayatı etraflarındaki yaşantı ile üst üste biner ve birbirine karışır. Bu, Yunanistan içinde böyle idi ve Yunan bölgesinin sınırlarının çok uzağında böyle idi. Yunan kitaplarını okuyan, evinde Yunan mobilyalarını kullanan ve onları Yunan resimleriyle süsleyen, Yunan tiyatro salonları inşa eden, savaşta Yunan taktikleri öğrenen *uygarlaşmış bir dünya* gelişmişti—bir büyük Akdeniz ve Doğu dünyası ticaret, yolculuk ve ortak iş menfaatlerinin hatlarıyla birbirine bağlanmıştı. Yunanlar, bir defa Doğu kültürü boyunduruğu altına girmiş olan bu dünyaya uygarlaşmış insanın zihni tarafından henüz erişilmiş en soylu idealları vermişti ve Yunanlarınkine benzer olan bu dünyaya politik liderlik vermiş olabilirdi. Ancak şimdi Yunanlar bir yabancı halkın tebaası konumundaydı. Yunan şehir-devletleri daha büyük bir dünya-devleti içinde yutulmuştu fakat Yunan dehası çok sayıdaki gelecek zafere doğru yürümeye devam ediyordu.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Atinaların üstünlüğünün tesis edilmesinde Themistokles'in ifa ettiği hizmetler nelerdi? Asya'nın ve Ege Adaları'nın Yunan şehirleri ile Atina'nın yapmış olduğu birleştirme ne idi? Atina, Delian Birliği'ndeki müttefiklerine nasıl davranmıştır?

2. Cimon'un sürgün edilmesinden sonra insanların elde ettikleri yeni zaferler nelerdi? Yoksul Atinalıların devlete hizmet etmeleri nasıl mümkün oluyordu? Bir devlet adamı Atina'da liderliği nasıl elde edebilirdi?

3. Atina devletinin başlıca masrafları nelerdir? Sparta'nın Atina'ya karşı gerçek duyguları nelerdi?

4. Yunanların Spartalı liderliği başarılı mıydı? MÖ 371'in barışının final sonuçları nelerdi?

5. MÖ dördüncü yüzyılda Yunanistan'ın iki büyük politik problemi neydi?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *ilerleme, birlik, ihanet, halkın partisi, müttefikler, muhafazakâr parti, vatandaşlık, eşitlik, demagog, federasyon.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Yunan tarihçi Thukididis tarafından yapılan aşağıdaki Themistokles tahminine katılıyor musunuz? "Themistokles deha gücünün en güçlü kanıtını vermişti. . . . O, bir ânın değerlendirilmesi üzerine bir olağanüstü durumun hayranlık uyandıran yargıcıydı ve en uzak geleceği nadir görünen önseziyle öngörebilirdi." Gerekçelerinizi yazınız.

2. Zengin bir Atinalı neden zengin bir Amerikalıya göre vergi ödeme konusunda daha istekli olabilirdi?

3. MÖ 371'in barış konferansını modern barış konferansları ile karşılaştırın.

4. Federasyona ilişkin hangi problemler modern devletler tarafından karşılanmıştır?

TARTIŞMA KONULARI

1. Atinalıların filosu Ege Denizi'nin güvenliğini sağlamış ve Yunan ticareti için güvenli hale getirmiştir; bu durumda Atinalıların müttefikleri Atinalılarla işbirliği yapmaktan dolayı sıkıntı yaşamaktan ziyade kazanım elde etmiştir.

2. Jüri hizmetindeki ve devlet makamlarındaki vatandaşlara ödeme yapılması Atina devletinde demokrasi için en büyük etki idi.

3. Yunan devletleri arasındaki savaşlar çoğunlukla ticari savaşlardı.

4. MÖ dördüncü yüzyılın ilk kısmında Yunanlarda Yunan vatanseverliği ağır basıyordu.

5. Yunanlar *E pluribus unum* ibaresini kullanmış olabilir miydi?

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. THALLON, *Readings in Greek History:* 1) Atina ve müttefikler arasındaki ilişkiler, ss. 250-253; 2) Cimon, ss. 255-263; 3) Perikles, ss. 268-270, 293-294; 4) Cenaze töreni konuşması, ss. 294-302; 5) Nicias'ın barışı, ss. 357-363.

2. Bir ansiklopediye bakınız: *demokrasi, Pire, Sparta, Perikles, antlaşmalar, Üçlü İttifak, veba, oligarşi, Ksenofon.*

BÖLÜM VIII • YUNAN HAYATI

HELENLER • ATİNA VE ATİNALILAR • YUNAN EV YAŞANTISI • ATİNA'DA GENÇ VATANDAŞLARIN EĞİTİMİ • ATİNALILARIN YAŞAM TARZI

Yunanlar, şehir-devletler arasında rekabet olmasına karşın, belli bir ırk birliği duygusuna sahiplerdi. Bu duygu ortak bir lisana sahip olmak ve dini meselelerde ve halk şenliklerinde ortak bir ilgi alanına sahip olmakla artış göstermişti. Dahası, Yunanlar kendilerinin uygarlıkları ve kuzeyin barbarları veya güney ve doğudaki uygarlaşmış Yakın Doğu ülkelerinin uygarlığı arasında bir farklılık olduğunun bilincine sahiplerdi. Bundan dolayı, Yunanlar kendilerini Helenler olarak adlandırıyorlardı ve Yunan şehir-devletlerinin grubunu ise Hellas diye nitelendiriyorlardı. Ancak bu birlik duygusu bir büyük Helen federasyonu oluşumuna yönlenmemişti. Gerçekten de Delian Birliği (s. 187) kurulmuş olan en güçlü Yunan şehir-devletleri federasyonu idi. Atina, Delian Birliği'nin lideri olarak, saygınlık ve zenginlik elde etmişti. MÖ beşinci yüzyılın ortaları itibarıyla, şehir "Yunanistan Ekolü" olmuştu ve Yunan hayatı ve düşüncesi Atinalıların yaşam ve düşüncesinden öykünerek büyük bir kapsam için örnek teşkil etmişti. Tüm diğer Yunan devletlerinden belirgin biçimde farklı olan Sparta uygarlığı ile bazı karşıtlıklar Yunanların en yüksek derecede uygarlaşmış olanları arasında bu yaşam resmindeki ışıkları ve gölgeleri ortaya çıkarmaya yardımcı olacaktır.

1. HELENLER

Yunanlar Arasındaki Birlik Bağları. Her ne kadar, Yunan devletleri arasındaki kıskançlıklar onları tek bir ulus oluşturmak için birleşmekten alıkoysa da, Yunan halkına bir akrabalık duyusu veren belli başlı şeyler vardı. MÖ 776 kadar erken bir dönemde, her yıl tanrılar onuruna Olympia'da atletizm yarışları yapılmaya başlanmıştı ve tüm Yunanların bu yarışlarda yer alma hakkı vardı.[27] Tapınaklarında tüm Yunanların tapındıkları bazı tanrıları olması nedeniyle din Yunanlar arasında bir bağ olarak hizmet etmiştir. Çeşitli şehir-devletlerinden temsilciler komitesi bu tapınakların yönetimi için zaman zaman bir araya gelirlerdi.

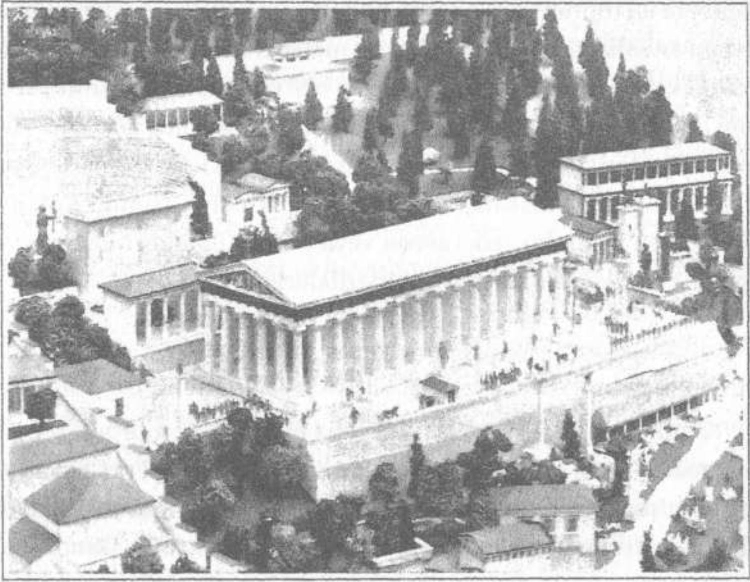
27 Olimpiyat oyunları modern zamanlarda uluslararası bir proje olarak yeniden yaşatılmıştır.

Ayrıca Olimpiyat oyunlarından, Delphi'deki Apollon tapınağından ve Delos adası üzerindeki Apollon yıllık şenliğinden sorumlu olan konsüller vardı.

Yunan Birliği Lisan ile İleri Taşınmıştır. Bu, temsilciler toplantılarda çeşitli Yunan lehçeleriyle konuşuyorlardı. Onlar birbirlerini anlayabilirlerdi ancak bu bir İskoçun güney İngiltere'de anlaşılması kadar, Maine'den bir vatandaşın Louisana'daki başka bir vatandaşı anlaması kadar olurdu. Birbirlerini anlamalarına karşın her biri diğerinin konuşma tuhaflıklarına gülebilirdi. Onların ortak dili çok sayıdaki farklı Yunan şehrinin insanlarını birbirine bağlamaya yardımcı olmuştur. Bir başka bağ her Yunanın aşina olduğu Homeros destanları idi—bunlar Asya'daki Truva kentine karşı tüm Yunanların birleşmesini betimleyen müşterek bir mirastı.

Barbarlar ve Helenler. Böylece örf, din, lisan ve ortak geleneklerin bağlarıyla birbirine bağlanmış olan Yunanlar kendilerini başka ırklardan ayıran bir ırk birliği duygusu elde etmişti. Onlar Yunan kanından olmayan herkesi "barbarlar" diye nitelendiriyorlardı, ki bu ifade köken olarak Yunan-olmayanlar için bir ayıplama terimi değildi. Ardından Yunan birlik duyusu kendileri için ilk her şeyi kaplayan terim içindeki ifadede bulunmuştu. Onlar yavaş yavaş kendilerini Helenler diye adlandırma noktasına gelmişlerdir ve hepsinin Helen adlı ortak bir soydan geldiklerine dair inanışı memnuniyetle benimsemişlerdir. Ancak şunun net bir şekilde anlaşılması gerekir ki, bu yeni isim bir Yunan *ulusunu* veya devletini temsil etmiyordu, yalnızca sıklıkla birbiriyle savaşan Yunanca-konuşan halkların veya devletlerin grubunu temsil etmekteydi.

Yunan Birliği ve Ticaret. Yunan şehirleri arasındaki işbirliği yoksunluğu ayrıca onların ticari ilişkilerinde de dikkat çekiciydi. Bir şehrin bir tüccarının vatandaşı olmadığı bir başka şehirde hiçbir yasal hakkı yoktu. Yabancıları koruyan yasalar olmadığı için can güvenliği bile yoktu. O ancak bir konuk olarak dostu olan bir vatandaş tarafından alınmış eski göçebe "konukseverlik" geleneğine başvurarak korunma temin edebilirdi. Eğer bir yabancının

ŞEKİL 43. Delphi'deki Apollon Tapınağı Modelinden Bir Ayrıntı

Bu model Metropolitan Sanat Müzesi'nin Mimari Tasarımlar Salonu için Hans Schleif tarafından yapılmıştır. Ortada, etrafı şehir-devletlerinin hazineleri ve Yunanların büyük tanrıya adak olarak sundukları nesnelerle çevrili olan Apollon tapınağı vardır—çoğu altın ve gümüşten olan heykeller ve zafer kupaları devletler, krallar ve bireyler tarafından sunulmuştur. Sol el tarafı üzerindeki eğimli daha üst kısımdaki yer, ölçeğe uygun şekilde yapılmış olan bir Yunan tiyatrosudur. Delphi'nin modelini çalışmada milattan sonra ikinci yüz yılın bir Yunan gezgini ve yazarı olan Pausanias'ın betimlemesine, pek çok nesneyi konumlandırmak için bir rehber kitap olarak danışmak faydalıdır. Nihayetinde Romalılar tarafından yağmalanmış olduğu için bu ünlü tapınağı korumak mümkün olmamıştır. Her ne kadar Roma imparatoru Neron (MS 54-68) beş yüz heykeli yerinden kaldırtmış olsa bile, yıllarca sonra Plinius Delphi'yi ziyaret ettiği zaman geride halen üç bin heykel bulunuyordu (Metropolitan Sanat Müzesi'nin izniyle).

ev sahibi olacak böyle bir dostu yoksa, bir şehir onun resmi ev sahibi olacak şekilde davranan bir vatandaşı atayabilirdi. Örneğin British Museum'da böyle bir evsahibi atamasını belgeleyen Yunanca bir yazıyı taşıyan bronz bir tablet vardır. Dionysius adlı bir adama konukseverlik gösterilmiştir ve Corcyra (modern Korfu) vatandaşlarına onlar Atina'da oldukları zaman yardımcı olma görevi verilmiştir. Buna ek olarak, Corcyra'dan Atina'ya gönderilen herhangi bir elçinin alınması ve Atina'da Corcyra'nın ticari menfaatlerine özen gösterilmesi beklenmektedir. Geri dönüşünde ona

Corcyra'da toprak ve eve sahip olma hakkı bağışlanmıştır. Yunan resmi ev sahibi (proxenos) böylece modern ulusların konsolosuna karşılık gelmiştir. Bu düzenlemeler her bir Yunan şehrinin yerel önyargısının ne denli güçlü olduğunu net bir şekilde gösterir. Yunan karakterindeki en ölümcül kusur çeşitli devletlerin kendi yerel farklılıklarını ve kıskançlıklarını unutamamaları ve tüm Yunanları içeren ortak bir federasyon veya bir büyük ulus oluşturacak şekilde birlik sağlamadaki yetersizlikleridir.[28]

2. ATİNA VE ATİNALILAR

Atina'nın Büyük Önemi. Görmüş olduğumuz gibi (ss. 187 ve sonrası) Yunan devletlerinin en güçlü federasyonu Pers Savaşları'ndan sonra (MÖ 480) Anadolu'daki İyonya Yunan şehirleri ve Ege Adaları ile Atina tarafından oluşturulmuştu. MÖ altıncı yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'nun ve Ege Denizi'nin şehirleri sanat, edebiyat ve farklı öğrenme dallarının yanı sıra ticaret alanında Yunanlar arasında liderdiler. Ancak Anadolu'nun Yunanları nihayetinde kendi özgürlüklerini kaybettiler ve Pers'in tebası oldular. Bu nedenle Atina Delian Birliği'nin liderliğine ulaştığı zaman, onun aynı zamanda İyonya Yunanlarının da liderliğine sahip olduğu farz edilmişti ve Anadolu'daki akrabalarının bir zamanlar elinde tuttuğu entelektüel üstünlük ve güç konumunun kendisine miras kaldığını düşünmüştü.

Solon ve Pisistratus Atinalıların zenginliğinin temellerini atmıştı. Solon'un yasaları Attika'ya yoksul fakat kesinlikle mutlu ve en önemlisi özgür olan güçlü bir köylü ırkını geliştirmiş olan bir tarım politikası sağlamıştı. Pisistratus tüm Yunanistan'dan en iyi zanaatkârların Atina'ya gelmelerini teşvik etmişti. Yabancı becerikli işçiler için bu açık kapı anlayışı aynı zamanda Perikles'çi

28 Biz burada yerel ve bölgesel farklılıkların Büyük Britanya birliğini ne denli uzun zaman boyunca önlediğini ve ayrıca Amerika'nın on üç sömürgesinin tümü bir ulus oluşturacak şekilde birleşerek bir anayasa benimsemeleri için yerel gururlarını yeteri ölçüde baskılamada ne denli yavaş olduklarını anımsayabiliriz. Daha sonraları Amerikan iç savaşına neden olan şey bu Yunanlar arasında olanlara benzer yerel farklılıklar idi.

politikanın bir kısmını oluşturuyordu. Sonuç olarak, MÖ beşinci yüzyılda, her zanaattan uzmanlar Atina'da toplanmışlardı ve onun Akdeniz dünyasının ticaret merkezi olmasına yardım etmişlerdi.

Atina, Yunanistan Okulu. Perikles Atina'yı Yunan entelektüel hayatının merkezi yapmada başarılı olmuştu, böylelikle o tüm Akdeniz dünyası boyunca bütün öğrenme ve kültür adamlarının kendi kariyerlerinin bir aşamasında Atina'yı ziyaret etmelerini gelenek haline getirmiş oldu. Perikles'in söylemiş olduğu gibi, Atina "Yunanistan'ın Okulu" idi. MÖ beşinci ve dördüncü yüzyılda başka Yunanların düşünce ve yaşamlarını biçimlendirmiş olan Atina, modern öğrenciler tarafından Yunanların en önde gelen kentidir ve bu dönemin Atina'sındaki yaşamın resmi antik dönem Yunan hayatının elde edilebilir bütünlüklü ve en iyi resmidir. Bu nedenle aşağıdaki paragraflarda biz genellikle Atinalı Yunanları düşünüyor olacağız.

Atinalı İnsanlar. Attika'nın nüfusu vatandaşlardan, yerleşik yabancılardan ve kölelerden oluşuyordu. Zengin vatandaşların büyük bir grubu kendi topraklarının geliriyle Atina'da yaşıyorlardı. Onlar ulusun aristokratları olmayı sürdürmüşlerdi çünkü toprak halen zenginliğin en saygın biçimiydi. Zenginleşen imalatçılar hızlıca toprak satın alır ve topraklı aristokrasiye katılırdı. Onun ailesinin sosyal konumu böylelikle etkin bir konuma dönüşürdü fakat bu bir soylunun konumuyla karşılaştırılamazdı. Diğer taraftan bilfiil el işçiliği gerçekleştiren herkese sosyal statüye sahip olmayan kişi olarak hor görülerek bakılırdı. Atina becerikli zanaatkârların ve küçük işletmecilerin büyük bir arı kovanıydı. Bu sınıflar duvarcılar, marangozlar, çömlekçiler, mücevheratçılar ve pek çok başkalarının loncaları şeklinde organize olmaya başlamışlardı—bunlar bizim işçi sendikalarımıza benzer organizasyonlardı. Onların altında, özgür insanlar fakat kölelerden çok az daha iyi konumda olan becerisi olmayan bir emekçiler ordusu vardı. Tüm bu sınıflar çok sayıda vatandaş içeriyordu. Bununla beraber, Atinalı vatandaşların çoğunluğu Attika boyunca yayılmış

olan çiftçiler ve köylülerdi. Ancak Pers istilası işlenen toprak miktarını ciddi bir şekilde azaltmıştı.

Atina Kenti. Atina'nın evleri Akropol etrafında kümelenmişti (s. 155). Tarih-öncesi zamanlarda Atina Akropol'ü üzerinde kralların kalesi bulunan iç kale tepesiydi. Kralların ortadan kaybolmasıyla birlikte kraliyet iç kalesi doğal olarak boş kalmıştı. O çürümeye terk edilmişken, içerdiği mabetler ve kutsal yerler dinsel binalar olarak halen korunuyordu. Perikles, Pers Savaşları'ndan sonra Akropol üzerindeki harabelerde halen varlığını sürdüren ünlü tapınakları dikmişti.

Bloklar halinde döşenmemiş olmasına karşın, Akropolü çevreleyen şehir yaklaşık on modern şehir bloğu genişliğinde ve birkaç daha fazlası uzunluğundadır. Caddeler yalnızca patika veya ağaçlıklı yoldur, dar ve kıvrımlıdır, surdan sura uzanan alçak evlerin yalın çamur-tuğla duvarları arasında dolambaçlıdır. Kaldırım ya da yol kenarı yükseltisi yoktur ve bir yağmur sonrası kent boyunca gezintiye çıkmak çamur içinde kalmak anlamına gelecektir. Tüm ev çöpleri ve atıkları doğrudan doğruya sokağa atılırdı ve hiçbir kanalizasyon sistemi yoktu. Bir kişi iki katlı bir evin yanından geçerken bir uyarı çığlığı ile bir ikinci kat penceresinden atılan çerçöp veya süprüntülerden oluşan baskından kaçabilmek için zar zor zaman bulabilirdi. Şehir suyu borularını besleyen az sayıdaki kuyu ve kaynak caddelerin temizlenmesi için yeterli su temin etmiyordu ve cadde temizliği için hiçbir sistem yoktu. Bu durumda güneyin sıcak yazlarında, Atina içinde yaşamak için sağlıklı bir yer değildi.

Pers Savaşları'ndan Sonra Atina'daki Kamusal Gelişmeler. Pers Savaşları'ndan sonra, Atinalılar bir zamanlar Atina'nın bulunduğu yerin küllerine bakmak için geri döndükleri zaman, çıplak kalmış Akropol'ün kara duman tüten yükseltilerinin ortasında kalplerine bir ağırlık çökmüş olmalıdır. Buna rağmen bir yeni ve daha iyi Atina inşa etmek için kolları sıvamışlardı. Onlar ilkin büyük şehir surları üzerinde gözetleme kuleleri dikerek yeni şehri güçlendirdiler ve tüm önemli yüksekliklere açılan kapılar yaptılar.

Her bir kapıdan bir yol pazar yerinin veya *agora*'nın (şek. 41) içine gidiliyordu. Burası şehir yaşamının merkezi noktasıydı.

Çınar ve kavak ağaçlarıyla gölgelenmiş olan pazar yerinin ortasındaki açık meydan Atinalıların favori toplanma yeriydi. Zamanla, yağmurdan korunmak ve güneş aşırı sıcaklık verdiğinde serinleyebilmek için, pazar yerinin neredeyse tümünün etrafına şık sütunlu sundurmalar (stoa'lar) yapılmıştı.

Perikles göreve gelene kadar Akropol üzerindeki antik dönem mabetlerin (ss. 252-255) restorasyonu yapılmamıştı. Ayrıca Panathenaik şenliği sırasında (s. 221) müzik yarışmalarının yapıldığı müzik salonunu inşa eden yine Perikles olmuştu. Bu bina Akropol'ün ayağındaki tiyatro ile birleşmişti. Tapınaklar, müzik salonu ve tiyatro çok uzun bir dönem boyunca Atina'daki tek önemli binalardı.

3. YUNAN EV YAŞANTISI

Yunan Evleri. Yunanistan'da az sayıda lüks özel ev vardı. Atina'da zengin bir adamın bile tek katlı evinin önü basitçe genellikle güneşte-kurutulmuş tuğladan yapılırdı, nadiren taştan yapılmış düz bir duvar vardı. Hiç pencere yoktu ve yalnızca ön kısımda bir avluya çıkan bir kapı vardı. Avlunun üstü açıktı ve etrafı sütunlu bir sundurma ile çevrelenmişti. Burada Yunanistan'ın ılıman ikliminde, aile zamanının çoğunu bir oturma odasında olduğu gibi geçirebiliyordu. Ortada ev halkının Zeus'a adadığı bir sunak durmaktadır. Zeus ailenin koruyucusudur. Avlu bir oturma odası, yatak odaları, yemek odası, kilerler ve ayrıca ufak bir mutfağa açılır.

Bu Yunan evinde hayatı kolaylaştıran hiçbir şey yoktu. Baca yoktu ve mutfak ateşinin dumanı çatıdaki bir delikten çıkması için yönlendiriliyordu fakat duman odalara doluyordu ve kapıdan dışarı çıkıyordu. Kış mevsiminde şiddetli rüzgârlar odayı doldururdu; çok sayıda girişte kapı yoktu ve pencereler için düz levha formunda cam halen bilinmiyordu. Ancak bu ılıman iklimde mangal adı verilen yanan kömürün üzerindeki bir tava bir odanın serin havasını yumuşatmak için yeterli ısı sağlıyordu. Zemin

kattaki odalar ışık için tümüyle avluya açılan kapılara bağlıydı. Geceleyin bir zeytinyağı lambasının loş ışığı hane halkının sahip olduğu tek ışıktı. Evde herhangi bir türden kanalizasyon veya su borusu yoktu, drenaj yoktu ve bunun sonucu olarak sağlığa ilişkin hiçbir düzenleme yoktu. Su tedariki köleler tarafından en yakın kuyu veya kaynaktan kovalarla taşınmasıyla sağlanıyordu.

Yerler basit bir şekilde topraktı, çakıl taşlar döşenmişti ve sert bir şekilde toprağa bastırılmıştı. Yağlı boya yoktu fakat bizim badana diye adlandırdığımız, iç kısımda kullanılabilecek düz su bazlı boya vardı. Eğer o dış kısımda kullanılırsa kısa sürede solacak ve çamur tuğla ortaya çıkacaktı.

Evin kendisinin basitliği ve yalınlığı onun zengin mobilyalarıyla tezatlık oluşturuyordu. Bunlar metal gereçler ve hoş çömleklerin –resimli kavanozlar, vazolar ve tabaklar– yanı sıra becerikli Yunan zanaatkârlar tarafından yapılmış güzel mobilyaları içeriyordu.

Kadınların Konumu. Daha iyi bir sınıfa sahip olan Atinalı kadınlar neredeyse tüm Doğulu hemcinslerinde olduğu gibi evlerine çekilmiş şekilde yaşıyorlardı. Onlar entelektüel yaşamda veya erkeklerin atletizm yarışlarında hiçbir paya sahip değillerdi ve sosyal buluşmalara katılamazlardı. Ancak kadınlara yönelik bu tutum tüm Yunanlar için karakteristik özellik değildi. Homeros çağında kadınların durumu karşılaştırmalı olarak özgür ve keyifli şeklinde temsil edilmişti. Yunan devletlerinin pek çoğunda, gerçekten de kadınlar sosyal ve entelektüel özgürlüğe sahip görünüyordu ve Yunan uygarlığının tümü boyunca erkekler tarafından saygı görmüştü. MÖ yedinci ve altıncı yüzyıllarda, bazı Yunan kadınlara, aşikâr bir şekilde erkeklere verilene denk bir eğitim verilmiştir. Bu dönemin birkaç şairinden en ünlüsü olanı Sappho idi. Sparta'da kızlara, evlenene kadar, mutlaka erkek çocuklarına verilene benzer atletizm eğitimi veriliyordu. Evlendikten sonra erkekler barakalarda kalıyordu fakat kadınlar, karşılaştırıldığında daha konforlu olan evlerde yaşıyordu. Kocalar zamanın çoğunda evden uzakta olduklarından ve erkek çocuklar yedi

yaşından itibaren eğitime alındığından, kadınların çok fazla boş zamanları vardı. Onlar bu zamanlarını akıllıca kullanmışlardı ve bir bütün olarak Spartalı erkeklerden çok daha entelektüel idiydiler. Üstelik onlar zaman içinde miras veya çeyiz olarak Sparta topraklarının büyük bir kısmını elde etmişlerdi.

Yunanların kadınlara karşı tutumu MÖ dördüncü yüzyıl boyunca sürekli olarak daha iyi hale gelmişti. Makedonyalıların serbestçe hareket eden, özgür, düşünceli kadınları eski döneme dair kadınların daha düşük seviyede olmaları fikrine son vermişlerdi. En sonunda Yunan kızları özel okullara kabul edilmişti ve hatta Yunan kadınları bilim alanında araştırmalar yapıyordu ve edebiyat eserleri üretiyorlardı.

Atinalı Evi. Tüm Yunanistan'da, bizim bildiğimize benzer bir ev yaşantısı yoktu. Ancak aile sadakati vardı ve aile ilişkilerini içeren zorunlulukların tanınması söz konusuydu. Atinalı evi özellikle kadının yetki alanıydı. Atinalı erkekler evlerini yalnızca uyuma ve yemek yeme için kullanıyordu. Hane köleleri annenin yönlendirmesi altında Atinalı erkek çocuklarının bakımını ve disiplinini sağlıyordu. Çocuğun ilk yıllarında onun saldırganca yetişmesini sağlayan bir bakıcılık söz konusuydu ve bir terlikle dövülerek boyun eğmesi sağlanıyordu. Büyüyüp okula başladığı zaman, erkek çocuk pedagog (*paidagogos*) denilen bir kölenin sorumluluğuna veriliyordu. Gerçekten "çocuğun lideri" olan pedagog gittiği her yerde ona eşlik ediyordu, davranışlarına gözetmenlik yapıyordu ve tutumlarına ilişkin ona dersler veriyordu. Atinalı gençler yumuşak minder üzerinde uyurlar, günde üç öğün yemek yerler, top oyunu ve körebe oynarlar veya ehlileşmiş keçileriyle ilgilenirlerdi. Zaman içinde, bir özel okula gidebilir, flüt çalmayı öğrenebilir, Homeros'un eserlerini ezberleyebilir veya disk fırlatabilirdi; ancak tüm bunları bir grubun üyesi olarak değil, bir birey olarak öğrenmişti.

Spartalı Kampı. Spartalı erkek çocuklarının yetiştikleri koşullar çok farklıydı. O yedi yaşındayken annesinden ve evinden alınırdı ve kendi yaşıtı olan başka erkek çocuklar ile birlikte gruplar,

ya da onların ifadesiyle, "sürüler" halinde kamplara yerleştirilirdi. Onları eğitmek için yetkililer atanmıştı ve çocukların bu yetkililere tartışmasız itaat etmeleri zorunluydu. Spartalı erkek çocuk itaat etmezse, acımasızca cezalandırılırdı. Savaş zamanında yiyecek bulabilmesi için sıklıkla yiyeceğini çalmak zorunda kalırdı. O yerde uyurdu, ayakkabı giymezdi, yaz kış nehirde banyo yapardı. Koro halinde şarkı söylerdi, savaş dansları yapardı ve –her zaman başka delikanlılarla birlikte– kırbaçlama yarışlarında yer alırdı.

Atina ve Sparta Arasındaki Tezatlık. Spartalıların eğitim sistemi gençlerin *devlete* hizmete hazırlanmaları için, *devlet* tarafından planlanmıştı. Atina'da, *her bir Atinalı baba* oğluna bir baba olarak gerekli olduğunu hissettiği eğitimi vermiştir, ya da erkek çocuk bir *birey* olarak bunları talep eder görünmüştür. Kısacası, Sparta sistemi grubu vurgulamıştır ve bugünün eğitimcilerinin "disipline alma" adını verdikleri şeyle sonuçlanmıştır. Atina'daki eğitim bireyi vurgulamıştır.

4. ATİNA'DA GENÇ VATANDAŞLARIN EĞİTİMİ

Okul-öğretmenleri. Atinalı çocuklar yedi veya sekiz yaşına kadar annelerinin bakımı ve himayesi altındaydı. Bu dönemde erkek çocuk genellikle okula başlıyordu ve kızlar ev işleri öğrenmek için kadınlar bölümünde tecrit ediliyordu. Küçük kız çocukların balmumu tabletler taşıdıkları veya etrafta serilmiş tabletlerle birlikte oturdukları ve ellerindeki bir kalemle yazı yazmaya hazır olduklarını gösteren rölyefler, heykelcikler ve vazo resimleri vardır. Bu durumda belki de bazı Atinalı kızlar okuma ve yazma konusunda eğitim almıştı. Okul gün doğumuyla başlarken, erkek çocuklar tan vaktinden hemen sonra yola koyulurdu. Erkek çocuğun kitaplarını, flüt veya lirini ve yazı tabletini taşıyan pedagogunun genç adama eşlik ettiğini gösteren ilgi çekici heykelcikler ve resimler vardır. Başka ilgi çekici heykelciklerde, yaşlı köle omzunda yüküyle ve elinde bir fenerle görünür; bunlar pedagogun yorgun düşmüş çocukla okuldan eve dönüşünü temsil ediyor olabilir çünkü okul günü güneşin batışına kadar sona ermezdi. Devlet

tarafından devamlılığı sağlanan hiçbir okul ve hiçbir okul binası yoktu. Genellikle bazı yoksul vatandaşlar, belki de bir eski asker ve hatta bir yabancı, kendi evini okul olarak kullandırmaktaydı.

Yunan Erkek Çocukların Dersleri. Öğretmenler hor görülürdü. Onlar ödemelerini ebeveynlerden alırdı fakat okullarla ilgilenmesi ve uygun olmayan şeyleri görmesi için atama yapan devlet yetkilileri kurulu vardı. Bu çalışması için hiçbir özel eğitim almamış olan öğretmen yalnızca kendi gençliğinde öğrenmiş olduğu eski-dönem konularını değiştirmeksizin öğretirdi. Müzik alanındaki yetkinlik Yunanlar tarafından son derece ciddiye alınırdı. Müzik yalnızca eğlence olarak değil, iyi davranışa yönelik bir etki olarak ele alınırdı. Öğrenciler, eskiden olduğu gibi, okuma ve yazmayı öğrenmenin yanı sıra şairlerden çok sayıda pasajı ezbere öğrenirlerdi ve orada burada İlyada ve Odise'yi ezbere söyleyebilen bir erkek çocuk vardı. Aritmetik alanında az sayıdaki basit problemler sayma tablosunun yardımıyla çözülüyordu; yazma sayılarının Yunanca sistemi Roma rakamlarından bile daha hantal olduğu için en uygun olarak Arapça (gerçekte Hint) sayılarına aşina olunmuştur.

Erkek çocuklar gün içindeki aralarda pedagoglar tarafından güreş okuluna (palaestra) götürülürdü. Burası okul müdürünün sahibi olduğu veya kiraladığı bir yerdir. Palaestra günümüzdeki küçük kasabalardaki ilkokul oyun sahalarından ve spor salonlarından sıklıkla biraz daha iyi donanımlı idi ve büyük ölçüde aynı amaçla hizmet veriyordu. Erkek çocuklar burada olasılıkla oyun oynuyorlardı, belli başlı jimnastik hareketleri yapıyorlardı ve kendilerine bir talim türü olarak güreş öğretiliyordu ve belki de disk veya cirit fırlatmada yapılan hareketlerde ustalaşıyorlardı. Palaestra'daki eğitim erkek çocukları daha sonraki atletizm alanında veya spor salonundaki çalışmalarına basit bir şekilde hazırlıyordu.

Vatandaşlığın Elde Edilmesi. Atinalı delikanlı on sekiz yaşına ulaştığı ve okuldan ayrıldığı zaman, hem annesinin hem de babasının Atina vatandaşı olur. Ettiği yemin artık üstlenilen zorlulukların resmi bir hatırlatıcısı idi. O, Solon tarafından bestelenmişti

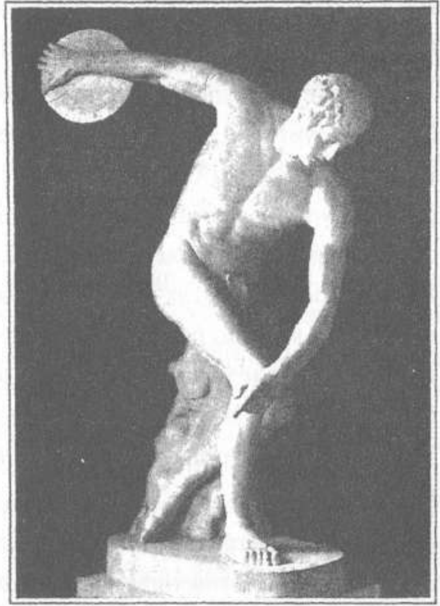
ve gençlerin "hiçbir zaman kendi kutsanmış silahlarını itibarsızlaştırmayacağını; yoldaşını asla yüz üstü bırakmayacağını, kutsal tapınaklar için tek başına veya başkalarıyla birlikte savaşacağını ve müşterek refah için mücadele edeceğini; ülkesini bulduğundan daha kötü bir durumda değil, daha iyi bir durumda bırakacağını; yargıçlara ve yasalara itaat edeceğini ve saldırıya karşı onları koruyacağını; son olarak, ülkesinin dininin onurunu koruyacağını" söyler.

Gençler daha sonra Pire limanında bir yıllık garnizon görevinde bulunurlar. Orada askeri talimlerde bulunacaktır. Ardından on dokuz yaşındaki genç asker her biri devlet tarafından verilen mızrak ve kalkan alacaktır. Bunun üzerine tiyatro binasına gidecek ve orkestra dairesine katılacaktır. Orada tiyatro oyunundan önce tiyatro binasında toplanmış olan Atina vatandaşlarına sunulacaktır. Attika sınırı içindeki garnizonda bir yıllık daha hizmetten sonra genellikle genç adamın askeri hizmeti tamamlanacaktır, ancak askerlerin bazıları seçkin Atinalı süvari sınıfının küçük birimine katılmıştır.

Yunan Yaşamında Atletizm. Atinalı genç, askeri hizmetini tamamladıktan sonra, ailesinin durumu ve konumu olanak veriyorsa, vaktinin büyük bir bölümünü şehir surlarının dışındaki güzel açıklık alanda bulunan atletizm sahalarında geçirirdi. Atina'nın kuzeyinde, Dipylon Kapısı'nın dışında, Akademi olarak bilinen saha vardı. Orası zeytin ağaçlarıyla süslenmişti; ve onun gölgeli yürüme alanları ve koltukları Atinalıların boş vakitlerini geçirmekten hoşlandıkları bir yerdi. Şehrin doğusunda, Lyceum diye bilinen benzer bir atletizm eğitim alanı vardı. Bu yerlerdeki eğitici konferansların daha sonraları gelenek haline gelmesi nihayetinde günümüzde "akademi" ve "lise" sözcüklerine sahip oldukları anlamı vermiştir.

Başlıca atletizm etkinlikleri boks, güreş, koşma, yüksek atlama, cirit atma ve disk fırlatmadır. Bu etkinlikler, boks haricinde, *pentatlon* adlı bir beşli müsabaka oluşturmuştur. Olimpiyatlarda bunu kazanmak büyük bir onurdur. Olympia'da gerçekleştirilen en eski

tarihli müsabaka iki yüz yardalık bir hızlı koşu olmuştu. Yunanlar buna altı yüz Yunan adımı anlamına gelen *stadion* adını vermişlerdi. Buna pek çok başka müsabaka eklenmişti ve Perikles döneminde boks veya birleşik olarak boks ve güreş, pentatlon, iki tekerlekli savaş arabası yarışı ve at binme yarışları tüm Yunan gençlerinin seçkinlik elde etmek için hevesli oldukları bir program oluşturmaktaydı. Bir kuşak sonra, bazı filozoflar atletizm meşgalelerine bu denli zaman ve ilgi verilmesini şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdi.

ŞEKİL 44. Disk Atıcısı

Perikles döneminde yaşamış olan Yunan heykeltıraş Myron tarafından yapılmış bir heykelin (Vatikan'da bulunan) bir kopyası.

5. ATİNALILARIN YAŞAM TARZI

Atinalı Vatandaşın Gündelik Hayatı. Tüm Atinalılar kapıların dışında yaşıyordu. Çoğu Atinalı vatandaşlar için, gündelik rutin kısmen kendisini Konsey, Meclis ve jüri heyeti gibi devlet meselelerine adamasını ve kısmen yalnızca aylaklık veya sohbet etmeyi içeriyordu. Atina demokrasisi geliştikçe, vatandaşlar ticaretle gitgide daha az meşgul oluyorlardı ve böylece tartışma ve eğlence için daha fazla boş zaman kalıyordu. Her Atinalı her bir gününün bazı kısımlarını pazar yerinde geçiriyordu. Burada belli başlı yönetim binaları ve tüm perakende dükkânlar bulunuyordu. Ticaret yapan insanlara ayrılmış olan kuzey kısmında, tüccarlar brandalarla korudukları tezgâhlarının üzerine kendi mallarını

sermişlerdi. Ticari ürünlerin pek çoğu Pire'deki büyük ticaret pazarındaki ithalatçılardan satın alınmış olan ürünlerdi.

Sabahleyin, Atinalılar alışveriş yaparlardı ve –eğer varsa– kendi işlerine koyulurdu; ancak öğleden sonraları büyük olasılıkla sosyal sohbetlerle, politika tartışmalarıyla ve felsefi yorumlarla geçilirdi. Romalı yazarların sıklıkla bezmiş bir şekilde gözlemlemiş oldukları gibi, Yunanlar her zaman konuşuyor ve tartışıyorlardı. Bazı vatandaşlar pazar yerinin ortasında, ağaçlar altında toplanacak veya sütunlu pazar yerinin etrafında oturacaklardı. Başkaları şehrin kenar mahallelerindeki atletizm alanlarını çevreleyen güzel halka açık bahçeler boyunca gezinecekti. Tartışmayı seven Yunanların bir grubu ayrıca bazı palaesta'ların taş bankları üzerinde bulunurdu.

Öğleden sonra vaktinin bitişine doğru, akşam ziyafeti için hazırlıklar hamamlarda yapılabilirdi. Keton içeren doğru kostüm (s. 157) üzerinde bir pelerinle birlikte giysilirdi. Giysinin uygun şekilde ayarlanması üzerine yüklenmiş çok fazla stres şık savrukluk ile birlikte bulunurdu. Hamamdan sonra, perfümeri ve berber dükkânlarına yapılan ziyaretler olağandı; çünkü burada yalnızca kişisel hizmet alınmazdı, aynı zamanda en yeni haberleri dinleyebilirlerdi. Güneşin batmasından hemen önce akşam yemeği için davetiyelerini temin etmiş olan bu insanlar ev sahiplerinin evlerine gitmek için yola koyulurlardı; akşam yemeği için başka gidecek hiçbir yeri olmayanlar kendi evlerine giderlerdi.

Yemek Ziyafetlerinin Büyük Önemi. Atinalı centilmelerin akşamları eğlenmek için yapabilecekleri tek şey ya bir akşam yemeği daveti vermek ya da bir akşam yemeği davetine katılmaktı. Bu akşam yemekleri sanat, edebiyat, müzik veya kişisel davranış gibi konular üzerine keyifli sohbetlerle meşgul olan ağırbaşlı adamların olduğu basit, hoş buluşmalardan konukların eğlenmesi için kiralık göstericilerin performans sergiledikleri şık ziyafetlere kadar değişkenlik göstermekteydi. Göstericiler arasında müzisyenler, palyaçolar, taklacılar, akrobatlar, dansçılar, jonglörler ve

kukla oynatıcıları vardı. Ancak eğlence ve sohbet "sempozyum" adlı etkinliğin bir kısmıydı ve sempozyumdan önce yemek yenirdi.

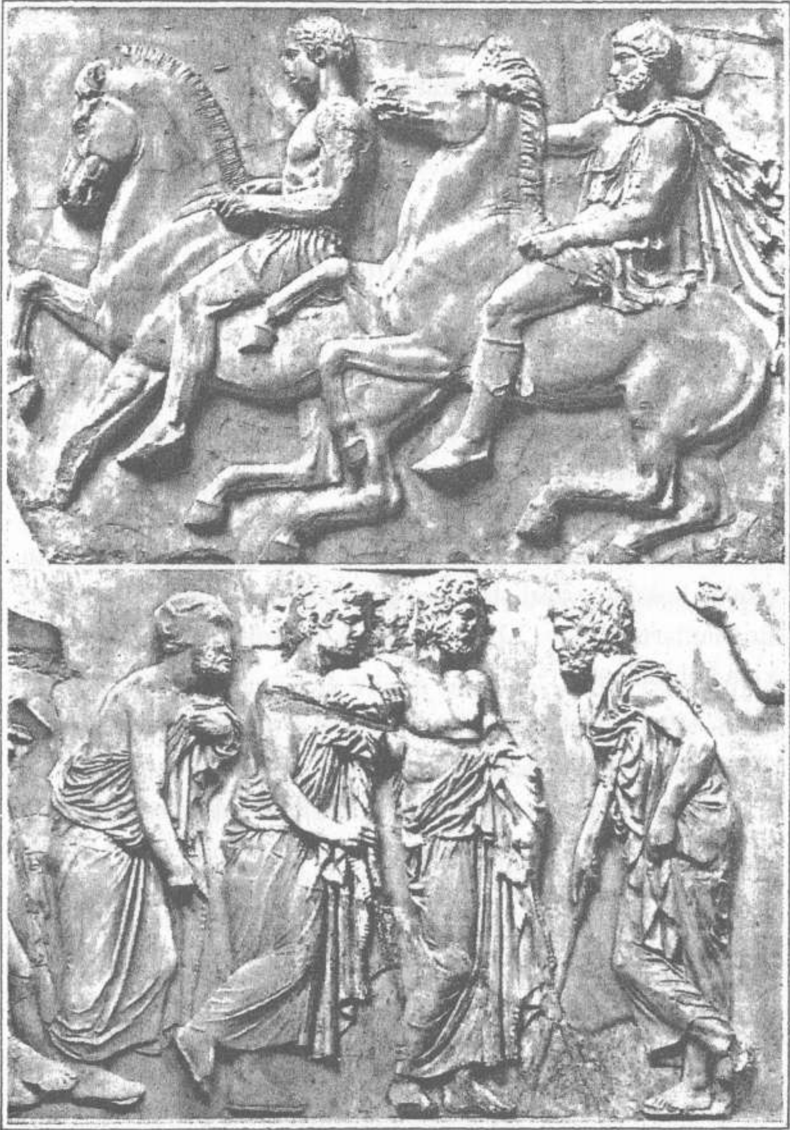
Yemekler bizim en kaliteli porselenlerimiz gibi ince ve hafif olan güzel, boyalı topraktan tabaklarla servis edilirdi. Kepçe, sürahi, kandil ve sirke şişesi son derece parlatılmış bronz maddeden yapılmış olabilirdi. Konuklar gümüş veya altın kaplı kanepeler üzerine yaslanırdı. Bu kanepelerin ahşap aksamları fildişi, değerli metaller veya kaplumbağa kabuğu kakmalıydı. Kanepelerin önünde yemeklerle dolu sofralar vardı. Çorba yoktu ve yemek önceden yenmeye hazır parçalar şeklinde kesilmişti çünkü henüz çatal veya kaşık yoktu. Konuklar yemeklerini bitirdikleri zaman, parmaklarını ekmek parçalarına silerlerdi ve daha sonra kirlenmiş kırıntıları yerde çömelmiş bekleyen köpeklere atarlardı. Bu son derece uygarlaşmış Yunanlar arasında, bizim için yaşam gereksinimleri olan şeylerin bazıları bu denli gerekli değildi. Sempozyum için büyük masalar kurutulmuş meyve ve kuruyemişlerin olduğu küçük masalarla yer değiştirilirdi. Şarap servis edilirdi ve akşamın geri kalanında keyifli ve eğlenceli vakit geçirilirdi. Bizim uygarlığımızdaki pek çok elzem öge ziyafetlerle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır ve "sempozyum" sözcüğü batı dillerine yuvarlak-masa tartışmalarını veya belli konular üzerine yayınlanmış makalelerin derlemelerini işaret edecek şekilde girmiştir.

Çeşitli Eğlence Formları. Kişinin katılabileceği ziyafet sayısı konusunda hiçbir sınır yoktu fakat tiyatro oyunları, müzikal müsabakalar ve ulusal spor etkinlikleri yalnızca belirli dönemlerde yapılıyordu. Bu türden yerleşik gelenekler din ile bağlantılıydı. Örneğin Atina'da drama yılda bir kez Dionysos Şenliği'nde yapılıyordu. Pek çok aktivite ve müsabaka her dört yılda bir yapılan *Panathinaiko* adı büyük devlet şenliği ile ilintiliydi. Akıllı, genç Atinalı süvarilerden kurulu muhteşem bir tören alayı, vakur yönetim yetkilileri, din adamları ve kurbanlık hayvanlar müzik eşliğinde ve neşe veren bir şekilde pazar alanı boyunca yürürken Atinalı kadınlar tarafından tanrıça Athena için nakşedilmiş güzel bir yeni giysi taşıyorlardı. Geçit alayı Akropol'e gitmektedir, orada giysi görkemli kurbanlar ve etkileyici seremoniler eşliğinde

tanrıçaya sunulacaktır. Müzik alanındaki ve atletizm oyunlarındaki müsabakalar, savaş dansları ve Salamis kanalındaki bir yat yarışı büyük şenlik için Atinalıların akın ettikleri çoklu eğlencenin gerçekleşmesine hizmet etmişti. Bu kutlamalara, zengin veya yoksul, vatandaş veya yerleşik yabancı, tüm Atinalılar katılabilirdi.

Yerleşik Yabancılar. MÖ beşinci yüzyılın sonunda, büyük politik lider tarafından Atina'ya gelmeye teşvik edilmiş olan yabancı zanaatkârlar ve tüccarlar Atina toplumunun çok önemli bir kısmını oluşturmuştu. Atina'daki büyük heykeltıraşların, vazo ressamlarının ve metal işleyicilerinin bazıları vatandaş değil, yerleşik yabancıydı. Peloponez Savaşları'ndan sonra, Atina parası neredeyse tümüyle bu yabancıların ellerindeydi. Gayrimenkul elbette yalnızca Atinalı vatandaşların sahip oldukları varlıklardı ve yerleşik yabancılar nadiren vatandaşlığa kabul ediliyordu. Bu yerleşik yabancılar tarafından Atina'nın kültürel hayatına yapılmış olan katkı sayılamayacak kadar çoktu. Filozof Aristoteles, ressam Zeuxis, tarihçi Herodot, konuşma-yazarı Lysias—hepsi Atina dışında doğmuş olan kişilerdi.

Atina'da Ticaret. Bilinen dünyanın hepsinden tüccarlar mallarını satmak ve onların atölyelerinde yapılanları satın almak için Atina'ya gelmişlerdi. Bu atölyeler sıklıkla sahibi ve birkaç çalışanı olan küçük dükkânlardı—içeride büyük olasılıkla köleler çalıştırılıyordu. Onlar kendi zanaatlarını açık havada veya önü-açık dükkânlarda gerçekleştiriyordu; böylelikle gelip geçen herkes onları izleyebilirdi. Belli kısımları veya sokaklar çömlekçilerin, tabakçıların veya kutu yapıcıların kullanımı için ayrılmıştı. Tüm toptan ticaret Pire kentinde yapılıyordu ve Atina'daki pazar yeri mallarını açık tezgâhlarda sergileyen perakende tüccarlarına bırakılmıştı. Atinalılar burada hayatın tüm gereksinimlerini ve lüks mallarını satın alabilirlerdi. Bu tezgahlar ve satış barakaları arasında ayrıca dövizcilerin ve tefecilerin tablaları vardı. Onlar para işlemlerinin gitgide artan büyük sayılara ulaşmasıyla nihayetinde modern bankaların yaptığına çok benzer bir işlev geliştirdiler. Emanet olarak aldıkları parayı faiziyle ticari amaçlarla ödünç veriyorlardı.

ŞEKİL 45. Panathinaiko Şenliği'nden Sahneler Gösteren Phidias'ın Partenon Duvar Süsü Kısımları

Yukarıdaki kabartma büyük geçit alayında at binen iki genç adamı gösterir. Bu geçit alayı ve günün başka şenlikleri olasılıkla aşağıdaki salınede asalarına dayanarak rahat bir şekilde ayakta duran vatandaşlar grubu tarafından tartışılıyordu.

Böylelikle Atina Akdeniz dünyasındaki en büyük kent ve önde gelen ticaret merkezine dönüşmekte kalmamış, ayrıca artık dünyanın finans merkezi olmuştur ve şehrin bankerleri dönemin en zengin insanlarına dönüşmüştür. Atina'nın Peloponez Savaşları sonunda politik gücünü kaybetmiş olmasına karşın büyük kalması bu sayede olmuştur.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Atletizm oyunlarını birliğe yönelik bir etki olarak tartışın. Lisan Yunan birliğine nasıl katkıda bulunmuştu? Yunan şehirlerinin kendi vatandaşları olmayan Yunanlara karşı tutumları nasıldı?

2. Perikles döneminin Atina'sının başka Yunan kentlerine olan üstünlüğü hangi açılardan olmuştu? Perikles döneminde Attika'da bulunan yasal statülere göre bölünmüş üç sınıf nelerdi? Bu sınıfların hangisi Atina ekonomik üstünlüğüne en fazla katkıda bulunmuştu?

3. Atinalı evini tasvir edin. Sparta ve Atina'daki kadınların konumunu karşılaştırın. Sparta eğitimini betimleyin.

4. Sıradan Atinalı okulunu ve öğretmenini tasvir edin. Bir Atinalı erkek çocuğun vatandaşlık yemini nedir? Onun askeri hizmetini; onun atletizm eğitimini anlatın. Akademi ne idi? Lyceum? Yunan atletizmindeki başlıca etkinlikler nelerdir?

5. Atina'da pazar yerindeki bir sabahı betimleyen bir paragraf yazın.

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğine bakınız: *birlik, diyalekt, temsili yönetim, yerleşik yabancı, agora, lyceum.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Yerleşik yabancılar Atina zanaatında neredeyse bir tekele sahipti. Modern bir devlette böyle bir durumun sonucu ne olacaktır?

2. Yunanları hangi ortak bağlar birleştirmişti? Onları ne bölmüştü?

3. Yunan sayısal simge sistemi alfabetik idi. Bunun Roma sisteminde de nasıl geçerli olduğunu gösterin.

4. Yunanca sempozyum sözcüğünün entelektüel karakterinin bu sözcüğün günümüz kullanımında daha ileri aşamada açıklaması nasıldır?

TARTIŞMA KONULARI

1. Modern Olimpik oyunlarının dünya barışı üzerinde bir etkisi olmuştur.

2. Atina'da çöp toplayıcılarının, sokak temizlik görevlilerinin ve sokak lambalarının olmaması Atina devletinin vatandaşlarının kendi kendilerine yapabilecekleri şeyler için hiçbir şey yapmama politikasına mı bağlı idi?

3. Antik dönemde Atina'daki yaşam standartlarını bizim kendi standartlarımız ile karşılaştırın.

4. Modern vatandaşlık Yunan şehir-devletinde olan vatandaşlığa benzer midir?

5. Atina'nın yerleşik yabancısının hayatı Atinalı vatandaşların yaşantısından daha fazla ilgi çekici idi.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. BOTSFORD, Source-book: 1) *The Greek wife*, ss. 283-288; 2) Eğitim, ss. 231-233, 294-295; 3) Atinalı bir genç adam, ss. 223-227.

2. Tamamlayıcı. Amerikan atletizm ile beşinci yüzyıl Atinalı Atletizmi karşılaştırın. BRITISH MUSEUM, *Greek and Roman Life, ss. 55-60; GARDINER, Athetics of the Ancient World* ss 90-93, 99-103; ROSTOVTZEFF, *Out of the Past of Greece and Rome*, ss. 33-44, GULICK, *Modern Traits*, s. 43

3. Bir ansiklopediye bakınız: *Olimpiyat oyunları, Ortak Hareket Konseyi, Helenler, Delphi, kölelik, Delos, balmumu, stadyum, Sappho, Lysias.*

BÖLÜM IX • YUNANLARIN BİZE BIRAKTIKLARI KİTAPLAR

MÖ ALTINCI YÜZYIL'DAN ÖNCE YUNAN ENTELEKTÜEL HAYATI VE YUNAN EDEBİYATI • BİLİMİN BAŞLANGIÇLARI • YUNAN LİRİK ŞİİR SANATI VE DRAMA • BEŞİNCİ YÜZYIL'DA YUNANİSTAN'DA YÜKSEK EĞİTİM VE BİLİM • YUNANLARIN ESKİ VE YENİ FİKİRLERİ NASIL TARTIŞTIKLARI • ŞÖHRETLİ YUNAN HATİPLERİ VE TARİHÇİLER: PLATON

Yunanların en büyük başarıları sanat –mimarî, heykeltıraşlık ve resim– edebiyat, felsefe, bilim ve politika alanlarında idi. Bu bölümde Yunan yazılarında ortaya konan felsefe ve bilim alanındaki yeni idealların gelişiminin izini süreceğiz; ve buna ek olarak Batı'nın ilk edebiyatı olan Yunan edebiyatının biçem ve içeriklerini inceleyeceğiz. Eğer Yunan düşünür ve eğitmenlerinin yazılarını okursak ve onları modern düşünür ve eğitmenlerin yazılarıyla karşılaştırırsak, son üç yüz yıl boyunca felsefe ve bilim alanındaki ilerlemeci düşüncenin pek çoğunun antik dönem Yunanlar tarafından keşfedilmiş olan düşünce şeklinin devamı niteliğinde olduğunu bulmamız gerekir. Yunanlar, edebiyat alanında dramayı ve halen kullandığımız pek çok şiir formunu icat etmişlerdir ve yüzyıllar boyunca bir model olarak çalışılmış olan bir düzyazı biçemi geliştirilmiştir.

---

1. MÖ ALTINCI YÜZYIL'DAN ÖNCE YUNAN ENTELEKTÜEL HAYATI VE YUNAN EDEBİYATI

Yunanların Yazılı Belgeleri. Bizim antik dönem insanların hayatı ve idealarına dair bilgilerimizin pek çoğu onların yazılarından bize ulaşmıştır. Bunlar devlet arşivleri, ticari belgeler, yazıtlar, kişisel kayıtlar, tarihi yazılar veya çeşitli türdeki edebi eserler olabilir. MÖ sekizinci yüzyıl kadar erken bir dönemde, az sayıdaki Yunan şehir-devleti kendi yönetimlerini yazılı kayıtlara bir gereksinim olduğu böyle bir kapsama geliştirmişti. Bu dönemden itibaren şehir-devleti idarecilerinin ve Olympia'daki kazananların listeleri saklanacaktır. Sonraki üç yüzyıl boyunca, yönetimsel ticari meselelerin kayıtları Yunanlar tarafından gitgide daha fazla gerekli görülmüştür. MÖ dördüncü yüzyıl itibarıyla, bazı Yunan

devletleri özel satış eylemlerinin tescil edilmesini bile gerekli kılmışlardır. Bu kayıtların hepsi taş, bronz, tahta veya kurşun üzerine oyulmuştur veya papirüs üzerine yazılmıştur ve hatta kırık çömlek parçaları üzerine kazınmıştır.[29] Bu tür kayıtlar bizim Yunan düşünce ve geleneklerine dair bilgilerimize çok şey katmıştır; ancak Yunan dehasının zenginliği ve bütünlüğünü anlayabilmek için özellikle *edebiyat* diye adlandırılan Yunan yazılarını sıkı sıkıya değerlendirmeliyiz.

Dize Şeklindeki Erken Dönem Yunan Edebiyatı. Yunanların yazı yazmaya başlamalarından birkaç yüzyıl sonra, dizeler yalnızca ticaret ve yönetim kayıtları için kullanılıyordu. Bu bize tuhaf görünür çünkü günümüzün okuyan halkı temel olarak düzyazı ile ilgiliydi. MÖ beşinci yüzyıla kadar, Yunanistan'da *okuyabilen* yalnızca birkaç kişi vardı; bunun sonucu olarak, erken dönem Yunanistan'da okuyan halk yoktu. Diğer taraftan, dinleyen bir halk vardı ve edebiyatın en müşterek formu, kahramanlık destanları (s. 159) gibi şiir halinde aktarılıyordu. Bundan dolayı yalnızca romantik konuşmalara ilişkin değil, ayrıca Yunan hayatının her aşamasına dair şiirler vardı. Ancak bu şiirlerin çoğu kaybolmuştu; yalnızca bazı uzun şiirler, birkaç kısa şiir ve bir şiir parçaları derlemesi kalmıştır. Bu sınırlı materyal ile, biz Hellas henüz genç iken Yunan düşünce ve ruhunun gelişimini bir ölçüde takip edebiliriz.

Hesiod: Avrupa'da Sosyal Adalet İçin En Erken Dönem Çığlık (MÖ 750-700). Biz, pek çok başka şey arasında, MÖ sekizinci yüzyılın ortalarında, Yunanların kendi dönemlerinin yaşantısı ile ilgilenmeye başladıklarını öğreniriz. Eski Homeros aktarıcıları (s. 160) kendilerine hiçbir zaman atıfta bulunmamışlardır; onlar *kendi* yaşantılarından hiç bahsetmemiştir; uzun zaman önce ölmüş olan kahramanlarının yiğitçe tutumlarını betimlemişlerdi. Şimdi insanlar yoksullar ve acizler adına Avrupa'da yükselen ilk sesi işitmişlerdi. Boeotia'da Helikon Dağı'nın gölgesi altında

29 Bu kırık çömlek parçaları herhangi sert bir maddeyle üzerine birkaç sözcük kazınabilen çiçek saksısı parçaları gibiydi. O günlerde kâğıt yoktu.

mütevazı bir çiftçi olan Hesiod güçlülerin zayıflara uyguladıkları baskıyı ve köylülerin kasvetli ve ümitsiz hayatını betimlemişti. Onun şiir halinde anlattığı her şeyi biz *İşler ve Günler* diye adlandırıyoruz; çünkü şair onda bitmez tükenmez *işlerin* ödülüne işaret eder ve belli başlı taahhütler için şanslı ve şanssız olunan *günlerin* bir listesini verir. Hesiod yaşadığı dönemin bir sıkı çalışma ve taşyüreklilik çağı olduğunu söyler.

İnsan Davranışına Olan İlgi: Fabllar. Böylelikle Yunanlar insan davranışı hakkında düşünmeye başlıyorlardı. Erdem için kullanılan eski Yunanca sözcük artık yalnızca savaşta mertlik göstermek değil, ayrıca başkalarına karşı kibar ve bencilce-olmayan davranışlar içinde olma anlamına geliyordu. İnsanlar çocuklarına insanî yaratıklar gibi eylemde bulunan hayvanları resmederek tuhaf masallar anlatıyordu ve bu öyküler aracılığıyla bir kişinin yapması veya yapmaması gereken şeyleri bir ahlaki ders şeklinde aktarıyorlardı.

Fabl mucitlerinin tümü içinde en ünlü olanı Ezop idi. Onun MÖ 600 dolaylarında yaşadığı farz edilmektedir. Kuyruğunu kaybeden tilkinin, yemlikteki köpeğin, tavşanı yakalayan kaplumbağanın, kemiğini kaybeden aç gözlü köpeğin ve pek çok başka bilindik ahlaki öyküleri Ezop'un masallarında görülür.

Doğru ve Yanlışın Artan Duyusu. Yunanlar yedinci yüzyılın ortası itibarıyla doğru ve yanlış arasındaki ayrım ile çok fazla ilgili olmuşlardı. İnsanlar artık tanrıların Homeros destanlarında resmedilen kötücül canlıları yönlendirdiğine inanmıyorlardı. Hades, korkunç bir köpek olan Kerberos tarafından korunan, kötü huylular için bir azap yerine dönüşmüştür. Benzer bir şekilde, öteki dünyada iyi olanlar için bir kutsanmışlık yeri olması gerektiğine inanılmıştı. Dolayısıyla, Atina'nın batısındaki Eleusis tapınağında, insanoğlunun yeryüzünün meyvelerini borçlu olduğu Demeter ve Dionysos'un gizemli yeryüzü yaşantısında sahneler din adamları tarafından inisiye edilenlerin önünde dramatik formda sunulmuştur ve gizemli şekillerde ölümsüz hayatı elde etmiş olanlar anlatılmıştır. Onlara daha önceleri antik dönem kahramanlarından

başka hiç kimsenin elde edebileceğine inanılmayan Kutsanmış Adalar'a kabul edilme vaadinde bulunulmuştu. En yoksul kölenin bile bu cemaate, onların ifadesiyle "gizem"e kabul edilmesine izin verilmişti.

Kâhinler. İnsanlar ayrıca geleceğe dair bilgiler için yüzlerini tanrılara çevirmişti. Bazı planların başarısı üzerine danışıldığı veya bazı ciddi sorulara yanıt verilmesi istendiğinde Apollon'un sesinin onun din adamlarınca işitildiğine inanılıyordu. Onu dile getirenler "kâhinler" diye anılıyordu. Apollon'un Delphi'deki mabeti (şek. 43) tüm Yunan dünyasının sık sık uğradığı ulusal bir din merkezine dönüşmüştü.

2. BİLİMİN BAŞLANGIÇLARI

Thales'ın Bir Güneş Tutulmasını Önceden Haber Vermesi. Altıncı yüzyılın başlarında, Yunanların bazıları dinsel hurafeler ve gizemlerle avunurken, başka Yunanlar, başta dünyanın tanrılar tarafından denetim altında tutulduğuna dair olanlar olmak üzere, eski dönemlerin inanışlarını reddediyorlardı. Uzun zamandır Ege'nin ticaret liderleri olan İyonya şehirleri dikkatlerini bu yeni problemlere çeviren ilk kişilerdi. Onlar, Mısır ve Fenike şehirleriyle sürekli temas halinde olarak, Yakın Doğu'da bilinir olan matematik ve astronominin başlangıçlarını öğrenmişti ve hatta İyonya düşünürlerinden biri Mısır güneş saati düzeneği yapmıştı. Bu İyonya şehirlerinin en önemlisi olan Milet'te Thales adlı becerikli bir devlet adamı vardı. O, geniş coğrafyaları ziyaret etmiş ve Babilistan'dan göksel yapıların gözlemlerinin bir listesini almıştı. Babilliler bu tür listelerden güneş tutulmalarının düzenli aralıklarla meydana geldiğini öğrenmişlerdi. Thales, elindeki bu listeler ile, bir sonraki tutulmanın ne zaman olacağını hesaplayabilmişti. Bu durumda, Milet halkına güneş tutulmasının belirli bir yılın sona ermesinden önce beklenebileceğini söylemişti. Olacağı söylenen güneş tutulması (MÖ 585) öngördüğü gibi gerçekten meydana geldiği zaman Thales'ın ünü her tarafa yayılmıştı.

Doğa Yasalarına Karşı Tanrıların Müdahalesi. Babilliler tarafından daha önceden başarıyla tamamlanmış bir beceri olan güneş tutulmasının önceden bilinmesi sonuç açısından çok önemli değildi. O zamana dek insanlar güneş battığı veya gökyüzünde başka tuhaf şeyler meydana geldiği zaman, bunun bazı tanrıların kızgınlığının sonucu olduğuna inanmışlardı. Ancak şimdi Thales cesaretle göksel yapıların hareketlerinin tanrılar sebebiyle değil, sabit yasalara göre yapılmış olduklarını beyan etmişti. Böylelikle bir zamanlar Zeus'un kartalının hükmettiği gökyüzünün denetiminden tanrılar uzaklaştırılmıştı.

İyonya Coğrafyası ve Tarihi. Belki de Thales'in bir öğrencisi olan bir başka Milet vatandaşı, tarz olarak bize modern evrim kuramını anımsatır şekilde, hayvanların kökenini daha düşük formlardan daha yüksek formların bir gelişimi varsayılarak açıklamıştı. O, denizlerin ve ülkelerin formlarını çalışmıştı ve bir dünya haritası yapmıştı. Her ne kadar hâlihazırda Mısır ve Babilistan'da kullanımda olan sınırlı bir bölgenin haritaları olsa

ŞEKİL 46. Bir Ruloyu Okuyan Yunan Hekim

Hekimin elinde tuttuğu rulonun onun bir kısmı olduğu ve diğer elle başka bir kısmının açıldığı görülür. Ruloyu her bir eliyle tutmaktadır, iki taraf yumuşak bir şekilde gerildiğinde ortaya çıkan yazı sütununu okumaktadır. Böyle bir sütun onun için bir sayfa niteliğindedir; ancak okuduğu zaman, bizim yaptığımız gibi bir sayfayı çevirmek yerine sol tarafa doğru ruloyu yuvarlayacak ve sağ taraftaki diğer rulodan yeni bir sütunun kendi görüş alanına girmesini sağlayacaktır. Hekim ruloyu, piramit-benzeri bir öbek şeklinde düzenlenmiş olan sekiz başka rulonun halen bulunduğu bir dolabın üst rafından almıştır. Dolabın üst kısmında açık olarak bulunan cerrahi alet edevattan bu ruloların bilgilendirici medikal maddeler içerdiği varsayımında bulunulabilir. Belki de Mısırlı ve Yunan cerrahların rulolarında bulunabileceği gibi yaraların tedavisi için öneriler ve insan bedeninin ameliyat edilmesine dair görüşler içermektedir (Birt'in izniyle).

da, o, bildiğimiz en eski dönem dünya haritasıydı. Kısa bir süre sonra, Hekataios adlı Miletli bir başka coğrafyacı geniş alanlara yolculuk yaparak Nil boyunca seyahatlerde bulunmuş ve dünya coğrafyasına ilişkin yazılar yazmıştı. Yukarıda belirtilen haritada olduğu gibi, bu kitapta Akdeniz merkezde idi ve ona yakın mesafede bulunan toprakların tümü yazar tarafından biliniyordu. Hekataios ayrıca erken dönem Yunanistan'ın mitolojik öykülerinden ve Yakın Doğu'da duymuş olduğu geçmişin anlatılarından oluşan bir tarihi bir araya toplamıştı. O, İbrani tarihçilerden (s. 112) beri ilk tarih yazarıdır.

İyonya Matematiği ve Doğa Bilimi. Bir İyonyalı olan Pisagor matematik ve doğa bilimi ile ilgiliydi. O ve öğrencileri önemli matematiksel keşifler yapmışlardır; örnek olarak, bir dik açılı üçgenin hipotenüsünün karesi diğer iki kenarın karelerinin toplamına eşittir. Onlar ayrıca bir müzik aletinin telinin kalınlığı ve gerilimi aynı kalırsa, uzunluğunun tam olarak onun yüksekliği ile matematiksel ilintili olduğunu bulmuşlardır. Onlar benzer bir şekilde yerkürenin hareket eden bir küre olduğunu keşfetmişti. Bir başka İyonyalı bilim insanı, denizin bir zamanlar toprakla kaplı olduğunu kanıtlamak için, kayalar içinde taşlaşmış deniz bitkileri ve balıkların bulunduğuna dikkat çekmişti.

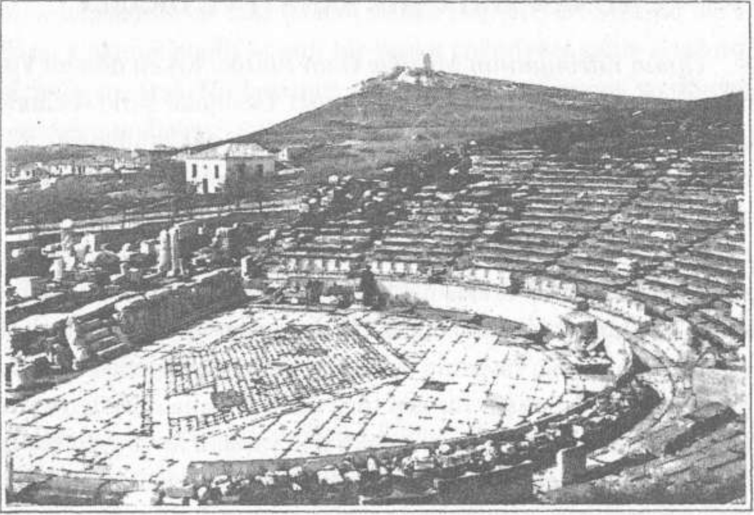
İyonyalı Düşünürler Tarafından Atılan Büyük Adım. Böylece bu İyonyalı düşünürler doğa bilimcilerinin ve filozofların öncülerine dönüşmüştü çünkü onlar dünyayı meydana getirmiş olan ve halen onu denetlemeyi sürdüren başlangıçtaki *doğa* yasalarını keşfetme çabasını gösteriyorlardı. Onlar dinden ziyade doğa yasaları terimleriyle dünyayı açıklayarak, bizim *bilim* ve *felsefe* diye adlandırdığımız yeni bir düşünce dünyasına giriş yapmışlardır—bu, erken dönemde Doğu'nun en büyük zihinlerinin üzerinde hiç kafa yormadıkları bir dünyadır. Thales ve İyonya şehirlerinin büyük insanları tarafından atılan bu adım insan entelektüel gücünün en büyük başarısı olmuştur ve ilelebet öyle kalacaktır.

3. YUNAN LİRİK ŞİİR SANATI VE DRAMA

Yunan Edebiyatının Müzikle Olan İlintisi. Erken dönem Yunan şiiri her zaman müzikle aktarılmıştı. Destanlar şarkı şeklinde söyleniyordu veya lir müziği eşliğinde ezbere nakilediliyordu. Şiirin daha sonraki bir türü, genellikle flüt eşliğinde söylenen "mersiye" adlı bir türdü. Flüt erken dönemlerde Mısır'dan Girit'e getirilmişti ve Giritlilerden alan Yunanlar onu uyarlamışlardı. Uzun zamandır favori bir müzik aleti olan flüt MÖ sekizinci yüzyıldan sonra bile kullanılmıştı ve hatta bir müzisyen Apollon'un Delphi ejderhasıyla yaptığı kavganın öyküsünü anlatmak niyetiyle flüt için bir beste bile yapmıştı. Bir arp türü olan lir daha önceden vardı fakat dört telliydi. Nihayetinde yedi telli yapılan lir ve yalnızca lir için yapılan besteler popüler hale gelmişti. Bu müzik aletlerinin bir veya her ikisi koro halinde söylenen şarkıların eşlikçisi olarak çalınabilirdi. Biz burada koro halinde ilahi söylemeye eşlikçi olarak orkestra müziğinin başlangıcını görürüz.

Lirik Şiir: Pindar ve Sappho. Yunan lirik şiiri –yani lir eşliğinde okunan şiir– çeşitli ruh hallerinde –özlem, hayaller, umutlar ve tutkunun ateşli fırtınaları– ifade edilmiştir. Her bir şair *kendi* içindeki bir harikulade dünyayı kısa şarkılar halinde resmetmişti. Yunan lirik şiiri müzik şeklinde söylenmek için bestelendiği için tüm Yunan lirik şairlerinin aynı zamanda müzisyen olmaları bir gereklilikti. Olasılıkla bu şairlerin en büyüğü Thebai'li Pindar idi. Dönemin bir başka büyük lirik şarkıcısı edebiyat alanında ebedi bir ün kazanmış en erken dönem kadın olan şair Sappho idi.

Şenlik Korolarının Dramaya Dönüşmesi. İlahinin sevilen bir formu kendi şenliklerini kutlamaktan hoşlanan yöre halkının oluşturduğu koro idi. Sicilya'da yaşamış olan şair Stesichorus eski mitlerde bulunan tanrıların öykülerini anlatan "korolar" yazmaya başlamıştı. Topluca koro adı verilen şarkıcılar tören alayı şeklinde yürürler, keçi derisi giysiler giyerler ve yüzlerini maskelerle gizlerlerdi. İlahilerin bazıları koro üyeleri ve onların lideri ile uyumlu bir şekilde söylenirdi. Lider, dinleyen köylülerin eğlenmesi için

ŞEKİL 47. Atina Tiyatrosu

Bu tiyatro şarap ve toprağın bereketi tanrısı olan Dionysos'un ilkbahar şenliğinin kutlamasının bir parçası olarak başlamış olan Yunan dramasının gelişim merkezi idi. Tanrı tapınağı tam burada solda bulunmaktaydı. Hiç kimsenin tiyatro diye bir şey olduğunu bilmediği zamanlarda, insanlar buraya tanrının ilkbahar şenliğinin kutlanmasını izlemek için toplanıyordu. Orada koro halinde bir daire oluşturuluyordu, ki onlar tanrıların öykülerini ilahi şeklinde anlatıyorlardı. (Orkestra adı verilen) bu daire nihayetinde kalıcı olarak planlanmıştı ve izleyiciler için ahşap (ve daha sonra taş) oturaklar bir tarafa yarım daire şeklinde yükselmişti; fakat tüm ilahiler ve eylem yer seviyesi üzerindeki daire içinde meydana geliyordu. Halkın bulunduğu yerin karşı tarafında aktörler için "sahne" (Yunanca skēnē) olarak bir baraka veya çadır vardı ve nihayetinde bu sahneye dönüşmüştü. Olasılıkla on yedi bin insanın oturduğu koltuklardan, vatandaşlar Aegina adasıyla birlikte denizin geniş bir görüntüsüne sahiplerdi; orkestra ve koltuklar için çatı yoktu ve bir Yunan tiyatrosu her zaman açık havada yapılırdı.

şarkı içinde anlatılan öyküyü jestlerle betimleyecektir. O böylece bazı açılardan bir oyuncuya, bizim şimdiki sahnelerimizdeki aktörün önceline dönüşmüştü. Daha sonraları ikinci bir aktör dahil olduğu zaman, koro anlatının çoğunu aktarmaya devam ederken, ikisi arasında diyalog olabilmekteydi. Böylelikle koro ve iki aktör tarafından gerçekleştirilmiş olan bir müzikal oyun formu, veya drama, eylem veya öykü anlatımı ortaya çıkmıştı. Yunanlar böyle bir oyunu "keçi oyunu" anlamına gelen *trajedi* diye adlandırmıştır. Bunun nedeni olasılıkla koro üyelerinin kendilerinin her zaman keçi kılığına bürünmeleridir.

Koronun dans ettiği ve şarkı söylediği yerdeki çimenli ortam genellikle, izleyicilerin arazinin ve onun ötesindeki denizin güzel bir görüntüsüne sahip olan tepelerdeki bir eğim üzerinde idi.

Drama: Eshilos (MÖ 525-456). Yunan tiyatrosu bize şimdi tuhaf görünecektir; o bir sahneye sahip olmasına karşın, sahne dekoru çok azdı veya hiç yoktu ve her zaman erkek olan oyuncular, eski günlerde olduğu gibi, grotesk maskeler takardı. Oyun büyük ölçüde koro tarafından söylenen şarkıyla gerçekleştirilirdi fakat bu, aktörlerin diyaloğu ile değişime uğramıştı ve tümü bir operadan farklı değildi. Drama oyun yazarı Eshilos'un, koronun şarkılarının yanı sıra aktörlerin diyaloğuna önem verme girişiminde bulunan ilk trajedi yazarı olduğu söylenmektedir. Eshilos'un neden ilk büyük drama ustası olarak görüldüğünü bizim için açıklığa kavuşturan bir gelişmenin onun varlığını sürdüren yedi oyununda izini sürebiliriz. Eshilos'un eseri, kendisinden önce üretilmiş olan Yunan şiirinin tümünün birikimi idi. O, Homeros'un öykülerini epik tarzda yeniden anlatmıştı fakat ilave olarak lir çalanların ölçüsünü ve özünü kullanmıştı. Eshilos'un oyunları genellikle insanoğlunun kendi yazgısına karşı mücadelesi ile ilintiliydi. O, Atinalıların daha sonra bıktıkları cafcaflı bir tür lisan kullanmıştı fakat onun temalarının muhteşemliği ve kapsamı azametli bir biçem talebinde bulunuyordu.

Sofokles. Sofokles (MÖ 497-405) Yunan drama yazarlarının en büyüğü idi. O bir Atinalıydı ve olasılıkla Atinalıların en fazla hayranlık duyduğu oyun yazarıydı. Onun oyunları kadın ve erkek Yunan kahramanlarının –Aias, Oedipus, Herakles, Antigon ve Elektra– eski öyküleri üzerine temellenmişti. Onlar intikam, günah işleme nedeniyle elem ve incinmiş gurur ile ilgiliydi ve insanlar üzerinde derin bir etki bırakıyordu. Sofokles'in oyunları dilinin yanı sıra yapısı itibarıyla mükemmeldi. Bu nedenle, Sofokles'in Yunan dramasına Eshilos veya onun daha genç çağdaşı olan Euripides'ten daha fazla katkıda bulunduğu kabul edilir. Örneğin, oyunu daha ilgi çekici kılan ve eylemle dolu hale getiren oyuna bir *üçüncü* kişinin katılması Sofokles tarafından yapılmıştı.

ŞEKİL 48. Tanrı Dionysos'un Bir Heykeli Önünde Oturan Euripides'i Gösteren Rölyef

Drama yazarı, burada oyunun bir tür kişileştirmesi olarak hizmet eden soldaki defne yapraklı tacı bulunan aktöre bir maske uzatmaktadır (Dr Arif Müfit'in izniyle, İstanbul Tarihi Eserler Müzesi).

Euripides (MÖ 480-406). Sofokles halen tanrılara inanıyordu fakat onun daha sonraki muhalifi olan Euripides bizim bir kuşkucu diye adlandırmamız gereken biriydi. Onun tanrılara dair eski inanışları sorgulaması eski kafalı vatandaşların pek çoğu için sıkıntıya neden olmuştu. Sofokles onlara çok daha uygun biriydi ve büyük yeteneğine karşın, Euripides çok ender olarak ödül kazanabiliyordu. Atinalı vatandaşlar onun oğluna karşı biraz kızgınlık hissi besliyorlardı ve onun çevresinin başka genç insanları Euripides'in heyecanlı hayranlarıydı ve onun oyunlarını okuyorlar ve sofistlerle onlar hakkında konuşuyorlardı. Her ne kadar Euripides'in oyunlarının yapısı modern okuyucunun sıklıkla feci şekilde afallamasına neden olacak kadar karmaşık olsa da, karakterler insancıldır ve anlaşılabilirdir. Euripides büyük Yunan trajedi yazarlarının sonuncusu idi; ve on altıncı yüzyılın sonunda, Kraliçe Elizabeth'in döneminde, Shakespeare'in ortaya çıkmasına kadar böylesine görkemli ve güçlü dramalar bir daha hiç yaratılmamıştı.

Komediler. Büyük Yunan trajedileri sabahları sunulurdu ve öğleden sonraları insanlar komediler gibi, biraz daha az ciddi olan oyunlar için hazırdı. Bu oyunlarda önde gelen politikacılar (hatta Perikles), yazarlar ve filozoflarla dalga geçilirken izleyiciler kahkahaya boğulurdu. En tanınan komedi yazarı eski temalardan vazgeçmiş ve Euripides ile alay ettiği *Kurbağalar* veya büyük filozof Sokrates'i aşağılık bir düzenbaz olarak yansıtan *Bulutlar* gibi oyunlar yazmış olan Aristofanes (MÖ 446? - 385) idi. Aristofanes'ten sonra, dönemin meseleleri ve kişilikleriyle ilgili olan bu türden komedilerin modası geçmiştir ve tipik karakterlerden ziyade belirli bireyleri tiye almayan yeni bir komedi biçemi gelişmişti. Modern dramayı en fazla etkilemiş olan komedinin bu daha sonraki formu idi.

4. BEŞİNCİ YÜZYIL'DA YUNANİSTAN'DA YÜKSEK EĞİTİM VE BİLİM

Sofistler Tarafından Önerilen Yüksek Eğitim. İyonyalı düşünürler ve onların takipçileri eğitime ilişkin olarak çok sayıda büyük sorularla ilgilenmişlerdir. Eğitimli kişinin okumayı, yazmayı ve bazı müzik aletlerini çalmayı bilmesi gerekiyordu. Bu yeni öğrenme şehirden şehire dolaşan zeki konuşmacılar grubu olan Sofistler tarafından sağlanmıştır. Eski moda özel okulda müzik, okuma ve yazma eğitimlerini bitirmiş olan çok sayıdaki parlak genç bu yeni öğretmenlerin biri tarafından verilen anlatı kursu için para ödenmesi talebinde bulunuyordu.

O zaman dek Atina'nın süvari birliği ile resmi geçit yapanların ve Olimpiyat oyunlarından zafer kazananların dışında hiç kimse yüksek eğitim alamazken ilk kez olarak böyle bir şey genç erkeklere açık hale gelmişti. Bu yeni öğretmenlerin ortaya çıkması Yunan tarihinde yeni bir çağı işaret ediyordu fakat bu özellikle Atina tarihi için geçerliydi. İlk etapta, Sofistler büyük vatandaş jürilerine hitap etme veya halkın meclisi önünde konuşma yapma konusunda kalabalığa karşı etkileyici bir konuşma yapmanın önemini anlamışlardı. Onlar bu nedenle başarılı bir şekilde retorik

ve hitabet öğretmişlerdi ve konuşma yeteneği olmayan bir baba, oğlunu halka karşı konuşma yapma pratiği yaparken görmekten memnuniyet duymuştu. Sofistlerin öğrettikleri aracılığıyla Yunan düzyazısının ilk başarılı örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Onlar, aynı zamanda dilbilgisine dönüşecek şekilde lisan çalışmalarının temelini atmışlardı. Ayrıca matematik ve astronomi öğretiyorlardı ve Atina'nın genç adamları ilk kez olarak bir miktar doğa bilimi öğrenmeye başlamıştı. Böylece Yunan filozofların Thales'in yaşadığı günlerde gözlemlemeye başladıkları hakikatler, yüz elli yıl sonra, insanlar arasında yayılmaya başlıyordu.

Sofistler ve Yeni Öğretiler. Babalar, bu yeni fikirlerde, oğullarını takip edemiyorlardı. O dönemin bir babası oğlunu tanrının varlığını sorgulayan bir ifadeyle başlayan büyük Sofistlerden birinin kitabı ile gördüğünde, yeni öğretiler dine karşı saygısız görünmüştü. Eski kafalı vatandaş Atina'nın en önemli insanlarının evlerinde bu kitapların yüksek sesle okunduğunu işitmiş olmasına karşın, en azından böyle öğretmenleri sürgün etmek ve kitaplarını yakmak yönünde oy verebilirdi. Gerçekten de önde gelen Sofistlerin bazıları Perikles'in dostuydu. Perikles, kendi öğretileri nedeniyle yargılandıkları zaman araya giriyor ve onlara yardım etmeye çalışıyordu. Thales'in zihninde yer etmiş olan devrim şimdi sayıları sürekli artan Yunanların zihinlerinde yerini alıyordu ve durum eski kafalı halkın düşüncesi açısından hiç kuşkusuz gitgide daha kötü bir hal alıyordu.

Zaman Ölçümünde Gösterilen Sınırlı Bilimsel Bilgi. Sofistlere bağlı olarak bilginin yayılmasına karşın, sıradan Atinalının bilimle olan aşinalığı halen çok sınırlıydı. Bu ona zamanın ölçüsü açısından büyük sıkıntı veriyordu. O, öğleden öncesinin ortasını "pazar alışverişi zamanı" diye nitelendiriyordu ve pazar yerindeki Mısırlılara özgü güneş saati henüz günün belli saatini Mısırlıların binlerce yıldır yaptıkları gibi *sayı* ile verme olanağı sağlamıyordu. Bir mahkeme önünde vatandaşın konuşma uzunluğunu sınırlamak gerekli olduğunda, içinde küçük bir deliğin olduğu bir kavanoza belli bir miktarda su konularak bu suyun akıp bitmesine

kadar süre tanınıyordu. Yunanlar halen gökteki Ay'a göre ayları kullanıyordu ve her üçüncü, beşinci ve sekizinci yılda araya fazladan bir ay koyuyorlardı.

Astronomi ve Coğrafya. Bilim insanları önemli keşifler yapmayı sürdürüyordu. Onlardan biri artık güneşin "Mora yarımadasından daha büyük" parlayan bir taş kütlesi olduğu şeklinde düşünülmesiydi. Ayrıca Ay'ın ışığını güneşten aldığını, onun yerküre gibi dağları ve vadileri olduğunu ve üzerinde canlı yaratıkların bulunduğu düşüncesi egemendi.

Yolculuk yapmak zordu çünkü hiç yolcu gemisi yoktu. Hayvanların çektikleri kaba saba arabalar ve vagonlar dışında, karadan hiçbir nakil aracı yoktu. Yollar kötüydü ve gezginler yaya olarak veya bir at üzerinde yolculuk yapardı. Bununla birlikte, bedelini karşılayabilen Yunanlar artık daha sık yolculuk yapmaya başlıyorlardı. Ancak bu bilgi toplama amacı için yapılıyordu; keyif için yolculuk yapılması için yüz elli yıl daha geçmesi gerekiyordu. Tarihçi Herodot (s. 246) Mısır ve başka doğu ülkelerine yaptığı uzun yolculuklardan, bu diyarlara ilişkin pek çok bilgi ile geri dönmüştü. Onun haritası Kızıldeniz'i Hint Okyanusu ile bağlı şekilde göstermişti. Bu, onun önceli olan Hekataios (s. 232) tarafından bilinmeyen bir bir olgu idi. Bilim insanları halen kuzeyin soğuğu ve güneyin ılıklığı arasındaki bu merak uyandırıcı farklılığın nedenini açıklayamıyorlardı.

Tıp Alanındaki İlerlemeler. Herodot Mısır'da bilinen en eski dönem devlet tıp okulunu görmüş olmalıdır. Burası yalnızca bir kuşak önce Darius tarafından restore edilmiş ve bağışlanmıştı. Mikroskop ve kimya yardımı olmaksızın yine de tıp alanında ilerleme sağlanmıştı. İlk etapta, Yunan hekimler hastalıkların kötücül şeytanlar sebebiyle olduğuna dair daha eski inanışı tümüyle reddetmişti ve adları bilinmeyen büyük Mısırlı cerrahlar (s. 67) gibi *doğal sebeplerinin* bulunmasına çaba gösterilmişti. Onlar, bunu yapmak için vücudun organlarını anlama arayışında bulunmuşlardı. Yunan hekimler Mısırlı cerrahların beynin hem sinirlerin denetimi hem de uzuvların felç olmasının kaynağı olduğuna

dair keşiflerini takip ederek, şimdi beynin düşünce organı olduğunu keşfetmişlerdi. Ancak bir bütün olarak atardamar sistemi, kan dolaşımı ve sinir sistemi halen hiç bilinmiyordu. Cerrahi, kan dolaşımına dair bir bilgiye sahip olmaksızın, uzuv kesme girişiminde bulunamazdı ancak bunun dışında pek çok ilerleme sağlanmıştı. Dönemin en büyük hekimi, bilimsel tıbbın kurucusuna dönüşen, Hipokrat idi. Yunan tıbbının ünü Pers kralının bir Yunan hekimi sarayına davet etmesini sağlayacak derece yayılmıştı.

5. YUNANLARIN ESKİ VE YENİ FİKİRLERİ NASIL TARTIŞTIKLARI

Perikles'in Ölümünden Sonraki Belirsizlik Çağı. Yaklaşık olarak Perikles'in öldüğü dönemde doğmuş olan herhangi bir genç nereye giderse gitsin kendisini bir çatışma ve belirsizlik ortamı içinde bulacaktı—Atina, Sparta ve Thebai arasında uzun yıllar boyunca devam eden savaşlar nedeniyle şehir dışına çıkmak bir savaş meydanına ayak basmak ve mızrak ve kalkan kuşanmak gerektiren bir çatışma çağında olmak demekti; *Memlekette* Atina'da çalkantılı Meclis'te heyecanlı bağrışların ve alkışların ortasındaki sokakların ve pazar yerlerinin kan gölüne döndüğü bir ortam hüküm sürüyordu. Halktan insanlar devletin liderliği için soylularla mücadele halindeydi; ve son olarak kişinin *kendi içinde* eski inanışlara inanma ile yeni düşüncelere karşı kendini korumaya alma mücadelesi sürüp gidiyordu.

Din ve Davranış. Yunanlar az miktarda dinsel eğitim ile yetişmişlerdi çünkü kilise, ruhban sınıfı veya dini eğitmen yoktu. Hristiyanların İncil'i gibi herkes tarafından saygı duyulan hiçbir kutsal kitap yoktu. Erkek çocuklara tanrının onlarla ve onların davranışlarıyla ilgili olduğu veya onların ya iyi ya da kötü olmaları gerektiğine dair herhangi bir şey öğretilmiyordu. Tanrılar tarafından istenen seremonilerin herhangi biri göz ardı edilmektedikçe, kişi ondan korkmaması gerektiğini biliyordu. Aynı zamanda, eğer kötü bir hayat yaşadığının farkına varırsa, toprağın altında karanlık ve ürkütücü bir yerde ikamet ederek ölüme

girmeye mahkûm olabilirdi. Diğer taraftan, iyi bir yaşam onu en azından güzel Elysian Diyarı'na taşıyabilirdi.

Kalabalıkların Dini. Bu kutsanmışlık yerine ulaşmanın yollarından biri Eleusis gizemlerine kabul edilmekti. Bir başka yol Orfeus'un müneccimlerinin ve dilenci-rahiplerin öğretilerini takip etmekti. Bu gezgin eğitmenler tüm Yunanistan'ı dolaşıyorlardı. Yoksul ve cahil kalabalıklar hevesli bir şekilde onların gizemli öğretilerini benimsiyorlar ve vadedilen her kutsanmışlığa itaat ediyorlardı. Tümü içinde daha gizemli olan ne varsa, kalabalıklar ondan daha fazla hoşlanıyorlardı. Bu öğretiler Orfeus'un mükemmel kitabında kaydedilmişti. Bu kitap nihayetinde halktan insanlar arasında geniş bir yayılım elde etmişti. O zamana dek herhangi başka birinden daha fazla olarak Yunanların kutsanmış kitaplarına yaklaşmıştı. Tüm daha düşük sınıflar büyüye inanıyordu ve büyücülerin ve müneccimlerin gizemli hilelerinden etkileniyorlardı.

Yakın Doğu'dan Yabancı Tanrılar. Pire kentinin altında, Atinalı vatandaşlar Mısır, Fenike ve Anadolu'dan yabancı tüccarlarla dolu yoğun caddeler görüyordu. Onlar da kendi ilahi yardım ve kutsanmışlığın güvencesine sahiplerdi ve kendi tuhaf tanrılarını beraberlerinde getirmişlerdi: Anadolu'dan Büyük Ana; Nil Nehri'nin Birinci Çavlan bölgesinin üzerindeki Filai'den İsis; Sirene Yunan kentinin arkasındaki Sahara'dan çok uzakta bulunan gizemli mabedinden Mısırlı Amon. Ünlü Yunan Şairi Pindar büyük Mısır tanrısının onuruna bir şiir yazmıştır ve bir heykel dikilmiştir. Amon, gelecekten kehanetler dağıtan biri olarak, Delphi'nin Apollon'unu Yunanlar arasında olduğu kadar büyük hale gelmiştir. Pire ve Sirene arasında, Yunanları Amon'un uzak Sahara mabedine taşıyarak düzenli bir şekilde yelken açan Atinalı bir gemi vardı. Mısır simgeleri de Yunan mezar taşları üzerinde yaygın olarak bulunuyordu.

Dinsel Kuşkuların Artması. Bu dinsel inanışların bazıları Yunan vatandaşlarını gençlik günlerinde büyük ölçüde etkilemişti.

Ardından, çocukluk döneminin eğitmenlerinden ayrıldığı ve meşhur bir Sofist'in derslerini dinlemeye gittiği zaman, tanrıların var olup olmadığını bile herhangi bir kesinlikte bilen hiç kimse olmadığının farkına varmıştı; onların neye benzediklerini bilen hiç kimse yoktu. Perslerin gelişinden önce yaşamış olan filozof Ksenofanes "Tüm tanrılardan ve insanlardan üstün olan bir tanrı vardır, ne form ne de zihin açısından ölümlülere benzer" demişti. Ancak cahil insanlar tanrıları kendilerine benzer olarak yapmışlardı ve "onlar süslü giysiler giyiyordu ve tıpkı bizim gibi bir sesleri ve formları vardı." Yunan genç adam Ksenofanes'in bu fikrini duyduğu zaman büyük ölçüde rahatsız olacaktı. O, Eleusis'in gizemlerinin hollerine yönelen kutsal yolu takip eden hacılar kalabalığına biraz acıyarak bakmaya başlamıştı. O, tuhaf Doğulu tanrıların resmi geçitiyle dolu olan ve neredeyse her gün Atina sokakları boyunca flüt çalan ve hengame halinde yürüyenlerin toplanmasını sadece hakir görecekti. O cahil yoksulların bu türden batıl inanışlarını kabul edemezken, ne olursa olsun, tanrılara olan inancından, eğitimli komşularının bazılarının yaptıkları gibi, vazgeçmeye henüz hazır olmadığının farkına varmıştı.

Kuşkunun Zaferi: Euripides. O, şimdi kendisini bunaltan kuşkulara dudak büktüğü gençlik günlerini anımsamıştı. Bir zamanlar komedi yazarlarının en büyüğü olan Aristofanes'in karikatürlerinin keyfini sürmüştü. Onun ahbabı olan vatandaşları Euripides'in dinsel sorgulamalarıyla alay eden Aristofanes'e katıla katıla gülmüşlerdi (s. 236) veya Sofistler üzerine yapılan akıllıca komedilerle dalga geçmişlerdi. Ancak o zamandan beri Sofistlerden elde etmiş olduğu yeni bir ışık olmuştu. Tanrılar neye benzerlerse benzesinler, kahraman atalarının Homeros destanlarında betimlediği gibi varlıklar olmadığından emindi. Uzun zamandan beri kendi Homeros'unu bir kenara bırakmıştı. O ve eğitimli dostları, Aristofanes'e rağmen, yaşam ve tanrılar hakkında çelişkileri ve kuşkularıyla birlikte, Euripides'in şaşaalı trajedilerini okuyorlardı. Aristofanes'in mizahının kurbanı olan Euripides, ömrü boyunca nadiren bir ödül kazanmış biri olarak, şimdi zafer kazanmıştı; ancak onun zaferi tanrıya olan eski inanışların

alaşağı edilmesi ve yeni bir düşünce çağının geliyor olması anlamını taşıyordu.

Büyük Sorgucu. Vatandaş bir hazır cevabın alındığı Aristofanes'in bir başka komedisini gayet iyi hatırlamıştı. O, Sokrates adındaki yoksul bir Atinalı figürün sahne üzerine kaba saba ve gülünç bir kişi olarak konması durumuydu. Aristofanes onu tehlikeli bir adam olarak yansıtmıştı. İyi Atinalıların uzak durması ve hatta azarlaması gereken bir adamdı. O bir taş kesicisi veya mütevazı bir heykeltıraşın oğluydu. Kötü giyinen ve çirkin bir yüze sahip olan Sokrates Sparta ile patlak veren ikinci savaştan itibaren tüm Atina halkı için sokaklarda bilindik bir kişiydi. Tüm gün boyunca pazar yeri etrafında ayakta duran, karşılaştığı herkes ile konuşan ve onlara çok sayıda büyük soru soran biriydi. Bizim vatandaşımız Sokrates'in sorularının kendisini karmaşık bir zihin durumu içinde bıraktığını hatırlıyordu; çünkü sorularda bulunan her şeyin vatandaşların bir zamanlar kafalarını karıştırdığını anımsıyordu. Taş kesicisinin oğlunun bu bilindik ve sıcak kanlı tavrı Yunan dehasının en iyi ve en yüksek kişileştirilmesiydi. Makam veya bir politik kariyer arzusunda olmayan Sokrates'in nihai ilgi alanı hiçbir surette devlet değildi. O, vatandaşlardan oluşan devletin, erdem ve doğruyu tanıması için zihninin eğitimi aracılığıyla ancak bireysel vatandaşın gelişimiyle saflaştırılabileceğine ve kurtarılabileceğine inanıyordu.

"Sokrates Yöntemi." Sokrates hiçbir şey yazmamıştır ve biz, onun düşüncelerine ve hakikate ulaşma yöntemlerine dair bilgi sahibi olmak için, başta Platon ve Ksenofon olmak üzere, hayranlarının aktardıklarına güvenmek zorundayız. O, kitaplara dayalı olmak yerine tartışmanın –sorular sormak ve onlara yanıt almaya çalışmak– kişinin hatalarını görmesinin ve hakikate ulaşmasının en iyi yolu olduğunu düşünmüştü. Bu halen "Sokrates yöntemi" diye adlandırılır. Onun coşkulu takipçisi Platon, daha sonra göreceğimiz (s. 247) gibi, Sokrates'in başlıca karakter olduğu çok sayıda diyalog yazmıştır. Arkadaşlar ve tanıdıklar pazar yerinde veya birinin evinde bir araya gelir ve bir süre havadan sudan konuştuktan sonra, adalet, erdem, güzellik veya devletin herkes

ŞEKİL 49. Sokrates'in Portresi

Bu, Sokrates'in varlığını sürdüren çok sayıdaki portresinin en iyisi değildir fakat özellikle ilgi çekicidir çünkü Platon'un Criton kitabında belirttiği şekilde Sokrates'in bir konuşmasının bir parçasını içeren dokuz kazınmış satırın altında filozofun ismi yer alır.

için en büyük iyiyi nasıl organize etmesi gerektiğine dair konuların gerçek doğasına ilişkin ciddi meseleler tartışılırdı. Sofistlerin öğretileri ele alınabilirdi ve doğa bilimleri çalışmalarının değeri konuşulabilirdi. Sokrates yetkin İyi, Doğru ve Güzel'in ebedi standartları olduğuna inanmış görünür. Yaşamdaki tüm yetkin olmayan şeyler ancak hiç bitmeyen standartlara yaklaştığı ölçüde iyi, doğru ve güzeldir. Bu "temel idealar"ın doğası, dikkatli düşünme ve tartışma aracılığıyla, keşfedilebilirdi ve insanlar onları iyi bir yaşama yönlendirmeye çalışmada rehberler olarak kullanabilirdi.

Sokrates, doğru yaşam konusunda bir yardımcı olarak dine hiç başvurmamıştı. Bununla birlikte, tanrılara içten bir inanışı vardı ancak onların doğası ve davranışı hakkındaki eski inanışları paylaşmıyordu. Hatta o, İbrani peygamberlerde olduğu gibi, içindeki bir sesin onu kötü davranışlara karşı yönlendirdiğini ve uyardığını işitebildiğini hissetmişti.

Sokrates'in Yargılanması ve Ölümü. Sokrates'in etrafında toplanmış olan bir öğrenci grubu içindeki en ünlü kişi Platon idi. Ancak Sokrates genel olarak anlaşılmamıştı. Onun keskin soruları eski inanışlar üzerine kuşku bulutları doğuruyor görünüyordu. Bu nedenle dine saygısız olan öğretilerin her türlüsü ile gençleri yozlaştırmak suçlamasıyla mahkemeye çağrıldı. Onun öğrencilerinden biri olan Alkibiadis (s. 198) örneğinde olduğu gibi, onun öğretilerinin kötücül etkilerinin ikna edici bir açıklaması yapılmıştı. Aristofanes'in komedisinde, büyük hoca budalaca bir şekilde

yanlış sunulmuştu ve çok sayıda insanda önyargı oluşturacak şekilde hakir görülmüştü. Ona karşı şikayetler ayyuka çıktığında Sokrates kolayca Atina'yı terk edebilirdi. Buna karşın o mahkemeye çıktı ve güçlü ve onurlu bir savunma yaptı; ancak mahkeme ona zehir içerek ölüm cezası verdi. Son günlerini dostları ve öğrencileriyle sükûnetli konuşmalar yaparak geçirdi, ardından sessizce öldürücü baldıran otu zehirini içti (MÖ 399). Böylelikle, ölümcül şekilde yanlış idare edilmiş bir mahkeme sonucunda ölüme mahkûm edilmesine karşın, vatandaşları arasında en büyük ve en arı ruh olduğu değerlendirmesi yapılmıştı. Atina demokrasisi yasalara uygun bir şekilde işlemesine karşın daha büyük bir serzenişe yol açacak bir karar alınmıştı.

Platon'un (*Phaidon* eserinde) idealleştirmiş olduğu sahne betimlemesinin bize resmettiği şekilde, Sokrates'in son saatlerindeki bozulmamış sükûneti tüm Yunan dünyasını derinden etkilemişti ve halen insancıllığın en değerli varlıklarından birini oluşturur. Sokrates en büyük Yunandı ve Yunan uygarlığı onunla en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Ancak onun öğrencilerinin yazılarında göründüğü gibi, Sokrates'in abartılmış figürü yaşayan öğretmeni olduğundan bile daha güçlü gösterme çabasını ortaya koyar.

6. ŞÖHRETLİ YUNAN HATİPLERİ VE TARİHÇİLER: PLATON

Düzyazıdaki En Son Gelişmeler. Sokrates'in öğrencileri tarafından yazılan kitaplar Yunan düzyazısının bir yumuşak ve sona ermiş biçemi elde etmiş olduğu bu döneme aitti. MÖ beşinci yüzyılda, düzyazı, özellikle filozofların, tarihçilerin ve konuşma-yazarlarının ellerinde, gitgide daha fazla bir sanat haline geliyordu. Hatırlayacağımız gibi, düzyazı altıncı yüzyıl kadar eski dönemlerde İyonyalı filozofların bazıları tarafından kendi teori ve ilkelerini izah etmek için kullanılıyordu ve ayrıca tarih yazıları hazırlayan ve mitoloji derlemeleri yapan erken dönem tarihçiler tarafından kullanılmıştı. Biz şimdi önde gelen Yunan hatiplerinin konuşmalarının da büyük Yunan düzyazısının örnekleri olarak

değerlendirilmesi gerektiğini görüyoruz. Biz modern insanlar konuşmaları edebiyat olarak düşünmeyiz; ancak Yunanistan'daki durum birazcık farklıydı çünkü kalabalığa karşı konuşma sanatı Homeros'un yaşadığı dönemde bile saygı görüyordu. Bir politik kariyerin Meclis veya Konsül ve vatandaş jürisi önünde yapılan konuşmalara büyük ölçüde bağlı olduğu demokratik Atina'da, hatipliğin büyük başyapıtları üretilmişti. Dahası, konuşmaların bazıları kalabalığa karşı yapılmıyordu, günümüzde el ilanları dağıtılması gibi, bir makale şeklinde yazılıyor ve insanlara dağılıyordu.

Konuşmalar ve Konuşma-yazarları. Pek çok konuşma onu yazanlardan başka insanlar tarafından sunuluyordu. Bu, Meclis önünde yapılacak hitabet için kolayca geçerli olabilirdi; o özellikle davacı ve sanığın kendi davalarında bulunmalarının gerekli olduğu Atina hukuk mahkemeleri için geçerliydi. Antik dönem Yunanistan'da konuşma-yazarının konumu modern Amerika'daki radyo starları için yazan "hayalet yazar" durumuna çok benzerdir. Elbette, profesyonel konuşma-yazarlarına verilen puanlar vardı ve bazıları çok kötüydü; ancak gerçekten mükemmel olanların kalemlerinden çıkan yazılar dünyanın en iyi edebi eserleri arasında yer almış olan belagat örneklerini bize sunmuştur.

En şöhretli Yunan hatip Dimosthenis idi. O, etkili bir şekilde, konuşurdu fakat retoriğin yasalarına uyma konusunda kendisini pek zorlamazdı. Yaşı ilerledikçe tarzı daha yumuşak hale gelmişti fakat her zaman için konuşmalarının arasına etkileyici metaforlar, mecazlar, o dönemin deyişleri ve oraya buraya bir yemin serpiştirirdi. Dimosthenis, bununla birlikte, konuşma-yazarlarının en fazla esinlenmiş olanıydı ve o tarihten beri dünyanın en önde gelen hatiplerinden biri olarak kabul edilmiştir. MÖ beşinci ve dördüncü yüzyılların hatipleri Sofistler ve onların ardılları, retonik öğretmenleri tarafından eğitilmişti.

Tarihçiler: Herodot. Dünyanın ilk büyük Yunan tarihçisi olan Halikarnas'lı Herodot (yaklaşık MÖ 484-424) ulusal felaketlerin ortasında, Perikles'in yaşamının son döneminde kendi eğlendirici kayıtlarını yayınlamıştı. O, Atina'nın muhteşem liderliğinin

tüm Yunanlara anlatıldığı ve Helenlerin Perslerden kurtuluşunun açıklığa kavuşturulduğu bir dünya tarihi idi. Yunanistan boyunca derin bir etki yaratmıştı ve onun Atina'daki etkisi öylesine muazzamdı ki, savaşın ağır maliyetlerine rağmen Atinalılar Herodot'un en yetenekli on kişiden biri olması yönünde oylama yapmışlar ve büyük bir para ödülü ile ödüllendirmişlerdir. Dünyanın bize ulaşan bu en eski dönem tarihi içinde, Herodot tanrıların iradesi doğrultusunda yönlendirildiğine inandığı ve onların kendi ilahi kâhinlerine danışarak kehanette bulundukları şekilde olayların gidişatının izini sürmüştü.

Thukididis'in Kendi Dönemi Üzerine Yazdıkları. Tarihin ilk bilimsel yazarı MÖ beşinci yüzyılın ortalarına doğru Atina'da doğmuş olan Thukididis'tir. Bir nesil önce, Herodot'un tarihi, ulusların yazgılarını tanrıların iradelerine isnat etmişti; fakat Thukididis, tıpkı modern tarihçiler gibi, tarihi olayların meydana geldikleri yerdeki insanların dünyalarındaki *dünyevi* sebeplere göre izini sürüyordu. Onlar arasında yalnızca otuz yıl gibi bir dönem vardı; fakat eski ve yeni iki tarihçinin inanışları ve biçemleri ne kadar farklıdır! Thukididis o döneme dek yaşamış en büyük düzyazı yazarlarından biriydi. Onun eseri Yunanlar nezdinde heyecan yaratan bir onaylama almıştır ve o tarihten beri dünyanın en büyük klasiklerinden biri olmuştur.

Çağdaş tarihin bir başka yazarı Atinalı Ksenofon idi. O, Atina İmparatorluğu'nun düşüşünden sonraki dönemi yazmıştı. Ksenofon'un *Anabasis* eseri (s. 203) askeri tarihe büyük katkıları olan bir kitaptır çünkü tüm zamanların en dikkat çekici geri çekilmesini betimlemiştir. Onun tarihleri bilimsel olmaktan ziyade romantik idi.

Platon'un Diyalogları. Yunan edebiyatı, Yunan düzyazısı ile birlikte, antik dünyanın en büyük yazarı olduğu rahatlıkla söylenebilen Platon'un yazılarında kendi tepe noktasına ulaşmıştır. Dahası o bizim olasılıkla halen sahip olduğumuz bütünlüklü eserlerin yegâne büyük Yunan yazarıdır. Platon, Sokrates'in ölümüne kadar Atina civarındaki sıradan genç insanların aylakça hayatını

yaşamıştı. Platon çok sevdiği ustasının ölümünden büyük ölçüde sarsılmış şekilde, Atina'yı terk etmiş ve Mısır kadar uzak diyarlara ve ayrıca Batı'ya yolculuk yapmıştı. Vatanına döndükten sonra Akademi'nin koruluğu içinde kendi okulunu kurdu.

Platon tarafından böylesine başarılı bir şekilde kullanılmış olan "diyalog" olarak bildiğimiz edebi form, olasılıkla Sokrates'in öğretilerinde kullanılmış olan soru-cevap yönteminden esinlenmişti. Platon, kendi diyaloglarında büyük hocasının tartışmalarını, iddia edildiğine göre, yeniden üretmiştir ve bu yazıları biz Sokrates'in felsefe bilgilerine borçluyuz. Bununla birlikte, sıklıkla bunların Sokrates'in öğretileri mi oldukları yoksa Platon'un kendi görüşlerini mi yansıttıklarını belirlemek zordur. Platon, görkemli ve yalın olduğu kadar incelikli ve albenili yazmıştır. O bir bilim insanıydı ve aynı zamanda dikkat çekici bir hayalgücü insanıydı.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Yunan edebiyatının en erken dönem formu ne idi? Hangi edebi formlarda Yunanlar tarafından sunulan ahlaki dersler vardı? Öteki dünyaya dair Yunan idealarını tartışın.

2. Thales'in bir güneş tutulmasını öngörmesinin önemi neydi? O bunu yapan ilk kişi miydi? İyonya düşünürlerinin başarılarının bazılarını listeleyin.

3. Lirik şiir ne idi? Şenlik koroları dramaları nasıl yönlendirmişti? Eshilos, Sofokles ve Euripides'in oyunlarını karşılaştırın.

4. Sofistlerin eğitim tarihine olan katkıları ne idi? MÖ beşinci yüzyılın ortalama Atinalılarının sahip oldukları bilimsel bilgi ne kadardı? Perikles'in döneminde Yunan doktorlar insan vücudu hakkında ne biliyordu?

5. Perikles'i takip eden çağ, hangi açılardan bir kuşku çağıydı? Tanrılara ilişkin çeşitli inanışlar nelerdir? Sokrates'in öğretilerinin özetini yapabilir misiniz?

6. Yunan düzyazısı hangi üç konuyu sunmak için kullanılmıştı? Büyük Yunan düzyazı yazarlarının bazılarının adını yazınız.

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *kronik, literatür, okuyan halk, sosyal adalet, didaktik şiir, doğa yasaları.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Eğer kendi kasabanızın bir tarihini yazmak isterseniz, hangi belgeleri edinmeye çalışırsınız?

2. İyonyalı düşünürlerin bizim bugün kabul ettiğimiz herhangi bilimsel teorileri var mıydı?

3. Yunan müziği yalnızca Yunan şiirinin eşlikçisi idi. Amerikan müziğinin ve Amerikan şiirinin karşılaştırmalı önemi nedir?

4. Yunanların kafasını karıştıran bazı doğa fenomenlerinin bilimsel açıklamalarını yapabilir misiniz? Bu açıklamayı ilkin kim yerleştirmişti?

5. Perikles döneminde ortaya çıkmış olan bilimsel kuşkular nelerdir?

6. Diyalog modern yazarlar tarafından sıklıkla kullanılmış mıdır?

TARTIŞMA KONULARI

1. İlyada ve Odise'den daha incelikli hiçbir destan yazılmamıştır.

2. Thales tarafından bir güneş tutulmasının öngörülmesi böyle bir öngörünün Babilliler tarafından yapılmasından neden daha önemli bir meseledir?

3. Müzik, modern dönemlerde neredeyse bütünüyle geliştirilmiş olan büyük bir sanattır; Yunanların döneminden beri çok az yeni şiirsel form icat edilmişti.

4. Bizim kendi takvimlerimiz hangi açılardan uygun değildi? Biz zamanın ölçülmesi konusunda Yunanlar kadar ilerlemeci değil miyiz?

5. Sokrates, bir bakıma, Atinalı gençleri yozlaştırmıştı.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak materyal çalışmaları. THALLON, *Readings in Greek History:* 1) *Tales from Herodotus,* ss. 80-82, 132-133, 153-154; 2) *The plans of Pericles, from the History of Thucydides,* ss. 315-318; 3) *Battle of Leuctra, from Xenophan's Hellenica,* ss. 493-495; 4) *Isocrates on Pan-Helenic unity*, ss. 520-521.

2. Bir ansiklopediye bakınız: *tutulma, arterler, Euripides, drama, geçit alayı, diyalog, hatiplik, müzik aletleri.*

BÖLÜM X • YUNANLARIN SANATLARI VE ZANAATLARI

YUNAN BİNALARI • YUNAN HEYKELCİLİĞİ • YUNAN EL SANATLARININ GÜZEL ÜRÜNLERİ • YUNAN RESSAMLARININ YAPTIĞI KEŞİFLER

Bir önceki bölümde Yunan düşünür ve yazarların daha eski idealardan nasıl uzaklaştıklarını görmüştük. Onlar nesir ve nazım olarak yeni şeyler düşünmeye ve yeni söyleyiş şekilleri bulmaya başlamıştır. Atalarının inanışlarını sorgulamışlar, yeni problemler ortaya koymuşlar ve onları çözmeye çalışmışlardır. İnsanoğlunun geçmişe saygı gösterme ve eskilerin bilgece deyişlerine önem vermenin karşıtı olarak "özgürlük" diye adlandırılan bir durum ortaya çıkmıştır. Yunanların büyüklüğü büyük ölçüde onların yazılarının özgünlüğünü ve güzelliğini içermektedir. Onlar, bizim bildiğimiz herhangi başka halklar tarafından benzer bir dönem içinde yapılmış olduğundan daha fazla ilerlemeyi iki yüzyıl içinde yapmışlardır. Bu olmasaydı, günümüzde son üç yüzyıl içinde meydana gelmiş olan geniş bilgi artışı ve buluşlar olmazdı.

Bu bölümde biz Yunanların bariz özgürlüklerini göstermiş oldukları çeşitli sanat formlarını ele alacağız. Onlar harikulade binalar, oymacılık işleri ve ev gereçleri yapmışlardır ve o zamana kadar bilinmeyen resmetme yöntemleri keşfetmişlerdir. Biz halen onların binalarını taklit ederiz ve onların yontuculuğuna saygı duyarız. Yunanlar tarafından ve onları taklit edenler tarafından yapılmış olan eserler dünyadaki sanat galerilerinde toplanmıştır. Bu bölümde söylenenleri takip etmek için illüstrasyonlara özenli bir şekilde bakılması ve eğer mümkünse Yunan sanatı örnekleri veya onların kopyalarının bulunduğu bir müze veya koleksiyona ziyaret yapılması gereklidir.

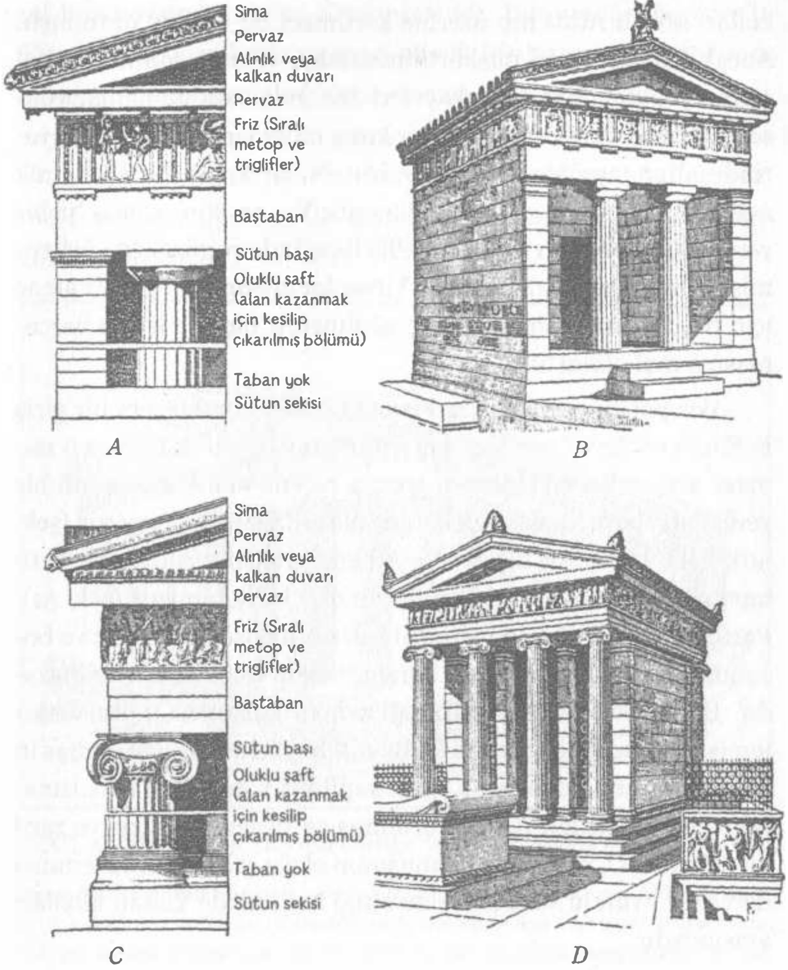
1. YUNAN BİNALARI

İlk Yunan Tapınakları. En erken dönem Yunan tapınakları daha eski mabetlerin kraliyet sarayına eklenmiş olduğu iç kale üzerine kurulmuştu. Bunlar, tıpkı aşağıdaki şehirdeki evler gibi, güneşte-kurutulmuş tuğladan yapılan binalardı. Onlar şekil olarak olasılıkla dikdörtgendi ve hepsinde her bir ucunda üçgen yan duvarları olan bir "tepeli" çatı vardı. Bu binaların pek çoğu bir ahşap direkler sırası olan sundurmaya sahipti.

En Erken Dönem Yunan Taş Mimarisi. Tiranlar döneminde (s. 175) mimari alanında çok önemli gelişmeler olmuştu; çünkü tiranların pek çoğu limanlar, sukemerleri ve tapınaklar inşa etmişti. Yunan şehirleri halen basitçe güneşte-kurutulmuş tuğla yapıların gruplarıydı. Nil bölgesi üzerinde görmüş olduğumuz gibi büyük taş binalar Egelilerin zamanından beri Avrupa'da bilinmiyordu fakat şimdi kaba Yunan tapınakları kireçtaşından yeniden inşa ediliyordu. Gerçekten de, Delphi'deki Apollon tapınağının ön cephesi mermerden inşa edilmişti. Daha öncesi veya sonrasındaki başka hiçbir zamanda MÖ altıncı yüzyılda Yunan dünyasında yapılmış olduğu kadar çok tapınak inşa edilmemişti. Sicilya'da ve güney İtalya'da bu dönemin heybetli tapınaklarının pek çoğu, bu erken dönemde bile Yunan mimarisinin güzelliğini ve basitliğini ortaya koyarak halen ayakta durmaktadır. Daha eski dönemin ahşap direkleri yerine, yalın *taş* sütunların sıraları (sıra sütunlar), bizim Dorik diye adlandırdığımız bir biçemde (şek. 50) bu tapınakların etrafını kuşatmıştı. Her ne kadar mimarlar bu sıra sütunlar ideasını ve *formunu* Mısır'dan ödünç almış olsalar da, onlar erken dönem inşaatçılar tarafından o zamana dek tasarlanmış olan en güzel sütunları yapana kadar bunları geliştirmişti. Tıpkı Nil üzerindeki tapınaklar gibi, Yunanistan'ın tapınakları parlak renklerle boyanmıştı.

Anıtsal Kent Atina. Atina'nın en büyük politik liderleri kendi kentleri için bir halk çalışması programı geliştirmişlerdi. Biri müstahkem mevkiler ve liman işleriyle bizzat ilgilenmişti. Bir başkası dikkatini insanların günlük olarak toplandıkları yerleri güzelleştirmeye yoğunlaştırmıştı. Yine bu dönemde Atinalılar tesviye ve dolgu topraklar ile Akropol bölgesini genişletmeye başlamıştı. Böylelikle, çabalarıyla Atina'nın mimari başarıları açısından antik dünya boyunca bilinir olmasını sağlayan şöhretli kurucu Perikles için yollar döşenmişti.

Perikles Çağı'nda Akropol. Atina'nın üst kesiminde Akropol yüksekliği vardı. O, –bizim ortalama şehir bloklarımızın iki katı olacak şekilde– yaklaşık üç yüz metre idi. Orada, zirvede

ŞEKİL 50. Yunan Mimarisinin Önde Gelen İki Biçemi Olan Dorik (A ve B) ve İyonik (C ve D)

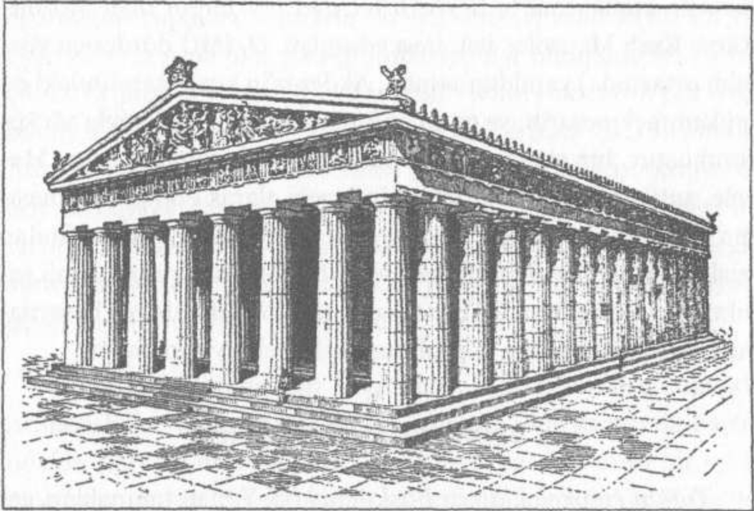
Küçük Dorik bina B, Apollon'a minnettarlık için sunulanları içeren Delphi'deki (şek. 43) Atinalıların hazine dairesidir. Binanın sol tarafının düşük tabanı üzerinde Maraton Savaşı'ndan ganimetler yerleştirilmişti. Onların üzerinde duvarlara Apollon'a ithafen ilahiler oyulmuştur, müzik eşliğinde söylenen bu ilahiler varlığını sürdüren en eski Yunan müzikal simgelemlerin biridir. Güzel İyonik bina D, Atina Akropol'ünün üzerindeki Zafer tapınağının bir restorasyonudur. Dorik düzenin yapılı direkleri ile onun ince sütunları tezat oluşturur ve İyonik olan daha narin ve zarif bir biçeme sahip olarak görünür. A ve C her iki biçemin ayrıntılarını gösterir (Luckenbach'ın izniyle).

her zaman için Atina'nın ikametgâh yeri olmuştur. Akropol'ün kolları sevgili Atina'nın üzerine korumacı bir şekilde uzanmıştı. Ancak Perslerin geri püskürtülmesinden yıllarca sonra Akropol şehrin yeniden inşa edilmiş evleri üzerinde kara dumanlar yükseliyordu ve Perslerin yakmış yıkmış oldukları eski binanın yerinde Atina tapınağı görünmüyordu. Nihayetinde Perikles antik mabetlerin restorasyonunu daha önce Yunan dünyasında hiçbir yerde bilinmeyen bir mükemmellik ölçeğinde ve güzellikte üstlenmişti. Onun tantanalı planları, Yunanlar arasında böyle bir amaç için harcanması daha önce hiç işitilmemiş ölçekte kamu harcamasına mal olmuştu.

Akropol'ün batı ucunda *Propylaion* adlı muhteşem bir giriş holünün etkileyici mermer sıra sütunları yükselir. Bu binanın mimarı, azametli Dor biçemini İyonya biçemi adlı bir sütunun bir yeni, daha hafif ve daha dekoratif biçemi ile birleştirmiştir (şek. 50). Eski, basit Dor biçemi ise Athena'ya adanmış olan heybetli tapınak Partenon'un mimarı tarafından kullanılmıştır (şek. 51). Partenon'un Dor biçemi sıra sütunlarının güzelliği çatısız ve bozunmaya uğramış olmasına karşın, bugün bile huşu-uyandırıcıdır. Uzun zaman önce, bitirildiği zaman Yunanları müthiş etkilemiş olmalıdır—dönemin en büyük heykeltıraşı olan Fidias'ın gözetimi altında oymacılık işleri yapılmış yontulmuş kabartmaların renkli şeritleri ile oluşturulmuş ve süslenmiş güzel ve zarif bir tapınak! O, mimar ve yontucunun el ele çalışarak mükemmel derecede uyumlu sonuçlar elde ettiği harikulade Yunan binaları arasındadır.

Şehir-devletleri Arasındaki Savaşlar Sırasında Atina'da Mimarlık. Uzun savaşlar ve demokrasi harcamaları Atina'nın zenginliğini yuttuğu zaman, Perikles Çağı'nın büyük ve görkemli kamu eserleri artık olanaklı değildi. Atina müstahkem mevkilerinin yeniden inşa edilmesi, silah depolarının kurulması ve savaş gemileri için hangarlar yapılması zorunluydu. Bu dönemde sanat ve mimarinin muhafaza edilmesi, bu durumda büyük ölçüde devlet tarafından desteklenmeyen fakat özel satın alıcılar için sanat eserleri üretmekte olan bireysel sanatçıların ellerindeydi.

Dikkat çekici bir istisna, o zamana dek inşa edilmiş en güzel binalardan biri olan Erehteyon idi. Bu tapınak Perikles'in ölümünden önce başlamıştı ve büyük bir kısmı son Peloponez Savaşı'nın bedbaht günlerinde tamamlanmıştı. O, İyonya biçemiyle inşa edilmiş, mükemmel derecede incelikli ve güzel sıra sütunlarla süslenmişti; ve bir köşesinde Atinalı genç kızların sevecen mermer figürleri ile desteklenmiş çatısıyla bir zarif sundurma vardır.

ŞEKİL 51. MÖ Beşinci Yüzyılda Olduğu Şekliyle Partenon'un Restorasyonu

Tapınağın her bir kalkan duvarı ucunda Athena'nın doğumunu ve onun Attika'nın sahipliği için deniz tanrısı Poseidon ile mücadelesini betimleyen üçgen bir heykel grubu vardır. Fidias'ın mükemmel duvar süsü binanın etrafı boyunca sıra sütunların iç kısımlarında, duvarın tepesinde uzanmıştır (Thiersch ve Michaelis).

Mimaride Korint Biçeminin Yükselişi. Hatırlayacağımız gibi Mısırlı sanatçılar uzun zaman önce kendi sütunlarını büyüyen çiçekler veya palmiye ağacı tepelerini temsil eden bir sütun başı ile taçlandırmışlardı. Yunan mimarlar, kendi ayıgoncası yapraklarının bir çifte sırası ile süslenmiş bir sütun başı tasarlamıştı. Bu yeni sütun başı daha basit olan Dorik ve İyonik formlardan daha canlı ve daha süslü idi. Bu sütun başına sahip sütunlar artık

Korint biçemi diye adlandırılmıştır. Bu tür sütunların en eski dönem örneklerinden biri Atina'da halen varlığını sürdürmektedir.

MÖ Beşinci Yüzyıldan Sonra Yunan Mimarisi. Atina artık büyük devlet tapınakları inşa etmek için paraya sahip değilken, başka Yunan devletleri finansal açıdan bu denli tükenmiş değildi. Belli başlıları Dor biçeminde olmak üzere, yeni tapınaklar Delphi'de ve Peloponez'de inşa edilmişti. İyon biçeminde mimarlık aynı zamanda Anadolu'nun kentlerinde daha ileri seviyede gelişmişti. Halikarnas'ta heybetli bir mermer mezar olan Mozole, Karya Kralı Mausolos için inşa edilmişti. O, (MÖ dördüncü yüzyılın ortasında) yapıldığı zaman, Akdeniz'in kuzey tarafındaki en mükemmel mezardı; ve onun ününün yayılması nedeniyle adı korunmuştur, biz şimdi onu bir mozole diye adlandırıyoruz. Mozole, antik dönem mimarlığın bir örneği olarak etkileyici olmasının yanı sıra Yunanistan'ın önde gelen heykeltıraşları tarafından süslenmiş olan canlı ve dikkat çekici heykelleri sayesinde ünü yayılmıştır. Gerçekten de, Yunanların tüm büyük mimari başarılarının görkemi onların yontulmuş süslemeleriyle artmıştı.

2. YUNAN HEYKELCİLİĞİ

Yunan Heykelciliğinin Başlangıçları. Yunan tapınakları genellikle *mitlerden* eski öykülerden sahnelerle grup halinde yapılmış, tanrıların yontulmuş kabartma figürleri ile, üçgen kalkan duvarı ucunda süslenmiştir. Her ne kadar ilkin daha önceki Doğu'ya özgü rölyeflerden çok fazla etkilenmiş olmasına karşın, heykeltıraşlar kısa süre içinde gerçek güzelliğin ve bağımsızlığın eserlerini üretmiştir.

Erken dönemin (MÖ yedinci yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar) özgün Yunan heykellerinin pek çoğuna –özellikle Persler tarafından yakılmış olan Atina Akropolü üzerindeki daha önceki tapınaklardan kalan parçalar– sahip olmamıza karşın, beşinci yüzyıldan çok az sayıda özgün heykel parçaları kalmıştır. Ancak biz bu heykellerin eşörneklerine sahibiz. Örneğin bazı akademisyenlere göre eski tarzların kısıtlamaları ve katılığından tümüyle serbest

eserler üreten ve bronza insan bedeninin gerçek betimlemelerini yaratan olasılıkla ilk Yunan heykeltıraşı olan Myron tarafından yapılmış bazı incelikli heykel eşörnekleri vardır. Özellikle ilgi çekici olanlar Myron'un muzaffer sporcular heykelleridir (şek. 44). O ayrıca bir hayvan heykeltıraşı olarak maharetliydi. Yunan heykelinin mevcut mermer eşörneklerinin çoğu daha sonraları, Romalılar döneminde yapılmıştı. Zengin bir Romalı koleksiyoncu Yunanları hayranlık duyduğu bazı belli başlı heykelleri satmaya ikna edemediği zaman, o genellikle kendisi için orijinalinin bir eşörneğini yapması amacıyla bir heykeltıraş kullanırdı. Biz bu eşörneklerin genellikle iyi reprodüksiyonlar olduğunu biliyoruz; çünkü orijinal heykelleri görmüş olan Yunan yazarların pek çoğu onları bizim için betimlemişti. Neyse ki, Perikles Çağı sırasında, Atinalıların büyüklüğü dönemine geldiğimiz zaman, Akropol'de orijinal heykellerin görkemli bir koleksiyonunu buluruz. Onlar binalar üzerinde[30] halen var olan rölyef süslemelerden ibaret değil, ayrıca modern Akropol Müzesi'nde yerleştirilmiş olan çok sayıda güzel heykel ve rölyef parçalarıdır.

Fidias ve Partenon'un Heykelleri. Fidias Perikles Çağı'nda Atina'daki heykeltıraşların en büyüğü idi. Tepe kısmında Partenon'un dört tarafının etrafına bütünüyle uzanan uzun bir oyulmuş mermer şerit içinde, sıralı sütunların iç kısmında Fidias ve öğrencileri Panathinaiko şenliğinin haşmetli geçit alayı (şek. 45) içinde hareket eden Atina halkının abartılı bir imgelemi şeklinde betimlemeler yapmıştır. Şüphesiz bunlar gerçek Atinalı yurttaşların bireysel portreleri değil, heykeltıraşın yüceltilmiş tasavvurunda yaşamış tiplerden ibaretti. Yeni tapınağın iç kısmında Fidias'ın becerikli ellerinde altından ve fildişinden yapılmış uzun bir Athena figürü yerleştirilmişti. Sıra sütunlu girişin ardındaki açık alanda Fidias'ın bir başka büyük eseri olan kaidesi dahil olmak üzere yirmi bir metre yüksekliğindeki devasa bir *bronz* heykel yükselmişti. Atina'nın zarif koruyucusunun üzerinde kalkan ve mızrak vardır ve onun yaldızlı mızrağının parıldayan ucu arazi

30 Partenon'un orijinal duvar süslemelerinin yaklaşık yarısının günümüzde British Museum'da olduğu akılda tutulmalıdır.

boyunca bir işaret fişeği gibi parlayan şekilde, evlerinin yolunu tutmuş olan Hymettus Dağı'nın (harita, s. 188) burnunu dönen denizciler tarafından bile görülebilirdi.

Athena'nın iki heykeli için Fidias'ın seçmiş olduğu materyal konusundaki bilgeliği dikkate alınmalıdır: dış mekanda güneş ışınlarını yakalamak ve yansıtmak için parıltılı bronz; gölgede kalan tapınak iç kısmı için tatlı bir yumuşaklıktaki fildişi ve altın ışıması. Athena'ların her ikisi de, Fidias'ın diğer başyapıtı olan Olympia'daki altın ve fildişinden yapılmış Zeus heykeli gibi, yok olmuştur. Bugün yalnızca bazı Roma dönemi madeni paralarda ve onun güzelliği kendisini huşu içinde bırakmış olan Yunan ve Romalı yazarların betimlemelerinde günümüzde varlığını sürdürür.

Praksiteles'in Heykeli. Fidias ve öğrencileri –taştan veya metalden ya da altın ve fildişi kakmalı olarak– tanrıları azametli, heybetli, yanına yaklaşılmaz varlıklar şeklinde, insan zayıflığının ve insani duyguların üzerine çıkarılmış olarak betimlemişti. Hatta Fidias'ın *insan* figürleri bile Atina'nın sokaklarında karşılaşılabilecek sıradan erkekler ve kadınlar, delikanlılar ve genç kızlar gibi görünmüyordu. Fidias ve öğrencileri göçüp gittikten sonra onlardan sonra gelen heykeltıraşlar daha fazla insan gibi görünen figürler yapmıştı. Onlar arasında biz belki de en yüksek yeri Peloponez Savaşları'ndan sonra yaşamış olan Praksiteles'e vermek zorundayız.

Praksiteles kendi memleketinde büyük anıtsal eserler için mali kaynak olmadığından ötürü, çoğunlukla yabancı devletler için gerçek boyutlu bireysel figürler yapmıştı. Praksiteles'in tanrıları Fidias'ın heybetli ve yüceltilmiş figürlerinden daha az mesafeli görünür. Onlar bir zamanlar tıpkı bizim gibi insani varlıklar olarak bize seslenmiştir, tıpkı bizim gibi bir yaşamla meşgul olmuşlardır. Yaslanmış bir tutum içinde içi rahat bir şekilde ayakta dururken, dalgalı çizgilerin zarafeti ve dengesi onlara Yunanların herhangi daha eski heykeli tarafından elde edilmemiş olan bir görkem ve güzellik verir (şek. 53).

ŞEKİL 52. Atina'nın Tiran-Katledicileri Harmodius ve Aristogiton'un Abidesi

Pazar yerini yukarıdan gören Ares Tepesi'nin yamaçları üzerinde, Atinalılar Pisistratus'un iki oğlunu katletme girişiminde bulunan ve Atinalıları tiranlardan özgür kılan (MÖ 314) ve bu sırada kendi hayatlarını da kaybeden iki kahraman genci saldırı anında betimleyen bu heykelleri dikmişlerdir. Bizim illüstrasyonumuz mermerden yapılan bir antik dönem eşörnektir. Kaybolmuş orijinal heykeller bronzdan yapılmıştı.

Skopas ve Şiddetli Eylem ve Duyguların Heykeli. Praksiteles'in eserlerinin bariz karşıtı Mozole'nin heykellerinin çoğunu yapmış olan Skopas'ınkilerdi. O, sakin olan değil, savaştaki askerlerin yaptıkları gibi şiddetli eylem, heyecan anları içinde olan figürleri betimlemeyi seviyordu. Figürler büyük kafaları, çukur gözleri ve gerilmiş bedenleri ile yoğun ve dramatik idiydiler. Onlar beşinci yüzyıl Yunanların huzurlu ve durgun kompozisyonundan Helenistik Çağ'ın daha tutkulu ve fırtınalı anıtlarına geçişin başlangıcını işaret eder (s. 288). Skopas'ın etkisi Atina'da dördüncü yüzyıl mezar taşı rölyefleri üzerinde taş kesicilerin çalışmaları üzerinde bile görülmüştür. Beşinci yüzyılda, sanatçı-zanaatkâr Partenon tipinin uysal, sakin erkek ve kadınlar olarak ölmüş olanların mezar taşlarının betimlemesi şeklinde oyulmuştur. Ancak şimdi, rölyefler yumuşak ve melankolik bir güzellik ile yapılmaktaydı. Yunanlar bu çağda mezarın ötesindeki dünyayı göz önünde bulundurmaya başlıyorlardı.

A

B

ŞEKİL 53. Praksiteles Tarafından Heykeli Yapılmış İki Yunan Tanrısı

Yaslanmış durumdaki bu iki figürdeki mükemmel iç huzura ve zarafete dikkat edin. Her güneşli duvarın üzerinde hızla hareket eden kertenkelelerin olduğu bir ülkede elindeki taşı atmaya hazır bir delikanlı sıkça görülen bir görüntüdür. Bu ortak insan eylemi Praksiteles'in kendi Apollon (B) heykeli için seçmiş olduğu bir eylemdir ve bir satiri de (A) aynı şekilde doğal bir pozda, boynuzdan içki içerken ve bir salkım üzüm ile tasvir etmiştir. Bu çok insani tanrılar Fidias'ınkilerden oldukça farklıdır.

3. YUNAN EL SANATLARININ GÜZEL ÜRÜNLERİ

Yunan Zanaatlarının Önemi. Güzellik ve sanatsal değer gösteren şeylerin gündelik hayatta kullanımı konusunda Yunanlardan daha fazla keyif alan hiçbir halk olmamıştır. Gerçekten de, Yunanlar modern halklar tarafından nadiren dengi olan şekilde zanaatları sanatlara dönüştürmüşlerdi; çok az modern zanaatkâr böyle bir başarıya sahip olmuştur. Her ne kadar zanaatkârlar Yunan devletlerinde alt derecede bir sosyal konuma sahip olsalar da, Helenler iyi zanaat ürünlerine ve maharetli zanaatkârlara saygı duymuştu. Başarılı gravürcülerin, mücevher ustaları ve kilim dokuyucularının isimleri günümüzde Yunan edebiyatında

yaşamaktadır. İnsanlar Korint'li büyük Therikles tarafından oyma işleri yapılmış altın kupalardan ya da Mylae'li Alkon tarafından yapılan örülmüş fildişiyle oyulmuş kayın kerestesinden taslardan içki içmekle övünmüşlerdir. Büyük İskender'in usta dokumacı Kıbrıslı Helikon tarafından dokunmuş olan bir başlığı savaşta her zaman taktığı söylenmiştir. Atinalı liderler maharetli zanaatkârları Atina'ya davet etmiştir ve bir Yunan kenti kendi sınırları içinde gerçekleşen herhangi belirli zanaat meşhur olduğunda bundan memnuniyet duymuşlardır. Korint'in usta bronz işlemecilerinin vatanı olmaktan dolayı gururludur; İyonya'da en incelikli altın işlemecileri Kolophan'dan çıkmaktadır; Kıbrıs'ın Yunan sanatçı-zanaatkârı en zarif kilimleri dokumuştur.

Erken Dönem Yunan Endüstriyel Sanat Üzerindeki Doğulu Etkileri. Kıbrıslı Yunanlar Doğu'ya böylesine yakın olduklarından dolayı, dokuma sanatında başarılı olacakları düşünülmüştü; çünkü en güzel kilimler, duvar halıları ve kumaşlar antik dönemde, bugün olduğu gibi, Doğu'dan geliyordu. Aslına bakılırsa, tüm Yunan endüstriyel sanatı kökenini büyük ölçüde antik Doğu'nun zanaatkârlarına borçluydu. MÖ 1000 dolaylarında Yunanistan'a girmiş olan çobanlar ve köylüler zanaatkârlık konusunda hiçbir beceriye sahip değillerdi ve endüstrileri ve imalatı yapmaya başlamak konusunda yavaştı. Onlar çömlekçilik ile bir başlangıç yaptıkları zaman kendi kaba mamul mallarını süsledikleri ham resimler bin yıl öncesinde Girit'teki Egeli çömlekçiler tarafından kullanılan yöntemleri taklit etme yönündeki bir girişimi gösterir.

Fenikeli gemiler (s. 157) tarafından karaya çıkarılan oymalı fildişi mobilyalar ve metal kayık tabaklar üzerinde Yunan zanaatkârlar palmiye ağaçları, nilüfer çiçekleri, Nil boyunca avlanma sahneleri, Asurluların hayat ağacı ve özellikle Doğuya özgü hayali tuhaf kanatlı yaratıklar, sfenks, grifon, kanatlı at bulmuşlardı. Buna binaen Yunanlar kendi çalışmalarında bu desenleri kullanmaya başlamıştı.

Yedinci yüzyılda Yunan endüstrileri halen Doğu'nunkilerle eşit değildi fakat MÖ 600'den sonra Yunanlar kendi Doğulu

öğretmenlerini aşmaya başlamıştı. Sisam Adası'ndakiler Mısırlıların yaptığına benzer *oyuk* bronz dökümler yapmayı öğrenmişti. Onlar çömleklerini *kendi özgün* tasarımlarıyla süslemişler ve böylece kendilerini Doğu'nun egemenliğinden özgür kılmışlardır.

Yunan Zanaat ve Yunan Endüstrisi. En eski dönem Yunan zanaatkârlar, çoğunlukla, metal, ahşap, kil ve deri ile çalışmıştır. Bu dönemde zanaatkârların düzenli evi veya atölyesi yoktu fakat bir yerden başka bir yere yolculuk yapıyorlardı ve kendilerine kullanıma hazır iş için hammadde sağlayan müşterisinin konuğu oluyordu. MÖ altıncı yüzyıl itibarıyla, endüstriyel durum büyük ölçüde değişmişti. Fabrikalar ve atölyeler açılmıştı ve imalatçılar veya zanaatkârlar genel olarak hammadde sağlıyordu. Tamamlanmış ürünler daha sonra dükkândan müşteriye gönderiliyordu. Bu koşullar altında, dolap imalatçıları arasında bile belli bir derecede uzmanlaşma ortaya çıkmıştı. Sandalye yapan bir grup vardı ve sandık yapan bir başkası ve yatak üreten başka bir grup.

Yunan Zanaatının Gelişimi. Altıncı yüzyılda Yunan endüstrisinin devrim yaratmasındaki bir başka unsur zanaat tekniklerindeki gelişimlerin icat edilmesi veya yeniden keşfedilmesiydi. Metal alanındaki zanaatkârlar yalnızca Doğu'da keşfedilmiş bir işlem olan oyuk bronz dökümlerin nasıl yapılacağını öğrenmekle kalmamış, demiri nasıl lehimleyeceklerini de öğrenmişlerdi. Yunan metal işçileri zaman içinde ister katı isterse içi oyuk olsun, kaynak, lehim, kalıba sokma, kabartma halinde tasarım ortaya çıkarma, kesme ve kakma ve filigran desen oluşturmayı yapabiliyordu—kısacası, onlar günümüzün metal işçilerinin yaptıkları şeylerin çoğunu yapabilirdi. Tekniğin çoğu daha eski dönem halklar tarafından kullanılmıştı fakat onlar hiçbir zaman böylesine mükemmel ve sanatsal işçilik barındıran metal objeler üretmemişti. Savaşlarda giyilen zırh fevkalade tasarımlarla süslenmişti; bronzdan tuvalet aksesuvarları modern bakır plaka oymacılık gibi zarifçe kesiliyordu; ve hali vakti yerinde olanların evlerindeki sofra takımı kabartmalı olabiliyordu ve hatta pahalı taşlarla işlenebiliyordu.

Gerçekten de, her düz yüzey Yunan zanaatkârlarını çileden çıkarıyor görünüyordu. Ahşap üzerinde çok fazla oyma vardı ve masalar, sandalyeler ve yataklar kakmalı idi. İçinde giysilerin depolandığı mükemmel derecede süslenmiş sedir ağacı sandıkların antik yazarlar tarafından betimlemelerinin gerçekliği, tabutların parçaları üzerinde bulunan zarif ahşap işleme örnekleriyle kanıtlanmıştır.

Yunan Çömlekçiliğinin Öyküsü. Bizler, dünyanın o zamana kadar görmüş olduğu en mükemmel kil gereçleri yapmış olan Yunan çömlekçilerine özel onurlandırma yapmalıyız. Başka çömlekçiler çanaklar, kâseler, kupalar ve güveçlerin az ya da çok hoşa giden formlarını yapmıştı fakat Yunanlar şekil ve süsleme açısından güzel vazolar yapıyordu. Bizim halen sahip olduğumuz Yunan vazoları, buna ek olarak, sanat tarihinin izini sürmede çok değerlidir; çünkü başka özgün Yunan resimleri bulunmamıştır ve Yunan ressamlarının kendi işlerini geliştirdikleri adımlar, bir dereceye kadar, duvarlar veya panolar üzerine resmetmede kullanılan yöntemleri yansıtan vazo resimlerinde takip edilebilir.

Yunan Vazolarında Ticaretin Gelişimi. Korint'den olan bir erken dönem pişmiş-toprak plakası üzerinde balçıktan kavanozlarla yüklü bir geminin bir çizimi görülür çünkü Yunanlar topraktan yapılmış vazo ve çömlekleri gemilere yüklemeye çok erken başlamışlardı. Çömlek yapımı kısa süre içinde Yunanistan'ın önde gelen endüstrisine dönüşmüştür. Onların bazıları evdeki gündelik tabaklar, bazıları şarap, zeytinyağı veya bal için depolama araçları olarak kullanılırken, başkaları zenginlerin akşam yemeği ziyafetlerinde teşhir edilen daha değerli kavanozlar ve vazolar ya da ölenlere bir sunu olarak kullanılmıştı. Talebi karşılamak için çok miktarda çömlek gerekiyordu ve neredeyse her Yunan kenti bu işe girişmişti. Herhangi bir mükemmellik derecesinin ilk süslenmiş Yunan çömleği MÖ sekizinci yüzyılda üretilmişti. En eski dönem Yunan vazo-ressamları kendi çömleklerini süslemek için geometrik tasarımların şeritlerini kullanmıştı. Onlar az ya da çok silüet halinde (bakınız, karıştırma kabı A, şek.

A. Karıştırma Kabı (krater)
Metropolitan Sanat Müzesi

B. Şarap Testisi (oinochoë)
Güzel Sanatlar Müzesi, Boston

C. Kumanya Kabı (amphora)
Metropolitan Sanat Müzesi

D. İçki içme kabı (kylix)
Metropolitan Sanat Müzesi

F. Su testisi (hydria)
Metropolitan Sanat Müzesi

E. Şarap kavanozu (stamnos)
Metropolitan Sanat Müzesi

G. Zeytinyağı kavanozu (lekythos)
Güzel Sanatlar Müzesi, Boston

ŞEKİL 54. Erken Dönem Atinalı Çömlekçilerin Beceri Örnekleri

54) insan ve hayvan figürleri içeren şeritlere paralel ilerleyen üçgenler, daireler, zikzak çizgiler, gamalı haçlar, noktalar ve yıldızlar resmetmişlerdir. Desenler hoşa gidici değildir fakat bütün etki soğuk ve serttir. Bundan dolayı, genellikle çiçekli rozetler ve hayvan dizileri içeren Doğu'ya özgü dekoratif desenleri olan vazolar yapılmıştır (testi, B, şek. 54).

Attika Vazo Resimleri, Siyah-Figürlü Stil. Atinalılar tarafından mükemmel hale getirilmiş en erken dönem çömlek stili –gerçi Korintliler tarafından daha erken tarihte kullanılmıştır– siyah-figürlü diye bilinirdi çünkü bir kızıl-kil zemin üzerinde siyah-sırlı silüet halinde figürler uygulanan bir teknik içeriyordu. Gözleri, saçları, kasları, elbise katlarını ve benzerlerini göstermek için figürlerin içine oymalı işaretlemeler yapılmıştı (kumanya kabı, C, şek. 54). Bu oyulmuş işaretler siyah sırın içinden aşağıdaki ilk kile geçerken, oluşturulan çizgiler sarımtırak beyazdı. Çizgiler bazen onlara vurgu yapmak için beyaz boya ile dolduruluyordu. Vazolar artık hayvan dizileri, geometrik tasarımlar veya çiçekli rozetler ile değil, tanrıların ve kahramanların hayatlarından veya gündelik hayattan sahnelerle süsleniyordu. Onlar eskiden olduğundan çok daha fazla yaşam-benzeri idiler, tuhaf şekilli hayvanlar ve vücutları üçgen olan insanlar vardı. Siyah-figürlü stilde mükemmellik için gerekli olan hüner ise ressamınkinden ziyade oymacının hüneriydi. Figürler mekanik kesinlik ile yapılabilirdi fakat ressamın fırçasıyla gerçekleştirilebilen yumuşak kontur çizgileri yoktu.

Kızıl-Figürlü Vazolar. Attika vazo-ressamları tarafından kızıl-figürlü stilin ne zaman geliştirildiği bilinmiyor, fakat onların başlangıçta nispeten çekingen bir şekilde kullanılmış olduğu görünmektedir. Bazen bir vazonun bir tarafı siyah-figürlü stilde ve diğer tarafı kızıl-figürlü olarak boyanacaktı. Tekniğin zanaatkârlar için avantajı ise başlangıçtan itibaren aşikâr olmuştur. Atinalı vazo-ressamı, kızıl-figürlü mamul üretmede ilkin yüzeyi daha koyu kılmak için kızıl-toprak rengi boya ile kaplamıştı. Ardından figürlerin dış hatları ucu küt olan bazı aletlerle taslağı çizilmişti. Bu taslağın etrafı ardından bir kez daha bir veya iki boyalı çizgi

ile çizilmiştir. Böylece figürler yüzey kilinin kızılı üzerine bırakılmıştır fakat gözlerin, kasların, giysilerin ve benzerlerinin ayrıntıları daha sonrasında siyah sır ile boyanmıştır. Son olarak, tüm arka plan bir fırça ile uygulanmış olan siyah sır ile doldurulmuştur (içki içme kabı, D, şek. 54).

Elbette bu çalışma türü daha fazla yetenek ve aynı zamanda sanatçıya çizimini geliştirmek için daha iyi bir şans vermişti. Vazo-ressamları insan figürünü bir silüete indirgemek yerine anatomik detaylara, giysilerin katlarına ve benzer konuların sunumuna daha fazla dikkat etmiştir. Başlangıçta onlar bazı tuhaf sonuçlar elde etmişlerdi. Onlar, daha önceleri her zaman yapmış oldukları gibi, gözleri önden görünür şekilde çizmek yerine profilden çizme girişiminde birkaç şaşı tanrı ve kahraman üretmişlerdi. Ancak nihayetinde, Yunan vazo-ressamları kısaltım ve perspektif problemlerinin çoğunu çözmüştü (şarap kavanozu, E, ve su testisi, F, Şekil 54).

4. YUNAN RESSAMLARIN YAPTIĞI KEŞİFLER

Erken Dönem Yunan Resmi. Duvar süslemecileri, tapınakların, revakların, toplanma salonlarının ve hatta bazen özel evlerin duvarları üzerine geniş resimler yapmışlardı. Bunların hiçbiri varlığını sürdürmedi ve biz onlara dair bilgilerimizi, belli başlı Yunan heykellerinin durumunda yaptığımız gibi, antik dönem yazarların betimlemeleri üzerine temellendirmek zorundayız.

Genel olarak üzerinde anlaşmaya varılan şey Polygnotus'un renkli çizimler değil gerçek resimler üreten ilk Yunan ressamı olduğudur. Antik dönemde yaşayanlar bu sanatçıyı daha eski ressamların yapmış olduğu gibi, resmettikleri erkekleri ve kadınları sert, katı nitelikleriyle yansıtmak yerine, özellikle yüzlerine ifade katması nedeniyle övmüşlerdir. Ayrıca onun kompozisyon ve renk kullanımı konusundaki başarılarıları da ünlüdür. Polygnotus, kendinden önceki başkaları gibi yalnızca beyaz, kırmızı, sarı ve siyah ile resim yapardı fakat onun siyahı kullanmasının olağandışı bir şekilde çarpıcı olduğu söylenmiştir. Bu dönemin beyaz zeytinyağı

kavanozları (G, şek. 54) ayrıca dört renkte boyama yapmak içindi ve bundan yola çıkarak başlıca ressamların birkaç rengi ele aldıkları biçem oluşturduklarına dair bazı idealar elde edebiliriz.

Dönemin başyapıtları temel olarak duvar süslemeleri şeklinde görünmüştür. Teknik olasılıkla renkli resimlerin alçı halen nemli iken alçılı duvarlar üzerine yapılması anlamına gelen fresko tekniği idi.

Taşınabilir Resimlerin Kullanımı. Kanvas veya ahşap panolar, fildişi veya mermer üzerine yapılan taşınabilir resimler ressamları devlet binalarının duvarları üzerine büyük sahneler resmetme gerekliliğinden özgür kılmıştır. Antik dünyada yağlı boya bilinmediğinden dolayı, Yunan ressamlar ya yumurta beyazı, bal ve yapışkan maddeleri kuru bir yüzey üzerine uygulandığı zaman renkleri bir arada tutması için kullanmıştı ya da Mısırlıların renkleri eritilmiş balmumu içinde karıştırma ve ardından tuvale bir fırça ve palet bıçağı ile akışkan balmumu uygulama yöntemini benimsemişti. Ressam artık kendi hayal gücünü memnun edecek şekilde kendi stüdyosunda çalışabilecekti ve satın almak isteyen herhangi özel alıcılara resimlerini satabilecekti. Böylece zengin insanlar için kendi evlerine asmak amacıyla resimler satın alma geleneği oluşmuştu ve bu şekilde özel sanat destekçileri artmıştı ve resim yapma büyük ölçüde canlanmıştı.

Işık, Gölge ve Perspektifin Nasıl Resmedileceğinin Keşfi. MÖ beşinci yüzyılın ikinci yarısında çalışmalar yapmış olan Apollodorus adlı Atinalı bir ressam ışığın genellikle *bir taraftan* bir obje üzerine düştüğünde, ışık olmayan karanlık taraf bıraktığının ilk olarak farkına varmıştı. O, bu kısma az renk kullanırken, ışık düşen tarafa renklerin daha parlak görüleceği şekilde fazla renk kullanıyordu. Bir kadının kolunu bu şekilde resmettiği zaman, o yuvarlatılmış ve resmin yüzeyinde göze çarpıyor gibi görünüyordu; oysa "Maraton Savaşı" eski resminde tüm insan uzuvları mükemmel derecede düz görünmekteydi. Apollodorus kendi resimlerinin arka planındaki figürleri önde olanlardan daha küçük yansıtarak, ayrıca bizim şimdi perspektif diye adlandırdığımız şeyi tanıtmıştır.

Sonuç olarak onun resimlerinde bir derinlik görünümü vardı; ve o bir evin iç kısmını resmettiği zaman, odanın kendi içine bakılıyor gibi görünürdü. O, Atinalılar tarafından "gölge-ressamı" diye adlandırılırdı ve eski biçemi tercih eden eski kafalı insanlar onun eserlerine baktıklarında kafalarını onaylamadıklarını belirtmek için sallıyorlardı. Büyük filozof Platon bile bu yeni resim yöntemini gereçler kullanılması ve derinlik yanılsaması yaratılması nedeniyle ayıplamıştı.

ŞEKİL 55. Beş Taş Oynayan Kadınların Mermer Pano Resmi

Herkulaneum'un harabelerinden elde edilen bu resmin beşinci yüzyılının sonuna ait bir çalışmanın kopyası olduğu düşünülmüştür çünkü teknik bu döneme özgüdür. O tonlamaların başlangıcını gösterir. Günümüzün genç insanları gibi, antik Yunanistan'ın genç insanları da beş taş oyununa benzer bir oyun oynarlardı. Oyunda koyunların aşık kemikleri kullanılırdı. Arkadaki gruptan iki kişi aşikâr bir şekilde yenilgiyi hazmedememiştir ve oyun üzerine tartışmaktadır ve üçüncü bir kişi onlar arasında arabuluculuk yapma girişiminde bulunmaktadır.

Yeni Resmetme Yönteminin Zaferi. Bununla birlikte yeni yöntem zafer kazanmıştı ve onu benimseyen daha genç ressamlar kasabanın konuştuğu eserler üretmiştir. İnsanlar bu konuda gevezelik ediyorlardı ve Zeuxis adlı bir ressamın, rakibi Parrhasius'tan üstün olmak için öylesine doğal üzümler yaptığını ve kuşların resimlere doğru uçup onları gagaladıklarını anlatıyorlardı. Bunun üzerine Parrhasius kendi stüdyosuna Zeuxis'i kendisinin bir resmini incelemek için davet etmişti. Zeuxis onun resminin üzerinde bir kumaş olduğunu görmüştü ve onu kenara çekme girişiminde bulunmuştu; ancak onun eli resmedilmiş bir yüzeyin üzerine değmişti ve şaşkınlık içinde kumaşın kendi resmettiği üzümler gibi hiç de gerçek olmadığını keşfetmişti. Polygnotus, Apollodorus, Zeuxis ve Parrhasius gibi ressamlar resim sanatındaki öncüler olarak değerlendirilebilir. Onların teknik, renk ve ton kullanımı veya objelerin uzam içindeki ilintilerine dair keşifleri ve geliştirmeleri kendilerinden sonra gelen tüm ressamlar için zemin hazırlamıştır.

Daimi Savaş Haline Karşın Yunan Dehasının Başarıları. Yunan bağımsızlığı için ölümcül olan şehir-devletlerinin rakipleri sürekli olarak onları birbirine karşı her konu üzerinde kışkırtmıştır. Buna binaen her bir kent sanatta ve edebiyatta ve uygarlığın tüm alanlarında birbirlerini geçmek için çaba göstermişlerdir. Ufak bir Atina devleti tek başına, en fazla yirmi beş bin veya otuz beş bin vatandaşa sahip olarak, insan başarılarının pek çok hattında üstünlükleri tartışılmaz büyük isimlerin bir grubunu sağlamıştır.

Sorular ve Alıştırmaları

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Atina neden "Anıtsal Şehir" diye anılmıştır? Yunan mimarisinin iki en erken dönem biçemini veya düzenini betimleyin. Biz etkileyici bir mezarı neden bir "mozole" diye adlandırırız?

2. MÖ beşinci ve dördüncü yüzyılların Yunan heykeltıraşlarının çalışmalarına dair nasıl bilgi sahibi olmuşuzdur? Yunan

heykeltıraşlar eserlerini hangi maddelerle yapmışlardı? Praksiteles'in eserini Skopas'ın eseriyle karşılaştırın.

3. Yunan zanaatkârlığının bir değerlendirmesini yapın. Attika siyah-figürlü vazolar ve Attika kızıl-figürlü vazolar arasındaki farklılık nedir?

4. MÖ beşinci ve dördüncü yüzyılların Yunan ressamları tarafından yapılan yenilikleri listeleyin. Yunan ressamlar renklerini nasıl karıştırmışlardır?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *simetri, kalkan duvarı, sıra sütunlar, moloz, anıtsal şehir, duvar süsü, endüstrileşme, filigran, tekel, teknik, kısaltım, fresko.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Etrafınızdaki Yunan mimari biçemlerinin kullanıldığı bazı binaların ismini verebilir misiniz?

2. Çok sayıda modern heykeltıraş sporcuların heykellerini yapmaktadır. Bunun Yunan heykeltıraşların yaptıklarından büyük ölçüde ayrıştığını düşünüyor musunuz?

3. Modern zamanlarda Korint'li çömlekçiler gibi çömlek yapıp satmaya çalışan kimseyi duydunuz mu?

4. Zeuxis'in üzümleri veya Parrhasius'un kumaşına ilişkin öyküler gibi durumların ortaya çıkmasına yol açan Yunan heykeltıraş ve ressamının büyük tutkusu nedir?

TARTIŞMA KONULARI

1. Yunanların bireyselciliği onları iyi bir yönetim oluşturmak için birleşmekten alıkoymuştur fakat aynı nitelik yaratıcı sanat konusunda paha biçilmez bir niteliktir.

2. Bizim kamu binalarımızın pek çoğu Yunan biçeminde yapılmıştır. İllüstrasyonlar kulanın.

3. Amerikalılar güzel olan ve sanatsal nitelik taşıyan gündelik kullanımlı objeleri satın alma konusuyla gitgide daha fazla ilgili olmaktadır.

4. Doğallık modern sanatta, Yunan sanatında olduğu kadar önemli bir şey değildir.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. THALLON, *Readings in Greek History:* 1) *The Puplic Works of Pericles,* ss. 275-279; 2) *The temple of Apollo at Delphi and the Gifts of Croesus,* ss. 57-59.

2. Tamamlayıcı. R. T. McKENZIE'nin *Art and Archaelogy* dergisindeki "The Athlete in Sculpture" yazısını okuyun, Cilt 33, No. 3 (Mayıs-Haziran 1932), ss. 115-125 ve Yunan sporcu heykelleri ile çizimi yapılmış heykelleri karşılaştıran bir paragraf yazınız.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *klasik tapınaklar, Fidias, perspektif, Tanagra, Ceramicus, boyalar, pigment.*

BÖLÜM IX • BÜYÜK İSKENDER VE HELENİSTİK ÇAĞ

MAKEDONYA'NIN YÜKSELİŞİ • BÜYÜK İSKENDER'İN SEFERLERİ • İSKENDER'İN HIRSLI PLANLARI • İSKENDER'İN İMPARATORLUĞUNUN VARİSLERİ • HELENİSTİK ÇAĞ'IN UYGARLIĞI

Yunanlar güçlü bir ulus oluşturmak için birleşmediklerinden dolayı, onlar zaman zaman yabancı bir istilacının kurbanı olageliyorlardı. Neyse ki, onların fatihi olan Makedonyalı Philip Yunan uygarlığını takdir etmişti. Onun oğlu ve ardılı olan İskender büyük Yunan filozofu Aristoteles'ten özel dersler almıştı; böylelikle genç İskender Yunan halkının müthiş başarılarını sevmeyi ve saymayı öğrenmişti. Daha sonraları, Büyük İskender tüm Akdeniz dünyasını denetimi altına aldığı zaman, Yunan irfanı ve sanatı uzaklara ve geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Bu nedenle çok sayıda erken dönem uygarlıklarda olduğu gibi, Yunanların elde etmiş olduğu bilgi, yok edilmek yerine, daha da ileri gelişmeler için korunmuş ve bir temel teşkil etmişti.

Biz bu dönemi Helenistik Çağ diye adlandırıyoruz; bu yüzyıllar boyunca Helen uygarlığı antik dönem dünyaya egemen olmuştu.

---

1. MAKEDONYA'NIN YÜKSELİŞİ

Balkan Yarımadası'nın Kültürden Yoksun Devletleri. Trakya ve Makedonya'daki geri kalmış ve barbar kuzey halkları Yunanca'ya benzer Hint-Avrupalı dilleri konuşuyordu, fakat güneydeki akrabaları onları anlayamıyordu. Küçük bir Yunan uygarlığı orada burada Makedonya halkının kaba ve basit yaşantısını bir şekilde geliştirmeye başlamıştı. Makedonya kralları Yunan edebiyatı ve sanatını ilerletme yoluna girmişlerdi ve Makedon kralı olan Philip'in annesi yaşlılık döneminde Yunanca okuma ve yazmayı öğrenebilmiş olması nedeniyle minnettardı.

Makedonyalı Philip ve Onun Yeni Ordusu. Philip'in kendisi de bir Yunanca eğitimi almıştı ve Yunanlara hayran kalmıştı fakat aynı zamanda onların ne denli zayıf ve birbirinden kopuk olduğunu ve yabancı bir güce karşı ne denli korunmasız olduğunu

biliyordu. Philip becerikli bir devlet adamı ve iyi bir askerdi; ve MÖ 359'da Makedonya'nın hükümdarı olduğunda kendisini Yunanların efendisi kılmayı planlamıştı. O, kendi krallığının köylü nüfusundan oluşan daimi veya kalıcı bir profesyonel ordu kurmuştu. Piyade askerler kısa süre içinde "Makedonyalı falankslar" diye ün salmıştı. Bundan öncesinde süvariler Avrupa'daki savaşta yalnızca küçük bir rol oynamıştı. Philip şimdi *birlikte* hareket edebilen ve ister tek isterse piyade erlerin falanksı olsun, *tek bir kütle* şeklinde saldırabilen büyük bir süvariler birliği oluşturmuştu. Bu birlik, güçlü bir savaş makinesi oluşturacak şekilde tek büyük birim olarak hareket eden piyade ve süvari birleşik gücüydü.

Philip'in Yunanların Lideri Olması. Philip daha sonraları kendi krallık alanını, Tuna Nehri ve Çanakkale Boğazı'na ulaşıncaya dek, sürekli bir şekilde doğuya ve kuzeye doğru genişletmişti. Onun Ege Denizi'nin kuzeyindeki ilerlemeleri kısa süre içinde bu bölgede sömürgelere sahip olan Yunan devletleri ile çatışma içine girmesine neden olmuştu. İki taraf daha sonra Atina'da ortaya çıkmıştı. Taraflardan biri Philip'in dostluğunu kabul etmeyi ve onu Yunan dünyasının kurtarıcısı olarak tanımayı önermişti. Diğeri Philip'i özgür Yunan şehirlerini köleleştirmek için çaba gösteren barbar bir tiran olmakla suçlamıştı. Bu grubun lideri büyük hatip Demonsthenes idi. Onun Kral Philip'i suçlayan kalabalığa karşı yaptığı *Philippics* adlı konuşması olasılıkla Yunan hitabetinin en iyi örneğiydi.

Bir dizi uzun çatışmadan sonra, Philip Heroneya'daki son savaşta (MÖ 338) Yunan kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştı ve kendisini Sparta haricindeki tüm Yunan devletlerinin bir birliğinin başı olarak sağlam bir şekilde konumlandırmıştı. İki yıl sonra kızının düğünündeki eğlenceler sırasında düşmanları tarafından bıçaklanarak öldürülmüştü (MÖ 336).

Büyük İskender'in Eğitimi ve Karakteri. Krallık yalnızca yirmi yaşında bir genç olan Philip'in oğlu İskender'in ellerine geçmişti. Yedi yıl önce, İskender on üç yaşındayken, babası daha önce Platon'un öğrencisi olan büyük filozof Aristo'yu (s. 294) genç prensin

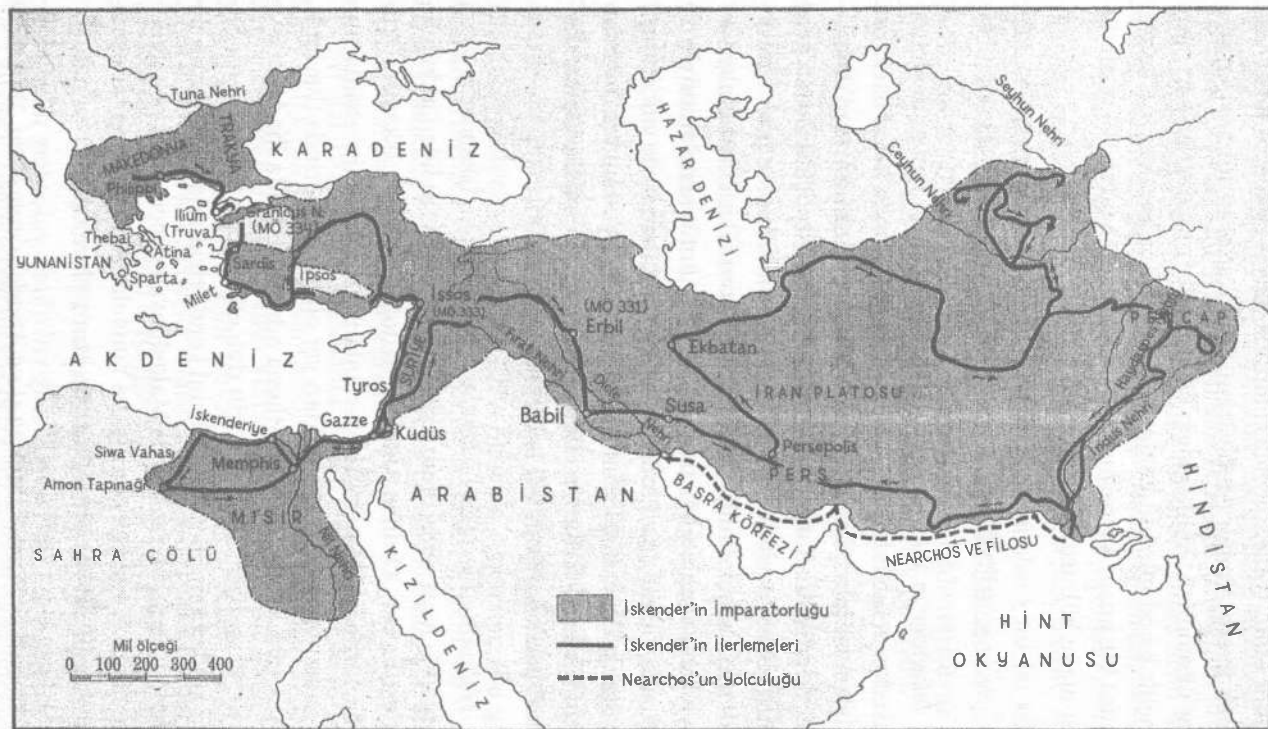
öğretmeni olması için Makedonya'daki sarayına davet etmişti. İskender onun yönlendirmeleri altında, başta Homeros destanları olmak üzere, Yunan edebiyatının başyapıtlarını bilmeyi ve sevmeyi öğrenmişti. Antik dönem kahramanlarının davranışları onun gençlik hayal gücünü canlandırmış ve tüm karakterine kahramanca bir unsur katmıştır. İskender, yaşı büyüdükçe Yunan dehasının ve kültürünün büyük bir hayranı olmuştur.

2. BÜYÜK İSKENDER'İN SEFERLERİ

İskender'in Yunan Devletlerini Fethetmesi. Yunan devletleri Makedonya'nın liderliğini kabul etme konusunda halen isteksizdi ve İskender gibi böylesine genç bir hükümdar tarafından devrilebileceklerini düşünmüyorlardı. Onlar kısa süre içinde onun genç omuzlarının üzerinde ne denli dirayetli bir kafa olduğunu öğreneceklerdi. Thebai, Philip'in ölümünden sonra ikinci kez Makedonya'ya karşı ayaklandığı zaman, İskender antik kenti tümüyle ele geçirmiş, büyük şair Pindar'ın evi haricinde tümüyle yok etmişti. Bu örnek Yunanlara onun gücünü tanımayı ve bundan korkmalarını öğretmişti. Bunun üzerine Sparta haricindeki Yunan devletleri İskender'i kendi liderleri olarak seçmişti.

Hellas'ın Lideri Olan İskender Asya'ya Karşı. İskender'in şimdi planladığı Asya seferi onun Asya'ya karşı Hellas'ın lideri olduğunu netleştirecekti. Ordusu Anadolu'ya doğru ilerleyen İskender Truva'da durdu ve Homeros'un destanlarının Yunan kahramanlarının bir zamanlar savaşmış oldukları yer olan ova üzerinde (harita, s. 276) kamp kurdu. Burada Athena'nın tapınağında ibadet etti ve Pers'e karşı başarılı olması için dua etti. O, böylelikle Truva Savaşı'nın kahramanca atmosferini kendi etrafında yaşatmanın bir yolunu bulmuştu. Bu sayede Makedonyalı gencin gözü pek figürü tüm Hellas'a egemen olacaktı ve Yunanlar Asya'ya karşı birleşmiş olarak mükemmel bir çağa adım atmış olacaklardı.

Granikos Savaşı (MÖ 334) ve Anadolu'nun Fethi. Bu sırada Pers kralı ağır silahlarla donatılmış binlerce Yunan piyadesini,

Büyük İskender'in İmparatorluğu

şimdi kendi vatandaşlarına karşı savaşması için tutmuştu. İskender, kendisinin ilk önemli savaşı olan Granikos nehrinde, düşmanlarını dağıtma konusunda hiçbir zorluk yaşamamıştı. Güneye doğru ilerleyerek, teker teker Yunan şehirlerini ele geçirdi ve tüm batı Anadolu'yu sonsuza kadar Pers boyunduruğundan özgür kıldı.

İskender daha sonra cesur bir şekilde doğuya doğru ilerlemiştir ve Akdeniz'in kuzeydoğu köşesini dönmüştür. Burada, Bereketli Hilâl'e bakarken, Pers kralının ailesinin iki yüzyıl boyunca üstünlük sağladığı yer olan geniş Asya bölgeleri önünde uzanıyordu. İskender, bu büyük arenada sonraki on yıl boyunca hakim olacaktı (MÖ 333-323).

İssos Savaşı'nda III. Darius'u Yenilgiye Uğratması (MÖ 333). İskender, İssos'ta Pers soyunun sonuncusu olan III. Darius'un kumandası altındaki Pers ana ordusuyla karşı karşıya geldi. Makedonyalılar Asyalıları araziden silip süpürdü ve Darius'un düzensiz bir şekilde geriye çekilmesi ordusu Fırat Nehri'ni geçinceye kadar hiç durmamıştı. Darius daha sonra İskender'e barış anlaşması ricasında bulunan bir mektup gönderdi ve Fırat Nehri'nin aralarındaki bir sınır olarak kabul edilmesini önerdi. Bu nehrin batısında kalan tüm Asya toprakları Makedonyalılara devrediliyordu.

İskender'in Kararı; Fenike ve Mısır'ın Fethedilmesi. İskender'in danışmanları, Pers filosunun ona karşı başkaldırması için Yunan şehirlerini karıştırmaması amacıyla bu anlaşmayı kabul etmesi yönünde telkinde bulunmuşlardı; ancak genç İskender'in gözlerinin önünde Yunan uygarlığının yayılması gereken geniş bir İmparatorluk vizyonu vardı. O babasının yaşlı danışmanlarını bir kenara itti ve tüm Pers İmparatorluğu'nun fethedilmesi için ilerlemeye karar verdi.

Pers filosundan gelen tehdit şimdi dikkatlice ve kasti olarak Akdeniz'in doğu ucunun kıyısı boyunca güneye doğru bir ilerleme ile karşılandı. Yol üzerindeki Fenikelilerin tüm deniz limanları ele geçirilmişti. Uzun zamandan beri bir Pers eyaleti olan Mısır (s. 130) Makedonya ordusu için kolay bir av olmuştu. Böylece tüm vatan limanlarından yoksun kalan ve kendi memleketinin

yönetiminden kopmuş olan Pers filosu kısa süre içinde dağıldı ve yok oldu.

Antik Doğu'nun Efendisi İskender. Büyük İskender arkasındaki düşman filosunu imha ederek Mısır'dan Asya'ya geri döndü ve Bereketli Hilâl boyunca doğuya doğru ilerleyerek, uzun zamandır Ninova harabelerinin kaplamış olduğu höyüklerin yakınından Dicle Nehri'ni geçti. Burada, Erbil yakınında, Darius kendi kuvvetlerini son bir direniş için toplamıştı (harita, s. 276). Makedonyalılar büyük ölçüde az sayıda olmalarına karşın, Asya ordusunu ezdiler ve Persleri utanç verici bir kaçışa zorladılar. İskender birkaç gün içinde Pers kralının Babil'deki kışlık sarayında yaşıyordu.

III. Darius doğudaki dağlara kaçarken kendi içlerindeki bir hain refakatçi tarafından bıçaklandı (MÖ 330). İskender, geniş arazisi artık kendi ellerine geçmiş olan Pers imparatorlarının sonuncusunun cesedine bakmak için, uygun zamanda, birkaç subayı ile birlikte yukarı doğru at binmişti. Böylelikle iki en eski dönem uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Nil Vadisi ve Bereketli Hilâl'in her ikisi de en sonunda bir *Avrupalı* gücün ellerindeydi. İskender, Küruş'un iki yüzyıldan daha uzun bir süre önce muzaffer bir şekilde ortaya çıkmış olduğu yerden, Perslerin ilk küçük krallığından doğuya doğru devam etmişti.

İskender'in Uzak Doğu'daki Seferleri (MÖ 330-324) ve Babil'e Geri Dönüşü (MÖ 323). Sonraki beş yıllık süreçte, genç Makedonyalı bilinen dünyanın çok-uzaktaki doğu kenarındaki sisler içinde kaybolmuş görünmüştü. O ordusunu İran Platosu'nun kalbi (harita, s. 276) içinden birbiri peşi sıra geniş ilmekler halinde, Seyhun ve Ceyhun nehirleri boyunca kuzeye doğru, ilerletmiştir. En sonunda Hindistan sınırında bitap düşmüş olan birliklerin şikâyetleri onu geri dönmeye zorlamıştır.

O, İndus bölgesinden aşağı inmiş ve hatta Hint Okyanusu'nun sularında yelken açmıştır. Ardından İndus'ta inşa etmiş olduğu bir filonun eşliğinde, Hint Okyanusu'nun kıyıları boyunca bir kez daha batıya doğru ilerlemeye başlamıştı. Çöl içinden geri dönüş ilerleyişi, susuzluk ve kötü beslenme birliklerin çok sayıda can

kaybına neden olacaktı. İskender, büyük Babil kentinden ayrılmasından yedi yıl sonra bu şehre bir kez daha girmişti. O, on iki yıla yakın bir süre boyunca Asya'da bulunmuştu ve Yunan uygarlığını kıtanın tam kalbine taşımıştı. İlerleme hattı boyunca en önemli noktalarda Yunan şehirleri kurmuştu ve Hindistan sınırları üzerinde Yunan uygarlığının merkezleri olacak krallıklar tesis etmişti. Daha önce hiçbir zaman Doğu ve Batı, İskender'in hayrete düşürücü ilerlemeleri ve seferlerinde olduğu gibi, birbirlerine bu denli yaklaşmamıştı.

3. İSKENDER'İN HIRSLI PLANLARI

İskender'in Avrupa ve Asya Uygarlığını Birleştirme Girişimi. Bu süre içinde İskender kendi geniş alana yayılan fetihleri için uygun yönetimler organize etme ve sağlama konusunu göz ardı etmemişti. O Yunan uygarlığının üstünlüğüne inandırılmıştı ve dünyayı Helenleştirmeye ve Doğuda Yunan ve Makedon sömürgeler kurarak Asya ile Avrupa'yı birleştirmeye karar vermişti. Diğer taraftan Doğu'yu Makedonya imiş gibi başarılı bir şekilde yönetemeyeceğinin farkına varmıştı. Perslerin kendi bilindik alışkanlıkları ve yönetim formlarını sürdürmelerine izin vermek zorundaydı. Bundan dolayı yüksek makamlara Persleri atamıştı ve eyaletler üzerinde satrap olarak onları konumlandırmıştı.

İskender'in Batı Akdeniz'i Fethetme Planları. İskender *Batı* Akdeniz'in fethedilmesi için dikkatli şekilde bir sefer planı yapmıştı. Bin savaş gemisinden oluşan bir filo inşa etmişti, bunu yapmaktaki amacı İtalya, Sicilya ve Kartaca'yı dize getirmekti. Ayrıca büyük maliyetleri karşılayarak Afrika'nın kuzey kıyıları boyunca uzanan bir şerit oluşturarak kendi ordusunu Mısır'dan Kartaca'ya ve Atlas Okyanusu'na götürecek bir yol döşemişti.

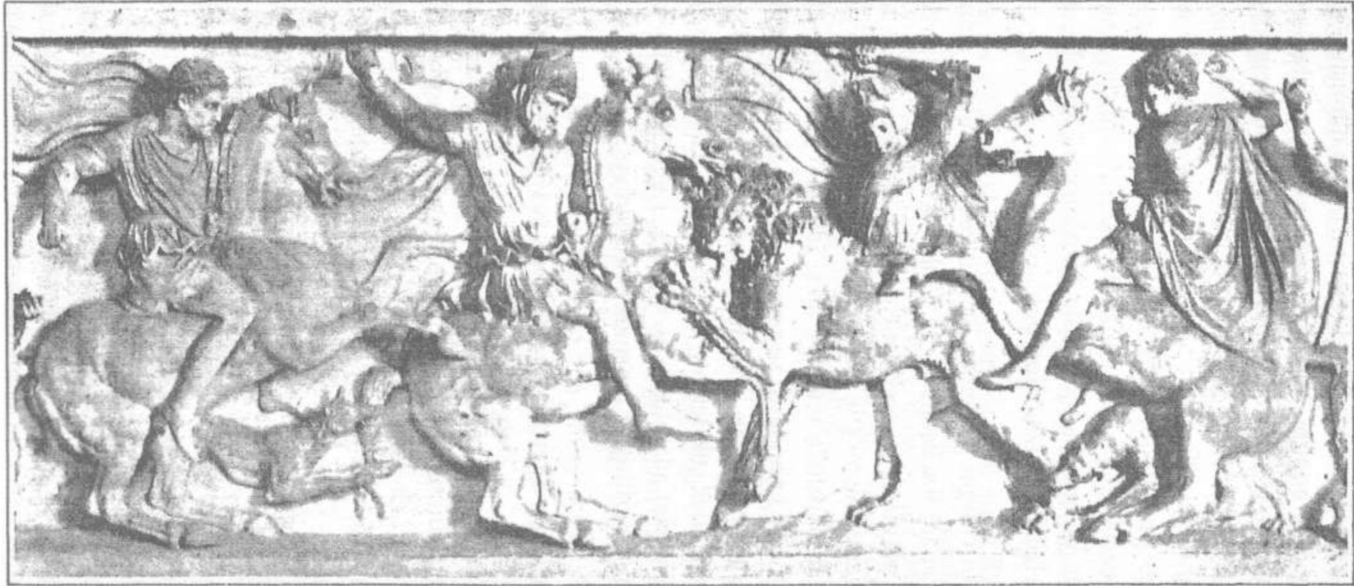
İskender'in Tanrılaştırılması. İskender'in hayalini kurduğu bu devasa dünya-devleti içindeki kendi konumu neydi? Pek çokları bu büyük Yunanı bir tanrı olarak görüyordu ve Yunan inanışında tanrılar ile insanları birbirinden ayıran hiçbir keskin çizgi

yoktu. Mısır'da kralın ilahi bir varlık olarak görülmesi geleneksel bir durumdu. O, burada Güneş-tanrının bir oğluydu ve bu idea antik dönem Doğu'da yaygın bir inanıştı. İskender kendi konumu meselesinin çözümünü bu genel tutum içinde kurmuştu. Kendisini tanrılar arasındaki bir konuma yükseltmişti. Bir tanrı olarak, kendi iradesini Yunan şehirleri üzerinde gücenme olmaksızın empoze edebilirdi.

Bu nedenle, Mısır fethinin ilk zamanlarında, ünlü bir Amon tapınağının olduğu Sahra Çölü'ndeki Siwa Vahası'na götürülmüştü. Siwa'daki Amon kâhini tüm Yunan dünyasının saygısını kazanmanın keyfini sürmüştü. Burada, engin ıssızlık içinde, İskender kutsal yere tek başına girmişti. Orada ne olduğunu hiç kimse bilmiyordu fakat İskender dışarı çıktığında, tapınağın yüce din adamı tarafından tanrı Amon'un oğlu olarak selamlanmıştı. Tüm Yunanistan kısa süre içinde bu olağanüstü vakadan haberdar olmuştu.

Bir zaman sonra, genç kral iddia etmiş olduğu bu ilahiliğin dışa doğru olan işaretlerden yoksun olduğunu anlamıştı. Bunun sonucu olarak, aralarında resmi durumlarda kendisine yaklaşan herkesin yere doğru eğilmesi ve ayaklarını öpmesi olan Doğu'ya özgü gelenekleri benimsemişti. Ayrıca tüm Yunan şehirlerine kendisinin her bir şehrin tanrıları arasında resmi olarak sayılması yönünde resmi bildiri göndermişti ve her bir şehrin sunduğu devlet sunularını alacaktı. Böylece İskender Avrupa'ya MÖ üçüncü yüzyıl kadar erken dönemde *mutlak monarşi* ve bizim daha sonraları duyacağımız *kralların ilahi haklarını* tanıtmıştı.

Gücün İskender Üzerindeki Etkileri. İskender'in varsayılan bu tanrı-benzeri konumu trajik bir bedele neden olmuştu. Onun eski dostları ve takipçileri onunla olan dostluklarının sınırlanması veya tümüyle sona erdirilmesinin gerekliliğini anlayamamıştı. Oysa kendileri pek çok yıl boyunca onunla silah arkadaşlığı yapmışlardı. Perslere yüksek makamlar verilmişti ve onlara kendi kişisel dostlarına denk gibi muamele edilmişti (şek. 56) ve hatta onların üzerine konumlandırılmıştı! Anlaşmazlıklar yabancılaşmaya ve hatta İskender'in eski-dönem dostlarının ve

ŞEKİL 56. İskender'in Sözde Lahitinin Üzerindeki Heykel

İskender'in lahitinin bir kenarı üzerindeki bu derin rölyef bir aslan avında bir araya gelen Persleri ve Yunanları simgeler. Persler başlıkları ve kısa kamalarıyla başları ve bacakları korunmasız olan Yunanlardan ayırt edilebilir. Bu lahit olasılıkla hiçbir zaman İskender'in cesedini içinde barındırmamıştır fakat İskender'i savaş ve avda yansıtan muhteşem yontulmuş rölyeflerden adını almıştır. Onun figürü olasılıkla kırılmış olan mızrağıyla nişan alan soldaki binicidir.

destekçilerinin bazılarının infaz edilmesine neden olmuştu. Gerçekten de, bir öfke anında, İskender Granikos Muharebesi'nde kendi hayatını kurtarmış olan Kleitus'u açık bir şekilde serzenişte bulunmak cüreti gösterdiği için, kendisi öldürmüştü. Gördüğümüz gibi, kral üç gün boyunca pişmanlık içinde çadırında oturacak, yaşadığı elem nedeniyle kimseyle konuşmayacak, yemek yemeyi reddedecek ve hayatını az sayıda subay ile sınırlayacaktı. İskender'in bir monark olarak politikasının korkunç kişisel bedelinin yalnızca bazı hafif belirtileri bunlardı.

İskender'in Ölümü. İskender Babil'e geri döndükten sonra, Arabistan yarımadasını kendisine tabi kılmak ve böylece Batı Akdeniz'in fetih planlarını gerçekleştirmek için serbest olmaya hazırlanırken, hasta düşmüştü. Birkaç gün sonra ölümüne neden olacak hastalığı olasılıkla malarya ateşi idi (MÖ Haziran 323). Öldüğünde otuz üç yaşındaydı ve on üç yıldır hükümdardı. Böylesine kısa olmasına karşın, yaşantısı hiç kuşkusuz tarihteki en etkileyici hayattı. Pek çok açıdan, onun etkinliği, başta bilim, sanat, ticaret ve devlet adamlığı olmak üzere, Roma'dan Çin'e kadar o günlerin tüm dünyası boyunca hissedilmişti.

4. İSKENDER'İN İMPARATORLUĞUNUN VARİSLERİ

İskender'in Krallığının Bölünmesi; Mısır'da Ptolemaios'lar. İskender'in geniş imparatorluğu, bir kuşak boyunca karada ve denizde bitap düşürücü savaşlardan sonra, her birinin başında generallerinden birinin veya seleflerinden birinin olduğu –Avrupa, Asya ve Afrika'da– üç ana kısma ayrılmıştı. Avrupa'da Makedonya nihayetinde İskender'in komutanlarından birinin torunu olan Antigonus Gonatas'ın ellerine geçmişti. Asya'da eski Pers İmparatorluğu'nun bölgesinin çoğu İskender'in generali olan Selevkos'un hükümranlığı altına girmişti. Afrika'da Mısır İskender'in Makedonyalı liderlerinin en zekilerinden biri olan Ptolemaios'lar diye adlandırdığımız bir hanedanlığın veya ailenin veya krallığın kurucusu olmuştur. Ptolemaios bir zamanlar Yunanistan'dan daimi olarak paralı askeri birliklere bağlı olmak zorunda olacağını

anlamıştı. Devlet adamı tarzında muhakeme gücüyle kendisine Akdeniz'in efendiliğini verecek olan bir filo inşa etmişti. O, ikamet edeceği yer olarak İskender'in batı Nil Deltası içinde kurmuş olduğu büyük liman kenti İskenderiye'yi seçmişti. Yaklaşık bir yüzyıl boyunca (kabaca MÖ üçüncü yüzyıl) Yunanistan'dan Suriye'ye ve Ege Denizi'nden Nil Deltası'na kadar Doğu Akdeniz bir Mısır deniziydi. Mısır'ın yeni Helenistik hükümdarları devleti bir Yunan formunda değil, kendilerinin antik dönem firavunların ardılları olarak görüleceği şekilde düzenlemişlerdi. Böylelikle, Nil üzerinde hüküm süren Makedonyalılar bir antik dönem Doğu'ya özgü mutlak monarşiyi sürdürüyorlardı. Bu şekilde korunmuş olan devletin bu formunun örneği Akdeniz dünyası boyunca geniş kapsamlı bir etkiye sahipti ve nihayetinde Yunanların ve Romalıların demokrasilerinin yerini almıştı.

Selevkos'ların Asya İmparatorluğu. Selevkos ve onun soyundan gelenleri ifade etmek için kullandığımız Selevkos'lar İskender'in başlıca varisleriydi; çünkü onlar Ege Denizi'nden Hindistan kıyılarına kadar uzanan onun imparatorluğunun daha geniş kısmını ellerinde tutmuşlardı. Ptolemaios'ların filosu ise ticaret, askeri birlik veya sömürgeciler için Yunanistan'a ulaşmada güçlük çeken Selevkos'ların gelişimine ve refahına müdahalede bulunmuştu. Onlar bundan dolayı Fırat Nehri'ne kadar uzanan Akdeniz'in kuzeydoğu köşesi civarındaki bölgeye özel önem verdiler ve burada Selevkos'lar bir başka Makedonya geliştirmeye karar kıldılar. Onların imparatorluğu bu bölgenin adı nedeniyle sıklıkla *Suriye* diye adlandırılır. Aşağı Asi Nehri üzerinde bulunan (adını Selevkos'un babası Antiokhos'dan alan) Antioch (Antakya) nihayetinde İskenderiye'nin ticari rakibine dönüşmüştür ve kuzey Akdeniz'de ticaretin en büyük merkezi olmuştur.

Antigonid'lerin Makedonya İmparatorluğu. Avrupa'daki Makedonya, Mısır ve Asya'daki iki büyük rakibi ile karşılaştırıldığında sahiden küçük görünüyordu. Antigonus Gonates kendisini Makedonyalı ve Yunanların efendisi yapmaya karar vermişti. MÖ 280 yılında kuzey dağlarını aşmış ve Makedonya'yı tahrip etmiş olan

barbarları yenilgiye uğratarak krallığını ilân etmişti (MÖ 277). O, bir dönem boyunca Makedonya'daki krallığının restore edilmesi ve Yunan şehirleri arasında gücünü tesis etme sorunlarıyla uğraşmıştı. Mısır filosu Ege Denizi'nin tüm komutasını elinde tutuyordu ve Yunanistan'ı denetim altında tutma yönündeki tüm çabalarında onu köstekliyordu. Ancak enerjik Antigonus büyük masrafları karşılayarak bir savaş filosu inşa etmişti ve Ptolemaios'lar ile giriştiği iki uzun deniz savaşında Mısır filosunu iki kez yenilgiye uğratmış, dolayısıyla Doğu Akdeniz'i Mısır'ın daha önceki denetiminden özgür kılmıştı.

İskender'in İmparatorluğunun Bölüşülmesi

Yunanistan'ın Gerilemesi. Büyük İskender'in zaferleri Yunan tüccarlara engin Pers İmparatorluğu'nun kapılarını açmıştı. Böylece onlar elverişli olan ticaret merkezlerine üşüşmüşlerdi. Yunanistan yalnızca nüfus açısından değil, aynı zamanda İskenderiye ve Antakya'ya geçmiş olan ticaret alanında liderliklerinde düşüş yaşıyordu. Yunan şehirleri artık filolarını ve asker ordularını destekleyebilecek zenginliklerini kaybediyorlardı ve onlar kısa sürede kendilerini koruyamayacak duruma gelmişlerdi.

Her ne kadar korunma amaçlı olarak ittifaklar veya federasyonlar şeklinde bir araya gelmeye başlasalar bile, Makedonyalıların denetimi ele almasından kurtulamamışlardı. Bununla beraber, bu çağda Yunanların yönetim zayıflığına rağmen, onların uygarlığı ilerlemesini sürdürmüştü.

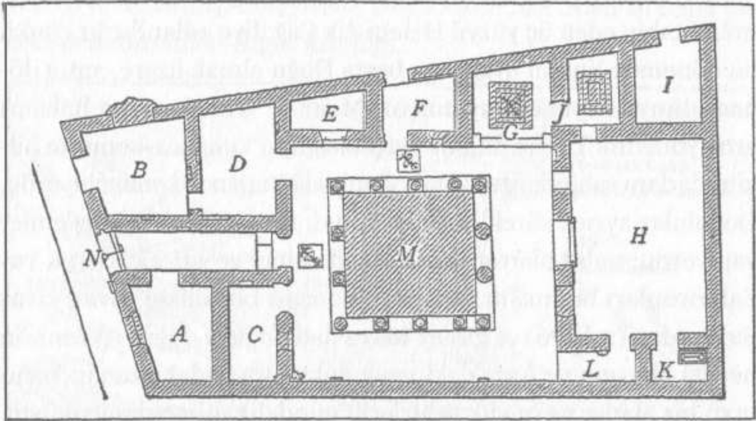
5. HELENİSTİK ÇAĞ'IN UYGARLIĞI

Helenistik Çağ: Yunan Dilinin Üstünlüğü. İskender'in ölümünü takip eden üç yüzyıl Helenistik Çağ diye adlandırılır çünkü bu dönemde Yunan uygarlığı, başta Doğu olmak üzere, antik dönem dünya boyunca yayılmıştır. Mısır ve Batı Asya'nın halkları artık yönetimi Yunan dilinde gerçekleştiren Yunanca-konuşan hükümdarlara sahipti. Attika'da çoğunlukla Yunanca konuşuluyordu. Doğulular ayrıca sürekli olarak Yunan tüccarlarla ticari işlemler yapıyordu; onlar okuyacak çok sayıda kitap ve iştirak edecek Yunan oyunları bulmuştu. Attika Yunancası böylelikle yavaş yavaş Sicilya'dan (şek. 76) ve güney İtalya'dan doğuya doğru Akdeniz'in her iki kıyısına ve Asya'daki uzak noktalara kadar uzanan kocaman bir alanın ve büyük şehirlerin gündelik diline dönüşmüştü.

Şehirlerdeki yaşam daha önce olduğundan daha konforluydu. Daha iyi evler daha güzel bir şekilde döşeniyordu ve dekore ediliyordu ve ilk kez olarak onlar şehrin su şebekesine bağlı olan kendi su borularına sahipti. Caddeler Perikles'in döneminde bilinmeyen bir şey olan drenaj kanalları veya su borularıyla donatılmıştı.

Kamu Binalarının İnşa Edilmesi. Perikles'in döneminde büyük binalar tapınaklardı fakat şimdi Helenistik Çağ'ın mimarları yönetim makamlarına evsahipliği yapabilmesi için büyük ve görkemli binalar tasarlamaya başlamıştı. Bu güzel kamu binaları, bir zamanlar Yunan ve Doğu şehirlerinde kralın iç kalesinin bulunduğu yerde, şehrin merkezinde yer alıyorlardı. Yakınında uzun sıralı sütunlar tarafından çevrelenmiş şekilde ferah bir pazar meydanı bulunuyordu; çünkü Yunanlar artık Mısır tarafından katkıda bulunulan bu havadar ve güzel mimari formdan faydalanıyorlardı. Vatandaşlar ticari işlemlerin pek çoğunu burada

yapıyorlardı. Dahası bir tiyatro gibi düzenlenmiş oturaklarıyla bir izleyici salonu içeren etkileyici binalar vardı. Meclis artık açık havada bir araya gelmiyordu, Konsül'ün yaptığı gibi oturumlar burada gerçekleştiriliyordu. Ayrıca spor salonları ve hamamlar, bir yarış pisti ve bir tiyatro vardı. Anadolu'daki Priene gibi, yalnızca dört bin insanın yaşadığı küçük bir şehirde bile, biri İskender'in kendisinin emriyle dikilmiş olan birkaç tapınağın yanı sıra, tüm bu binalar bulunuyordu.

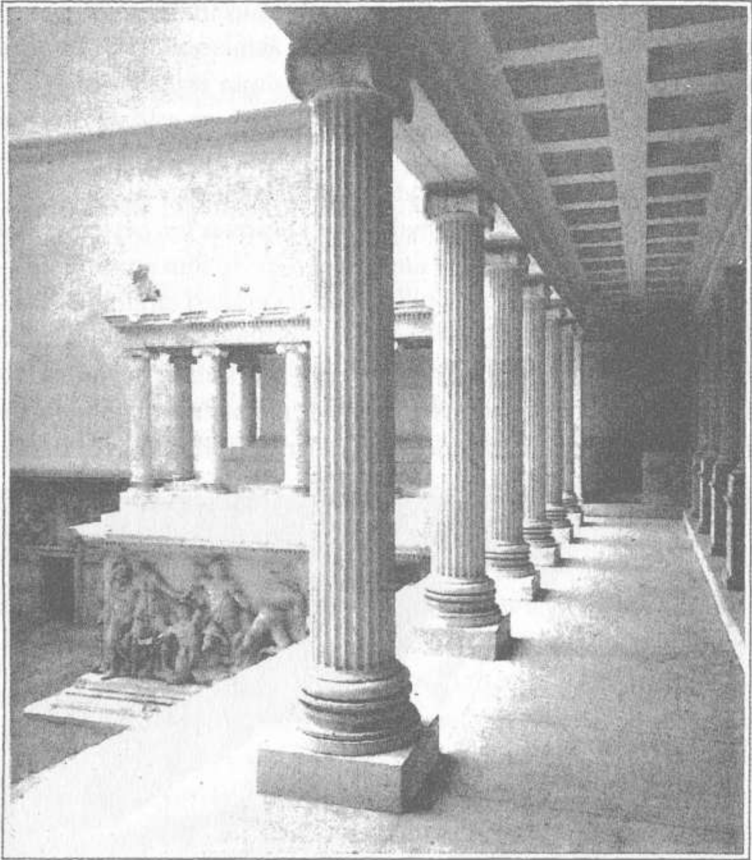

ŞEKİL 57. Helenistik Çağ'da Zengin Bir Yunanın Evinin Zemin Katı Planı

Gökyüzüne açılan odalar bir orta avlunun (M) etrafında düzenlenmiştir. (Peristilyum adı verilen) sütunlu bir çatılı sundurma avluyu kuşatır (karşılaştırın şek. 68). Ana giriş N noktasındadır, sağ tarafta (A) kapıcı odası vardır. Köşede bir dükkân (B) bulunur. C, D ve E kiler ve temizlik işleri içindir. F tedarik ürünlerinin içeri alındığı bir arka-kapı girişidir. G ise daha iç kısımdaki bir oturma odası (J) ile birlikte küçük bir oturma odası olarak kullanılıyordu. İçinde inşa edilmiş bir sedir vardı ve peristilyuma doğru tüm kenarları açıktı. Evdeki en güzel oda, yaklaşık beş metre çarpı sekiz metre büyüklüğünde olan H idi. Yedi renkli mozaik bir zemini ve canlı renklerle süslenmiş duvarları vardı. Büyük bir kapı ve iki pencere ile aydınlatılıyordu ve L geçidi ile ulaşılabilirdi. K ise büyük bir mermer küveti olan küçük bir banyo idi. Yatak odalarının tümü artık yeniden inşa edilemeyen ikinci katta bulunuyordu. I ise bir ikinci küçük dükkândı. Fransızlar tarafından kazılmış olan bu ev Delos adası üzerindedir.

İskenderiye: Helenistik Dünyanın Başkenti. Eğer Priene gibi küçük bir şehir böylesine görkemli kamu binalarına sahipse, İskenderiye gibi bir imparatorluk başkenti ve büyük ticari şehir buna bağlı olarak çok daha muhteşemdi. Popülasyon, zenginlik, ticaret, güç ve tüm uygarlık sanatları açısından, İskenderiye artık antik dönem

dünyasının en büyük kentiydi. Limanlar boyunca çok sayıda rıhtım uzanıyordu. Buralarda Hint Okyanusu'na kadar uzak yörelere yelken açmış ve geniş Doğu dünyasının ötesindeki mamul malları geri getirmiş olan Doğu'ya ait gemilerin yanı sıra İspanya ve Afrika'nın kıyılarından yola çıkarak Atlas Okyanusu'nun fırtınalarına meydan okumuş gemiler vardı. Denizde uzaklarda, denizciler geceleyin İskenderiye limanının girişini işaretleyen dev bir deniz feneri kulesinden parlayan kasvetli bir fener ışığıyla yönlendiriliyordu.

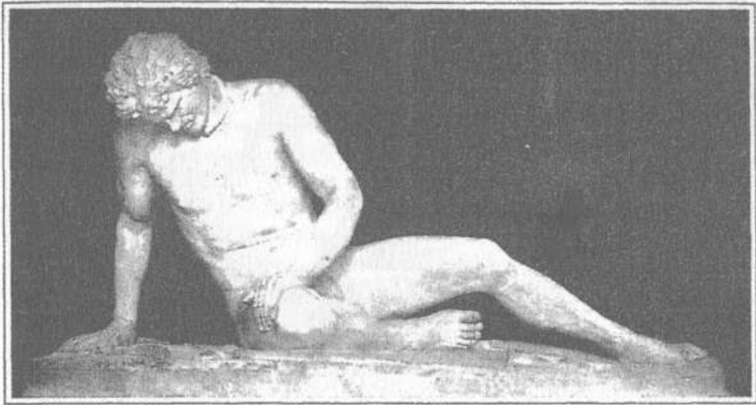

ŞEKİL 58. Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde Bulunan Zeus Sunağı'nın Köşesi

Berlin Devlet Müzesi için Pergamon'da yürütülen kazı çalışmalarında elde edilen buluntular Pergamon Müzesi adı verilen ayrı bir binaya yerleştirilmişti. Burada özgün hallerinde olduğu gibi yerleştirilen yontulmuş rölyefler ile birlikte büyük Zeus Sunağı'nın bir rekonstrüksiyonu inşa edilmişti (Berlin Pergamon Müzesi'nin izniyle).

Dört bin tonluk büyük bir ticaret gemisinin güvertesinden ufka gözünü diken yolcu geçtiği deniz fenerini ve ötedeki Ptolemaios'lara ait savaş filosuna bakabilir ve İskenderiye'nin muhteşem mermer binaları ve zengin vatandaşların güzel evlerini, tropik bitkilerin zengin kümeleriyle çevrelenmiş şekilde, görebilirdi. Ne yazık ki bu görkemli binaların hiçbiri bugün varlığını korumamıştır.

Pergamon ve Onun Heykeli. Bizler, Atina etkisi altında gelişmiş olan bu çağın bir başka ünlü kenti olan Pergamon konusunda (harita, s. 284) daha şanslıyız. Pergamon krallarının biri Avrupa'dan gelmiş olan Galyalıların (veya Galatların) akınlarını püskürtmüştü. Bu başarı Pergamon kralının emrinde çalışan heykeltıraşları büyük ölçüde etkilemişti. Onlar kuzeyli barbarların savaşta ölümün trajik anında mermer figürler olarak yontulmuştu (şek. 59). Galyalılarla yapılan bu aynı mücadele olasılıkla tanrılar ve devler arasındaki mitsel bir savaşı temsil eden kocaman bir heykel grubu içinde anılmıştı. Devasa bir sunağın neredeyse tüm etrafına yayılmış olan bu heykeller (şek. 58) Pergamon kralları tarafından, şehrin pazar alanını süslemesi için, Zeus'un onuruna dikilmiştir. Bu dönemin heykeltıraşlarının en iyi eserleri arasında Büyük İskender'in yaşamından av ve savaş sahnelerinin betimlendiği mükemmel bir mermer lahit üzerindeki rölyefler bulunmaktadır (şek. 56).

ŞEKİL 59. Yaygın Bir Şekilde Ölmekte Olan Galyalı Diye Bilinen Heykel

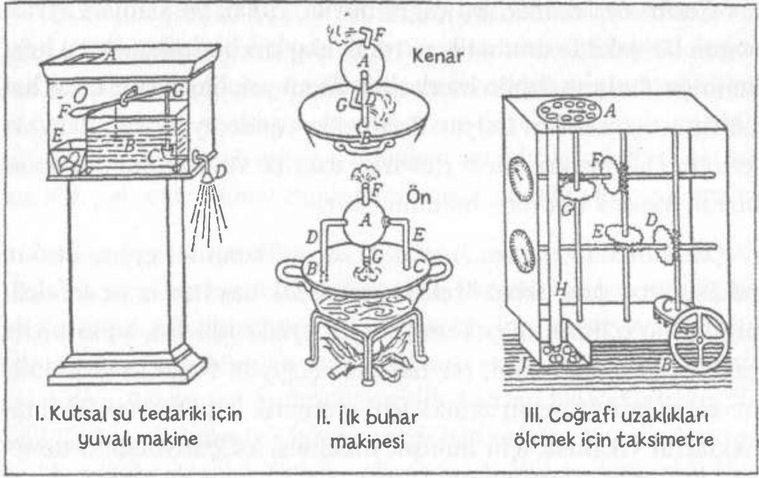
Bu heykel Pergamon'da yapılmış (şimdi kaybolmuş olan) bir bronz orijinalinin eşörneğidir. O, Galyalı bir trompetçinin, ayakları yanındaki trompetiyle birlikte, ölmek üzere olduğu bir ânı yansıtır.

Resim ve Mozaik. Bu çağın büyük Yunan ressamları ayrıca yoğun bir şekilde dramatik ve trajik olayları betimlemekten hoşlanmıştı. Onların özgün eserlerinin tümü yok olmuştur; fakat bazılarının eşörnekleri İtalyan Pompei kentinde, iyi durumdaki evlerin iç süslemeleri olarak duvarlar üzerine veya zemin döşemesi olarak mozaik şeklinde bulunmuştur.

Mekanik İlerleme; Arşimet. Bu mükemmel çağın keskin zekâsı her yerde, fakat özellikle gündelik hayatın iş ve gereksinimlerine bilimin uygulanmasında, aşikâr idi. Bu, tıpkı bizim çağımızda olduğu gibi, bir buluşlar çağıydı. Nasıl ki günümüz insanı evinin kapısını açmak için otomatik kapı açıcı ve kirli tabaklarını yıkamak için bulaşık makinesi kullanıyorsa, o dönemin insanları da zeytinyağını çıkarmak için *vida* presler kullanıyordu çünkü bu dönemde mekanik bir gereç olarak vida presler icat edilmişti. Tapınakların dışında kutsal suyun otomatik dağıtımını sağlayan bir düzeneği din adamları kurmuştu. Yangın tehlikesini en aza indirgeyen su serpme sistemleri oluşturulmuştu. Büyük taş ocaklarından taş çıkarmada kullanılan kaldıraçlar, levyeler, vidalar ve çarklar; suyu büyük ölçekte çekmek için su çarkları vardı.

Dönemin en dikkat çekici mucidi ve bilim insanı olasılıkla Arşimet idi. O, Siraküza'da yaşamıştı ve en ünlü başarılarından biri, kralın küçük bir levyeyi döndürmesiyle rıhtım üzerindeki tümüyle yüklü bir üç-direkli büyük geminin hareket ettirilmesini sağlayan çoğaltılmış güç veren bir dizi makara ve manivela idi. Halk bu başarıya tanıklık ettikten sonra, onun övünerek söylediği "Bana bir kaldıraç verin, dünyayı yerinden oynatayım" sözüne kolaylıkla inanmıştı. Ancak Arşimet pratik uygulamaların bir mucidinden çok daha fazlasıydı. O, birinci sınıf bir bilimsel mucit, bilimin şimdi özgül ağırlık diye adlandırdığı şeyin kâşifi idi. Fizik alanındaki becerilerinin yanında ayrıca antik dönem matematikçilerinin en büyüğü idi.

İskenderiyeli Bilim İnsanları. Arşimet, antik dünyadaki en büyük bilim insanları birimi oluşturmuş olan İskenderiye'deki

ŞEKİL 60. Helenistik Çağ'ın Mekanik Gereçleri ve İcatları

Helenistik Çağ'da icat edilmiş olan yukarıdaki makineler İskenderiye'li Heron ve Romalı Vitruvius tarafından MS birinci yüzyıl dolaylarında bir yerde yazılmış olan kitaplarda betimlenmiş olarak bulunmuştur. I nolu çizim kaldıraç ilkesini örnekle gösterir. Bir içsel araç olan B kutsal su içerir, ki bu su C yarığı içinden D dış tüpe akar. C yarığı bir CG dikey çubuğun alt ucuyla kapatılmıştır. Bu çubuk F noktasında küçük bir disk şeklinde düzleşmiş olan bir FG manivelası ile yükseltilir ve alçaltılır. CG çubuğu kendi ağırlığı ile C yarığını kapalı tutmaya yetecek kadar ağırdır; fakat A yuvasından bir madeni para bırakıldığında o F üzerine düşer. Orada F'deki manivelayı alçaltmak için yeterince uzun süre durur, böylece G'deki diğer uç yukarı çıkmakta ve CG çubuğunu kaldırmaktadır. Bu, D noktasında ibadet eden kişinin ellerine akacak şekilde açılır, ta ki madeni para F noktasından E para kutusuna düşene kadar. Helenistik tapınakların kapılarındaki bu türden kutular bir görevli olmaksızın kutsal suyun satılmasına olanak vermişti. II nolu çizim ısı enerjisinin nasıl mekanik enerjiye ve harekete dönüştürülebildiğini gösterir. Kaynayan suyun bulunduğu bir kazan buhar sızdırmaz bir kapağa sahiptir. Onun üzerinde içi boş bir A topu D tüpü ve E çubuğu ile desteklenmiştir, ki bunlar ne topa ne de kazanın tepesine nüfuz eder. A topu E çubuğunun üzerine yerleştirilmiştir. D tüpü hem topa hem de kazanın tepesine girer ve bu durumda kazandan içi boş topa buhar biriktirerek yönelir, ki orada F ve G küçük bükülü boruların içinden bir uğuldamayla kaçış yapar. Kaçış yapan bu buharın geri tepmesi topun dönmesine neden olur. III nolu çizim dişli veya kertikli çarkların iki ilkesini örnekle gösterir: 1) Bu iki çarkın dişleri birbirini tuttuğu zaman, çarklar her zaman karşıt yönlerde döner; 2) Bir çarkı büyük ve birini küçük yaparak, güç katlanabilir. Çubuğun yüzeyi üzerinde dönen B çarkı C çarkının dişlilerine uyan bir dingile saplanmıştır, böylelikle C çarkı dönmüştür. Onun dönüşü D, E, F ve G vitesleri aracılığıyla yukarı doğru aktarılmıştır. G dikey şaftının tepesi üzerinde A düz diski eklemlenmiştir, ki bu deliklerin bir dairesel hattı ile içinden geçmektedir. Bu deliklere, kutunun tepesinde duran çakıl taşları yerleştirilmiştir. A diski dönerken çakıl taşlarını sürükler; ve bir çakıl taşı H tüpünün tepesinin üzerine geldiği zaman, tüp içinden J kutusuna düşer. Makine yolculuk yapılan her milde J kutusuna bir taş düşecek şekilde ayarlanmıştır, bu durumda kutudaki çakıl taşı sayısı kat edilen mesafeyi gösterir.

dostlarıyla yakın bir haberleşme içindeydi. Onlar, Ptolemaios tarafından maaşları ödenen ve desteklenen, bir tür üniversite olan Museum'da birlikte yaşıyorlardı. Pers'te Kral Darius tarafından vakfedilen bir Mısır hastanesi veya tıp okulunun istisnasıyla, bu organizasyon o zamana dek, bizim bildiğimiz, bir yönetim tarafından kurulmuş ve desteklenmiş ilk bilimsel kuruluştu. Helenistik Çağ'ın bilim insanları, özellikle İskenderiye'deki bu dikkat çekici grup, sistematik bilimsel araştırmaların öncüleriydi ve onların kitapları, modern dönemlerde bilimin yeniden dirilmesine kadar, yaklaşık iki bin yıl boyunca otorite olarak görülmüştür.

Museum'daki ünlü matematikçiler arasında, bugün İngiltere'de geometrisi halen bir ders kitabı olarak kullanılan Öklit vardı. Matematik alanındaki epeyce ilerlemenin yanı sıra astronomi alanında da ilerlemeler kaydedilmişti. Ptolemaios'lar İskenderiye'de bir gökbilimsel gözlemevi inşa etmişti; ve elbette teleskop olmamasına rağmen, önemli gözlemler ve keşifler yapılmıştı. Sisam adasında yaşamış az ünlü Aristarkus adlı bir gökbilimci bile, kendisine inananların az sayıda olmasına karşın, gezegenlerin Güneş etrafında döndüğünü keşfetmişti ancak onun keşfi uzun zaman boyunca unutulmuştu.

Astronomi coğrafyanın gelişiminde büyük ölçüde yardımcı olmuştu. İskenderiyeli bir matematiksel gökbilimci olan Eratosthenes dünyanın ebatını çapın elli mil sapmasıyla doğru olarak çok akıllıca bir şekilde hesaplamıştı. Pek çok yeni bilgi ayrıca bu dönemde Hindistan'ın doğu kıyılarından Britanya Adaları'na kadar yapılan gemi yolculukları ve keşiflerle ulaşılan yeni bölgelerin kapsamı ve karakterine ilişkin olarak elde edilmişti. Eratosthenes buna binaen kendi döneminden önceki herhangi birinden daha doğru coğrafi bilgiler yazabilmişti. O, enlemleri ve boylamları gösteren ilk çizgilerin bir çapraz ağına sahip haritasını içermişti. Bu ona daha önce olanaklı olduğundan çok daha doğru bir şekilde yerküre üzerindeki herhangi bir noktanın konumunu göstermesine olanak tanımıştı. O, böylelikle bilimsel coğrafyanın kurucusu olmuştur.

Biyolojik Bilimlerin Gelişimi. Hayvan ve bitki hayatı çalışması içinde, Aristo ve öğrencileri lider olarak kalmıştı ve antik dünya onların öğretilerinin ötesine hiç geçememişti. Onların bir mikroskop olmaksızın elde etmiş oldukları bilgi birikimi elbette sınırlıydı ve hatalar içeriyordu, ancak büyük bir yeni olgular yığını gözlemlenmiş ve düzenlenmişti. İskenderiye'de Museum'daki tıp insanları insan bedenini parçalarına ayırma girişiminde bulunan ilk Yunanlardı. Onlar sinirleri keşfetmişler ve tüm beden ile beyin arasındaki bağlantı hatlarının sinirler olduğunu göstermişlerdi. Bu İskenderiyeli anatomistlerin en büyüklerinden biri olan Herofil görme sinirini keşfetmiş ve gözden beyine kadar onun izini sürmüştü. Bu şekilde, beyin bizim sinir sistemi diye adlandırdığımız büyük bir duyu ve denetim sisteminin merkezi olarak gösterilmişti. Her ne kadar, bu türden araştırmalar kan dolaşımının keşfedilmesine çok yaklaşsa bile, atardamarlar halen akciğerlerden gelen havanın dolaşımı için kanallar olarak düşünülüyordu. İskenderiye antik dünyadaki en büyük tıp merkezine dönüşmüştü ve genç erkekler, tıpkı günümüzün tıp fakültesi öğrencileri gibi, kendilerini doktor olarak eğitebilmek amacıyla uzun çalışma dönemleri boyunca buralarda bulunuyorlardı.

İskenderiye Kütüphanesi ve Kitap Yayıncılığı. Doğa bilimlerine olan ilginin yanında, edebiyat çalışmalarında da epeyce ilerleme kaydedilmişti. İskenderiye'deki Ptolemaios'ların büyük kütüphanesi dönemin tüm diğer kütüphanelerini açık ara geride bırakmıştı. Nihayetinde yarım milyondan fazla ruloya sahipti. Ünlü eserlerin sıklıkla kötü bir şekilde yazılmış olan eski elyazmalarından elle çok miktarda kurgulama ve kopyalama yapılması gerekiyordu. Bu büyük koleksiyon için mükemmel edisyonlara gereksinim vardı. Bu daha eski metinlerin düzeltilmesi için, dil alanında meydana gelmiş olan değişikliklerin bir bilgisi gerekliydi ve böylece İskenderiyeli akademisyenler Yunan sözlükleri derlemeye ve ilk dilbilgisi kitaplarını yazmaya başladılar.

ŞEKİL 61. Bir Yunan Öğretmen Öğrencilerine (Solda) Yazmayı ve (Sağda) Okumayı Öğretiyor

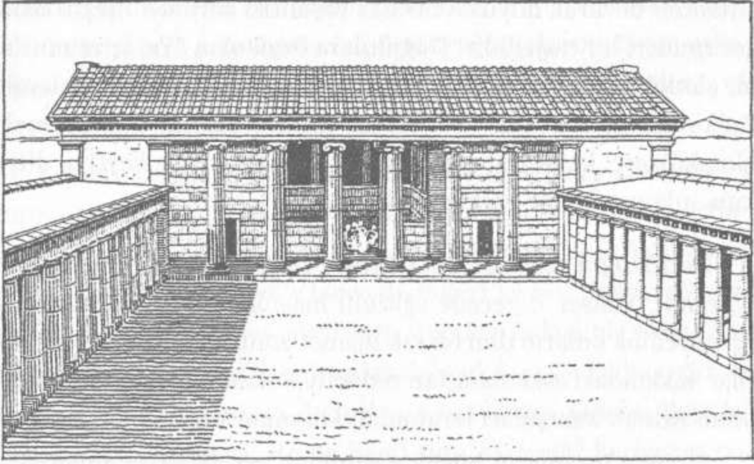
Helenistik Edebiyat. Bu çağın yazarları artık savaş ve yazgı gibi büyük ve dramatik konuları değil, ilkbaharda ağacın dallarının üzerinden sarkan müziği dinleyen veya tembelce sürüsünü seyreden bir çoban gibi huzur veren sahnelerden hoşlanıyordu. Ezgili dizeler halinde betimlenmiş olan bu çekici kırsal yaşam hayatı İskenderiye'nin kültürlü halkının daha eski günlerin klasiklerinden daha fazla hoşuna gidiyordu. Onların favori yazarı Teokritos adlı bir Sicilyalı idi.

Eğitim: Temel Okullar ve İkincil Okullar. Böylesine kültürlü bir dünyada, eğitim epeyce ilerleme kaydetmişti. Bir zamanlar *özel* olan temel okullar *artık devlet tarafından destekleniyordu.* Erkek çocuklar temel okulu bitirdikleri zaman, babaları retorik, bilim, felsefe ve matematik alanlarında jimnasyum binasının konferans salonlarında yapılan derslere katılmalarına izin veriyordu. Bu tür konular Atina'daki felsefe okullarında veya Museum'daki birkaç yıllık çalışmada bir gencin genellikle öğrendiği ilgi alanlarıydı.

Dahası, özel eğitim bir meslek arayışında olan genç bir adamın başarısı için mutlak bir şekilde gerekliydi. Tıpkı tıp öğrencileri gibi, mimarlar da kendi mesleği üzerine çalışıyordu. Bu kişiler çok sayıda kitabı çalışkan bir şekilde inceleyerek güvenli ve sağlam bir kemerin nasıl yapılacağını ve bir sütun için uygun oranların ne olduğunu öğrenecekti. Mühendis olmak isteyen gençler ağır yükler taşıyan araçlar ve köprü inşa etme gibi, mekanik alanındaki pek çok şeyi çalışıyordu. Bu bir teknik eğitim çağıydı. Mesleklerde uzmanlaşma aynı zamanda kendilerini astronomi veya matematik veya coğrafya gibi belirli bir branşa adamış olan bilim insanları arasında da bulunuyordu.

Atina'daki Üniversite Okulları; Aristoteles. Felsefenin önde gelen vatanı İskenderiye değil, Atina idi. Felsefi çalışmalarla meşgul olmak için oraya gitmiş olan gençler Platon'un ardıllarının Akademi'nin sessiz koruluğunda, belleklerinde halen büyük ölçüde saygı uyandıran onun öğretilerini sürdürüyorlardı. Aristoteles, genç İskender'in eğitimini tamamladıktan sonra Atina'ya geri dönmüş ve ünlü Lyceum'da kendi adına bir okul kurmuştu. Aristo, kendisinin daha ileri öğrencilerinin gruplarının yardımıyla, farklı doğa bilimlerinde eski ve yeni olguları içeren bir tür ansiklopedi oluşturmuş, bunun yanında mantık, etik, psikoloji, drama, yönetim, vb. başka konular üzerinde çok sayıda inceleme yazmıştır. Eser hiçbir zaman tamamlanmamıştı ve içeriğindeki çok sayıda makale ve inceleme kaybolmuştu. İskender'in ölümünden kısa bir süre sonra Aristo öldüğünde okulu düşüşe geçmişti. Ancak Aristo'nun eserleri insan bilgisinin tam birikimini net bir şekilde ifade etmek ve antik dönemde yapılmış olanları toplamak için o zamana dek yapılan en büyük girişimi oluşturmuştu. Hiçbir yazar, yüzlerce yıl boyunca Aristo için olduğu gibi, geniş kapsamlı ve sorgulanmayan bir otorite olmanın keyfini sürmemişti.

Stoacılar ve Epikürcüler. Ancak çok sayıda Yunan, dünya hakkındaki bilgiye ilave olarak, iyi bir hayat yaşamak için kendi girişimleri içinde, insanlara rehberlik eden ve onlara mutlu ve memnun bir zihin çerçevesi sunan bazı öğretiler istemişlerdi. Bu arzunun karşılanması için Atina'da iki felsefe okulu daha

ŞEKİL 62. MÖ Üçüncü Yüzyılda Milet'te Helenistik Jimnasyum

Helenistik jimnasyum modern anlamda yalnızca bir spor salonu değil, aynı zamanda bir okul idi. Burada temel okula katılmış erkek çocuklar ve daha büyük yaştaki erkekler, sütunlar arasında ayakta durarak, bilimsel veya felsefi teoriler tartışırken, erkek çocukların ve genç erkeklerin atletik idmanlarını ve yarışlarını izliyorlardı. Milet, eğitim alanında sorumluluk üstlenmiş olan birkaç antik devletten biriydi. Biz, modern eğitim bağışlarına karşılık gelen en azından iki büyük armağanın eğitim amaçlı olarak şehre verilmiş olduğunu biliyoruz (Krischen'in izniyle).

açılmıştı. İlki olan *Stoacı* Okul, insanoğlunun başlıca amacının hem haz hem de acıya karşı üstünlük sağlayarak talihsizliklerine karşı cesurca yüzleşmesini öğrenmesi gerektiğini ifade etmişti. Onun takipçileri metanetli olmalarıyla ünlüydüler ve bunun sonucu olarak, bizim "stoacılık" sözcüğü için ortak kullanımımız ızdırap çekmekten farklı olmayan bir anlam gösterir. Stoacı Okul çok popülerdi ve en sonunda felsefi okulların en büyüğüne dönüşmüştü. İkincisi olan *Epikürcü* Okul Epikür tarafından Atina'da kendi bahçesinde kurulmuştu. Okul, en yüce iyinin hem bedenin hem de zihnin hazzı olduğunu öğretmişti. Ancak, Epikür'ün mektuplarında bize anlattığı gibi, "bilgece, asil ve adil bir şekilde" yaşanmamış bir hayat hoş değildir. Böylelikle, Epikür takipçilerinde dinginliğin ve kendine-yeterliliğin belirli ideallerini işlemeleri arayışında bulunmuştur. Gerçekten de, başta Romalılar olmak üzere daha sonraki insanların, onun öğretisinin

anlamını bozarak duyusal bir haz yaşantısı sürmeyi meşru hale getirmeleri bir trajedidir. Doğululara özgü olan "Ye, iç ve mutlu ol, çünkü yarın öleceğiz" atasözü bundan dolayı yaygın olarak Epikürcülere affedilmiştir. Bunun sonucu olarak, başta yemek olmak üzere, kendini hazza adamış olan bir kişiye keyfine düşkün anlamında 'bir epikür' deriz.

Eski Yunan Tanrılarının Çöküşü; Doğuya Özgü Dinlerin Popülerliği. Yüksek derecede eğitimli insanlar için, Stoacılık veya Epikürcülük onların dini olarak hizmet etmişti. Onlar sık sık tanrılar hakkındaki eski inanışları reddetti. Sokrates'in öğretileri artık onun Atinalı komşuları tarafından kınanmasına neden olacaktı.

Sıradan insanların büyük çoğunluğu için felsefeyi anlamalarını sağlayacak eğitim söz konusu değildi, ayrıca felsefe okullarına katılmak için paraları yoktu. Eski Yunan tanrılarına olan inançlarının azalmasıyla birlikte, çok sayıda Yunan Yakın Doğu'nun dinlerini benimsemişti ve Doğu'ya özgü tanrılar gitgide daha fazla popüler oldular. Doğu, ticaret, yönetim, gelenekler, endüstri, sanat, edebiyat ve din alanında Doğu Akdeniz'in yaşantısı üzerinde istikrarlı bir etki oluşturmuştu. Böylelikle, Hristiyanlık Filistin'den dışarı çıktığı zaman kendisini Doğu'dan Batı'ya doğru geçen çok sayıda etki arasında yalnızca biri olarak bulmuştu. Böylece Yunan uygarlığı, diliyle, sanatıyla, edebiyatıyla, tiyatrolarıyla ve okullarıyla Doğu'yu Helenleştirirken, aynı şekilde Doğu ise Batı üzerinde güçlü bir etki uyguluyordu ve Doğu Akdeniz dünyasını Doğululaştırıyordu. Bu şekilde kademeli olarak Helen-Doğulu uygarlığın bir Doğu Akdeniz dünyasını oluşturmuştu.

Helenistik Çağ'ın Daha Büyük Dünyası. Bu daha büyük dünya içinde, Yunan uygarlığını gerçekleştirmiş olan eski Yunan şehir-vatandaşı yalnızca küçük bir rol oynamıştı. Şehir-vatandaşı kendi şehir-devletinin imparatorluk veya büyük ulusun meselelerini yönlendirmede hiçbir paya sahip değildi. Bu, bir Şikago vatandaşı olarak kendi şehrinin valisinin seçilmesinde oy hakkının olması fakat Birleşik Devletler'in bir başkanlık seçiminde hiçbir oy hakkının olmaması gibiydi. Selevkos İmparatorluğu ve onların

tebaaları için bir isim bile yoktu, onlar nereye gitseler kendi vatan şehirlerinin veya ülkelerinin isimleri ortaya çıkardı. Bizim anladığımız anlamda "doğulan toprak" kavramından yoksunlardı ve vatanseverlik kavramı yoktu.

Böylece daha büyük bir dünya eski Yunan şehir-devletlerini yutmuştu; fakat Doğu Akdeniz'in bu dünyası, onun karışmış Helen-Doğulu uygarlığı ile, MÖ 200 dolaylarında Batı Akdeniz'in uzak dünyasından büyük bir yeni askeri gücün demir ellerini hissettikleri bir noktaya ulaşmıştı. Bundan dolayı biz Doğu Akdeniz'in daha ileri öyküsünü anlayabilmek için geri döneceğiz ve Batı Akdeniz dünyasının ilerleyişine bakacağız. Orada, Batı'da, birkaç yüzyıl boyunca, Roma kenti *tüm Akdeniz'i* kapsayan geniş bir imparatorluk için Doğu'yu ve Batı'yı birleştirme yönünde bir güç geliştiriyordu.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Makedonyalılar kimlerdi? Makedon Philip'in yeni askeri düzenlemelerini betimleyin. Atinalılar Philip'in planları hakkında ne düşünmüştü? Philip'in Yunanlar ile mücadelesinin sonucu neydi?

2. İskender'in Yunanlar ile olan ilişkilerini tartışın. İskender Anadolu'yu fethetmesinden sonra hangi kararı uygulamıştır. Büyük Kral'ın hükümdarlığını sona erdiren savaş hangisidir?

3. Asya ve Avrupa ilişkilerine dair İskender'in politikası neydi? Başka hangi fetihleri planlamıştı? İskender'in ölümünün sonuçlarını tartışın. İskender'in ölümünden sonraki savaşlardan ortaya çıkan üç imparatorluk hangileridir? Birinci Ptolemaios'un politikası neydi?

4. Helenistik Çağ'ın bilim insanları Perikles'in döneminin bilim insanlarından hangi açılardan ayrılmıştı? Hangi devlet-destekli yapı Helenistik Çağ'da kurulmuştu? Biyolojik bilgi alanında hangi ilerlemeler olmuştu?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yüklenebileceğine bakınız: *bir sert eleştiri, Ptolemaios'lar, kozmopolitan, hijyen, uygulamalı bilim, özgül ağırlık.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Yunan şehir-devleti ve Yunan bağımsızlığının son savunucusu kimdi? Atinalılar Makedonyalılara karşı direnebilir miydi?

2. Atinalılar, On Binler ve diğerleri Makedonyalılara karşı direnebilir miydi?

3. İskender'in dünya tarihindeki yeri nedir?

4. Atina'yı Akdeniz'in "polisi" yapan kimdi?

TARTIŞMA KONULARI

1. İskender bir deha mıydı yoksa yalnızca talihli miydi?

2. Eğer İskender Batı Akdeniz'i fethetme planlarını gerçekleştirmiş olsaydı, Roma İmparatorluğu olmayacaktı.

3. Şehir-devletlerinin gerilemesi uygarlık alanındaki ilerleme bakış açısından bir trajedi idi.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. THALLON, *Readings in Greek History*: 1) Philip'in fetih için hazırlanması, ss. 562-565; 2) İsokrates'in Philip'e hitaben konuşmaları, ss. 570-573.

2. Tamamlayıcı. İskender Pers İmparatorluğu'nu fethettiği zaman, gümüşten ve altından yapılmış nicelikleri Büyük Kral'ın saraylarında bulmuştu. Bunun ticarete olan etkisi neydi? CARY, *Legacy of Alexander*, ss. 299-302; FRANK, *Economic History of Rome,* ss. 74-75; GLOTZ, *Ancient Greece at Work,* ss. 325-331.

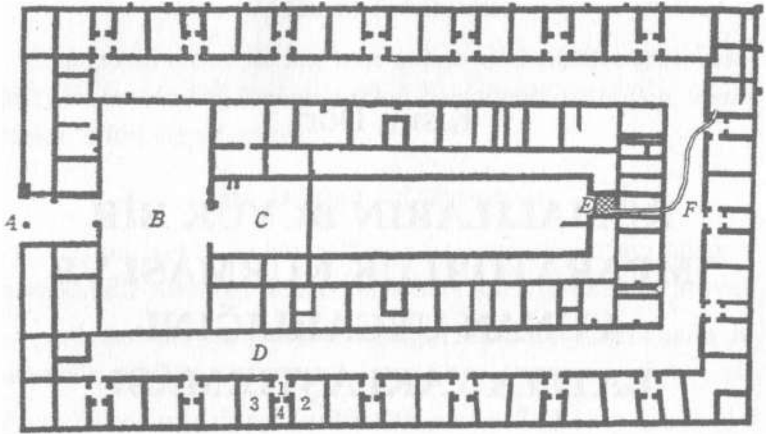
3. Bir ansiklopediye bakınız: *Makedonya, Antakya, Galatya, mozaik.*

Kısım Dört

ROMALILARIN BÜYÜK BİR İMPARATORLUK KURMASI VE YUNAN UYGARLIĞINI BATIYA YAKLAŞTIRMASI

Biz şimdi İtalya'da küçük bir Latin köyü olan Roma'nın Romalıların fethettikleri Yunan şehirleri dâhil olmak üzere engin bir imparatorluğun merkezine nasıl dönüştüğünü göreceğiz. Toprakları fethedilmiş olan Yunanlar kendi fatihlerinin öğretmenleri olmuşlardır. Fatihler hevesli bir şekilde onların yazılarını, binalarını ve sanatını taklit etmiştir ve onları kendi engin imparatorluklarının en uzak kısımlarına taşımıştır. Romalılar gelecek nesillerini, kendilerinden çeşitli ilaveler yaparak, Yunan uygarlığına devretmiştir. Daha sonra, Kısım Beş'te, insanların yüzyıllar boyunca Roma İmparatorluğu'na nasıl saygı gösterdikleri ve en azından ismini canlı tutmaya nasıl çalıştıkları gösterilecektir.

Yaklaşık MS 100'de, Novaesium'da (Neuss yakınında, Prusya Ren Nehri bölgesinde) Romalı Askeri Hastane

MÖ altıncı yüzyıldan sonra tıp alanında yapılan bilimsel ilerlemeler Yunan kökenli iken, Yunan ve Yunan-eğitimli doktorlar Roma İmparatorluğu'nda tıp uygulamaları alanında belli başlı gelişmeler kaydetmişti. Bu gelişmeler temel olarak organizasyonda, cerrahi alet-edevatta ve sağlık hizmetlerinde idi. Romalılar döneminin en büyük doktoru Anadolu'dan Yunan Galen idi. Onun kitaplarından aşikâr bir şekilde görülmektedir ki Roma'nın geliştirmiş olduğu sağlık hizmetleri idealları Roma İmparatorluğu doktorlarını belki de antik dönemdeki en temiz doktorlar grubu yapmıştı. Novaesium'daki kazılarda ortaya çıkarılmış olan hastanenin zemin planı Roma İmparatorluğu'nda tıbbi gelişmelerdeki üç noktayı yukarıda iyi bir şekilde örneklerle açıklar. İmparatorluk askerlerin sağlığıyla özel olarak ilgiliydi. Gerçekten de, MS birinci yüzyılın sonları dolaylarında Novaesium'da böylesine iyi bir şekilde düzenlenmiş Roma askeri hastanesi 1854'te Kırım Savaşı'nda Scutari kışla hastanesinde bulunan Florence Nightingale'i bile hayrete düşürecekti. Novaesium'daki hastane yaklaşık 50 metre genişliğinde ve 90 metre uzunluğundaydı. Yukarıdaki çizimden görülebileceği gibi, düzenleme modern hastanelerdeki koridor sistemine çok benzerdi. A noktasından başlayan giriş koridoru, olasılıkla yağmur sularının bir rezervuarı olan B avlusuna açılıyordu. C salonu belki de yemekhane idi. Bir tanesi D gibi olan ana koridor boyunca dağıtılmış yaklaşık on yedi süit oda bulunuyordu. Aşikâr bir şekilde, 1 numarasıyla gösterilen antreye koridordan girilebiliyordu ve kapının hemen kapatılmasıyla 2 ve 3 no'lu hasta odaları hava cereyanından ve gürültüden uzak tutulabiliyordu. 4 no'lu küçük odada görevliler olasılıkla oturuyorlardı ve giysiler ve tedarikler de orada saklanıyordu. E odası açık bir şekilde atık maddelerin boşaltılması içindi, bir tuğla karo kaplı kapağın altında binanın dışına kadar devam ettiği görülen F kanalı başlıyordu. Binanın harabeleri boyunca çok sayıda cerrahi alet-edevat parçalanmış bir şekilde bulunmuştu (Meyer-Steining izniyle).

BÖLÜM XII • BATI AKDENİZ DÜNYASI VE ROMA'NIN İTALYA'YI FETHETMESİ

BATI AKDENİZ DÜNYASI • ERKEN DÖNEM ROMA VE ETRÜSKLER • ERKEN DÖNEM ROMA CUMHURİYETİ • ROMA CUMHURİYETİ'NİN YAYILMASI VE İTALYA'NIN FETHEDİLMESİ

Roma, bugün Avrupa'nın tüm büyük kentleri içinde, en uzun ve en büyüleyici tarihe sahip olanıdır. Tiber kıyısında ufak bir pazar alanı olarak başlayarak, Batı Avrupa'nın ilk büyük kentine dönüşmüştür ve nihayetinde kuzeyde Britanya'dan Basra Körfezi'ne ve Hint Okyanusu'na ve Atlas Okyanusu'ndan Hazar Denizi'ne kadar ulaşan bir imparatorluğa hükmetmiştir.

Biz Avrupa tarihinin öyküsünü okuduğumuzda Roma İmparatorluğu'nun Batılı dünyanın gelişimini nasıl büyük ölçüde etkilemiş olduğunun farkına varırız. Onun mükemmel binalarının kalıntıları İngiltere'den Filistin'e kadar dağılmıştır ve şimdi otomobillerin kullandığı bir uçtan diğer uca yollar ilkin Roma İmparatorluğu'nun mühendisleri tarafından tasarlanmıştır. Şık kamu binalarının pek çoğu Roma binaları model alınarak inşa edilmiştir.

Romalıların dili olan Latince batılı okullarda çalışılmıştır; ve yalnızca Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca değil, aynı zamanda çok sayıda İngilizce sözcük bu dilden türemiştir. Latince terimler de günümüzde bilimsel çalışmalarda kullanılmıştır.

Akademisyenler kendi en büyük başarıları olarak Romalıların hukuka yaptıkları katkıya önem verirler; ve günümüzde hukuk öğrencileri genellikle Roma hukukundan bir şeyler öğrenmek zorundadır.

Romalıların şehirler kurmayı, güzel binalar inşa etmeyi, kendi dillerini geliştirmeleri, hukuklarında ve yönetim alanında gelişme sağlamaları ve Roma İmparatorluğu'nun günlerindeki en yüksek gelişmelere erişmelerini öğrenmeleri pek çok yüzyıllık bir zaman almıştır. Bu başarıların büyüklüğünü takdir etmek için ilkin onların gezgin kabileler olarak ortaya çıktıkları dönemden tüm İtalya'nın efendisi olarak Roma Cumhuriyeti'ni kurmalarına kadar olan gelişmelerinin izinin sürülmesi gerekli olacaktır.

---

1. BATI AKDENİZ DÜNYASI

Akdeniz'in Bir Doğu ve Bir Batı Havzasına Bölünmesi. Akdeniz, Kuzey Denizi veya Amerika'daki Büyük Göller'den biri gibi, tek bir kompakt su kütlesi değildir. İtalya ve Sicilya arasındaki bir

kara köprüsü bu büyük denizin büyük bir kısmı boyunca uzanır ve neredeyse onu bir doğu ve bir batı havzası olarak ikiye böler. Bu iki havza için kabul edilmiş coğrafik isimler yoktur fakat biz, kolaylık olsun diye, onları Doğu ve Batı Akdeniz dünyaları diye adlandıracağız. Uygarlığın öyküsü Doğu Akdeniz dünyasında (s. 47) çok erken zamanlarda başlamıştı fakat Batı Akdeniz halklarının yaşantılarının gelişimi ve buna ulaşması çok daha yavaş olmuştu.

İtalya: Coğrafyası ve İklimi. Erken dönemlerde Batı Akdeniz dünyası içindeki en önemli kara parçası İtalya idi. O genel olarak batıya doğru eğimlidir ve böylece yüzü Batı Akdeniz dünyasına dönüktür ve Batıya aittir. Denizin içine doğru epeyce uzanmış olan İtalyan yarımadası yaklaşık altı yüz mil uzunluğundadır. Alplerin ana zinciri, yarımadayı kuzeyde yandan kesmesine karşın, neredeyse kıyılara paraleldir. Yunanistan'da herhangi bir yerde olduğundan çok daha geniş işlenebilir topraklardan oluşan ovalar vardır; aynı zamanda, sürülerin otlanmaları için yüksekliklerde çok daha fazla alan vardır. İtalya'nın ovalarında Yunanistan'da olduğundan hatırı sayılır derecede çok daha fazla bir nüfus desteklenebilir. Ve az sayıda iyi liman olduğu için, tarım ve hayvancılık ticaretten çok daha önceleri gelişmişti.

İtalya'da Bronz Çağ Uygarlığı. Son Taş Devri karşılaştırmalı olarak İtalyan yarımadasında az sayıda iz bırakmıştı; ancak metalin gelmesiyle birlikte, bu erken dönem uygarlığın çok daha fazla kalıntısı varlığını sürdürmüştü. Kuzey İtalya, Tuna vadisinde Alplerin kuzey tarafında gelişmiş olan Bronz Çağı uygarlığının etkisini hisseden ilk yerdi. İtalya'nın bereketli ovaları ve ormanlarla-kaplı yamaçları kendi rüzgârlı ve soğuk topraklarını terk eden ve bu ılıman ve güneşli yarımadada güney denizine karışan iklimi kuzey Avrupa'nın halkları için her zaman çekici olmuştur. Belki de MÖ 2000 kadar erken bir dönemde, Alplerin kuzey tarafından bir halk güneye doğru ilerleyerek Alp dağlarını geçmiş ve kuzey İtalya'nın gölleri etrafına yerleşmiştir. Po Ovası'nın topraklarının altında onların yerleşimlerine dair yüzlerce direk-destekli kalıntı bulunmuştur. Po Ovası bir zamanlar bataklık olduğu

için bu insanlar evlerini onun ilerisine doğru yapmıştı. Venedik şehri, –artık çoğunlukla taş üzerine inşa edilmesine karşın, halen direkler üzerinde durmaktadır– bir zamanlar göl kıyısında ikamet edenlerin kendi küçük ahşap evlerini aynı bölgede kazıklar üzerine inşa etmiş olmalarının bir örneğidir. Bu bina türü daha sonra kendi askeri kamplarını tam olarak Po vadisi kazıklı köylerinde olduğu gibi bir plan üzerine yapmış olan Romalılar tarafından kopyalanmıştı.

Batı Akdeniz'in Dört Rakip Halkı: Etrüskler, İtalyan Kabileler, Yunanlar ve Kartacalılar

Hint-Avrupalıların Batı Kanadının İtalya'ya Girmesi. Kazıklı-köyler Po vadisinde kurulurken, Hint-Avrupalı karışımın batı ucunu oluşturan kabileler (şek. 29) İtalya'nın ılık ve yeşillikli tepelerinin çekiciliğini hissetmeye başlamıştı. Olasılıkla, Yunanların Yunan yarımadasına güneye doğru baskı yapmalarından (s. 150) uzun olmayan bir süre sonra, Hint-Avrupalı kanından olan başka Batılı kabileler Balkan yarımadasını geçmişlerdi ve batıya doğru hareket ederek, güzel Batı Akdeniz dünyasına girmişlerdi. Onlar birbiri peşi sıra gelmişlerdi fakat İtalyan yarımadasının orta

ve güney kısımlarına yerleşmiş olan en önemli grup, en eski dönem İtalyan kabilelerdi.

Biz Yunanların, Ege Denizi'ni fethetmede, son derece gelişmiş bir bölgenin sahipliğini aldıklarını hatırlarız. Bu, Hint-Avrupalıların İtalya'yı istila etmelerinde olan durum değildi. Onlar uygarlığı olmayan bir Batı Akdeniz dünyası bulmuşlardı. Hiçbir güzel bina yoktu, tahkim edilmiş şehirler yoktu, yazı yoktu, edebiyat yoktu ve organize olmuş yönetim yoktu. Yalnızca en basit sanatlar ve endüstriler vardı.

İtalyan İstilacıların Üç Batılı Rakibi. İtalyan istilacılar kendi küçük tarlalarını ekip biçen ve sürülerini otlatan sade köylü halk idi. Okuma yazması olmayan köylüler olarak, yalnızca çok küçük ilerlemeler kaydediyorlardı. Onların başlıca nitelikleri belli bir amaca yönelik metanetli olmaları, yiğitçe cesarete sahip olmaları ve hiçbir şeyin zayıflatmayacağı gözüken bir dayanıklılık özelliği taşımalarıydı. İtalyan kabileler bu niteliklerin çok kullanışlı olduğunu anlamıştı; çünkü kazıklı-köy halkının yanında, onlar bir süre sonra Doğu Akdeniz dünyasından gelmiş olan üç güçlü rakiple İtalya'da karşı karşıya kalmıştı. Onların Doğu'nun büyük emperyal uygarlıklarında gelişmiş olduğunu gördüğümüz zenginlik ve silahları, askeri disiplini ve yönetim organizasyonu vardı. Bu küçük İtalyan köylülerinin kendilerinden daha fazla şansa sahip olan rakiplerine başarılı bir şekilde karşı koymalarına dair olasılık görünmüyordu. Onlar kısa süre içinde kendi ticaretlerini Batı'ya doğru genişletmişlerdi ve Batı Akdeniz'in kıyıları üzerinde güçlü bir konum işgal etmeye başlamışlardı. Kuzeyden güneye, İtalyan kabilelerin üç rakibi Etrüskler, Yunanlar ve Fenikeliler idi.

Etrüskler Tiber Nehri'nin kuzeyinde, İtalya'nın batı kıyılarına yerleşmişti ve birkaç yüzyıllık süreçte Tiber'den Arno Nehri'ne kadar kuzey-orta İtalya'nın sahipliğini ele geçirmişti. Öncü olan Etrüskler, denizcilik yaşantısından vazgeçmeden imalat ve ticarette üstünlük kurmuşlardı. İtalya ve Korsika, Sardinya ve Sicilya adaları tarafından çevrelenmiş üçgen havza nihayetinde

Tiren –yani Etrüsk– Denizi diye anılır hale gelmişti. Etrüskler, kendi mallarını bu sulardan pazarlıyorlar ve Akdeniz boyunca uzaklara taşıyorlardı.

MÖ 1000 yılından önce, Fenikeliler hâlihazırda İspanya'da ticaret merkezleri tesis etmişlerdi. Yaklaşık aynı zamanda Sicilya'nın karşısındaki Afrika kıyısı üzerine yerleşmişlerdi ve orada, uzun zaman önce Batı Akdeniz'deki başlıca limanlardan biri olan Kartaca kentini kurmuştu. Kartacalılar kısa sürede Afrika'nın kıyılarından batıya doğru Atlas Okyanusu'na kadar olan alanı tuttular. Onlar, güney İspanya'yı elde etmenin yanında, başta Sicilya olmak üzere, Batı Akdeniz'in adalarının sahipliğini ele geçiriyorlardı. Kartacalılar Batı Akdeniz'in kendilerine ait olması yönünde çaba gösterirken, İtalyan halklarının *üçüncü* rakibi Batıyı istila etmişti. Onlar Yunanlardı.

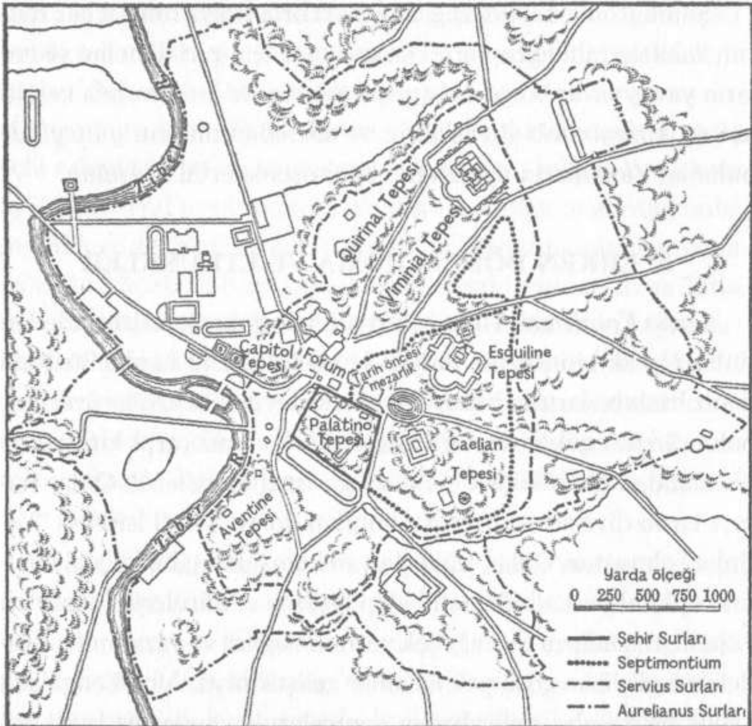
Şimdi Roma'nın liderliği altındaki orta İtalya'nın barbar İtalyan kabilelerinin uğraşılarını takip etmek için geri dönelim ve onların yavaş yavaş bölgeyi ele geçirmelerini ve en sonunda kendilerinin *kuzeyindeki* Etrüsklerin ve ardından onların *güneyinde* bulunan Yunanların uygarlığını benimsemelerini izleyelim.

2. ERKEN DÖNEM ROMA VE ETRÜSKLER

Lazio Kabileleri. Tiber Nehri'nin güney kıyıları üzerinde Latinler olarak bilinen bir İtalyan kabileler grubu vardı. Etrüsklü deniz baskıncılarının halen Tiber'in kuzeyindeki kıyılar üzerinde bulundukları günlerde, bu Latin kabileler otuz çarpı kırk millik bir alandan daha küçük bir düzlüğü işgal etmişlerdi. Onlar burayı Lazio diye adlandırmıştı; bundan dolayı kendi isimleri "Latinler" olmuştur. Onlar, tıpkı İtalyan komşuları gibi, küçük, dağınık topluluklar halinde, tahıl ekip biçerek ve sürülerini otlatarak yaşamıştı. Onların toprağı çok verimli değildi ve var olma mücadeleleri güçlü ve gözü pek insanlar geliştirmişti. Alba Longa adlı küçük bir kasaba, onlar hasım komşuları kovmalarına karşı birleşmeye zorlandıkları zaman, Latin kabilelerin lideri idi. Onlar

Tiber Nehri'nin öteki tarafında filizlenen Etrüsk kasabalarının gelişimini kızgınlıkla izlemişlerdi ve Etrüskleri Latin tarafına geçmekten alıkoymak için yapabilecekleri her şeyi yapmışlardı.

Roma'nın Başlangıçları. Latin köylüler silah veya aletlere gereksinim duydukları zaman onlar Tiber Nehri'nin ağzından on ila yirmi mil uzaklıkta nehrin güney tarafındaki bir ticaret merkezine kendi tahıllarını veya öküzlerini vermeye zorlanıyordu. Komşu tepeleri üzerinde, birkaç dağınık köy vardı ve Palatino adlı bir tepenin üzerinde bir müstahkem mevki veya bir tahkimat bulunuyordu. Tepelerle çevrelenmiş olan alçak, bataklık düzlükte Forum adlı bir açık hava pazarı vardı. Latin köylüler orada Etrüsklü tüccarlarla bir araya gelebilir ve ihtiyaçları olan metal alet ve silahları tahıl ve öküzlerle değiştokuş yapabilirlerdi.

Gelişiminin Ardışık Aşamalarını Gösteren Erken Dönem Roma Haritası

Roma'nın Etrüskler Tarafından Ele Geçirilmesi (yaklaşık MÖ 750). Latin kabilelerin her zaman korkmuş olduğu bir Etrüsk istilası en sonunda meydana gelmişti. Belki de MÖ 750 kadar erken bir tarihte, Etrüsklü prenslerin biri ordusuyla Tiber Nehri'ni geçmiş, kabile şeflerinin hatlarının sonuncusunu defetmiş ve Palatino üzerindeki müstahkem mevki ele geçirmişti. O, daha sonra kademeli olarak Roma kentiyle birleşmiş olan Tiber'in yukarısındaki tepelerin üzerinde bulunan köylerin kontrolünü elde etmiştir. Etrüsklü krallar kısa sürede kendi güçlerini Lazio'nun düzlüklerindeki Latin kabilelerinin üzerine genişletmişlerdi. Bir zamanlar Latinlerin hâkim olduğu Alba Longa kasabası yok olmuştu. Böylece Roma bir Etrüsk kralının şehir-krallığına dönüşmüştü. Ayrıca Capua'dan daha kuzeydeki Cenova limanına kadar uzanan başka şehirlerde Etrüsk hâkimiyeti başlamıştı. Her ne kadar Roma 250 yıl boyunca Etrüsk kralları tarafından yönetilmiş olsa da, Etrüsklü kralların yönettiği Lazio halkı Latin olmayı ve Latince konuşmayı sürdürmüştü.[31]

ŞEKİL 63. Roma'daki Capitol'den Bronz Kurt

Kurt (MÖ altıncı yüzyıl) İtalya'da Yunan etkisi altındaki Etrüsklü sanatçılar tarafından yapılmıştı. Dişi kurt tarafından emzirilen iki çocuk daha sonraki ilavelerdir. Bu, Roma'nın Romulus ve Remus adlı ikiz erkek kardeşler tarafından kurulan bir şehir olduğu şeklindeki gelenekle uyum içinde olmuştur. Geleneğin söylediğine göre, onların ataları Aeneas idi. Aeneas yok oluşundan sonra Truva'dan kaçmış ve çok sayıda maceradan sonra İtalya'ya varmış olan Truvalı kahramanlardan biridir. Onun oğlu Alba Longa'yı kurmuş ve kralı olmuştur. Kendi soyundan olanlarla bir aile kavgası içinde olan bu ikiz çocuklardan savaş-tanrısı Mars'ın oğulları doğmuştu; ve onlar hüküm süren kral tarafından Tiber Nehri'nde akıntıya bırakıldıktan sonra, onların salı zarif bir şekilde Palatino Tepesi'nin tabanında karaya oturmuştur. Dişi kurt onları orada bulmuş ve bebekleri emzirmiştir. Onlar büyüdükleri zaman Roma'yı kurmuştur. Benzer efsanelerin tümünde Romalıların erken dönem tarihi krallar döneminden geçildiği ve Cumhuriyet'e ulaşıldığı şeklinde oluşturulmuştu.

31 Bu sunum Roma'da (yaklaşık MÖ 750'den 500'e kadar) bulunan erken dönem kralların soyunu münhasıran Etrüsklü yapar. MÖ 750'den uzun olmayan bir zaman önce Roma'nın geleneksel yapısı, Etrüskler tarafından oluşturulan güçlü

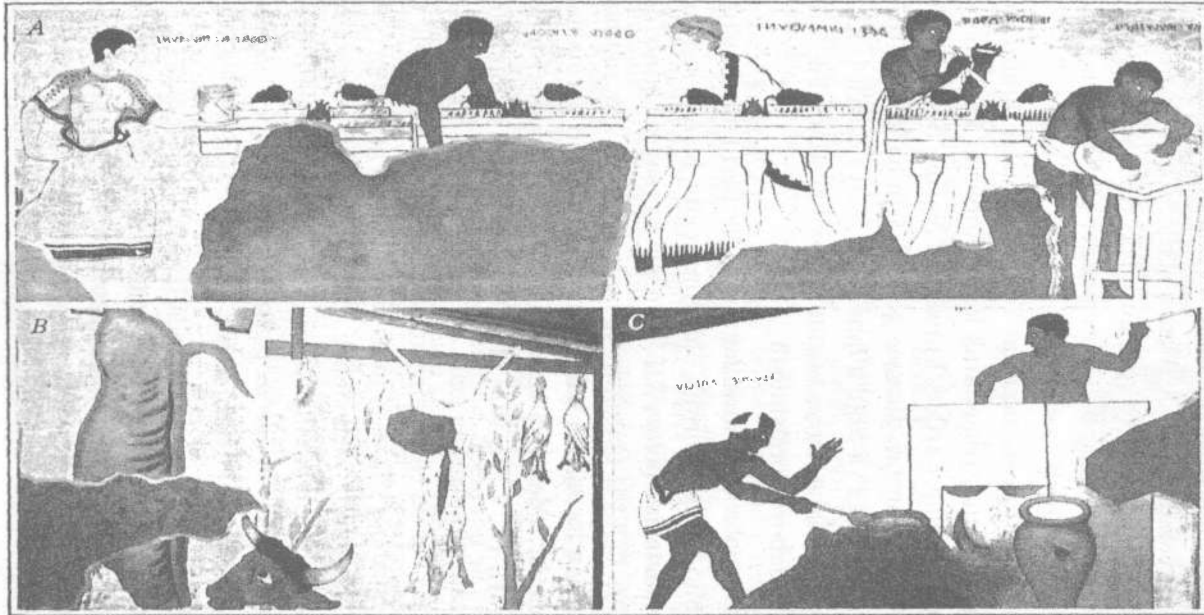
Etrüsklerin Roma'daki Etkileri. Bununla beraber, Roma uygarlığı özsel olarak Etrüsklü olmuştur ve Etrüsklü krallarla birlikte daha önce hiç görülmemiş bir şekilde şehir çok daha uygarlaşmış bir hayata başlamıştı. Onlar önemli gelişmeleri tanıtmıştı. Alçak pazar vadisi olan Forum yağmurlu mevsimlerde sık sık taşkınlara maruz kalıyordu ve durgun sular sıtma-yayan havuzlara dönüşüyordu. Bu nedenle Etrüsk kralları fazlalık suyu alıp götüren ve nehre ulaştıran bir masif yığma drenaj inşa etmişti. Bu, şehri daha sağlıklı hale getirmişti. Etrüskler tarafından inşa edilmiş olan bu antik dönem kanalizasyon drenajı halen varlığını korumaktadır. Roma'daki en eski mimari yapı Etrüsklere aittir.

Etrüsk gemiler ise Mikenlerin döneminden beri Yunan sularında yelken açmıştı ve Etrüskler sürekli olarak Yunan limanlarında ticaret yapıyorlardı. Etrüsk uygarlığı, bu nedenle nihayetinde eski Doğu Akdeniz kültürünün ve Yunan uygarlığının bir karışımına dönüşmüştür. MÖ 600'den sonra Roma yaşantısını şekillendiren şey Yunanların etkisi altında olan bu Etrüsk uygarlığı idi.

Etrüsk Kralların Roma'dan Atılması (yaklaşık MÖ 500). Etrüsk hükümdarlar Roma için pek çok şey yapmışken, onların tiranlığı en sonunda, olasılıkla Etrüsk soyluların kendileri tarafından yönlendirilen bir başkaldırıya neden olmuştu ve Roma kralları dışarı sürülmüştü. Kaçak kral ve onun takipçileri kendi akrabalarının olduğu kuzeydeki Caere kentine kaçmışlardı. Böylelikle, yaklaşık MÖ 500'de Roma'nın kralların hükümranlığı altında yönetilmesi sona ermişti; ancak iki yüz elli yıllık Etrüsk hükümranlığı Roma uygarlığı, dini, kabile organizasyonu, sanatı ve endüstrisi üzerinde kendi izini bırakmıştı.

---

bir krallık olarak onun zapt edilmesine ve kuruluşuna karşılık gelir. Biz bu erken dönem için Roma'nın hiçbir yazılı belgesine sahip değiliz. Bizim vargılarımız arkeolojik kalıntıların bir çalışması üzerine dayanmıştır. Eğer bu kalıntılar bizim tek kanıtımızı oluşturuyorsa, Roma krallarının Etrüsklü olduklarından başka bir vargıya hiç kimse ulaşamamıştır. Daha sonraki Romalılar ise, kendi erken dönem krallarının yabancılar olduğuna inanma konusunda aşikâr bir gönülsüzlük içinde olmuşlardır. Kendi krallarının doğuştan Romalı olduğuna dair bir geleneği değerli tutmuşlardır. Bu gelenek literatürde bir yer bulmuştur ve halen yaygın bir şekilde inanılmaktadır.

ŞEKİL 64. Bir Etrüsk Mezarından Duvar Resimleri

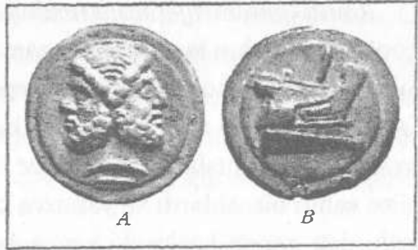
Bu sahneler Etrüsklerin ev içi düzenlemeleri hakkında bize bazı fikirler verir. İlk sahnede (A) biz, bir ikili düdük müziği eşliğinde neşeli bir şekilde yemeyi hazırlayan hizmetkârları görürüz. Sığır eti, geyik eti, tavşan ve ördek kiler resminde (B) gösterilmiştir. Mutfak sahnesindeki (C) asabi bir aşçı ve korkmuş bir yamak bir mizahi dokunuş ekler. Yazıtlar, Yunan harfleriyle yazılmış Etrüskçe'dir.

3. ERKEN DÖNEM ROMA CUMHURİYETİ

Latin Alfabesinin Kökeni; Madeni Paralar. Görmüş olduğumuz gibi, Etrüsk döneminde, Yunan etkileri Lazio'da eşit derecede önemliydi. Tiber geçidinin altındaki rıhtımlarda güney İtalya'nın Yunan şehirlerinden olan gemiler gitgide daha fazla yaygınlaşıyordu. Etrüsk krallarının şehirden kovulmalarından uzun zaman önce, Romalı tüccarlar Yunan tüccarlar tarafından kullanılan alfabeden faydalanarak kendi notlarını karalamayı öğrenmişlerdi. Yunan harfleri Roman alfabesine benzer hale gelmişti, Latince'ye uygun duruma gelmesi için hafifçe değiştirilmişti. Böylece Doğu'ya özgü alfabe uzun batıya doğru yolculuğunda bir adım daha ileriye taşınmış ve nihayetinde bu kitabın basıldığı alfabeye dönüşmüştü.

Romalılar sayılar için rakamlar yerine harfleri kullanmıştır. Biz bu bölümün başında görmüş olduğumuz gibi, bu eski sistemi halen kullanmaktayız: "Bölüm XII." Örneğin 257 sayısı Latince'de olduğu şekilde CCLVII olacaktır. İnsanlar başlangıçta, okuma yazması olmayan insanların halen yaptıkları gibi, on parmaklarıyla saymışlardır. 1'den 10'a kadar olan sayılar Romalılar tarafından I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X şeklinde yazılmıştır. V sayısı bir tam el anlamına gelir. IV bir tam elden bir parmak eksiktir; IX ise her iki elden bir parmak eksiğidir. L harfi elli, C harfi yüz, D harfi beş yüz ve M harfi bin anlamına gelir. 1937 yılı MCMXXXVII şeklinde yazılabilirdi. Biz bu sıralama yöntemini kitaplarda, saat kadranlarında ve kamu binalarının girişleri üzerinde kullanmaya devam *ederiz*. Bizim elverişli "Arapça" sayılarımız yaklaşık sekiz yüzyıl önce İtalya, Fransa ve İngiltere'de kullanılmaya başlanmıştır.

Roma ticareti büyüdükçe, faturaları tahıl veya sığır ile ödemek çok meşakkatli hale gelmişti. Bu sırada rıhtımdaki Yunan tüccarlar kendi faturalarını bakır ve gümüş madeni paralarla ödüyorlardı. Uzun vadede, Etrüsk krallarının kovulmasından yüz elli yıl sonra, Romalılar bakır veya bronz madeni paralar (şek. 65) bastırmaya başlamışlardı.

ŞEKİL 65. As Adı Verilen Erken Dönem Roma Bronz Madeni Parası

Büyük İskender döneminde (MÖ dördüncü yüzyılın ikinci yarısı) Romalılar borçlarını mal ve sığır olarak ödemeyi sürdürmeyi aşırı derecede zahmetli bulmuştu. Para için çok sıklıkla kullanılan bu sığır Roma dilindeki sığır sözcüğünü (pecus) onların mülkiyet anlamındaki sözcüklerinin biri (pecunia) için köken oluşturur, ve İngilizce diline "pecuniary" (parasal) şeklinde miras kalmıştır. Romalılar olasılıkla Etrüsklerden büyük bronz diskleri para olarak nasıl kullanacaklarını öğrenmişti. Yukarıda gösterilen madeni para yaklaşık bir pound ağırlığındaydı. O Roma'da bastırılmıştı ve ön yüzüne (A) Janus'un (kapılar tanrısı) kafası ve arka yüzüne (B) bir geminin pruvası damgalanmıştı.

Romalıların Yunan Tanrılarını Benimsemesi. Ancak Yunanlar Romalıları ticaretin yanında başka şeylerde de etkilemişti. Çünkü Romalılar Yunanların tuhaf tanrılarını işitmişlerdi ve onlara kendi tanrılarının özgün oldukları söylenmişti. Venüs'ün Yunan Afrodit olduğu, Merkür'ün Hermes olduğu, Ceres'in Demeter olduğu, ve benzeri söylenmişti. Romalılar için tüm doğal şeylerin üzerinde ve tüm insani davranışlar için bir tanrı vardı: Jüpiter büyük Gökyüzü-tanrısı idi ve tüm tanrıların kralıydı; Mars tüm savaşçıların hamisiydi; Venüs aşk kraliçesi idi. Antik bir gökyüzü tanrıçası olan Juno kadınların, doğumun ve evliliğin koruyucusu iken Vesta ev yaşantısını gözetiyordu; Ceres toprağın verimliliğinin ve özellikle tahıl tarlalarının bereketinin sürmesini sağlayan tanrıçaydı (İngilizce'de "cereal" [tahıl] sözcüğü ile karşılaştırın); ve Merkür tanrıların habercisiydi, iş dünyasının ve ticaretin koruyucusuydu (İngilizce'de "merchandising" [ticaret] sözcüğü bunu ifade etmektedir).

Romalıların Hayal Gücü Yoksunluğu. Pratik ve gerçekçi Romalılar Yunanların yaratmış olduğu güzel Yunan mitolojisinin canlı hayal gücüne sahip değillerdi. Romalılar dine, sanata, edebiyata veya bilimsel keşiflere özgün katkılarda bulunmaktan ziyade savaşta ve yönetim alanında başarı için daha uygunlardı. Şimdi Romalıların pratik zekâlarının Roma devletinin gelişiminde onlara nasıl yardımcı olduğunu görelim.

Roma Cumhuriyetinin Kuruluşu. Etrüsk kralları yaklaşık MÖ 500'de Roma'dan kovuldukları zaman, *patrician* adı verilen soylular yönetimin kontrolünü ele geçirdiler. Soylular devletin başları olarak kendi aralarından iki kişinin *seçilmesi* gerektiği konusunda uzlaşmışlardı. *Konsüller* adı verilen bu iki yargıç aynı güce sahip olacaklardı ve yalnızca bir yıl hizmet edeceklerdi. Ve ardından görevi başka iki kişiye devredeceklerdi. Yıllık seçimler silah-taşıyan insanlardan oluşan bir mecliste yapılıyordu. Bu meclis büyük ölçüde soyluların kontrolü altındaydı. Yine de bu yeni devleti bir cumhuriyet, konsülleri ise başkanlar diye adlandırmak zorundayız; çünkü halk onların seçiminde söz sahibi idi. Ancak yalnızca soylular konsül olarak hizmet edebilirdi, halk bu konuda tatmin olmuş değildi. Soyluların yönetimleri baskıcı hale geldikçe, *pleb*'ler adlı halktan insanlar (İngilizce'deki "plebeian" sözcüğüyle karşılaştırın) nihayetinde başkaldırdı ve şehri terk etti. Onlar soyluların taleplerinin bazılarını yerine getirmeyi taahhüt edene kadar şehre geri dönmeyi reddetmişlerdi.

Halkın Seçilmiş Savunuları. Soylular sıklıkla yaptıkları savaşlarda insanların asker olarak yardımı olmaksızın idareyi sağlayamazlardı. Bundan dolayı onlar halka yönetimde daha büyük bir pay vermeye razı oldular. Bunu tribünler adlı yeni yetkililerin bir grubunu seçmesi için kendi meclislerinde yer almasına olanak tanıyarak yapmıştı. Tribün üyeleri, konsüllerin kendileri dâhil olmak üzere yönetimin herhangi bir yetkilisinin eylemini veto etme hakkına sahipti. Herhangi bir vatandaşa bir konsül tarafından adil olmayan bir şekilde muamele edilirse, yardım için tribün üyelerinden birini başvurabilirdi.

Hükümet Memurlarının Artan Yapısı. Farklı iş türleri için yeni memurlar oluşturmak gitgide daha fazla gerekli hale gelmişti. Hazine fonlarını kullanması için *quaestor* adlı hazine memurları atanmıştı. *Censorlar* adlı memurlar insanların bir listesini tutuyordu ve onların gündelik tutumlarını gözeterek uygun olmayan bir davranışa izin vermiyordu. İngilizce'deki "censor" (nüfus sayımı) sözcüğünün kullanımı bu Romalı memurlardan türemiştir.

Praetor adlı bir yargıç hukuk davalarına karar vermede konsüllere yardımcı olması için atanmıştı. Büyük ulusal tehlikelerin olduğu zamanlarda bazı saygın ve güvenilir liderleri devletin yüce hükümdarı olarak atamak gelenekseldi. Ona *diktatör* adı veriliyordu ve bu makamı yalnızca kısa bir dönem için elinde tutabilirdi.

Senato ve Pleb'ler ile Patrician'ların Mücadelesi. Konsüllerin tüm yönetim meselelerinde büyük gücü ve etkinliği vardı fakat onlar Senato ("yaşlı adam" anlamına gelen Latince *senex* sözcüğünden gelir) adlı bir soylular konseyi tarafından çok fazla etki altındaydı. Soylular konsül olarak hizmet etmek, Senatoda oturmak ve yönetim işlerini gerçekleştirmek için oluşturulmuş neredeyse tüm makamlara sahip olmak gibi ayrıcalıklı hakların keyfini sürüyordu.

Tribünler, görmüş olduğumuz gibi, insanları bazı adaletsizliklerden koruyabilirlerdi fakat onlar pleb sınıfındaki vatandaşların konsül olarak seçilme haklarını sağlayamazlardı veya bir senatör olamazlardı veya soyluların ailesinden biriyle evlenemezlerdi. Bu nedenle sıradan insanların zenginler ve güçlülerden eşit haklar elde etme mücadelesi devam etmişti. Bu, daha eski dönemlerde Atina ve başka Yunan devletleri arasındaki bir mücadele gibiydi; ancak Roma'da bu çok daha bilgece ve daha başarılı bir şekilde yerleşmişti. Roma vatandaşları Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki ilk iki yüzyıl içinde iç savaş veya katliam olmaksızın, kendi haklarını büyük ölçüde elde etmişlerdi.

Yazılı Yasalar Elde Elden Halk. İnsanlar artık, hangi yasalarla yargılanabileceklerini bilebilmek için, mevcut yasaların *yazıya dökülmesini* talep ediyorlardı. Cumhuriyet'in kurulmasından yaklaşık elli yıl sonra, en erken dönem Roma yasaları yazıya geçirilmişti ve on iki bronz tablet üzerine kazınmıştı (MÖ 450). İnsanlar daha sonra *yeni* yasalar yapmada pay sahibi olma hakkını ve mecliste yeni yasaları geçirebilecek halktan insanlar olmasını talep etmişti.

Halkın Artan Gücü. Halkın meclisleri, onların davranışlarını denetim altına almak için Senato'nun hukuki gücünü sarsarak, Roma devletinin yasa yapan yapılarına dönüşmüşlerdi. Halk, bu şekilde, kamu topraklarının daha adil bir şekilde paylaşılabilmesini güvence altına almıştı. Hepsinden önemlisi, bu yeni yasalar insanların makam sahibi olma haklarını artırmıştı. Sonunda, Romalı vatandaşlar kendi halktan komşularını *censor* ve *quaestor* olarak, yargıç olarak ve hatta nihayetinde konsül olarak seçmişlerdi ve sıradan halktan insanlar Senato'ya girmişlerdi.

Yeni Soyluluk Daha Eski Magistrate'den Oluşmuştur. Romalı vatandaşların hükümete ve onun memurlarına derin bir saygısı vardı. Kısa süre içinde bir zamanlar sıradan halktan olanların aile grupları genişleyerek makam sahibi oldukları zaman devlete kamu hizmeti yaparak Romalı vatandaşlardan saygı gördüler. Oy verenler hükümet memurları için kendi adaylarını seçmeye çağrıldıkları zaman, başta konsüllük olmak üzere, bu seçkin ailelerin üyelerini tercih etmişlerdi. Böylelikle yeni bir soyluluk oluşmuştu. Bu, pleb'lerin tanınmış aileleri ve eski soylulardan oluşmuştu.

Bu değişikliklerin bir sonucu olarak, bu yeni soyluluk Senato'ya girmenin kendi yolunu bulmuştu. Böylece üç yüz kişiden oluşan senato kamu meselelerinde ve yönetimde en fazla deneyime sahip olmuştu. Onların birleşik etkileri nihayetinde konsüllerin kendi etkilerinden daha güçlüydü. Konsüller daha sonra hükümeti Senato'dan gelen talimatlara göre devam ettirmeye zorlanmıştı.

Roma Senatosunun Devleti Yönetmesi. Romalı vatandaşların açık ara daha büyük bir kısmı kente gelip oy vermek açısından çok uzakta yaşıyordu. Romalı vatandaşlar, onların kamu meselelerinden bihaber olduklarını bilerek, önemli kamu meselelerinin Senato tarafından çözülmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Roma Senatosu bu şekilde, Roma devletini yönlendirerek ve denetleyerek büyük bir deneyimli devlet adamları komitesine dönüşmüştür. Onlar antik dünyada o zamana dek gelişmiş olan en büyük yöneticiler konseyini oluşturmuşlardı. Bir aristokratlar topluluğuydu ve onların Roma'yı denetim altında tutması, cumhuriyetçi

bir forma sahip olmasına karşın onu bir aristokratik devlet yapmıştı. Biz artık Senato'nun muktedir liderliği altındaki Roma gücünün istikrarlı bir şekilde gelişimini ve ilerlemesini izleyebiliriz. Ancak Senato'nun gücünün bizim şimdi takip edeceğimiz savaşlar ve fetihler sırasında yavaş bir gelişim halinde olduğunu aklımızda tutmalıyız.

4. ROMA CUMHURİYETİ'NİN YAYILMASI VE İTALYA'NIN FETHEDİLMESİ

Cumhuriyet'in Erken Dönem Çekişmeleri. O, yaklaşık MÖ 500'de Etrüsk kralının şehirden atılmasından sonra kendi belirsiz gidişatına başlamış olan ufak bir ulustu. Roma Cumhuriyeti bölgesi nitekim etrafındaki birkaç millik komşularıyla yalnızca tek kenti içeriyordu. Tiber Nehri'nin öteki tarafında heybetli Etrüskler yaşıyordu ve nehrin Romalılar tarafında, küçük cumhuriyetin dört bir yanında antlaşma ile Roma ile yalnızca gevşek bir şekilde birleşmiş olan Latin kabilelerin toprakları uzanıyordu.

İki nesil boyunca, yeni cumhuriyet yalnızca kendi varlığını sürdürme mücadelesi içinde olmuştu. Romalıların şansına, Cumhuriyetin kurulmasından bir nesil sonra Siraküza'nın Yunan filosu Etrüsk filosunu tümüyle yok etmişti (MÖ 474). Daha sonrasında Etrüsklere Galyalılar tarafından saldırı düzenlenmişti, ki onlar bu dönemde Alp dağlarından aşağıya dökülerek Po vadisine gelmişler ve kuzeyin Etrüsk kentlerini yok etmişlerdi. Etrüsklerin bu zayıflaması olasılıkla Roma'yı yıkımdan kurtarmıştı. MÖ 400 dolaylarında veya bundan kısa bir süre sonra, Romalılar kendi düşmanlarına karşı bir korunma alanı olarak hizmet edecek şekilde dört bir yanındaki yeni bölgenin sınırlarını fethedebilmiş ve sahipliğini ele geçirebilmişti.

Romalıların Genişleme Politikası. Romalılar, bu yeni bölgede, vatandaşlarının sömürgelerini tesis etmişler veya fethettikleri halklara vatandaşlık bağışlamışlar ya da başka değerli ayrıcalıklar sunmuşlardır. Roma için savaşma zorunluluğu altında bulunan köylüler ve yönetimde söz hakkı olanlar böylelikle yeni

ve genişleyen Roma bölgesine doğru itilmiştir. Böylece Roma yalnızca büyüklük açısından değil, ayrıca güç açısından gelişmiştir çünkü o sürekli artan sayıda güçlü ve sadık vatandaş-askerlere sahipti. Roma politikası Yunan cumhuriyetlerinin dar yöntemleriyle çarpıcı bir tezatlık içinde vatandaşlık elde ederek dışarıdan korunma sağlanması şeklinde oluşturulmuştur. Roma bu plan çerçevesinde Etrüsk krallarının kentten kovulmasından sonraki iki yüzyıllık bir zaman dilimi içinde sürekli gelişme göstererek tüm İtalya'nın Tiber Nehri üzerindeki alanlarına sahip küçük bir cumhuriyet olmuştur.

Roma'nın Galyalılar Tarafından Zaptedilmesi. Roma genişlemesinin ikinci yüzyılı ulusun neredeyse tümüyle yok olmasına neden olan korku verici bir felaket ile açılmıştı. MÖ 400 dolaylarındaki ilk yirmi yılda Etrüsk bölgesini işgal etmiş olan kuzeyin barbar Galyalıları Roma ordusunu yenilgiye uğratarak nihayetinde aşağı Tiber'e ulaşmış ve şehre girmişti. Galyalılar, Capitol Tepesi'ndeki iç kaleyi ele geçirmede başarısız olarak en nihayetinde altın ödemesini kabul etmeye razı olmuşlar ve yerleşmiş oldukları Po vadisinin bulunduğu kuzeye doğru geri dönmüşlerdir. Ancak onlar Romalılar için halen bir tehdit olarak kalmıştır.

Roma'nın Latin Kabilelerinin Liderliğini Elde Etmesi. Roma bu felaketten kaynaklanan yaralarını sararken, şehrin müstahkem mevkilere ihtiyacı olduğu aşikârdı ve ilk kez olarak taş surlar (Servius Surları adı verilmiştir, planı, s. 306) şehrin etrafına inşa edilmiştir. Latin kabileler, Roma'nın artan gücü nedeniyle alarma geçerek, artık güçlü surları olan kentin denetiminden kurtulma çabası içinde olmuşlardır. Takip eden iki yıllık savaş sürecinde, Roma zaman içinde İtalya'nın liderliğini elde etmede kendisine yardım etmiş olan Latin kabilelerini bütünüyle hizaya getirmişti.

MÖ 338 yılı, ki bu önemli fetih tamamlanmıştı, hatırlanması gereken bir tarihtir çünkü aynı yıl Yunan kentleri Makedonyalı Philip tarafından yenilgiye uğratılmıştı. Bundan dolayı, aynı yıl hem Yunanlar hem de Latinler tek bir devletin –Yunanlar Makedonya'nın; Latinler Romalıların– liderliği altına girdiler.

Samnit Savaşları (MÖ 325-290) ve Sentimum Savaşı (MÖ 295). Bu sırada, bir başka tehlikeli düşman, Samnitler adlı bir İtalyan grubu, ülkenin iç kısımlarının sahipliğini eline alıyordu. Bu insanlar iyi savaşçılar olan güçlü köylülerden oluşan büyük bir orduyu hazır bulundurabiliyordu. MÖ 325 dolaylarında Romalılar ve Samnitler arasında şiddetli bir savaş patlak verdi. O, kesintili olarak bir nesil boyunca sürmüştü. Romalılar birkaç muharebeyi kaybetti ve Samnitler ordularını kuzey yönüne doğru hareket ettirmede ve Romalıların düşmanları olan Etrüskler ve Galyalılarla kuvvetlerini birleştirmede başarılı olmuşlardı. Yukarı Tiber ve İtalya'nın doğu kıyıları arasındaki yolun ortasında bulunan dağlarda, Roma ordusuyla karşılaşıldı ve Sentinum'daki korkunç bir savaşta müttefiklerin birleşik kuvvetleri ezildi. Bu zafer Romalılara orta İtalya'nın sahipliğini vermekle kalmamış, ayrıca onları tüm yarımadanın önde gelen gücü yapmıştır.

Roma'nın Orta ve Kuzey İtalya'nın Efendisi Olması. Bundan sonra Etrüskler artık tehlikeli değildi. Onların şehirleri teker teker ya Romalılar tarafından alınmıştı ya da Roma ile müttefiklik içine girmişlerdi. Galik istilacılar püskürtülmüştü ancak hâlihazırda orada yerleşik olan Galyalılar Po vadisini ellerinde tutmayı sürdürmüştü. Romalı fetihlerin kuzey sınırı, bu durumda, Alplerin güneyinde Arno Nehri boyunca idi. Romalılar daha sonra yarımadayı Arno'dan güney İtalya'nın Yunan şehirlerine kadar kontrol altında tutmuşlardı (haritalar, s. 318).

Pirus ile Savaş (MÖ 280-275): Yunan Şehirlerinin Romalıların Denetimi Altına Girmesi. Batı Akdeniz dünyasındaki Romalıların geriye kalan iki rakibi şimdi Yunanlar ve Kartacalılar idi. Onların kendi aralarındaki dört yüzyıllık çatışma batılı Yunan sömürgelerinin güney İtalya ve Sicilya kenarında bulunan dağınık bir şehirler grubu oluşturmuştu. Onlar, Roma gücünün tehdit edici genişlemesi nedeniyle alarma geçerek, birleşme çabası içinde oldular ve aşağı İtalya'nın hemen karşısındaki Epir'in enerjik ve muktedir kralı olan Pirus'a yardım başvurusunda bulundular (harita I, s. 330).

İtalya'da Roma Cumhuriyeti Gücünün Genişlemesi

Pirus, güçlü ordusuyla, son derece tehlikeli bir düşmandı. Onun amacı Sicilya ve İtalya'da batılı Yunanların büyük bir ulusunu oluşturmaktı. Romalıları iki savaşta tümüyle yenilgiye uğratmıştı ve hemen hemen tüm Sicilya Adası'nı elde etmişti. Ancak Kartacalılar, bu güçlü rakibin kendi vatanındaki limandan yalnızca birkaç saatlik mesafede olduğunu gördükleri zaman, Pirus'a karşı Romalılara yardımcı olması için bir filo göndermişti. Roma Senatosu, Tiber Nehri'nin ağzındaki dost Kartacalı filosu

ile, uzun zamandan beri İtalyan topraklarını işgal etmiş olan Pirus'un ordusu olduğu müddetçe Yunanlarla barış yapmayı reddetmişti. Dahası, Yunanlar, kritik zamanlarda sıklıkla olduğu gibi, kendi aralarında görüş ayrılıklarına düşmüşlerdi. Böylece yetersiz bir şekilde desteklenmiş olan Pirus Romalılar üzerinde kesin sonuca ulaştıran bir zafer elde edememiş olarak, Epir'e geri dönmüştür. İtalya'daki çaresiz Yunan şehirleri teker teker Romalıların ordusuna teslim olmuştu ve Romalılarla müttefikliği kabul etme dışında bir seçenekleri yoktu. Böylelikle Batı'da büyük bir Yunan ulusuna dair tüm umutlar sona ermişti.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Akdeniz hangi bölümlere ayrılmıştır? Hangi Hint-Avrupalı kabileler İtalya'ya ilk olarak gelmişti? Hangi başka halklar Batı Akdeniz'e yerleşmişti?

2. Latinler kimlerdi? Lazio'yu betimleyin. Roma'da Etrüsk hükümranlığının sonuçları nelerdi?

3. Batılı Yunan sömürgeleri Romalıları nasıl etkilemişti? Kovulmuş Etrüsk krallarının yerini kim almıştı? Roma yönetiminin formu neydi? Halk nasıl güç elde etmişti? Senato neden böyle bir güç ve önem elde etmişti?

4. Romalıların genişleme politikasını tasvir edin. İtalya'yı fetheden Romalıların tarihini genel hatlarıyla açıklayın.

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *Kartacalılar, İtalyanlar, Romalılar, Latin, drenaj, diktatör, Roma konsülü, Amerikan konsülü, cumhuriyet.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Etrüskler, Kartacalılar ve Yunanlar Batı Akdeniz'in topraklarını sömürmüştür. Bunun, üstünlük için mücadele içinde final sonuç üzerine herhangi bir etkisi olmuş mudur?

2. Etrüsk yazıtları bizim alfabemizle ilintili bir alfabe ile yazılmıştır; bundan dolayı sözcükler ve harfler okunabilir fakat anlamını hiç kimse bilmez. Etrüsk dilini deşifre etme problemi Girit dilini deşifre etme probleminden nasıl ayrışır?

3. MÖ beşinci yüzyılda Romalı sıradan halkın durumu MÖ yedinci yüzyıldaki Yunan köylüsünün durumundan nasıl ayrışır?

4. Pirus İtalya'yı işgal ettiği zaman Kartacalılar hangi büyük yanlışı yapmıştı?

TARTIŞMA KONULARI

1. Roma rakiplerine karşı muzaffer olmuştu çünkü Latinler bir tarım topluluğuydu.

2. Roma uygarlığı Yunan kültüründen olduğundan çok daha büyük oranda Etrüsk kültüründen etkilenmişti.

3. Romalılar Yunan kültürünün ne anlama geldiğini anlama konusunda aşırı derecede materyalist idi.

4. Batı Akdeniz'deki rekabet Roma'nın güçlü olmasına yardım etmişti.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book*: 1) *Growth of plebecian rights,* ss. 350-360; 2) *Sack of Rome by Gauls,* ss. 362-365; 3) *Pyrrhus,* ss. 365-369; 4) *The Appian Way,* s. 375

2. Bir ansiklopediye bakınız: *Palatino Tepesi, Forum, Capua, Etrürya, plebian'lar, censor, nüfus sayımı, Pirus, Venedik, sıtma.*

BÖLÜM XIII • BATI AKDENİZ DÜNYASININ ROMALI FETHİ

ERKEN DÖNEM ROMA CUMHURİYETİ YÖNETİMİ ALTINDA İTALYA • ROMA VE KARTACA ARASINDAKİ ARTAN REKABET • KARTACA İLE MÜCADELE: SİCİLYA SAVAŞI VEYA BİRİNCİ KARTACA SAVAŞI • HANNİBAL İLE SAVAŞ (İKİNCİ KARTACA SAVAŞI); KARTACA'NIN YOK OLUŞU

Önceki bölümde Tiber Nehri ağzının yakınındaki en erken dönem yerleşimler ile başlayarak Roma'nın şanslı yönlerini takip etmiştik. Biz Etrüsk krallarının hükümranlığı altındaki şehir-devletlerinin gelişimini izlemiştik. Ardından kendisini krallarının tiranlığından nasıl özgür kıldığını, yaklaşık MÖ 500'de kurulan yeni Roma Cumhuriyeti'nin üç tehlikeli rakip halk ile, Etrüskler, Kartacalılar ve Yunanlar ile, nasıl karşı karşıya kaldıklarını gördük. Bu sırada Romalılar kendi yönetimlerini Senato adlı en deneyimli insanlarının büyük bir konseyi tarafından yönlendirilecek şekilde geliştiriyorlardı. Tiber Nehri üzerindeki ufak cumhuriyet, savaşta ele geçirdiği bölge üzerinde çiftçi sömürgeleri kurarak kademeli olarak Po vadisinin güneyinde tüm İtalyan yarımadasının hâkimiyetini elde etmişti ve böylece Batılı düşmanları olan Etrüskler ve Yunanları yutmuştu. Şimdi geriye kalan, ilk olarak İtalya'nın fethedilmiş halklarına yönelik Romalıların tavrını tartışmak ve ikinci olarak Romalıların Batı Akdeniz dünyasında Kartacalıların tek rakipleri kalmasından sonra Roma ve Kartaca arasındaki ilişkileri takip etmektir.

---

1. ERKEN DÖNEM ROMA CUMHURİYETİ YÖNETİMİ ALTINDA İTALYA

İtalya'yı Bir Ulus Yapma Problemi. Roma İtalya'nın liderliğini elde ettikten sonra, Roma'nın bir süreliğine küçük Lazio'nun etrafındaki arazileri bile kaybetmiş olduğu (MÖ 338'de sona ermiş olan) Latin Savaşı'nı hatırlayabilen yaşayan insanlar vardı. Şimdi, altmış-beş yıl sonra, Tiber üzerindeki şehir tüm İtalya'nın hâkimiydi. Böylelikle tek bir ömür içinde elde edilmiş olan büyük bir şehirler ve devletler grubu üzerindeki yeni güç en büyük beceri ve başarı ile Roma Senatosu tarafından uygulanmıştı. Problem İtalya'yı Roma tarafından kontrol edilen bir ulus yapmaktı.

Ancak eğer Roma fethedilmiş toprakları *ilhak* ederse ve onlara yalnızca tebaalar olarak Roma'dan hükmetmeye çalışırsa, İtalya halkı memnuniyetsiz olacaktı ve bunu sürekli isyanlar takip edecekti.

Bu nedenle Romalılar yenilgiye uğramış şehirlere bir tür vatandaşlık bağışladılar. Bu vatandaşlık onlara tüm Roma devletlerin mahkemelerde ve ticareti gerçekleştirme konularında korunmasına hak sağlıyordu fakat onlara oy verme hakkı tanımıyordu. Uzak topluluklarda ise, oy vermek için Roma'ya gidilmesi gerekli olduğundan, hiç kimse bu ayrıcalığın yoksunluğunu hissetmiyordu. Roma tarafından bu şekilde kontrol edilen şehirler ve topluluklar "müttefik" diye adlandırılıyordu. Müttefikler, güçlü Roma devletinin korumasının keyfini sürerek, onların askeri birliklerinin Roma'dan tümüyle çıkarılmasını sağlama niyetindeydi.

Roma ayrıca kademeli olarak savaş masraflarını ve toprakla birlikte artan sayıdaki vatandaşların tedarikini karşılaması için epeyce büyük bir bölgenin yönetimini ele geçirmişti. Onun tamamen kendi vatandaşları böylece İtalya bölgesinin yaklaşık altıda birini kaplıyordu. Dahası, Roma tüm İtalya az ya da çok Roma vatandaşlarından kurulu böyle bir topluluk şeklinde serpiştirilinceye kadar onun müttefiklerinin bölgesi boyunca Roma sömürgeleri tesis etme politikasını sürdürmüştü.

İtalya'da Ulusal Birliğin Yoksunluğu. Romalıların organizasyon yöntemleri bu şekilde, zaman içinde bir ulusa dönüşebilecek, İtalya devletlerinin bir birlik türü yaratmıştı. Ancak bu halkların pek çoğu Roma'ya karşı hiçbir yurtseverlik duygusuna sahip değildi. Yunanlar arasındaki Truva Savaşı'na (s. 159) benzer olarak hiçbir ortak geleneğe sahip değillerdi ve çok sayıda farklı dil konuşuyorlardı. Onlar uzun bir zaman boyunca birbirlerinden ve Roma'dan oldukça ayrı kaldılar. Bu durumda İtalya halen bir *ulus* olmaktan uzaktı.

İtalya'da Konuşma Alanında Latince Fakat Uygarlık alanında Yunanca'nın Hâkim Olması. Gelecekte ulusun dili hâkim şehrin ve onun yöneticisi Romalıların dili olan Latince olacaktı. Onun uygarlığı ise gitgide daha fazla Yunanca'ya dönüşüyordu. Güney

İtalya'nın Yunan yerleşimlerinde Romalı askerler ilk kez olarak Paestum ve Tarentum gibi şehirlerin güzel Yunan tapınaklarına merak ve hayranlıkla bakıyorlardı. Onlar ayrıca güzel tiyatro binaları görmüşlerdi ve her ne kadar sahnede söylenen hiçbir şeyi anlamasalar veya çok az şey anlasalar da Yunan oyunlarına katılmış olmalıydılar. Ancak böyle bir Yunan şehrinin büyük stadyumu içindeki yarışlar ve atletizm oyunları güneyde Pirus ile savaşmış olan gürbüz Romalı askerler tarafından anlaşılması için hiçbir yorum gerektirmiyordu.

Romalılar güney İtalya'da mükemmel uygarlığını hâlihazırda işlemiş olduğumuz (ss. 285-297) büyük Helen dünyasının batı tarafındaki saçağının sahipliğini ele geçirmişti. Romalılar hemencecik Yunan güney tarafından girmiş olan bu yeni kültürlü yaşam dünyasının üstünlüğünü takdir etmişti. Yunanların etkilerini en fazla hissettirdikleri alan ise ticaret idi. Yunan şehirlerinin ele geçirilmesinden sonra Yunan gümüş paraları daha büyük miktarlarda görünür olmuştur ve Pirus ile yapılan savaştan uzun olmayan bir süre sonra, Roma kendisinin ilk gümüş parasını basmıştı (şek. 66). Roma, birkaç yüzyıl öncesinin Atina'sı gibi, (s. 174) artık büyük ölçüde tüccarlardan oluşan paralı bir sınıfa sahip olmaya başlamıştı. Onlar Atina'da olanlar gibi imalatçı değillerdi çünkü Roma hiçbir zaman büyük bir imalat merkezi olmamıştı.

ŞEKİL 66. Bir Romalı Altın Parası

Romalılar güney İtalya'nın Yunan şehirlerini ele geçirdikten sonra gümüş madeni para basmaya başladılar (MÖ 268). Büyük ve elverişsiz bronz madeni para (şek. 65) yerini tüm büyük işlemler için gümüş olanına bırakmıştı. Bir dinar adı verilen bu madeni paranın değeri Atinalıların drahmi parası gibi yaklaşık yirmi sent idi (Amerikan Nümizmatik Topluluğu'nun izniyle).

2. ROMA VE KARTACA ARASINDAKİ ARTAN REKABET

Roma Ticaretinin Gelişimi. Bir *tarımsal* genişleme politikası Roma'yı yavaş yavaş İtalya *içinde* liderliğe taşımıştı (s. 315). Yeni

bir *ticari* genişleme politikası İtalya'nın *dışındaki* Akdeniz dünyası ile onu çatışma haline getirecekti. Tiber Nehri'nden çıkan Romalı gemileri Tiren Denizi adlı Akdeniz'in üçgen alanı içine giriyordu. Haritaya bir bakış (I, s. 330), bize Roma ve Kartaca'nın her iki şehrin de geniş çaplı ticaret gerçekleştirdiği bu üçgen deniz boyunca nasıl yüz yüze geldiğini göstermişti.

Kartaca Ticaretinin Afrika'da Gelişimi. Kartaca ticareti artarken şehir kademeli olarak Atlas Okyanusu'na doğru Sirene Yunan kentinin sınırlarından Kuzey Afrika kıyıları üzerinde denetim elde etti. O, Batı Akdeniz dünyası içinde önde gelen bir ticari güce dönüşmüştü. Onun tüccarları zengin gümüş madenleri olan güney İspanya'yı ele geçirmişti ve ayrıca Cebelitarık Boğazı yoluyla İngiliz kalayının ithalatının denetimini elde etmişti. Onların yerleşimleri bu boğazın Atlas Okyanusu boyunca hem kuzeye hem de güneye uzanıyordu. Dahası Kartacalıları, başta Sicilya Adası olmak üzere, tüm batı Akdeniz adalarının sahipliğini ele geçirmekten alıkoyacak şey Yunanların gelişi idi. Onlar adalarının limanlarını ve Cebelitarık Boğazı'nı *tüm başka şehirlerden gemilere kapatmıştı.* Bu sulara yelken açan başka ulusların gemileri derhal Kartacalı savaş gemileri tarafından batırılıyordu.

Kartacalılar Ordusu ve Devlet. Kartaca, Roma'nın aksine, kendi askeri gücünü bütünüyle bir para temeli üzerine inşa etmişti. Kent, tüccarların veya yabancı askerlerin büyük bir ordusunu desteklemişti. Onun kendi topraklarını işleyen hiç çiftçisi yoktu. Roma'nın yaptığı gibi bir vatandaş-asker ordusu oluşturmamıştı. Bu, ciddi bir zayıflıktı. Kentin hükümdarları kiralanmış yabancılardan kurulu olan orduya hiçbir zaman güvenmemişti. Kartaca, üyeleri konseyin tüm denetimini elinde tutan zengin bir aristokrasi, bir grup tüccar soylu tarafından yönetilmişti. Onlar çalışkan ve devlet adamı benzeri yöneticiler idi. Kendi adlarına yüzlerce yıl boyunca kurnazca yönlendirmeleri Kartaca'yı, Atina haricinde Yunan devletlerinin herhangi birinden güç açısından çok ileride olan büyük bir şehir haline getirmişti. Kartaca şehrinin

kendisi şatafatlı ve gösterişliydi ve alan olarak Roma'dan üç kat daha büyüktü.

Kartaca ve Roma Arasındaki Erken Dönem İlişkiler. MÖ dördüncü yüzyılda, Roma'nın İtalya'nın liderliğini ele geçirmesinden önce, Romalı tüccarlar halen yalnızca küçük ticari işler yaparken ve Roma soyluları ticareti hor görürken, Senato Kartaca ile bir antlaşma yapmıştı.[32] Bu antlaşma ile Kartaca'nın tümüyle kontrol altında tuttukları Batı Akdeniz'deki tüm limanlar Romalıların ticaretine kapanmıştı. İtalya'nın tüccarlarının artan kızgınlığı ile, Roma yarımadanın en güney ucuna sınırlarını genişletmiş ve İtalya'ya egemen olmuştu. Orada gördükleri şey Kartaca'nın tüccar prenslerinin Sicilya pazarını elinde tuttuğu ve Batı Akdeniz'in bir Kartaca denizine dönüşmüş olduğuydu. Gerçekten de, Kartaca Roma'nın İtalya'nın Adriyatik ve güney kıyıları üzerindeki müttefikleri ile olan ilişkisini kesebilecek bir konum elde etmişti. Romalıların gemileri onlara ulaşmak için İtalya ve Sicilya arasında bulunan Messina Boğazı'nı geçmek zorundaydı. Kartaca'nın Sicilya'da ilerlemesi herhangi bir zamanda Sicilya kenti olan Messina'yı ele geçirmesini sağlayabilir ve bu boğazı Romalıların gemilerine kapatabilirdi.

Romalıların Savaş Gücü. Romalılar yaklaşık üç yüz bin insanı araziye çıkarabilecek bir vatandaş-ordusu gücüne sahipti. Romalı vatandaşlardan kurulu askeri birliklerin yanında ayrıca *müttefiklerden* oluşturulan yaklaşık eşit sayıda bir askeri birlik vardı. Bu plan askeri birlik sayısını ikiye katlamıştı. Bunun sonucu olarak Roma ordusu ebat olarak Akdeniz dünyasında daha önceden organize edilmiş olan herhangi bir ordudan çok daha büyüktü.

Romalılar Helenistik savaşma yöntemleri üzerinde birkaç gelişme gerçekleştirebilmişti. Romalılar, düşmanın içine doğru mızraklar fırlattıktan sonra, uzun mızraklardan ziyade yakın mesafede çok daha kolayca idare edilebilen kısa kılıçlar ile savaşmışlardı. Romalılar aynı zamanda benzer bir falanks geliştirmişti. Ortalama

32 Tarihçi Polibios Kartaca ile benzer bir antlaşmanın yaklaşık yüz elli yıl önce yapılmış olduğunu yazmıştır.

sekiz adamlık bir derinlik içinde uzun, sağlam bir hat oluşturuluyordu. Bunu idare etmek zordu. Romalılar onu küçük gruplara bölerek daha hızlı hareket etmeyi daha kolay kılmanın bir aracını tesis etmişti. Romalılar kademeli olarak bu daha küçük birimleri gitgide daha hızlı ve becerikli birimlere dönüştürmeyi öğrenerek savaş sanatında yeni bir aşamaya girmişlerdi. Romalılar, orduyu bir araya getirmek ve ikmal yapmak için her biri dört bin iki yüz ila beş bin arasında askere sahip olan *lejyonlara* bölmüşlerdi.

3. KARTACA İLE MÜCADELE: SİCİLYA SAVAŞI VEYA BİRİNCİ KARTACA SAVAŞI

Sicilya Savaşı'nın Başlangıcı (MÖ 264). Romalılar kısa süre içinde Kartaca ile mücadelenin kaçınılmaz olduğunu keşfettiler. Sicilya'daki yerel bir savaş Kartaca garnizonuna Messina kalesini işgal etme fırsatı verdi ve ardından Kartacalılar Messina Boğazı'nın denetimini ellerine geçirmişti. Bir Roma ordusu şimdi Roma tarihinde ilk kez olarak İtalya topraklarından ayrılmış ve Sicilya'ya girmişti. Kartaca ile mücadele başlamıştı.

Romalıların Donanma Operasyonları. Siraküza ile bir müttefiklik kısa sürede Romalılara doğu Sicilya'nın sahipliğini verdi fakat onlar uzun zamandan beri bir filonun yokluğu nedeniyle engellenmişlerdi. Ancak savaşın beşinci yılında Senato'nun inşa edilmesine ön ayak olduğu yeni Roma savaş gemileri ilk kez denize indirilmişti. Onlar yüz yirmi savaş gemisi yapmışlardı.

Roma filosu, deneyimsizliğe karşın başlangıçta zafer elde etmişti. Ardından birbiri peşi sıra inşa edilmiş olan yeni Roma filosu denizdeki yoğun fırtınalar nedeniyle yok edilmişti ve onlardan biri Kartacalılar tarafından kötü bir şekilde yenilgiye uğratılmıştı. Yıllar boyunca sürüncemede kalan mücadele sırasında Kartacalı komutan Hamilcar Barca filosu ile İtalya'nın kıyılarını yağmalıyordu. Roma'daki hazine dairesi boştu ve Romalılar kendi kaynaklarını tüketmişlerdi; ancak özel katkılar aracılığıyla bir başka filo inşa etmede başarılı olmuşlardı. MÖ 242'de beş kürek kenarlı iki yüz savaş gemisi denize indirilmişti. Kartaca filosu yenilgiye

uğratılmış ve dağıtılmıştı (MÖ 241) ve sonuç olarak Kartacalılar kendilerini Sicilya'daki ordularına denizden yardım gönderemez halde bulmuşlardı.

Sicilya Savaşı'ndan Sonra Barış. Kartacalılar bu durumda en sonunda Romalıların ellerine düşmüş olarak zor koşulları olan barış antlaşmasını kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardı. Onlar Sicilya'yı ve komşu adaları Roma'ya bırakmışlardı ve savaş hasarları için on yıl içinde Romalılara üç bin iki yüz altın ödeyeceklerdi. Böylece MÖ 241'de, yirmi beş yıldan fazla bir süre savaştıktan sonra, Roma ve Kartaca arasındaki mücadelenin ilk dönemi Roma'nın zaferiyle sona ermişti.[33] Roma ilk kez olarak İtalya yarımadasının dışındaki bir bölgeyi ele geçirmişti.

4. HANNİBAL İLE SAVAŞ (İKİNCİ KARTACA SAVAŞI); KARTACA'NIN YOK OLUŞU

Roma ve Kartaca'nın Yeni Fetihleri. Rakiplerin her ikisi şimdi kendilerini güçlerini artırmaya adamışlardı. Barışın tesis edilmesinden yalnızca üç yıl sonra Kartaca'dan gelen protestolara karşın, Roma hem Sardinya'nın hem de Korsika'nın sahipliğini ele geçirmişti (MÖ 238). O şimdi Kartaca'ya karşı üç ada ileri karakolu tutuyordu. Aynı zamanda, Romalılar Galya'yı fethetmişti ve Po vadisindeki kendi bölgelerini ele geçirmişlerdi. Romalıların gücü böylelikle kuzeye doğru Alplere kadar uzanmıştı ve tüm yarımada artık Roma tarafından elde tutuluyordu.

Kartacalı liderler Roma gücünün bu artışını telafi etmek için yüzlerini İspanya'ya çevirdiler. Orada Hamilcar'ın yetenekli oğlu Hannibal Ebro Nehri'ne kadar kuzeyde ülkenin sahipliğini ele geçirmişti (harita II, s. 330). Burası Roma'nın da hak talebinde bulunduğu bir yerdi. Hannibal yalnızca yirmi dört yaşında olmasına karşın bölgeyi cesur bir şekilde istila ederek ve İtalya'da Roma gücünü ezerek Roma'yı şaşırtmayı planlıyordu.

---

33 Bu, yaygın bir şekilde Birinci Punic Savaşı diye adlandırılır. "Punic" Kartacalıların ait oldukları ırkın ismi olan "Fenikeliler" sözcüğünün bir Latince formudur.

Hannibal ile Savaşın Başlangıcı (MÖ 218-202). Hannibal İspanya'da sınırda Roma ile bir çekişme için çabucak fırsat bulmuştu. Güçlü ve iyi-eğitilmiş yaklaşık kırk bin kişilik bir ordu ile kısa sürede güney Galya'yı geçme ve İtalya'yı istila etme amacıyla İspanya'nın doğu kıyısı boyunca ilerliyordu. Roma Senatosu İspanya ve Afrika'yı istila etmeyi planlarken Roma kendi topraklarında aniden kuzeyden gelen tehditler bulmuştu.

Hannibal Alpler'e ulaştığı zaman (MÖ 218) sonbaharın sonuydu. Hannibal'ın cesareti kırılmış ordusu, kar fırtınalarıyla bunalmış, dik ve tehlikeli yollar (bazen öylesine dardı ki kayalar onun filleri için boşluk yaratmak amacıyla kesip çıkarılıyordu) boyunca mücadele etmiş, sarp kayalıklar üzerinde başı dönmüş veya düşmanca davranan yerlilerin aşağıdaki askeri birliklerine büyük taşlar yuvarlamalarına maruz kalmış olarak tükenmiş, üşümüş ve aç bir halde her gün biraz daha ilerlemişti. Yardımın en fazla gerekliliğinin hissedildiği dağınık hatlar boyunca her noktada genç Kartacalı her zaman hazır bulunarak adamlarını teşvik ediyor ve yönlendiriyordu. Ancak Alpler'i aşıp Po'nun yüksek vadisinden İtalya'ya girdiği zaman, yaklaşık otuz dört bin insana düşecek kadar kayıp vermişlerdi.

Korkusuz Kartacalı genç bu küçük ordusu ile dönemin en kudretli askeri gücünün bölgesine girmişti—burası artık yaklaşık yedi yüz bin insan (vatandaş ve müttefik) ile savunulabilen bir yerdi. Ancak Hannibal savaşın son derece yüksek şekilde gelişmiş yöntemleriyle aşina olan ve bir yüzyıl öncesinde İskender'in yaptıklarını bilen biri olarak savaşmaya hazırdı. Diğer taraftan, Romalı orduları komuta eden Romalı konsüller basitçe, tıpkı bizim belediye başkanlarımız gibi, bir ordunun nasıl idare edilebileceğinden habersiz olan yöneticilerdi. Onlar genç Kartacalı'nın kurnazlığıyla baş edemezlerdi.

Hannibal, Romalıların zayıf oldukları süvarilerin becerikli bir şekilde kullanımıyla Po vadisindeki iki savaşta kolayca galip geldi. Bölgedeki Galyalılar hemen Hannibal'a katılmaya başladılar fakat onlar eğitimsiz, disiplinsiz birliklerdi. Hannibal Alpler'i aşarak yolları koruyan Roma kalelerini başarılı bir şekilde geçip

Roma konsülü Flaminius'un bir şeyden kuşkulanmayan ordusunu şaşırtmıştı. O, Trasimeno Gölü'nün kıyılarında hem önden hem de arkadan Roma lejyonlarına birdenbire saldırmış ve tüm Roma ordusunu parçalamıştı. Konsülün kendisi de ölmüştü. Hannibal, Roma'dan yalnızca birkaç günlük yürüme mesafesinde olarak artık doğrudan şehre ilerleyebilirdi fakat onun hiçbir kuşatma düzeneği yoktu ve kuvvetleri böylesine güçlü bir kaleyi kuşatma altına alacak kadar çok sayıda değildi. Bu durumda bir zafer daha kazanma arzusunda olarak Roma'nın müttefiklerini ondan ayrılma ve şehre saldırmada kendisine katılma umuduyla hareket etti.

Bir Yıllık Erteleme ve Hazırlanma (MÖ 217-216). Romalılar bu tehlikeli krizde Fabius adındaki yaşlı bir vatandaşı diktatör olarak atadılar. Onun planı savaşı erteleyerek ve Kartacalıları rahatsız etmek için her fırsatı kullanarak Hannibal'ı yıpratmaktı. Bu temkin ve bekleme politikası Roma'da hoş karşılanmadı. İnsanlar Fabius'u "Nal toplayıcı" diye adlandırdılar. Bu isim daha sonrasında da ona yapışacaktı. MÖ 216'da seçilen yeni konsül bu nedenle yaklaşık yetmiş bin kişilik bir ordu hazırladı ve Hannibal ile savaşması için güneye doğru ilerledi. Savaş Cannae'de meydana geldi (harita, s. 318).

Cannae Muharebesi (MÖ 216), Hannibal'ın daha güçlü olan süvarileri Romalı atlıların kaçmasına neden olmuştu. Ardından onlar arkadan Romalıların ortasına ağır kütle saldırısında bulunmak için geri dönmüştü ve Romalılar önlerinde Kartaca ordusu ve arkalarında Kartaca süvarilerinin arasında yakalanmışlardı. Afrikalıların iki birimi Romalıların elli beş bin cesur askerini her iki taraftan sıkıştırıncaya kadar sessizce ileri doğru itmişti. Bunu takip eden şey basitçe talihsiz Romalıların bir katliamı idi. Gece olduğu zaman, Roma ordusu yok edilmişti. Eski konsüller, senatörler, soylular –Roma'nın en önemli vatandaşlarının binlercesi– bu korkunç savaşta ölmüştü. Roma'daki her aile yas tutuyordu. Rütbelerinin bir işareti olarak Romalı şövalyeler tarafından takılan altın yüzüklerden Hannibal'ın Kartaca'ya kilolarca göndermiş olduğu anlatılmaktadır.

Harita I
Kartaca ile yapılan savaşların başlangıcında Romalıların Gücü (MÖ 264)

Mil ölçeği
0 100 300 500

Romalılar Gücü
Kartacalılar Gücü
Makedonya ve Selevkos İmparatorlukları
Ptolemaios Krallığı

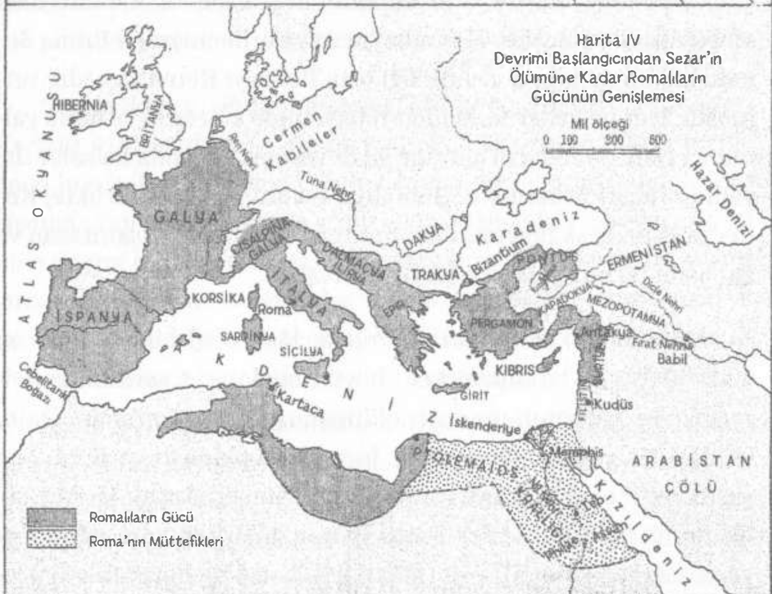
Harita III
Hanibal Savaşları'nın sonunda Devrimin başlangıcına kadar Romalıların Gücünün Genişlemesi (MÖ 201-133)

Mil ölçeği
0 100 300 500

Romalılar Günü
Ptolemaios Krallığı } Roma'nın Müttefikleri
.... }

Kartaca ile Savaşların Başlangıcından Sezar'ın Ölümüne Kadar

Romalıların Gücünün Genişlemesini Gösteren Ardışık Haritalar

Hannibal'ın Devlet Adamlığı. Böylece Sami generallerinin en büyüğü olan bu usta genç Kartacalı İtalya'ya varmasından itibaren iki yıl içinde ve otuz yaşına gelmeden önce dört savaşta güçlü düşmanını yenilgiye uğratmıştı ve kendisine karşı gönderilmiş olan orduların üçüncü yok etmişti. O artık Romalı müttefikler arasında bir isyan çıkarabilirdi. Birkaç yıl içinde, Yunan şehirleri dâhil olmak üzere güney İtalya ve hatta (Sicilya'da bulunan) Siraküza Roma'dan ayrılmış ve Hannibal'a katılmıştı. Yalnızca güney Latin sömürgelerinin birkaçı ona ayak diremişti. Hannibal, Roma için durumu daha kötü kılmak için Cannea'dan hemen sonra Makedonya ile bir müttefiklik ayarlamıştı.

Hannibal'ın yapmış olduğu her şeyde bir general olarak hayranlık uyandıran kabiliyetiyle birleşen büyük bir devlet adamı sağduyusu gösterilmiştir. Ancak ona karşı koyan şey Romalıların inatçı kararlılıkları, devlet idareleri, organizasyonları ve bitmek-tükenmek bilmez görünen sayılarıydı. Bu bir devler savaşıydı; çünkü bu mücadelede zafer kazanan hiç kuşkusuz Akdeniz'deki en büyük güç olacaktı. Hannibal'ın zaferlerine rağmen Roma Senatosu'nun metaneti ve liderliği orta İtalya'yı Roma'ya sadık tutmuştu. Her ne kadar Romalılar nihayetinde kölelerin ve hatta yalnızca erkek çocukların ellerine silah vermek zorunda kalsalar da, yeni ordular kurulmuştu. Romalılar bu kuvvetler ile birlikte, Roma'ya karşı başkaldırmış olan müttefik şehirlerin kuşatmasını ve istilasını birbiri peşi sıra savuşturmuştur.

Hannibal'ın Gücünün Azalması. Hannibal nihayetinde on yıldır İtalya'da bulunuyorken, büyük bir kuvvet yardımına gelmedikçe çabalarının umutsuz olduğunun farkına varmıştı. Onun kardeşi Hasdrubal, İspanya'da, bir ordu toplamıştı ve şimdi ona yardım etmek için İtalya'ya doğru ilerliyordu. Ancak Hasdrubal bir Roma ordusu ile karşılaşmış ve tamamen yenilgiye uğramıştı ve kendisi de katledilmişti (MÖ 207). Roma'da heyecanla bekleyen senatörler için zafer haberleri İtalya'nın kurtuluşu ve Roma gücünün kırılmasını başarıyla gerçekleştirmiş olan bir düşmanın son yenilgisi anlamına geliyordu.

Hannibal'ın Scipio Tarafından Yenilgiye Uğratılması (MÖ 202). Hannibal birkaç yıl daha güney İtalya'da mücadele içinde olmuştu. Bu sırada asker olmayan kendi konsüllerinin yenilgiye uğramasından ders çıkarmış olan Romalılar İspanya'daki kuvvetlerinin komutasını onların daha genç liderlerinin en yetenekli olanlarından biri ve eğitimli savaşçı Scipio'ya vermişlerdi. Scipio Kartacalıları tümüyle İspanya'dan dışarı sürmüştü ve böylece onların hem para hem de askeri birlik tedarikini kesmişti. Romalılar nihayet büyük bir askeri lider bulmuştu. O, tıpkı Hannibal'ın Roma'ya ait bölgelerini istila etmesi gibi, Kartaca'nın bölgesini istila etmek için Afrika'ya gönderilmeyi talep etmişti.

MÖ 203 itibarıyla Scipio Afrika'da Kartacalıların kuvvetlerini iki kez yenilgiye uğratmıştı ve Kartaca Hannibal'ı vatanına çağırmaya zorlanmıştı. O, on beş yılını İtalya topraklarında geçirmişti ve neredeyse dermansız rakipler arasındaki büyük mücadele artık Afrika'da yapılıyordu. Zama'da savaşın final muharebesi meydana gelmişti. Büyük Kartacalı en sonunda kendisiyle eşit derecede büyük olan bir Romalı ile karşı karşıya geldi ve Scipio savaş kazandı.

Savaşı Sona Erdiren Antlaşma (MÖ 201); Hannibal'ın Yazgısı. Kartaca üzerindeki zafer Roma'yı tüm antik dönem dünya içinde öncü güç haline getirmişti. Zama Muharebesi'ni takip eden antlaşmada Romalılar Kartaca'yı elli yılda on bin altın ödemeye ve on tane üç sıra kürekli kadırga haricinde tüm savaş gemilerini teslim etmeye zorlamıştı. Ancak daha kötüsü Kartaca'nın bir ulus olarak kendi bağımsızlığını kaybetmesi ve antlaşmaya göre, Romalıların rızası olmaksızın herhangi bir yerde savaşamayacak olmasıydı.

Hannibal Zama'da kaybettiği savaştan sonra kaçmıştı. O, tüm tarih içindeki en yetenekli liderlerden biriydi—aslan yürekli bir adamdı, ancak Roma gibi büyük bir ulusun yenilgiye uğratabileceği güçlü hedefleri olan biriydi. Roma halen Hannibal'dan korkuyordu ve Kartacalıları onu uzaklara göndermeye zorlamışlardı; bu nedenle elli yaşındayken Doğu'ya sürgüne gönderilmişti. Burada İskender'in ardıllarını Roma'ya karşı birleşmeleri konusunda sürekli olarak kışkırtıyordu (s. 338).

Kartaca'nın Yıkılışı (MÖ 146). Üçüncü Kartaca Savaşı. Kartacalıların ticaret konusundaki kabiliyetleri Roma'ya ağır haraçlar ödemelerine karşın zenginleşmeyi sürdürmelerine engel olmamıştı. Sonuç olarak ünlü bir eski kafalı senatör olan Cato Kartaca'nın halen Roma için bir tehdit oluşturduğuna ikna olmuştu. Senato'da yaptığı tüm konuşmalarda son söz olarak "Kartaca yok edilmelidir" diyordu. Elli yıldan fazla bir süre boyunca Kartaca'nın tüccarlarının Batı Akdeniz'de ticaret yapmalarına izin verilmişti ve ardından Roma'nın demir yumruğu son kez kentin üzerine inecekti. O, tam olarak bu şekilde olmuştu. Kartaca yakınlarında yaşayan baş belâsı bir halk olan Numibyalılara karşı kendilerini savunmak için nihayetinde onlara karşı savaşa başlamaya zorlanmıştı. Romalıların gizlice arzu ettikleri bu adım Kartacalıları kendi rızaları olmadan savaşa girmekten alıkoyan Roma ile yaptıkları antlaşmanın bir ihlâli idi. Senato fırsatı hemen yakaladı ve Kartaca'ya hesap soruldu. Bunu takip eden üç yıllık savaşta (Üçüncü Kartaca Savaşı) güzel kent ele geçirildi ve tümüyle yok edildi (MÖ 146). Onun yöresi Roma tarafından alındı ve Afrika Vilayeti adı verildi. Yaklaşık yüz yirmi yıl süren bir mücadele Roma'nın Batı Akdeniz dünyasında kalan tek rakibinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştı.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Roma İtalya'nın yenilgiye uğramış kentlerini nasıl yönetmişti? İtalya bir birleşik ulus muydu?

2. Romalıların ticari genişlemesinin sonucu neydi? Batı Akdeniz'deki Kartacalıların ticaret politikası ne idi? Messina Boğazı Roma için neden bu denli önemliydi?

3. Roma neden bir donanma organize etmişti? Roma tarafından ele geçirilen İtalya yarımadasının dışındaki ilk bölge neresidir?

4. Hannibal'ın büyüklüğünün kanıtları nelerdir? Hannibal neden Romalıları fethedememişti?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *ulus, İtalyan müttefikler, tarımsal genişleme, içdeniz, lejyoner, mühimmat, devlet idaresi.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Yunan şehir-devletleri birbiriyle ne birlik oluşturma ne de barışçıl ilişkiler kurmuşken Roma İtalya'nın şehirlerini neden birleştirebilmiştir?

2. Batı denizlerini ticarete kapatma politikası (içdeniz) Kartacalılara ne gibi kalıcı faydalar sağlamıştı?

3. Donanma organize etme ve donanma gücü geliştirmeye *zorlanmış* olan Roma'dan başka bazı devletlerin ismini söyleyin.

4. Hannibal yaşantısının en iyi yıllarını başarısız olmuş bir girişimde geçirmişti. Uygarlığın gelişiminde onun oynadığı rol neydi?

TARTIŞMA KONULARI

1. Romalıların bronz madeni paraları MÖ üçüncü yüzyılda gitgide daha küçülmüştü çünkü bakır az bulunur hale gelmiştir ve Büyük İskender'in fetihleri Pers altın ve gümüş istiflerini açığa çıkarmıştı.

2. Roma Kartaca ile ilk savaşını kazanmıştı çünkü Kartacalılar gemilerinde hiçbir geliştirme yapmamışlardı.

3. Scipio Hannibal'dan daha büyük bir adamdı.

4. Scipio Nasica Batı Akdeniz'de güçlü bir rakibe sahip olmanın iyi bir şey olacağını düşünmüştü ve bundan dolayı Roma'nın Kartaca'yı yok etmemesinin avantajı olacaktı.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book*: 1) *The story of Regulus*, ss. 379-380; 2) *The manufacture of munitions in Syracuse*, ss. 241-243.

2. Tamamlayıcı. SHOWERMAN, *Rome and the Romans*: 1) *The Roman Army*, ss. 453-468; 2) *Rome as a sea power*, ss. 474-484.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *cumhuriyet, lejyon, Hannibal, strateji, Afrika valisi Scipio, Hamilcar.*

BÖLÜM XIV • YAPTIĞI FETİHLER İLE ROMA NASIL DEĞİŞMİŞTİR

ROMALILARIN DOĞU AKDENİZ DÜNYASINI FETH ETMESİ • FETİHLERDEN SONRA ROMA'NIN YÖNETİMİ VE UYGARLIĞI • ŞEHİRDE VE ÜLKEDE ZENGİNLİĞİN ETKİLERİ

Bir önceki bölümde Batı Akdeniz'de nasıl dörtlü rekabet olduğunu görmüştük. Etrüskler ve Kartacalılar, Yunanlar ve Romalılar'ın dâhil olduğu rekabet Tiber Nehri üzerindeki bir zamanlar kayda değer olmayan köy gruplarının zaferi ile sona ermiştir. Batı Akdeniz dünyası tıpkı bir zamanlar Makedonyalıların liderliği altına girmeleri gibi, en sonunda tek bir büyük ulus olan Romalıların liderliği altına girmiştir. Ancak şimdi eğer Batı Akdeniz ile sınırlı kalınırsa Roma üstünlüğünün sürdürülemeyeceği aşikâr hale gelmişti. Hannibal'ın Doğu'dan yardım sağlama çabaları Roma Senatosu'nun Roma'nın Hannibal ile savaş sırasında yaptığına benzer şekilde tehdit altında kalabileceğini ortaya koyuyordu. Romalılar Kartacalı generalin Roma'ya karşı kendisiyle birleşmesi için Makedonya'yı nasıl ikna ettiklerini unutamamıştı. Böylelikle Roma Helen uluslarıyla bir mücadeleye çekilmişti ve bunun sonucunda Doğu'nun da liderliğini elde etmişti. Roma Senatosu'nun yüz yüze kaldığı soru bu geniş bölgenin fethedilme organizasyonu idi. Dahası, İtalya'da uzun savaşlardan kaynaklı ciddi ekonomik ve sosyal problemler vardı.

---

1. ROMALILARIN DOĞU AKDENİZ DÜNYASINI FETHETMESİ

İskender'in Ardıllarının Roma'nın Tebaaları Olması (MÖ 200-268). İskender'in varisleri kendi savaşlarını yaparken ve Doğu Akdeniz'de ittifaklar kurarken (MÖ 200'e kadar), Roma gücü yavaş yavaş Batı'da gelişiyordu. Bu düşmanca adım Romalılar tarafından küçük görülmüş olabilirdi; ve böylece Hannibal ile yapılan savaşın bitmesinden bir yıl sonra, Makedon kralı bir Romalı ordusuyla karşı karşıya kalmıştı. Kısa bir süre sonra MÖ 197'de, Kinoskefalai'de Makedon ordusu feci şekilde yenilgiye uğramıştı ve Büyük İskender'in eski bölgesi Roma altındaki bir tebaa devlete dönüşmüştü. Philip ve Büyük İskender tarafından Makedonya denetimi altına alınmış olan Yunan şehirleri şimdi

müttefikler olarak özgürlüklerini kazanmıştı fakat Roma gözünü onlar üzerinden ayırmamayı sürdürmüştü.

Makedonya ile yapılan bu savaş Romalıları Asya'da geniş Pers İmparatorluğu'nun büyük bir kısmını elinde tutan Selevkos kralı Büyük Antiokhos ile çatışma noktasına getirmişti. Bu güçlü Asya imparatorluğu ile bir savaş Romalıların büyük bir endişe olmaksızın girişebilecekleri bir mesele değildi. Dahası, Kartaca'dan Doğu'ya doğru sürülmüş olan Hannibal (s. 333) şimdi Antiokhos ile birlikteydi, ona Romalılarla savaşırken elde ettiği uzun soluklu deneyimin tüyolarını veriyordu. Yine de, Anadolu'daki Magnesia'da Roma Antiokhos kuvvetlerini yenilgiye uğratabildi (MÖ 190) ve Kızılırmak Nehri'nin doğusunda kalan Anadolu toprakları Roma denetimine geçti.

Doğu Akdeniz'deki Romalı Vilayetler. Romalılar ilkin Doğu'da fethetmiş oldukları bölgeyi doğrudan yönetme konusunda direnişle karşılaştılar. Bunun üzerine Anadolu, Makedonya ve Yunan halkları için Roma gözetimi altında bazı yerel kendi kendine yönetim modeli oluşturmayı tercih ettiler. Ancak krallık hakkı talebinde bulunanlar ve küçük şehir-devletleri kendi mücadelelerini sürekli olarak devam ettirdiler. Nihayetinde Romalıların sert tedbirler almaları gerekli hale geldi. Yunan şehirleri daha fazla sorun yaratmayacak şekilde yeniden organize olmuşlardı ve bir somut ders olarak MÖ 146'da Korint yakılmıştı. Makedonya MÖ 147'de bir Romalı Vali ile yönetilen, haraç-ödeyen bir Roma vilayeti yapılmıştı. Ancak MÖ 133'e kadar Roma Anadolu'da bir vilayet organize etmemişti. MÖ 168 yılından itibaren Roma Mısır'ı Selevkosların hırslarından korumak için (s. 283) Mısır'ın meselelerine müdahalede bulunmaya başlamıştı.

2. FETİHLERDEN SONRA ROMA'NIN YÖNETİMİ VE UYGARLIĞI

Romalı Vilayetlerin Yanlış Yönetilmesi. Romalılar artık fethetmiş oldukları geniş alanları akıllıca yönetme sorunu ile karşı karşıya kalmışlardı. Yeni edinilmiş ülkelerin çoğu her biri neredeyse

sınırsız güce sahip olan bir Romalı vali yönetimi altındaki vilayetler olarak organize edilmişti. O vilayetin tüm vergilerinin denetimine sahipti ve yönetim ve askeri birlik masrafları için insanlardan istediği kadar para talep edebilirdi. Bu valiler sıklıkla yönetim konusunda deneyimsizlerdi fakat kendi kısa dönemli makamları sürecinde (genellikle tek bir yıl) bir servet oluşturmaya heveslilerdi; ve onların yönetimi sıklıkla yalnızca bir yağmalama ve soygun sistemine dönüşüyordu. Senato bu tür kötülüklerin cezalandırılması için yasalara sahip olmayı gerekli bulmuştu fakat bu yasalar durumun iyileştirilmesinde çok az faydalı olmuştu.

Vilayetler kısa sürede "tefeci" diye adlandırmamız gereken Romalı ticaret insanlarıyla dolmuştu. Onlar büyük bir kâr ile devlet için vergileri toplamalarına izin verilen *tahsildarlar* idi. Yeni Ahit'te düzenli olarak "günahkârlar" olarak sınıflandırılan tahsildarlara pek çok atıf yapılmıştır. Bu rüşvet yiyiciler açgözlü Romalı valilerin kendilerinden daha fazla olarak vilayetleri yağmalamıştır.

Roma'da Bir Zengin Sınıfın Yükselişi. Bu insanlar İtalya'ya döndüklerinde daha önceden bilinmeyen bir zengin sınıf oluşturmuşlardı. Onların lüks tüketim mallarına olan talebi dış ticarette büyük bir artışla sonuçlanmıştır. Napoli Körfezi'nden Tiber Nehri'nin ağzına kadar deniz Romalı gemilerin geliş gidişleriyle hareketlenmişti. Bu ticareti gerçekleştiren insanlar zengin tüccarlara dönüşmüştü. Artık kullanımda olan tüm parayı idare etmek için bankalar gerekli olmaya başlamıştı. Roma'daki bankalar Forum'un her bir tarafında bir çardak hattı işgal ediyorlardı. Zenginliğin büyük artışıyla birlikte Roma'nın görünümü ve insanların yaşantıları büyük ölçüde değişmişti.

Afrika'dan geri dönmüş olan bir vali fiyakalı bir ev yaptırdığı zaman orada halen babadan kalma eski evinde yaşayan vatandaşlar bu durumdan hoşnutsuz olmaya başlamışlardı. Bu ev güneşte-kurutulmuş tuğladan inşa edilmişti ve tek odalıydı; *atrium* diye adlandırılıyordu (şek. 67). Yeni dönemin Roma vatandaşları güney İtalya'da bolca bulunan Yunan evlerinin konforu, rahatlığı ve güzelliğine uzun zaman önce aşinaydılar. Bu nedenle kısa süre içinde

ŞEKİL 67. Bir Eski Romalı Atrium Evi

Güzel mimari konusunda hiçbir girişim yoktu ve yalın ön cephe hiçbir süsleme olmadığını gösteriyordu. Atrium'a ışık veren çatıdaki açıklık yağmur suyunun belli bir yerde toplanmasına olanak sağlayacak şekilde içe doğru eğimliydi. Bu sular atrium'un zemini üzerinde inşa edilmiş olan bir havuz içinde toplanıyordu (şek. 68, B). Arka kısımda gösterilen ufak alan veya bahçe yaygın değildi. Daha sonraları Romalıların sütunlu avlu ekledikleri yer burasıydı (şek. 69).

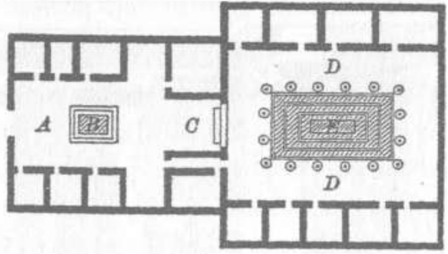
sütunlu bir Helenistik avlu, bitişiğinde yemek odası, yatak odaları, kütüphane, dinlenme odaları ve mutfak ekleniyordu.

Roma'da Yeni Konfor. Kartaca savaşlarından uzun olmayan bir süre önce, bir eski-konsül evinde on kilodan daha fazla gümüş eşya bulundurması nedeniyle cezalandırılmıştı. Bir nesil sonra zengin bir Romalı evinde yaklaşık beş bin kilo ağırlığında gümüş eşyaya sahipti.

Daha güzel evlerdeki orijinal atrium evin sahibinin Doğu şehirlerinden el koymuş olduğu heykeller, resimler ve başka sanat eserlerinin sergilenebileceği şekilde büyük ve azametli bir kabul salonuna dönüştürülmüştü. Makedonya'yı fethetmiş olan Romalı fatihlerden biri Roma'ya iki yüz elli vagon yükü Yunan heykel ve resmiyle geri dönmüştü. Pompei gibi küçük bir şehirde bile zengin bir vatandaş yemek yenen çardağını İskender'in savaş sırasında gösterildiği muhteşem bir mozaik resim ile döşemişti, ki benzer mozaikler bir zamanlar İskenderiye'deki görkemli bir Helenistik konutta bulunuyordu.

En güzel konutlarda bazen akan su boruları, banyolar ve başka hijyenik kolaylıklar vardı. Evlerin bazılarında bir ocaktan sıcak havanın odalara borular aracılığıyla gitmesini sağlayan bir ısıtma sistemi bulunuyordu. Bu, tüm Romalıların bir zamanlar sahip olduğu kömür mangalı üzerine büyük bir gelişmeydi. Mutfakta bizim kendi evlerimizde yaygın olarak bulunan araç gereçlerden çok daha iyi bronz gereçler kullanılmaktaydı.

Zenginlerin çok sayıda ev hizmetkârı vardı. Ön kapıda bir kapıcı bulunuyordu ve evin içinde her küçük görev için bir hizmetli vardı. Bu görevlilerin neredeyse tamamı köle idi.

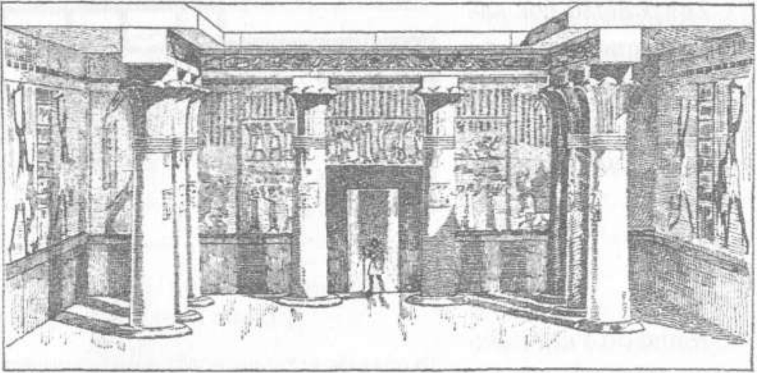

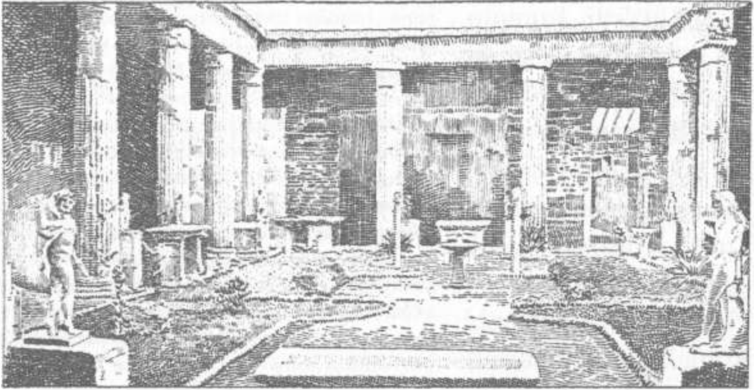
ŞEKİL 68. Sütunlu Avlusu Olan Bir Romalı Evinin Planı

En erken dönem Roma evlerinde, içinde yağmur suyu için bir havuzun (B) bulunduğu tek bir oda, atrium (A) vardı. Ardından küçük bir çardak veya ardiye arka kısma evin sahibi için bir oda olarak (C) yapılmıştı. Daha sonraları atrium'un her bir tarafına yatak odaları eklenmişti. Son olarak, Yunan yaşantısının etkisi altında, bahçe avlusu (D ve Şekil 69) etrafı sütunlu sundurmalarla çevrili olarak ve ortasında bir çeşme (E) bulunacak şekilde arka kısımda inşa edilmişti. Ardından bu avluya açılan bir yemek odası, bir oturma odası ve yatak odaları eklenmişti. Penceresi olmayan bu odalar kapıları aracılığıyla avludan ışık alıyorlardı. Şehir evlerinde bir dükkân için bölme yapmak ve hatta evin önü veya kenarları boyunca bir dükkânlar sırası oluşturmak, tıpkı Helenistik evlerde olduğu gibi, oldukça kolaydı (şek. 57). Pompei'nin evleri neredeyse tümüyle bu şekilde inşa edilmişti.

Roma'da Yunan Sanat ve Edebiyatının Etkisi. Kültürlü Romalılar güzel Yunan sanat eserlerini takdir ediyorlardı. Bazı sanatçılar bunları taklit etmeye ve kopyalamaya çalışıyorlardı. Yunan tiyatrosu da çok popüler hale gelmişti ve Plautus ve Terentius gibi Romalı oyun yazarları Romalı izleyicilerin beğenilerine uygun gelecek şekilde Yunan komedilerini uyarlıyorlardı. Helenistik binalar Roma'da ortaya çıkmaya başlamıştı ve bunu Yunan tiyatro binalarının dikilmesi izleyecekti. Bu tiyatro binaları Romalılar tarafından brandalı, bir sahne perdeli ve orkestra dairesi içinde koltuklu şekilde yapılıyordu.

Romalılar çocuklarının eğitimi konusunda pek az şey yapmaya alışkınlardı. İlkin hiç okul yoktu fakat yavaş yavaş ebeveynler çocuklarını özgür kalmış Yunan kölelerin Roma'da açmaya başladıkları okullara göndermeye başlamışlardı. Orada burada eğitimli bir Yunan köleye sahip bir ev bulunuyordu. Çocukların özel öğretmeni olan Andronikos adlı bir Yunan köle Homeros'un Latince çevirisi diye adlandırabileceğimiz yeni "okuma kitabı"ndan öğrencilerine ders anlatıyordu.

ŞEKİL 69 Bir Pompei Evinin (Aşağıda) Sütunlu Avlusu Bir Mısır'a Özgü Piramit Tapınağı'nın Avlusundaki Sıra Sütunlar ile Karşılaştırılmıştır

Biz sırtımızı atrium'a dönmüş olarak (aşağıdaki) Pompei evinde ayakta durduğumuzu hayal edelim. Hemen önümüzde Şekil 68'deki C odası bulunmaktadır. Ortadaki mermer çeşme lavabosu, mermer masa ve heykeller (şek. 68, D), tıpkı çizimde gördüğümüz şekilde, bin dokuz yüz yıl önce volkan külleriyle kaplandığı şekilde, kendi yerindeki kazılarda bulunmuştur. Aile yaşantısının merkezi burasıdır ve çocuklar buradaki avlu etrafında oynamaktadır.

Latin Edebiyatının Yükselişi. Tarihin şairleri ve yazarları İtalya'da Yunan edebiyatı etkisi altında ortaya çıkmıştı. Eğitimli Romalılar kendi atalarının büyük davranışlarını Homeros'un uzun epik şiirlerinden model alınmış şekilde okuyabiliyorlardı. Böyle bir edebiyat içinde kademeli olarak erken dönem Roma'nın pitoresk efsanelerini –Romulus ve Remus'un öyküsü ve benzer anlatılar– kaydediliyordu (şek. 63). Latin oyun yazarları, Yunan komedilerini

taklit ederek, Romalıların neşeyle dinleyeceği ve Roma topluluğunun eğleneceği çok akıllıca komediler üretiyorlardı.

Latin edebiyatı geliştikçe, Latince eserler içeren papirüs ruloları Roma'da gitgide yaygınlaşıyordu. Makedonya'nın Romalı fatihlerinden biri Makedonya kralının kitaplarını geri getirmiş ve Roma'da ilk özel kütüphaneyi kurmuştu. Zengin eğitimli Romalılar artık evlerine kütüphane odaları yapıyorlardı ve Latince'nin yanı sıra sıkça Yunanca konuşuyorlardı.

3. ŞEHİRDE VE ÜLKEDE ZENGİNLİĞİN ETKİLERİ

Yeni Lüks Tüketimin Kötücül Etkileri. Yunan kültürünün yeni yaşantısı ve lüks tüketim eski yaşam tarzlarını beğenenlerde şok etkisi yapmıştı. Yunan edebiyatı ve sanatının coşkulu bir hayranı olan daha genç yaştaki Scipio bile bir Yunan dans okulunda Romalı erkek çocukları bulmuş olduğunda acı veren şaşkınlığını vurgulamıştı. Gösterişli mücevherat takmak ve çocuk arabası kullanmak gibi pahalı alışkanlıkları denetim altına almak için yasalar çıkarılmıştı; fakat bunlar çok az işe yaramıştı. Romalı aile yaşantısının eski basitliği ortadan kayboluyordu. Eski moda Romalı karakterinin en büyük günleri geçmişti ve Romalıların gücü eski Romalı erdeminin dizginleyici etkisi olmaksızın gelişmeye devam ediyordu.

Kartaca ile yapılan savaşlar sırasında, köleler veya hükümlü suçlular arasında teke tek düello yapma antik dönem Etrüsk geleneği benimsenmişti. Bu türden düellolar bazı büyük adamların cenaze törenine ilave önem verecek şekilde köle suçluların dövüşmeye zorlanması şeklinde yapılıyordu. Bu savaşçılara, Latince "kılıç" anlamına gelen *gladius* sözcüğünden türetilerek gladyatör adı verilmiştir. Çeşitli halk şenliklerinden sorumlu olan yetkililer, bir cenaze töreni beklemeksizin, bu tür kavgaların uzun bir programını düzenleyerek insanları hoşnut ediyor, onların oylarını alıyor ve böylece daha yüksek makamlara seçilmeyi sağlıyorlardı. Bu barbarca ve kanlı eğlenceler amfitiyatro adı verilen büyük taş yapılar içinde yapılıyordu. Onlara bu isim verilmişti çünkü

iki (amfi) tiyatronun yüz yüze yerleştirilmesiyle oluşturulmuştu. Kısa bir süre sonra çarpışmalar gladyatörler ve vahşi hayvanlar arasında yapılmaya başlanmıştı. Romalılar ayrıca etrafında seyirciler için çok sayıda oturak bulunan kocaman bulvarları savaş arabası yarışları için inşa etmeye başlamışlardı. Böyle bir binaya sirk adı veriliyordu.

Yönetimde Yozlaşma. Romalı politikacılar artık nihayetinde bir vilayetin valiliğini elde etme umuduyla makam sahibi olma arayışına girmişlerdi. Orada ömürleri boyunca yetecek bir zenginlik elde edebilirlerdi. Bundan dolayı politikacılar seçilmek istedikleri zaman ilkin doğal olarak daha yoksul insanlara bedelsiz tahıl ve ekmek dağıtma alışkanlığının avantajını kullanıyorlardı; ve ardından, seçmenleri nezdinde kendilerini daha popüler kılmak için, gladyatör tarzı oyunlar ve başka gösteri programları düzenliyorlardı. Bu türden rüşvetler yaygın hale gelmişti ve onları önlemek için geçirilen yasaların çok az etkisi olmuştu. Eğer politikacı nihayetinde zengin bir vilayetin valiliğini kazanırsa tüm masraflarından çok daha fazlasını elde edecekti. Emekli olmuş bir vilayet valisi Roma'ya geri döndüğü zaman artık eski günlerindeki basit Romalı değildi. O bir prens gibi yaşamasına yetecek kadar zengindi ve etrafı her türden lüks ile çevrelenmişti.

Büyük Mülklerin Gelişimi; Küçük Çiftliklerin Gerilemesi. Yeni zenginlik için arzu duyma musibeti Roma dışında da daha az aşikâr değildi. Bir Romalı senatör veya soylunun herhangi bir ticari faaliyet ile meşgul olması uygun görülmezdi. Zenginliğin en saygıdeğer formu toprak idi. Bunun sonucu olarak, başarılı Romalı soylu veya zengin vatandaşlar birbiri peşi sıra çiftlik satın alıyordu. Bunlar büyük bir mülk veya ekim alanı oluşturmaktaydı. Eski Roma günlerinin küçük çiftlik grupları tek tük görülmekteydi. Küçük çiftlikler yok olmaya yüz tutmuştu.

Köle İsyanları ve Düzensizlikler. Zengin bir toprak sahibinin bu büyük mülklerde özgür, kiralanmış işçiler ile çalışması olanaksızdı. Ancak bir şekilde çiftçilik emeğinin sağlanması gerekiyordu.

Hannibal ile yapılan savaşın sona ermesinden ileriye doğru Romalı fatihler İtalya'ya çok sayıda savaş esiri getirmişti. İtalya'nın arsaları artık onlarla doluydu. Büyük ekim alanlarında çalışan kölelerin yaşantıları vahşi hayvanların hayatlarından yalnızca biraz daha iyiydi. Savaşlardan elde edilen esir tedarikleri başarısız olduğu zaman, köle korsanları Ege ve Akdeniz'de topluca insan kaçırarak yıllar boyunca onları köleleştirme girişiminde bulundular.

Böylelikle İtalya ve Sicilya epeyce köle ile doldu taştı. Onlara yapılan acımasız muamele öylesine dayanılmazdı ki, İtalya'da çeşitli yerlerde onlar en sonunda kendi efendilerine başkaldırdılar. Orta ve güney Sicilya'da sayıları yaklaşık altı bini bulan başkaldıran köleler birleşmişti ve kendi efendilerini köleleştirmişti. Onlar kasabaları ele geçirdi ve bir krallık kurdular. Ordunun başında bir Romalı konsül olması gerekiyordu ve onları hizaya getirmek için yapılan savaşlar birkaç yıl sürdü.

İtalya'da Çiftlik Yaşantısının Savaş Aracılığıyla Tahribatı. Kölelerin emek gücü ve büyük savaşlar bu sırada İtalya'nın küçük çiftliklerinin daha fazla tahrip olması anlamına geliyordu. Daha önceki hiçbir çağda savaşın korkunç ve perişan edici sonuçları askeri zaferin berbat bedelini böylesine trajik bir şekilde göstermemişti. Babalar ve yaşı daha büyük olan erkek çocuklar yıllar boyunca lejyondaki karakollarda bulunarak evlerinden uzakta kalıyorlardı. Roma'ya dünyanın efendisi konumunu kazandıran onların savaştığı muharebeler idi. Ev yaşantısı ve sağlıklı yaşam düzenleri sarsılmış ve parçalanmıştı. Daha küçük çocuklarıyla tek başına bırakılan anneler ailenin parçalanışını ve küçük çiftliklerinin yok oluşunu görmüşlerdi.

İtalya'da Tarımın Gerilemesi. Çok sık olarak, geriye dönen askerler doğmuş oldukları yere yaklaştıkça çocukluklarını geçirmiş oldukları evi artık bulamıyorlardı. Onun ailesi gitmişti ve küçük çiftlik borçları karşılığında satılmıştı. Şehrin bazı zengin vatandaşları tarafından bu çiftlikler satın alınarak onların kendi ekin alanlarına dâhil edilmişti. Bu askere büyük şehre gidip yönetimden ekmek istemekten başka yapacak hiçbir şey bırakmamışlardı.

Bu durum şehirlerde hâlihazırda var olan yoksul kitlenin daha fazla artmasına neden oluyordu.

Ya da eğer evini ve küçük çiftliğini zarar görmemiş halde bulursa kısa süre içinde farkına varacağı şey etrafındaki büyük ekin alanlarını işleyen köle topluluğunun tahılı kendisinden çok daha ucuza yetiştirebileceği idi. Hasatını sattığı zaman, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamasına yeterli geliri elde edemeyecekti. En sonunda küçük çiftliğini satmak zorunda kalarak kendisi de Roma'ya gidecekti. Orada karşılaşacağı şey yiyecek için devlete bağlı olan evsiz, sefil on binlerce kişiden biri olmasıdır. Bu bir zamanlar güçlü kuvvetli olan çiftçi-vatandaş artık muhtaç duruma düşmüştü. Roma'nın vatandaşlarının büyük kısmını bu durumdaki insanlar oluşturuyordu.

Helenistik Uygarlığın Gerilemesi. Yunanistan başta olmak üzere İtalya'nın dışındaki imparatorluğun en medeni kısımlarında da durum bundan daha iyi değildi. Yunan çiftçileri, büyük ekim alanları sistemi altında büyük toprak sahipleri tarafından yutulmuşlardı. Bundan başka, Yunanlar Romalı vergi toplayıcılarının ve valilerin soygunları ve haraçları nedeniyle ızdırap yaşıyorlardı; Ege'deki korsanların yağmalamaları ve adam kaçırmalarından yılmışlardı; ve ticari kayıplar yaşıyorlardı (s. 284). Bunlar Yunan dünyasında ticaretin, tarımın ve zenginliğin tahribatı için yeterli nedenlerdi. Aynı zamanda, Helenistik dünya içinde görmüş olduğumuz daha yüksek derecede uygarlaşmanın harikulade gelişimi de gerileme işaretleri gösteriyordu.

Akdeniz Dünyasının Romalı Yönetiminin Başarısızlığı. Roma Senatosu'nun fethetmiş olduğu yerleri imparatorluk için başarılı bir organizasyon oluşturmadaki başarısızlığı tüm Akdeniz uygarlığı dünyasını tehlikeli bir şekilde yıkımın eşiğine getirmişti. Alpler'in sınırlarının ötesindeki Avrupalı arka planda üç bin yıldan fazla bir süreç içinde Akdeniz dünyasındaki Doğulular, Yunanlar ve Romalılar tarafından yavaş yavaş inşa edilmiş olan uygarlığın tümüyle boğulması ve eskiden olduğu gibi tehdit unsuru olan kuzeyli barbarlar arasında geniş çaplı hareketlerin kıpırdanmaları

görülüyordu. Artık Roma devletine yok olacak gözüyle bakılıyordu ve onun yüzyıllar boyunca geliştirmiş olduğu uygarlığın ortadan kalkacağı düşünülüyordu. Roma bir şehir-devlet idi. Yunanlar arasında devletin bu formu artık ömrünü doldurmuştu ve daha büyük bir dünyayı, yani bir imparatorluğu başarılı bir şekilde düzenleme ve denetleme konusunda yetersizliğini defalarca kanıtlamıştı. Roma Cumhuriyeti kendisini, Akdeniz'i çevreleyen halkların ve ulusların başarılı bir şekilde yönetilmesi için gerekli olan çok sayıda makamın hepsi ile birlikte, büyük bir emperyal devlete dönüştürebilecek miydi?

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Romalılar fetihlerini Doğu Akdeniz'e kadar uzatmalarının gerekli olduğunu neden düşünmüşlerdi? Fethedildikten sonra yaklaşık elli yıl sonrasına kadar Makedonya ve Anadolu neden vilayetler şeklinde organize edilmemişti?

2. Vilayet valilerini denetlemede Roma Senatosu'nun sahip olduğu başarı neydi? Tahsildarlar kimlerdi? Roma yaşam koşullarını yabancı savaşlarından önce ve üstün gelinmesinden sonrası açısından karşılaştırın. Yunan uygarlığının hangi ögeleri artık Roma kültürünü etkilemeye başlamıştı?

3. Roma karakteri üzerinde yeni lüks yaşantının ve kültürün etkisi neydi? Romalıların politik yozlaşmasını tartışın. İtalya'da çiftçilik yapmak neden artık kârlı değildi?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *komediler, amfitiyatro, politikacı, köle korsanları, Helenistik uygarlık, Roma Cumhuriyeti.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Roma Cumhuriyeti'nin yaklaşık MÖ 200'den MÖ 150'ye kadar, Doğu Akdeniz'deki fethedilmiş bölgelere yönelik olarak tutumunu açıklayın.

2. Vilayetlerin yönetiminde Roma Cumhuriyeti tarafından yapılan hatalar modern ulusların herhangi biri tarafından tekrarlanmış mıdır?

3. Romalı oy-alıcıların taktiklerinden bazılarını tasvir edin.

TARTIŞMA KONULARI

1. Romalılar tarafından Korint'in yakılması Yunanistan'da barışın sürdürülebilmesi için gerekli idi.

2. Cato, Roma karakteri üzerindeki etkileri nedeniyle Yunan uygarlığından hoşlanmamasının gerekçelerini ortaya koymuştur.

3. MÖ ikinci yüzyılda savaş-sonrası İtalya'sındaki koşullar herhangi bir zamanda herhangi bir ülkedeki savaş-sonrası koşullar ile özdeşti.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book*; 1) *The subjection of the Greeks*, ss. 394-395; 2) *Cato the Censor*, ss. 411-415; 3) *Agriculture*, ss. 404-408.

2. Tamamlayıcı. SHOWERMAN, *Rome and the Romans*: 1) *The Roman house*, ss. 76-88; 2) *Roman games and pastimes*, ss. 141, 299-382; 3) *Roman women*, ss. 112-123.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *III. Antiokhos (Büyük), Korint, vilayet, bankalar ve bankacılık, mimarlık, Roma, sirk, Spartaküs.*

BÖLÜM XV • BİR DEVRİM YÜZYILI VE ROMA CUMHURİYETİ'NİN SONU

TOPRAK DURUMU VE SENATO İLE HALK ARASINDAKİ MÜCADELENİN BAŞLANGICI • TEK-ADAM GÜCÜNÜN YÜKSELİŞİ: MARIUS VE SULLA • CUMHURİYETİN DEVRİLMESİ: POMPEY VE SEZAR • OCTAVIUS'UN ZAFERİ VE İÇ SAVAŞIN SONU

Biz Kartaca ve Korint'in yıkılmasından (MÖ 146) sonra Helenistik dünya uygarlığının gerilemeye başladığı noktadayız. Biz şimdi Roma halkının aynı anda üç zorlu ve tehlikeli problemle mücadele ettiğini görürüz: birincisi, zenginler ve yoksullar arasında arttığını görmüş olduğumuz ölümcül düşmanlık; ikincisi, Akdeniz dünyasının başarılı Roma yönetiminin organizasyonu; ve üçüncüsü, kuzeyin barbar göçebelerinin istilası. Bir devrim ve katliam yüzyılı sürecinde, bu problemlerin bir cumhuriyet tarafından çözülemeyecek olduğuna dair bir duygunun kademeli olarak geliştiğini göreceğiz—şöyle ki, onlar ancak tek bir hükümdarın gücü altında Akdeniz dünyasının birleşmesiyle çözüme kavuşturulabilirdi. Zenginler ve yoksullar arasındaki çatışmada ve İtalya'nın dışındaki mülkiyetlerde düzenin sürdürülmesi girişiminde, yaklaşık MÖ 30 yılına kadar, özellikle askeri güç kullanarak her biri istikrarlı bir şekilde devletin denetimini ele geçiren çeşitli liderler ortaya çıktı. Bu dönemde sahneye Roma'nın ilk imparatoru olan Augustus çıkmıştır.

---

1. TOPRAK DURUMU VE SENATO İLE HALK ARASINDAKİ MÜCADELENİN BAŞLANGICI

Senato'nun Karşı Karşıya Kaldığı Tehlikeli Durum. Şimdi Roma Senatosu'ndan çözüm bulunması talep edilen zorlu problemleri ele almalıyız. İtalya'da her şeyden önce küçük çiftçilerin artan yoksulluğu ve nihayetinde çok sayıda çiftliğin ortadan kaybolarak zengin toprak sahiplerinin engin arazilerinin parçasına dönüşmesi durumu vardı. Bu, yoksul çiftçilerin şehirlere birikerek yoksulların ve işsizlerin artması anlamına gelmişti. Ardından hiçbir zaman oy vermemiş veya makam elde etme şansına sahip olmamış İtalyan müttefiklerin memnuniyetsizliği vardı (s. 322). İtalya dışındaki problemler daha az ciddi değildi. İlk olarak

vilayetlerdeki yönetimin tam bir reformuna gereksinim vardı ve büyük Roma devletinin dürüst ve başarılı bir yönetim sisteminin oluşturulması gerekiyordu. Ve, ikinci olarak, sınır boylarında yerleşimler vardı ve istilacı barbarların püskürtülmesi gerekiyordu. Onlar erken dönem Yunan kabilelerin Ege uygarlığını ezmiş olmasına benzer olarak Akdeniz dünyası ve onun uygarlığını mahfetme tehdidinde bulunuyorlardı.

Gracchi'nin Reformları (MÖ 133-121). İtalya'daki çiftçilik sınıfının apaçık gereksinimleri Senato'nun bencil aristokratları üzerinde hiçbir etki uyandırmamıştı. Ancak Senato'ya karşı halkın liderliğini üstlenecek ve çiftliklerin restore edilmesiyle İtalya'yı yıkımdan kurtaracak kişi Tiberius Gracchus adındaki bir soylu idi. O, Zama kahramanı olan Scipio'nun torunuydu. Yüksek rütbeli subay olduktan sonra büyük duygularla halka hitap ediyordu ve onlara ızdırap çekmelerine neden olan yanlışlıkları anlatıyordu: "İtalya etrafında sinsi sinsi dolaşan çakallar sizi yuvanızdan etmek için pusuda bekliyorlar. Yalnızca soluduğunuz hava ve parlayan gün ışığının lütfunun keyfini sürebilmek amacıyla İtalya için savaşıyor ve ölüyorsunuz. Bunlar sizin mirasınızdır. Siz evsiz, yurtsuz olarak eşleriniz ve çocuklarınızla oradan oraya sürükleniyorsunuz. . . . Başkalarına zenginlik ve konfor sağlamak için savaşıyor ve ölüyorsunuz. Dünyanın efendileri için bedel ödüyorsunuz; ancak karşılığında alabileceğiniz hiçbir toprak parçası yoktur."

Tiberius Gracchus Meclis'in önüne kamu topraklarının yeniden dağıtılması ve çiftçi sınıfının korunması ve desteklenmesi için bir yasa getirdi. O devlet adamına yakışır ve ılımlı bir yasaydı. Nihayetinde Gracchus yasasını geçirmede başarılı oldu; fakat yasanın *uygulanmasını* sağlamak için yeniden seçilme çabası içindeyken Senato binasına hücum etmiş olan senatörlerin saldırısıyla öldürüldü. Bu, devrim ve iç savaş yüzyılının (MÖ 133-30) ilk suikasti idi ve bu dönem Roma Cumhuriyeti'nin yıkılmasıyla sona erecekti.

Tiberius Gracchus'un katledilmesinden on yıl sonra onun kardeşi Gaius aynı makama seçilmişti (MÖ 123). O, topraksız çiftçilere daha iyi paylar dağıtan bazı reformlar gerçekleştirmekle

kalmamış, ayrıca devletin yaşadığı sıkıntıların pek çoğunun nedeni olduğuna inandığı Senato'nun gücünü azaltmıştı. Aynı zamanda, İtalya'daki müttefiklere uzun zamandır arzu ettikleri tam vatandaşlığı vermeyi önermişti. Bu teklif Senato'yu olduğu kadar halkı da öfkelendirmişti. Onun çabaları nihayetinde kendi ağabeyi gibi bir isyanda öldürülmesiyle sonuçlandı (MÖ 121).

2. TEK-ADAM GÜCÜNÜN YÜKSELİŞİ: MARIUS VE SULLA

Halkın Ordudan Kendileri İçin Yardım İstemesi. Gracchus kardeşlerin çalışmaları halkı bir lider arayışına itmişti. Bu, tek-adam gücünün başlangıcıydı. Ancak bu kez yönlerini çevirdikleri lider Gracchus kardeşler gibi kentin yetkilileri değil, bir *askeri komutan* idi. Senato'nun ülke dışındaki yanlış yönetimleri gitgide artan şekilde ciddi hal almıştı. Roma ile Kuzey Afrika'da Numidya büyük krallığının hükümdarı Jugurtha arasındaki bir savaşta, Afrikalı kral Roma konsüllerinden birine rüşvet vererek ilkin başarılı olmuş ve Roma ordusunu ezici bir yenilgiye uğratmıştı. Bu olaylar Roma'yı büyük ölçüde öfkelendirmişti ve bu dönemde Senato'nun komutanının Jugurtha'yı yenilgiye uğratmış olan yetenekli ve dürüst bir konsül olmasına karşın, Meclis Kuzey Afrika'daki orduyu komuta etmesi için yeni seçilmiş bir konsül olan Marius'u atamıştı. Senato kumandanı kura ile seçme hakkına sahip olarak, bu eylemi halkın, Meclis aracılığıyla, meseleyi Senato'nun elinden almış ve büyük yabancı girişimlerden halkın kendisinin sorumlu olacağı bir hak elde etmişti. Daha önemli olan şey, *bu eylemle halkın ordunun denetimini ele geçirmesiydi.*

Halkın Kumandanı Olan Marius'un Hizmetleri. Halkın seçmiş olduğu kumandan Marius'un kendisi de halkın içinden biriydi. Bir zamanlar saban ile çiftçilik yapıyordu ve şimdi yetenekli bir askerdi. O Kuzey Afrika'da hızlıca zafer kazanmıştı ve Roma'ya muzaffer olarak geri dönmüştü. Bu sırada, iki güçlü Cermen barbar kabilesi olan Cimbrian'lar ve Teuton'lar, bazı Galyalılar ile birlikte, güneye yönelmişler ve Roma mülkiyetinin kuzey

sınırlarını geçmişlerdi. Birbiri peşi sıra onlara karşı koyan altı Romalı ordusunun hepsini bozguna uğratmışlardı. Roma'da büyük bir endişe vardı. Halk bir kez daha Marius'u konsül olarak seçmiş ve korkunç kuzeyli barbarlara karşı onu göndermişti. Kuzeydeki iki savaşta halkın kahramanı onları yenilgiye uğratmakla kalmamış, Cermen topluluğunu neredeyse yok etmişti (MÖ 101). Halktan bir asker Roma'yı kurtarmıştı.

Marius yalnızca iyi bir asker değil, aynı zamanda büyük bir idareciydi. Lejyonlar için yeterli adam sağlamak amacıyla orduya hizmet konusunda vatandaşları askere alma şeklindeki eski geleneği yürürlükten kaldırdı ve yoksullar arasından gönüllüler aldı. Bu insanlar profesyonel askerlere dönüşmüştü ve Roma'nın kendisini savunmak için yalnızca kendi *vatandaşlarına* güvenebildiği eski günler geride kalmıştı.

Roma ve Onun İtalyan Müttefikleri Arasındaki Mücadele (MÖ 90-88). Senato ve halk arasındaki mücadele devam ederken, İtalyan müttefikler arasında artan memnuniyetsizlik vardı. Onlar Roma'nın kendisinin sahip olduğu gibi fetih yapan ordular için çok sayıda askeri birlik donatmışlardı ve fethedilen bölgenin denetiminde veya Romalıların kendilerinden almış olduğunu gördükleri muazzam zenginlik içinde küçük bir pay sahibi olamamıştı.

Neyse ki bunun adaletsiz olduğunun farkına varan devlet adamına yakışır nitelikte bazı Romalı liderler vardı ve onlar İtalyan müttefiklere vatandaşlık hakkı verilmesini teşvik etmişti. Onlar arasında yüksek askeri kurula (MÖ 91) seçilmiş olan Drusus adlı zengin ve popüler bir soylu vardı ve o müttefikler için bu ayrıcalığı sağlamaya çalışmıştı. Ancak onun çabaları sonucunda karşısına çıkan muhalefet öylesine sert olmuştu ki, hem Senato'dan hem de halktan insanlar onu katletmişti. Bunun sonucu olarak, orta ve güney İtalya'nın önde gelen İtalyan toplulukları en sonunda bu muameleye karşı başkaldırmışlar ve İtalika adını verdikleri bir başkenti olan yeni bir devlet kurmuşlardı (MÖ 90).

Romalılar bunu takip eden savaşı (MÖ 90-88) kazanamayarak nihayetinde arzu ettikleri vatandaşlığı vermişlerdi. İtalyan topluluklar daha sonradan Roma devletiyle yeniden birleşmişti. Ancak uzak topluluklarda yaşayan vatandaşlar, bunu yapmak için Roma'ya yolculuk yapmadıkları müddetçe, oy veremezlerdi ve yönetimde yer alamazlardı.

Sulla'nın Halk'ın Yasalarına Bir Orduyla Karşı Koyması. İtalyan müttefiklere karşı öncülük eden bir ordunun başında Marius'un eski bir subayı olan Sulla adında çok başarılı bir asker vardı. Senato Anadolu'daki bir savaşta komuta etmesi için şimdi onu seçmişti fakat halkın liderleri Senato'nun atamasını kabul etmeyecekler ve bu göreve Marius'u seçen bir yasa geçireceklerdi. Ancak Marius o dönemde bir orduya sahip değildi; bu nedenle Sulla Roma'daki kendi birlikleriyle ilerledi. İlk kez olarak bir Romalı *kuvvet kullanarak* şehrin sahipliğini ele geçirmişti. *Senato* artık kendi iradesini, Meclis'in daha önceden yapmış olduğu gibi, ordunun bir yardımcısı şeklinde gerçekleştiriyordu. Sulla herhangi bir şekilde oylama yapmadan önce Senato'nun rızasını almak için Meclis'e yeni bir yasa dayatıyordu. Sulla, böylelikle Senato'nun muhalefetini halkın gücüyle yok ederek Anadolu'daki savaşa katıldı.

Marius'un İntikamı ve Ölümü. Senato boyun eğdirilmişti fakat Sulla ve askerlerinin ayrılmasıyla birlikte halk buna razı olmayı reddetmişti. Askeri birlikleriyle Roma'ya giren Marius Senato kısmındaki önde gelen adamları korkunç bir şekilde katletmeye başlamıştı. İlkin Tiberius Gracchus'un öldürülmesinde şiddeti kullanmış olan Senato bunun bedelini ödemişti. Marius yedinci kez konsül seçilmişti fakat seçilmesinden birkaç gün sonra ölmüştü (MÖ 86). Bu sırada halkın liderleri Sulla'nın geri dönüşüne kadar Roma'da hüküm sürmüştü.

Sulla'nın Senato'ya En Yüksek Gücü Vermesi (MÖ 82-79). Sulla, Anadolu'da muzaffer olduğu bir seferi bitirerek, geri dönmüştü. Sulla'nın Romalı ordusunun geri dönmesiyle, halkın Romalı orduları birbiri peşi sıra yenilgiye uğratıldı ve Sulla Roma'ya

devletin hâkimi olarak geri döndü. Askerlerinin yardımıyla kendisini diktatör olarak atadı. İlk eylemi halkın partisinin liderlerini katletmek ve onların mallarına el koymaktı. Ardından Meclis'i bir dizi yeni yasa geçirmeye zorladı ve Senato'ya devletin en yüksek liderliğini verdi. Sulla'ya karşı büyük bir güven oluşmasına karşın, devletin daimi denetimini elde etme yönünde girişimde bulunmadı fakat emekliliğinde kendisini meşru bir şekilde korumaya aldı.

3. CUMHURİYETİN DEVRİLMESİ: POMPEY VE SEZAR

Halkın Pompey'i Liderleri Olarak Seçmesi (MÖ 70). Sulla'nın ölümünden sonra insanlar kendilerini mahrum bırakan yasaların feshedilmesi için kışkırtmalara başladılar. Halkın partisinin yönetimi denetim altına almasını istiyorlardı. Onlar Sulla'nın eski bir subayı olan Pompey'i liderleri olarak seçmişlerdi. Pompey konsül seçilmişti (MÖ 70) ve Sulla'nın feshettiği nefret edilen yasaları düzenlemişti.

Pompey'in Başarıları (MÖ 67-62). Pompey, Roma ticaret gemilerine saldıran ve hatta Tiber Nehri'ne kadar gelip soygun ve kundaklama yapmaya cüret eden korsanları yok ederek büyük bir üne sahip olmuştu. Ayrıca Selevkos krallığının (s. 283) kalıntılarını ezmiş olduğu Anadolu ve Suriye'de önemli zaferler elde etmişti ve Suriye'yi bir Roma vilayeti yapmıştı. Kudüs'e girdi ve yeni Yahudi krallığını Roma denetimi altına aldı. Geri dönmeden önce, kendi liderliği altındaki lejyonlar Fırat Nehri boyunca ilerlemişler ve Hazar Denizi'ne yukarıdan bakmışlardı. İskender'in Doğu boyunca elde ettiği zaferlerden beri Şark'ta böylesine fetihler olmamıştı.

Sezar'ın Yükselişi; Konsül Olarak Seçilmesi (MÖ 59). Bu sırada Roma'da yeni bir kahraman ortaya çıkmıştı. MÖ 100 yılında doğmuş olan Jül Sezar Marius'un bir yeğeniydi. Marius'un hedefini kendine amaç olarak edinmiş ve hızlıca halkın liderleri arasında seçkin bir yer elde etmişti.

Pompey İtalya'ya geri döndüğü zaman Şark'ın büyük fatihi olarak alkışlanmıştı. Onun Anadolu'daki eylemlerinin Senato tarafından onaylanması ve askeri birliklerine toprak ikta edilmesi gerekiyordu. Senato iki yıl boyunca Pompey'in bu taleplerini reddetmişti. Ardından Sezar, Pompey'in yardımını elde etmek için, Pompey'e destek vermede öne doğru adım attı ve ikisi Crassus adlı çok zengin bir soylunun desteğini aldılar. Bu üç güçlü adamın işbirliği ("üçler erki" diye anılır) onlara durumu denetim altına alma olanağı verdi. Sonuç olarak Sezar MÖ 59'da konsül seçildi.

Sezar'ın Galya'daki Başarıları (MÖ 58-50). Konsüllük Sezar'ın planları içinde yalnızca bir adımdı. Sezar, halkın faydasına yeni toprak yasalarını korkusuzca sonuçlandırarak, ardından kendi gelecek kariyerini oluşturdu. Bir ordu elde etmek için önemli bir askeri komutaya sahip olması gerektiğini biliyordu. Şimdi bir kısmı Fransa olan Batıda büyük bir fırsat görmüştü fakat o dönemde burası Galyalılar tarafından işgal edilmişti (harita IV, s. 331). Alpler'in her iki tarafında beş yıl boyunca Galya valisi olarak atanmasını sağlamada herhangi biz zorluk yoktu.

Sezar yeni vilayetinin sorumluluğunu MÖ 58 yılının başlarında almıştı ve bir çırpıda kendisini çok yetenekli bir askeri kumandan olarak göstermişti. Sekiz yıl içinde Galyalıları hizaya getirdi ve onların okyanus kenarındaki bölgesini ve doğuda Ren Nehri'ne kadar olan bölgenin sahipliğini ele geçirdi. Hatta Manş Denizi'ni geçti ve Thames Nehri kadar uzak Britanya bölgelerini istila etti. O, genel olarak şimdiki Fransa ve Belçika bölgesini kapsayan geniş bir alanı Roma devletine kattı. Onun fetihlerinin Fransa'ya Latin dilini getirdiğini, bu nedenle Fransızca konuşma dilinin içine katıldığını unutmamalıyız.

Bir Devlet Adamı Olarak Sezar. Sezar kendisini Roma'da başarılı bir politikacı olarak göstermişti. Galya'da parlak bir asker olarak kabiliyetini kanıtlamıştı. Şimdi artık aynı zamanda büyük bir devlet adamı olduğunu kanıtlayacaktı. Sezar Roma'nın ardında bir ordu olan kabiliyetli bir kumandana ihtiyacı olduğuna inanmıştı. Bu onu yönetimin daimi efendisi yapacaktı. Bundan

dolayı sürekli olarak bu amacın takipçisi oldu. Onun en akıllıca hamlelerinden biri tehlikeli ilerleyişler ve kritik savaşların ortasında bile yazmak için zaman bularak Galya'daki seferlerinin bir tarihini yayınlamasıydı. Her ne kadar bu Latin nesrinin en büyük çalışmalarından biri olsa da, kitapçık gerçekte Galya'daki valisine borçlu olduğu engin fetihlerin öyküsünü Romalılara anlatma niyetindeydi. Amacında başarısız olmuş değildi. O şimdi yeni başlayanlar için Latin dilinde yazılmış en çok bilinen okuma kitabıdır.

Pompey'in Senato'yu Desteklemesi. Senatörler Sezar'ın Roma'ya geri dönmesinden ve konsül olarak seçilme olasılığından ürkmüşlerdi çünkü onlar Senato'yu devlet denetiminde tutacak Sulla gibi bir başka lideri istiyorlardı. Bundan dolayı senatörlerin bazıları, uzun zamandır halkın partisinin başında olması gerçeğine karşın Pompey'e teklifte bulunmuşlardı. O devlet adamı değildi ve basitçe bir general olarak makam arayışındaydı. Sonuç Senato'nun amacını savunma görevini üstlenmekti. İki taraf, Senato ve halk, arasında meşru bir politik mücadele olması gerekiyordu, böylece bir kez daha iki general, Sezar ve Pompey, arasında bir nesil önce Marius ve Sulla arasında olana benzer askeri bir mücadele olacaktı.

Sezar'ın Pompey'i İtalya'nın Dışına Çıkarmayı Başarması; Konsül Olarak Seçilmesi (MÖ 49). Sezar Senato ile anlaşma yapma çabası içinde olmuştu fakat yanıt olarak askeri komutadan vazgeçmesi daveti alarak gelecekteki eylemlerini yapmakta tereddüt etmedi. Şimdi bir Roma ordusunu oluşturan profesyonel askerler yönetimin vatandaşları olarak bir miktar sorumluluk hissetmişti fakat genellikle büyük ölçüde kendi komuta eden generaline bağlıydı. Sezar'ın Galya'daki seferlerinin kıdemli askerleri sadık bir şekilde kendilerini ona adamışlardı. Senato'nun mesajı bir saat içinde ellerinde olmadan önce, Sezar ve askeri birlikleri Roma'ya doğru kendi vilayetinin sınırını oluşturan küçük bir akarsu olan Rubicon'u geçmişti (MÖ 49). Sezar bu sınırın ötesinde hukuki olarak kuvvetlerini yönlendirme hakkına sahip değildi. Onu geçmek için bir adım atması öylesine hafızalara

kazınmıştır ki herhangi büyük bir karar almaktan bahsedilirken *Rubikon'u geçmek* ifadesi halen kullanılır.

Sezar'ın darbelerinin çabukluğu her zaman başarısının en büyük nedenlerinden biri olmuştur. Senato, Sezar tarafından böylesine süratli bir yanıta tümüyle hazırlıksız yakalanarak, kendi komutasındaki kuvvetlerin Sezar'a karşı Roma'yı elinde tutamayacağı bilgisini veren Pompey'e dönüş yapmışlardır. Pompey senatörlerin çoğunluğunu geri çekmişti ve soyluların büyük bir kısmı onunla ve ordusuyla kaçmıştı. Sezar hünerli manevralarla Pompey ve takipçilerini İtalya'dan ayrılmaya ve Yunanistan'a geçmeye zorlamıştı. Sezar, şimdi Roma'nın sahibi olarak kısa bir diktatörlük döneminden sonra, konsül seçilmiştir ve ardından Senato'ya ve Pompey'in ordusuna karşı Roma'nın meşru savunucusu rolüne bürünmüştür.

Sezar'ın Pompey'i Yenmesi ve Senato'nun Orduları. Pompey mücadelede avantaja sahipti çünkü Doğu'da fethetmiş olduğu krallıklardan insan ve tedarik elde edebiliyordu. Üstelik, halen korsanların üstesinden gelmiş olan büyük bir filoya sahipti ve bu nedenle denizin hâkimiydi. Şimdi her ânını Sezar'ı ezecek bir ordu toplamak ve eğitmek için kullanıyordu. Dahası, Pompey'in subaylarının bazıları İspanya'yı ele geçirmişti. Sezar bu durumda her iki cephede, doğuda ve batıda, Pompey'in takipçileriyle hesaplaşmaya zorlanmıştı. İlkin Batı ile başa çıkmaya karar vermişti. Her zamanki çabukluğu ile Haziran (MÖ 49) itibarıyla İspanya'daydı. Burada onların tedariklerini keserek Pompey'in kumandanlarını savaşmadan teslim olmaya zorlamıştı.

Pompey Sezar'ın İspanya'ya gitmek için ayrıldığını duyduğunda karşıya geçmeye ve İtalya'nın sahipliğini ele geçirmeye hazırlanıyordu. Sezar, karşıya geçmesinden bile önce, muzaffer bir şekilde İspanya'dan dönüyordu. Pompey'in savaş gemilerinin yanından gizlice geçmiş ve ordusuyla Epir kıyılarına ayak basmıştı (harita IV, s. 331). Sezar, ordusu Pompey'inkinden daha küçük olduğu için, Teselya'da Pharsalus'ta düşmanla karşı karşıya geldi

(MÖ 48) ve onu ezici bir şekilde yenilgiye uğrattı. Pompey'in kuvvetleri şimdi muzaffer Sezar'a teslim olmuşlardı.

Sezar'ın Akdeniz Dünyasının Fethini Tamamlaması (MÖ 48-45). Pompey ardından Mısır'a kaçmıştı ve orada alçakça öldürülmüştü. Pompey'i Mısır'a kadar takip eden Sezar orada Plolemaios'ların sonuncusu olan Kleopatra'nın hükümdar olduğunu görmüştü (s. 282). Bu dikkat çekici kraliçenin cazibesi büyük Romalıyı büyülemişti. Onun diyarları uzun zamandır Roma'nın himayesi altındaydı (s. 338). Biz Sezar'ın daha sonrasında Anadolu'daki düşmanlarını yendiği seferler hakkında az şey biliyoruz. Senato'ya sunduğu ünlü raporunda şöyle söylemişti: "Geldim, gördüm, yendim" (*veni, vidi, vici*). Sezar'ın Akdeniz dünyasını tümüyle denetimi altına almasındaki başka engeller, ordusu ile İtalya'yı ilkin elde etmesinden dört sene sonra, MÖ Mart 45 itibarıyla tümüyle ortadan kaldırılmıştı (harita, IV s. 331). Bu akılda kalıcı seferin sürati ve bütünlüğü askeri tarih içinde olasılıkla hiç geçilmemiştir.

Sezar'ın Devleti ve İmparatorluğu Yeniden Düzenlemesi. Sezar kendi gücünü ılımlı ve insancıl bir şekilde kullanmıştı. Başlangıçtan itibaren göstermiş olduğu yöntemler eli kanlı Sulla'nın yöntemleri gibi değildi. Kendi konumunu Büyük İskender gibi bir egemenlik konumuna oturttuğu aşikâr idi. Buna karşın, Cumhuriyet'in dışa yönelik formlarını derhal yürürlükten kaldıracak kadar bilge bir devlet adamıydı. Kendisini ömür boyu diktatör kılmıştı ve ayrıca devletin başka önde gelen makamlarının gücünü de eline almıştı.

Sezar İtalya'nın denetimini ele geçirdikten sonra yalnızca beş yıl yaşamıştı. Görmüş olduğumuz gibi, bu dönemin dört yılı neredeyse tümüyle seferler ile geçmişti. Bu nedenle geniş Roma dominyonlarını düzenleme muazzam görevi için geriye çok az zaman kalmıştı. Roma Senatosu'ndaki görevi ise tümüyle başarısız olmuştu. Sezar Senato'yu feshetmemişti fakat onun üye sayısını büyük ölçüde artırmıştı ve bazıları vilayetlerden olmak üzere kendi

dost ve destekçilerini doldurmuştu. O yozlaşmış Roma yönetiminde geniş kapsamlı reformlara başlamıştı. Bunların tümünde Roma İmparatorluğu'nun temellerini atıyordu. Aslına bakılırsa o ilk imparatordu ve ancak onun zamansız ölümü Cumhuriyet'in son çırpınışlarını uzatmıştı.

Sezar'ın Büyük Planları ve Ölümü (MÖ 44). Sezar Roma'nın yeniden inşa edilmesi için büyük planlar yapmıştı; iletişimin önemli hatları boyunca geniş yollar döşenmişti; ve şehirlerin yönetimini tümüyle yeniden oluşturmuştu. Bizim bir şekilde değiştirilmiş formuyla halen kullanmakta olduğumuz Mısır takvimini tanıtarak Greko-Romen ay takvimi ile uyumlu olmayan yüzyıllara bir son vermişti.

Ancak Roma'da halen tek adam hükümdarlığına boyun eğmeye hazır olmayan insanlar vardı. MÖ 44'te Mart ayının on beşinde, Fırat Nehri'nin ötesinde büyük bir sefer için ayrılacağı tarihten üç gün önce, bu insanlar Romalıların büyük liderini köşeye sıkıştırmışlardı. Eğer onun katillerinin bazıları kendisini bir tiranı deviren vatansever olarak hayal etseydi, antik Cumhuriyet'i yenileştirmek için yaptığı tüm bu çabaların ne denli boşuna olduğu az anlaşılacaktı. Dünya fetihleri ve askeri güç Roma Cumhuriyeti'ni sonsuza dek yok etmişti ve Sezar'ın öldürülmesi İtalya'yı bir kez daha iç savaşa sokmuştu.

4. OCTAVIUS'UN ZAFERİ VE İÇ SAVAŞIN SONU

Sezar'ın Yeğeni Octavius'un (Augustus) Erken Dönem Kariyeri. Roma'dan gelen korkunç haberler Sezar'ın çalışmalarını sessizce takip eden İlirya'daki on sekiz yaşındaki büyük yeğeni Octavius'a (şek. 70) ulaşmıştı. Gizli bir haberci aracılığıyla annesinden aldığı bir mektup amcasının katillerinin yarattığı tüm tehlikelerden kaçınmak için, vakit geçirmeksizin doğuya doğru uzaklara kaçmasını salık veriyordu. Gencin yanıtı bir an bile tereddüt etmeksizin Roma'ya doğru ilerlemek şeklinde olacaktı. Bu, devlet adamına yakışır karar genç adamın niteliğini ortaya koymuştur.

ŞEKİL 70. Augustus'un Portesi (Şimdi Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ndedir)

Octavius İtalya'ya vardığında Sezar tarafından kanunlara uygun bir şekilde evlat edinilmiş ve onun tek varisi olduğunu öğrenmişti. O, Sezar'ın düşmanları tarafından tehlikeli olarak görülmek için çok gençti. Ancak onun genç omuzları akıllı bir kafa taşıyordu. Gençliğine ve deneyimsizliğine rağmen, destekçiler bulmayı başardı ve bir askeri komuta elde edebildi. Böylelikle iki yıl sonra Filippi Muharebesi'nde (MÖ 42) Sezar'ın suikastçıları dâhil olmak üzere, düşmanlarını yenilgiye uğratabilecekti. Sonraki on yıllık süreçte, kendi konumunu sağlamlaştırdı ve yirmi-sekiz yaşındayken Roma topraklarının hem doğu hem de batı kısmı üzerinde neredeyse tam denetim elde etmişti.

Octavius'un Bir Devrim Yüzyılını ve İç Savaşı Sona Erdirmesi (MÖ 133-30). Octavius'un son mücadelesi eski dostu ve destekçisi olan Marcus Antonius ile olmuştu. Antonius Mısır kraliçesi Kleopatra ile aklı başından gitmişti ve İskenderiye'de bulunuyordu. Octavius'a Antonius ve Kleopatra'nın kendilerini Roma'nın hükümdarları yapmayı planladıkları rapor edilmişti. Octavius Senato'yu Kleopatra'ya savaş açmaya ikna etmişti ve buna bağlı olarak Antonius'a karşı ilerleme kaydedebilecekti. Onlar Yunanistan'ın batı kıyısında bulunan Aktium'daki muharebede karşı karşıya geldiler ve Antonius yenilgiye uğradı (MÖ 31).

Ertesi yıl Octavius Mısır'a ayak bastı. Olasılıkla Kleopatra tarafından yüzüstü bırakılmış olan Antonius kendi canına kıydı. Gururlu kraliçe de, Octavius'un Roma'daki zaferinde teşhir edilmemek için kendi elleriyle ölmüştü. O, yaklaşık üç yüz yıldır Mısır'ın hükümdarları olan Ptolemaios hanedanlığının sonuncusuydu. Octavius şimdi Mısır'ı Romalıların bölgesi yapmıştı. Octavius, hâlihazırda

denetim altında olan Batı'ya Doğu'yu ilave etmişti. Tüm Akdeniz dünyası en sonunda tek bir hükümdarın gücü altındaydı.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. MÖ ikinci yüzyılda İtalya'daki ani başlayan iş gücü durumunun gerekçeleri nelerdir? İtalyan müttefikler neden memnuniyetsiz idi? MÖ ikinci yüzyılda Roma Senatosu'nun dikkatini meşgul eden imparatorluk problemleri nelerdi? Gracchi'nin politik platformlarının ana hatlarını çizin.

2. Marius'un Roma Cumhuriyeti'ne yaptığı hizmetleri değerlendirin. İtalyan müttefikler vatandaşlığa kabul edilmekle büyük ölçüde kazanım elde etmiş midir?

3. Pompey ve Sezar'ı karşılaştırın. Sezar zengin Şark vilayetlerinin birinin valisi olmaktan ziyade Galya'nın valisi olmak istemekte uzak-görüşlü müydü? Sezar kendisinin yapıcı bir devlet adamı olduğunu nasıl göstermişti?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *kamu arazileri, babacan yönetim, Roma halkı, gönüllüler, Roma şehir yönetimi, Ay takvimi, bir ay.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. ABD'deki şimdiki işsizlik durumuna gönderme yaparak MÖ ikinci yüzyılda İtalya'daki işsizlik durumunu tartışın.

2. Roma Cumhuriyeti'nin son yüzyılının askeri liderlerini vatanseverlik açısından Atina demokrasisinin liderleriyle karşılaştırın.

3. Pompey ve Sezar'ın hangi eylemi ABD yönetimindeki "seçim yatırımı" ile karşılaştırılabilir?

4. Sezar'ın Roma Senatosu'nun üstesinden gelmesi gibi modern hukuksal yapıların üstesinden gelinebilir mi?

TARTIŞMA KONULARI

1. Gracchi'nin reformları babacandı.

2. Cumhuriyet'in askeri liderlerinin devlete yaptıkları hizmetler bir devrim yüzyılının Romalıları üzerindeki kötücül etkilere ağır basar.

3. Sezar asker olmaktan ziyade daha büyük bir politikacıydı.

4. Sezar'ın tasarladığı gibi büyük bina programları genellikle insanların takdirini kazanmak için diktatörler tarafından başlatılmıştır.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book:* 1) Pompey, ss. 433-437; 2) Sezar'ın kentsel reformları, ss. 450-454.

2. Tamamlayıcı. Sezar'ın takvimi: Amerikan Eğitim Konseyi, *Story of Our Calendar*, ss. 14-18; SHOWERMAN, *Rome and the Romans*, ss. 304-307.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *Numidya, Gaius Marius, Lucius Cornelius Sulla, Senato, Pompey, üçler erki, Britanya, Galya, Maricus Antonius.*

BÖLÜM XVI • AUGUSTUS DÖNEMİ; ONUN ARDILLARI

AUGUSTUS HÜKÜMRANLIĞI (MÖ 27 - MS 14) VE İKİ YÜZYILIK BARIŞ DÖNEMİNİN BAŞLANGICI • AUGUSTUS DÖNEMİ UYGARLIĞI • AUGUSTUS'UN SOYU VE BİRİNCİ BARIŞ YÜZYILININ SONU (MS 14-68)

Jül Sezar'ın başkentinin Roma olduğu engin bir Akdeniz imparatorluğu yaratma hayalini gerçekleştirmesine izin verilmemişti. Ancak gücünün zirvesindeyken onu sınırlandıranlar onun planlarını buruşturup atması konusunda başarılı olmamıştı. Çünkü yeğeni Octavius hızlıca Doğu ve Batı'daki düşmanlarını bastırdı ve bir *Roma İmparatorluğu* üzerindeki ilk hükümdar oldu. Yeni hükümdar kendisine danışılan pek çok başlıkta unvana sahip olmuştur fakat en önemlisi tarihteki bilinen ismi olan Augustus idi. Ve bizdeki "imparator" sözcüğü onun *imperator* unvanından türetilmişti.

Augustus yalnızca ilk Roma imparatoru değil, aynı zamanda imparatorluğun sahip olduğu en bilge hükümdarlardan biriydi; çünkü o kendi bölgeleri içindeki çok sayıda insanı tek büyük *birleşik* devlet şeklinde organize edebilmişti. Üstelik vilayetlere dürüst yetkililer atayarak yeni imparatorluğun iyi ve etkili olmasını sağlamıştı ve bu yetkililer doğrudan doğruya imparatorun kendisine karşı sorumluydu. Dahası, Augustus yönetimin denetim altına alınmasında İtalya halkının ve ayrıca vilayetlerin geleneklerine ve göreneklerine saygı göstermişti ve imparatorluğa sadakat ve bir gurur duyusu konusunda kendi akıllıca yönetimini ortaya koymuştu.

Augustus'un başa geçmesiyle, Roma dünyası uzun bir barış dönemine girmişti. Roma'daki büyük yönetim alanı heybetli binalarla güzelleştirilmişti ve insanlar zenginleşmişti. Augustus dönemi bazen Latin edebiyatının Altın Çağı diye adlandırılır; çünkü bu dönemde Latin şiiri Horatius, Vergilius, Livius ve Ovidius'un eserlerinde yüksek bir mükemmellik derecesine ulaşmıştı.

---

1. AUGUSTUS HÜKÜMRANLIĞI (MÖ 27 - MS 14) VE İKİ YÜZYILLIK BARIŞ DÖNEMİNİN BAŞLANGICI

Octavius'un Akıllıca Politikası. Octavius Roma'ya geri döndüğünde halk bayram etmişti; çünkü onlar uzun yıllar boyunca iç savaş ve kargaşadan sonra nihayet barışın gelmiş olduğunu hissetmişti. Romalıların büyük çoğunluğu artık geniş Roma dominyonlarının

1. Harita
Sezar'ın Ölümünden İki Yüzyıllık Barışın Sonuna Kadar Roma İmparatorluğu'nun Genişlemesi (MÖ 44 - MS 167)
ATLAS OKYANUSU
HİBERNİA
KUZEY DENİZİ
BALTIK DENİZİ
BRİTANYA
Manş Denizi
ALMANYA
Ren Nehri
Belgian'lar
GALYA
AKİTANYA
Rhone Nehri
NARBONENSİS
Marsilya
İSPANYA
Tuna
Helvetler
NORICUM
PANNONIA
Po Nehri
DAÇYA
ROMANYA
Nehri
İTALYA
ETRURYA
ADRİATİK DENİZİ
İLİRYA
KARADENİZ
HAZAR DENİZİ
KORSİKA
BALEAR ADALARI
SARDİNYA
Roma
LAZIO
Napoli
Misenum
Tarentum
Brindisi
Balkan Yarımadası
TRAKYA
MAKEDONYA
Filippi
Bizans
Nikomedia
BİTİNYA
PONTUS
ERMENİSTAN
GALATYA
İznik
Pergamon
Efes
Pharsalus
Korint
AHAYA
Cebelitarık Boğazı
MORİTANYA
Kartaca
NUMİDYA
Zama
SİCİLYA
Siraküza
AKDENİZ
Tarsus
KİLİKYA
Antakya
MEZOPOTAMYA
Fırat Nehri
PART İMPARATORLUĞU
Palmira
Selcucia
BABİLİSTAN
SURİYE
Şam
KIBRIS
GİRİT
FİLİSTİN
Kudüs
Sirene
SİRENAYKA
İskenderiye
Süveyş Kanalı
Memphis
MISIR
Nil Nehri
ARABİSTAN
Mil ölçeği
0 100 200 300 400 500
Sezar'ın ölümünde Roma bölgesi (MÖ 44)
Augustus'un ölümünden önce eklenmiş yerler (MS 14)
Augustus'un ölümünden sonra eklenmiş yerler (MS14)
En geniş kapsamda Roma İmparatorluğu'nun sınırı
Uzun süre elde tutulamayan bölgeler noktalarla gösterilmiştir

2. Harita
Diocletianus yönetimi altında (MS 284-305) Roma İmparatorluğu'nda Dört Bölge gösterilmektedir.
ATLAS OKYANUSU
HİBERNİA
KUZEY DENİZİ
BRİTANYA
BALTIK DENİZİ
Manş Denizi
ALMANYA
Belgian'lar
Ren Nehri
GALYA
AKİTANYA
Tuna
Helvetler
NORICUM
PANNONIA
DAÇYA
Rhone Nehri
Po Nehri
NARBONENSIS
İSPANYA
Marsilya
KORSİKA
İTALYA
ETRURYA
ADRİATİK DENİZİ
İLİRYA
Nehri
ROMANYA
KARADENİZ
HAZAR DENİZİ
BALEAR ADALARI
SARDİNYA
Roma
LAZIO
Napoli
Misenum
Capua
Brindisi
Balkan Yarımadası
TRAKYA
MAKEDONYA
Bizans
Nikomedia
BİTİNYA
PONTUS
ERMENİSTAN
Cebelitarık
Boğazı
Tarentum
SİCİLYA
Pharsalus
İznik
GALATYA
Pergamon
EGE DENİZİ
Efes
Tarsus
MEZOPOTAMYA
Fırat Nehri
PART İMPARATORLUĞU
MORİTANYA
Kartaca
Zama
NUMİDYA
Siraküza
Korint
Atina
AHAYA
RODOS
KİLİKYA
Antakya
Palmira
KIBRIS
SURİYE
Şam
Selcucia
BABİLİSTAN
AKDENİZ
GİRİT
FİLİSTİN
Kudüs
Sirene
SİRENAYKA
İskenderiye
Süveyş Kanalı
Memphis
MISIR
Nil Nehri
ARABİSTAN
Sahra Çölü
Mil ölçeği
0 100 200 300 400 500
Şark Bölgesi
Illyricum Bölgesi
İtalya Bölgesi
Galya Bölgesi
Roma İmparatorluğu'nun sınırı, MS 395

denetimi için tek üstün dereceli hükümdarın gerekli olduğuna inanıyordu. Bundan dolayı Octavius'a daha ileri muhalefet yoktu ve o ömrünün geri kalan kırk-dört yılını imparatorluğa uzun zamandır yoksunluğunu çekmiş olduğu etkili organizasyon ve iyi yönetimi vermeye adamıştı. Onun en zorlu görevi yönetimin askeri güç tarafından ele geçirilmesi şeklindeki devletin eski formunu değiştirmekti. Octavius, Sezar'ın aksine Roma Cumhuriyeti'nin daha eski kurumlarına içten bir saygı hissediyordu ve onları yıkmak veya kendisi için bir taht elde etmek istemiyordu.

Roma İmparatorluğu'nun Octavius (Augustus) Tarafından Düzenlenmesi. Buna bağlı olarak Octavius, Roma'ya geri döndüğünde, gönüllü bir şekilde güçlerini Senato ve Roma halkına MÖ 27'de devretti. Bunun üzerine Senato ona *resmi olarak* ordunun komutasını ve en önemli sınır vilayetlerinin denetimini verdi. Bu geniş güçlerinin yanında ayrıca bir yüksek makamda bulunuyordu ve bu onun yönetme hakkı olan son makamdı.

Aynı zamanda Senato ona *Augustus* unvanını tevcih etmişti; ancak onun başlıca resmî unvanı *Princeps* yani vatandaşların birincisi anlamında "İlk" idi. Roma İmparatorluğu'nun başına verilmiş olan bir başka unvan komutan veya general anlamına gelen eski bir sözcüktü: *Imperator*. Bizim artık Octavian diye adlandırabileceğimiz Augustus Senato tarafından atanmış olduğu Roma Cumhuriyeti'nin bir yetkilisi konumunda idi.

Bu durumda Roma İmparatorluğu Senato ve yaygın şekilde imparator diye adlandırılan Princeps'in bir çifte yönetimi altında organize edilmişti. Ancak bu çifte güç dengede kalamazdı. Senato'nun eski otoritesi hiçbir orduyu denetimi altında tutmayan bir Senato olduğu zaman hükümranlığını sürdüremezdi. Princeps yalnızca atanmış bir yetkili olarak çok fazla güce sahipti. Gerçek hükümdar oydu çünkü lejyonlar onun arkasındaydı; ve Augustus tarafından oluşturulmuş sözde cumhuriyetçi devlet, daha sonra göreceğimiz gibi, bir askeri monarşiye dönüşecekti.

Augustus'un Barış Politikası. Şimdi Roma'nın hükmettiği imparatorluk tüm Akdeniz dünyası veya Akdeniz'in etrafındaki

uzanan bir devletler saçağı ve tüm kıyıları kapsıyordu. Ancak Cumhuriyet tarafından neredeyse tümüyle yerleşimsiz bırakılmış sınır boyları ciddi bir sorundu. Güneyde doğal bir sınır olan Sahra vardı ve ayrıca batıda Atlas Okyanusu bulunuyordu; ancak kuzeyde ve doğuda daha ileri fetihler yapılabilirdi. Anakıtada Augustus, daha ileri fetih yapmaksızın, İmparatorluğu *bulduğu şekilde* düzenleme ve güçlendirme politikasını benimsemişti. Doğuda onun sınırı böylelikle Fırat Nehri ve kuzeyde Tuna ve Ren nehirleri olmuştu.

Bu geniş sınırların savunulması için büyük bir ordu bulundurmak gerekiyordu. O olasılıkla ortalama olarak iki yüz yirmi beş bin kişi içeriyordu. Artık büyük ölçüde vilayetlerden askere alınıyordu ve rütbe elde eden yabancı askerler hizmetlerinin bitiminde vatandaşlık alıyorlardı. Böylece vatandaşlardan oluşmuş olan ordu fikri sürdürülüyordu. Ancak İtalya dışında olan lejyonlarda bazı sorunlar çıkıyordu. Bu tür durumlarda onlar sınır boylarına gönderiliyordu ve vatandaki vatandaşlar kendilerini savunan birlikleri hiç görmüyordu.

Vilayetlerin Düzenlenmesi Büyük Görevi. Bu sınırlar içinde Augustus şimdi tüm Akdeniz dünyası için bir yönetim organize etmişti. Büyük halklar ve uluslar devasa imparatorluk içinde olmalıydı ve onlara dürüst ve etkin yönetim verilmeliydi.

Vilayetlerin valilerinin atanması artık neredeyse tümüyle imparator tarafından belirleniyordu ve onlar kendi bölgelerinin bilgece ve dürüstçe yönetimi için ona karşı sorumlu olduklarını biliyorlardı. Bir vali ayrıca eğer başarılı olduğunu kanıtlarsa makamını yıllarca koruyabileceğini veya daha iyi bir makama terfi ettirilebileceğini biliyordu. Böylece Augustus ve ardıllarının denetimi altında vilayetlerde deneyimli ve becerikli yetkililerin bir birimi gelişmekteydi (sayfa 338 ile karşılaştırın).

Akdeniz Dünyasının Bir Akdeniz Ulusuna Dönüşmesi. Akdeniz dünyasını bir Akdeniz ulusuna dönüştüren bir birleştirme süreci başlamıştı. Bizim öykümüzün ayrı ulusal iplikleri şimdiye dek çok sayıda olmuştu, tıpkı bizim çeşitli Doğulu ulusların, Atina'nın,

Sparta'nın, Makedonya'nın, Roma'nın, Kartaca'nın ve başkalarının tarihlerini takip etmiş olduğumuz gibi. Uzun zamandır biz bu öyküleri tek tek iplikler şeklinde, birbirinden ayrı olarak takip etmiştik; ancak şimdi onlar Roma İmparatorluğu bünyesinde birlikte bükülerek tek bir ulusal tarih ipliği haline gelmişlerdir.

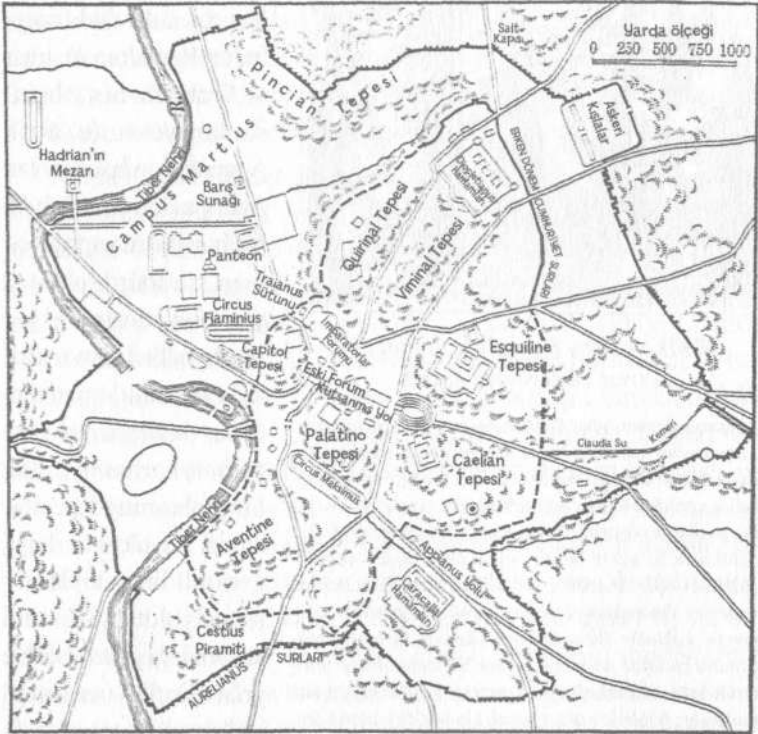
2. AUGUSTUS DÖNEMİ UYGARLIĞI

Augustus'un Roma'yı Yeniden İnşa Etmesi. Augustus'un oluşturmayı önerdiği yeni Akdeniz ulusunda, onun amacı İtalya'nın öncü konumunu elde tutmasıydı. O, eski Roma geleneklerini ve atalarının inanışlarını canlandırmak istiyordu. Ayrıca Roma'nın yeniden inşa edilmesini ve onun antik dünyanın öncü sanat merkezi yapılması işini üstlenmişti. Birkaç evin bulunduğu Palatino Tepesi üzerine kendisi için bir saray inşa ettirdi.

Saray antik Forum'u (s. 306) çevreleyen yeni mermer binaların görkemli bir dizilimine yukarıdan bakıyordu. Bunların en iyisi Sezar tarafından yapımına başlanmış, yarım bırakılmış ve daha sonra yangında hasar görmüş olan etkileyici bazilika idi. O şimdi Augustus tarafından restore edilmiş ve tamamlanmıştı (şek. 72, E). Sezar, eski Forum'un kuzeyinde, Sezar Forumu adı verilen bir başkasını inşa ettirmişti (şek. 72, N); ancak şehrin ticaret hacminin artması Augustus'u Sezar'ınkinin yanı başında Augustus Forumu olarak bilinen üçüncü bir forum inşa etmeye yönlendirmişti (şek. 72, O). Roma'daki ilk taş tiyatro Pompey tarafından inşa edilmişti. Augustus şimdi Marcellus Tiyatrosu adını verdiği daha büyük ve daha muhteşem bir tiyatro yaptırmıştı.

Augustus Döneminde Mimarlık ve Resim. Yeni mimaride, Yunan ve Doğu'ya özgü fikirler birleştirilmişti. Doğu'da uzun zamandır kullanılan kemer ve sıra sütunlar yeni binaların önde gelen özellikleriydi. Bu, Roma binalarında kemerin kullanılması nedeniyle bizim kendi modern mimarimizde önemli bir yer edinmiştir. Yalnızca Roma'da değil, tüm İtalya'da Augustus döneminden kalan kemerli ve sırakemerli binaların kalıntıları bulunabilir.

Romalılar için resim büyük ölçüde duvar dekorasyonuna dönüşmüştü. Asılı resimlerle kaplanmış olan bizim oda duvarlarımız Romalılar tarafından nispeten zayıf bir sanat anlayışı olarak değerlendirilirdi. Romalılar, tıpkı Yunanlar gibi, bir odanın dekorasyonunu bir boşluk duygusu verecek şekilde düzenlemeyi arzu etmişlerdir—bu şimdi bizim en modern iç dekorasyonlarımızda görülen bir eğilimdir. Romalıların bu tutumu, Pompei'deki evlerde olduğu gibi, Roma kalıntılarında gün yüzüne çıkmış olan duvar resimlerinin karakteristik yapısını açıklar. Biz bunlarda, bir balkon veya bir pencereden dışarı bakıyormuşuz gibi büyük genel manzaralar buluruz; ya da binalar derinlik verecek bir tarzda, gözlemci sanki önünde sıra sütunları, bahçeleri ve uzaktaki bahçeli evleri görüyormuş gibi, resmedilmiştir.

İmparatorlar Yönetimi Altında Roma

Evlerinin iç dekorasyonu zengin Romalılar için son derece önemliydi. Ve onların Yunan dehalarına takdirleri öylesine büyüktü ki, evlerinde Yunan heykel ve resimlerinin büyük eserlerinin orijinalini bulunduramıyorlarsa onların kopyalarını satın almak istiyorlardı. Gerçekten de, bir heykeltıraş keskisi veya bir ressam fırçası edinebilmiş olan her Yunan, bir Romalı villasının duvarı üzerine bazı Yunan veya Helenistik resimleri kopyalamak için girişimde bulunuyordu. Çok sayıda kopya mozaikten yapılmıştı.

ŞEKİL 71 Barış Sunağı'nın Yontulmuş Duvar Süslerinden Ayrıntı

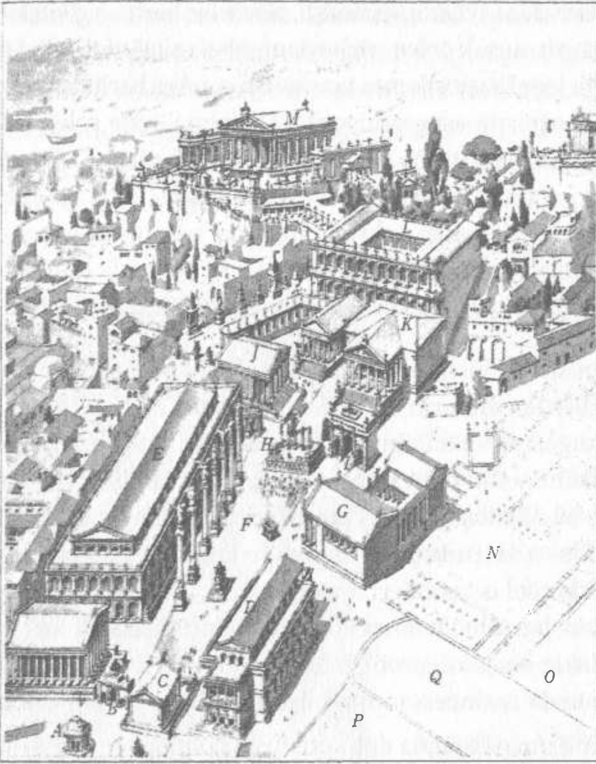
Augustus döneminden Barış Sunağı Senato tarafından Augustus'un sağladığı barış onuruna inşa edilmişti ve Augustus'un Cermen kabilelere karşı bir seferinden sağ salim geri dönmesine minnettarlığını sunan bir devlet binası olarak oluşturulmuştu. Sağda senatörler grubuna dâhil olan iki adam vardır; solda daha düşük sınıftan oldukları açık bir şekilde yansıtılmış olan vatandaşlar bulunur. Vatandaşlardan biri küçük bir çocuğun elinden tutmaktadır. Bu dönemin heykelinde ilk kez olarak sanatta çocuğun sempatik bir şekilde kullanılması gösterilmiştir. Vatandaşlar sola, senatör grubu sağa bakmaktadır; böylelikle onlar özenli bir şekilde birbirinden ayırt edilmiştir (Roma'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün izniyle).

Augustus Çağında Bilim. Eğer Roma sanat alanında bir ödünç alıcı ise, bilim açısından Yunan ve Helenistik uygarlığa çok daha fazla borçludur. Roma'nın Arşimet ve Eratosthenes gibi insanları yoktu (s. 291). Augustus'un bakanı olan Agrippa dünyanın büyük bir haritasını yaptığı zaman, görünürde olan tek şey vilayetlerine giden Roma valileri veya mallarıyla yolculuk yapan tüccarlar tarafından oluşturulmuş haritanın pratik bir kullanımıydı. Yollar sınırlı bir ölçekte değil, ayrıntılı bir şekilde döşenmiş olduğu için tüm kasabalara giden her bir yola isimler verilmişti ve kasabalar arasındaki mesafeler mil cinsinden

harita üzerinde sayılarla verilmişti. Böyle bir harita hiç kuşkusuz çok kullanışlıydı; ancak enlem ve boylam şebekesinden tümüyle yoksun olunduğu için Erastosthenes tarafından yapılan haritaların özenli bir şekilde hesaplanması gerekiyordu. Dönemin önde gelen coğrafyası Roma'da yaşayan Strabo adlı bir Yunan tarafından yazılmıştı. O, tarih ile iç içe geçen geniş alandaki yolculukların nefis bir anlatısıydı; ve bilimsel yöntemden yoksun olmasına karşın pek çok yüzyıl boyunca dünyanın standart coğrafyası idi ve bir antik dönem seyahat kitabı olarak büyük bir keyifle halen okunabilir.

Augustus Döneminin Yazarları: Cicero. Roma'nın bilime karşı kayıtsızlığı Romalıların edebiyata olan ilgisi ile tam bir tezat oluşturur. Augustus'un hükümdarlığı sürecinde Latince yazılar en yüksek mükemmellik derecesine ulaşmıştı. Eğitimli Romalılar edebi eserlere büyük düşkünlük gösteriyordu. Sıklıkla bu kişiler Atina'da veya Rodos Adası'nda çalışmışlardı ve Yunan eğitim ve edebiyatına aşinalardı. Onlar kendileri arasında, belki de Latince olduğundan daha fazla, her gün Yunanca konuşuyorlardı. Sezar Alpler'i geçerken Galya'daki savaşların problemleriyle zihninin dolu olması gereken bir dönemde Latince konuşma üzerine bir araştırmayı okuyordu.

Roma'nın o zamana dek yetiştirmiş olduğu en kültürlü insanlardan biri Cicero idi. Cicero, Cumhuriyet'i kurtarma mücadelesi içinde, bir devlet adamı olarak başarısız olmuştu. Bunun üzerine kendisini edebi çalışmalara adamıştı. Roma tarihindeki en büyük hatip olarak konuşmalarında yetkin ve güzel bir şekilde Latince düzyazılar kullanmıştı. Bu konuşma metinlerini bir avukat ve bir devlet adamı olarak kariyer sürecinde ifade etmişti. Emekli olduktan sonra görev, tanrılar, dostluk, yaşlılık dönemi ve benzeri konular üzerine bir dikkat çekici makaleler derlemesi yazmıştı ve ardında dostları tarafından korunmuş olan birkaç yüz mektup bırakmıştı. Cicero, iç savaşların son kurbanlarından biri olarak Antonius'un zalim askerlerinin ellerine düşmüştü; ancak onun yazıları ölümsüz bir etkiye sahipti. Eserleri öylesine güzel ve şık bir şekilde ifade edilmiştir ki, onlar Latince biçeminin modellerine dönüşmüştür. Onlar Orta Çağlar'da Latince öğrenmede kullanılıyordu ve Latince çalışmaların yapıldığı okullarda ve üniversitelerde halen okunmaktadır.

ŞEKİL 72. Erken İmparatorluk Döneminde Roma Forumu ve Kamu Binaları[34]

Biz demirlemiş gemilerin olduğu Tiber Nehri'ne kadar antik pazar yerine (F) bakarız. E, J ve D, G, I binalarını gördüğümüz pazar yerinin her bir tarafında bir zamanlar et, balık ve başka ürünler satmak için yapılmış küçük ahşap çardakların sıraları bulunuyordu. Özellikle Kartaca savaşlarının başlamasından sonra bunların yerini MÖ 200'den uzun olmayan bir süre sonra inşa edilmiş olan bazilika binası (D) gibi şık binalar almıştı. Başlangıçta Doğu'dan (şek. 15) gelen ve Helenistik şehirlerden kopyalanmış olan bazilikaların (D, E) çatılarına, sıra sütunlarına ve yüksek pencerelerine dikkat edin. Bu biçem kısa süre içinde Hristiyan kilise binaları için bir form olarak benimsenmiştir. Tam bir anahtar için dipnota bakınız (Luckenbach'ın izniyle).

34 Kutsanmış Yol (plan, s. 369) Vesta'nın küçük tapınağını (A) geçmiş ve Augustus Kemeri'nde (B) ve tanrısallaştırılmış Jül Sezar'ın Tapınağı'nda (C) Forum'a ulaşmıştır. Sağda Forum'daki (D) en eski bazilika ve solda muhteşem ve yeni Jül Sezar Bazilikası (E) vardır. Bunun karşısında eski Forum'un pazar yeri (F) boyunca Jül Sezar tarafından planlanmış olan yeni Senato binası (G) vardır. Forumun daha üstteki ucunda yeni sözcünün platformu (H) bulunur; onun yakınında Septimius Severus daha sonra kendi yavan kemerini (I) dikmiştir. Ötede Satürn Tapınağı (J) ve tabanında Concord Tapınağı (K) ile Capitol yükselir; yukarıda, onun yamacında kamusal kayıtların tutulduğu bir yer olan Tabularium (L) bulunur; ve Capitol'ün zirvesinde Jüpiter Tapınağı (M) vardır. Jül Sezar Forum'u Senato binasının arkasındaki kendi yeni Forum'una (N) kadar kuzey yönünde uzatmıştır; İmparatorların bu taraftaki formlarının daha sonraki gelişimleri, aynı harflerin tekrar edildiği ve sürdürüldüğü şekilde Breasted'ın *Antik Dönemler* kitabında, şekil 242'de görülebilir.

Augustus Çağı'nda Şiir: Horatius ve Vergilius. Cumhuriyet'in son günlerinde, düzensizlik ve iç savaşa rağmen Cicero ve onun döneminin insanları Latince *düzyazıyı* mükemmelleştirmişti. Diğer taraftan, Latince şiirin en büyüğü erken dönem İmparatorluğun esinlendirmesi ve Augustus tarafından tesis edilen evrensel huzur ortamında ortaya çıkmıştı. Döneminin en önde gelen şairi olan Horatius, bilinmeyen bir ırktan azat edilmiş kölenin oğlu olmasına rağmen, çalışmalarını Yunanistan'da yapmıştır. O, uzun iç savaşta kendisinin yaşamış olduğu gibi, tehlike ve felaketin ızdırabını çekmiş olan eski Yunan lirik ozanları biliyordu. Ruhuna eski Yunan şiirlerinin yankısının işlemesiyle kendi döneminin insanlarını ve yaşantısını yazmaya başlamıştı.

Augustus döneminin bir başka büyük şairi olan Vergilius zamanının çoğunu kuzeydeki Alpler'in gölgesi altındaki çiftliğinde sessizlik içinde geçiriyordu. Şair, burada kendi arazilerine bakarken, Teokritos'un (s. 293) dizelerine benzer dizeler yazmaya başlamıştı. Bu dizelerde İtalya'nın yeşil dağ yamaçları üzerinde kendi döneminin kırsal hayatını şiirsel güzellik içinde yansıtıyordu. Zamanla, Roma'nın ve özellikle dünya barışının düzenleyicisi olarak Augustus'un misyonunun yüceltici bir vizyonuyla dolmuştu. Vergilius daha sonra Truva'nın düşmesinin ardından Truvalı Kahraman Aeneas'ın seyyahlığını resmettiği büyük bir epik şiirin yaratımını üstlenmişti. O, Aeneas'ı nihayetinde Latium kraliyet soyunun bulunduğu İtalya'ya ulaşmış olarak yansıtmıştı (şek. 63). Öyküye göre, Aeneas'ın soyundan Julian ailesi, son liderinin Augustus olduğu Sezar'lar gelmişti ve Roma'yı kurtarmışlar ve bir dünya barışı tesis etmişlerdi. (Bu şiirin Aeneas'tan sonra adlandırılan şekliyle) Aeneid en büyük Roma klasiklerinden biridir.

Augustus'un Ölümü ve Onun Davranışlarının Değerlendirilmesi. Augustus yetmiş beş yaşını aştığı zaman ve ölümün yaklaştığını hissettiğinde hayatının bir öyküsünü bir araya getirerek bronz tabletler üzerine kazıdı ve mezarının üzerine yerleştirdi. Bu basit öyküde Augustus'un kariyeri antik dünyadan bize ulaşarak varlığını sürdüren büyük bir adamın en etkileyici kısa kayıtları olarak gözler önüne serildi. Neredeyse kendisinin son saatlerinde

Augustus'un bu dikkat çekici kaydın bitiş satırları kaleme alınmıştı ve Hristiyan çağının on dördüncü yılında onun ismini taşıyan ayda, Ağustos'un on dokuzunda Roma imparatorlarının birincisi ve en ünlüsü öldü.

3. AUGUSTUS'UN SOYU VE BİRİNCİ BARIŞ YÜZYILININ SONU (MS 14-68)

Augustus'un Soyunun Dört Varisi. Augustus yaklaşık yarım yüzyıl boyunca büyük Roma dünyasının en yüksek derecede denetimini elinde tutmuştu. Her biri kan bağı veya evlat edinme yoluyla ailesinden olan dört kişi bir elli yıl daha hüküm sürecekti ve böylece barışın birinci yüzyılı tamamlanmış olacaktı. Augustus ardıllarının atanmasını sağlayacak bir yasa yapmıştı. Herhangi seçkin Romalı vatandaş makama talip olabilirdi. Augustus'un oğlu yoktu ve onun erkek varisleri birbiri peşi sıra ölmüştü. Nihayetinde Senato yönetim konusunda isim sunmaya mecbur bıraktığı zaman kendi eşinin daha önceki bir evliliğinden olan oğlu Tiberius'u seçmişti.

Tiberius (MS 14-37) ve Caligula (MS 37-41). Bu durumda Augustus'un ölümüyle Senato hemen Tiberius'u zaman sınırlaması olmaksızın atadı. O yetenekli bir asker ve meselelere hâkim olan deneyimli bir adamdı. Vilayetlere bilgili ve etkin valiler atadı ve kendisinin becerikli ve başarılı bir hükümdar olduğunu gösterdi. Tiberius artık imparatorun hâlihazırda karar vermiş olduğu şeyin insan kalabalığı tarafından oylanması saçmalığına izin vermedi ve hatta Roma halkının yönetim kademesinde bile görünmesini onaylamadı ve böylelikle Roma halkı nihayetinde yönetimden uzaklaştırılmış oldu.

Tiberius oğlunu kaybetmiş olduğu için, onun ardılları için seçim Gaius Sezar'ın ismi üzerinde oldu. Beraber yetiştiği askerler arasında lakabı Caligula ("küçük bot") olan Gaius, Augustus'un bir büyük torunuydu. Bir saltanat soyunun bu alay konusu bireyi, içki ve çapkınlık konusunda çılgınca bir kariyerden sonra yalnızca dört yıl hüküm sürdü. Palatino'daki kendi sarayında yakınındaki subaylarından biri tarafından hayatına son verildi.

Claudius (MS 41-54). İmparatorluk muhafızları Caligula'nın ölümünden sonra sarayın altını üstüne getirerek Tiberius'un bir yeğenini titreyen bir şekilde saklanırken bulmuşlardı. Claudius adındaki bu adam ölen Caligula'nın amcasıydı. Claudius şimdi elli yaşında olmasına karşın hiç büyük sorumluluk makamında olmamıştı. O her zaman ailesi tarafından hem fiziksel hem de zihinsel açıdan aşağı derecede biri olarak görülmüştü. Ancak muhafızlar onu imparator olarak alkışladı ve bu durumda Senato rıza göstermek durumunda kaldı.

Ancak Claudius İmparatorluk için pek çok şey gerçekleştirmiştir ve kendisini yönetim meselelerine adamıştır. O, kişisel olarak Britanya'da başarılı bir seferde bulunmuştur ve ilk kez olarak imparatorluğun bir vilayeti yapmıştır. Britanya üç yüz elli yıl boyunca tebaa olarak kalacaktır. Latince konuşmanın ilk ögelerini İngilizce diline tanıtan muhtemelen bu fetih olmuştu. Claudius Roma'da binalarla ve pratik gelişmelerle çok ilgiliydi. Toplamda yaklaşık yüz mil uzunluğunda iki yeni sukemeri inşa etmişti. Tahıl tedariki ve stoğunu güvende tutmak için yeni liman çalışmalarına başladı ve Roma'nın limanı olan Ostia'da mahzenler inşa etti. Aynı zamanda kendi memurları da büyük ölçüde görev yaptığı yıllarda ona yardımcı olmuş Yunan azat edilmiş kölelerinden oluşuyordu ve onlarla bir tür kabine oluşturmaya başlamıştı. Nihayetinde bu durum onların Hazine Bakanı, Dışişleri Bakanı ve benzeri şekilde anılmalarına yol açacaktı.

Neron'un Kötü Şöhreti (MS 54-68). Claudius'un son eşi olan Agrippina onun eski eşinden olan oğlu Britannicus'u bir kenarda bırakarak kendi oğlu Neron'u taht için öne çıkarmada becerikliydi. Yalnızca anne tarafından değil aynı zamanda baba tarafından da Neron Augustus'un soyundan gelmekteydi. Annesi filozof Seneca'dan eğitim almasını sağlamıştı ve hükümdarlığının ilk beş yılında, Seneca onun başbakanı konumundayken Neron'un yönetimi bilgece ve başarılıydı. Ardından saray entrikaları bu yetenekli bakanı saraydan uzaklaştırdı. Neron'un kafası çalışan annesi Agrippina da sürgün edilmişti. Ondan sonra Neron tüm kısıtlamaları bir kenara bıraktı ve kendi kötücül doğasını izleyerek Neron

adıyla özdeşleşecek şekilde tüm tarihteki en karanlık kişilerden biri olarak değerlendirilmesine neden olacak ahlak bozuklukları ve zalimlik içinde oldu.

Ancak Neron sanata düşkündü ve kişisel olarak bunu takip etmek istemişti. Hatta bir müzisyen ve besteci olarak Yunanistan'a bir gezintide bulunmuştu. Yunan uygarlığına hayranlık içinde edebiyat ve müzik alanındaki yarışmaların yanı sıra atletizm müsabakalarında da daha üst sınıfın genç Romalılarıyla ilgilenmeyi denedi. Ancak o kuşkucu ve acımasız biriydi ve başka pek çok masum insanın yanı sıra Claudius'un yiğit genç oğlunun katledilmesine neden olmuştu. O eşinin canını almaya bile niyetlenmişti ve ona kötülük tacını veren şey kendi annesini öldürmüş olmasıydı.

Bu sırada Roma'da büyük bir felaket meydana gelmişti. Büyük bir yangın çıktı ve şehrin büyük bir kısmı yok oldu. Daha görkemli bir şekilde yeniden inşa edebilmek için yangını Neron'un kendisinin çıkarmış olduğuna dair dedikodular karanlık sokaklarda dolaşıp duruyordu ve bir rivayete göre yangın devam ederken lir eşliğinde Truva'nın yıkılışına dair bir şiiri ezbere okuyarak oturup yangını seyretmişti. Bu söylentileri destekleyecek hiçbir kanıt yoktur. Ancak mevcut koşullar altında Neron –Hristiyanlık adlı– yeni bir dinsel inanışın yangını başlatması konusunda suçlanmasından memnundu.

Neron'un Ölümü ve Barışın Birinci Yüzyılının Sona Ermesi. Roma'daki hayal kırıklığı ve Neron'un yalnızca yetenekli insanları etrafında tutması onun destekten yoksun kalmasına neden olmuştu. Ardından vilayetler ağır vergilere karşı protesto yapmaya başlamıştı. Bu memnuniyetsizlik en sonunda açık bir başkaldırının patlak vermesi durumunu doğurdu ve isyancı askeri birlikler birkaç noktadan Roma'ya doğru ilerliyorlardı. Neron korkakça saklandı ve Senato'nun ölmesi yönünde oy kullandığını duyduğunda teatral bir şekilde kendisini bıçakladı ve "Benim içinde bir sanatçı ölüyor" şeklindeki son sözleriyle dünyadan göçtü. Böylece Augustus'un soyundan olan son hükümdarın sonu gelmişti (MS 68) ve onunla birlikte barışın birinci yüzyılı kapanmıştı (MÖ 27 - MS 68).

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Roma İmparatorluğu'nu organize etme konusunda Sezar başarısız olurken Augustus neden başarılı olmuştur? Yeni düzenlenmiş Roma İmparatorluğu içinde Augustus'un gerçek konumu neydi? Augustus'un barış politikasını tartışın. Augustus yönetimi altındaki Romalı vilayet valileri Sezar'ın döneminden öncekilerden nasıl ayrılmıştır?

2. Augustus'un bina inşa etme programını açıklayın. Roma sanatındaki hangi ayırt edici nitelik özsel olarak Romalı idi? Romalıların coğrafya ve haritacılığını değerlendirin. Augustus kendi otobiyografisini nereye yerleştirmiştir?

3. Tiberius Roma halkı arasında neden bu denli sevilmeyen biri olmuştur.

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *"Roma barışı", Akdeniz dünyası, Augustus barış politikası, bazilika, Hristiyan Çağı, Roma İmparatorluğu.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. İmparatorluğun sınırlarına ilişkin olarak Augustus'un politikası neydi? Şimdi devam eden herhangi bir sınır tartışması biliyor musunuz?

2. İç dekorasyon konusunda Romalı ideası bizim şimdiki anlayışımızdan nasıl ayrılmıştır?

3. Augustus ve onun soyundan gelen ardılları uygarlık tarihi içinde nasıl bir rol oynamıştır?

TARTIŞMA KONULARI

1. "Roma barışı" Augustus'un uygarlığa armağanı idi.

2. Romalılar Augustus Çağı'nda barışçıl ve müreffeh idi ve bundan dolayı daha fazla ve daha iyi edebiyat üretebilmişlerdi.

3. Clauidus Romalıların gözünde gülünç bir figür olduğu için takip eden nesiller onun gerçek kabiliyetini takdir etmemişti.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book*: 1) *Augustus as emperor*, ss. 464-467, 472-473; 2) *Claudius,* ss. 480-482

2. Tamamlayıcı. FRANK, *History of Rome*: 1) *Augustan literature*, ss. 362-368; 2) *Business life of Rome*, ss. 375-405.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *Strabo, Marcus Vipsanius Agrippa, Aeneid, Tiberius, sukemeri, Ostia, kabine, Lucius Annaeus Seneca, harita.*

BÖLÜM XVII • ROMA İMPARATORLUĞU UYGARLIĞI

İKİNCİ BARIŞ YÜZYILI İMPARATORLARI (MS 69'DAN BAŞLAYARAK) • ERKEN DÖNEM ROMA İMPARATORLUĞU UYGARLIĞI: VİLAYETLER • ROMA İMPARATORLUĞU UYGARLIĞI: ROMA • DOĞU KÖKENLİ DİNLERİN POPÜLERLİĞİ VE HRİSTİYANLIĞIN ERKEN DÖNEM YAYILIŞI • MARCUS AURELIUS VE İKİNCİ BARIŞ YÜZYILININ SONU

Roma dominyonlarının tek hükümdar yönetimi altına girmesinden sonra iki yüzyıl boyunca imparatorluk içinde barış vardı—bu döneme *Pax Romana* adı verilmiştir; ve bu dönem sürecinde Roma uygarlığı en yüksek seviyesine ulaşmıştı.

Roma İmparatorluğu, muktedir hükümdarların kabiliyeti sayesinde iyi organize olmuş bir yönetim şekli elde etti ve mükemmel bir daimi ordu kurdu. Ayrıca net ve etkili yasaların sağladığı adalet dönemi yaşanmıştır. İmparatorluğun bütün kesimlerini birbirine bağlayan yollar döşeniyordu ve gemilerini koruyan bir donanma oluşturulmuştu. Bu olumlu koşullar altında insanlar hem ticaret hem de eğlence amacıyla seyahat etmeye başladılar ve böylece başka halkların ve başka toprakların uygarlığına aşina oldular. Bütün bu fikir değiş tokuşunun İmparatorluğun insanları üzerinde derin bir etkisi vardı. Zenginlik ve lüks tüketim artmıştı ve öğrenme daha geniş ölçekte yaygınlaşıyordu.

Güzel Roma binalarının pek çoğunun kalıntıları bugün yalnızca İtalya'da değil, aynı zamanda imparatorluğun bir zamanlar kısımlarını oluşturan topraklarda görülebilir—onlar İngiltere'den Dicle-Fırat yöresine kadar uzanan bölgelerde son derece gelişmiş bir uygarlığa tanıklık yapmaktadır. Biz şimdi Romalıların daha eski uygarlıklardan elde ettiklerine ve bunların insanoğlunun gelişimine yaptıkları katkılara bakmalıyız.

---

1. İKİNCİ BARIŞ YÜZYILI İMPARATORLARI (MS 69'DAN BAŞLAYARAK)

Vespasian ve İkinci Barış Yüzyılı. Neron'un ölümünden yaklaşık bir yıl sonra, Sezar'ın tahtı için önde gelen askeri komutanlar arasındaki mücadele devam ediyordu. Neyse ki, Doğu'daki askeri birlikleri komuta etmiş çok yetenekli bir general olan Vespasian nihayetinde muzaffer olmuştu ve Senato tarafından imparator

En Geniş Sınırlarında

Roma İmparatorluğu

ilan edildi. Muktedir imparatorların bir soyunu takip etmiş olan Vespasian yönetimi altında, İmparatorluğu refahının en yüksek dönemine taşıyacak olan ikinci barış yüzyılı başlamıştı.

İmparatorluğun Korunma Gereksinimi. Bu dönemin imparatorlarının ana görevi sınırlardaki savunmaların güçlendirilmesiydi. Güneyde imparatorluk Sahra Çölü ve batıda Atlas Okyanusu ile korunuyordu fakat kuzeyde ve doğuda saldırıya açıktı. Yer değiştiren Cermen kabileler kuzey sınırlarını sürekli olarak tehdit ediyordu ve doğuda Fırat üzerindeki sınır Roma tarafından halen fethedilmemiş tek medeni güç olan Partlar tarafından güvensiz hale getiriliyordu (harita I, s. 364). Kuzeyden gelen barbarların baskısı nedeniyle Akdeniz uygarlığı büyük tehlike altındaydı.

Flav Soyundan İmparatorların Kuzey Sınırlarını Güçlendirmesi (MS 69-96). Bizim Vespian ve iki oğlu Titus ve Domitian diye adlandırdığımız Flav ailesi surlar ve müstahkem mevkiler inşa ederek kuzey sınırını güvenli hale getirmek için pek çok şey yapmıştı. Ancak aşağı Tuna Nehri üzerinde Daçyalıların artan gücünü ezmede başarısız olmuşlardı (harita I, s. 364). Domitian, sakin ve tatminkâr kalması niyetiyle Daçya kralına hediyeler bile göndermişti. Bunun işe yaraması yerine, Domitian ardıllarının çözmek zorunda kalacağı şekilde bu bölgeler zorlu bir problem yaratmıştı.

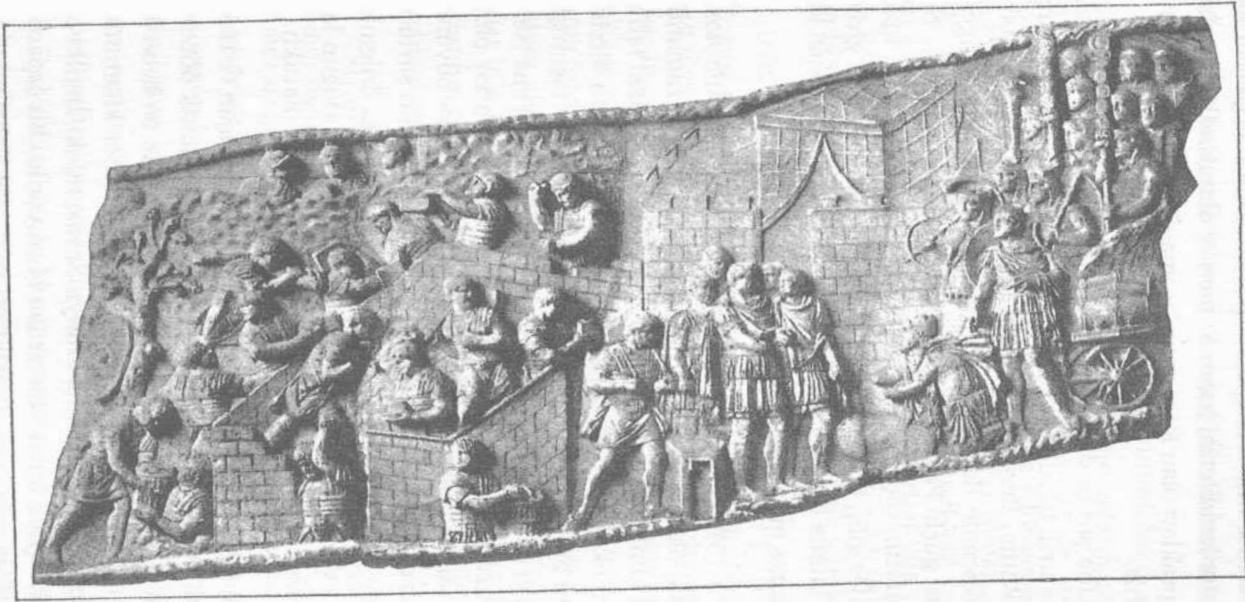
Trajan ve Savaşları. Domitian'ın halefi olarak Senato tarafından seçilen (MS 96) senatör Nerva'nın kısa ve sakin hükümranlığı aşağı Tuna üzerinde MS 98'de Nerva'dan sonra imparator olan parlak asker Trajan tarafından karşı karşıya kalınan tehlikeli bir durum bırakmıştı. O, Daçya kralının ezilmesine kadar Tuna Nehri sınırı boyunca İmparatorluğun güven içinde olamayacağının hemen farkına varmıştı. Trajan Tuna üzerinde teknelerle köprü yaparak ve vahşi ormanları yara yara geçerek birbiri peşi sıra Daçyalıların müstahkem mevkilerini ele geçirmiş ve nihayetinde onların başkentini yok etmişti. O, Tuna Nehri'nin üzerinden karşıdan karşıya geçilebilecek masif bir taş köprü inşa etti,

Daçya'yı bir Roma vilayetine dönüştürdü ve nehrin kuzey tarafında çok sayıda Roma sömürgesi oluşturdu. Bu sömürgelerin soyundan gelenler kendilerini halen *Romenler* olarak adlandırırlar ve onların toprakları olan *Romanya* "Romalı" sözcüğünün formlarını oluşturur.

Trajan daha sonra dikkatini yukarı Fırat Nehri tarafından oluşturulan sınırın büyük bir kısmının bulunduğu doğu sınırına çevirmiştir. Roma, Bereketli Hilâl'in batı tarafını elinde tutarken, antik dönemde Babil ve Asur imparatorluklarının bölgesi olan, şimdi ise güçlü Part krallığı tarafından denetim altında tutulan doğu tarafını hiçbir zaman fethetmemişlerdi. Trajan, tıpkı Büyük İskender gibi, bu bölgeyi imparatorluğuna katmaya girişmişti; ancak bunda başarısız olmuştu ve acı bir şekilde hayal kırıklığına uğramış bir adam olarak ölmüştü (MS 117).

Hadrian'ın (MS 117-138) Sınır Savunmasını Tamamlaması. Trajan'ın ardılı olan Hadrian iyi bir askerdi fakat aynı zamanda devlet adamı kimliğiyle öne çıkıyordu. Trajan'ın doğudaki fetihlerini sürdürmek için hiçbir çaba göstermemişti. Bunun tersine olarak, akıllıca bir şekilde sınırı Fırat Nehri'nin gerisine taşımıştı. Ancak Daçya'yı ele geçirmiş ve başta Ren Nehri'nden Tuna Nehri'ne ulaşan uzun bir bariyer olmak üzere aralıksız surlar oluşturarak tüm kuzey sınırını güçlendirmişti. O, Britanya boyunca benzer bir kuzey sınırı inşa etmişti (harita, s. 380). Bu surların her ikisinin de hatları halen görülebilirdir. Bu akıllıca önlemler ve Trajan'ın zaferlerinin bir sonucu olarak İmparatorluğun kuzey sınırları uzun bir süre boyunca güvende ve sakin olacaktı.

Trajan ve Hadrian Yönetimi Altındaki Ordu. Trajan ve Hadrian yönetimi altındaki bu sınırları savunan ordu antik dönemdeki dünyada o zamana dek görülmüş en büyük ve en becerikli idare edilen organizasyon idi. İmparatorluğun her kısmından oluşturulan ordu, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'ndaki İngiliz ordusu gibi, çok sayıda farklı uluslardan oluşuyordu. Bir İspanyol lejyonu Fırat üzerinde konuşlanabilirdi ya da Nil Nehri'nden bir gençler grubu Cermenler tarafından yapılmış olan surlar üzerinde

ŞEKİL 73. Trajan'ın Daçyalılara Karşı Seferini Gösteren Rölyef

Romalılar kamplar oluşturmuşlardı ve lejyonerler müstahkem mevkileri bitiriyorlardı. Onların tüm operasyonlarında korunan katı sisteme bağlı olarak, Roma ordusu durduğu zaman tahkim edilmiş bir kamp oluşturmak değişmez bir uygulama idi. İmparator ön plandaki grubun ortasında en öndeki kişidir. Onun önünde diz çökmüş olan bir haberci Daçya kralı tarafından gönderilmiştir. Bir Roma lejyonunun kartal, standartlar ve başka amblemlerini taşıyan subaylar ve lejyonerler Daçyalının ardından sıralanmıştır (Cicharius, Die Reliefs der Traiansäule, levha XLII).

karakol görevini yıllarca ifa edebilirdi. Bir kuzey ordusu karakolunda Roma ordusunda askere alınmış genç bir Mısırlı tarafından Nil Nehri üzerindeki bir ücra küçük köyde bulunan babasına ve kız kardeşine yazmış olduğu mektup elimizdedir.[35] Bu türden karakollar subaylar ve diğer insanlar için elverişli kışlalar ve yaşam alanları olarak donatılmıştır ve surların dışındaki barbarlar ile karşı karşıya gelmeye her zaman hazır askeri birlikler asla gevşemeden disiplin altında tutuluyordu.

Yönetimdeki Gelişmeler. Bu sırada İmparatorluğun kendi içinde önemli değişiklikler oluyordu. Hadrian yönetim organizasyonunu, her birinin başına etkin bir bakan koyarak, birimler halinde mükemmelleştirmişti. İmparatorun gücü, bu birimlerin denetimini kendi ellerine almasıyla çok daha fazla artmıştı.

Çok sayıda değişiklik arasında, en önemlilerinden biri "çiftçilik" vergileri sisteminin yürürlükten kaldırılması idi; yani, Yunanların ve Romalıların çok fazla sıkıntı yaşamasına neden olan özel bireylerin vergi toplamasına olanak tanıyan sistem değiştirilmişti. Maliye memurları (*procurator*) artık tüm Akdeniz dünyasının vergilerini topluyordu. Sezar ve Augustus tarafından tercih edilen bu yöntem Hadrian tarafından bütünüyle geliştirilmişti.

Tüm İmparatorluk için Bir Yasa Sisteminin Ortaya Çıkması. Bu engin devletin tebaaları vergilerini aynı hazine dairesine vermekle kalmıyordu, onlar aynı zamanda aynı yasalar ile denetim altında tutuluyordu. Roma'nın avukatları şimdi dünyanın görmüş olduğu en muktedir kişilerdi. Onlar Roma'nın dar kapsamlı *şehir* yasalarını tüm Akdeniz dünyasının gereksinimlerini karşılayabilecek şekilde değiştirmişlerdi. İmparatorluğun bu yasaları öz bakımından adil, haktanır ve insancıl idi. Hadrian'dan sonra gelen merhametli imparator Antoninus Pius (MS 138-161) itham edilen bir kişinin suçluluğu kanıtlanana kadar masum olarak kabul edildiği bir temel oluşturmuştu—bu, günümüzde halen yasalarımızda yer alan masumiyet karinesidir. Bu yasalar Akdeniz dünyasının halklarının tek bir ulus şeklinde birleşmesi için çok fazla

35 Bakınız, Breasted'ın *Antik Dönemler*, Şekil 248 ve s. 709, dipnot.

şey yapmıştı; çünkü bu halklar artık yasal açıdan farklı uluslara ait olarak değil, aynı büyük devletin tebaaları olarak kabul ediliyordu. Onların hepsi aynı adalet, yasa ve düzenin koruması altındaydı.

İmparator Tarafından Vilayetlere Yakın İlgi Gösterilmesi. Muktedir ve insaflı valiler artık imparatorluk üzerinde tüm meseleleri denetim altında tutuyorlardı. Trajan ve Hadrian gibi imparatorlar vilayetlerin yönetiminde eskiden olduğundan daha fazla pay sahibi olmuşlardı ve böylece kendi meseleleri için çok fazla sorumluluk sahibi olan topluluklar rahatlamıştı. Hadrian yıllar boyunca vilayetler arasında yolculuklar yapmıştı ve onların gereksinimlerine aşina olmuştu. Ancak vilayetler gitgide daha fazla imparatora bağlı oldukça ve Roma'dan yönetildikçe, onların kamu meselelerine olan ilgisi ve onları idare etme kabiliyetleri azalmıştı.

2. ERKEN DÖNEM ROMA İMPARATORLUĞU UYGARLIĞI: VİLAYETLER

Roma İmparatorluğu'nun Halkları. Tüm Akdeniz'i çevreleyen geniş Roma İmparatorluğu'nun çok çeşitli halklardan oluşan altmış-beş ila yüz milyon arasında bir yerleşimci nüfusuna sahip olduğu varsayılmaktadır. Eğer Cebelitarık Boğazı'nda durup, çok uzakları görebilseydik bu halkların Akdeniz boyunca Afrika'nın kıyılarında ve Asya'nın ve Avrupa'nın etrafında uzandıklarını izleyebilirdik. Bizim sağımızda, Afrika'da Mağribiler, Kuzey Afrikalılar ve Mısırlılar; doğuda arka planda Araplar, Yahudiler, Fenikeliler, Suriyeliler, Ermeniler ve Hititler; ve gözlerimiz Avrupa kıyılarını takip ederken, Yunanlar, İtalyanlar, Galyalılar ve İberyalılar (İspanyollar); bunların kuzeyinde ise Britanyalılar ve sınır hatları içindeki bazı Cermenler olacaktı. Tüm bu insanlar, elbette, fıtrat, giyim ve gelenekler bakımından birbirlerinden çok farklıydı fakat onların tümü Roma koruması altında bulunmanın keyfini sürüyordu ve geniş kapsamlı Roma barışı içinde olmaktan dolayı mutlulardı. Görmüş olduğumuz gibi, en büyük kısmı şehirlerde yaşıyorlardı ve her ne kadar şehirlerin pek çoğu küçük olsa da, insanların ömrü genel olarak şehirde geçiyordu.

Pompei. Rastlantı eseri taşra şehirlerinden biri yaklaşık iki bin yıl önce orayı ziyaret etsek nasıl görünebilecekse bu şekilde korunmuştur. Küçük Pompei kenti Titus döneminde (MS 79) volkanik küllerle kaplanmıştır, caddeler ve evler, forum ve kamu binaları, dükkânlar ve pazar yerleri, aniden istila eden Vezüv Yanardağı püskürmesiyle birdenbire o günkü haliyle kalmıştır. Pompei güney İtalya'nın Yunan şehirlerinden çok uzakta değildi ve biz bir çırpıda yaşam ve sanat açısından özsel olarak Helenistik olan bir yeri keşfetmiş oluruz.

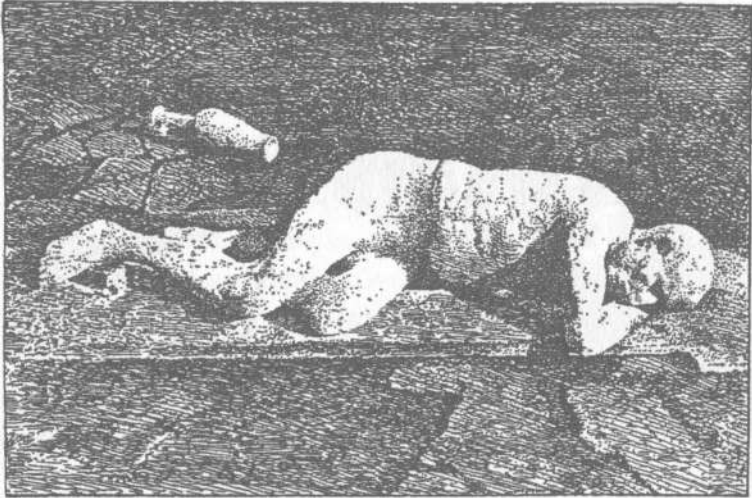
ŞEKİL 74. Bugün Gözüktüğü Şekilde Antik Pompei Kentinde Bir Cadde

Yol ve kaldırım düşen küllerle ilkin kaplandığı şekilde mükemmel durumdadır. Solda bir halk çeşmesi vardır. Bu cadde üzerindeki binaların bir katının yalnızca yarısı halen ayaktadır. Bunun istisnası soldaki binadır, biz orada iki dükkânın giriş kısımlarını görürüz. Kapıların üst kısımları ve duvarlar üstündeki ikinci kat seviyesine kadar korunmuştur.

Roma İmparatorluğu Yolları. İmparatorluğun bir kısmından diğerine iletişim araçları açısından tüm imparatorluk boyunca büyük ilerlemeler olmuştu. Her yerdeki muhteşem Romalı yolları yumuşak taş ile masif olarak döşenmişti. Onlar tepeleri aşıyor ve büyük köprüler ile nehirleri geçiyordu. Köprülerin bazıları halen ayaktadır ve bugün kullanılmaktadır (şek. 77). Yolculuk ve iletişim

hızı buharlı demiryolu araçlarının gelişine kadar Avrupa ve Amerika'daki en hızlı seviyede bulunuyordu; ve yollar daha iyiydi.

Deniz ulaşımında ise en büyük farklılık eski dönemlerin korsanlarından özgür olunması ve böylece denizyolu yolculuğunun düzene girmesiydi. Örnek olarak, Romalı bir tüccar İskenderiye'deki aracısına on gün içinde ulaşacak şekilde mektup gönderebilirdi. Roma limanları ve İskenderiye arasında yelken açan devasa devlet mısır gemileri birkaç bin ton yük taşıyan heybetli deniz araçlarıydı. Her yerde bulunan iyi limanlar İskenderiye'deki Deniz Feneri'ni model alarak deniz fenerleri ve rıhtımları ile denizcileri her limana yönlendiriyordu.

ŞEKİL 75. Vezüv Yanardağı Püskürmesinin Bir Kurbanı

Bu adam ölüme mahkûm olmuş Pompei kentinden kaçamamış olanlardan biriydi. Bu ince volkanik küller adamın bedeninin etrafına çökelmiştir ve bu yağmurla sırılsıklam olmuş küller onun vücudu çürümeden önce bedeninde bir kalıp oluşturmuştur. Beden çürüdükten sonra sertleşmiş kül kütlesi içi oyuk bir şekil bırakmıştır. Modern kazıcılar kalıbın üzerine alçı dökmüş ve böylece bin dokuz yüz yıl önce maruz kaldığı ölümcül küller ile boğularak ölmüş olan bu talihsiz adamın şeklinin bir kalıbını oluşturmuşlardır.

Ticaretin Geniş Alana Yayılması. Bu koşullar altında ticaret daha önce olmadığı kadar gelişmiştir. İyi yollar tüccarların sınırların ötesinde ticaret yapmalarını ve yeni pazarlar bulmalarını sağlamıştır. Büyük filolar Kızıldeniz ve Hindistan limanları arasında

Hint Okyanusu boyunca düzenli olarak yelken açmıştır. Akdeniz'in halen en büyük ticaret kenti olan İskenderiye'nin limanlarından batıya yol alan gemiler emtia taşımaktadır. İskenderiye'den kar haricinde her şey alabilirsiniz şeklinde bir deyiş vardı. Ticaretin geniş bir şebekesi böylelikle Çin'in sınırlarından ve Hindistan'ın kıyılarından Britanya ve Atlas Okyanusu limanlarına kadar yayılmıştı.

Vilayetlerde Yolculuk ve Yaşam. Hem ticaret hem de eğlence amaçlı yolculuk yapmak artık çok yaygın hale gelmiştir. İmkânlar ve eğitime sahip olan Roma vatandaşları modern turistlerin yapmış olduğu gibi Akdeniz boyunca gezintilerde bulunmuşlardır. Onlar vilayetlerin kasabalarından geçerken her yerde kamu binaları ve anıtlar görmüşlerdir. Zengin insanlar tarafından yaptırılan ve topluma hibe edilen çeşmeler, tiyatrolar, müzikholler, hamamlar, spor salonları ve okullar vardı. Bu kasabaların erkek çocukları ve kız çocukları maaşı yönetim tarafından ödenen öğretmenleri olan okullara sahipti. Bizim Helenistik Çağ'da görmüş olduğumuz tüm standart çalışma dalları

ŞEKİL 76. Sicilyalı Öğrencilerin Roma İmparatorluğu Döneminde Bir Tuğla Üzerine Yaptığı Karalamalar

1800 yıl önce yaşamış olan bu öğrenciler bir tuğla atölyesinin yanından geçerken fırınlanmadan önce yumuşak balçıktan tuğlaların üzerine Yunanca okul alıştırmalarını karalayarak eğlenmişlerdir. Üst kısımda halen büyük harflerle alfabeyi çalışan küçük bir çocuk on kez özenli bir şekilde S (Yunanca Σ) harfini yazmıştır ve onun altında benzer bir şekilde K harfi on kez yazılmıştır. Ardından tümü büyük harflerle "kaplumbağa" (ΧΕΛΏΝΑ), "değirmen" (ΜΥΛΑ) ve "kova" (ΚΑΔΟΣ) yazmıştı. Daha büyük bir çocuk ardından küçük çocuğu yan tarafa almış ve iki satırlık ("Pazara gidelim, bir tavuk alalım, pazara gidip bir tavuk alıp ne yapalım" gibi) bir tekerleme şeklinde alıştırma yaparak gururla kendi üstünlüğünü göstermişti. Onun yazdığı tekerleme aşağıdaki gibidir:

Nai neai nea naia neoi temon, hos neoi ha naus

Bu yazının anlamı: "Yüzebilecek olan yeni bir gemi için kereste kesen çocuklar." Daha sonra üçüncü bir çocuk en alta iki satır ilave etmiştir. Tuğla, Roma İmparatorluğu yönetimi altında taşra eğitiminin yanı sıra Yunanca'nın yayılmasını örneklerle açıklamıştır.

öğretiliyordu. Ticaret yapacak bir erkek çocuğa kısaltma şeklinde yazabilmesi için steno dersi verilebiliyordu ve daha yüksek eğitim almak isteyen genç biri İskenderiye ve Atina'daki üniversite öğretmenlerini bulabilirdi ve ayrıca hem Doğu'da hem de Batı'da çok sayıda daha yakın tarihlerde kurulmuş üniversiteler vardı.

Yunanistan ve Şark'ta Romalı Seyyah. Yunanistan'ı gezen zeki bir seyyah için, Perikles döneminin Yunanistan'ı –yaklaşık altı yüzyıl öncesi– Thukikidis ve Herodot'un tarih yazılarında okumuş olduğu bir uzak ve antik dünyaya ait görünmüştü. Romalı ziyaretçi Atina veya Delphi'nin içinden geçip giderken çok sayıda üstü boş olan kaide dikkatini çekmiştir ve vatanındaki dostlarının villalarının bir zamanlar bu boş kaidelerin üzerinde bulunan heykeller ile süslenmiş olduğunu anımsamıştı. Bu tür sanat eserlerini yaratmış Yunan şehirleri artık yoksul ve önemsizdi.

Seyyah Anadolu'nun ve Suriye'nin gelişen kentlerini ziyaret ettiği zaman Roma hükümranlığının başarmış olduğu şeye dair gurur hissedebilirdi. Başta Ürdün'ün hemen doğusu olmak üzere, Bereketli Hilâl'in batı yarısında, daha önceleri yalnızca doğal hayatın bulunduğu yerde, şimdi kendilerine su tedariki sağlayan sukemerleri ve günümüzde bile kalıntıları etkileyici olan hamamlar, tiyatrolar, bazilikalar ve güzel kamu binaları ile müreffeh kentler bulunuyordu. Tüm bu kentler güzel yollarla birbirine bağlanmıştı ve ayrıca başka güzel yollarla Anadolu ve Balkan Yarımadası boyunca olan yerleşim noktaları Roma'ya bağlanıyordu. Bu kentlerin ardındaki çölün ötesinde Babil, Asur ve Pers'in daha eski imparatorlukları yer almıştı. Şimdi onların büyük kentlerinin yerinde moloz yığınları bulunuyordu. Seyyah şimdi Antakya'daki büyük bir Roma kadırgasına binerek onu bekleyen daha da antik bir dünyanın bulunduğu İskenderiye'ye geçebilirdi. Burada bizim seyyahımız kendisini Nil üzerindeki bir grup zengin Yunan ve Romalı turist arasında bulmuştu. Onlar Helenistik İskenderiye'nin muhteşem binalarını geride bırakırken, nehrin yukarısına olan yolculukları onları bir zamanların daha erken dönem dünyasının ortasına götürmüştür—burası onların bildikleri en eski dönem dünya idi. Memphis ve Thebai'de Roma'nın kurulmasından binlerce yıl

önce yapılmış olan binalar vardı. Biz bu anıtların üzerinde günümüzde halen turistlerin yaptıkları karalamaları görürüz.

ŞEKİL 77. Fransa, Nîmes Yakınında Roma Köprüsü ve Sukemeri

Bu yapı yaklaşık MS 20'de güney Fransa'da bulunan (şimdi Nîmes diye anılan) Romalıların Nemausus sömürgesine su tedariki sağlamak için inşa edilmiştir. Yerleşim bölgesine su tedariki yirmi beş mil uzaklıktaki iki muhteşem kaynaktan sağlanıyordu. O yaklaşık iki yüz yetmiş beş metre uzunluğunda ve elli metre yüksekliğindeydi ve suyu Gard Nehri'nin vadisi üzerinden taşıyordu. Su kanalı çok yüksekteydi ve halen onun içinde yürünebilir. Bu köprünün her bir tarafı üzerindeki sukemeri değirmenleri neredeyse yok olmuştur.

Roma Binalarının Geniş Alana Yayılmış Kalıntıları. Doğu Akdeniz Romalılar tarafından *kendi* antik dönem dünyaları olarak kabul edilmişti. Romalı seyyah orada Yunanca'nın Sicilya kadar uzak batı tarafına dek her yerde kullanıldığını görmüştü (şek. 76). Ancak Batı Akdeniz dünyasına girdiği zaman kullanılan dilin –Roma dili olan– Latince olduğunu görmüştü. Batı Akdeniz'de uygarlık yakın tarihli bir meseleydi. Bu çağda batı Avrupa ilk kez olarak şehirler inşa ediyordu; ancak bu, Romalı mimarların yönlendirmesi altında yapılıyordu ve onların binaları Roma'da olanlara benziyordu. Biz Britanya'dan güney Fransa ve Almanya boyunca geçerek kuzey Balkanlara kadar uzanan bir Roma kalıntıları hattı üzerinde masif köprüler, üstü açık tiyatro binaları,

etkileyici kamu anıtlarının kalıntılarını halen görebiliriz. Benzer bir şekilde, Kuzey Afrika'da, Kartaca'nın batısında, muhteşem kamu binalarının olduğu tüm şehirlerin harabeleri halen varlığını sürdürmektedir ve bize Roma uygarlığının orada nasıl gelişmiş olduğunu gösterir.

Tüm Akdeniz Dünyasının Son Derecede Yüksek Seviyede Uygarlaşması. Tüm bu Roma binaları bizim incelediğimiz tüm insan ilerlemeleri çağlarının bir sonucu olarak, bütün Akdeniz dünyasının yüksek bir uygarlaşma seviyesi elde ettiğini ortaya koymuştur. Roma lejyonları ve onların askeri istasyonları, Akdeniz'in kuzeyinde Britanya'dan Kudüs'e kadar ve onun güneyinde Kudüs'ten Fas'a kadar uzanıyordu. Dışarıdaki barbarların yığınını uzak tutmak için savunma mevzileri yapılarak yüzlerce yıl boyunca devam eden uygarlık ve ilerlemeler korunuyordu.

3. ROMA İMPARATORLUĞU UYGARLIĞI: ROMA

Roma'nın Yeni Kamu Binaları. Roma'nın kendisine gelince, Hadrian hükümranlığının yakınındaki bir ziyaretçi onun döneminin dünyasındaki en muhteşem şehir olduğunu görmüştür. O, bu dönemde büyüklük olarak ve kamu binalarının sayısı ve görkemi açısından İskenderiye'yi geçmişti. Özellikle eski Forum içinde ve yanında İmparatorluğun en büyük yapıları yapılmıştı. Vespasian orada şimdi Kolezyum olarak bilinen, gladyatörler çarpışması için büyük bir amfitiyatro inşa ettirmişti. Eski Forum'un kuzey tarafı boyunca imparatorlar üç güzel yeni forum yaptırmıştı.

Trajan ve Hadrian hükümranlıkları sürecinde dikilen binalar Romalı mimarlar tarafından ulaşılan görkem ve güzelliğin en yüksek seviyesini temsil eder. Helenistik Çağ'da inşaatçılar gitgide daha büyük niceliklerde çimentoyu beton olarak kullanmayı öğrenmişlerdi. Hadrian'ın yaptırdığı Panteon'un kubbeli çatısı, kırk beş metreden daha fazla alanda kullanılan devasa bir beton dökümdür. Romalılar bu durumda bin dokuz yüz yıl önce beton kullanıyorlardı. Bu nedenle Panteon Hadrian'ın mimarlarının

büyük kalıp için ahşap formu destekleyen direkler ilk kez çıkarıldığı zamanda olduğu gibi katı ve güvenli olarak görünmektedir.

Roma Heykeli ve Resmi. Tüm bu anıtları süsleyen heykeller Roma sanatının en iyisi olduğunu ortaya koyar. Bu dönemin kabartma heykelleri yöntemde artan beceriyi gösterir. Rölyefler imparatorların hükümranlıklarındaki askeri zaferleri veya olayları resmederek anlatmak için yapılırken, heykeltıraşlar kendi eserlerini canlı gibi görünecek şekilde yapma girişiminde bulunmuştur. Bu, derinlik ve atmosfer etkisi oluşturan belli başlı perspektif araçlarıyla resmetmekten kopyalayarak elde edilmişti. Evler ve şehirler uzakta gösterilmişti; bitkilerin yaprakları zarifçe hareket ediyor gibi görünüyordu; ve insan bedenleri arka plandaki taşlara eklemlenmiş oldukları fark edilecek şekilde dikkat çekiyordu. Trajan'ın sütununu kaplamaya devam eden rölyefler bu durumda onun seferlerinin bir tür resimli kitabını oluşturuyordu (şek. 73). Dahası, önde gelen Romalıların *portre* büstleri o zamana kadar yapılmış olan bu tür eserlerin en iyileri arasındaydı ve dönemin insanlarının nasıl baktığına dair bize canlı bir fikir veriyordu.

Vespasian'ı takip eden imparatorların hükümranlıklarından günümüze dek varlığını sürdüren çok fazla resim kalmamıştır. Ancak Avrupa müzeleri bu resimlerin çoğu kısmının aşikâr bir şekilde kopyalanmış olduğu dönemin çok sayıda güzel mozaiğine sahiptir. Birkaç mozaik ve az sayıda resim parçası Hadrian'ın Tivoli'deki villasından gelmiştir. Portre-resmetme gitgide daha popüler olmuştur ve bir ahşap tablet üzerine resminizi hızlıca yapan köşebaşı sokak ressamları yaygın hale gelmiştir.

Edebiyatın Gerilemesi. Roma'da artık daha önce olduğundan daha fazla eğitimli insan vardı ve devlet tarafından kalıcı hale getirilen görkemli kütüphaneler herkese açıktı. Yazarlar ve edebiyat insanları imparatorlar tarafından cömertçe destekleniyordu. Ancak bu elverişli koşullar altında bile, edebiyat Augustus Çağı'nınkinden daha aşağı seviyedeydi çünkü yazarlar daha az özgündü. Onlar eski temaları defalarca kullanmışlardı fakat bunları nükte veya edebi ustalığın başka formlarında yenilemişlerdi. Eğitim

yöntemleri, sosyal gelenekler ve politik koşullar bu yapay ve doğal olmayan biçemin gelişimini tıkama eğilimi içinde olmuştur.

Üstüne üstlük birinci yüzyılın daha büyük kısmı sürecinde imparatorlar, halkın emperyal yönetime karşı tutumunu etkileyebilecek bir şeylerin söylenmiş olabileceği endişesiyle, geçmişe dair tüm yazıları katı bir şekilde sansürlemişti. Bu, bir dönem boyunca tarih yazımına nokta koymuştu. Bu durumda Domitian'ın ölümünden (MS 96) sonrasına kadar ve Nerva ve Trajan'ın yönetimi altında yeni bir konuşma özgürlüğü ortaya çıkana kadar, Latince düzyazının büyük ustalarından biri olan Tacitus'un yaptığı gibi erken dönem İmparatorluğun dürüstçe bir tarihinin oluşturulması mümkün olmamıştı. Onun diğer yazıları arasında kuzey Avrupa'nın halklarının yaşantısına ilk tam bakışı bize sağlayan Almanya'ya dair kısa bir anlatı vardır. Daha genç Pliny ve imparator Trajan arasında bu dönemde geçen mektuplar antik dünyanın en ilgi çekici edebiyat eserleri arasındadır. Latince yazmış olan bu yazarlarla birlikte, Yunanistan ve Roma'nın en önemli insanlarının hayatlarını dikkat çekici bir dizi şeklinde yazmış olan Yunan Plutarch'ı da belirtmemiz gerekir. Plutarch bu yapıtını bir Yunanı ve bir Romalıyı çift halinde birlikte ele alarak ve onları karşılaştırarak yazmıştır. "Yaşantılar" romans dünyasına ait olan pek çok şeyi içerir fakat onlar on dokuz yüzyıl boyunca dünyanın ilgisini ve hayranlığını elde tutmuş olan kahramanların yok olmaz bir galerisini oluşturur.

Bilimsel İlerlemenin Olmaması. Romalılar bilim alanında, Yunanlar tarafından elde edilmiş olan bilgilerin toplayıcısı olmayı sürdürmüştü. Daha büyük Pliny, uzun ve başarılı memurluk kariyeri sürecinde, kendini bilimsel çalışmalara adamıştı. Olguların büyük çaplı bir koleksiyonunu yapmıştı, ardından, başta Yunanca olmak üzere kitaplarda bulunan bilimsel verileri derlemişti. Onları *Doğal Tarih* adını verdiği kocaman bir çalışmada bir araya getirmişti—aslına bakılırsa bu bir ansiklopediydi. Bilimle öylesine derinden ilgiliydi ki, Pompei'den kaçan insanları kurtarmak için (filonun amirali olarak) en kısa mesafeyi bulmaya çalışırken hayatını kaybetmişti. Ancak Pliny'nin *Doğal Tarih* kitabı

yazarın kendisi tarafından keşfedilmiş herhangi bir önemli yeni olgu içermiyordu ve Pliny'nin yanlış anlamış olduğu meselelerdeki çok sayıdaki hata nedeniyle bozulmuştu. Ne olursa olsun, Pliny'inin eseri, modern dönemlerde bilimin yeniden canlanmasına kadar, yüzlerce yıl boyunca Aristo'nun eserinden sonra tüm eğitimli Avrupalılar tarafından standart otorite olarak başvuru kaynağı olmuştur. Böylece insanlar bir zihin tembelliği tutumu içine düşmüştür ve kâşiflerin daha önceden bulmuş oldukları şeyi öğrenmekle yetinmişlerdir. Bu tutum yerküre üzerindeki keşiflere fayda sağlamayacaktır.

Batlamyus Sistemi. Hadrian ve Antoninus yönetimi altında filizlenmiş olan Batlamyus adındaki İskenderiye'li büyük bir gökbilimci ve coğrafyacı antik dünyanın ünlü bilim insanlarının sonuncusuydu. Başka eserlerinin yanı sıra büyük kısmı daha önceki gökbilimcilerinin eserlerinden bir derleme olan astronomi üzerine bir el kitabı yazmıştı. Kitapta, ne yazık ki, güneşin merkezdeki bir dünya etrafında döndüğü sonucunu benimsemişti. Onun kitabı bir standart esere dönüşmüştü ve bunun sonucu olarak güneş sistemine dair bu hatalı görüş, Batlamyus sistemi adıyla, daha sonraki dünya tarafından her yerde kabul görmüştü. Yunan gökbilimci Aristarkus (s. 291) tarafından hâlihazırda uzun zaman önce keşfedilmiş asıl hakikat günümüzden beş yüz yıl önce Polonyalı gökbilimci Kopernik tarafından yeniden keşfedilmiştir. Batlamyus ve daha önceki Yunan gökbilimciler tarafından gösterildiği şekliyle yerkürenin küre formuna dair bilgi daha sonraki Avrupa'nın seyyahlarına ve denizcilerine ulaşmıştı ve nihayetinde Kolomb'u batıya doğru Hindistan ve Şark'a yolculuk yapmaya yöneltmişti—bu yolculuk Amerika'nın keşfiyle sonuçlanacaktı.

Roma'nın Çok-uluslu Yaşantısı. Vilayetlerden eğitimli insanlar, ya yönetimde yer alarak ya da yönetim tarafından ödemesi yapılan eğitmenler olarak, Roma'da önemli konumlar elde ediyorlardı. İmparatorluğun her kısmından insanlar birbirlerine destek oluyorlardı ve muhteşem yeni forumların kıyılarında ve muhasebe dairelerinde iş konuşuyorlardı; onlar kamu dairelerini ve

hükümetin yönetim birimlerini doldurmuştu ve devlet tarafından yayınlanan elle çoğaltılan gündelik gazete üzerine tartışmalar yapıyorlardı; onlar Roma Üniversitesi'nin kütüphanelerinde ve konferans salonlarında oturuyordu; ve halka açık hamamların ve geniş amfitiyatroların dinlenme yerlerinde bir araya geliyorlardı. Biz bu tür her şeyi kapsayan, geniş ölçekli temsil edilen yaşantıyı "kozmopolit" olarak adlandırırız—bu, "dünyanın her tarafına ait" anlamına gelen Yunanca kökenli bir sözcüktür.

Tüm dünyadan her şeyin Roma'ya akması şimdi zenginler tarafından keyfi sürülen lüks tüketim mallarında kendini göstermişti. Romalı kadınlar Hindistan'dan gelen elmaslar, inciler ve yakutlarla süsleniyorlar ve Çin'den gelen parlayan ipek kumaşlarla giyiniyorlardı. Zenginlerin sofralarında yeni nadir bulunan meyveler –"Pers elması" diye adlandırılan şeftaliler ve kayısılar– vardı. Romalı aşçılar eskiden hastalar için reçete edilen nefis bir yiyecek olan pilav pişirmesini öğrenmişti. Romalı ev sahipleri, önceden olduğu gibi, yiyeceklerini bal ile tatlandırmak yerine, "sakari" diye bilinen yeni bir ürün kullanmaya başlamışlardı; milattan sonra birinci yüzyılda yaşamış olan bir denizcinin raporuna göre şeker kamışı şurubu ilk kez olarak bu dönemde Hindistan'dan Akdeniz'e deniz yoluyla gelmişti. Bu, tarihte şekerden bahsedilen en erken kayıttır. Şark'tan gelen bu yeni şeyler, tıpkı on beşinci yüzyılda yeni bir Batılı dünyayı keşfetmiş olan Kolomb'un yolculuklarından sonra Amerika'nın patatesi, tütünü ve yerli mısırının Avrupa'ya ulaşmış olması gibi, Roma yaşantısı içinde görünmeye başlıyordu.

4. DOĞU KÖKENLİ DİNLERİN POPÜLERLİĞİ VE HRİSTİYANLIĞIN ERKEN DÖNEM YAYILIŞI

Eski Romalı Dininin Gerilemesi. Çok sayıda ince düşünceli Romalı, Cicero'nun çekici makaleleri veya Seneca'nın söylemleriyle birlikte Stoacıların ve Epikürcülerin Yunan felsefesini okuyordu (s. 375). Onlar eski Romalı tanrılardan vazgeçmişler ve kendi dinleri olarak Stoacı veya Epikürcü felsefenin öğretilerini

kabul etmişlerdi. Ancak bu tür öğretiler yalnızca yüksek derecede eğitimli ve entelektüel sınıf içindi.

Avrupa'da Doğu'ya Özgü Dinler. Eğitimli olanları içeren kalabalıklar Doğu'dan gelen gizemli dinlerin cazibesine kapılıyorlardı. Pek çoğu Mısır'a özgü İsis inancını benimsemişti ve İsis'in tapınakları tüm daha büyük şehirlerde bulunuyordu. Bugün Mısır tanrıçalarının ufak heykelcikleri ve başka simgeler Sen, Ren ve Tuna nehirleri boyunca bile bulunmaktadır.

Orduda, bir ışık tanrısı olan Mitra (s. 128) en favori olandı ve Roma lejyonlarının pek çoğunda kendi yeraltı şapeli bulunuyordu. Orada onun üyeleri karanlık ve kötülük üzerine kendi zaferlerini kutluyorlardı. Bu ve başka Doğu'ya özgü inanışların hepsi kendi "gizemine" sahipti. Başta ölüme teslimiyet olmak üzere tanrının yaşantısını yansıtan bir drama türü vardı. Ölümün üzerinde bir zafer, sonsuza dek süren bir kutsanmışlık arayışı bulunuyordu. Belli başlı kutsal ayinlerin gerçekleştirilmesi kişiyi sonsuza dek kalacağı bir ikametgâha götürecek tanrıların saf ve sonsuz bir hayatını paylaşmasını sağlayacaktı.

Eski Roma dini, tıpkı erken dönem Yunan inanışlarında olduğu gibi, yol gösteren çok az şeye sahipti ve tapınanlara, Doğu'ya özgü dinlerde olduğu gibi, öteki dünyada hiçbir mutluluk umudu vermiyordu. Oysa merak uyandıran Doğu inanışlarında yer alan vaatler kalabalıkları cezbediyordu ve onların "gizemleri" içinde elde edilen kutsanmış gelecek vardı.

Yahudiler de, Romalılar tarafından yıkılmış olan (MS 70) Kudüs'teki tapınaktan beri gitgide artan sayıda daha büyük kentlerde bulunuyorlardı. Coğrafyacı Strabo onlar hakkında "Bu halk hâlihazırda her kente dağılmış durumdadır ve bu ırkı kabul etmeyen ve onun hükmü altına girmeyen bir yer bulmak zor olacaktır" diye yazmıştı. Roma dünyası onların sinagoglarına aşina oluyordu: ancak Yahudiler kendikilerinden başka herhangi bir tanrıyı tanımayı reddetmişlerdi ve bu onların yönetim ile bazı sıkıntılar yaşamalarına neden olmuştu.

Hristiyanlığın Yükselişi. Doğu'ya özgü tüm bu dinler arasında sıradan insanlar gitgide daha fazla olarak Hristiyan misyonerlerine eğilim gösteriyorlardı. Onlar efendileri İsa'nın Augustus döneminde Filistin'de bir Yahudi olarak doğduğunu, insan kardeşliği ve ilahi babalık üzerine inancını vaaz ettiğini, Tiberius döneminde ise kendisini Yahudi kralı yapmaya çalışmasıyla suçlandığını ve ölüme mahkûm edildiğini anlatıyorlardı. Pavlus adındaki Tarsuslu bir çadır ustası önde gelen Hristiyan misyonerine dönüşmüştür. O, Anadolu ve Yunanistan şehirlerinde ve en son olarak Roma'da yeni incili vaaz etmiştir ve Hristiyan kiliseleri türemeye başlamıştı. Pavlus'un kurmuş olduğu kiliselere yolladığı mektupların bazıları çok geniş alanlara yayılmıştı. Nihayetinde İsa'nın yaşam ve öğretilerinin doğru olarak kabul edilen dört açıklaması vardı. Bunlar Matta, Markus, Lucas ve John'un açıklamalarıydı, ki biz bunları Dört İncil diye adlandırıyoruz. Pavlus'un mektuplarıyla birlikte bunlar ve bazı başka erken dönem Hristiyan yazıları Yeni Ahit'i oluşturması için bir araya getirilmişti.

Hristiyanlık Çağrısı. Kendi cazibelerine rağmen, diğer Doğu'ya özgü inanışlar takipçilerine böylesine yüceltilmiş ve güzel bir yaşamın avuntusunu ve duygu paylaşımını vermiyordu. Yeni İbrani eğitmenlerde olduğu gibi kardeşlik çağrısı ve insana karşı sempati vardı. Köleler ve azat edilenler, basit işçiler, alçakgönüllü, hakir görülmüş yoksullar hevesli bir şekilde Doğu'dan gelen bu yeni "gizemi" dinlemişlerdi. Zaman geçtikçe, kalabalıklar yeni incili öğrenmişlerdi ve onda uyanan umutların içindeki neşeyi görmüşlerdi. Hristiyanlık, ikinci barış yüzyılında, hızla Roma İmparatorluğu'nun başka dinlerini geride bırakmıştı.

Romalıların Erken Dönem Hristiyanlara Zulmetmesi. Hükümet yetkilileri sıklıkla Yahudilikten dönmüş olan bu kişileri benimsememişlerdi. Bunun tek nedeni tüm iyi Romalı vatandaşların yaptıkları gibi imparatorlarını bir tanrı olarak görmeyi reddetmeleri değil, ayrıca Roma devletinin yıkılacağına dair bir kehaneti açık bir şekilde ifade etmeleriydi. Onların dinleri iyi vatandaşlığa müdahale ediyor görünüyordu çünkü imparatora ve yönetime

olağan saygı göstermeyi yasaklamıştı. Roma yönetimi din meselelerine genellikle çok hoşgörülü yaklaşırken, erken dönem Hristiyanlar düşman olarak görülüyordu ve sıklıkla gaddarca zulüm görüyorlardı. Yine de, sayıları sürekli olarak artıyordu.

5. MARCUS AURELIUS VE İKİNCİ BARIŞ YÜZYILININ SONU

İkinci Barış Yüzyılının Sonu (yakl. MS 167). Akdeniz uygarlığı görünüşte müreffeh olmasına karşın ikinci barış yüzyılında geriliyordu. Trajan ve Hadrian'ın çabaları imparatorluğu barbarlara karşı kalıcı olarak koruyamamıştı. Soylu imparator Marcus Aurelius (MS 161-180), yönetim sorumluluğunu aldığı zaman, çok ciddi bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Uzun zamandan beri İmparatorluğun doğu sınırlarını tehdit eden Partlar ile savaşmak zorundaydı. Ardından kuzeydeki Cermen göçebeler sınırdaki savunma mevzilerini aşmışlar ve iki yüz yıldır ilk kez olarak İtalya'ya akmışlardı (MS 167). İki yüzyıllık barış sona ermişti. Marcus Aurelius, hükümranlığının geri kalanı boyunca barbar istilacılara karşı mücadele etmiş fakat onları imparatorluğun kuzey kısmından bütünüyle defedememişti. Nihayetinde kendi dost Cermenlere karşı savunma yapmalarına yardım etme koşuluyla onların bazılarının sınır içerisinde yerleşmelerine izin vererek çok tehlikeli bir adım atmıştı. Marcus Aurelius bir Stoacı idi ve yetenekli ve zeki bir hükümdardı. Seferleri sırasında günümüzde halen keyifle ve fayda sağlayacak şekilde okunabilen *Düşünceler* adlı küçük bir kitabı Yunanca yazmak için vakit bulmuştu. O aslında kendi kararlılığını gösteren günbegün yazılmış bir günlüktür. O, kendisinin yüksek mevkisinin bir kutsanmış tevekkül olarak doğru olmak zorunda olduğunu anlatmıştı. Ancak her ne kadar saf ve bencilikten uzak olsa da hiçbir hükümdar büyük Roma dünyasının ortasında devam eden gerileme sürecini durduramazdı. İki yüzyıllık barışı müteakiben, çok farklı bir Roma dünyası doğuracak olan korkunç bir devrim, iç savaş ve anarşi yüzyılı gelmişti.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. MS birinci ve ikinci yüzyıl sürecinde Roma İmparatorluğu sınırları üzerindeki koşulları tasvir edin. Flav ailesinin imparatorları sınır problemleriyle nasıl başa çıkmışlardı? Trajan ve Hadrian hangi adımları atarak kuzey sınırlarını nispeten güvenli hale getirmiştir? Trajan ve Hadrian yönetimi altındaki Roma ordusu hakkında ne söyleyebilirsiniz? Yönetim idaresi nasıl gelişmiştir?

2. Cebelitarık'tan Fırat'a kadar Roma İmparatorluğu'nun hayali bir kuş bakışı görünümünü verin. Roma'nın antik dönem dünyası nerede bulunuyordu?

3. Kolezyum neydi? Bu dönemde heykel sanatında hangi ilerlemeler olmuştu? Domitianus'un tarih yazımına müdahalesinden sonra imparatorluğun ifade etme özgürlüğü konusundaki politikası nasıl olmuştur? Büyük biyografi yazarı MS birinci yüzyılda ne yazmıştı?

4. Hristiyanlığın yükselişini ve Pavlus'un çalışmalarını tasvir edin. Hristiyanların Roma yönetimi ile olan ilişkilerinde karşılaştıkları pratik zorluk neydi?

5. Marcus Aurelius'un düşünce dünyası ve karakterini değerlendirin.

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *kamu yararı, devletin kamu hizmetlerini yerine getirmesi, sosyal mevzuat, çimento, beton, ifade özgürlüğü, Batlamyus sistemi, Roma dini, Stoa felsefesi.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. MÖ ikinci yüzyılda Roma devletinin himayeci politikasını tartışın ve benzer durumlarda kendi toplumsal problemlerini çözmede modern ulusların belli başlı girişimleriyle karşılaştırın.

2. Roma İmparatorluğu idaresi altında ulaşım tesislerinin artmasının sonuçlarının bazılarını listeleyin.

3. Biz tarihsel olayları anmak için yontulmuş rölyefler kullanır mıyız?

4. Hristiyanlığın Romalı vatandaşlara sunmak zorunda olduğu şey neydi?

5. Stoacılığın Romalı vatandaşlara sunmak zorunda olduğu şey neydi?

TARTIŞMA KONULARI

1. Roma İmparatorluğu'nun güvenliği ve huzuru için Hadrian'ın himayeci bir tutum içinde olması gerekiyordu.

2. Romalılar dünyayı Helenleştirmiştir.

3. Daha genç Pliny'nin yazdıkları gibi mektup derlemeleri tarihsel malzeme olarak incelenirse dikkatli bir şekilde kullanılmalıdır.

4. Hristiyan mezhebinin gelişimi Roma İmparatorluğu'nun düşüşünün nedenlerinden biriydi.

5. Romalılar Asya'dan çekilmeliydi ve MS 167'de Asya sınırını elde tutma girişiminde bulunmamalıydı.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book*: 1) Destruction of Pompeii, ss. 488-490; 2) Trajan's correspondence with Pliny, ss. 502-505, 523-525; 3) Hadrian, ss. 505-510.

2. Tamamlayıcı. SHOWERMAN, *Rome and the Romans*: 1) Travel in the Roman Empire, ss. 485-502; 2) The coming of Christianity, ss. 572-582.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *Vespasian, Part, Daçya, Hadrian surları, Antoninus Pius, Pompei, Kolezyum, Publius Cornelius Tacitus.*

BÖLÜM XVIII • BİR DEVRİM YÜZYILI VE İMPARATORLUĞUN BÖLÜNMESİ

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN ZAYIFLAMASI • BİR DÜZENSİZLİK YÜZYILI • ROMA İMPARATORLUĞU; BİR DOĞU KÖKENLİ DESPOTİZM • İMPARATORLUĞUN BÖLÜNMESİ VE HRİSTİYANLIĞIN ZAFERİ • GEÇMİŞE BAKIŞ

Marcus Aurelius'un hükümranlığında (yaklaşık MS 167) kuzey barbarlarının istilasıyla birlikte iki yüzyıllık barış dönemi sona erdi. Biz bir sonraki yüzyılda, MS 285 tarihine kadar, gücün birbiri peşi sıra bir askeri lider tarafından ele geçirildiğini göreceğiz. Bu tarihte olasılıkla Dalmaçya'da doğmuş mükemmel bir muhafız olan Diocletianus diğer hak iddia edenleri bastırdı ve kendi yönetim ideali olarak Doğu'ya özgü bir despotizm kurdu. O, İmparatorluğu Doğu ve Batı diye ikiye böldü ve kendi ikametgâhını doğuda tutarak dikkatini Roma'dan uzaklaştırıp Doğu'ya yöneltti. Diocletianus'un ikametgâh seçimi Bereketli Hilâl bölgesinde kuvvetli bir yeni devlet, bir Yeni Pers yükselmesi nedeniyle zorunluydu. Bu devlet dünya imparatorluğu için bir rakibe dönüşme tehdidiydi. Bu zamandan itibaren, Roma yönetim aktivitesinin merkezi Doğu'da bulunuyordu. Diğer taraftan Batı'da Hristiyanlık meşru din haline gelmişti (MS 311) ve Kilise insanları eyleme geçirmek için yeni fırsatlara sahip olmuştu. Ancak Hristiyan Kilisesi'nin gelişimi bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Bu bölümde biz antik dünyada uygarlık tarihinin sonuna geleceğiz.

---

1. ROMA İMPARATORLUĞU'NUN ZAYIFLAMASI

İkinci Barış Yüzyılında İmparatorluk. Biz barış yüzyılında iyi yönetim, güzel binalar, eğitim ve uygarlığın başka işaretlerinin önceden olduğundan çok daha geniş alanlara yayıldığını görmüştük. Ancak bununla beraber, büyük imparatorluk pek çok açıdan gerçekten yozlaşıyordu. İlk etapta, çiftçilik alanında gerileme meydana gelmişti, bu nedenle sürekli olarak Cumhuriyet'in düşmesinden önce göze çarpan şekilde gerileme oluyordu. Bu, kısmen toprağın tükenmesine ve kötü işlenmesine bağlıydı; yani, toprak artık iyi mahsul veremeyecek derecede kötü durumdaydı.

Çiftçiliğin Gerilemesi; Yoksullarla Aşırı Derecede Dolmuş Olan Şehirler. İtalya'daki insanların beslenebilmesi için toprağın çoğunun işlenmiş olması gerekiyordu. Toprakların zenginlerin eline geçme durumu devam etmişti. Zengin bir adamın mülkü bir *villa* diye adlandırılırdı ve İtalya'daki küçük çiftçilerin iflas etmesi artık vilayetlerde de aynı sıkıntıların meydana gelmesine neden oluyordu. Villa'lar yalnızca İtalya'da değil, aynı zamanda Afrika, Galya, Britanya, İspanya ve başka vilayetlerde de her yeri kaplamıştı.

Küçük çiftçilerin çoğu kendi küçük topraklarını elde tutma mücadelesinden vazgeçmişti çünkü vergiler katlanılmaz hale gelmişti. Umudu körelmiş olan bir çiftçi sıklıkla bir zengin villa sahibinin *colonus*'una dönüşecekti. Bu düzenleme ile, çiftçi ve kendi soyundan gelenler toprağı işleme hakkını güvence altına alıyordu ve bu şekilde en azından yoksul bir hayat sürmelerine yetecek kadar küçük bir miktar pay alabiliyordu. Diğer taraftan, onlar yasa ile sonsuza dek işledikleri toprağa bağlıydılar ve toprak el değiştirdiği zaman onlar da toprağın yeni sahibine geçmiş oluyorlardı. Toprak sahibi bu düzenlemeden fayda elde etmişti çünkü çiftçilikten elde edilen hasadın en büyük kısmını almıştı. Gerçekte köle olmasalar bile, *coloni* (*culonus*'un çoğulu) canının istediği yere gitmekte özgür değildi. Bir zamanlar köleler tarafından işlenen büyük villalar artık orta çağ serflerinin (s. 487) öncülleri olan bu *coloni* tarafından işleniyordu.

Coloni olmak istemeyen, taşra insanları kalabalığı tarlalarını terk etmişler ve rahat etmek için şehirlere akın etmişlerdi. İşlenmemiş ve yabani otların bittiği arazilerin genel görünümü sıkça rastlanan bir durumdu. İşlenen toprak miktarı azaldıkça, antik dünya artık kendisini düzgün bir şekilde beslemeye yetecek kadar ürün yetiştiremiyordu. Fiyatların hızla yukarı çıktığı Roma gibi şehirlerde kıtlık şiddetli bir şekilde hissediliyordu. Bizim kendi neslimiz "hayat pahalılığı" nedeniyle şikâyet eden ilk nesil değildir. Roma, geriye kalan az miktarda çiftçiyi daha ağır bir şekilde vergilendirerek elde edilen para ile devletin desteklediği

işsiz insanlarla doluydu. Önde gelen tüm kentlerde aynı durum söz konusuydu.

Nüfusun Gerilemesi. Doğum oranlarında bir düşüş nedeniyle Latin nüfusu azalmıştı ve böylelikle başta Doğulular olmak üzere, Latin-olmayan insanların oranı gitgide daha fazla olarak vatandaşlar arasında yer kaplamıştı. Orduda görev yapan kişilere vatandaşlık veriliyordu. Dahası, köleler sürekli olarak kendi özgürlüklerini elde ediyordu ve onlar sıklıkla özgür olduktan sonra bile köleliğe dair idealarını muhafaza ediyorlardı. Vatandaşların milliyeti durumundaki bu değişiklik ve ardından gelen idealler, davranış ve yönetim konularındaki değişimler belki de Roma'nın çöküşünün başlıca sebepleriydi.

Ticaretin Gerilemesi. Aynı zamanda şehirlerdeki ticaret de gerilemişti. Yoksul olan taşra toplulukları artık satın alamıyordu; bu durumda imalatçılar mallarını elden çıkaramıyordu ve işçilerinin maaşlarını ödeyemiyorlardı. Dolayısıyla, şehirdeki yoksulların ve işsizlerin sayısı artıyordu.

Pek çok nedenle, yönetim ticaretin gerçekleşmesi için gerekli olan paranın basılacağı değerli metalleri yeterince sağlayamıyordu. Devlet gümüşü daha az değerli olan bazı metallerle karıştırmaya ve daha ucuza mal olan alaşımlarla para basmaya başlamak zorunda kalmıştı. (Saf gümüşten yapıldığı zaman) yaklaşık yirmi sent değerinde olan bir *denarius* adlı küçük madeni para, Marcus Aurelius'un ölümünden bir yüzyıl sonra yalnızca yarım sent değerindeydi.

Ordunun Zayıflaması. Vergileri *para olarak* toplamak olanaksız hale gelince, yönetim vergi ödemesi olarak tahıl ve ürünleri kabul etmek zorunda kalmıştı. Orduya bazı yerlerde tahıl olarak ödeme yapılıyordu. Başka türlü ödemenin olmadığı sınır bölgelerinde askeri birliklere toprak veriliyordu. Elbette bu topraklar işlenmedikçe bundan fayda elde edilemezdi. Böylelikle onların evlenmelerine ve sınıra yakın olan kendi toprakları üzerindeki küçük barakalarda yaşamalarına izin veriliyordu. Beklendiği

gibi, kısa sürede tüm ordu disiplini kaybolmuştu ve yalnızca güçsüz bir milise dönüşmüştü.

Ardıllık Yasasının Olmaması. Roma devletinin organizasyonu içindeki çok ciddi bir kusur, yeni bir imparator seçmek için tesis edilmiş yasal bir yöntemin olmaması ve devlet içindeki yüksek otoritenin korunamamasıydı. Ordunun çeşitli birimleri bir imparator seçme gücüne sahip olduklarını ve ayrıca eğer memnuniyetsiz kalırlarsa onu tahttan indirebileceklerini anlamıştı. Onların bu şekilde seçmiş oldukları imparatora çok az saygıları vardı; ve eğer o disiplini sağlama girişiminde bulunursa veya kendilerinin istedikleri gibi davranmazsa onu öldürecek ve başka birini seçeceklerdi. Gaddar ve barbar askerler devlet içindeki başlıca denetleyici güce dönüşmüştü. Bu "kışlada bulunan" adaylar imparatorluk tahtı için sık sık kendi aralarında kavgaya tutuşuyordu.

2. BİR DÜZENSİZLİK YÜZYILI

Bir Devrim Yüzyılının Başlaması (MS 180). Gerileyen bu kuvvetler Roma İmparatorluğu uygarlığını enkaza dönüştürecek bir devrim yüzyılını süratle getiriyordu. Bu ölümcül dönem Marcus Aurelius'un ölümü (MS 180) ile başlamıştı. Onun görevin hakkını veremeyen oğlu Commodus'un katledilmesi askeri gaspçılar grubu arasında bir mücadele için fırsat niteliğindeydi. Bu mücadeleden Septimius Severus adlı kaba fakat başarılı bir asker zaferle çıkmıştı. Yönetim kademesindeki en yüksek makamları düşük sınıfın askeri liderleriyle doldurmuştu. Böylece, hem orduda hem de yönetimde, liyakatsiz ve sıklıkla yabancı kitleler denetimi ele geçiriyordu.

Severus'un soyu sona erdiği zaman (MS 235) fırtına çıkmıştı. Birbiri peşi sıra vilayetlerdeki askeri birlikler Akdeniz dünyasının tahtı için kendi aralarında savaşacak olan kendi imparatorlarını belirlemişti. Yeni bir imparatorun ilan edilmesi, suikast haberleriyle tekrar tekrar birbirini takip etmişti. Commodus'un ölümünden sonra, Roma İmparatorluğu'nda doksan yıl içinde

barbar asker sınıfının liderlerinden imparator olmaya aday olan seksen kişi çıkmıştı.

Elli Yıllık Anarşi; Daha Yüksek Uygarlığın Çöküşü. Elli yıl boyunca hiçbir kamu düzeni yoktu, yağmacı askeri birlikler Roma saltanat asasını bir asker-imparatordan diğerine atıp duruyorlardı. Can ve mal hiçbir yerde güvence altında değildi; soygun ve cinayet her yerdeydi. Rakip imparatorlar arasındaki kargaşa ve kavgalar, ulusal iflasla sonuçlanana kadar, tüm ticaretin harap olmasını hızlandırmıştı. Milattan sonra üçüncü yüzyıldaki bu en şiddetli anarşi döneminde antik dünya uygarlığı perişan hale gelmişti. Akıl ve bilimsel bilgi yerini bu dönemde cahillik ve batıl inanışlara bırakmıştı.

ŞEKİL 78. Yeni Pers'in Muzaffer Kralı Shapur'un Önünde Diz Çöken Roma İmparatoru Valerian'ı Gösteren Kabartma Sahne

Shapur MS 258'de Valerian'ı yenilgiye uğratmış ve esir almıştı. Bu heykel bir Roma İmparatorunun en doğuda bulunan temsilidir. Shapur, yeni ve dirilmiş Pers'in hükümdarı olarak, antik Pers görkeminin tekerrürü olan zaferinin incelikli bir gerçekleşmesini göstermiştir; çünkü heykeltıraşlarını Persepolis'e göndermiştir ve yaklaşık yedi yüz elli yıl önce gömülmüş olan Büyük Darius'un görkemli mezarının altındaki sarp kayalığın ayaklarında Doğu'nun bu zafer anıtını yaptırmıştır (bakınız, Antik Dönemler, *şek. 136) Shapur'un zaferi ve anıtı, yaklaşık altı yüzyıl önce Persepolis'i yakıp yıkmış olan Batılı fatih Büyük İskender'e Doğu'ya özgü yanıttı.*

Böylesine bir düzensizlik Roma ordusunu dağıtmıştı. Kuzeyli barbarlar İmparatorluğun çaresizliğinin hemen farkına varmışlardı. Onlar neredeyse hiçbir müdahale olmaksızın sınırı geçmişler ve Yunanistan ve İtalya'ya nüfuz etmişlerdi; Batıda Galya ve İspanya'yı aşmışlardı ve hatta bazıları Afrika'ya geçmişti.

Sasani Kralları Yönetimi Altında Yeni Pers'in Yükselişi (MS 226). Aynı dönemde Doğu'da yeni bir tehlike ortaya çıkmıştı. Bir dinsel canlanma ile ikiye katlanmış olan Pers halkı arasında vatanseverliğin ortaya çıkışı kendi ülkeleri için büyük heyecan ile sonuçlanmıştı. Sasaniler adlı bir aileye mensup olan bu hareketin liderleri Partları devirmiş (MS 226) ve bilgili Pers krallarının yeni bir soyunu oluşturmuşlardı. Onlar Bereketli Hilâl'in sahipliğini ele geçirirken ve Babilistan'a yakın olan Dicle Nehri üzerindeki Tizpon'u kendi başkentleri yaparken, ölmüş ve çağlar boyu unutulmuş görünen harabeler üzerinde yeni bir Doğu yükselmişti. Sasani kralları yenilgiye uğrattıkları Partların krallarından çok daha güçlü bir devlet organize etmişlerdi ve kendilerini dünyanın denetimini elde tutma konusunda Romalıların rakipleri olarak görmüşlerdi. Doğu ve Batı arasındaki eski rekabet, Yunanistan ve Pers arasındaki çatışma günlerinde olduğu gibi, şimdi Batı'nın lideri Roma ve Doğu'nun lideri Yeni Pers ile devam ediyordu.

Aurelianus (MS 270-275) ve Diocletianus'un (MS 284-305) Düzeni Yeniden Sağlaması. Şimdi Roma İmparatorluğu parçalanmak üzere görünürken, Aurelianus adındaki bir asker-imparator tüm rakiplerini yenilgiye uğratmış ve düzen ve güvenliği bir ölçüde sağlamıştı. Ancak barbarların gelecekteki baskınlarından Roma'yı korumak için, büyük şehrin etrafında halen ayakta duran masif surlar inşa etmişti— bu surlar, MS üçüncü yüzyılda Roma'nın gerilemesinin bir tanığıdır. Marcus Aurelius'un ölümünden bir yüzyıldan biraz daha fazla zaman geçmişken İmparator Diocletianus bir süreliğine kalıcı bir barış gibi görünen düzenlemeler yapmıştı (MS 284).

3. ROMA İMPARATORLUĞU; BİR DOĞU KÖKENLİ DESPOTİZM

Diocletianus (MS 284-305); Bir Doğu Kökenli Despotizm Olan Roma İmparatorluğu. Diocletianus yönetimi altındaki Romalı dünyası üç yüzyıl önce hüküm sürmüş olan Roma Senatosu ve Augustus yönetiminden büsbütün farklıydı. Diocletianus Roma kentini yönetme haricinde bitap düşmüş Senato'yu tüm güçlerden mahrum bırakmıştı. Onlar yalnızca bir kent konseyine veya belediye meclis üyelerine indirgenmişti. Daha sonrasında tarih sahnesinden silinmişlerdi. Böylece imparator otoritesinin hiçbir sınırı olmayan bir mutlak monarka dönüşmüştü. İmparator, doğulu bir despotun mutlak gücü ile, artık kendi dışa dönük simgelerini taşıyordu—inci ve değerli taşlarla işlenmiş göz kamaştırıcı bir taç, taht ve ayak taburesi vardı, huzuruna çıkan herkes eğilmek zorundaydı.

İmparator, kendisine bir tanrısallık atfedilerek, artık bir Doğulu güneş-tanrıya dönüşmüştü ve resmî olarak Yenilmez Güneş diye adlandırılmıştı. Onun "doğum günü" Aralık ayının yirmi-beşiydi—bu tarihte güneş kış gökyüzünde yeniden yükselmeye başlardı. Herkes iyi vatandaşlar olarak bir tanrı şeklinde devletin başında bulunan kişiye resmî sunularını verme törenine katılmaya zorlanmıştı. İmparatora yönelik Doğu'ya özgür tutumun gelmesiyle birlikte, ilkel insanların tarihinin pek çok yüzyılı boyunca takip etmiş olduğumuz demokrasi için uzun mücadele, Doğu'ya özgü despotizmin zaferiyle bir süre boyunca rafa kalkmıştı.

İmparatorluğun Diocletianus Tarafından Bölünmesi. Yeni Pers ile savaş imparatoru Doğu'ya yaklaştırmıştı. Sonuç, Diocletianus'un zamanının çoğunu Anadolu'da Nikomedia'da geçirmesiydi ve böylece Batı ile yakından ilgilenemiyordu. Bu nedenle Diocletianus kendisiyle ortaklaşa hüküm sürmesi için başka bir imparatoru atamıştı. Onun görevi İmparatorluğun batı kısmını korumaktı. Diocletianus'un görevi Roma İmparatorluğu'nu *bölmek* değildi. Uzun zaman önce iki konsül seçildiği zaman Cumhuriyet'in bu şekilde yönetilmesinden farklı bir şey hedeflememişti.

Ancak otoritenin bölünmesi yine de zaman içinde onun Doğu ve Batı şeklinde ayrılmasına yol açmıştı.

İmparatorluğun vilayetleri bu dönemde sayı olarak yüzün üzerindeydi. Diocletianus ve ardılları her bir vilayetin ticaretini, yüksekten düşüğe sınıflara ve rütbelere göre derecelendirdikleri çok sayıdaki yerel yetkililerin ellerinde olacak şekilde organize etmişlerdi. İmparatorun Doğu'ya özgü lüks sarayı ile birlikte, bu geniş organizasyonun masrafları muazzamdı; çünkü bu yönetim bolluğu tümüyle sürekli artan vergilerle karşılanıyordu.

Devletin Ticarete Müdahalesi. Para kıtlığı (s. 405) yönetimi vergi mükelleflerinden tahıl ve ürün kabul etmeye zorlamıştı. Böylece Roma İmparatorluğu Doğu'da binlerce yıl önce uygulanmış olan ilkel bir vergilendirme sistemini tekrarlama durumuna gelmişti. Başta kent konseyleri üyeleri ve onların aileleri olmak üzere, her bir şehirdeki bir zengin insanlar grubunu her yıl bölgesindeki tüm vergilerin ödenmesinden sorumlu tutmak gelenek halini almıştı. Eğer yeterli para toplanmazsa, bu kişiler kendi gelirlerinden eksik olan kısmı tamamlamak zorundaydılar. Zenginliğin cezası mahvolmak şeklinde görülüyordu ve ticarette başarılı olma mahvedici yüksek-vergilendirme anlamına geldiğinde, çok çalışmak için hiçbir özendirici unsur yoktu. Roma İmparatorluğu hâlihazırda kendi müreffeh *çiftçi sınıfını* kaybetmişken, aynı zamanda enerji dolu ve başarılı *ticaret insanlarını* da kaybetmişti. Diocletianus bu nedenle öncelikle vergilerin ödenmesini güvence altına almak için bu sınıfların meşguliyet alanlarının sürmesi yönünde *baskı oluşturmayı* denemişti. Herhangi birinin toprağını terk etmesini veya iş değiştirmesini yasaklamıştı ve hatta oğulların babalarıyla aynı işi yapması yönünde talebe bağlı olarak meslek kalıtsallığı oluşturmayı bile denemişti.

Özgürlüğün ve Serbest Vatandaşlığın Ortadan Kalkması. Böylelikle, bu Doğu'ya özgü despotizm altında, özgürlük ortadan kayboldu ve bir zamanlar serbest olan Roma vatandaşı bağımsızlığını kaybetti. Hatta vatandaşın ücretleri ve satın alınan veya satılan malların fiyatları, mümkün olabildiğince, devlet tarafından

onun için sabitleniyordu. Casustan biraz daha iyi olan imparatorun sayısız memurları gözlerini en mütevazı vatandaşların üzerinden bile ayırmıyorlardı. Onlar tahıl satıcılarını, kasapları ve fırıncıları izliyordu ve ürünlerini uygun bir şekilde kamu için tedarik edip etmediklerini ve işlerini terk edip etmediklerini denetliyorlardı. Sözün kısası, Roma yönetimi şimdi yaşamdaki neredeyse her uğraşı düzenleme girişiminde bulunuyordu ve vatandaş ne tarafa dönse, devletin bezdirici müdahalesini ve baskısını hissediyordu.

Uygulamada iflas etmiş olan bir devlet içinde vergi yükü altında sendeleyen vatandaş artık yönetimin büyük mekanizması içindeki yalnızca bir dişli gibi görünüyordu. Onun tüm yaşamı devlet için didinmekten ibaretti, çünkü o çok fazla vergi ödemek zorundaydı ve eğer geri kalanla hayatını idame ettirebilirse şanslıydı. Yalnızca devlet için çalışan biri olarak nihayetinde binlerce yıl boyunca Nil Nehri kıyısındaki köylülerin durumunda olacaktı.

4. İMPARATORLUĞUN BÖLÜNMESİ VE HRİSTİYANLIĞIN ZAFERİ

Konstantin (MS 324-337) ve Gücün İtalya'dan Balkan Yarımadası'na Geçmesi. Diocletianus yönetimi altında İtalya konumunu vergi alan bir vilayete indirgemişti ve böylece İmparatorluğun başka vilayetleri üzerindeki tüm eski üstünlüğünü kaybetmişti. Devrim yüzyılı sürecinde, Balkan Yarımadası'nın askerleri en iyi askerlerle ordu oluşturmuştu ve aralarında Diocletianus'un olduğu bir imparatordan daha fazlasına hizmet etmişti. Böylece Balkanlardaki vilayet askeri birlikleri rütbelerinden yükselerek ortaya çıkmış olan bir imparator Roma'ya karşı çok az bağlılık hissetmişti. Roma'nın artık başkent ve imparatorun ikamet ettiği yer olmasına son verilmekle kalınmamış, gücün merkezi aşikâr bir şekilde İtalya'dan Balkan Yarımadası'na yerini değiştirmişti.

Diocletianus'un ölümünü takiben taht için yapılan mücadeleden muzaffer olarak ayrılan kişi Büyük Konstantin olmuştu (MS 324). O, Balkan Yarımadası'nın doğu ucuna dönmek konusunda tereddüt etmemişti ve orada kendi başkenti olarak bir Yeni Roma

tesis etmişti. O, Boğaziçi'nin Avrupa tarafı üzerinde bulunan antik Yunan kasabası Byzantium'u seçmişti. Burası hem Avrupa'ya hem de Asya'ya yukarıdan bakan bir konumdaydı ve her ikisi için bir güç merkezi olmaya gayet uygundu. İmparator kendi görkemli sarayını güzelleştirmek için malzeme tedarik etmek amacıyla antik şehrin büyük anıtlarının pek çoğunu sadeleştirmişti. MS 330 itibarıyla Boğaziçi üzerindeki yeni başkent Roma'nın ardıllarına Akdeniz imparatorluğunun merkezi olmaya değer muhteşem bir şehirdi. Onun adı kurucusundan esinlenerek Konstantinopol ("Konstantin'in şehri") idi.[36]

Doğu ve Batı'nın Ayrılması. Roma İmparatorluğu'nun başkentinin Balkan Yarımadası'nın doğu tarafına nakledilmesi Doğu ve Batı'nın ayrılması –Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi– anlamına geliyordu. Her ne kadar ayrım birdenbire olmasa da, sonraki bir nesil içinde Roma İmparatorluğu, ismen olmasa da, bilfiil iki devlete dönüşmüştü. İmparatorluğun tek bir büyük devlet olmasına dair ideal kalmıştı fakat sonrasında geçici olarak gerçekleşmekten fazlası hiç olmadı.

Hristiyan Kiliselerinin Gelişimi. Bu sırada Hristiyan Kiliseleri sayı bakımından sürekli olarak artmıştı. Büyük Hristiyan topluluklarının ve onların kiliselerinin yönetimi kabiliyetli ve deneyimli insanlar gerektiriyordu. Böylece Kilise devlet adamlığının gelişmesi için yeni bir fırsat yaratmıştı ve dinsel devlet adamları, göreceğimiz gibi, kısa süre içinde çağın en etkin insanları olacaktı.

Kilisenin bu yetkilileri diğer üyelerden ayırt edilme noktasına gelmişti ve *ruhban* diye adlandırılıyorlardı. Kilise cemaatlerini oluşturan kişilerse *ruhban olmayanlar* diye anılıyordu. Daha küçük taşra cemaatlerine nezaret eden yaşlı adamlar ise "yaşlı adam" anlamına gelen bir Yunanca sözcük olan *presbyter*'ler diye adlandırılıyordu ve İngilizce'deki "priest [papaz, rahip] sözcüğü bu Yunanca terimden türetilmişti. Her bir şehirdeki kiliseler grubunun üzerinde öncülük eden din adamına *piskopos* olarak yetki

36 Bu ismin Arapça formu *Stambul*'dur. Bu sözcükten resmi Türkçe formu olan *İstanbul* türetilmiştir.

verilmişti. Daha büyük şehirlerde, bu piskoposlar daha fazla etki gücüne sahip olarak *başpiskopos* diye nitelendirilmişti. Onlar vilayetin çevresindeki şehirlerde bulunan piskoposlar üzerinde otoriteye sahiplerdi. Böylelikle, bir zamanlar zayıf olan ve hakir görünen Hristiyan Kilisesi yönetim kademesiyle boy ölçüşmeye yetecek kadar güçlü bir organizasyona dönüşmüştü.

ŞEKİL 79. İsa Önünde Tapınma Sırasında Diz Çöken Doğu Roma (veya Bizans) İmparatorluğu'nun İmparatorunu Gösteren Ayasofya Kilisesi'nde Ortaya Çıkarılmış Mozaikler

Bu sahne İstanbul'da (s. 412, dipnot) Ayasofya camii-kilisesinde Amerika Bizans Enstitüsü tarafından gün yüzüne çıkarılan Hristiyan mozaiklerinden biridir. İmparator olasılıkla VI. Leo'dur (MS 886-912). Kostümünün yanı sıra madeni paralar üzerindeki imgesinin yüzü bununla benzerlik göstermektedir. Ayrıca kendi oğlu tarafından, halen mevcut olan, bir tasviri yapılmıştır. İsa'nın elindeki kitap açık ve bize doğru bakar şekilde yansıtılmıştır. Yazıtta şunlar okunmaktadır: "Huzur sizinle olsun. Ben dünyanın ışığıyım." Muhteşem taht aşikâr bir şekilde onun Yeni Pers özgün tahtından taklit edildiğini gösterir. Kompozisyonun sanatsal mükemmelliğinin yanı sıra mozaiğin güzel renklendirilmesi Ayasofya'daki Bizans mozaiklerinin açığa çıkarılmasından kaynaklanan sanat tarihine olan bu katkının önemini ortaya koyar (Thomas Whittemore ve Bizans Enstitüsü'nün izniyle).

Hristiyanlığın Başka Dinler ile Bir Yasal Temel Oluşturması (MS 311). Bu durumda Roma yönetimi Diocletianus'un yapmış olduğu gibi Hristiyanlara zulmetmenin fayda sağlamadığını görmeye başlamıştı. Onun emekliliğe ayrılmasından sonra yardımcısı

Galerius Hristiyanlara karşı mücadele etmenin faydasızlığını ve Hristiyanlar olmaksızın Roma'nın tehdit altında olacağının farkına vararak, Hristiyanların kendi bölgelerinde yasa ile tanınacağına dair bir resmî buyruk (MS 311) yayınlamıştı. Onun takipçileri yasalar nezdinde eski tanrıların ibadetçileri ile aynı haklara sahip olmuşlardı. Bu buyruk daha sonra Konstantin tarafından tüm İmparatorluk için geçerli kılınmıştır. Konstantin ve ardılı olan imparator Hristiyanlar lehine davranarak daha ileri bile gitmişlerdi. Onlar kademeli olarak tüm diğer dinleri hükümsüz kılmışlardı; tüm desteklerini Hristiyan Kilisesine vermişlerdi; onlar kilise yetkililerine vergiden muafiyet ve kendi kilise yasalarına ve mahkemelerine sahip olma hakkı gibi pek çok önemli ayrıcalık vermişlerdi.

Bir Duraklama Dönemindeki Antik Uygarlık. Diocletianus tarafından oluşturulan despotik sona ermiş olan devrim yüzyılı, ticaret ve devlet meselelerindeki tüm ilerlemeleri durdurmasına benzer olarak, sanat ve edebiyat alanlarında daha önceki dönemlerin yaratıcı kabiliyetini yok etmişti. Antik dünya bir derece kadar *uygarlık alanında ilerleme* halindeyken, Diocletianus ile birlikte bu durum sona ermiştir. Barbarların artan istilalarının yanında, dönemin başka göze çarpan olayları Konstantinopol'de bir Doğu başkentinin kurulması, Roma'nın devletin merkezi olarak öneminin yer değiştirmesi ve Hristiyanlığın zaferi idi. Barbarlar İmparatorluk içine girerken ve Roma İmparatorluğu'nun gücü azalırken, yüzyılların içinden geçerek günümüze dek ulaşan çekişme ve sıkıntılara yol açan uygarlık mirasına dair korunması gerekenlere ilişkin büyük bir görev halen onun önündedir.

5. GEÇMİŞE BAKIŞ

Antik Tarihin Özeti. Roma İmparatorluğu'nun gerilemesi ve Hristiyan Kilisesinin zaferinin yanında, Roma İmparatorluğu'nun son yüzyılının göze çarpan başka büyük niteliği, Akdeniz dünyasında uygarlığın sürekli olarak gerilemesi, özellikle Kilisenin etkisiyle kuzeyin daha kaba saba yaşantısına dönüşünceye dek yavaş

yavaş kuzeye doğru yayılmasıyla sonuçlanacak şekilde barbarların gelişiydi. Orada, batı ve kuzey Avrupa bölgelerinde Taş Devri'nin dağılan anıtları arasında, Hristiyan Kiliseleri artık yükselmeye başlamıştı. Bir zamanlar yalnızca Akdeniz boyunca bulunan kitaplar ve uygarlaşmış yönetim, Taş Devri İskandinav halklarının mezarları üzerinde gelişen otlak ve büyük orman ağaçlarının olduğu Avrupa'nın kuzey kıyılarına ulaşmıştı.

Uygarlık ve Barbarlığın Uzun Mücadelesi. Tüm Akdeniz civarındaki erken dönem insanların binlerce yıl boyunca Taş Devri barbarlığından yavaş yavaş geçmiş olduklarını izlemiştik. Bu dönemde Mısır'da uzun bir uygarlık döneminin sonuna geliniyordu. Ardından Şark'ın sınırları üzerinde, Ege Denizi'nin Taş Devri Avrupalılarının uygarlığı Nil'den almakta olduklarını ve böylece kendi başlarına bir mükemmel derecede uygarlaşmış dünya geliştirmeye başladıklarını görmüştük. Avrupa'da en erken dönemde, bu göze çarpan Ege Denizi uygarlığı bizim *Yunanlar* diye adlandırdığımız Hint-Avrupalı barbarların gelişiyle aşılmış ve yok edilmiştir. Yazı, sanat, mimarlık ve gemi yapımcılığı bir zaman boyunca kuzeyden gelen Yunan göçebeler tarafından yok edilmişti. Tümüyle kaybedilecek olan uygarlık Doğu'da halen korunmuştu. Yunanlar bu durumda bir başka başlangıç yapabileceklerdi ve Şark'tan bir kez daha uygarlığı oluşturan yazı, sanat, mimarlık, gemi yapımcılığı ve pek çok başka şeyi almışlardı. Avrupa'da uygarlığın bin yıldan fazla bir zaman boyunca durmasından sonra Yunanlar kendi erken dönem barbarlıklarından sıyrılmışlar ve kendi uygarlıklarını gerçekleştirmişlerdi. Ancak Hint-Avrupalı barbarlar (bu kez Cermenler) bir kez daha Akdeniz'e inmişlerdi ve göreceğimiz gibi korunmuş uygarlık olan Roma organizasyonunu ikinci kez yok edeceklerdi. Böylece Şark ve Yunanların kurmuş olduğu uygarlık uzunca bir zaman korunduktan sonra bir kez daha Avrupa'da ortaya çıkacaktı.

Takip Ettiğimiz Rota. Bugün, antik dönem insanının uzun ilerleyişi içindeki çeşitli aşamaları gösterir şekilde, Akdeniz dünyasının her tarafındaki nehir çakıllarında derinlerde yer alan taş

el baltaları buluruz; kazıklı-köylerin mobilyaları İsviçre göllerinin tabanında durmaktadır; uygarlığın şafağını duyuran haşmetli piramitler ve tapınaklar Nil boyunca yükselmiştir; Dicle ve Fırat nehirlerinin kenarındaki sessiz ve terk edilmiş şehir höyükleri çok büyük sayılarda kil tabletleri korumaktadır; Girit'in sarayları bir zamanlar hükmettiği denize doğru bakmaktadır; Yunanistan'ın soylu tapınakları ve heykelleri ilkin Yunanlar tarafından keşfedilmiş olan güzellik ve özgürlüğün yeni dünyasını ortaya çıkarır; müthiş Romalı yolları ve sukemerleri Roma'nın üstünlüğünü ve düzenli denetimini gösterir; ve Hristiyan kiliseleri insan kardeşliğinin yeni bir idealini açığa vurur. Bu şeyler halen bizim atalarımızın geldikleri rotaları meydana çıkarır ve biz artık antik dönemlerin edinimlerinin ne denli mükemmel olduğunu takdir edebiliriz.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. *Coloni* sistemini tasvir ediniz. İşlenmiş topraklar ve yiyecek tedarikine ilişkin ne söyleyebilirsiniz? Geç dönem Roma İmparatorluğu'nda içten çürümenin tüm işaretlerini listeleyin ve Roma'nın çöküşünün en önemli tek sebebinin ne olduğunu düşündüğünüzü söyleyin.

2. Marcus Aurelius ve Diocletianus hükümranlıkları arasındaki yıllarda İmparatorluk'taki koşulları kısaca betimleyin. Biz Yeni Pers ile neyi kast ediyoruz?

3. Diocletianus Roma Senatosu'na karşı nasıl davranmıştır? Diocletianus'un yönetimsel organizasyonunu tartışın.

4. İmparatorluğun hangi kısmı Diocletianus yönetimi altında güç merkezini değiştirmişti? Hristiyanlık meşru tanınmayı nasıl elde etmişti?

5. En erken başlangıçlarından itibaren uygarlık ve barbarlığın mücadelesini kısaca anlatın.

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *villa mülkler, madeni paranın değerinin düşürülmesi, vergi çeşitleri, milis, daimi ordu, miras hukuku, sabit fiyatlar.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Eğer çiftçilerin koşulları kötüyse, rahat etmek için kente taşınırlar. Eğer çiftçilerin mal satın almaya gücü yoksa üretim daha düşük olur ve endüstriyel sistem bundan etkilenir. Roma'ya ilişkin söylenen bu ifadeleri bu döneme göre açıklayın.

2. Roma ordusu etkinliğini neden kaybetmişti?

3. Rusya, Almanya, Birleşik Devletler ve başka ülkeler ticaretin yönetimsel denetiminde deneyim yaşamaktadır. Günümüzde bu ülkelerin biri ile Roma'daki deneyimi karşılaştırın.

4. Geç dönem Roma imparatorları tüm desteklerini Hristiyan Kilisesine neden vermişti?

TARTIŞMA KONULARI

1. Nüfusta meydana gelen ırksal değişiklik Roma'nın çöküşünün en büyük tek nedeni idi.

2. MS üçüncü yüzyılda yalnızca bir despot tüm İmparatorluk boyunca barışı sağlayabilmişti.

3. Diocletianus'un babacan yasaları Roma İmparatorluğu'nun çözülmesini hızlandırmıştı.

4. Roma uygarlığı Hristiyan Kilisesi organizasyonunu etkilemişti.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak materyal çalışmaları. BOTSFORD, *Source-book*: The Rule of Diocletian, ss. 527-532, 537-539.

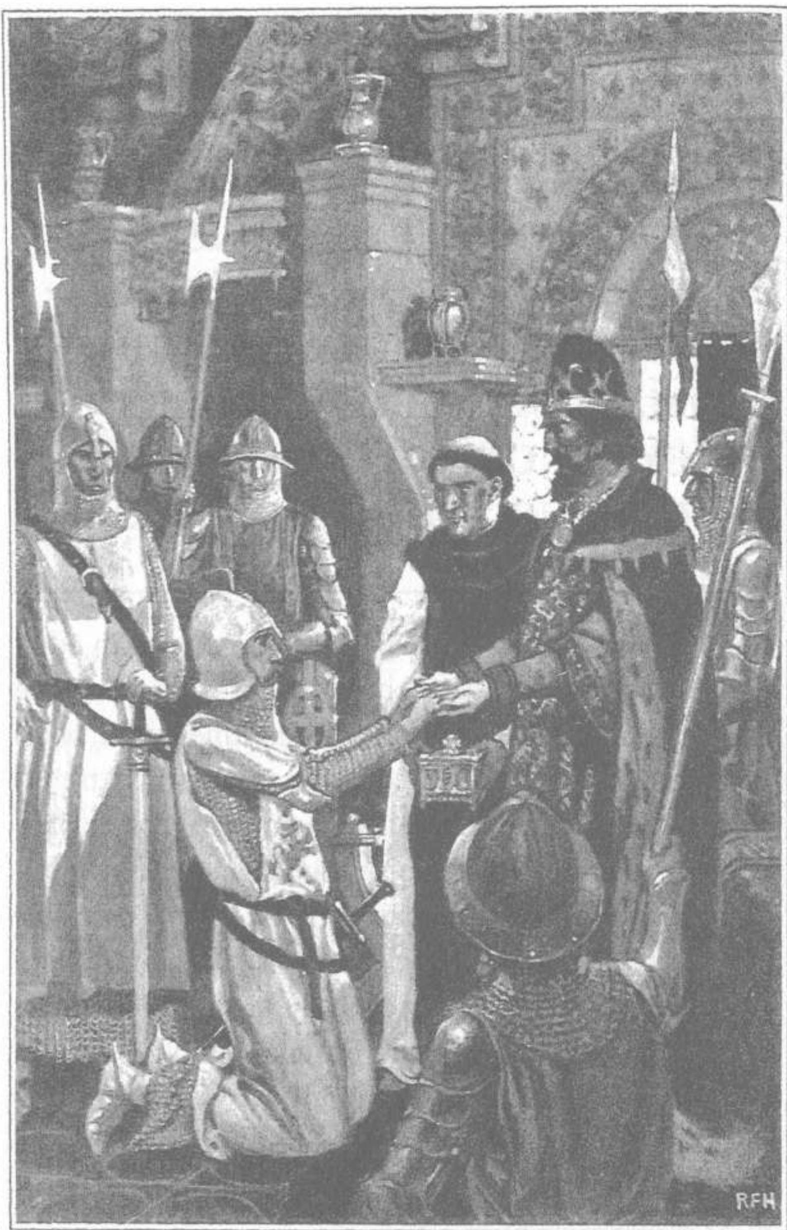
2. Tamamlayıcı. Roma hukuku: FRANK, History of Rome, ss. 584-585; SHOWERMAN, Rome and the Romans, ss. 503-522.

3. Bir ansiklopediye bakınız: *Lucius Septimius Severus, Sasaniler, Diocletianus, I. Konstantin, piskopos, Lucius Domitius Aurelianus, Nikomedia.*

Kısım Beş

BARBAR HALKLARIN ROMA İMPARATORLUĞU'NU İSTİLA ETMESİ VE BİRKAÇ YÜZYIL BOYUNCA YUNANLAR VE ROMALILARIN BİLDİĞİ PEK ÇOK ŞEYİ UNUTTURAN BÖYLE BİR DÜZENSİZLİĞİ YARATMASI

Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasını takip eden Karanlık Çağlar sürecinde insanlar öylesine yoksul ve savaşmakla öylesine meşguldü ki, öğrenme, sanat, bilim veya buluşlarla ilgilenmek için hiç zamanları yoktu. Ticaret bile neredeyse ortadan kaybolmuştu. Çok az para vardı ve zenginlik kralların ve soyluların uğruna kavga ettikleri toprak ile ölçülüyordu. Bizim Avrupa'daki atalarımız keskin olarak belirlenmiş iki sınıfa ayrılmıştı. Bunların biri olan Savaşçılar soylular tarafından yönlendiriliyordu ve diğeri olan Çiftçiler sefil köleler gibi yaşıyorlardı. Bu dönem eski bilgilerin yeniden edinilmesi sorunu yaratmıştı ve ayrıca savaşan sınıfların gücünün azaltılması ve çiftçilerin koşullarının düzeltilmesi görevini doğurmuştu.

Hükümdara Biat Töreni

BÖLÜM XIX • BARBAR KABİLELERİN ROMA İMPARATORLUĞU'NU PARÇALAMASI

HALKLAR NASIL HAREKET ETMİŞTİR • CERMEN ŞEFLERİNİN ROMA İMPARATORLUĞU İÇİNDE KRALLIKLAR OLUŞTURMASI • FRANKLARIN GALYA'YA YERLEŞMELERİ • İSTİLACILARIN UYGARLIK ÜZERİNE ETKİLERİ

Uygarlığın öyküsünü dört kısma ayırmak gelenektendir: İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ. Biz İlk Çağlar'ın yalnızca Yunanlar ve Romalıların tarihini değil, uygarlığın inşa edilmesinden önceki binlerce yıl boyunca yaşayan tüm halkların tarihini içerdiğini görmüştük. "Orta Çağlar" Roma İmparatorluğu'nun parçalanması ve Amerika'nın keşfi arasındaki yaklaşık bin yıllık zaman dilimine verilen addır. Kısım Beş'te betimlenen bu dönemin ilk yarısı "Karanlık Çağlar" veya "Düzensizlik Çağı" diye adlandırılabilir. "Yeni Çağ" diye adlandırılan ikinci yarı, ilk yarı sürecinde kaybolmuş olanların ve bizim uygarlığımıza taze ilavelerin olduğu bir toparlanma dönemidir. Elbette, "dönemler" diye adlandırılan zaman dilimleri arasında keskin ayrımlar yoktur, çünkü insan alışkanlıkları genellikle çok yavaş bir şekilde değişir ve yeni şeyler gelmiş olsa bile eskiler var olmayı sürdürür.

Bu bölümde biz az veya çok uygarlaşmış olan halkların İmparatorluk içine nasıl nüfuz ettiklerini ve kendi krallıklarını kurmuş olan liderleri tarafından nasıl yönlendirileceklerini göreceğiz. Bu büyük bir düzensizliğe neden olmuştur ve daha önceden bilinen pek çok şey bir süre boyunca unutulmuştur. Daha sonra Batı uygarlığını geliştirecek ve onu yerküre boyunca yayacak olan Avrupalı uluslar kademeli olarak doğrudan doğruya Roma İmparatorluğu'ndan değil, istilacıların kurmuş oldukları krallıklardan gelişecektir.

---

1. HALKLAR NASIL HAREKET ETMİŞTİR

İstilaların Çok Yaygın Olması. Orta Çağlar çalışması genellikle "barbar istilaları" öyküsü ile açılır; o, Cermen kabilelerin İmparatorluğa nasıl baskı yaptığını, birbirleriyle nasıl savaştıklarını, Romalı kasaba ve köylerini nasıl yağmaladıklarını ve kendi yönetimlerini nasıl kurduklarını anlatır. "Barbar istilaları" sıklıkla Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve yüzyıllar boyunca Avrupa

uygarlığının gerilemesi ile sonuçlanan bir dizi sıra dışı talihsizlik olarak karakterize edilmiştir. Bu, yalnızca kısmen doğrudur.

Aslına bakılırsa, "barbar istilaları" konusunda yeni bir şey yoktur. Gerçekten de, tüm insanlık tarihi içinde halkların yerkürenin bir yerinden bir başkasına göç etmesi veya yer değiştirmesinden daha yaygın olan hiçbir şey yoktur. Bu, yalnızca insanların değil, ayrıca –kuşlar ve başka hayvanlar gibi– çok sayıda farklı canlının bir alışkanlığıdır. O, ilkel dönemlerden beri devam etmiştir ve günümüzde halen sürmektedir. Onun başlıca nedeni –ilkel dönemlerde en önemli şeyler olan– gıda veya güneş ışığı arayışı idi. Gıda kıt olduğunda veya iklim çok sert olduğunda, insanlar mahsul yetiştirebilecekleri veya sığırları için otlaklar bulabilecekleri daha iyi çiftlik alanları ya da daha kolayca yaşayabilecekleri bir iklim arayışında yer değiştirmişlerdir.

Antik Dönem İstilalarının Örnekleri. Biz bu kitapta Antik Dönemlere ilişkin öyküleri anımsatan pek çok örnek verdik. Arabistan Çölü'nün gezgin (göçebe) kabileleri her zaman daha verimli bir bölge arayışındaydı ve kendilerinden önce oraya ulaşmış olanlarla savaşıyorlardı. Mısır'ın çöküşü kuzeyden baskı kuran halklar ile hızlanmıştı. Sümerler daha ilkel olan Akadlar tarafından yenilgiye uğratılmıştı. Onların krallığı müreffeh hale geldiği zaman, bu kez onlar Babilliler tarafından fethedilmişti. Babilliler ise Asurlular tarafından ve onlar da Keldaniler tarafından alt edilmiştir ve böyle devam etmiştir. Ayrıca Hindistan'dan Atlas Okyanusu'na kadar her tarafa giden Hint-Avrupalıların engin dağılımı takip edilebilir. Antik Dünya'nın öyküsü istilaların birbirini takip etmesi, uygarlıkların inşa edilmesi ve daha az uygar yeni gelenler tarafından devrilmesi idi.

Göçlerin Sebepleri. Göçler veya istilalar zorunlu veya gönüllü ya da her ikisi nedeniyle olabilir. İnsanlar açlık çekmeleri nedeniyle yeni yaşam koşulları arayışına girebilir fakat ayrıca başkalarının toprakları ve malları nedeniyle baştan çıkabilir ve onları kendilerine almaya çalışabilirler. Daha sonraki zamanlarda başka nedenler insanları yer değiştirmeye yönlendirmiştir fakat

o genellikle macera veya yeni vatan arayışında olanlar tarafından toprak edinme veya yağmalama şeklinde gerçekleşir. Dinsel inanç ve bir fethetme ruhu kuzey Afrika'dan Atlas Okyanusu'na kadar Muhammed taraftarlarını harekete geçirmiştir. Çok daha sonraları biz on beşinci yüzyılın coğrafi keşiflerinin uzak diyarlarda ticaret ve yeni vatanlar arayan Avrupalıları cezbederek okyanusları aşıp engin kıtalara açılacaklarını göreceğiz. Dünya boyunca dağılmış sömürgelere sahip olan Britanya İmparatorluğu'nun gelişiminin öyküsü halkların bazen barışçıl bir şekilde, bazen saldırgan bir tarzda yerküre boyunca nasıl dağılmış olduklarının çarpıcı bir örneğidir. Ancak biz modern dönemlerde göçlerin karakterinin bir bakıma değişmiş olduklarını akılda tutmalıyız. Ulaşım araçlarının gelişmesiyle birlikte başka topraklar arayışında olanlar yalnızca geçmişte kalan insanlar değildir; gelişmiş halklar da gelişmemiş bölgelere nüfuz eder ve ticari temsilcilikler ve kalıcı evler edinirler.

Amerika Kıtasına Göç. Göç etmenin en şaşırtıcı örneklerinden biri Avrupalı halkların Kuzey Amerika'ya göç etmesidir. Onların gelişinden önce, Meksika'nın kuzeyindeki geniş bölgede, çoğunlukla düşük bir uygarlık seviyesinde olan birkaç yüz bin yabanıl insan yerleşmişti. Avrupalıların Atlas Okyanusu'nun ötesindeki toprakları keşfettikleri dönemden beri, çeşitli ulusların bir daimi istilası devam etmektedir. En erken dönem yerleşimciler kendi gelenek ve dillerini taşımış ve bu olduğunda İngilizce-konuşan halklar kendi konuşma şekillerini Meksika'nın kuzeyindeki tüm bölgeler boyunca yaymışlardır. Bu nedenle Batı Yarımküresinin uygarlığı köken olarak Avrupalıdır ve görmüş olduğumuz gibi, Roma ve Yunanistan'ın önceli olan çeşitli halklar aracılığıyla geçmişe dönük izlerini sürebiliriz. Bu olguları aklımızda tutarak, Roma İmparatorluğu'nun Cermenler tarafından istila edilmelerini daha ilgili bir şekilde takip edebiliriz; çünkü onlar İngilizce-konuşan tüm halkların uygarlık öykülerinin parçasıdır.

Barbarların Kim Oldukları. Roma İmparatorluğu içinde yaşayan insanlar yüksek bir uygarlık derecesinin keyfini sürerken,

kuzey ve doğu Avrupa'nın ormanlık alanlarında yaşayan insanların hayatı Taş Devri'nden (s. 127) beri pek fazla gelişmemişti. Ancak bu Cermen kabileler –veya Romalıların onları adlandırdıkları şekilde "Barbarlar"– Persler, Yunanlar ve Romalıların kendilerinin ait oldukları aynı büyük halklar grubuna aitlerdi—Hint-Avrupalılar (s. 119). Onlar da, tıpkı daha önceki akrabaları gibi, bir gezinme ve başkalarının topraklarını ve mallarını ele geçirme yönünde bir eğilim göstermişlerdi. Onlar da savaşmaktan hoşlanıyorlardı. Tıpkı Ege dünyasını istila etmiş olan Yunan kabileler ve Lazio'nun yerleşimcilerini yenmiş olan Etrüskler gibi, şimdi de orta ve doğu Avrupa'dan gelen Cermen kabileler İmparatorluk yönünde ilerlemişler ve orada kalmayı başarmışlardı.

Cermenlerin Neye Benzedikleri. Cermenler Romalılara bir devler ırkı gibi görünmüş olmalıdır çünkü onlar uzun ve güçlülerdi. Bulunan iskeletlerde 2.15 m uzunluğu bulunmuştu. Cermenlerin hiddetli mavi gözleri ve sarı saçları vardı, bazen saçlarını kızıla boyamışlardır. Bu modanın, daha sonraları Romalı kadınlar tarafından benimsenmiş olduğu söylenmektedir.

Her bir Cermen kabile veya ulus, kendi doğal ormanlarında, belki de kırk milden daha fazla olmayan, çok küçük bir alanı işgal ediyorlardı. Cermenler, her biri yaklaşık yüz ailenin olduğu köylerde yaşıyorlardı ve her köyde bir lider kişi vardı. Onların evleri çamurla sıvanmış kaba keresteden yapılan barakalardı. Yerleşik bir hayat gerektiren çiftçilikten hoşlanmıyorlardı, bunun yerine avcılık yaparak ve sık sık evlerini değiştirerek yaşantılarını sürdürmeyi tercih ediyorlardı. Bazen sığır yetiştiriyorlardı veya birkaç mahsul elde ediyorlardı. Yazmayı bilmiyorlardı, çok az şey yapmışlardı ve çok az ticaret yapmışlardı. Erkekler zamanlarının çoğunu savaşarak veya başka kabileleri yağmalayarak geçiriyordu.

Cermenlerin Nasıl Savaştıkları. Sert kuzey ikliminin havası ve rüzgârıyla katılaşmış gözü peklikleri ve savaşmayı ve yağmalamayı sevmeleri onların davranış özellikleriydi. Onları etrafta gezinmeye yönlendiren bu yaşam şeklinde eşleri ve aileleri ağır yükleriyle birlikte onları takip ederdi. Bir tüm halk yaklaşık elli

köyü içeriyordu fakat her bir köy grubu yaklaşık yüz savaşçının oluşturduğu bir yapı ile korunuyordu. Birleştikleri zaman, bu yüz kişilik savaşçı grupları beş ila altı bin kişilik bir ordu oluşturuyordu. Her bir yüz kişi savaşta bir savaşma birimi olurdu. Onların hepsi birbirini tanıyordu: köyün başı, grubun lideri her zaman onlarla birlikte yaşıyordu; muharebenin ortasındaki savaşçı tüm etrafında kendi dostlarını ve akrabalarını, erkek kardeşlerinin oğullarını, kızlarının kocalarını görürdü. Her ne kadar askeri talim yapmamış olsalar bile, bu akraba ve komşular takımı antik dünyada o zamana dek görülmüş olan herhangi savaşçı grupları kadar dehşet vericilerdi. Onların savaşa olan hevesleri ve başlangıç noktalarındaki ehlileşmemiş haşinlikleri onları neredeyse yenilmez kılıyordu.

ŞEKİL 80. Cermen Savaşçıların Bir Düşmanın Yaklaşmasını Beklemeleri

A. Forestier tarafından yapılan bir çizim

Barbarlarla Yaşanan Uzun Süreli Sıkıntı. Kuzeyli barbar kabilelerden gelen tehlike yeni bir durum değildi; o yüzyıllardır devam ediyordu. Marius, ilerlemiş olan Cimbri ve Cermenlere karşı

askeri birliklerini kullanmış ve MÖ 101'de Roma'yı kurtarmıştı (s. 351). Jül Sezar, Cermen istilacılarına karşı İmparatorluğu korumak için "Galya Savaşları"nı gerçekleştirmişti. Hadrian'ın döneminde Cermen sınırı boyunca tahkim edilmiş surlar inşa edilmişti (MS 117). İmparator Marcus Aurelius sınırı geçerek baskı kurmuş olan barbarları dışarı atmada başarılı olamamıştı. O, nihayetinde onların bazılarının İmparatorluk içinde kalmasına izin vermeye razı olmuştu ve askeri hizmetleri karşılığında ev yapmaları için onlara topraklar vermişti. Bu ölümcül bir hataydı; çünkü takip eden yüzyıllarda barbarlar İmparatorluğa girmede kendilerine yol bulmayı sürdürmüştü ve ordular içinde kendilerine yer edinmişlerdi. Romalı lejyonlar için insan bulunamaması imparatorları Cermenleri asker olarak kiralamaya zorunlu kılmıştı. En sonunda, *tüm* Cermen halkının İmparatorluk içinde yerleşmelerine ve eski geleneklerini korumalarına izin verilmişti. İnsanlar Roma ordusunda savaşırken, kendi Cermen liderlerinin yönetimi altında kalmıştı ve kendi köy birimleri içinde savaşmışlardı. Yüksek eğitimli Romalı lejyonlar artık yoktu ve barbar askerlerin kaba saba gücü orduya sahip olduğu gücü vermişti.

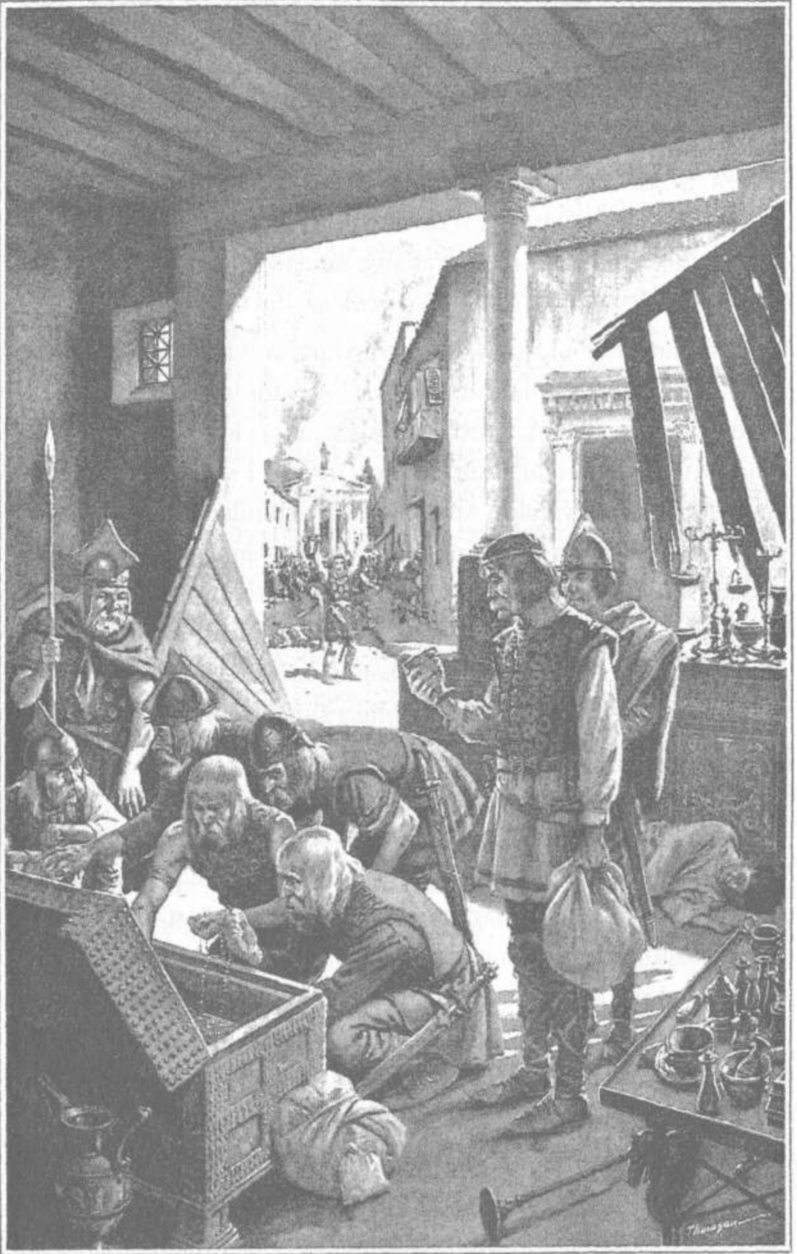
Cermenler ve Romalıların Birlikte Yaşamayı Öğrenmeleri. Cermenlerin İmparatorluğun uygarlaşmış insanlarıyla bu şekilde sürekli birbirine karışmaları onların yaşam tarzları ve gelenekleri üzerinde bir etkiye sahip olmuştu. Roma yönetimi altında makam sahibi olan liderleri soylu Romalılar arasında dostlar edinmişlerdi. Cermen generaller üst sınıftan eğitimli Romalı kadınlarla, hatta imparatorların akrabalarıyla evlenmişti. Bazıları ise Hristiyanlığa geçmişti. Ulfilas adındaki eğitimli bir Cermen İncil'den bölümleri Cermence ile ilintili bir dil olan Gotça'ya tercüme etmişti. Cermen halkları yazıya sahip olmadıkları için, Gotça yazmak amacıyla Yunanca ve Latince'den bir alfabe oluşturmak zorunda kalmışlardı. Kuzeyli halkların Hristiyanlığa geçmelerinde kullanılan onun Yeni Ahit'i bizim bildiğimiz Cermence yazılmış en erken dönem örnektir.

2. CERMEN ŞEFLERİNİN ROMA İMPARATORLUĞU İÇİNDE KRALLIKLAR OLUŞTURMASI

Hunların Gotları İmparatorluğa Mecbur Etmesi. Orta Asya'dan gelen bir Moğol halkı olan Hunların birdenbire Tuna Nehri'nin üst kısmına yerleşmiş bir Cermen kabileri olan Gotları önlerine katması onları İmparatorluğun sınırları içinde olan nehrin karşısında sığınacak yerler aramaya itmişti. Bu sırada İmparatorluğun içinde yaşayan hâlihazırda çok sayıda Cermen vardı.

Gotlar o zamana kadar yalnızca arada sırada sınırın karşısına baskınlar yapmaya cesaret etmişlerdi. Şimdi imparatordan kendilerini İmparatorluk sınırları için koruması için yakarıyorlardı. Gıda ve toprak karşılığında Gotların orduya hizmet etmeleri şartıyla bir anlaşma yapıldı. Ancak Romalı yetkililer sözlerini tutmadılar ve 378 yılında Hadrianapolis'te bir muharebe yapıldı. Bu savaşta Gotlar galip geldiler ve Roma imparatoru Valens'i kılıçtan geçirdiler. Cermenler artık İmparatorluğun sınırlarına baskı yapmanın yanı sıra İmparatorluğun kendi koruması için güvendikleri askeri birlikleri yenilgiye uğratabileceğini öğrenmişti. Hadrianapolis Muharebesi'nin bu nedenle İmparatorluğun batı kısımlarının Cermenler tarafından fethedilmesinin başlangıcına işaret ettiği söylenebilir. Ancak Hadrianapolis Muharebesi'nden sonra birkaç yıl boyunca, Batı Gotların çeşitli zümreleri –sıklıkla ifade edildiği şekilde Vizigotlar– imparator yetkilileri tarafından teklif edilen barış koşullarında yaşamaya ikna olmuştur ve Gotların bazıları Roma ordusu içinde asker olarak hizmet etmeye razı olmuştu.

Alarik'in Roma'yı Alması (MS 410). Roma ordusu içinde önemli bir yer edinmede başarı kazanmış Cermenler arasında Alarik vardı fakat o imparatordan görmüş olduğu muamele nedeniyle hoşnut değildi. Bu nedenle –büyük çoğunluğu kendi memleketlisi olan Batı Gotlardan oluşan– bir ordu kurarak İtalya'ya doğru yola çıktı ve nihayetinde Roma'ya doğru yol almaya karar vermişti. Ebedi Şehir MS 410'da onun eline geçti ve takipçileri tarafından yağmalandı.

ŞEKİL 81. Alarik'in Askerleri Roma'daki Bir Altın İşlemecisinin Dükkânını Yağmalıyor

Batı Gotların Güney Galya'da ve İspanya'da Yerleşmeleri; Vandallar. Alarik halkına kalıcı olarak yerleşmeleri için tatmin edici bir yer bulamadan öldü. Onun ölümünden sonra Batı Gotlar Galya ve ardından İspanya'da amaçsızca dolaştılar. Burada Alarik'in Roma'yı ele geçirmesinden dört yıl önce Ren Nehri'ni geçmiş olan bir başka Cermen kabilesi Vandalları gördüler. Onlar üç yıl boyunca Galya'yı viraneye çevirmişler ve ardından İspanya'ya hareket etmişlerdi. Batı Gotların İspanya'ya varmasından sonra onlar ve Vandallar arasında bir süre boyunca savaş olmuştu. Batı Gotlar rakiplerine karşı üstünlük sağlamış görünüyorlardı; çünkü Vandallar Cebelitarık Boğazı'ndan kuzey Afrika'ya geçmeye karar vermişlerdi. Orada bir krallık kuracaklar ve Akdeniz'deki komşu adaları fethedeceklerdi (harita, s. 430).

Batı Gotlar, kendilerini Vandallardan kurtararak, İspanyol yarımadasının büyük bir kısmının sahipliğini ele geçirmişti; ve onlar buna Pireneler boyunca yaptıkları fetihlerini eklemişlerdi, böylelikle onların krallığı Loire Nehri'nden Cebelitarık Boğazı'na kadar genişlemişti.

Beşinci yüzyıl boyunca Avrupa dolaylarında gezinmiş olan sayısız yerinde duramayan barbar zümrelerin hareketlerinin karmaşık tarihini takip etmek gereksizdir. Batı Avrupa'nın neredeyse hiçbir parçası sorunsuz bırakılmamıştı; Britanya bile Cermen kabileler, Anglolar ve Saksonlar tarafından fethedilmişti.

Attila ve Hunlar. Hunlar (İlkin Batı Gotlara İmparatorluğa doğru baskı kurmuş olan Moğol halkı) Cermen kabilelerin içine sızarak genel düzensizliğe katkıda bulunmuştu. Onlar şimdi tüm batı Avrupa'da terör estiriyorlardı. Bu yabanıl halk, liderleri Attila'nın yönetimi altında Galya'yı istila etmişti. Ancak Romalı ve Cermen yerleşimciler istilacılara karşı güçlerini birleştirmişlerdi ve MS 451'de Katalon Muharebesi'nde onları yenilgiye uğratmışlardı. Attila, Galya'daki bu yenilgiden sonra, yönünü İtalya'ya çevirdi; ancak Papa Büyük Leo onları Roma'ya ilerleme planlarından vazgeçmeye ikna etmede başarılı olmuştu. Bir yıl içinde Attila

Beşinci Yüzyılda Cermenlerin Göçleri

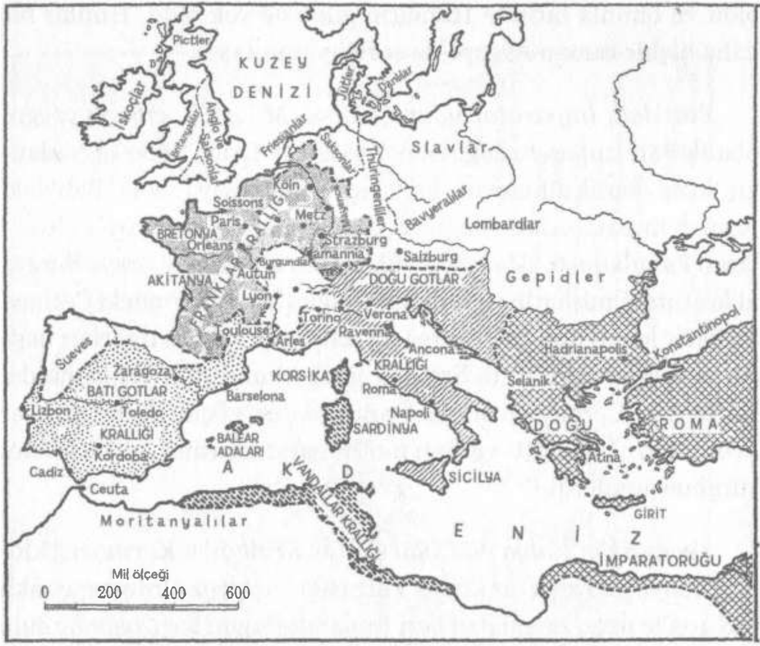
öldü ve onunla birlikte Hunların gücü de yok oldu. Hunlar bir daha hiçbir zaman Avrupa'da sorun yaratamadı.

Batı'daki İmparatorluğun Çöküşü (MS 476). 476 yılı yaygın olarak Batı İmparatorluğu'nun "çöküş" ve Orta Çağlar'ın başlangıç tarihi olarak alınmıştır. Bu yıl içinde olan şey buydu. Batı'daki Romalı imparatorların çoğu zayıf ve tembel hükümdarlar olduklarını kanıtlamıştı. Böylece barbarlar istedikleri gibi oraya buraya at koşturabilmişlerdi; ve İmparatorluğun hizmetlerindeki Cermen birlikler kendi özel çıkarlarına uyacak şekilde imparatorları başa getirmeye ve tahttan indirmeye aşina olmuşlardı. En sonunda, İtalya'daki Cermen generaller arasında en güçlü olanı Odoacer kendini *kral* ilan etti ve Batı'nın imparatorlarının geri kalanını sürgüne gönderdi.[37]

Teoderik'in İtalya'da Doğu Gotlar Krallığı'nı Kurması. Odoacer İtalya'da kalıcı bir krallık kurmada başarısız olmuştu; çünkü MS 493'te uzun zamandan beri İmparatorluğun bazı kısımlarında bir tutunma noktası elde etme hevesinde olan Doğu Gotlar (veya Ostrogotlar) kralı Teoderik tarafından fethedilmişti. Attila'nın ölümünden sonra Ostrogotlar Hun korkusundan kurtulduktan sonra, İmparatorluk içinde kendilerine yer edinmişler ve lider olarak Teoderik'i seçmişlerdi. Teoderik gençliğinin bir kısmını Konstantinopol'de rehine olarak geçirmişti ve Romalıların yaşam ve geleneklerine hayranlık duymuştu. Ostrogotlar ilkin Konstantinopol'ü tehdit etmişti fakat Teoderik şimdi imparator ile dostane koşullar altındaydı. İmparator, İtalya üzerinde daha doğrudan denetimi yeniden elde etme umuduyla, Teoderik'i Odoacer'i ele geçirmeye ve onun krallığının sahipliğini elde etmeye göndermişti. Hiç kuşkusuz bunun aynı zamanda aşırı güçlü bir komşusundan kendisini kurtarmanın iyi bir yolu olacağını düşünmüştü. Bu nedenle Ostrogotlar İtalya'ya gitmek için yola koyulmuştu ve Teoderik ile Odoacer arasındaki mücadele birkaç yıl boyunca devam etmişti. En sonunda, Odoacer Ravenna'da kıstırılmış ve teslim olmuştu. Ancak birkaç gün sonra Teoderik tarafından haince katledilmişti.

---

37 476 yılının olaylarına ilişkin olarak yaygın yanlış yorumlamalar James Harvey Robinson'ın *New History* kitabında ele alınmıştır. Ss, 154 ve sonrası.

Teoderik Döneminde Avrupa Haritası

Teoderik'in Doğu Got krallığının mevcut İtalya'nın krallığından çok daha büyük bir alanı kapladığına ve Batı Gotik bölgelerin güney Fransa'ya kadar uzandığına dikkat edin. Vandallar kuzey Afrika ve komşu adaları ele geçirmişti. Burgundlar, Doğu Gotlar ve Franklar arasında bulunuyordu. Daha sonraları aşağıya İtalya'ya doğru hareket etmiş olan Lombardlar Teodorik döneminde Bavyera ismini aldıktan sonra Bavyeralıların doğusundalardı. Saksonların bazıları İngiltere'yi istila etmişlerdi fakat pek çoğu, harita üzerinde gösterildiği gibi, Almanya'da kalmıştı. Roma İmparatorluğu'ndan kalan tek şey olan Doğu İmparatorluk Balkan Yarımadası, Anadolu ve Akdeniz'in doğu kısmını kapsıyordu. Galler'deki Britanyalılar, İskoçya'daki Pictler ve İrlanda'daki İskoçlar Kelt idi; bunun sonucu olarak Galce, İskoçça ve İrlandaca birbiriyle yakından ilintilidir ve Kelt dil grubuna aittir.

Teoderik Konstantinopol'deki İmparatorun ismini basmış olduğu madeni paraların üzerine koymuştu ve yeni krallığın imparatorunun onayını elde etmek için her şeyi yapmıştı. O Roma yasalarını ve geleneklerini benimsemişti. Eski makam ve unvanları korumuştu ve Gotlar ve Romalılar aynı Roma hukuku altında birlikte yaşamıştı. Düzen sürdürülmüştü ve eğitim teşvik edilmişti. Teoderik'in başkent olarak seçtiği Ravenna'da onun döneminde yapılmış olan güzel binalar halen varlığını sürdürmektedir.

Franklar ve Burgundlar. Kendilerine yukarı Ren Nehri üzerindeki topraklar verilmiş bir Cermen kabilesi olan Burgundlar güneye hareket etmişler ve Franklar ile Doğu Gotlar arasında yerleşmişlerdi. Onların krallığı MS 534'e kadar yaklaşık bir yüzyıl sürmüştü. Bu tarihte, daha sonra bahsedeceğimiz gibi, güçlü komşuları Franklar tarafından fethedilmişti.

Justinianus'un Batı İmparatorluğun Bir Kısmını Yeniden Elde Etmeye Çalışması. Teoderik'in ölümünden sonraki yıl Doğu'nun en büyük imparatorlarından biri olan Justinianus (MS 527-565) Konstantinopol'de tahta çıkmıştı. Justinianus İmparatorluğun Vandallar ve Doğu Gotlar tarafından işgal edilmiş olan Afrika ve İtalya'daki vilayetlerini geri kazanma girişiminde bulunmuştu. Onun generali Belisarius 534 yılında kuzey Afrika'daki Vandal krallığını devirmişti fakat İtalya'daki Gotik hükümranlığını yıkmak daha zorlu bir görevdi. Ancak yirmi yıl süren bir mücadeleden sonra, Gotlar MS 553'te tümüyle yenilgiye uğratılarak yanlarına alabildikleriyle İtalya'yı terk etmişlerdi. Irktan geriye kalanların ne olduğunu bilmiyoruz.

Justinianus'un Vatanda Yaptığı İşler. Yeni imparator tüm enerjisini savaşta harcamamış, başkentini güzelleştirmek için pek çok şey yapmıştır. Justinianus coşkulu bir Hristiyandı ve güzel kiliseler inşa etmede çok fazla zaman harcamıştı. Konstantinopol'deki halen varlığını sürdüren Ayasofya, Doğu'daki erken dönem kiliselerinin en muhteşem olanıdır. Eski tanrılara tapınılması uzun zaman önce Hristiyan imparatorlar tarafından yasaklanmıştı ve Akdeniz kıyıları boyunca uzanan güzel eski tapınaklar bakımsız kalmış ve yıkılmıştı. Justinianus şimdi Platon ve Aristo'nun takipçileri tarafından ve Stoacılar ve Epikürcüler tarafından yüzyıllarca önce kurulmuş olan Atina'daki felsefe okullarını kapatarak Yunanların kâfir dinleri olarak kabul edilen anlayışa son darbeyi indirmişti. Görmüş olduğumuz gibi (s. 294) bunlar İmparatorluğun tüm kesimlerinden akademisyenler tarafından katılım sağlanan bir tür üniversite oluşturmuştu.

ŞEKİL 82. Konstantinopol'de (İstanbul) Ayasofya Kilisesi

Bu ünlü kilise 532-537 yılları arasında Justinianus tarafından inşa ettirilmiştir. Devasa kubbe ortada elli beş metre yüksekliktedir. Justinianus'un binanın yapımında on sekiz ton altın ve on bin kişilik iş gücü kullanmış olduğu söylenmektedir. 1453 yılında Konstantinopol'ün Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra büyük kilise bir İslami Camii olarak hizmet etmiştir. Türkler görkemli mozaiklerin üzerini kapatmışlar ve daire şeklinde büyük kalkanlar asmışlardır. Bunlar Sultanların monogramlarını taşımaktadır. Gazi Mustafa Kemal'in bilgiye dayanan hükümranlığı altında bu mozaiklerin temizlenmesi sağlanmıştır ve ortaya çıkan eser çok önemli sonuçlar doğuracak şekilde Amerikalı arkeologlar tarafından incelenmiştir.

Justinianus Kanunnamesi. Justinianus, bin yıl önceki On İki Tablet (s. 313) çağından beri gelişmiş olan pek çok yasayı bir araya toplamak için Tribonianus adında bir avukatı kullanmıştı. O, Roma İmparatorluğu'nun Hammurabi'si (s. 93) idi ve onun bir araya getirmiş olduğu yasalar toplamı insanların huzurlu bir şekilde bir arada yaşamasını öğretmek ve her konunun adaletle

üstesinden gelmek niyetiyle oluşturulmuştu. Ünlü Roma yargıçlarının hükümlerinin toplamının bir araya getirilerek özümsenmesi daha sonraki çağlar için yasaların temeli olmuştu ve günümüzün uygar halklarının yasalarını halen büyük ölçüde etkilemektedir.

Lombardların İtalya'yı İşgal Etmesi. Gotik krallığının yıkılması İtalya için bir felaketti çünkü Gotlar daha sonraki ve çok daha barbar istilacılara karşı onu savunmaya yardımcı olacaktı. Justinianus'un ölümünden hemen sonra, ülke daha önceki İmparatorluğun sınırları içinde kendilerine yer bulmuş olan büyük Cermen halklarının sonuncusu Lombardlar tarafından devrilmişti. Onlar yabanıl bir ırktı ve büyük kısmı halen pagandı. Yeni gelenler ilkin Po Ovası'nın (o dönemde onlara ithafen "Lombardiya" diye adlandırılıyordu) kuzeyindeki bölgeyi işgal etmişti ve ardından fetihlerini güneye doğru genişletmişti. Lombardlar, Doğu Gotların yapmış oldukları gibi, bir bilge hükümdarın yönetimi altında barış içinde yerleşmek yerine yarımada etrafında talan ve katliam yapmışlardı. Ancak onlar İtalya'nın tümünü fethedememişlerdi. Roma, Ravenna ve güney İtalya Konstantinopol'de Justinianus'un ardılları tarafından elde tutulmayı sürdürmüştü. Zamanla, Lombardlar yabanıllıklarını kaybetmişler ve aralarında yaşadıkları insanların alışkanlık ve dinlerini benimsemişlerdir. Onların krallığı Şarlman tarafından (s. 474) fethedilinceye kadar, iki yüzyıldan daha uzun bir zaman boyunca devam etmişti.

Doğu veya Bizans Adlı Daha Sonraki Roma İmparatorluğu. Her ne kadar imparatorluğun batılı kısmı çok sayıda kabile şefinin eline düşmüş olsa da, Doğu Roma veya Bizans İmparatorluğu yaklaşık bin sene boyunca varlığını sürdürmüştü. Konstantinopol istilacıların saldırılarına direnmek için hayran bırakan bir şekilde konumlanmıştı. Üzerinde inşa edilmiş olduğu yarımadanın üç tarafı sularla çevrilmişti. Kuzey ve güneyden yaklaşma küçük bir kuvvet ile kolayca savunulabilecek dar bir kanal aracılığıyla yapılabilirdi. Batı tarafında yarımadanın karşısına kenti karadan saldırılardan korumak için güçlü bir sur inşa edilmişti.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde çok sayıda insan yaşıyordu fakat eski Roma İmparatorluğu'nun ihtişamlı günlerinin geleneği tek hükümranlık altında birleşmelerine yardımcı olmuştu. Yönetim işleri büyük ölçüde daimi yetkililer ile iyi-düzenlenmiş bir sistem aracılığıyla gerçekleştirilmişti; bu nedenle imparatorlar tahta çıkabilir ve tahttan inebilirdi fakat yine de devlet meseleleri aksamazdı. Doğu Roma İmparatorluğu ayrıca tüm uluslara aynı şekilde muamele edilen mükemmel yasa yapısıyla güçlendirilmişti. Justinianus Kanunnamesi, daha sonraki birkaç ilave ile, yürürlükte kalmıştı. Yunanlar nüfusun küçük bir kısmını oluşturmasına karşın, bölgenin resmi dili Latince yerine Yunanca olmuştu. Justinianus, kendi ana dili olarak Latince konuşan son imparatordu. Yunanca yalnızca yönetim dili değildi, aynı zamanda Kilise'nin hizmetlerinde de kullanılıyordu.

İmparatorluk çok fazla şiddet ve toprak kaybı yaşamıştı. Ancak tüm tehlikelere rağmen, Konstantinopol'ün 1453 yılında Türkler tarafından fethedildiği ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun sona erdiği zamana kadar varlığını sürdürmüştü.

Anglolar, Saksonlar ve Frankların Kalıcı Krallıkları. Cermen kabile şefleri tarafından tesis edilen krallıkların çoğu kalıcı değildi. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, kuzey Afrika'daki Vandallar ve İtalya'daki Ostrogotlar Justinianus'un orduları tarafından yenilgiye uğratılmıştı. MS 534'te Franklar kendi gelişen bölgelerine Burgundların topraklarını ilave etmişti. Batı Gotlar Galya'dan atılarak İspanya'ya sürülmüştü ve 711 yılında İslam ordusu tarafından yenilgiye uğramıştı. Lombardiya 774'te Frankların bölgelerinin bir kısmına dönüşmüştü.

Ancak yerleşimlerini sürdürme niyetinde olan üç Cermen kabile vardı; onlar günümüzün İngiltere ve Fransa devletlerinin temelini oluşturmuştur. Bu kabileler Britanya'yı işgal etmiş olan Anglolar ve Saksonlar ve Galya'yı fethetmiş olan Franklar idi.

Anglolar ve Saksonların Britanya'yı Fethetmesi. Roma'nın uzak vilayeti olan Britanya Batı Roma İmparatorluğu'nun geri kalanıyla aynı yazgıyı paylaşmıştı. Yüzyıllar boyunca kıyılarına

baskınlar yapan ve kıyı bölgelerinde yerleşim kurmada zaman zaman başarılı olan barbar kabileler için bir av olmuştu. MS 409'da imparator, artık ada garnizonuna askeri birlik ayıramayarak, Romalı lejyonları geri çağırmış ve daha önceki vilayetini terk etmişti. Bunu büyük bir düzensizlik dönemi takip edecekti. Her ne kadar tam olarak ne olduğuna dair güvenilir açıklamalara sahip değilsek de, düzenli olmayan, eğitimsiz yerleşimcilerin adayı fethetmeye kararlı istilacılara karşı kendilerini koruyamayacaklarını biliyoruz. Yeni gelenlerin en önemlileri Anglolar, Saksonlar ve kuzey Avrupa'dan Jütler idi. Bu sert deniz gezgincisi halk kısa sürede Britanya'da sıkı bir tutunma noktası elde etmeyi başarmıştı ve 500 yılından kısa bir süre sonra adanın yarısının denetimini eline geçirmişti.

İngilizlerin kendi yasalarını, geleneklerini ve dillerinin büyük kısmını Latinlerden ziyade bu Cermen atalarından almış olduklarını akılda tutmak önemlidir. Anglo-Saksonca (İngilizce dilinin erken dönem formunun adı) Latin dilinin yerine geçmiştir ve şimdiki Essex ve Sussex yörelerinin adları erken dönem Sakson yerleşimlerinin ikisinin konumunu gösterir. "England" (İngiltere) ismi "Angle-land" sözcüklerinin nihayetinde Britanya'nın erken dönem krallığı için benimsenen ortak adı olmuştur.

3. FRANKLARIN GALYA'YA YERLEŞMELERİ

Frankların Kendi Egemenlik Alanlarını Genişletmesi. Franklar ilkin Köln'den Kuzey Denizi'ne kadar Ren Nehri boyunca yerleşmişlerdi. Onların İmparatorluk içinde bir tutunma noktası elde etme yolu Gotlardan, Lombardlardan ve Vandallardan tümüyle farklıydı. Kendilerini Almanya'dan koparmak yerine, onların etrafındaki bölgeyi yavaş yavaş fethetmişlerdi. Ancak egemenliklerini daha uzağa taşıdıkça, arkalarındaki dost barbarlarla sabit bir temas içinde kaldılar. Bu şekilde onlar kendi savaşçı enerjilerini korurken, Roma uygarlığının tasfiyesiyle etraflarını tümüyle çevrelemiş olan ırklardan yavaş yavaş koptular.

ŞEKİL 83. Bir Frank Savaşçı

Paris'teki Musée'de l'Armeé'de bulunan bir modelden.

Beşinci yüzyılın ilk kısmında, Franklar bugün Belçika krallığının olduğu bölgenin yanı sıra oranın doğu tarafını işgal etmişlerdi. MS 486'da onlar kendi büyük kralı Clovis (ki onun adı daha sonradan "Louis" olacaktır) yönetimi altında ilerlemişler ve karşılarına çıkan Romalı generali yenilgiye uğratmışlardır. Onlar Galya üzerindeki denetimlerini Loire Nehri kadar güneye uzatmışlardır, ki o dönemde burada Batı Got krallığının kuzey sınırları bulunuyordu. Clovis daha sonra Alamannia'nın fethedilmesiyle kendi imparatorluğunu doğuda genişletmişti. Burada Kara Orman bölgesinde ve Konstanz Gölü'nün kuzeyinde yaşayan Cermen halkı bulunuyordu.

Frankların Hristiyan Olmaları (MS 496). Alamannia'nın yenilgiye uğradığı (496) muharebe Clovis'in diğer savaşları arasında önemli olarak addedilir. Her ne kadar kendisi halen bir pagan olsa da, eşi Hristiyanlığa geçmişti. O, muharebenin ortasında, birliklerinin kaybetmekte olduğunu görerek, İsa Mesih'e çağrıda bulunmuş ve düşmanlarına karşı Frankların zafer kazanmasına yardım etmesi durumunda vaftiz olacağına söz vermiştir. Savaşı kazandığı zaman sözünü tutmuş ve üç bin savaşçısıyla birlikte vaftiz olmuştur.

Clovis ve Ardıllarının Frank Krallığını İnşa Etmesi. Clovis'in Galya'daki yeni topraklarının güneyinde Batı Gotlar krallığı bulunuyordu; güneydoğuda ise bir başka Cermen halkı olan Burgundlar vardı. Clovis hızlıca gücünü Pireneler'e kadar genişletti ve Batı Gotları bölgelerinin İspanyol kısmında kendilerini sınırlayacak şekilde baskı kurdu. Bu dönemde Burgundlar kısa sürede

tümüyle Frankların hükümranlığı altına girmişti. Ardından Clovis, çok sayıda cinayet işleyerek, daha önceleri kendisinden bağımsız olan Frank ulusunun kısımlarını denetimi altına almıştı.

Merovenjler Yönetimi Altında Frankların Egemenlik Alanları

Bu harita Frank krallığının nasıl genişlediğini gösterir. Clovis, halen genç bir adamken, Soissons yakınında 486 yılında Romalı general Syagrius'u yenilgiye uğratmıştır ve böylece sahip olduğu alanlara Paris'in çevresindeki bölgeyi eklemiştir. 496 yılında doğuda Alamannia'yı ilave etmiştir. 507 yılında Paris'i başkent yapmıştır ve daha önceleri Batı Gotların elinde bulunan Akitanya'yı fethetmiştir. Ayrıca Burgundların krallığını eklemeye bir başlangıç yapmıştı. O, 511'de öldü. Ardılları sonraki yarım yüzyılda Burgonya'nın fethini tamamladı ve Provence, Bavyera ve Gaskonya'yı Frank krallığı topraklarına kattı. Clovis döneminden sonra Frank bölgelerinde çok sayıda bölünme olmuştur ve doğu kısmı Avusturasya ve batı kısmı Neustrasya diye adlandırılmıştır. Bu bölgeler sıklıkla Clovis'in soyundan gelen Merovenjlerin farklı kolları tarafından yönetilmiştir.

Clovis Paris'i başkenti yaptı ve 511 yılında orada öldü. Onun dört oğlu bıraktığı toprakları kendi aralarında böldü. En korkunç cinayetlerle birlikte, rakip kardeşler arasındaki savaşlar, Clovis'in ölümünden sonraki yüz yıldan uzun zaman boyunca Frank krallığının kayıtlarını doldurmuştur. Ancak hükümdarlarının şeytani davranışlarına rağmen ulus gelişimini sürdürmüştür.

Clovis'in ardından gelen Frank kralları Batı Almanya'nın büyükçe bir kısmının yanı sıra günümüzün Fransa, Belçika ve Hollanda ülkelerinin kapladığı neredeyse tüm alanın üzerinde güçlerini genişletmede başarılı olmuşlardı. Clovis'in ölümünden sonraki yarım yüzyılda, onların egemenlik alanları batıda Biskay Körfezi'nden Salzburg'un doğusundaki bir noktaya kadar genişlemişti.

4. İSTİLACILARIN UYGARLIK ÜZERİNE ETKİLERİ

Barbarların Romalı Halkların Parçasına Dönüşmesi. Cermen istilalarına geri dönüp bakıldığında, İmparatorluğun eski yerleşimcileri arasında yaşayan yeni gelenlerin hayat tarzlarının nasıl olduğunu sormak doğaldır. Onların yerleşik insanların yaşam şeklini nasıl benimsedikleri ve eski alışkanlıklarından nasıl koptukları sorulmalıdır. Bu sorular çok tatmin edici bir şekilde yanıtlanamaz. Bahsettiğimiz düzensizlik dönemi hakkında çok az şey bilindiği için, iki ırkın karışmasını yakından takip etmek olanaksızdır.

İlk etapta, istilacıların çeşitli birimleri içindeki sayıları abartmama konusunda dikkatli olmalıyız. Cermenlerin Romalıların dil ve geleneklerini özümsemeye neredeyse hazır görünmeleri, her şeyden önce, istilacıların nüfusun yalnızca küçük bir kısmını oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Dahası, önceki beş yüz yıllık süreçte, barbarların binlercesinin hâlihazırda imparatorluk içinde yerleşmiş olmasından beri, *beşinci* yüzyılın yeni gelenleri nüfusun karakteri içinde ani bir değişikliğe neden olmamıştı.

Konuşma ve Yazma Latincesi Arasındaki Tezatlık. Eski İmparatorluk içindeki barbarlar kısa sürede etraflarındaki Romalıların kullandığı Latince'yi konuşuyorlardı. Bu, klasik yazarlar tarafından kullanılan dilden çok daha basitti. Güney Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde sıradan insanların konuşmaları kademeli olarak yazılı Latince'den gitgide daha farklı oluyordu ve nihayetinde Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve Portekizce'ye gelişecekti.

İmparatorluktan çok uzağa baskı kurmamış olan kuzeyli Franklar ve şimdiki Almanya ve İskandinavya'da kalmış olan

Cermenler Latince-konuşan halklar ile temas halinde olmamışlardı ve bu nedenle kendi yerli dillerinden vazgeçmeleri için hiçbir neden yoktu; Britanya'daki Anglolar ve Saksonlar da kendilerinkini korumuştu. Bu Cermen dilleri zaman içinde Flamanca, İngilizce, Almanca, Danca, İsveççe ve benzerlerine dönüşmüştü.

Romalı ve Cermen Yasaları. Cermenler ve Roma İmparatorluğu'nun daha eski yerleşimcileri din alanında bir farklılığa sahip olmaları haricinde birbirlerinden hoşlanmadıklarına dair bir durum söz konusu değildi.[38] Dinsel açıdan zorluk olmadığı zaman, iki ırk baştan itibaren serbestçe birbiriyle evleniyorlardı. Frank krallar tıpkı Romalıların barbarları general ve memur olarak kullanmış olmaları gibi, Romalıları yönetim kademesinde ve orduda önemli konumlara atamıştı. Yalnızca tek açıdan iki ırk bir süreliğine birbirlerinden ayrı düşmüştü—her biri kendi ayrı hukukuna sahipti.

Batı Gotlar bu amaçla Latin dilini kullanarak kendi antik dönem yasalarını yazmış olan olasılıkla ilk halk idi. Onları Franklar, Burgundlar ve daha sonra Lombardlar ve başka halklar takip etti. Bu yasalar "Barbarlar Hukuku"nu oluşturdu ve onlardan yola çıkarak istilalar döneminde Cermenlerin alışkanlıkları ve fikirlerine dair bilgi sahibi oluyoruz. Takip eden birkaç yüzyıl boyunca, barbarlar ait oldukları halkını yasaları ile yargılanmayı tercih eden çeşitli Cermen kabilelerin üyelerini fethetmişlerdir. İmparatorluğun daha eski yerleşimcileri için, tersine olarak, kendi davalarında Roma hukukuna göre hüküm verilmesi sürdürülmüştür.

Ortaçağ Yargılamaları. Cermen yasaları, bugün aşina olduğumuz gibi, ihtiyacı karşılamıyordu. Onları bir araya getirme, kanıtları sunma ve buna göre hüküm verme yönünde bir girişim yoktu. Tüm bunlar basit-düşünen Cermenler için fazlaca karmaşıktı. Düzenli bir yargılama yerine, davanın taraflarından birinin aşağıdaki yollardan biriyle haklı olduğunu kanıtlaması gerekiyordu:

38 Batı ve Doğu Gotlar ve Burgundlar belli başlı önemli noktalarda Katolik Kilisesi ile keskin bir şekilde uzlaşamayan misyonerler tarafından Hristiyanlığa geçirilmişlerdi.

1. Kutsal bir şekilde doğru söylediğine dair yemin edebilir ve onun doğru söylediğine inandıklarına dair yemin edebilecek kendi sınıfından yeteri kadar kişiyi mahkemeye getirebilirdi. Buna *tanıkların şahadeti ile suçun aklanması* deniyordu. Yalan yere yemin edenleri Tanrı'nın cezalandıracağına inanılıyordu.

2. Diğer taraftan, davanın tarafları, veya onları temsil eden kişiler, birbiriyle kavga edebilirdi; çünkü Tanrı'nın haklı olana zafer bahşedeceğine inanılıyordu. Buna *kavga etme iddiası* adı veriliyordu.

3. Son olarak, tarafların biri veya diğeri çeşitli şekillerden biriyle *işkenceyi* kabul edebilirdi. O kolunu sıcak suya daldırabilir veya sıcak demir parçasını belli bir uzaklığa taşıyabilir ve eğer üç günün sonunda hiçbir hastalanma belirtisi göstermezse, davada onun lehine hüküm verilirdi. Ya da sıcak saban demiri üzerinde yürümesi istenirdi ve eğer yanmazsa bunun Tanrı'nın onun haklı olduğuna dair bir mucize göstermesi olduğuna inanılırdı. Bu yargılama yöntemi Romalıların incelikli ve gelişmiş uygarlığının yerini alan kaba yöntemlerin yalnızca tek örneğidir.

Erken Dönem Orta Çağlar'ın Cehaleti ve Düzensizliği. Biz şimdi erken dönem Orta Çağlar'ın neden bir cehalet ve düzensizlik dönemi olduğunu anlama konumunda bulunuyoruz. Hiç kuşku yok ki Cermen kabileler alışkanlıklar ve karakter açısından birbirlerinden pek çok noktada ayrışıyorlardı fakat onlar Yunanlar tarafından geliştirilmiş ve Romalılar tarafından özümsenmiş olan sanat, edebiyat ve bilim hakkında hiçbir şey bilmeme konusunda birbirlerine çok benziyorlardı. İstilacılar, savaşma, yemek yeme ve içki içme haricinde hiçbir zevke sahip olmayan cahil, basit, cesur insanlardı. Onların gelişi öylesine bir düzensizlik yaratmıştı ki, İmparatorluğun zayıflayan uygarlığı neredeyse ortadan kaybolma noktasına gelmişti. Kütüphaneler, binalar ve sanat eserleri yıkılmıştı veya bakımsız kalmıştı ve onların restore edildiğini gören hiç kimse yoktu.

Ancak kaybolan şey yalnızca zamandı. Mısır ve Yunanistan'da yavaş yavaş birikmiş olan buluşlar ve becerinin büyük mirası ve

Romalıların uygarlığın bir kısmını özümsemiş olmaları ve bunu kendi büyük imparatorlukları boyunca yaymış olmaları onların tümüyle yok olmasını önlemişti. Roma İmparatorluğu'nun parçalanması ve onu takip eden düzensizlik yüzyıllarının her şeyi geciktirdiği doğrudur; ancak biz barbar ulusların nasıl kademeli olarak şimdiki Avrupalı devletlere dönüştüklerini ve içinde Yunanların ve Romalıların çalışmalarda bulundukları kitapların olduğu üniversitelerin nasıl tesis edildiğini göreceğiz. Zamanla, eski binaları taklit eden ve ayrıca Romalılarınkiler kadar güzel kendi yeni türdeki binalarını inşa eden mimarlar yetişmiştir; ve bilim insanları en bilgili Yunan veya Romalıların bildiği herhangi bir şeyin çok ötesinde yeni keşifler yapmışlardır.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. İnsanların bir yerden başka bir yere hareket etmelerinin gerekçelerinin bazıları nelerdir? Daha önce yapılmış olan göçlerden herhangi birini anımsıyor musunuz? Peki ya modern zamanlarda olanları? Cermen kabilelerin nasıl yaşadıklarını ve savaşma yöntemlerini tasvir ediniz. Onlar Roma İmparatorluğu'nda nasıl bir tutunma noktası elde etmişlerdi?

2. Batı Gotların tarihinin izini sürün. Onlar en sonunda nereye yerleşmiştir? İmparatorluğun doğu ve batı kısımlarının yazgısını karşılaştırın. Britanya'daki Roma vilayetine ne olmuştu?

3. Frankların istilaları başka Cermen halklarının istilalarından nasıl ayrışmıştı? Clovis'in başardığı şey neydi ve onun ardıllarının yönetimi altında Frank krallığı ne denli genişlemişti?

4. Cermenler Roma İmparatorluğu'nun halkları ile hangi koşullar altında yaşamıştı? Cermen hukukuna göre bir taraf haklı olduğunu hangi yöntemlerle kanıtlayabilirdi? Orta Çağlar neden "Karanlık Çağlar" diye adlandırılmaktadır?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *Tötonik, Ostrogotlar, Vizigotlar, kanunname, Merovenj, ortaçağ, göç, barbar, işkence.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Latince'den türemiş olan modern dinler hangileridir ve Cermen dillerinden hangileri gelmiştir?

2. Barbar krallıkların herhangi biri kalıcı mıydı? Cermen istilalarından en sonunda gelişmiş olan modern devletler hangileridir?

3. Hristiyanlar İmparatorluktaki kütüphaneleri ve tapınakları neden yok etmiştir?

TARTIŞMA KONULARI

1. Justinianus Kanunnamesi Roma hukukunun bir parçasıdır.

2. Anglo-Saksonca İngilizce dilinin bir erken dönem formudur.

3. Barbarlar Avrupa uygarlığını kalıcı olarak harap etmemiştir.

4. Orta Çağlar tümüyle savaş ve düzensizlikten ibaret değildir.

5. Amerika Birleşik Devletleri'nde barışçıl istilacıların büyük bir nüfusu vardır.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak materyal çalışmaları. ROBINSON, *Readings in European History* Cilt I. Bölüm ii, kısım iv. Romalılar ve barbarların karşılaştırılmaları. Bölüm iii, kısım i a) Hunların bir tasviri, b) Roma İmparatorluğu'nda Gotlar: ii, Roma'nın yağmalanması; iii, Attila'nın sarayının bir tasviri; iv, Papa Leo'nun Roma'yı kurtarması; v, Clovis'in Hristiyanlığa geçmesi.

2. Tamamlayıcı. *Vandal*, *Goth* ve özellikle *Gotik* sözcüklerinin kullanımları için büyük bir sözlüğe bakınız. Bir Fransa haritası üzerinde Clovis'in ardılları tarafından Frank krallığına ilave edilen bölümleri işaretleyin. Beşinci yüzyılda Cermen kabilelerinin göçlerine dair kendi haritanızı oluşturun. Erken dönem Cermenlerin, onların yaşantısının ve geleneklerinin bir betimlemesini yazınız. Tacitus, *Germania*, kısımlar 1-29.

BÖLÜM XX • HRİSTİYANLIĞIN AVRUPA'NIN DİNİ OLMASI

HRİSTİYANLIK KİLİSESİNİN GELİŞİMİ • PAPA'NIN KİLİSENİN BAŞI OLMASI • YURTTAKİ KEŞİŞLER • KEŞİŞLERİN MİSYONER OLMALARI • İSLAMİYET İLE ÇATIŞMA HALİNDEKİ HRİSTİYANLIK

Biz şimdi Hristiyanlığın Batı uygarlığının dini ve dünyanın büyük dinlerinden biri olmasının nasıl gerçekleştiğini görmek için Roma İmparatorluğu'nun çatışmaları ve düzensizlikleri aşmasının öyküsüne dönelim. Bildiğimiz gibi, her biri milyonlarca takipçiye sahip olan birkaç başka "dünya" dini vardır—örneğin, Uzak Doğu'da Budistler ve Konfüçyüsçüler, Hindistan, Asya ve Afrika'da Hindular ve Müslümanlar ve yerkürenin her tarafına dağılmış olan Yahudiler. Bu dinlerin her birinin uzun bir geçmişi vardır.

Biz İsa'nın dininin, Taberiye Gölü'nün kıyıları üzerindeki balıkçılar arasındaki mütevazı başlangıcı ile, Batı dünyasının tüm halklarının yaşantılarını etkileyen muazzam bir güce nasıl dönüştüğünü sorabiliriz. Roma İmparatorluğu yağmacı kabile şeflerinin ellerine düşerken, Hristiyan Kilisesi gücünü ve önemini hızla artırıyordu. O, pek çok açıdan Roma İmparatorluğu'nun büyük birleştirici gücünün yerine geçmiştir ve yüzyıllar boyunca Avrupa uygarlığını egemenliği altında tutmuştur.

İmparatorların yıllarca ilk Hristiyanları infaz ettikten sonra nihayetinde kendilerinin Hristiyanlığı benimsediklerini ve onu kendi bölgelerinin dini haline getirdiklerini anımsayabiliriz. Bu durumda Kilisenin dünya gücü olmasının temellerini atanlar imparatorlar olmuştu ve onlar bu dinle birlikte kendi güçlerini artırmıştı. Theodosius yönetimi altında yapılmış olan İmparatorluk yasalarının bir derlemesi olan Thedosius Kanunnamesi'nde (MS 438) Hristiyanlığa yönelik olarak o dönemde saygıda kusur edilmediğine dair buyruklar buluruz. Yönetimin onayladığı bir dinden başka bir din formuna izin vermeyeceği bu ifadeler nedeniyle aşikârdır. Kanunname "Üçlülük" konusuna inanmayan herkesi "delirmiş ve bunak" olarak adlandıracak kadar ileri gitmiştir ve onları Her Şeye Gücü Yeten Tanrı'nın gazabının yanı sıra devletin cezalandırmasıyla tehdit etmiştir. Kâfirler sürgüne gönderilmeye ve öldürülmeye müstehaktır ve onların kitapları yakılmıştır. Ruhban sınıfı ayrıcalıklı bir sınıf olarak tahsis edilmiştir, vergiden ve tüm kamusal sorumluluklardan muaf tutulmuştur, kendi kutsal görevlerini yerine getirmede hiçbir müdahale ile karşılaşmamaları sağlanmıştır. Vatandaşlar topraklarını ve zenginliklerini kiliseye bağışlama yönünde teşvik edilmiştir.

Bu koşullar altında, ortaçağ Avrupası'ndaki en önemli kuruma dönüşecek olan şeyin çerçevesini görebiliriz. Her ne kadar ilk ayrıcalıklar imparatorlar tarafından bağışlanmış olsa da, en sonunda isteklerine karşı çıkan hükümdarlara ve krallara meydan okuyacak kadar güçlü hale gelmişlerdi. Kilise mevcut durumda düzeni olmayan bir dünyanın insanlarına sunabilecek çok daha fazla şeye sahipti. Hristiyanlık gündelik yaşantıya rahatlık ve yönlendirme getirmişti. Bir katliamlar ve gaddarlık çağında sağduyu ve huzur standartları oluşturuyordu ve hayat içinde bir kurtuluş ve mutluluk geleceğini ifade ediyordu. Kilise Roma İmparatorluğu'nun enkazından geride kalan eğitim ve kültürü korumuştu. Şimdi önemli bir görevi gerçekleştirebilen bir organizasyonun nasıl inşa edildiğini görelim.

---

1. HRİSTİYANLIK KİLİSESİNİN GELİŞİMİ

Hristiyanlığın Yayılması. İsa Havarilerine "Dünya'nın her yerine gidin ve benim öğretilerimi yaşayan her varlığa vaaz edin" demişti. Böylece onun müritlerinin ve dost misyonerlerin bu buyrukları yaymasıyla Hristiyan topluluklar hızla çoğalmıştı. Üçüncü yüzyıldan itibaren insanlar her-şeyi-kuşatan veya "Katolik" kiliseden bahsetmeye başlamışlardı. Erken dönem Kilise, Hristiyanlar arasındaki fikir ayrılıkları nedeniyle sıkıntılar yaşayarak ve başka dinlerin ortasında, kendi inancının bir "doğru" din olduğunu ve başka hiçbir inancın gerçek olmadığını ileri sürmüştü. İmparatorlar ortodoks veya "hakikati-öğreten" kiliseden farklılık gösteren bir cürüm olduğunu ifade ederek bir hoşgörüsüzlük standardı oluşturmuştu. Ancak Hristiyanlık İmparatorluk içinde hâlihazırda var olan başka dinler tarafından ve Stoacılarınki gibi felsefeler tarafından çokça etki altında kalmıştı. Onun öğretileri İmparatorluk'ta yaşamış olan insanlar tarafından kolayca anlaşılıyordu ve Tanrı'nın babalığı ve insanların kardeşliği gibi ideallar onlar için bilindikti.

Kilisenin hem özel hem de kamusal yaşamda insanlar üzerindeki etkisi hakkında ne söylersek söyleyelim abartmış olmayız. Roma İmparatorluğu parçalanırken ve Cermen kabile şeflerinin krallıkları ortaya çıkarken ve daha güçlü liderler tarafından fethedilirken Kilise, huzur öğretisini öğreterek, hastaları rahat ettirerek, yoksullara yardımcı olarak ve ölmek üzere olanlar için dua

ederek kalıcı olmuştur. Kilise gücünü artırırken Roma Avrupa'nın gözündeki liderlik konumunu yeniden kazanmıştı. Onun bir politik imparatorluğun başkenti olarak eski şanı kaybolmuştu; ancak insanlar artık Kutsal Roma Papalık Kilisesini, Hristiyanlık âlemi *merkezi* şeklinde ve Roma'yı bir *dinsel* imparatorluğun başkenti olarak görüyorlardı.

Kurtuluşun Vasıtası Olarak Kilise. Mütedeyyin paganların dini, görmüş olduğumuz gibi, temel olarak bu hayatın bir meselesi idi: tanrılara öteki hayatta değil, bu dünyadaki mutluluk ve başarıyı sağlaması için tapınılırdı. Yunanlar ve Romalılara göre, ölümden sonra varoluş insanların ne özgün ne de mutlu olduğu belli belirsiz bir rüya gibi görünüyordu. Diğer taraftan Hristiyanlık büyük ölçüde farklı bir bakış açısına sahipti. İnsanoğlunun bu dünya üzerindeki kısa kalışı gelecek olan çok daha önemli bir hayat için yalnızca bir hazırlanma idi. Burada aşağıda iyi Hristiyan olanlar hiç-bitmeyen bir mutluluğa gireceklerdi. Kötü huylu olanlar ise günahları nedeniyle sonu gelmeyen bir cezalandırmaya maruz kalacaklardı. Dahası, insanoğlunun öteki dünyadaki yazgısının büyük ölçüde Kiliseye bağlı olduğu duyurulmuştu. Yalnızca Kilisenin vaftiz ettiği kişiler cennete ulaşma umudu taşıyabilirlerdi; ancak vaftiz edilmede bile yalnızca geçmiş günahlardan arınılıyordu ve yeni olanlar önlenmiş olmuyordu. İnsanoğlunun her gün işlediği bu günahlar, eğer çok büyükse ve Kilisenin yardımıyla bile ortadan kalkmıyorsa, ruh kesinlikle cehenneme sürüklenecekti.

Keşişler. Gelecek hakkındaki kaygı öylesine büyük bir hal almıştı ki, binlerce kişi olağan meşguliyetlerini bırakmışlar ve tüm dikkatlerini öteki yaşam için hazırlanmaya adamışlardı. Onlar kendilerini tek başlarına hücrelere kapatıyorlardı ve doğal hazların çoğundan vazgeçiyorlardı. Açlığa, soğuğa ve başka sıkıntılara maruz kalarak bedensel açıdan ızdırap yaşıyorlardı. Bu şekilde günahlarından sakınabileceklerine inanıyorlardı ve bu dünyadaki kendi kendilerine acı verme cezasının öteki dünyada bir ihtimal cezalandırmadan kaçabileceklerine vesile olacağına güveniyorlardı. Evlerini terk eden ve özel bir kaide altında dinsel kardeşlik içinde

olan kişiler *keşiş* olmuşlardı (keşiş anlamına gelen monk sözcüğü "münzevi" demekti).

Mucizeler. Kilisenin ilahi gücü, sürekli olarak hünerlerini gösteren Hristiyan azizlerinin mükemmel çalışmalarıyla insanların gözünde ayrı bir değer oluşturmuştu. Onlar hastaları iyileştiriyorlar, körlerin görmelerini ve sakatların yürümelerini sağlıyorlardı. Kiliseye karşı koyanların üzerinde Tanrı'nın gazabının olacağını ve bu kişilerin korkunç cezalar göreceklerini ifade ediyorlardı. Günümüzün okuyucusu için ortaçağ yazarları tarafından hayrette bırakan mucizeler anlatılırdı. Yüzlercesi korunmuş olan ortaçağ azizlerinin hayatları bu tür küçük mucizeler içeriyordu ve hiç kimse onların gündelik vakalarından kuşku duymuyordu.

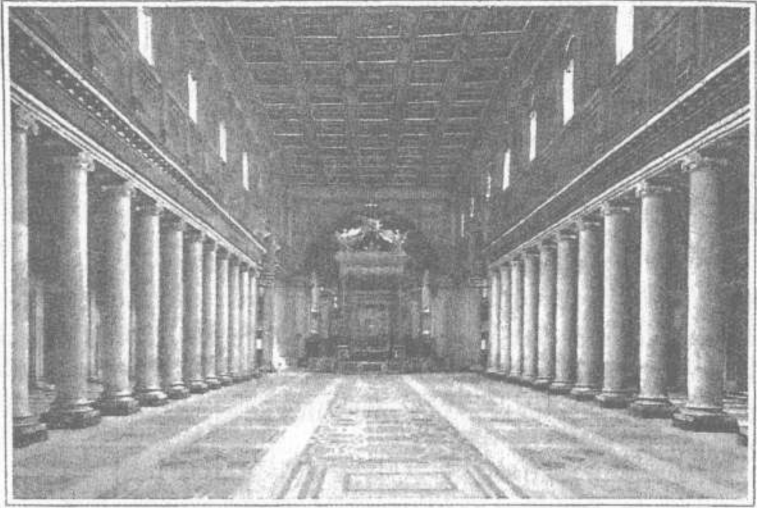
Kilisenin Kendisini Yönetimin Denetiminden Özgür Kılması. Kilisenin başlıca ilgi alanı kendi dinsel görevlerinde değil, yönetim ile olan dikkat çekici ilişkilerinde yatmaktaydı. Roma İmparatorluğu güçlü ve etkin kaldığı müddetçe ruhban sınıfının kendisini imparatorun denetiminden özgür kılma şansı yoktu. İmparator Kilise için kendi uygun gördüğü bazı yasalar yapmıştı ve ruhban sınıfı bundan şikâyetçi olmamıştı. Yönetim, gerçekten de onlar için çok faydalıydı. Kâfirlerin tapınakları yok edilerek paganizmin kökü kazınmıştı ve Kilisenin öğretilerini kabul etmeye rıza göstermeyenler şiddetli bir şekilde cezalandırılıyordu.

Ancak büyük İmparatorluk parçalanmaya başladığında Batıdaki kilise adamları saygı duymadıkları yeni hükümdarların müdahalesinden hoşlanmamaya başlamıştı. Sonuçta, onlar kademeli olarak, kendilerini yönetimin denetiminden büyük ölçüde özgür kılmayı başarmışlardı.

Kilisenin Bir Devletin Görevlerini Yerine Getirmesi. Çeşitli barbar kralların otoritesi kendi bölgelerini düzen içinde tutmak için yeterli değildi. Her zaman için krallık boyunca yapılanlardan memnun kalmayan çok sayıda güçlü toprak sahipleri vardı ve komşular arasında yapılan savaşlarda kendi dostlarına karşı garez besleyen kişiler oluyordu. Savaşmak bu sınıfın başlıca

eğlencesi olmasının yanı sıra temel işleriydi. Huzuru sağlayamayan ve baskı altında kalanları koruyamayan kral ise bu konuda kaygılı olabiliyordu.

Bu koşullar altında, düzeni koruma görevi doğal olarak Kiliseye düşmüştü. Bunu tehdit veya ikna yoluyla yapabiliyordu ve sözleşmelere uyulup uyulmadığı kontrol ediliyordu. Ölen kişilerin vasiyetleri gözlemleniyordu. Kilise savunmasız dulları ve yetimleri kendi koruması altına alıyordu ve yoksullara yardımcı oluyordu; ruhban sınıfından kişilerin yanında okuma yazma eğitimi bile alınabiliyordu. Bu koşullar Kilisenin nihayetinde neden gücünü böylesine genişletebildiğini açıklamaya hizmet etmiştir. Kilise günümüzde dinsel bir yapıdan ziyade devlete ait olan görevleri üstlenerek Roma İmparatorluğu içinde önemli bir yer edinebilmiştir.

ŞEKİL 84. Santa Maria Maggiore Bazilikası

Roma'daki bu güzel kilise imparator Konstantin'in hükümranlığından kısa bir süre sonra inşa edilmişti. Onun heybetli sütunlarının yukarısında halen görülebilen incelikli mozaikler vardır. Tavan on altıncı yüzyıla aittir.

Erken Dönem Kiliseler. Romalılar pazar yerlerinin yakınına şehir ahalisinin ticaretlerini yapmak için bir araya gelebildikleri ve içinde yargıçların davaları görebildiği ve devlet memurlarının görevlerini yapabildikleri kamusal binalar inşa etmeye

aşinaydılar. Bu binalar, görmüş olduğumuz gibi, *bazilika* diye adlandırılırdı. Roma'da birkaç muhteşem bazilika vardı ve hiç kuşkusuz her büyük şehirde en az bir tane bulunurdu. Bu ferah salonların çatıları genellikle uzun sütun sıralarıyla desteklenmişti; bazen her bir tarafta koridorlar oluşturacak şekilde iki sıra bulunuyordu. Konstantin'in Hristiyanlığa onay vermesinden sonra büyük, güzel kiliseler inşa edilmeye başlanmıştı. Onlar bu bilindik kamusal binalara çok benzer olarak inşa ediliyordu ve bazilika diye adlandırılıyordu.

Erken dönem kiliselerin hemen hepsi yok olmuştur; fakat Santa Maria Maggiore Kilisesi Roma'da halen ayaktadır. O bize bir Hristiyan bazilikasının mükemmel bir kavramını incelikli sıra sütunları ve şık dekorasyonuyla sunar. Genel olarak, kiliseler sadeydi ve dışarıdan bakıldığında ilgi çekici değildi.

2. PAPA'NIN KİLİSENİN BAŞI OLMASI

Papa'nın Gücünün Kökeni. Şimdi, Batılı Kilisenin başı konumuna yükselerek, pek çok açıdan krallar ve prenslerden daha güçlü hale gelen papaların otoritesinin kökeni ve gelişimine bakmalıyız.

Roma piskoposu ve onun cemaati Hristiyan toplulukları arasında bir öncü yer edinmenin keyfini ilk süren kişi olmuştur. Roma'da erken dönemde gelişmiş olan Hristiyan grup İsa'nın hemen ardından gelen takipçileri –"iki yüce havari Petrus ve Pavlus"– tarafından kurulmuş olmasının seçkinliği iddiasında bulunan *Batı*'daki tek gruptu.

Petrus'un Roma'nın İlk Piskoposu Olduğuna Dair İnanç. Yeni Ahit defalarca Pavlus'un Roma'da bulunmasına atıf yapar. Petrus için, tüm Hristiyan Kilisesi boyunca kabul edilmiş, sorgulanmayan bir inanış olarak, Roma'nın ilk piskoposu olduğu söylenir. Petrus havariler arasında seçkin bir yerde olmanın keyfini sürmüştür ve birkaç vesile ile, İsa tarafından ayrı tutulmuştur. Yeni Ahit'in bir pasajında (Matla xvi, 18-19) İsa tarihi en güçlü monarkların buyruklarından daha derinlemesine etkileyecek şekilde şöyle söylemiştir:

Ve ben ayrıca, sana derim ki Petrus, ben kendi kilisemi inşa edeceğim; ve cehennemin kapıları ona karşı üstün gelemeyecek. Ve ben sana cennetin krallığının anahtarlarını vereceğim: ve sen yeryüzünde iken cennette olacaksın; ve yeryüzünde uzak olduğun şeye cennette uzak olacaksın.

Papalar kendilerine ait olduğuna inandıkları güçlere dair belli başlı iddialarda bulunurken her zaman bu ifadelerden alıntı yapmıştır.

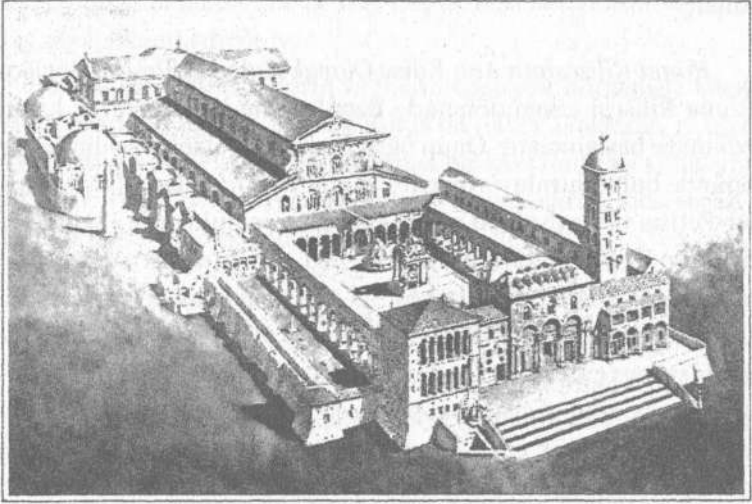
Roma Kilisesinin Ana Kilise Olarak Kabul Edilmesi. Böylece Roma Kilisesi erken dönemde Batı'da "ana kilise" olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Onun öğretileri en saf olanlar şeklinde göz önünde bulunduruluyordu çünkü onların kurucuları olan havariler Petrus ve Pavlus'dan miras kaldığına inanılıyordu. Belirli bir öğretiye ilişkin olarak bir fikir ayrılığı olduğu zaman, görüşünü almak için Roma'nın piskoposuna akıl danışmak geleneksel idi. Dahası, Roma'nın majesteleri kendi piskoposunun diğerleri arasında yukarı çıkmasına yardım etmişti. Başta büyük şehirlerde olmak üzere, tüm başka piskoposlardan önce, bizatihi hükümdarlar, kendi öncülük eden konumunu zedelemesine karşın, Roma piskoposunun yüce otoritesini kabul etmeye hazır olmuştur.

Biz Kilisenin varlığının ilk üç veya dört yüzyılında Roma'nın piskoposları hakkında çok az şey biliriz. Bizim papalık tarihine ilişkin bilgimiz, bir bakıma, onun ancak Büyük Leo'nun (440-461) tahta çıkmasıyla başlamış olduğuna dairdir.

Papa Unvanı. ("Baba" anlamına gelen) "papa" ismi başlangıçta tüm piskoposlara ve hatta rahiplere verilmişti. O, özellikle Roma'nın piskoposlarına, belki de altıncı yüzyıl kadar erken bir tarihte, uygulanmaya başlamıştı fakat iki veya üç yüzyıl sonrasına kadar onlarla sınırlı kalmadığı aşikâr bir şekilde bellidir. VII. Gregorius (ö. 1085) unvanın yalnızca Roma piskoposu için kullanılması gerektiğini açıkça ifade eden ilk kişiydi.

Büyük Leo'nun ölümünden uzun olmayan bir süre sonra, Odoacer Batılı imparatorlar soyuna son vermişti. Ardından, bildiğimiz gibi, Teoderik ve onun Doğu Got halkı İtalya'ya yerleşmişti.

Onlar yalnızca halen daha az arzu edilebilir istilacılar olan Lombardlar tarafından takip edilmişti. Bu düzensizlik dönemi sürecinde, Roma halkı ve hatta tüm İtalya halkı Papa'yı kendilerinin koruyucusu ve lideri olarak kabul etmişti. Doğulu imparator çok uzaktaydı ve Roma ve Ravenna etrafındaki İtalya'nın bir kesimini elinde tutmayı başarabilmiş olan yetkilileri Papa'dan yardım ve tavsiye almaktan hoşnutlardı.

ŞEKİL 85. Aziz Petrus Bazilikası

Konstantin tarafından Roma'da inşa edilmiş olan kiliseler içinde en önemli olanı Lateran yakınında Aziz Petrus onuruna yapılmış olandır. O, Aziz Petrus'un çarmıha gerildiğine inanılan yer olan Neron'un sirkinin bulunduğu site üzerine inşa edilmişti. Bina, on üç yüzyıl boyunca, burada temsil edildiği gibi, ilk görünümünü korumuştu; ve ardından (ikametgâh olarak Lateran'dan vazgeçmiş ve Aziz Petrus'a yakın Vatikan Sarayı'nda yaşamaya başlamış olan) papalar bugün görüldüğü şekilde yeni ve daha görkemli kilise inşa etmeye karar vermişti. Konstantin ve papalar kendi binalarında daha eski Roma binalarından daha fazla sayıda büyük sütun kullanmışlardı.

Papa I. Gregorius (590-604). Büyük Gregorius Kilisenin sahip olduğu en ayrıksı kişilerden biriydi. O, (590 yılında) Papa seçildiği ve çok kederli bir şekilde manastırından ayrıldığı zaman, İmparatorluğun eski başkenti olan antik dönem Roma hâlihazırda Hristiyan âleminin başkenti olan ortaçağ Roma'sına dönüşmekteydi. Tanrıların tapınakları çok sayıda Hristiyan kilisesi için yapı malzemeleri sağlamıştı. Havariler Petrus ve Pavlus'un

mezarları kısa süre içinde batı Avrupa'nın her kesiminden çok sayıda istekli Hristiyan tarafından ziyaret ediliyordu ve dinsel ilginin merkezine dönüşmüştü.

Gregorius'un mektupları Papa'nın gücünün, gerçekten güçlü bir adamın ellerinde olduğu zaman Avrupa için büyük önem taşıdığını açıkça göstermişti. Papalar halen "Tanrı'nın Hizmetkârlarının Hizmetkârı" alçakgönüllü unvanını kullanırken, Gregorius etkinliği çok uzaklara ve geniş alanlara yayılmış olan bir devlet adamıydı. Roma kentinin yönetimi ona bağlıydı (tıpkı 1870 yılına kadar ardıllarının sahip olduğu gibi); Roma'nın bu dönemde Doğulu İmparatorun denetimi altında olması yalnızca sözde kalan bir durumdu. O, ayrıca orta İtalya'yı Lombardların yayılmasından korumak durumundaydı. Göreceğimiz gibi, onun ardılları Roma etrafındaki bölgeyi savunmada çok büyük sıkıntılara sahip olmayı sürdürmüştü.

Gregorius'un Keşişleri Misyoner Olarak Göndermesi. Gregorius, İtalya'nın sınırları ötesinde İmparator ve Frank ve Burgonyalı hükümdarlar ile sürekli iletişim halindeydi. Ruhban sınıfından iyi kişilerin piskopos olarak seçilmesi için etkinliğini her yerde kullanıyordu ve manastırların çıkarlarını koruyordu. Ancak onun başlıca görevi bizim şimdi İngiltere, Fransa ve Almanya diye bildiğimiz topraklara misyonerler göndermekti. Bu şekilde, batı Avrupa'nın büyük bir kısmı Hristiyanlaştırıldı ve Roma Katolik Kilisesi'nin hükümranlığı altına alındı.

Gregorius'un kendisi adanmış bir keşiş olarak, keşişlerin en önemli görevinin kâfirleri Hristiyanlığa döndürmek olması gerektiğine inanıyordu. Sonuçta, kendi misyoner başarılarını değerlendirmeden önce, Orta Çağlar boyunca böylesine önemli olan keşişlerin kökenine ve karakterine göz atmak zorundayız.

3. YURTTAKİ KEŞİŞLER

Bir Keşiş Olmanın Ne Anlama Geldiği. Manastır sistemi Hristiyanlık tarafından yaratılmamıştı. Hristiyanlık Çağı'ndan önce Hindistan ve Asya'da dünya işlerinden çekilmiş başka dinlerin

temsilcileri dindar bir hayata yöneliyor ve zamanlarını oruç tutmaya ve kendi inançlarının çalışmasına adıyorlardı. Tıpkı Hristiyanlıkta olduğu gibi, bu dinlerde, bu türden dinsel kişiler bazen küçük gruplar oluşturuyorlardı ve bazen tümüyle tek başına yaşamayı tercih ediyorlardı. Tek başına hayatı takip edenler *münzevi* diye adlandırılıyordu. Cemaat veya tarikat şeklinde yaşayanlar keşiş idi. Ayrıca manastır hayatını tercih eden mütedeyyin kadın grupları vardı. Bunlar *rahibe* diye adlandırılıyordu ve manastırlarda yaşıyorlardı.

Keşişler ve rahibeler kendi kişiliklerini ifade eden tüm idealardan vazgeçmek zorundaydı çünkü onlar yalnızca kendi tarikatlarının üyelerine dönüşmüşlerdi. Onlar manastırın kurallarına sıkı sıkıya boyun eğerdi ve manastır yöneticisinin emretmiş olduğu her şeyi yapardı. Ayrıca tüm dünyevi mülkiyetten vazgeçmişlerdi ve maddi beklenti içinde olmaksızın kendilerini Tanrı'nın hizmetine sunarlardı.

İnsanların Keşiş Olma Nedenleri. Bir kişinin bir manastıra girmek istemesinin pek çok farklı nedenleri vardı. Manastır hayatı, kutsal olduğu kadar, güvenli ve huzurlu idi. Manastır yalnızca dindar olanlar için değil, aynı zamanda sakin ve korunaklı bir hayat yaşama arzusunda olanlar için doğal bir sığınaktı. En kalpsiz savaşçılar bile bir manastıra saldırmaya ve Tanrı'nın inayetine inanan birilerinin hayatına rahatsızlık vermeye tereddüt ediyorlardı. Manastırda kimsesizler için sığınma yeri, gözden düşmüşler için barınma ortamı ve hatta başıboş olanlar için yiyecek ve yatak bile vardı. Krallar ve soylular, kendi ruhlarının iyiliği için, keşiş kolonilerine üzerinde yaşayabilecekleri toprak vermeye hazırlardı ve dağların ve ormanların içinde çok sayıda gözlerden uzak noktalarda bunu isteyenlerin dünyadan ve onun ayartmalarından, tehlikelerinden ve uğraşlarından kaçınabildikleri yerler vardır.

Aziz Benedikt'in Kuralları (MS 526). Hristiyan keşişler ilkin Mısır'da dördüncü yüzyılda büyük bir ölçekte ortaya çıkmıştı. Ancak fikir Avrupa'da hızla yayılmıştı. Altıncı yüzyılda manastırlar

batı Avrupa'da öylesine hızla yayıldı ki, manastır yönetmelikleri ve keşişlerin hayatına ilişkin belirli kurallar belirlenmesi gerekli olmuştu. Buna bağlı olarak Aziz Benedikt yaklaşık 526 yılında güney İtalya'da başında kendisinin bulunduğu Monte Cassino Manastırı'nı kurmuştu. Manastırını "Tanrı'nın hizmetinde bir okul" diye adlandırmıştı. Planı öylesine iyi bir şekilde işlemişti ki, başka manastırlar tarafından hızlıca kabul edilmişti ve Batılı keşişlerin büyük çoğunluğu için kademeli olarak "kural" niteliğine sahip olmuştu.[39]

Aziz Benedikt Kuralları keşişlik hayatının herkes için uygun olmadığını, bir manastıra girmek isteyen kişinin *müritlik* adı verilen belli bir deneme sürecinden geçmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Tarikat üyeleri –başkeşiş diye adlandırılan– manastır yöneticisini seçiyorlardı. Keşişler sıklıkla dua ve düşüncelere dalmanın yanı sıra manastır için gerekli olan yemek pişirme ve bulaşık yıkama işlerini yapıyorlardı ve kendilerine yetecek miktarda sebze ve tahıl yetiştiriyorlardı. Onlar ayrıca okuma ve öğretme işini üstleniyorlardı. Bina dışı işler için yeterince güçlü olmayanlara kitapların kopyalanması gibi daha hafif işler veriliyordu.

Manastır Yeminleri veya Ant İçme. Keşişin itaat, yoksulluk ve saflık konularında üç kez yemin etmesi gerekiyordu. Tüm meselelerde sorgusuz sualsiz başkeşişe itaat etmesi şarttı. Kullandığı her şeyin manastırın mülkiyetinde olduğu bir mutlak yoksulluk hayatı yaşamaya razı olmuştu. Onun –bir kitap veya bir kalem dâhil olmak üzere– herhangi bir şeye sahip olmasına izin verilmemişti. İtaat ve yoksulluk yeminlerinin yanı sıra asla evlenmeyeceğine dair yemin etmesi gerekiyordu; bunun nedeni bekârlık yaşantısının evlilik yaşantısından daha kutsal olarak görülmesinin yanı sıra manastır organizasyonunun keşişlerin bekâr kalması durumu dışında olanaksız olmasıydı.

39 Bir "kural" (*regulum*) altında yaşayanlar *intizamlı* ruhban sınıfı üyesi olarak adlandırılırken, tersine olarak bu dünyanın dışında yaşayanlar (*saeculum*) *seküler* ruhban sınıfı üyesi diye refere edilmişti.

Benedikt tarikatının keşişlerinin Avrupa üzerindeki etkisi çok büyüktü. Sayıları yirmi dörtten az olmayan Papa ve dört yüz piskopos ve başpiskopos onların arasından seçilmişti. Onlar, bazıları büyük bir seçkinliğe sahip olan neredeyse on altı bin yazarı bünyelerinde bulundurmakla övünmüştür. Orta Çağlar boyunca onların manastırları dönemin karmaşa ve düzensizliğine rağmen akademisyenlerin çalışma yapabilecekleri ve yazı yazabilecekleri inziva yerleri sunmuştur.

Keşişlerin Uygarlığa Katkıları. Daha önce söylenmiş olduğu gibi, kitapların kopyalanması keşişlerin sabit bir meşgalesiydi. Kuşkusuz işlerini sıklıkla özensiz ve gönülsüz yapıyorlardı. Ancak kütüphanelerin tahribatına bağlı olarak ve kitaba karşı genel bir ilgisizlik olması nedeniyle metinlerde ciddi kayıplar yaşanıyordu ve yeni kopyaların yapılması gerekliydi. Kötü ve yanlış olanlar bile hiç yapılmamasından daha iyiydi. Romalılar tarafından yazılmış olan neredeyse tüm kitaplar Orta Çağlar sürecinde topyekûn ortadan kaybolmuştu, fakat arada sırada bir keşiş Vergilius, Horatius veya Ovidius'un şiirlerini ya da Cicero'nın konuşmalarını kopyalıyordu. Bu yolla, Latin yazarların başlıca eserlerinin bazıları günümüze dek varlığını sürdürmüştü.

Keşişler sıkı çalışmanın kurtuluş için büyük bir yardımı olacağına inanıyorlardı. Onlar manastırların yakınındaki topraklarını özenli bir şekilde işliyorlardı ve bu yolla yerleştikleri bölgelerdekilere daha iyi çiftçilik yöntemleri tanıtmada örnek teşkil ediyorlardı. Hanların çok az olduğu veya hiç olmadığı bir dönemde seyyah olmanın keyfini sürüyorlardı ve böylece Avrupa'nın çeşitli kesimleri arasındaki iletişimi artırıyorlardı.

Bir Manastır Düzenlemesi. Keşişlerin yaşadığı bir manastır onların belli başlı gereksinimlerini karşılayacak şekilde düzenlenmişti ve tenhalık ve sükûnet sağlamak için genellikle herhangi bir kasabadan belli bir mesafede bulunuyordu.[40] O, Roma kırsal kesim evinin genel planına göre modellenmişti.

40 Daha sonraki manastırlar bazen kasabaların içinde veya surların hemen dışında inşa edilmişti.

Binalar etraflarında açık bir alan veya avlu olacak şekilde düzenleniyordu. Bunun dört tarafında *kemeraltı* adlı kapalı bir yürüme alanı vardı. Burası aracılığıyla yağmurda veya sıcak güneş altında bina dışına çıkmaksızın tüm binaya ulaşmak olanaklıydı. Yalnızca Benedikt tarikatı değil, daha sonraları gelişmiş olan tüm tarikatlar barınma yerlerini büyük ölçüde bu şekilde düzenlemişti.

ŞEKİL. 86. Bir Elyazmasını Kopyalayan Keşiş

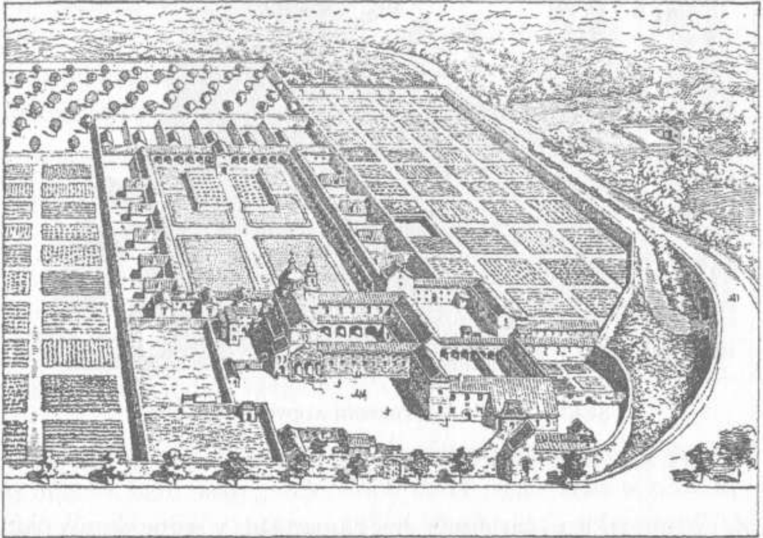
New York, Jonas Bronck Okulu'nda Willy Pogany tarafından yapılmış bir duvar resmi.

Avlunun kuzey tarafında, her zaman batı yönüne dönük olan *kilise* vardı.[41] Zaman geçtikçe ve belli başlı keşiş gruplarına çok

41 Yüksek sunak kilisenin doğu ucundaydı, böylelikle din adamı kilise ayinini kutlamak için onun önünde durduğu zaman, gelenek olduğu üzere, yüzünü doğuya çevirebiliyordu.

miktarda mülk bırakıldıkça, onlar kendi manastırları için çok güzel kiliseler inşa etmişlerdi. Westminster Abbey başlangıçta Londra kentinin dışında bulunan bir manastır kilisesi idi ve bugün Büyük Britanya'daki eski manastır kiliselerinin çok sayıdaki pitoresk kalıntıları görülebilir.

Avlunun batı tarafında tedarikler için kiler odaları bulunuyordu; güney tarafında, kilisenin karşısında "yemekhane" veya yemek salonu vardı ve soğuk havalarda ısınılabilecek bir oturma salonu bulunuyordu. Oturma salonuna yakın olan kemeraltında keşişlerin yemekten önce ellerini yıkayabileceği bir oda vardı. Avlunun doğu tarafında keşişlerin uyudukları "yatakhane" bulunuyordu. Keşişlerin bir günde yedi kez hizmetlerini sunmaları gerekli olduğu için Kural gereği bu her zaman kiliseye bitişikti. Gece ibadeti adı verilen bu hizmetlerden biri tan vaktinden hemen önce yapılırdı; ve karanlıkta sıcak yataktan çıkılıp kısa bir geçitten yürünmesine olanak verecek şekilde yapılmıştı.

ŞEKİL 87. Val di Cristo Manastırı

Güney İspanya'daki bu manastırın, büyük olanın solda bulunduğu, iki avlusu vardır. Binalar keşişlere gıda temin eden sebze bahçeleri ve bir bostan ile çevrelenmiştir. Biz manastırı batıdan görmekte olduğumuzu biliyoruz çünkü kilise bize bakmaktadır.

Benedikt tarikatının kuralları keşişlerin, mümkün olduğunca, ihtiyaçları olan her şeyi kendi topraklarından elde edebilecekleri şekilde düzenlenmişti. Böylelikle binaların ana grubunun dış tarafında bahçe, bostan, değirmen, bir balık havuzu ve tahıl yetiştirmek için tarlalar bulunurdu. Ayrıca hastalar için bir revir ve hacılar veya yolu düşen yoksul insanlar için bir konuk evi vardı. Büyük manastırlarda o dönemde bir kral veya soylunun birkaç gece geçirebileceği bölmeler de bulunmaktaydı.

4. KEŞİŞLERİN MİSYONER OLMALARI

Misyoner Olan Keşişler. Hristiyan inancının yayılmasında keşişlerin büyük bir yardımı olmuştur. Onların en dikkat çekici girişimi Hristiyanlığın henüz dostluğunu kazanmamış olan Cermen halklarının din değiştirmeleriydi. Keşişler bunları yalnızca Hristiyan yapmakla kalmamış, ayrıca Papa'nın sadık tebaaları haline getirmiştir. Bu şekilde, Roma Katolik Kilisesi'nin gücü önemli miktarda artmıştı. Keşişlerin ilgisini çeken ilk halk bir zamandır Hristiyan Britanya'yı fethetmiş olan kâfir Cermen kabileler idi.

Britanya'nın Din Değiştirmesi. Halen basit bir keşiş olan Papa I. Gregorius bir gün Roma'da köle pazarında görmüş olduğu bazı Angloların güzelliğinden etkilenmişti. Onların kâfir Britanya adasından getirilmiş olduğunu öğrendiği zaman, böylesine hoş varlıkların halen Karanlıklar Prensi'nin krallığına ait olması nedeniyle kederlenmişti. Onların halkına bir misyoner olarak gitmeyi arzu etti fakat isteği reddedilmişti. Bu durumda kendisi Papa olduğunda, Augustine adlı (aynı isimdeki Kilise Babası ile karıştırılmamalıdır) bir öncünün liderliğinde Britanya'ya kırk keşiş göndermişti. Augustine ve keşişlerinin bölgesi içinde bulunan Kent'in kâfir kralı topraklarına ayak basıldığında (MS 597) korku ve endişe oluşmuştu. Onun bir Frank kralının kızı olan Hristiyan bir eşi vardı. Onun etkisiyle keşişler kibarca karşılandı ve Canterbury'de antik bir kilisede ağırlandılar. Onlar burada bir manastır tesis ettiler ve bu merkezden, ilkin Kent ahalisi ve ardından tüm ada kademeli olarak din değiştirdi. Canterbury her zaman

için İngiliz kiliseleri arasında liderliğini korumuştur ve İngiltere'nın dini başkenti olarak kabul edilebilir. Canterbury Başpiskoposu İngiliz Kilisesinde en yüksek makama sahiptir ve "Tüm İngiltere'nin Başpiskoposu" diye adlandırılır.

Böylece İngiltere Roma Katolik Kilisesi'nde sürekli-genişleyen bölgenin bir kesimini oluşturmuştur ve yaklaşık bin yıl boyunca diğer Katolik ülkeler gibi Papa'ya sadık kalmıştır. Avrupa'da yedinci yüzyıl ve sekizinci yüzyılın başlarındaki en mümtaz yazar, bazen "Saygıdeğer Bede" diye adlandırılan keşiş Bede (MS 673-735) idi. Bu döneme dair İngiltere'deki Kilisenin tarihine dair bilgilerin çoğunu onun yazılarından öğrenmişizdir.

Cermenlerin Havarisi Olan Aziz Boniface. 718 yılında, bir İngiliz keşiş olan Aziz Boniface Papa tarafından bir misyoner olarak Cermenlere gönderilmişti. Boniface halen kendi eski pagan inanışlarına sıkıca bağlı olan çok uzaktaki Cermen kabilelerin pek çoğuna din değiştirtmede başarılı olmuştu. Onun zinde yöntemleri eski Cermen tanrısı Odin'in kutsal meşe ağacının Fritzlar'da nasıl kesildiğine dair öykü ile betimlenmişti. Kesilen kerestelerle bir şapel inşa edilmişti ve kısa sürede onun etrafında bir manastır oluşturulacaktı.

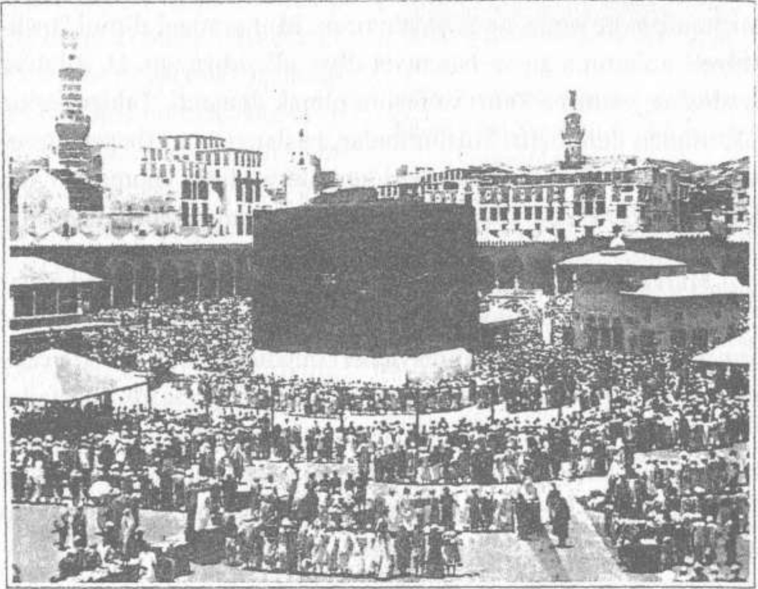
5. İSLAMİYET İLE ÇATIŞMA HALİNDEKİ HRİSTİYANLIK

Muhammed'in Yeni Bir Din Bulması. Büyük Gregorius'un Roma'da Papa'ların gücünü ve etkinliğini artırdığı bir dönemde, çok uzaklarda Mekke'de genç bir Arap deve güdücü bir gün şaşırtıcı bir hızla Asya, Afrika ve Avrupa'ya yayılacak ve Hristiyanlığın tehlikeli bir rakibine dönüşecek bir dinin rüyasını görüyordu. Bugün Tanrı'nın gerçek peygamberi olarak Muhammed'e inanan milyarlarca kişi olasılıkla Papa'ya sadık olanlarla eşit sayıya sahiptir.

Muhammed'in döneminden önce, (Sami halkının bir kolu olan) Araplar dünya tarihi içinde dikkate değer bir rol oynamamıştı. Parçalanmış kabileler sürekli olarak birbirleriyle savaş halindeydi ve her bir kabile kendi tanrısına tapıyordu. Ancak Mekke

kutsal bir yer olarak kabul ediliyordu ve her yıl dört ay boyunca, herkesin barış ortamında *Kâbe'yi* ziyaret edebilmeleri için savaşlara ara veriliyordu. İçinde putların ve özellikle siyah bir taşın olduğu Kâbe büyük bir saygı görmekteydi.

Muhammed mallarla yüklü deve kervanıyla çölü bir uçtan bir uca aşıp geri dönerken düşünecek çok fazla zamana sahipti ve Tanrı'nın kendisine insanlığa açıklama görevi verdiği mesajlar gönderdiğine ikna olmuştu. O, Arabistan'da çok sayıda bulunan Yahudiler ve Hristiyanlar ile karşılaşıyordu ve onlardan Eski ve Yeni Ahit'e dair bazı bilgiler ediniyordu. Ancak insanları Tanrı'nın peygamberi olduğuna ikna etmeye çalıştığı ve Melek Cebrail rüyasında kendisine göründüğü ve ona yeni bir dini anlattığı zaman, kendisine küçümseme ile muamele edilmişti.

ŞEKİL 88. Mekke'deki Kâbe'yi Ziyaret Eden Hacılar

Muhammed'in döneminden uzun zaman önce Mekke, içinde kutsal bir siyah taş bulunan Kâbe adlı kare şeklindeki bir antik dönem tapınağın bulunduğu kutsal bir yerdi. Hacılar tapınağa saygılarını sunmak için uzun zamandır Mekke'ye geliyorlardı ve Muhammed bu geleneğe müdahale etmemişti. Onun ölümünden sonra, Müslümanlar Kâbe'nin etrafına geniş bir avlu inşa etmişti. Müslüman müminler halen her yıl büyük sayılarda bu mabete gelmektedir; her yıl canlı renkte sırmalarla işlenmiş örtüler Mısır'dan getirtilerek Kâbe'nin kenarlarına asılmaktadır.

Nihayetinde Mekke'deki düşmanlarının onu öldürmeyi planladıklarını keşfetmiş ve dostlarının bulunduğu komşu kent olan Medine'ye gitmişti. 622 yılında meydana gelen göçüne Araplar *Hicret* adını vermiştir. Onun takipçileri tarafından bu tarih yeni bir çağın başlangıcı olarak alınmıştır—Hicri takvime göre Yıl Bir olarak kabul edilmiştir.

Muhammed'in Kendi Dinini İslamiyet Diye Adlandırması. Mekkeliler ve Medine etrafında Muhammed'e katılmış olanlar arasında çok sayıda savaş olmuştu. Ancak sekiz yıl içinde, Muhammed bir muzaffer olarak Mekke'ye girebilecek gücü elde edebilmişti. O şehirdeki putları yıktı fakat Kâbe'nin kutsal siyah taşına dokunmadı. Onun (632 yılında) ölümünden önce, Muhammed pek çok Arap kabile şefinin desteğini elde etmişti ve yeni din tüm Arap yarımadası boyunca hızla yayılıyordu. Muhammed dinini "teslimiyet" anlamına gelen İslamiyet diye adlandırmıştı. O, Allah'ın iradesine, yalnızca Tanrı'ya teslim olmak demekti. Takipçilerine Müslüman denmiştir. Müslümanlar, başlangıçtan itibaren bir fetih dini olmuştur. Onun üyeleri kendilerini fetih yapmada haklı görmüşlerdir çünkü onların düşmanları "inanmayan" kişilerdi.

Muhammed'in Kutsal Kitabı Olan Kuran. Muhammed olasılıkla okuma veya yazma bilmiyordu; ancak zaman zaman esrime yaşıyordu. Onun hevesli dinleyicileri duydukları sözcüklerin cennetten geldiğine inanarak onları yazıya geçiriyorlardı. Bu ifadeleri onun ölümünden kısa bir süre sonra bir araya toplanıp Muhammed'in kutsal kitabı olarak Kuran oluşturulmuştu. Bu, tüm iyi Müslümanların nasıl yaşaması gerektiğine dair kuralların yanı sıra yeni dinin başlıca inanışlarını içeriyordu.

Kuran gökyüzünün açılacağı ve dağların parçalanarak havada uçan tozlara dönüşeceği bir kıyamet günü duyurmuştur. Ardından tüm insanlar kendi ödüllerini alacaktır. İslamiyet'i kabul etmeyi reddedenler cehenneme gidecek, orada sonsuza dek yanacak ve azap yaşayacaklardır. "Orada serinlik hissetmeyecekler, yalnızca kaynamış su bulacaklardır" ve onlar kaynamış suyu susuz kalmış develer gibi içeceklerdir.

Diğer taraftan, başta İslamiyet için ölümüne savaşanlar olmak üzere, Kuran'a itaat edenler, kendilerini bir hoşnutluk bahçesinde bulacaktır. Onlar zengin sırmalarla bezeli olan yumuşak minderlere yaslanacak ve kilimler üzerine oturacaktı ve kendilerine son derece güzel bakire kızlar hizmet edecekti. Onların gözleri inci taneleri gibi ışıl ışıldı. Orada şarap içilebilirdi fakat "bu nedenle başları ağrımayacaktı ve de zihinleri bulanmayacaktı." Onlar kendi geçmiş yaşantılarından hoşnut olacaklardı ve hiçbir budalaca sözcük işitmeyeceklerdi; ve orada hiçbir günah olmayacaktı, yalnızca "huzur" olacaktı.

ŞEKİL 89. Müslümanların Kutsal Kitabı Olan Kuran'ın Bir Elyazması Kopyasının Bir Sayfası

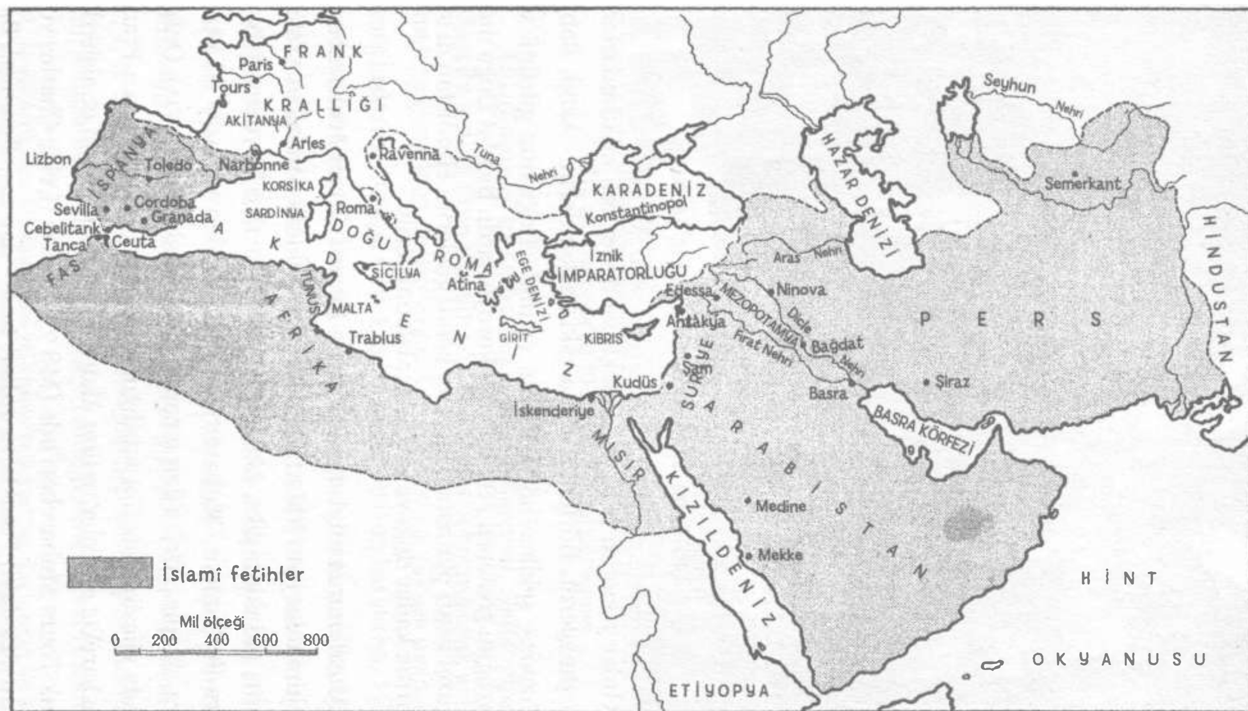
Bu yazı Fenikeliler tarafından kullanılan antik alfabeden miras kalmıştır ve tıpkı Fenikeli yazısı gibi sağdan sola doğru yazılmakta ve okunmaktadır. Arap yazarlar şık bir sayfa oluşturacak şekilde kendi harflerine dekoratif süslemeler yapmaktan hoşlanmıştır. Zengin süslemeli kenar İslam sanatının güzel bir örneğidir. Tüm sayfa elle yapılmıştır. Bunun gibi elle yazılmış kitaplar şeklinde, eğitimli Müslümanlar Aristo gibi büyük Yunan filozoflarının ve bilim insanlarının kitaplarının tercümelerini yazıya dökmüşlerdir. Aynı dönemde Müslümanlar benzer kitaplarda cebir, astronomi, dilbilgisi ve başka bilimler üzerine kendi açıklamalarını yazmıştır. Bu kitaplar daha sonra onlardan çok fazla şey öğrenen Hristiyan akademisyenlerin bilgi sahibi olmasını sağlamıştır.

Hristiyan Kilisesine Benzemeyen Camiler. Muhammed'in dini ortaçağ Hristiyan kilisesinden çok daha basitti; hiçbir din adamı veya çok sayıda dinsel tören yoktu. İslam Camisi veya tapınağı bir dua eviydi ve bir Kuran okuma yeriydi; herhangi bir türden hiçbir sunak veya imge veya resme onun içinde izin verilmiyordu. Başta Kudüs, Şam, Kâhire ve İstanbul gibi büyük İslam şehirlerinde camiler sıklıkla son derece güzel binalardı. Onlar sıra sütunlarla etrafları kaplı olan ferah avlulardı ve güzel mermerler ve mozaik ile süslenmişlerdi.

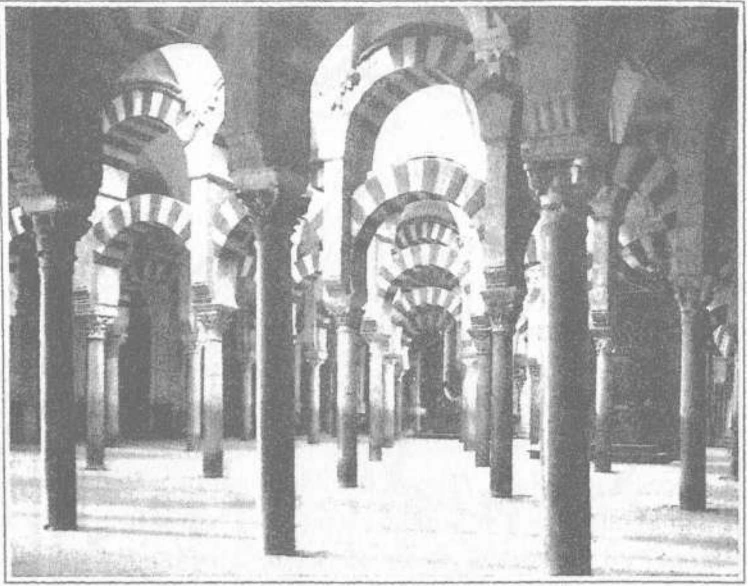
Latif pencereler parlak boyalı camdan yapılmıştı. Duvarlar Kuran'dan pasajlarla süslenmişti ve zeminler canlı renklerde halılarla kaplanmıştı. Camilerin bir veya daha fazla minaresi vardır ve oradan günde beş vakit ibadete çağrı yapılır.

Müslümanların Doğulu İmparatorluğu'nun Yükselişi. Muhammed'in gücünün halefi olan Müslüman liderlere *Halife* adı verilir. Hükümdarlar olarak, onlar büyük yeteneğe sahip olduklarını kanıtlamıştır. Halifeler barbar Arapların vahşi cesaretine yanan bir dinsel coşkunluk ilave ederek yabanıl çöl göçebelerini organize etmişti. Bu kombinasyon halifenin Arap ordularını yenilgiye uğratması zor bir hale getirmişti. Muhammed'in ölümünden sonraki birkaç yıl içinde onlar Konstantinopol'deki Justinianus'un güçsüz ardıllarından Kudüs ve Kutsal Topraklar dâhil olmak üzere Mısır'ı ve Suriye'yi ele geçirmişti. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu Anadolu'ya ve güneydoğu Avrupa'nın bir kısmına sıkışmıştı (harita, s. 464). Ardından Araplar Yeni Pers İmparatorluğu'nu ezmişler ve dört yüzyıldan daha uzun süre varlığını sürdüren Sasani krallarının soyunun sonunu getirmişlerdi (MS 640). Böylelikle Müslümanlar merkezi Bereketli Hilâl'in doğu ucu olan büyük bir Doğulu İmparatorluk inşa etmişlerdi.

Müslüman Kabilelerin Şehirlerde Yaşamasını Öğrenmeleri. Tıpkı Sargon ve Hammurabi'nin halklarının daha yüksek bir uygarlığa sahip olan Sümerleri fethedip şehirde yaşamayı öğrenmeleri gibi, şimdi çölün gezgin Müslüman Arapları Yeni Perslerin uygarlığını devralmıştı. Gerçekten de, Araplar Romalıların daha önce yapmış olduklarına benzer şekilde, temas içinde oldukları uygarlıkları özümseme ve koruma konusunda bir dehaya sahiplerdi. Onlar Mısır, Babil, Assuriye ve Pers'te görmüş oldukları güzel binalara hayran olmuşlardı. Şimdi bunlara rakip olacak binalara kendi kendilerine sahip olmaya karar vermişlerdi. Müslümanlar tepeden baktıkları Babil yıkıntılarını akılda tutarak Tizpon'daki Yeni Pers kraliyet sarayının yanı sıra Bağdat'ta görkemli bir başkent tesis etmişlerdi. Müslümanlar okuma yazmayı öğrenmişti ve böylece kendi Kutsal Kuran'larını okuyabilecekleri bir form haline getirmişlerdi.

Yaklaşık 750 yılında, en geniş sınırına ulaşmış İslamî Fetihler

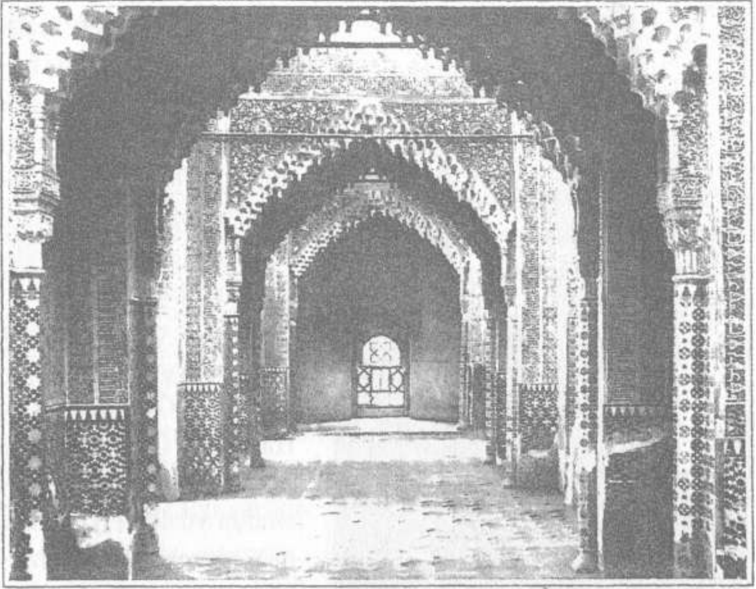

ŞEKİL 90. Cordova'da Caminin İç Kısmı

Onlar yönetim işini öğrenmişti ve deneyimli hükümdarlara dönüşmüşlerdi. Böylelikle daha eski başkentlerin –Akad, Babil ve Tizpon– şekilsiz höyüklerinin yanında Doğu'nun gücünü ve uygarlığını gösteren yeni bir yapı kuruyorlardı. Bağdat Doğu'nun en güzel kenti olmuştu. Halifeler kendi güçlerini Hindistan'ın sınırlarına kadar doğuya doğru genişletmişlerdi.

Müslümanların Avrupa'yı İstila Etmesi: Tours Muharebesi. Müslümanlar aynı ırktan oldukları Fenikelilerin yüzyıllarca önce yapmış oldukları gibi, Akdeniz'in Afrika kıyıları boyunca batıya doğru ilerlemiştir. Muhammed'in ölümünden yalnızca iki nesil sonra, Araplar Afrika'dan İspanya'ya geçmişlerdi (MS 711). Onlar burada güçsüz Batı Got krallığını devirmişlerdi; ardından Fransa'ya hareket etmişler ve tüm Akdeniz'in etrafını tehdit etmişlerdi. Ancak Tours Muharebesi'nde (MS 732) onlar (Çekiç Charles yönetimi altındaki) Frankların ordusu tarafından engellenmişti. Batıya doğru daha ileriye gidemeyerek kalıcı bir şekilde Fransa'dan

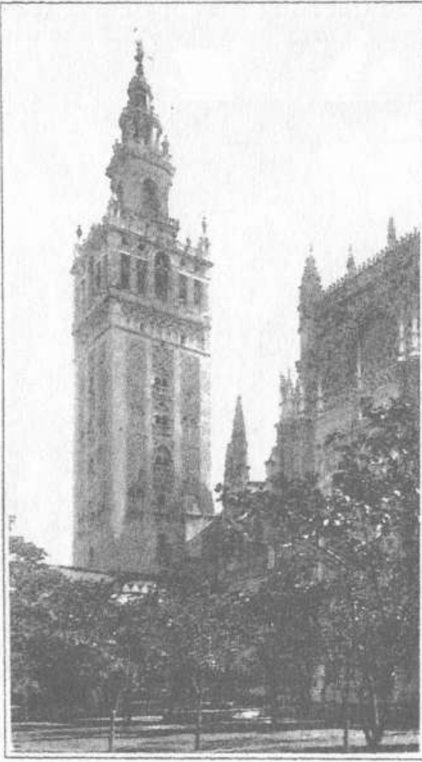
İspanya'ya geri çekilmişler, orada bir batılı Müslüman veya Mağribi krallık kurmuşlardı.[42]

ŞEKİL 91. Granada'da El Hamra'da Adalet Sarayı

Müslümanların Daha Yüksek Bir Uygarlık Geliştirmeleri. Mağribi krallık Franklardan çok daha yüksek bir uygarlık geliştirmişti ve gerçekten de, bir çağın Avrupa'daki en yüksek uygarlığını kurmuşlardı. Avrupa Orta Çağlar'ın cehaletine batarken, Müslümanlar matematik, astronomi ve dilbilgisi gibi konuların öğrencilerine önderlik ediyordu. Kısa süre içinde Hristiyan Avrupa'da olduğundan daha fazla bilgi Müslümanlar arasında vardı. "Cebir", "alkol", "almanak", "kahve", "koton" (pamuk), "döşek", "müslin" (kumaş), "şerbet", "şurup" ve "sofa" gibi sözcükler ve bizim 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0 sayılarımız Araplardan alınmıştır. Bunlar bizim onlara ne denli çok şey borçlu olduğumuzu göstermektedir.

42 Doğu Afrika'nın Müslümanları ve İspanya'ya geçmiş olanlar yaygın bir şekilde Mağribi diye adlandırılıyordu. "Fas" (Morocco) ismi halen Mağribileri (Moors) çağrıştırmaktadır.

ŞEKİL 92. Sevilla'da Camii Minaresi

Bu minare Mağribiler tarafından burada kurulmuş olan Roma ve Batı Gotik binalarının yıkıntıları arasından 1200 yılından çok uzun süre öncesi olmayan bir tarihte inşa edilmişti. Latince kitabeler taşıyan bloklar onun duvarlarının iç kısmındaki yerlerde belli bir sayıda görülmüştür. Hristiyan mimarlar tarafından tepesinde değişiklikler yapılmasından sonra bu bölüm bir Hristiyan kilisesinin çan kulesine dönüştürülmüştür.

Onların İspanya'ya gelmelerinden kısa bir süre sonra dikilmiş olan binaların bazıları halen ayaktadır. Bunlar arasında bulunan Cordova'daki camii sayısız sütun ve kemere sahiptir.[43] Onlar ayrıca Sevilla'da yüksek bir minare dikmiştir (şek. 92). Müslümanlar güzel saraylar inşa etmiştir ve çekici bahçeler oluşturmuştur. Bu sarayların biri Granada'da El Hamra'da (şek. 91) onların İspanya'ya yerleşmesinden yüzlerce yıl sonra inşa edilmişti. O bir güzellik harikasıdır. Ayrıca Cordova'da Kuzeyden Hristiyanların bazen çalışmalar yürütmek için geldikleri ünlü bir üniversite kurmuşlardı.

Tarihçiler Çekiç Charles'ın ve onun barbar askerlerinin İslam ordusunu yenilgiye uğratmayı başardığı ve Müslümanları Tours'da geriye püskürtmelerini son derece talihli bir durum olarak değerlendirirler. Ancak Müslümanların güney Fransa'da yerleşmelerine izin verilmiştir. Bu, onların bilim ve sanat alanında

43 İslam hükümdarlarının Cordova'da inşa etmiş oldukları devasa camii ebat olarak Mekke'deki camiden sonra ikinci sıradadır. Kutsal mekânlar muhteşem mozaiklerle canlı bir şekilde süslenmiştir. Tüm camii yaklaşık olarak Roma'daki Aziz Petrus bazilikası ebatındadır.

Frankların yaptığından çok daha hızlı bir gelişim göstermesiyle sonuçlanmıştır. Mağribilerin, İspanya'daki Müslümanlar olarak Galya'nın bir kısmını denetim altına almamış olmalarının iyi bir şey mi yoksa kötü bir şey mi olduğunu söylemek zordur.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ

1. Roma imparatorları Hristiyan ruhban sınıfına hangi ayrıcalıkları vermişti? Kilise bir düzensizlik döneminde Avrupalı halkları nasıl birleştirmişti? Kilise kendisininkinden başka herhangi bir dinsel inanışa karşı hoşgörüsüzlüğünü neye dayandırmıştır? Kilise yönetimde pay sahibi olma noktasına nasıl gelmiştir? Onun başlıca görevleri neydi?

2. Aziz Petrus'un ardılları neden Papa diye adlandırılmıştı? Papa nasıl Kilisenin başı konumuna gelebilmişti? Büyük Gregorius hakkında bilgi veriniz.

3. Bir keşiş yaşantısı sürmek hangi farklı insan türleri için cazipti? Bir manastırı betimleyin. Keşişler zamanlarını nasıl geçirirlerdi?

4. Keşişlerin kıta üzerindeki misyoner çalışmalarını tasvir ediniz. Britanya Hristiyanlığa nasıl yeniden döndürülmüştü?

5. İslamiyet dinini Hristiyanlık ile karşılaştırın. Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanlar hangi şehirleri fethetmiştir? İslamî fetihler ile Romalıların fetihlerini karşılaştırın.

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *Ortodoks, Katolik, kâfir, manastır sistemi, papalık, arife gecesi ibadetleri, bazilika, İslamiyet, Kuran, Müslüman, Hicret, İnziva.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. "Petrus'un piskoposluğu" ne anlama gelir?

2. Papa neden Yüce Ruhani Lider diye adlandırılmıştır?

3. Keşişler neden kitapları elle kopya etmek zorundaydı?

4. Roma neden Ebedi Şehir diye adlandırılmıştı?

5. İngiltere'de iki başpiskopos vardır. Biri Canterbury Başpiskoposudur. Diğerinin unvanını bulabilir misiniz?

TARTIŞMA KONULARI

1. Hristiyanlık bir misyonerlik diniydi ve dinidir.

2. Kiliseler vergiden muaftır. Bu uygulama ne zaman başlamıştır? Siz bunu onaylıyor musunuz?

3. Amerika'da eğitim Kilise tarafından mı kontrol edilmektedir?

4. Amerikan hükümetinin resmî bir dini var mıdır?

5. Dinsel özgürlük gerekli midir?

6. Dinsel özgürlük sizin kendi dininize sahip olma hakkınızdan daha önemli midir? Eğer din resmî ise, bunun gereği olarak neye mecbur kılınmanız gerekir?

7. "Amerika dinsel özgürlüğün yuvasıdır" ifadesi ne anlama gelmektedir?

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak Materyal Çalışmaları. ROBINSON, *Readings*, Cilt I, bölüm ii, kısım iii, "The Church and Roman Emperors"; bölüm iv, kısım i, "The Rise of Papacy"; bölüm v, kısım i, "The Monks"; bölüm vi, kısım i, "Passages from the Koran."

2. Tamamlayıcı. Muhammed'in takipçilerinin fetihlerinin bir haritasını yapın. Münzevi kişi ne demektir? Bir ansiklopedide Aziz Antonio'nun yaptıklarını okuyun. Münzevi Martin'in deneyimleri için, bakınız *Reading*, bölüm v, kısım ii, 37.

3. Bir ansiklopediye bakınız: Saygıdeğer Bede; Benedikt Tarikatı; İslamî sanat, özellikle binalar ve mozaikler. Herhangi ünlü manastırların resimlerini bulabilir misiniz?

4. Muhammed ve onun dinine dair kısa bir açıklama yazınız.

BÖLÜM XXI • DÜZENSİZLİK ÇAĞINDA FEODALİZMİN GELİŞMESİ

BİR İMPARATORLUĞUN KURULMASINDA ŞARLMAN'IN YAŞADIĞI ZORLUKLAR • DÜZENSİZLİĞİN YİNELENMESİ • FEODALİZMİN BAZI KORUMALAR SAĞLAMASI • FEODAL ÇAĞ'DA YAŞAM

Düzensizlik Çağı'nda yaşamış olan bir piskopos Avrupa halklarını üç sınıfa ayırmıştı: savaşan soylular; dua eden ruhbanlar; ve çalışan diğerleri. Bu küçük özet bize Şarlman döneminde insanların zamanlarını nasıl geçirdikleri temelinde büyük sosyal gruplara ayrılmaya başlamış olduklarını göstermiştir.

Bir önceki bölümde ruhban sınıfı betimlenmişti. Bu bölüm bize diğer iki sınıf olan *soylular* ve *serflerin* nasıl gelişmiş olduğunu anlatır. Erken dönem Orta Çağlar'ın düzensizliği ve tehlikesi ve kralların kendi bölgeleri içinde barışı sağlamada veya halkının düşmanlardan korunmasında başarısız olması temel işi savaşmak olan bir insanlar grubunun gelişmesine neden olmuştu. Onlar istilacılarla savaşıyorlar, takipçilerini koruyorlar ve çok sık olarak birbirleriyle savaşa tutuşuyorlardı. Bu savaşçılar, yüksek konumları nedeniyle soylu diye adlandırılıyordu. Onlar hiçbir el emeği işi yapmıyor, kendi mülklerinin gelirleriyle yaşantılarını sürdürüyorlardı. Şarlman ve başka krallar kendi memurlarına parayla ödeme yapmaktan ziyade toprak ikta etme ve başka ayrıcalıklarla ödeme yapıyordu. Toprak, bu şekilde, zenginliğin en önemli formuna dönüşmüştü. Feodal sistem büyük toprak sahiplerinin kendi topraklarının bir kısmını ikta ederek ve böylece *onları ayrıca* bağımsız ve savaşmakta özgür kılarak başka insanların yardımını elde ettikleri bir sistemdi. Bu şekilde orada büyük bir toprak sahibi sınıf oluşmuştu. Bunlar bağımsızlıkları ve zenginlikleri sayesinde üst düzey veya ayrıcalıklı bir sınıf oluşturmuşlardı ve soylu diye adlandırılmışlardı.

Ruhban sınıfı dışındaki insanların geri kalanı köylülerdi. Zenginlerin toprakları üzerindeki çiftçilerdi ve efendilerinin ve kendilerinin tüm gereksinimlerini karşılamak için pek çok başka iş yapıyorlardı. Bu işçiler veya *serfler* çok az karşılık alarak uzun saatler boyunca ve sıkı çalışıyordu.

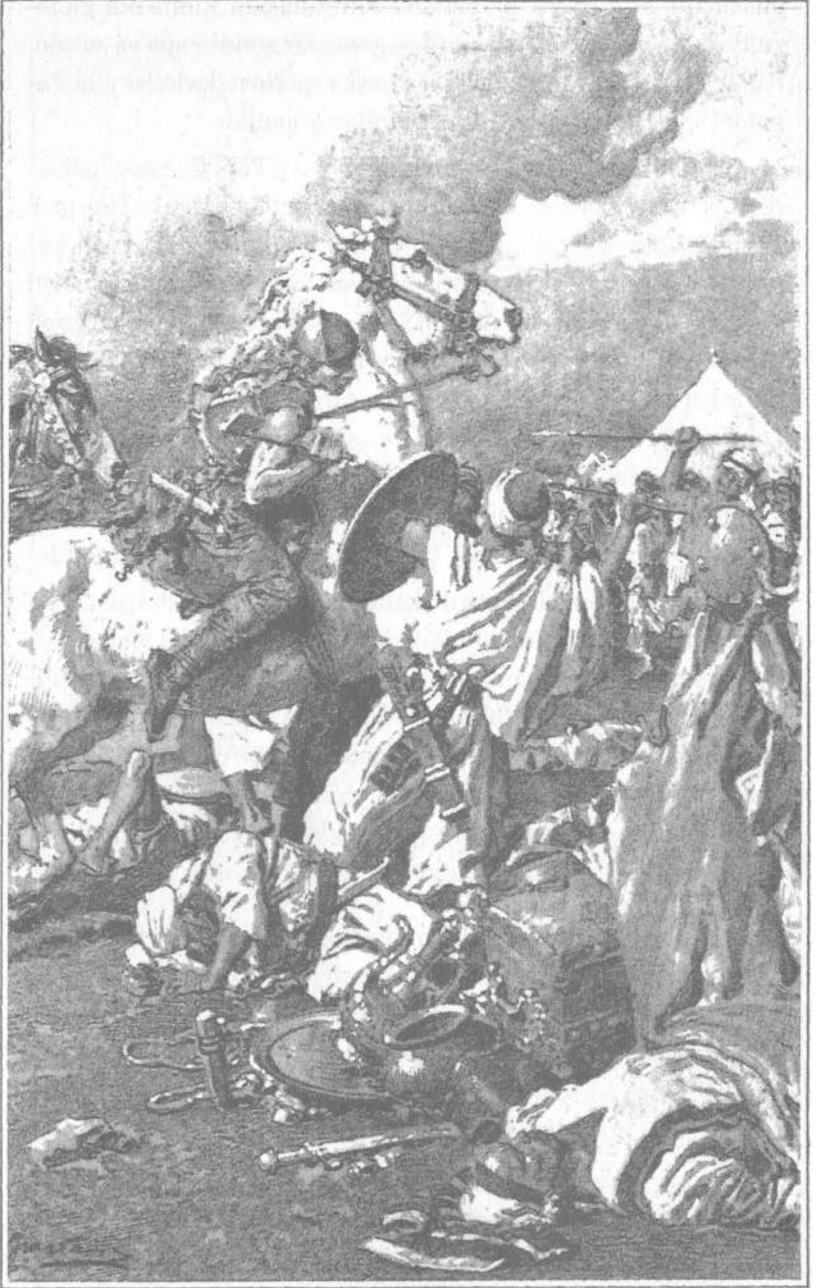
1. BİR İMPARATORLUĞUN KURULMASINDA ŞARLMAN'IN YAŞADIĞI ZORLUKLAR

Pepin'in Frankların Kralı Olması. Biz Frankların kralları olan Clovis ve ardıllarının bugünkü Almanya ve Fransa'nın içinde

bulunduğu büyük bir bölgeyi nasıl fethetmiş olduklarını görmüştük. İki yüzyıl veya daha fazla bir zaman boyunca bu bölge üzerinde savaşlar yapılmıştı ve rakip varisler arasında paylaşılmıştı. Bu bizim daha fazla anlatmamızın gerekli olmadığı uzun bir kanlı ve gaddarlık öyküsüdür. Zamanla, Frank kralları aşırı zayıflamıştı, dağılmışlardı veya kendi bölgelerine uygun bir şekilde özen göstermeyecek kadar tembellerdi ve yönetme işi kraliyet ailesinin baş yetkilisine kalmıştı. Bu kişi *Major Domus* veya Sarayın Valisi idi. Bu baş idare memuru yalnızca kraliyet mülkleri ve vergilerin toplanmasından değil, aynı zamanda ordunun savaşa gönderilmesinden sorumluydu. Bu durumda kendi zenginliğini artırmak için şanslı bir konumdaydı ve dahası, kendi yönetimi altında bulunanlar onu devletin gerçek lideri olarak görüyorlardı. Nihayetinde, yedinci yüzyılda hırslı Frank "valilerinden" biri bu makamı kendi ailesine geçirmede başarılı olmuştu. Krallığı devralmasına ve faydasız ve "hiçbir-şey-yapmayan" bir hükümdarlar soyundan kurtulmasına artık yalnızca bir adım vardı. Bu, Sarayın Valisi olarak Müslümanları Tours'da durdurmuş olan Çekiç Charles'ın oğlu Pepin tarafından gerçekleştirilmişti.

Ancak Pepin bu cüretkâr ve tehlikeli adımı atmadan önce, akıllıca bir şekilde Kilisenin desteğini aldığından emin olmaya karar vermişti. Bu nedenle Papa'ya danıştı. Ondan aldığı yanıt gerçek güce sahip olanın kral olması gerektiği şeklindeydi. Roma'nın onayı üzerine, Frank dükler ve kontlar Pepin'in gerekçesini desteklediler ve onun liderliğini kabul ederek koruma altına aldılar. Pepin resmî olarak Frank kraliyet tacını taktı. Papa onu "Tanrı'nın vaftiz ettiği" hükümdar olarak kutsadı. Pepin tarafından yerlerinden edilmiş kralların eski soyları, adını erken dönem bir Frank kralından alan Merovenj soyu olarak biliniyordu. Pepin ve ardılları Şarlman'dan gelerek Carolingian soyundandı ve hanedanlığın en ünlü üyesiydi.

Pepin'in Papa'ya yardımlarının karşılığını ödemesi uzun zaman almayacaktı. Roma için yıllardır tehlike teşkil eden Lombardlar, bir kez daha şehre saldırıyorlardı. Papa Frank kralından yardım istediği zaman, Pepin İtalya için yola çıktı, Lombardları

ŞEKİL 93. Tours Muharebesi'nde (MS 732)

püskürttü ve Adriatik üzerindeki Ravenna'dan Roma'nın güneyindeki bir noktaya kadar uzanan geniş bir şeridi Papa'ya sundu. Papalığın üzerine geçen bu bölge başka egemen devletler gibi Papalık Devletleri adıyla Papa tarafından yönetildi.

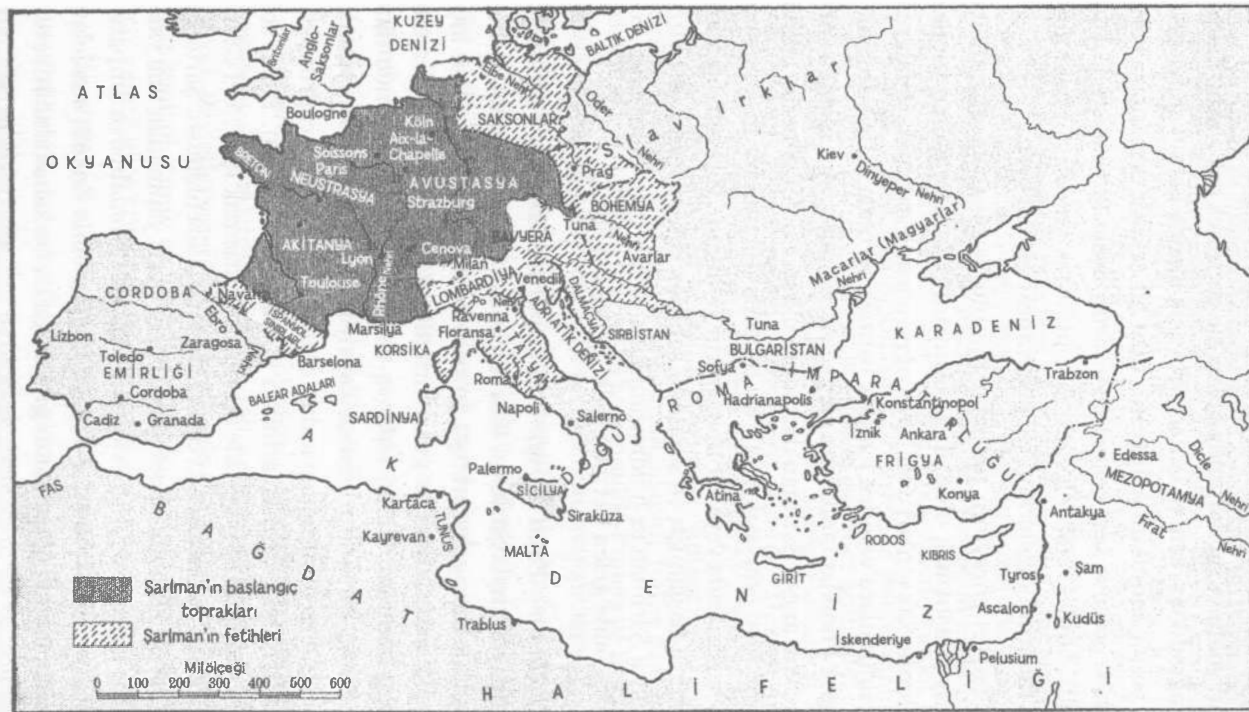
Şarlman'ın Bir İmparatorluk Kurması. Tüm Cermen halklarını büyük bir Hristiyan imparatorluğu halinde bir araya getirmek Pepin'in ünlü oğlu Şarlman'ın hayaliydi.[44] Tüm Avrupa'yı birleştiren geniş bir Roma İmparatorluğu ideali hiçbir zaman sönmemişti ve Şarlman yaklaşık elli yıllık (MS 768-814) uzun hükümdarlığının çoğunu bu hayali gerçekleştirmeye çalışarak geçirdi. Şarlman'ın ilk askeri seferi İtalya'ya idi. Papa tarafından eski düşmanları Lombardlardan onu koruması için çağrılmış olan Şarlman Lombardiya'yı işgal etti (773), başkent Pavia'yı ele geçirdi, Lombard kralını bir manastıra gönderdi ve ertesi yıl tüm İtalyan kontlar ve dükler tarafından kendisi Lombardların kralı olarak tanındı.

Şarlman birkaç yıl sonra dikkatini İspanya'ya çevirmişti. Orada Cordova Emir'i Müslümanlara karşı onun yardımını istemişti.[45] Bu pagan dini Hristiyanlaştırmak umuduyla, Charles 778'de Pireneler'i geçti. Birkaç yıllık sıkı savaştan sonra, İspanyolca *March* olarak bilinen (sınır anlamına gelmektedir) Ebro'nun kuzeyinde geniş bir alanı fethetmede başarılı olmuştu. Şarlman'ın başarısı Müslümanların İspanyol yarımadasından uzun ve kademeli bir şekilde çıkarılmasının başlangıcına işaret ediyordu.

Saksonların Fethi. Şarlman doğuda Bavyeralıları yenmiş ve onların topraklarını kendi topraklarına katmıştı. Birkaç yıl sonra Avarların üstesinden gelerek sınırlarını biraz daha doğuya kaydırabilmişti. Ancak tüm askeri girişimlerinin en zoru Köln'ün doğusundan Elbe'ye kadar uzanan bölgeyi işgal etmiş olan Saksonları bastırmaktı. Bu halk halen pagandı ve Romalı tarihçi Tacitus'un

44 Şarlman ("Charlemagne") Latince isim Carolus Magnus'un (Büyük Charles) Fransızca formudur. Ancak Şarlman'ın Fransız olmadığı asla unutulmamalıdır: o bir Cermen dili, yani Frankça konuşmuştur; ve en sevdiği sarayları –Aix-la-Chapelle (Aachen), Ingelheim ve Nimwegen'de– Cermen bölgelerinde idi.

45 Sekizinci yüzyılda halifelik bitmişti ve İspanya'nın hükümdarı ilkin "Emir" unvanı (yaklaşık 756) ve daha sonra (929) yeniden "Halife" unvanı almıştı.

Şarlman Döneminde Avrupa

yedi yüzyıl önce onları tasvir ettiği yaşam tarzı ile büyük ölçüde aynı şekilde yaşıyor görünüyorlardı. Onların hiçbir şehirleri veya yolları yoktu ve bu durumda onları ele geçirmek çok zordu. Saldırıya uğradıkları zaman istilacılarla açık alanda karşı karşıya gelmek yerine mümkün olduğunca hızlı bir şekilde ormanlara veya bataklık bölgeye geri çekilebiliyorlardı. Baskı kurulamadığı için sürekli olarak Frank bölgelerinin sınırlarının tamamlanması amacıyla onların bölgelerinin ele geçirilmesi gerekiyordu.

Charles görevinin ne pahasına olursa olsun bu paganları Hristiyanlaştırmak olduğuna inanıyordu. Zaman zaman muharebelerde Saksonları yenilgiye uğratmasına rağmen, defalarca başkaldıranlara yeniden karşılık vermek zorunda kalıyordu. Saksonların Franklar tarafından ele geçirilmesinden önce hiçbir şehirleri yoktu; ancak Şarlman'dan sonra nihayet onlar denetim altına alınabilmişti (yaklaşık 803). Bu tarihten itibaren bir piskoposun kilisesi etrafında veya bir manastırın yakınında yerleşim alanları oluşmaya başlamıştı ve sonunda şehirler yükseliyordu. Bir yüzyıl sonra Şarlman'ın hükümranlığına teslim olan Saksonlar Avrupa'da önde gelen Cermen halkına dönüşmüştü.

Şarlman'a Papa Tarafından İmparatorluk Tacı Takılması. 800 yılı itibarıyla Şarlman Batı Avrupa'nın büyük kısmını denetimi altına almayı başarmıştı. İmparatorluk günlerinden beri hiçbir hükümdar böylesine geniş bir bölgeyi yönetmemişti. Gerçekten de, İngiltere, İslamî İspanya ve güney İtalya haricinde tüm Batı Roma İmparatorluğu'nu kapsıyordu. Şarlman 800 yılında Papa III. Leo tarafından yardım etmesi için Roma'ya çağrılmıştı. Roma içindeki düşmanlarından kurtulmak istiyordu. Papa, sorunun tatminkâr bir şekilde aşılmasını kutlamak için Noel Günü Aziz Petrus Bazilikası'nda dinsel bir tören düzenlemişti. Şarlman sunağın önünde diz çökmüşken, Papa, uyarı yapmadan ona yaklaştı ve başına bir taç yerleştirdi ve onu "Romalıların İmparatoru" diye selamlamıştı. Bu olağandışı eylemin önemli sonuçları olmuştu; çünkü, göreceğimiz gibi, Papa'lar bu zamandan itibaren imparatorları tahta çıkarma ve tahttan indirme hakkına sahip olduklarını iddia etmektedir.

2. DÜZENSİZLİĞİN YİNELENMESİ

Şarlman'ın İmparatorluğu'nun Dağılması. Bu engin bölgenin başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için yetenekli ve yorulmak bilmez Şarlman güçlerinin vergi alması gerekiyordu ancak herhangi bir hükümdar için bunun nasıl yapıldığını takip etmek neredeyse olanaksızdı. Şarlman'ın imparatorluğu toprak kaybetmeden oğlu I. Ludwig'e geçmişti fakat tek bir hükümdar yönetimi altında bir daha hiçbir zaman birleşmemişti. I. Ludwig hükümdarlığının büyük kısmını varisler arasında barışçıl bir paylaşım oluşturmaya çalışarak geçirdi. Ancak onun çabaları boşunaydı; çünkü en iyi kısmı elde etmek için oğullarının birbirlerine karşı yapamayacakları şey yoktu. Şarlman'ın soyundan gelenler arasındaki iç savaş elli yıl boyunca devam edecekti. Bu sürecin sonunda Frank ordularının gücü neredeyse tükenmişti. Yine de, Mersen Antlaşması'nın bölgeyi üç büyük devlete böldüğü 870 yılına kadar imparatorlukta kalıcı bir bölüşüm olmamıştı. Antlaşma ile bir Batı Frank Krallığı, bir Doğu Frank Krallığı ve bir İtalya Krallığı kurulmuştu. Batı Frank bölgesi kabaca şimdiki Fransa ve Belçika sınırlarına karşılık geliyordu. Onun halkının konuşmaları sözel Latince'den türetilmişti. Romalılar bu dili Galya'yı fethetmiş olan Jül Sezar'ın komutası altındaki orduları döneminde kullanmıştı. Bu Latinleştirilmiş konuşma en sonunda bugün bildiğimiz şekliyle Fransızca'ya gelişmiştir. Doğu Frank Krallığı İtalya dışında Şarlman'ın imparatorluğunun geri kalanını kapsıyordu ve dil ve gelenek olarak Cermen kültürü hâkimdi.

Düzensizliğin Çok Sayıda Nedeni. Her ne kadar imparatorluğun bu bölümlerinin her biri nihayetinde çağdaş Avrupa'nın büyük devletlerine dönüşecek olsa da, kralların kendi tebaalarını kontrol etmek ve düzenli ve birleşik yönetimler tesis etmek için yeterli güce erişinceye kadar yüzyıllarca zaman akıp gitmiştir.

İlk etapta, kral bölgesinin bir yerinden başka bir yerine gitmeyi zahmetli bulmuştur. Uzun savaş dönemleri sürecinde hiçbir yeni yol inşa edilmemişti ve Romalıların özenle yapmış oldukları güzel yollar artık büyük ölçüde harebe halindeydi. Köprülerin

pek çoğu taşkınlarla yok olup gitmişti. Bu durumda kralın yürüyerek veya at üzerinde gitmesi gerekiyordu. Topraklarının uzak kısmında bir isyan çıktığında ordusu ülke boyunca zorlu ve sıkıntılı bir yolculuk yapmak durumunda kalıyordu.

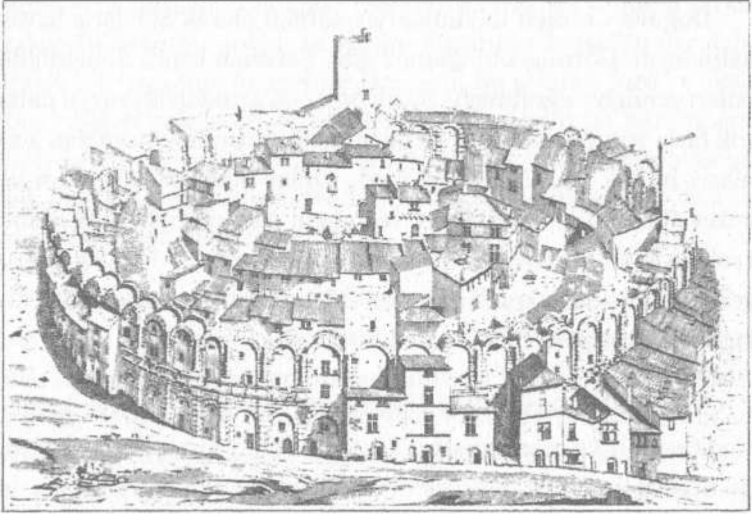

Mersen Antlaşması Haritası

Bu harita Şarlman imparatorluğunun 870 yılında yapılan Mersen Antlaşması'nda kendi soyundan olanlar tarafından bölüşülmesini gösterir.

Kral için önemli sonuçları olan bir başka ve daha ciddi zorluk vardı: onun çok az parası vardı. Batı Avrupa'da çok fazla altın veya gümüş madeni yoktu ve başka ülkelerden hiçbir değerli metal tedariki gelmiyordu çünkü Roma İmparatorluğu'nun döneminden beri ticaret bitme noktasına gelmişti. Bu durumda kral memurlarına yönetim işlerini gerçekleştirmeleri ve düzeni korumaları için nasıl ödeme yapacaktı ve hazinesi olmadan bir orduyu nasıl ayakta tutabilirdi? Onun sahip olduğu tek şey önemli kontların ve düklerin uğruna savaştıkları *toprak*tı. Krallar soyluların desteğini almak için onlara toprak ikta etmek zorundaydı. Böylelikle soylular sıklıkla kralların kendilerinden daha zengin ve daha güçlü hale gelmişlerdi.

Soyluluk Unvanlarının Kökeni. Frank krallarının üzerinde bulunan yetkililer büyük ölçüde "kralın eli ve sesi" olduğunu düşündükleri kontlara güvenmeye mecbur kalmışlardı. Onlar düzenin sürdürülmesi, kendi bölgelerinin yasalarla korunmasını ve kralın ihtiyaç duyduğu zaman askeri birlik oluşturabilmesini bekliyorlardı. Sınır üzerinde "hudut" kontları veya uç beyleri (markizler) bulunuyordu. Bu unvanlar, Dük unvanı ile birlikte Avrupa'da soyluluk mertebeleri olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak bu unvanlara sahip olanlar Parlamento üyesi olma haricinde artık hiçbir yönetim görevine sahip değildi.

ŞEKİL 94. Orta Çağlar'da Arles'de Amfitiyatro

Arles'teki (olasılıkla birinci veya ikinci yüzyılda inşa edilmiş olan) büyük Romalı amfitiyatronun çevresi yaklaşık dört yüz elli metredir. Sekizinci yüzyılda, İslam ordusu güney Fransa'yı istila ettiği zaman bölge bir kaleye dönüştürülmüştü. Yerleşimcilerin pek çoğu şehrin surları içinde yaşıyordu ve surların kuleleri halen ayaktadır. Bu resim binaların kaldırılmasından önceki 1830 yılındaki durumu göstermektedir.

Yeni İstilalar. Krallar için bir başka sıkıntı kaynağı her yönden yapılan istilalardı. Şarlman'ın imparatorluğunun üç tarafı ve İngiltere sürekli bir terör ve felaketler durumu içindeydi. Bu yeni istilalar neredeyse Şarlman'ın döneminden önce meydana gelmiş olankiler kadar ciddi idi. Onlar batı Avrupa'nın barışçıl ve

müreffeh olmasını engellemişti ve Şarlman'ın imparatorluğunun parçalanmasını takip eden iki yüzyıllık çalkantılı dönemi açıklamaya hizmet etmişti.

İlk etapta, İspanya'yı fethetmiş olan İslamî ordular Şarlman'ın ölümünden kısa bir süre sonra Sicilya Adası'nı denetim altına almışlardı ve İtalya ve güney Fransa'da terör estirmeyi sürdürmüştü. Roma kenti bile bundan muzdarip olmuştu. Şekil 94 Fransa'nın güney kesiminde yer alan Arles halkının kendilerini bu İslamî istilacılardan korumak için eski Romalı amfitiyatrosunun içine evlerini nasıl inşa ettiklerini gösterir.

Doğuda Cermen hükümdarlar sürekli olarak Slavlarla savaş halindeydi. Görmüş olduğumuz gibi, Şarlman kendi döneminde onları yenilgiye uğratmıştı; ancak onlar en azından iki yüzyıl daha çok fazla sorun çıkarmayı sürdürmüştü. Ardından, Asya'dan acımasız bir ırk olan Macarlar vardı. Onlar bugünkü Almanya ve kuzey İtalya'yı istila etmişler ve yabani süvarileriyle Batı Frank krallığı içine bile nüfuz etmişlerdi. Nihayetinde doğuya doğru geri dönmüşler ve kendi adlarını –Macaristan– verdikleri bir ülkeye yerleşmişlerdi.

Kuzeyliler. Son olarak Danimarka, İsveç ve Norveç kıyılarından cesur ve maceraperest korsanlar olan Kuzeyliler gelmişti. Bu becerikli ve yiğit denizciler Batı Frank Krallığı'nın kıyılarında bulunan kasabalara saldırmakla yetinmemişler, Paris kadar uzak iç kısımdaki köyleri ve şehirleri yağmalamışlar ve yakmışlardı.[46]

Bu durumda her zaman ve her yerde tehlike vardı. Eğer rakip soylular birbiriyle savaşmıyorlarsa, kasabalarda, köylerde ve manastırlarda buldukları insanları yağmalayan, istismar eden ve köleleştiren yabancı istilacı türleri vardı. Surlarla çevrili kasabalar ve güçlü kaleler inşa edilmesi boşuna değildi! Manastırlar bile bazı durumlarda tahkimatlarla korunuyordu.

46 Bu İskandinav korsanlar sıklıkla *Vikingler* diye adlandırılır. Böyle söylenmesinin nedeni uzun teknelerini kendi dillerinde "koy" veya "körfez" anlamına gelen *vik* bölgesinde bırakmalarıdır.

3. FEODALİZMİN BAZI KORUMALAR SAĞLAMASI

Bir Savunma Sistemi Olarak Feodalizm. İyi idare edilen bir toprak üzerinde yaşayan çaresiz insanın şimdi betimlediğimiz düzensizlik, tehlike ve güvensizlik ortasında ne hissedeceğini hayal etmek bizim için zordur. Elbette krallıkta düzeni korumak için ne bir polis sistemi vardı ne de istilacılara karşı sınırları koruyan güçlü bir ordu bulunuyordu. Kral onları koruyamadığından, insanların kendilerini savunmak için bir arada bulunmanın bazı yollarını bulmaları gerekiyordu. Bu durumda bir birey kendi topluluğu içindeki daha güçlü bir adama bağlılığını gösterecek ve onun için savaşma vaadinde bulunacaktı; ya da yalnızca birkaç takipçisi olan bir soylu, kendisini koruması karşılığında, daha güçlü bir soylunun hizmetine girecekti. Bu şekilde, *lord* ve *derebeyi* ilişkisi gelişmişti ve liderler ve takipçilerin bu sistemi *feodal sistem* diye adlandırılıyordu. Onun ismi tımar anlamına gelen *fief* (Latince feodum, feudum) veya toprak ikta etme üzerine temellenen bir sistem demekti.

Toprağa Dayalı Feodal Sistem. Biz az parası olan kralların soylulara hizmetleri karşılığı ödeme olarak kraliyet topraklarından zaman zaman bölüm vermek zorunda kaldıklarından bahsetmiştik. Aynı şekilde, büyük mülklere sahip toprak sahipleri kendileri için savaşan güçlü insanlara gereksinim duyuyordu. Belli koşullar altında kendi mülklerinin bir kısmını kullanmaları için ikta etmeyi kendi avantajlarına görüyorlardı. Toprağı almış olan kişi (vassal) veren kişiye sadık olacağına yemin ederdi, ihtiyacı olduğu zaman onun için savaşırdı ve başka zorluklar ortaya çıktığında yardım olarak ona borç verirdi. Lord veya derebeyi vassala yalnızca toprağının kullanım hakkını verirdi fakat ayrıca gerekli olduğunda onu korumak konusunda anlaşmıştı. Bu koşullarla bağışlanmış olan toprağa "fief" (tımar) adı verilirdi.

İhtiyacı olandan daha büyük bir tımara sahip olan kişi benzer koşullarda bir vassala toprağın bir kısmını ikta ederek kendisi de toprak verdiği kişi için bir lord konumuna ulaşabilirdi. Bir vassalın vassalına bir altvassal denilirdi.

ŞEKİL 95. Coucy-le-Château

Bu Coucy-le-Château kalesi Fransa kralının bir vatandaşı tarafından on üçüncü yüzyılda inşa edilmişti. O bir tepenin ucundaydı ve dik uçurumun olduğu kısım haricinde her taraftan korunuyordu. Hendek (A) ve ana kapıyı koruyan çifte asma köprü ve kuleler görülebilir. Yuvarlak burç (B) otuz metre çapında ve altmış beş metre yüksekliğindedir. Tabanda onun duvarları on metre kalınlığındadır. İç avlunun ucunda (C) lordun konutu (D) vardır. Avlunun solunda büyük bir salon ve sağında garnizonun yatakhaneleri bulunuyordu. Antik bina Birinci Dünya Savaşı sırasında yıkılmıştır.

Feodal sistem bir kralın buyruğuyla veya toprak sahipleri arasındaki genel bir anlaşma nedeniyle yerleşmemişti. O kademeli olarak gelişmişti çünkü dönemsel zorlukların ve tehlikelerin karşılanmasının en tatminkâr yoluydu. Yazılı yasalara değil vaatlere, geleneğe ve onur ilkesine dayanıyordu.

Biat Etme Töreni. Bir vassal olmanın pitoresk bir töreni vardı. Bu törende, vassal lordun önünde diz çöker ve ellerini lordun ellerinin arasına koyarak ve böyle bir toprak bağışı için kendisini lordun "adamı" ilan ederek ona biat[47] ettiğini belirtirdi. Bunun üzerine lord vassalı alnından öper ve onu diz çökme duruşundan kaldırır. Ardından vassal İncil'in ve bazı kutsal objelerin üzerine bağlılık yemini eder ve lorda karşı tüm görevlerini yerine getireceğine dair kutsal bir şekilde bağlanmış olur. Ellerini lordun elleri arasına koyarak ve bağlılık yemini ederek bu biat eylemi vassalın ilk ve en önemli göreviydi (s. 420). Kendisine ikta edilen toprak için biat etme ifadesinde bulunmayı reddeden bir vassal bir başkaldırı ve bağımsızlık duyurusunda bulunmuş demektir.

Bir Vassalın Görevleri. Bir lord vassalından birkaç hizmet türü beklentisi içindedir. İlk etapta, savaşa gittiği zaman kendisine katılmak zorundadır. Ancak vassalın kendi masraflarını karşılayarak kırk günden daha fazla hizmet etmeyeceği konusunda iki taraf anlaşmıştır. İkinci olarak, vassal lordun mahkemesine katılmak zorundadır. O ve dost vassallar davaları dinlemeli ve adaletin sağlanmasında kendi lordlarına yardımda bulunmalıdır.

Belli koşullar altında, vassallar lordlarına ödeme yapmak zorundaydı: örneğin, Lord en büyük oğlunun şövalyelik töreninde veya kızının evlilik çeyizinin oluşturulmasında veya bir düşman tarafından kaçırılıp fidye istendiğinde masrafları karşılaması gerekirdi. Son olarak, bir vassal lordunun eğlence ziyafetlerini karşılamak zorundaydı. Feodal anlaşmaların bazılarında lordun ne kadar sıklıkla böyle bir ziyafeti yapabileceği ve eğlenceye kaç takipçinin katılabileceği belirtiliyordu.

---

47 "Homage" (biat) sözcüğü "insan" anlamına gelen Latince *homo* sözcüğünden türetilmiştir.

Feodal Sistemin Zorlukları. Her ebatta ve her önem derecesinde ikta toprağı bulunuyordu. Kralın kendisinden toprak almış olan dük ve kontların yanı sıra basit bir şövalyenin toprağını işleyen köylüler ve serfler bulunuyordu.

Bir kişinin birkaç lordun ikta topraklarını elinde tutması da pekâlâ mümkündü. Buna karşılık bir lord topraklarını çok sayıda vassala pay edebilirdi. Toprakların bu şekilde alt bölümlere ayrılması çok karmaşıklık yaratıyordu. Dahası, bir vassalın birkaç lorda bağlılık yemini etmiş olması, özellikle bu lordların birbirine karşı savaşma durumu baş gösterdiğinde vassalın kime sadık olacağını seçme meselesi zor bir hal alıyordu.

Toprağın Nasıl Miras Kalacağı. Toprağın sabit bir süre boyunca değil veya basitçe vassalın ömrü boyunca değil, toprak sahibinin ölümüne kadar ikta edilmiş olması önemlidir. Bu şekilde toprak vassalın ailesi içinde mirasa dair bir değere dönüşüyordu. Babanın ölümünden sonra vassal olma hakkı en büyük erkek çocuğa geçiyordu. Vassal ve onun varisleri lorda sadık kalmaya ve hizmetlerini yerine getirmeye devam ettiği müddetçe, *ne lord ne de varisler toprağın sahipliğinin meşru olarak yeniden elde edilmesi hakkına sahipti.*

Vassalın toprağı alırken kabul etmiş olduğu koşullar ve hizmetleri yerine getirmemesi durumunda toprak ilk sahibine geri dönerdi. Kısacası, ikta edilen toprağı kullanma hakkı vassala aitti ve toprak isim olarak lorda ait bulunuyordu. Bu, günümüzde toprak sahibinin toprağının kullanılması ve işlenmesi hakkını belli bir bedel karşılığında belirli bir dönem için başkasına devretmesi durumuna benzerdir. Ancak Orta Çağlar döneminde toprağın çoğu gerçekte sahibi olmayan vassallar tarafından elde bulunduruluyordu. Ancak düzenli olarak kira ödenmesi söz konusu değildi. Üzerinde anlaşılan hizmetlerin yerine getirilmesi müddetince gerçek sahip veya onun ardılları bu hakkı kullanabiliyorlardı.

Soyluların Kraldan Daha Güçlü Hale Gelmesi. Topraklarını doğrudan doğruya kraldan almış olan büyük vassallar topraklarını vassala vermek ve kendi soylarından gelenlere miras bırakmak

konusunda neredeyse bağımsız hale gelmişlerdi. Onlar kralın kendisine biat etmemiş oldukları için, onların vassalları genellikle kraldan ziyade kendi lordlarına bağlıydılar. Dokuzuncu yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar, Fransa kralı veya Almanya kralı tebaaları tarafından işgal edilmiş büyük bir bölge üzerinde hüküm sürmemişlerdi. Kendilerine vergi ödeyen ve sancakları altında savaşmak için hazır bekleyen bir yapıya devletin başı olarak sahip değillerdi. Kral, kendisi bir feodal toprak lordu olarak, yalnızca kendisinin vassalı olan kişilerden bağlılık ve belli başlı hizmetler talep etme hakkına sahipti.

Nihayetinde Kralların Feodal Lordlardan Daha Üstün Olmaları. Ancak biz Şarlman'ın imparatorluğunun parçalanmasını takip eden düzensizlik yüzyılları sürecinde devletin topyekûn sona erdiğini veya tümüyle birinden bağımsız küçük yerel yönetimlere ayrılmış olduğunu düşünmemeliyiz. Her şeyden önce bir kral her zaman kendi antik dönem haşmetini korumuştu. Zayıf ve haklarını elde edecek ve daha güçlü tebaasının kendisine yönelik görevlerini yerine getirmesini mecbur kılacak araçlardan yoksun olabilirdi. Ancak ne olursa olsun o *kraldı*, Kilise tarafından Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kutsanmıştı. O bir feodal lorddan her zaman daha fazla bir şeydi. Yüzlerce yıl önce, krallar İngiltere, Fransa ve İspanya'da ve en sonunda İtalya'da ve Almanya'da galip gelmişler ve uzun zamandır kraliyet gücüne meydan okumuş olan mağrur soyluların arkasında bulunan kaleleri yok etmişlerdi.

Komşularla Savaş Hali. Dönemin izahı ancak Kilise dışındaki neredeyse her şeyin kaba güç kullanılarak yönetildiğinin keşfedilmesiyle anlaşılabilir. Feodal yükümlülükler yeterince güçlü bir yapı onları mecbur kılmadıkça yerine getirilemiyordu. Bağlılık yemini hem vassal hem de lord tarafından sürekli olarak ihlâl ediliyordu. Onlar dinsel vaatlerine çok az önem veriyordu.

Biz, tüm formlarıyla, savaşın feodal dünyanın yasası olduğunu söyleyebiliriz. Toprak sahibi olan ve onu idare ettiği düşünülen kaygısız soyluların başlıca meşgalesini savaş oluşturuyordu. Hırslı

bir vassal ilkin biat etmiş olduğu lordların her birine karşı savaşmak durumundaydı; ikinci olarak, sözleşme yapmış olduğu piskopos ve başkeşişlere karşı savaş vermeliydi; üçüncü olarak kendisiyle emsal olan vassallarla; ve son olarak kendi vassalları ile savaş yapmak durumundaydı. Feodal bağlar, bir barış ve uyum için güvence sağlamak yerine, şiddet içeren kötü duygular ve çatışmanın bir sürekli gerekçesi olarak görülüyordu. Herkes kendi komşusunun daimi veya geçici zayıflığından sonuna kadar fayda sağlamada kararlılık gösteriyordu.

Teoride, lord kendi vassallarını ihtilafların mahkeme huzurunda çözüme kavuşturmasına zorlayabilirdi; ancak sıklıkla huzuru sağlayan bir anlaşma gerçekleştirilemiyordu ve kendi mahkemesinin hükümleri böyle yapılmasını talep etmiş olsa bile bunların gerçekleştirilmesi hiç de kolay olmuyordu. Bu durumda vassallar kendi aralarındaki münakaşaları için savaşmak durumunda kalıyorlardı ve yaşamdaki başlıca çıkarlarını bu şekilde davranarak elde etme yoluna giriyorlardı.

Düellolar ve Turnuvalar. Düellolar ve turnuvalar gerçek savaşlar arasında zaman zaman meydana gelen bezdirici dönemleri doldurmak için yapılan askeri uygulamalar –savaş oyunları– idi. Onlar aslına bakılırsa hasmane soyluların tüm askeri birliklerinin bazen yer aldıkları küçük savaşlardı. Bu kaba oyunlar papalar ve hatta krallar tarafından cezaya çarptırılıyordu. Ancak daha sonraları onların yer almadıkları spor etkinliklerine dönüştü.

Tanrı'nın Ateşkes Anlaşması. Sürekli devam eden bu savaşların yarattığı korku Kiliseyi onu denetim altına almaya yöneltmişti. Yaklaşık 1000 yılında güney Fransa'dan birkaç kilise konseyi savaşçıların kilise veya manastırlara, kilise görevlilerine, hacılara, tüccarlara ve kadınlara saldırmaması yönünde duyuru yapmıştı ve bu durumda geriye yalnızca köylüler ve onların sığırları ve sabanları kalmıştı. Ardından kilise konseyleri "Tanrı'nın Ateşkes Anlaşması" diye bilinen bir buyruğu karara bağladılar. Buna göre her haftanın Salı, Cuma, Cumartesi ve Pazar günlerinin yanı sıra Paskalya ve çeşitli başka kutsal günlerde tüm savaş

halinin durdurulması gerekiyordu. Ateşkes sırasında hiç kimse başka birine saldırmayacaktı. Kuşatılmış olan kaleler barış dönemi sürecinde herhangi bir saldırıya maruz kalmayacaktı ve halktan insanlar orada burada kendi işleriyle meşgul olurken askerler tarafından rahatsız edilmeyeceklerdi.

Ateşkese riayet etmede başarısız olanlar aforoz edilecekti. Bu, onların Kiliseden uzaklaştırılmaları anlamına geliyordu. Aforoz edilmiş kişi hastalanırsa hiçbir Hristiyan onu ziyaret etmeyecekti ve ölüm döşeğindeyken bir din görevlisi onu teselli etmek için yanına gelmeyecekti. Tövbe etmeyi reddetmişse ve hatasını affettirmemişse ruhu cehenneme gidecekti. Tanrı'nın Ateşkes Anlaşması'nın ne denli başarılı olduğunu söylemek zordur. Piskoposların ve hatta büyük manastırların başlarının bazıları kendileri arasında savaşmaktan neredeyse hoşlanıyordu. Çok sayıdaki dağınık lordun ateşkes anlaşmasına pek dikkat etmedikleri ve komşularını yağmalamak için haftada üç günü oldukça kısa buldukları aşikârdı.

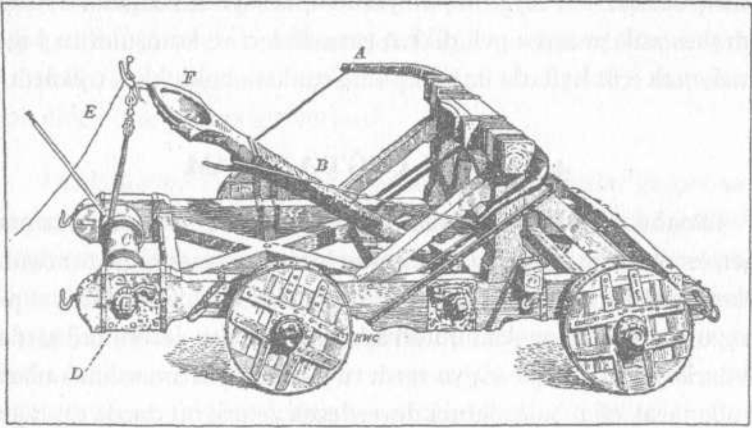
4. FEODAL ÇAĞ'DA YAŞAM

Soylular ve Serfler. Aralıksız savaş hali ve sürekli korunma gereksinimi tek işleri savaşmak olan bir insan sınıfı oluşturmuştu. Hem lordlar hem de vassallardan oluşan bu soylular hiçbir iş yapmıyordu. Kendi gereksinimleri için çiftliklerden yeterli miktarda tedarik gelmesine güveniyorlardı ve sıklıkla aynı amaç için onları kullanacak olan başkalarına devredecek yeterli miktarda toprağa sahiplerdi. Feodal toplumun tepe noktasında, bu durumda, kendilerinin altındakilerin çalışacağına inanmış olan bu büyük toprak sahibi sınıf vardı. Onlar savaşmadıkları zamanlarda, insanların geri kalanının (köylülerin) kendileri için çiftçilik yaptıkları mülklerinde yaşıyorlardı. Bu köylüler, çiftçiliğin yanı sıra pek çok başka şeyi içerecek şekilde işlerin hepsini yapmak zorundaydı.

Soyluların Nasıl Yaşadıkları; Kale. Bugün İngiltere, Fransa ve Almanya boyunca yolculuk yaptığınızda, sıklıkla karşınıza miller boyunca etrafını çevreleyen kırsal alanları yukarıdan gören ve kayalık uçurumların üzerine kondurulmuş birer ortaçağ kalesinin

pitoresk yıkıntılarını görürsünüz. Kalın duvarlara ve büyük kulelere baktığınızda bu kadar çok kalenin neden inşa edildiğini ve insanların neden onun içinde yaşadıklarını merak edebilirsiniz. Ancak çeşitli istilalar sonrasında Orta Çağlar'da Avrupa'da yaşanmış tehlike ve düzensizlik anımsandığında, onun insanların zaman zaman savaşmak için hazır olmaları için gerekliliğinin yanı sıra bir saldırı durumunda içinde yaşayabilecekleri tahkim edilmiş bir yere sahip olmaları gereği görülecektir.

Romalılar kendi yerleşim bölgelerinin etrafına *castra* adı verilen surlar inşa etmeye aşina olmuşlardı; Rochester, Winchester, Gloucester, Worcester gibi yerlerde bir zamanlar kaleler bulunuyordu. Ancak bu yerleşim yerleri tümüyle *yönetimsel* müstahkem mevkileri idi ve bireylere ait değillerdi.

ŞEKİL 96. Taş Fırlatma Makinesi

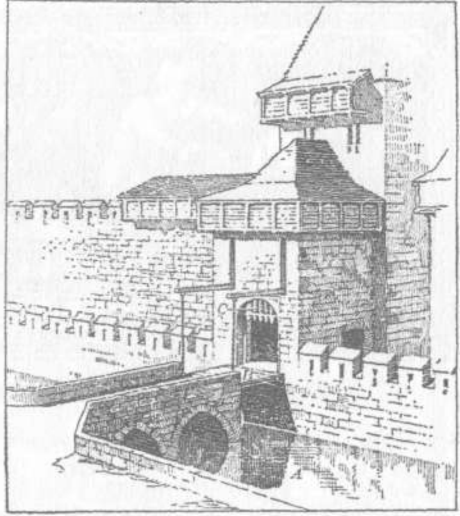
Bu makine ateşlenmeden önce genellikle kırmızı olana dek ısıtılan demir külçeler veya taşlar fırlatmak için kullanılan bir ortaçağ aracıydı. Büyük bir yay (A) ve bocurgat (C) tarafından geriye çekilmiş bir kiriş (B) içeriyordu. D noktasına bir manivela uygulanmıştı. Bocurgatın cep kısmına (F) bir taş konurdu ve yay (E) aracılığıyla tetik çekilirdi. Bu, yayın tamponun karşı yönünde yukarı hareketine neden olurdu ve taş surlara veya kalenin savunmacıları arasına düşerdi.

Ancak Roma İmparatorluğu zayıflarken ve içeri giren barbarlar artarken, çeşitli kontlar ve dükler ve hatta başka toprak sahipleri kendileri için kaleler inşa etmeye başlamışlardı. İlkin bunlar büyük bir toprak höyüğün tepesi üzerine inşa edilmiş ahşap

binalardan ibaretti. Etrafı derin bir hendekle çevrelenmişti ve ağaç dallarından örülmüş direklerden bir sur yapılmıştı.

Ancak ahşap kalelerin saldırılara karşı koymak için yeterince güçlü olmadığı anlaşıldığı zaman değişen savaş hali yöntemlerine karşı taştan kuleler yapılmaya başlandı. Romalılar surla çevrili bir kasabayı kuşattıkları zaman büyük taşları fırlatmak için makineler kullanıyordu. Barbar istilacılar bu mekanizmaları kullanmıyorlardı; fakat yaklaşık 1100 yılında taş fırlatıcılar Doğu Roma İmparatorluğu'ndan Avrupalı savaş ortamına bir kez daha girmişti ve onların hücumuna karşı koyabilecek tek şey taştı. Yuvarlak kulelerin hasara uğratılmasının daha zor olduğunun farkına varana kadar kare kuleler inşa edilmişti; ve böylece bunlar zaman geçtikçe daha yaygın hale gelmişti.

Bir Kalenin Yerleşim Planı. Bir kale kayalık dik bir tepenin üzerine yapılmadığı zaman, surların etrafına *hendek* denilen derin çukurlar kazılıyordu. Bu hendek suyla dolduruluyordu ve üzerine kale saldırıya uğradığı zaman yukarı doğru çekilebilecek bir köprü yapılıyordu. Böylece kaleye ulaşmanın başka hiçbir yolu kalmamış oluyordu. Kapı boşluğu masif ahşap veya demir çubukların parmaklıklarıyla daha fazla korunmuş oluyordu. Buna *kale kapısı* deniyordu ve bir düşman kaleye girmeye çalıştığında giriş parmaklıkları hızla aşağı düşürülüyordu. Kale surlarının iç kısmında birkaç katlı olan büyük *burç* veya ana

ŞEKİL 97. Bir Ortaçağ Kalesinin Tahkim Edilmiş Kapısı

Burada bir kalenin girişinin dikkatli bir şekilde korunmuş olduğu görülebilir; hendek (A); asma köprü (B); ve kale kapısı (C).

kule vardı. Coucy'de olduğu gibi, bazen ayrıca güzel bir salon ve lordun ve ailesinin kullanımı için şık odalar bulunuyordu; ancak bazen onlar burçta yaşardı. Tedariklerin ve silahların saklanması için binalar ve genellikle bir şapel vardı.

Nahiye veya Tımarlar. Bir kalenin sahibi, elbette, üzerinde yaşayan silahlı adamları, hizmetkârları ve kendi ailesini besleyebilmek için tedarik elde etmek zorundaydı. Ortaçağ mülklerine *nahiyeler* veya *tımarlar* deniyordu ve daha önceki yüzyıllarda mevcut olan Romalı "villalar"ı yakından andırıyordu. Toprağı işleyen köylülere *villerin* (nahiye köylüsü) deniyordu. Bu sözcük *vill* (nahiye) sözcüğünden türetilmişti. Mülkün bir kısmı lordun kullanımı için ayrılmıştı, toprağın geri kalanı ise köylüler arasında kendi çiftçilik faaliyetlerini yürütmeleri için bölünmüştü.

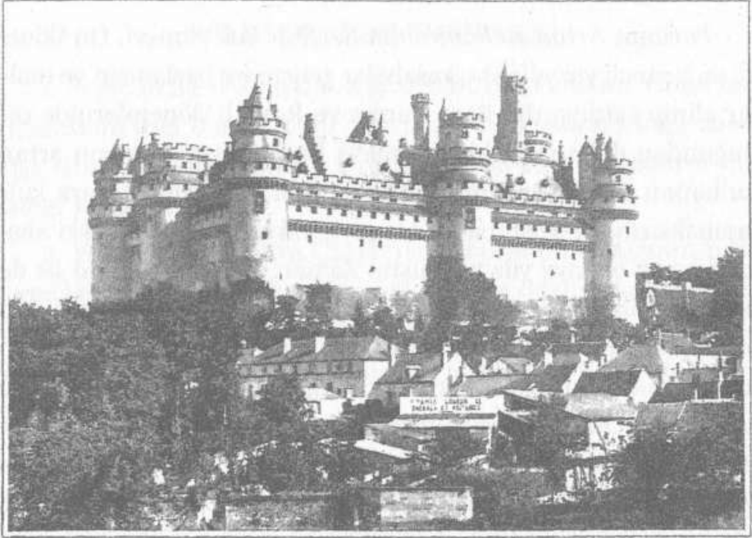
ŞEKİL 98. Eylül Ayında Ayaklarıyla Üzüm Ezen Serfler

Kraliçe Mary'nin Mezmurlar Kitabı'ndan, on dördüncü yüzyıl başları (British Museum'ın izniyle).

Serflerin Nasıl Yaşadıkları. Köylüler genelde serf ("hizmetkâr" veya "köle" anlamına gelen Latince *servus* sözcüğünden gelir) idi. Kendilerine ait tarlaları yoktu fakat diğer taraftan lord için çalıştıkları ve belli başlı vergileri ödedikleri müddetçe topraktan yoksun kalmıyorlardı. Onlar özgür değildi, toprağa ait oldukları kabul edilirdi ve toprak el değiştirdiği zaman bir sahipten diğerine geçerdi. Serflerin lordun kendisi için ayırmış olduğu toprağı da işlemesi ve mahsullerini toplaması gerekiyordu. Lordun izni

olmadan evlenemezdi. Onların eşleri ve kızları da tımar evinin iç mekân işlerine yardımcı olurdu. Kadınlar binasında, kadın serfler iplik eğirme, dokuma, dikiş, yemek pişirme ve mayalama işleriyle ilgileniyorlardı, onlar böylelikle tüm topluluk için giysi, gıda ve içecek üretiyorlardı.

Biz serflerin konumuna dair en net ideaları tımarların antik betimlemelerinden elde ederiz. Onlar lorda borçlu olan belirli bir topluluğun her bir üyesine dair tam bir saptama yapar. Örneğin, Peterborough başkeşişinin Hugh Miller ve on yedi başka serfinin isimleri verilmiştir. Onlar yıl boyunca, Noel'de bir hafta ve Paskalya Yortusunda bir hafta hariç olmak üzere her haftada üç gün onun için çalışmak zorundaydı. Her bir self lordu olan başkeşişe bir kile buğday, on sekiz kasnak yulaf, üç tavuk ve bir horozu her yıl vermek zorundaydı ve Paskalya'da beş yumurta verecekti. Eğer atını on şilingden fazlasına satarsa, başkeşişe dört peni verecekti.

ŞEKİL 99. Pierrefonds Kalesi

Paris'ten çok uzakta olmayan bu büyük feodal kale yaklaşık 1400'de Fransa kralının kardeşi tarafından inşa edilmişti. O modern zamanlarda çok dikkatli bir şekilde restore edilmiştir ve feodal lordların nasıl yaşadıklarına dair iyi bir fikir vermiştir. Pierrefonds o dönemin en güçlü ve en şık kalesiydi. Onun otuz altı metre yüksekliğinde sekiz masif kulesi dört buçuk metreden altı metreye kadar kalınlıkta duvarlara sahiptir. Kalenin duvarları içinde şık bir orta avlu ve mükemmel konutlar vardı.

Tımarın en çarpıcı karakteristik özelliklerinden biri dünyanın geri kalanından bağımsız olmasıydı. Üyelerinin ihtiyacı olan neredeyse her şeyi üretiyordu ve sınırlarının ötesinde yaşayanlarla iletişim kurmaksızın neredeyse süresiz olarak varlığını sürdürebilirdi. Lordun emek ve çiftçilik ürünleri formunda köylülere para ödemesi gerekmiyordu. Onlar satın alma ve satma konusunda da birbirlerine yardımcı oluyorlardı.

Ancak kişinin kendi koşullarını daha iyi hale getirmesinin neredeyse hiçbir fırsatı yoktu ve yaşam bıkkınlık verici bir rutinle kuşaktan kuşağa devam etmek zorundaydı. Hayat yalnızca tekdüze değildi—aynı zamanda acınacak haldeydi. Gıdalar bayağı idi ve köylüler farklı türden meyve ve sebze yetiştirme zahmetine girmedikleri için çeşitlilik pek yoktu. Evlerin yalnızca tek odası vardı ve burası tek bir küçük pencere ile kötü aydınlatılıyordu ve baca yoktu.

Paranın Artan Kullanımının Serfliği Yok Etmesi. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda, kasabalar gelişmeye başlamıştı ve mallar alınıp satılıyordu. Para Yunan ve Romalı dönemlerinde olduğundan daha fazla kullanılmaya başlanmıştı. Paranın artan kullanımı tımar yapısını bitirme eğilimi göstermişti. Para kullanmaksızın bir şeyin başka bir şeyle takası şeklindeki eski alışkanlık yok olmaya yüz tutmuştu. Zaman geçtikçe, ne lord ne de serf, Şarlman döneminde ihtiyaca gayet güzel karşılık veren eski sistemden tatmin oluyordu. Bir tarafta, serfler kendi ürünlerinin komşu kasabaların pazarlarındaki satışlarından para elde etmeye başlamıştı. Onlar kısa zaman içinde lord için çalışmak yerine ona belirli bir miktarda para vermenin daha kârlı olduğunun farkına varmışlardı çünkü bu durumda kendi tarlalarına ayıracak daha fazla zaman buluyorlardı.

Diğer taraftan toprak lordları kiracılarının hizmetleri yerine para kabul etmeyi kendi avantajına görmüştü. Toprak lordu bu parayla kendi tarlalarını işleyebilecek işçiler kiralayabilir ve artan imalat ve ticaretin neticesiyle ortaya çıkan lüks tüketim mallarını satın alabilirdi. Böylece lordlar yavaş yavaş köylüler üzerindeki

denetimlerinden vazgeçme noktasına geldiler ve artık serf ile kendi toprağı için düzenli bir kira ödeyen özgür kişi arasında pek bir fark kalmamıştı. Ayrıca bir serf kendi tımarından bir kasabaya kaçarak kendi özgürlüğünü elde edebilirdi. Eğer bir yıl boyunca bulunamazsa veya lordu tarafından hak talep edilmemişse özgür bir kişiye dönüşüyordu.

Ancak ortaçağ feodal sisteminden kurtulmak uzun bir zaman almıştı. Soylular nizamsız ve baskıcı olmayı sürdürmüştü ve serflik on dokuzuncu yüzyıla kadar bazı ülkelerde varlığını sürdürmüştü. Reformcular kökeni Orta Çağlar'da olan çeşitli kötülüklerin yürürlükten kaldırılması için sürekli olarak savaş veriyordu ve bu, "ortaçağ" sözcüğünün neden pek çok insan için kulağına kötü gelen bir sözcük olduğunu açıklamaktadır.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Pepin'in nasıl Frankların kralı olduğunu anlatın. Onun taç giymesinin özel önemi nedir? Şarlman bir imparatorluğu nasıl inşa etmiştir? Erken dönem Orta Çağlar'da bir hükümdarın yaşadığı zorluklar neydi?

2. Erken dönem Orta Çağlar'da paranın olmamasının bazı sonuçlarını anlatınız. Yönetim yetkililerine ödeme yapmak için toprak nasıl kullanılıyordu? Düzensizliğin yinelenmesinin sebepleri nelerdi? Yeni istilacılar kimlerdi? Soyluluk unvanlarının kökeni nasıldı?

3. Feodalizmin kökenini betimleyin. Serflerin konumu neydi? Feodalizm kralların gücünü nasıl zayıflatmıştı? Kilise komşuların savaş haline karşı ne yapmıştı? Tanrı'nın Ateşkes Anlaşması neydi?

4. Bir soylunun ve bir serfin hayatını betimleyin. Ortaçağ kalelerinden bahsedin. Paranın artan kullanımının serflik üzerindeki etkisi neydi?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *feodal derebeyi, feodalizm, ikta edilen toprak, biat, vassal, altvassal, Major Domus, miras, tımar, aforoz etmek.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. Ülkeler bugün vatandaşlarını istiladan nasıl korur?

2. Orduları bugün kim donatır?

3. Mısır ve Yunanistan'daki soyluların bir açıklamasını yapınız (Bu kitaptaki daha önceki bölümlere bakınız).

4. Yunan ve Romalı dönemlerinde para kullanılmış mıydı? Orta Çağlar'da neden yoktu?

TARTIŞMA KONULARI

1. Para topraktan daha iyi bir değişim aracıdır.

2. Vassallar serflerden farklı bir toplum sınıfına aitti; ancak her ikisi de feodal lordlar tarafından ikta edilmiş olan toprağı kullanıyordu.

3. Savaşa gitmeseler bile, serflerin vassallardan daha zorlu bir hayatı vardı.

4. Bir kralı kutsama geleneği eski bir gelenekti (İncil'e ve bir ansiklopediye bakınız).

5. Vikingler korsandı.

6. Şarlman yazı yazamazdı. Peki ya Orta Çağlar'daki diğer krallar?

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak materyal çalışmaları. ROBINSON, *Readings*, Cilt I, bölüm vii, kısım i, "Şarlman'ın kişisel görünümü ve alışkanlıkları"; kısım iii, "Şarlman nasıl imparator olmuştu?; kısım vi, "Şarlman'ın Yönetim İdealleri"; kısım vii, Şarlman'ın eğitime olan ilgisi.

Yalnızca kaynak materyalleri kullanarak Şarlman hakkında kısa bir açıklama hazırlayın. Ayrıca A. J. Grant tarafından tercüme

edilmiş olan *The Early Lives of Charlemagne by Eginhard and the Monk of St Gall* kitabına bakınız.

Bir tarihsel kaynak olarak vakayinamelerin değerini bir paragraf olarak yazınız (*Readings*, s. 147).

Bölüm ix, kısım i, Feodalizmin kökenleri; kısımlar ii-v, Feodal gelenekler ve törenler.

2. Tamamlayıcı. Bulabildiğiniz soyluluk unvanlarının bir listesini yapınız ve onların kökenini bulmaya çalışınız. Bu unvanlar bugün kullanılmakta mıdır?

Para ve kullanımları konusu için bir ansiklopediye bakınız: ayrıca, başta Orta Çağlar'dan tahkim edilmiş kalelerin resimleri olmak üzere kaleler maddesine bakınız.

3. Tartışma Çalışmaları. Soylular nasıl yaşamıştı: DAVIS, *Life on a Medieval Barony*; TAPPAN, *In Feodal Times*. Orta Çağlar'da Zırh ve silahlar: E. L. CUTTS, *Scenes and Characters of the Middle Ages*, Kısım II. Vikingler: Ansiklopedi; A. MAWER, *The Vikings*, Köylüler nasıl yaşamıştı: SALZMANN, *English Life in the Middle Ages*, bölüm ii; TAPPAN, *In Feodal Times*, bölüm vi.

BÖLÜM XXII • PAPALARIN VE İMPARATORLARIN REKABETİ

KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU'NUN KÖKENİ • KİLİSE DİN ADAMLARININ FEODAL LORDLARA DÖNÜŞMESİ • RESMÎ ELBİSE MÜCADELESİ • PAPALAR VE İMPARATORLAR ARASINDAKİ MÜCADELENİN ALMANYA VE İTALYA ÜZERİNE ETKİLERİ

Bir önceki bölümde Frank krallarının ve Roma'daki papaların nasıl dostane ilişkiler kurduklarını görmüştük. Bir Frank soylunun kendisini kral ilan etmeden önce Papa'dan nasıl kutsanma arayışında olduğunu anlatmıştık; Papa'nın kendi düşmanlarına karşı yeni kraldan nasıl yardım istediğini ve İtalya'yı fethetmiş olan Frank kralın toprak vermesini görmüştük; bir Papa'nın bir kralı "Romalıların İmparatoru" olarak nasıl taçlandırdığını ve onu "Augustus" ve "Sezar" olarak nasıl selamladığını anlatmıştık.

Görünürde masum görünen bu düzenlemelerin geniş kapsamlı sonuçları olmuştu. Evvela, Papa, yeni sahip olduklarının avantajıyla Avrupa'daki herhangi başka hükümdar gibi egemen bir prens olmuştu. İkinci olarak, Papa'nın kutsanmasını elde etmiş olan kral o tarihten itibaren "Tanrı tarafından kutsanmış" olarak görünmüştü. Orada kısa sürede krallığın bir kutsanmışlık niteliği olduğu ve onların kendi halkını Tanrı'nın temsilcisi olarak yönettiğine dair bir fikir gelişmişti. Diğer taraftan Papa, bir imparatora taç giydirme gücüne sahip olarak, kendisini tüm dünyevi monarkların üzerinde bir yere konumlandırdı. Papalar ve imparatorlar dost olduğu müddetçe her şey yolundaydı. Krallar Kilisenin başı tarafından taç giymek için Roma'ya gitmişti. Papalar kendi sıkıntılarını gidermek için dünyevi krallara başvurmak konusunda tereddüt etmiyordu. Krallar ve feodal hükümdarlar Kiliseye bedelsiz olarak toprak veriyordu, fakat bunun karşılığında Kilisenin desteğini ve kilise yetkililerinin atanmasında ayrıcalık bekliyordu.

Bu bölümün konusu yönetimin başında olan imparatorların Kilise ile nasıl amansız bir çatışma noktasına geldiğini göstermektir. İmparatorlar, Papa dâhil olmak üzere, önemli kilise yetkililerinin seçilmesinde bir hak sahibi olma talebinde bulunmuştu. Papa bu hakkı reddetti ve dinin yönetimden çok daha önemli olduğunu duyurdu. Bu şekilde, varlığını günümüze dek sürdüren sıkıntılı bir sorun olarak Kilise ve Devlet ilişkilerinde pürüz yaratmıştı. Çoğu ülkede bu mesele artık onların birbirinden ayrımı ile dengelenmiştir. Kilise insanların dinsel konularıyla ilgilenir; devlet huzuru sağlar, vatandaşlarını korur ve onlar için yasa yapar.

---

1. KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU'NUN KÖKENİ

Cermen Krallarının Kiliseyi Destekleme Arayışları. Avrupa'nın dikkatini dağıtmış olan istilalara ve düzensizliğe rağmen, tüm insanları birleştiren büyük bir Roma İmparatorluğu ideali büsbütün sona ermemişti. Komşularını fethetmede ve kendi bölgelerini artırmada başarılı olan hırslı hükümdarlar doğal olarak Batı Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmanın ve kendilerini onun başına konumlandırmanın rüyasını görmeye başlamışlardı. Bir imparatorluğun başkenti olmamasına karşın, Roma yine de Batı'daki en ünlü şehirdi. Evrensel Kilisenin başı olan Papa orada ikamet ediyordu. Bir kral için Papa'nın onayını almak Hristiyan takipçilerinin gözünde Tanrı tarafından kutsanmış olmakla eşdeğerdi. Bu durumda Pepin kendisini Frankların kralı ilan etmeye karar verdiğinde, ilk yaptığı şey Papa'nın desteğini almaya çalışmak olmuştu. Papa'nın onu "Tanrı tarafından kutsanmış" olarak yeni kral tanımasıyla, Kilisenin bir halkın hak sahibi hükümdarını belirleme gücünü üzerine almıştı. Ancak daha sonra Papa "Romalıların İmparatoru" olarak Şarlman'a taç giydirdiği zaman imparatoru kendisinin ataması gücünü üzerine almıştı.

Şarlman'ın taç giymesinin göz önünde bulundurmamız gereken iki önemli sonucu olmuştu. Yalnızca bir yönetim meselesi değil, Batı'daki imparatorluğun canlandırılması meselesidir; diğeri Kilise ile devletin ilintisi ile ilgilidir. Şarlman döneminden itibaren papaların kendi bölgelerinde bir hükümdar olmaması hakkı vardı. Ayrıca yetkililerini kendileri belirleyebiliyorlardı. Biz şimdi bu yüksek iddianın, birbirleri üzerinde üstünlük kurma konusunda imparatorlar ve papaların arasında her bir girişimde amansız bir çatışmayla sonuçlanmış olduğunu göreceğiz.

I. Otto'nun Almanya'da Güçlü Bir Krallık İnşa Etmesi. Görmüş olduğumuz gibi, Şarlman'ın imparatorluğu ölümünden kısa bir evre sonra dağılmıştı. Onun imparatorluğunun Cermen kısmındaki ardıllar onun batılı veya Fransız bölgelerindeki kontrolü vassallar aracılığıyla yapmaları gibi bir uygulamayı oldukça zor bulmuşlardı. Almanya, tıpkı Fransa gibi, büyük ve küçük

ikta topraklara bölünmüştü ve onları ellerinde bulunduran dükler ve kontlar birbirleriyle ve kendi krallarıyla sürekli bir mücadele içindeydiler.

I. Otto 936 yılında tahta çıktığı zaman, mümkün olduğu kadar fazla ikta toprağını elde etmeye karar vermişti ve kendisi için güçlü bir krallık inşa etmişti. Kraliyet gücüne meydan okuyan sorun yaratan vassalların bir kısmının üstesinden gelmede başarılı olmuştu ve onların topraklarının yerine kendi akrabalarını yerleştirmişti. Otto'nun kilise adamlarına ikta ettiği başka büyük topraklar olmuştu, böylece kilise adamları onun vassalı olmuştu ve herhangi başka büyük lordun yaptıkları gibi, kendi savaşçıları gibi donatılmışlardı. Otto'nun kendi ikta topraklarına çok sayıda kilise adamını ataması fikri bu toprakların her zaman kendi doğrudan denetimi altında kalacağı durumunu doğuruyordu. Piskoposlar ve keşişler evlenemedikleri için, onların ölümlerinde toprağın miras yoluyla geçeceği hiçbir çocukları yoktu. Bu durumda doğal olarak toprak kralın kendisine geri dönüyordu.

Otto ayrıca Slavları püskürterek ve Almanya için uzun zamandır bir tehlike kaynağı olan Macarları yenilgiye uğratarak kendi krallığını güçlendirmişti.

Büyük Otto'nun İtalya Kralı ve İmparator Olması (962). Otto kendi vatanında yeterince sorunla boğuşuyor gibi görünüyordu ancak o kuzey İtalya'yı kendi bölgesine ilave etmesi durumunda saltanatını daha görkemli bir hale dönüştüreceğini düşünmüştü. Böylece, 951 yılında, İtalya'da savaşan unsurlardan biri yardım talebinde bulunduğunda, Alpler'i geçti, rakiplerinin biri üzerine bir zafer kazandı ve genel olarak İtalya'nın kralı olarak tanındı. On yıl sonra, düşmanlarının saldırılarından korunma arayışında olan Papa tarafından Roma'ya çağrılmıştı. Otto daveti kabul etti, düzeni sağladı ve bunun karşılığında minnettar Papa onu imparator olarak taçlandırdı (962).

Otto'nun taç giymesi Cermen tarihi içinde çok önemli bir olaydı; çünkü bu zamandan itibaren Cermen kralları, tüm dikkatlerini kendi krallıklarındaki düzenin sürdürülmesine vermek

yerine, büyük bir dağ sırasının öte tarafında bulunan kendi İtalyan krallığını elde tutmaya çalışarak sürekli olarak sıkıntı yaşıyorlardı.

Otto'dan sonra gelen Cermen imparatorlar genellikle Roma'ya birkaç masraflı ve zahmetli yolculuk yapmak zorunda kalıyordu— ilkin bir defa taç giymek için ve daha sonra ya dost olmayan Papa'yı yerinden etmek için ya da dost olan Papa'yı komşu lordların saldırılarından korumak için. Bu seferler, özellikle yokluğunu fırsat bilerek isyan çıkarmaya hazır soyluları ardında bırakan bir hükümdar için oldukça uygunsuzdu.

Kutsal Roma İmparatorluğu. Otto'nun taç giymesiyle birlikte, Batı Roma İmparatorluğu bir ikinci kez dirilmişti. Ancak (daha sonra ifade edileceği şekilde) "Kutsal Roma İmparatorluğu" en azından ismen sekiz yüzyıldan daha fazla sürmüştü. Ancak o Şarlman'ın imparatorluğundan antik Romalıların imparatorluğuna daha az benziyordu. Cermen hükümdarlar, Almanya ve İtalya'nın *kralları* olarak neredeyse tüm gücü *imparatorlar* olarak ellerinde tutmanın keyfini sürmüşlerdi. "İmparator" unvanı elbette gurur veren bir unvandı fakat Papa'nın seçiminde yer alma hakkı dışında Cermen krallara hiçbir ilave güç vermemişti. Cermen imparatorlar kendi yurtlarında düzeni sağlamak ve büyük bir devlet inşa etmek yerine, güçlerini Papa ile uzun bir mücadele yürüterek boşa harcamışlardı. Papalar sonunda çok daha güçlü olduklarını kanıtlamış ve nihayetinde İmparatorluğu yalnızca bir bölge seviyesine düşürmüştü.

2. KİLİSE DİN ADAMLARININ FEODAL LORDLARA DÖNÜŞMESİ

Kilisenin Geniş Topraklar Elde Etmesi. İmparatorlar ve papalar arasındaki uzun mücadeleyi anlamak için, bir an durup Kilisenin çok geniş miktarda toprağın sahibi olarak feodal sistem içine nasıl çekilmiş olduğunu görmeliyiz. Orta Çağlar sürecinde, hükümdarlar ve zengin toprak sahipleri için piskoposlara ve manastırlara "kendi ruhlarının iyiliği" için toprak vermek gelenekti. Batı Avrupa'nın hatırı sayılır bir kısmı bu şekilde Kilisenin eline geçmişti.

Bir kral veya arazi sahibi, kilise görevlisi olmayanların yanı sıra kilisedeki din adamlarına da toprak ikta edebilirdi. Piskoposlar, bir ikta için tıpkı diğer vassalların yaptıkları gibi, biat ederek ve bağlılık yemininde bulunarak kralın veya başka feodal lordun vassalına dönüşürlerdi. Bir başkeşiş bazen başında olduğu manastırı güvence altına almak için kendi toprağından vazgeçip bir ikta toprak olarak onu yeniden geri alabilirdi.

ŞEKİL 100. Aziz Petrus'un Papa III. Leo'ya Hırka ve Şarlman'a Sancağı Vermesi.

Roma'daki bir sekizinci yüzyıl mozaiğinden

Kilise Topraklarının Miras Yoluyla Geçmemesi. Ancak kilise iktaları ile alelade iktalar arasında büyük bir farklılık vardı. Söylemiş olduğumuz gibi, Kilise yasalarına göre, piskoposlar ve başkeşişler evlenemezdi ve bu durumda kendi mallarını ve mülklerini bırakabilecekleri varislere sahip olamazlardı. Sonuçta, toprak sahibi olan bir kilise din adamı öldüğünde, mülkünü devredeceği ve görevlerini üstleneceği birinin onun yerine seçilmesi gerekiyordu. Kilise yasaları her zaman için piskoposluktaki ruhban sınıfının piskoposu seçmesi gerektiğini söylüyordu. Onların seçimleri böylece insanlar tarafından onaylanmış oluyordu. Başkeşişler, Aziz Benedikt'in Kuralına göre, sorumlu oldukları manastırın üyeleri tarafından seçiliyordu.

"Resmî Elbise"nin Anlamı. Ancak Kilisenin kuralları göz ardı edilme noktasına gelmişti. Kilise topraklarının pek çoğu ikta toprak durumuna gelirken, piskoposlar ve başkeşişler toprak ikta etmiş olan çeşitli krallar ve lordlar tarafından seçiliyordu. Bir keşiş seçiminin görünürde formlarının genellikle izin verildiği gibi olduğu doğrudur; fakat feodal lord istediği kişi seçildiğinde bunu açıklıyordu ve eğer yanlış kişi seçilmişse o basitçe piskoposluk veya manastıra bağlı toprakları ona devretmeyi reddediyordu.

Bir piskopos veya başkeşiş muntazam bir şekilde seçildiği zaman, feodal lordun ona resmî elbisenin vereceği tören yapılacaktır. Bu törende yeni makamının simgeleri ve topraklar verilecektir. Yeni piskopos veya başkeşiş ona biat ederek (s. 483) lordun "adam"ı olacaktır ve ardından lord ona toprakları ve makama bağlı haklarını verecektir. Mülk ve dinsel güç arasında hiçbir özenli ayrım görünmez. Lord sıklıkla dinsel otoritenin işaretleri olarak piskoposa bir yüzük ve bir asa sunacaktır. Genellikle kaba saba bir asker olan feodal lordun veya kralın piskopos seçimini denetim altında tutması yeterince şoke edici görünür; ancak dinsel amblemler ile dinsel gücü sunmaya cüret etmesi daha fazla şoke edicidir.

Almanya'da Kilisenin desteğini almaya özellikle hevesli olan kral, yaklaşık on birinci yüzyılın başlangıcından itibaren, sıklıkla

piskoposların üzerine onların etraflarındaki bölgelerde bulunan bir kontun otoritesini yetkilendirmiştir. Bu yöntemle, işgaliye bedellerini toplayabilecek, para elde edecek ve başka önemli yönetim görevlerini yerine getirebilecekti. Kralı resmî giysi giyme töreninden men etmek bu durumda onun kendi yönetim memurlarının pek çoğu üzerindeki otoritesinden yoksun bırakmak idi. Bunun sonucu olarak önemli kilise makamlarına sahip olanlara dikkat etmesinin gerekli olduğunun farkına varmıştı.

Yalnızca piskoposlar ve başkeşişlerin ataması değil, hatta papaların ataması da seküler hükümdarların ellerine geçmişti. Onuncu yüzyılda, papalığa sahip olmak İtalya'daki savaşan unsurların kurbanı olmak demekti. Bu nedenle bu yüksek makama, bazen hiç de uygun olmayan kişiler, hatta çocuklar oturtuluyordu. Cermen kralı I. Otto, bunun üzerine bu andan itibaren yalnızca kendi adaylarının papalık tahtını işgal etmesi gerektiğine karar vermişti. Otto, imparatora bağlılık yemini etmedikçe hiçbir Papa'nın kutsanmaması gerektiğini duyuran bir buyruk yayınlamıştı.

Ruhban Sınıfının Evliliği. Kilisenin gücünü tehdit eden bir başka tehlike daha vardı. Onuncu ve on birinci yüzyıllarda Kilise yasalarının ruhban sınıfının evliliğini yasaklamış olmasının İtalya, Almanya, Fransa ve İngiltere'de geniş ölçekli olarak göz ardı edildiği görülüyordu. Dönemin daha katı insanlarına göre, bu çok şoke ediciydi çünkü onlar ruhban sınıfının ailesine vakit ayırarak ve sevgisini göstererek engellenmemesi gerektiğine ve tüm varlığını Tanrı'nın hizmetine adamasının gerekli olduğuna inanıyorlardı. Sorunun bir başka yönü daha vardı. Eğer ruhban sınıfının evlenmesine izin verilirse Kilisenin mülkünün kısa sürede bölüneceği aşikârdı çünkü onlar mülklerini çocuklarına bırakmak isteyeceklerdi. Tıpkı feodal toprakların babadan oğula geçmesi (s. 484) gibi, kilise toprakları da ruhban sınıfının ailelerine geçecekti ve ruhban sınıfı bekâr kalmaya zorlanmadıkça Kilise açısından kaybedilmiş olacaktı.

Kilise Makamlarını Satın Alma ve Satma. Feodal sistemin kilise üzerindeki bir başka kötücül etkisi kilise makamlarının satın

alınması ve satılmasını teklif etmenin cazibesiydi. Büyük bir kilise mülkünün geliri ve makamla birlikte gelen yüksek rütbe pek çok kişinin yalnızca dünyevi çıkarlar için kilise makamlarına göz dikmesine neden olmuştu. Resmî görevi verme hakkına sahip olan feodal lord istediği miktarı ödemeye razı olacak bir vassala maaşlı papalık makamını bağışlayabilirdi.

Kilise makamlarının satın alınması veya satılması günahı en ciddi günah olarak tanınmıştı. Buna *simony* ismi verilmişti. Bu isim, Yeni Ahit'te (Akt viii, 9-24) yer alan bir ifadeye göre, Büyücü Simon'un Havari Petrus'a kendisine ellerinde bulunan Kutsal Ruh'u uygulama gücünü vermesi karşılığında para teklifinde bulunması nedeniyle verilmişti.

Ancak bir kral veya lordun maaşlı papalık makamı verdiği birinden bir armağan kabul etmesi durumunda, onun kendisini makamını *satıyor* olarak görmediği akılda tutulmalıdır; o yalnızca kazançlarını paylaşmaktadır. Orta Çağlar'da çeşitli türden armağanlar ve ücretlerin beraberinde verilmemesi durumunda hiçbir işlem yapılmıyordu.

Simony günahı (veya bizim bugün ifade etmemiz gereken şekliyle "rüşvet") aşağı doğru yayılmıştı ve ruhban sınıfının tüm yapısını etkilemişti. Makamını elde etmek için büyük miktarda harcama yapmış olan bir piskopos doğal olarak atamış olduğu din adamlarından bir şeyler beklemekteydi. Ardından papaz bu sefer de vaftiz etmek, cemaatten birini evlendirmek ve ölüleri gömmek için çok fazla talepte bulunma eğiliminde olacaktı.

Dinsel makamlara dünyevi unsurların karışması ruhban sınıfının ahlaki değerleri üzerinde çok kötü bir etkiye sahip oldu. O ayrıca Kiliseyi, kolay bir yaşam, makam ve zenginlik umudu sunan tek alan olduğu için, din adamı olan entrikacı maceraperestlerin kurbanı yapmıştı.

Bir Reform Hareketinin Başlaması. Kilisedeki bu kötülüklerin artması onun gücünü ve dinsel etkisini tehdit etmişti. Nihayet ilk amacı papalığı prenslerin denetiminden özgür kılmak olan bir reform hareketi gelişmişti. Bu hareket büyük ölçüde doğu

Fransa'daki Kluni manastırında keşişlerin eseriydi. Bu manastır Papa'nın herhangi bir yönetmeliğinden tümüyle özgür olmada yegâne idi. Kluni keşişleri dindarlıkları, bilgileri ve yüksek idealleriyle tanınıyordu. Reform hareketi Roma'ya ulaşıncaya kadar yavaş yavaş yayıldı. Roma'da daha sonra Papa VII. Gregorius olacak olan şöhretli Hildebrand tarafından desteklendi.

Kiliseyi o zamana dek gelişmiş olan kötülüklerden arındırma devasa görevinin üstesinden gelmek ve onu güçlü ve bağımsız bir kurum yapmak pek çok zorluğun aşılmasını gerektiriyordu.

II. Nicholas'ın Papalık Seçiminde Reform Yapması. Kilisenin kralların ve feodal lordların denetiminden çıkarılmasına yönelik ilk büyük adım Papa II. Nicholas tarafından atılmıştı. 1059 yılında, Kilisenin başının seçimine ilişkin olarak hem imparatoru hem de Roma halkını dışarıda tutan ve onu kesinkes ve sonsuza kadar Romalı ruhban sınıfını temsil eden *kardinal*lerin ellerine bırakan ünlü bir resmi buyruk yayınlamıştı.[48]

Hildebrand öncülüğünde, Papaların politikasını yönlendiren reform tarafı şimdi Kilisenin tüm dünyevi şeylerden arınmasını önermişti: ilkin, ruhban sınıfının evlenmesi sıkı bir şekilde yasaklanıyordu; ikinci olarak, krallar ve feodal lordların piskopos ve başkeşiş seçilmesi üzerindeki etkisi ortadan kaldırılıyordu; üçüncü olarak, *simony* uygulamadan kaldırılıyordu. Papaların üstlendikleri görevin karakteristik niteliği ilkin 1073 yılında, Hildebrand'ın VII. Gregorius olarak papalık tahtına çıktığı zaman netleşmişti.

VII. Gregorius'un Papalık Bakış Açısı. VII. Gregorius'un yazıları arasında, Papa'nın sahip olduğuna inanılan güçlerine dair *Diktatus Papae* adlı kısa bir ifade vardır. Onun başlıca savı şöyledir: Papa yegâne bir unvana sahiptir; o tek *evrensel* piskopostur

---

48 Kardinallar (Latince *cardinalis*) Roma Katolik Kilisesinde Papa'dan sonra en yüksek mevkilerdir. Kilise meselelerinin yönetiminde Papa'ya bir tür konsey oluştururlar. Başlangıçta, kardinaller Roma bölgelerindeki kiliselere bağlı ruhban sınıfıydı fakat daha sonraları Roma'nın dışındaki bölgelerden seçilegelmiştir. Bugün her bir kardinal resmî olarak Roma kiliselerinin birinde bir hizmet yerine sahiptir. 1586'da kardinal sayısı yetmişe sabitlenmiştir. Bir Papa öldüğü zaman, Kardinaller Kutsal Konseyi Roma'da buluşur ve bir sonraki Papa'yı seçer.

ve başka piskoposları görevden alabilir ve yeniden atayabilir ya da bir yerden başka bir yere gönderebilir. Hiçbir Kilise konseyi onun rızası olmaksızın Hristiyanlık âlemi adına konuşamaz. Roma Kilisesi asla yanılmamıştır, sonsuza dek yanılmayacaktır. Roma Kilisesi ile aynı görüşü paylaşmayan hiç kimse bir Katolik Hristiyan olarak değerlendirilemez. Papa'nın onayı olmadığı müddetçe hiçbir kitap tam otoriteye sahip değildir.

Gregorius Papa'nun Kilise üzerinde mutlak üstünlüğü iddialarında dur durak bilmemiştir. O, "Papa tüm prensler tarafından ayakları öpülecek tek kişidir" demiştir; imparatorları tahttan indirebilir ve "adil olmayan bir hükümdara biat etmiş olan tebaaları özgür kılabilir." Papa'ya başvurmuş olan birini hiç kimse mahkûm etme cüreti göstermeyecektir. Hiç kimse Papa'nın bir buyruğunu feshedemez ancak Papa tüm başka dünyevi güçlerin buyruklarının hükümsüz olduğunu bildirebilir; ve hiç kimse onun eylemleri üzerine yargılamada bulunamaz.

VII. Gregorius'un Teorilerini Uygulamaya Sokması. Gregorius Papa olarak seçilmesinden hemen sonra Hristiyanlık âleminin dinsel önderi olarak oynaması gereken role dair yüksek fikirlerini uygulamaya koymaya başlamıştır. İngiltere kralına kibarca fakat kesin bir ifadeyle papalık ve krallık güçlerinin her ikisinin de, nasıl ki güneş ve ay gökteki yapıların en büyükleri ise, dünya otoriteleri arasında en büyükler olarak, Tanrı tarafından kurulduğunu açıklamıştır. Ancak papalık gücü aşikâr bir şekilde krallık gücünden daha üstündür çünkü o prenslerin davranışlarından sorumludur. Gregorius Kıyamet Günü'nde kralın kendisine emanet olacağını ileri sürmüştür. Fransa kralı *simony* uygulamasından vazgeçmesi yönünde uyarılmıştır, bunun olmaması durumunda kendisi aforoz edilecektir ve ona bağlılık yemini etmiş olan tüm tebaası özgür kılınacaktır. Gregorius'un tüm bu yasaları dünyevi hırs nedeniyle değil kendi haklılığına dair coşkulu bir inanca sahip olması ve Tanrı'ya ve tüm insanlara yönelik ağır bir sorumluluk içinde olmasına inanması nedeniyle dikte edilmiştir.

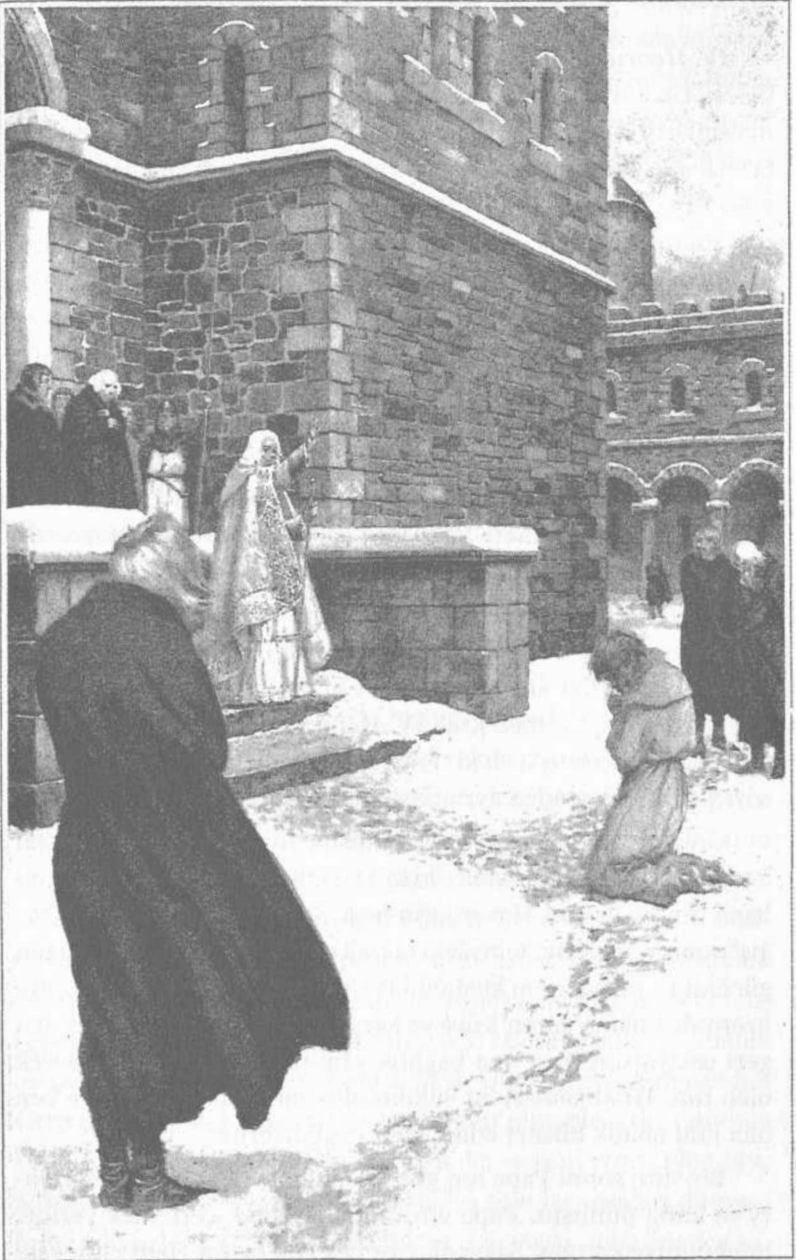
3. RESMÎ ELBİSE MÜCADELESİ

IV. Henry ve VII. Gregorius Arasındaki Resmî Görev Mücadelesi. Gregorius'tan hemen önce gelen papalar din görevlisi olmayanların kilise adamlarından dinsel görev almasını bir defadan fazla kez yasaklamıştı. Gregorius 1075'te bu yasağı yeniden yayınladı. Yeni seçilmiş bir kilise yetkilisinin bir kral veya feodal lorddan toprak ve haklar elde etmesini yasaklayarak, bir devrimden hiç de az olmayan bir girişimde bulunmuştu. Tüm Avrupa üzerindeki kralların ve toprak sahiplerinin gücüne, özellikle imparatorun gücüne saldırmıştı. İmparatorun gücü büyük ölçüde piskoposlar ve kilisenin din adamları üzerinde denetiminden geliyordu. Piskoposlar ve başkeşişler sıklıkla yönetimin yetkilileriydi, kontların gücüne benzer bir şekilde Almanya ve İtalya'da güç uygulamasında bulunuyorlardı. Cermen kralı kendi yönetim işlerinin gerçekleşmesinde onlara yalnızca tavsiye ve yardım konusunda güveniyor değildi, ayrıca vassallar ile olan sürekli mücadelesinde başlıca müttefikleri arasında onlar bulunuyordu.

Gregorius'un bu yasası, iki yüzyıl devam eden, papalar ve Cermen hükümdarlar arasında uzun ve amansız bir mücadeleye neden oldu. Genç Cermen kralı IV. Henry'nin temsilcileri Gregorius'a öylesine kızmışlardı ki, Papa'nın lanetlenmiş bir kişi olduğu söyleyerek görevinden ayrılmasını istemişlerdi.

Gregorius'un Henry'ye ve kendisinden görevden ayrılmasını isteyen piskoposlara yanıtı hızlı ve isabetli olmuştu. "Kulağını bana ver, ey Petrus, Havarilerin başı. Senin Tanrı tarafından bağışlanmış güce sahip temsilcin olarak söylüyorum ki . . . ben senin gücünü ve yetkililerini küstahlıkla Cermenlerin ve tüm İtalya'nın üzerinde hüküm süren Kiliseye karşı gelmiş olan Kral Henry'den geri çekiyorum. Ben ona bağlılık yemini etmiş veya edebilecek olan tüm Hristiyanları bu yükümlülükten kurtarıyorum; ve ben ona kral olarak hizmet edilmesini yasaklıyorum."

Bir süre sonra Papa'nın görevden almış olduğu herkes Henry'ye karşı olmuştu. Papa'nın müdahalesine içerlemek yerine, memnuniyetsiz olan Saksonlar ve pek çok başka Henry'nin vassalı bunun Henry'den kurtulmak ve çok daha uzlaşılabilir bir hükümdar seçmek için mükemmel bir fırsat olduğuna inandılar.

ŞEKİL 101. Canossa'da Papa VII. Gregorius ve IV. Henry

Henry'nin Canossa'da Papa'ya Boyun Eğmesi (1077). Henry'nin cesareti öylesine kırılmıştı ki, gururu kırılmış bir yakarıcı olarak bir kış ortasında Alpler'i geçerek Canossa kalesinin önüne aceleyle gelmişti.[49] Papa Almanya'ya gidiş yolu üzerinde burada bulunuyordu. Üç gün boyunca Cermen kralı kar içinde yalın ayaklı bir şekilde kapalı kapının önünde ayakta durdu. Papa onu huzuruna kabul etmeden önce bir hacı ve bir tövbekâr giysileri içinde ayakları demirli olarak beklemişti.

Mükemmel görünümlü bu güçlü prensin kendisini "Tanrı'nın hizmetkârlarının hizmetkârı" diye nitelendiren âcizane tarza sahip bu küçük adam önünde gözyaşları içinde görülmesi Orta Çağlar'da Kilisenin gücünün en çarpıcı örneği olarak değerlendirilir ve onun lanetlemesi korkusu yerkürenin en yüce yerlerine bile ulaşmıştır.

Ancak Canossa'daki ünlü sahne hiçbir şeyi değiştirmemiştir ve mücadele devam etmiştir. Papa Henry'nin Almanya'daki düşmanlarını yanına almıştı fakat Cermen kralı daha sonra İtalya'ya doğru ilerleyebilmiş, Gregorius'u Roma'dan sürmüş ve onun yerine başka bir Papa açıklamıştı.

Resmî Elbise İhtilafının Çözümlenmesi. VII. Gregorius ve Henry'yi takip eden papalar ve imparatorlar arasındaki uzun bir sıkıntılar silsilesinden sonra, Almanya'da resmî elbise üzerine sorunları sona erdirecek Solucanlar Konkordatı'nda anlaşmaya varılmıştır (1122). İmparator Kilisenin serbestçe piskoposları ve başkeşişleri seçmesine izin vermeyi vaat etmiştir ve yüzük ve asa dinsel amblemleriyle eski iddialarında bulunmaktan vazgeçmiştir. Ancak seçimler kralın hazır bulunmasıyla yapılacaktı ve kral asasının bir dokunuşuyla onun ikta toprakları ve yönetimsel güçleri yeni piskopos ve başkeşişe, ayrı bir törenle, yetki verecekti. Bu yöntemle piskoposların dinsel güçleri onları seçmiş olan kilise din adamlarına bahşedilecekti; ve her ne kadar kral yine de toprakları devretmeyi reddederek bir seçime müdahale edebilse bile, piskoposlar ve başkeşişlerin gerçek ataması onun elinden alınmıştır.

---

49 Canossa Kalesi VII. Gregorius'un müttefiki ve hayranı olan Toskana Kontesi'ne aitti.

4. PAPALAR VE İMPARATORLAR ARASINDAKİ MÜCADELENİN ALMANYA VE İTALYA ÜZERİNE ETKİLERİ

Papalar ve İmparatorlar Arasındaki Mücadelenin Devam Etmesi. Papalar ve imparatorlar arasındaki uzun ihtilafta papalar, her ne kadar VII. Gregorius'un istediği tam zaferi kazanmasalar da, pek çok şey elde etmişlerdi. Kilise kendi büyük gücünü göstermişti ve ortaçağ Avrupası'nda en önemli kuruma dönüşme yolundaydı.

Her ne kadar, papalar ve imparatorlar resmî elbise meselesi üzerine anlaşmaya varmış olsalar da, onların çekişmeleri Solucanlar Konkordatı ile son bulmamıştı. İmparatorların İtalya'yı idare etme yönündeki süregelen girişimleri ve bu ülkeyi pek çok defa istila etmiş olmaları, bunu güçlü bir imparatorluğun onların İtalya yarımadasındaki varlıkları için bir tehlike olarak gören papalar için sürekli rahatsızlık kaynağıydı.

Hohenstaufen'den I. Friedrich. Şarlman'dan sonra Cermenlerin en ünlü imparatoru I. Friedrich idi. O (kızıl sakalı nedeniyle) Barbarossa diye bilinirdi. Güney Almanya'da kendi kaleleri bulunan Hohenstaufen ailesinin bir üyesiydi. Barbarossa 1152'de tahta çıktığı zaman, tıpkı Şarlman ve Otto gibi, Roma İmparatorluğu'nu eski kapsam ve görkemine kavuşturmak istemişti. O, kendi makamının, papalık makamı gibi Tanrı tarafından kurulmuş olduğuna inanıyordu. Bu tavrı doğal olarak Papa ile aralarındaki husumeti canlı tutmuştu. Papalar VII. Gregorius'un papaların imparatorları denetim altında tutma hakkı olduğu yönündeki iddiasını hiçbir zaman unutmamışlardı. Barbarossa kendi saltanatı boyunca, imparatorluğunu sürdürmeye çalışarak, sürekli olarak savaş hali içinde olmuştu. O, her zaman vatanındaki isyankâr soylularla uğraşmıştı ve İtalya'yı denetim altına almak için umutsuzca bir girişim içinde çok fazla zaman ve enerjiyi boşa harcamıştı.

İtalyan Şehirlerinin İmparatora Karşı Çıkması. Barbarossa'nın kendi İtalyan mülklerini elinde tutma görevi Büyük Otto'nun

görev edinmiş olduğu şeyden çok daha zordu; Otto'nun döneminden beri iki yüzyıl geçmiş olduğu için, kuzey İtalya'nın şehirleri zengin ve müreffeh hale gelmişti ve kendi yönetimlerini oluşturmuşlardı. Milan, Cremona, Verona ve başka şehirler bir Cermen kralının kendi meselelerine müdahele etmesine hiddetlenen, uygulamada bağımsız devletlerdi. Ancak onlar ayrıca birbirinin keskin rakipleriydiler ve bu nedenle krala karşı birleşmede işi ağırdan alıyorlardı.

On İkinci Yüzyılda İtalyan Şehirleri

Barbarossa kendisine karşı hamleler yapan bu zengin İtalyan şehirlerini hizaya getirmek için onları fethetme umuduyla zaman zaman Alpler'i aşarak pek çok sefere çıkmaya mecbur kalmıştı. En sonunda, kuşkusuz Papa'nın yönlendirmesiyle, bu şehirler Lombard Birliği oluşturmak üzere birleşmişler ve imparatoru Legnano'da kesin olarak yenilgiye uğratmışlardı (1176). Barbarossa,

savaş ve ümitsiz ihtirasla geçen tüm bu yıllardan sonra, şehirlerin kendilerini yönetmelerine izin vermek zorunda kalmıştı ve kendi lordluğunun muğlak bir şekilde tanınmasına razı olmuştu.

Güney İtalya'da Yaşayan II. Friedrich. Barbarossa, Almanya ve İtalya'da yaklaşık kırk yıl savaştıktan sonra Kutsal Topraklar'a bir Haçlı Seferi yapmaya karar vermişti ve yolculuk sırasında hayatını kaybetti. Onun torunu olan II. Friedrich imparatorlar ve papalar arasındaki usandırıcı mücadeleyi sürdürmüştü. Onun saltanatı boyunca koşulları saptayacağı beş papa olmuştu. Friedrich, halen yalnızca bir çocukken, Napoli ve Sicilya krallıklarını annesinden miras almıştı. Güneyde büyümüş biri olarak, Almanya'dan ziyade kendi bölgesinin bu kısımlarında yaşamayı tercih etmişti.

II. Friedrich Cermen meselelerine veya kuzey İtalya sorunlarına herhangi bir düzen getirememişti, ancak kendi güney krallığında bir güçlü, iyi-düzenlenmiş devlet –Avrupa'daki ilk güçlü modern monarşi– inşa etmişti.

Onun papalar ile uzun mücadelesinde burada yaptıklarıyla ilinti kuramayız—o, zaman zaman aforoz edilmiş ve hatta görevden alınmıştı ve papalar onun yerine başka hükümdarlar getirmeye çalışmıştı. Onlar özellikle kendilerinin güneyinde güçlü bir krallığın gelişmeye başladığını gördükleri zaman korku vericilerdi. Eğer Friedrich Lombard şehirlerini denetim altına almada başarılı olursa, Papalık Devletleri araya sıkışacaklardı ve sanki bir cendere içindeymiş gibi kalacaklardı. Sonuç olarak, ona karşı çıkmak için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı.

İki Sicilya Krallığı

Friedrich'in ölümünden (1250) sonra oğulları birkaç yıl boyunca Sicilya krallığını sürdürdü fakat en sonunda bir Fransız ordusunun önünde diz çöktü. Bu, Aziz Louis'nin

kardeşi olan Anjou'lu Charles tarafından yönetilen bir orduydu. Papa Hohenstaufen'lerden kendisini kurtarmak umuduyla kendi güney bölgelerini ona sunmuştu.

İmparatorluğun Yalnızca Bir Gölgeye Dönüşmesi. Friedrich'in ölümüyle birlikte, ortaçağ imparatorluğunun sona ermiş olduğu söylenebilir. Cermen krallarının kendilerini imparator diye nitelendirmeyi sürdürdükleri ve "Kutsal Roma İmparatorluğu"-nun 1806 yılına kadar *ismen* varolduğu doğrudur. Ancak imparatorların çok azı taç giymek için Roma'ya gitme zahmetine girmiştir. Büyük Otto, Friedrich Barbarossa ve onun torununun yapmış olduğu bu tür ciddi fedakârlıklara benzer hiçbir ciddi çaba İtalyan bölgesini yeniden fethetmek için yapılmamıştır. Almanya çaresizce bölünmüştür ve onun kralı gerçek kral değildi. Onun başkenti ve iyi-düzenlenmiş yönetimi yoktu. Varolan bu tür güçler ağırlıklı olarak kralın güçlü vassallarının ellerindeydi.

Almanya ve İtalya'nın Durumu. On üçüncü yüzyılın ortaları itibarıyla ne Almanya ne de İtalya'nın İngiltere ve Fransa gibi tek bir güçlü krallığı geliştirmeye hazır olduğu aşikâr hale gelmişti. Almanya haritası, kendisini bir imparator diye adlandıran zayıf kralın uygulamada bağımsızlığını ileri süren karmaşık bir dükler, kontluklar, başpiskoposluklar, piskoposluklar, başrahiplikler ve özgür şehirler grubu içeriyordu.

Kuzey İtalya'da, her bir şehir belli bir bölgeyi surlar içine alarak, bağımsız güçler olarak komşularıyla bağlantı halinde olan bir bağımsız devlete dönüşmüştü. On dördüncü ve on beşinci yüzyıllar sürecinde, İtalyan şehirleri bizim modern bilgi birikimimizin doğum yeri olmuştur. Küçük ebatlı olmalarına karşın, Venedik ve Floransa Avrupa'nın en önemli devletleri arasında yerini almıştır. Yarımadanın orta kısmında Papa kendi mülkleri üzerinde denetimini iyi kötü sürdürmüştür fakat o kendi bölgesi içindeki şehirlere baş eğdirmede başarılı olamamıştır. Güneyde, Hohenstaufen'lerin kaybetmiş olduğu Napoli krallığı bir zaman boyunca Papa'nın yardım çağrısında bulunduğu Fransız hanedanlığında kalmıştı ve Sicilya Adası İspanyolların eline geçmişti.

Sorular ve Alıştırmalar

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

1. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı nasıl olmuştur? Cermen kralların İtalya üzerindeki iddialarının temeli ne idi? Otto Cermen krallığını nasıl güçlendirmişti? Onu nasıl zayıflatmıştır? Mersen Anlaşması'nın önemi neydi?

2. Kilise toprak bakımından nasıl zenginleşmişti? Kilise din adamları feodal sisteme nasıl dâhil olmuştu? Ruhban sınıfının bekâr kalmalarının önemi neydi? Resmî elbise töreni neden bu denli önemliydi? II. Nicholas tarafından düzenlenen Papa seçimi nasıldı? VII. Gregorius'un talepleri nelerdi?

3. Papalar ve imparatorlar arasındaki büyük mesele neydi? IV. Henry ve VII. Gregorius arasındaki çatışmayı anlatınız. Kutsal Roma İmparatorluğu ismindeki şeyleri içeriyor muydu? Solucanlar Konkordatı ne idi?

4. IV. Henry'den sonra papalar ve imparatorların mücadelesi içindeki başlıca karakterler kimlerdi? İmparatorların politikasının İtalya ve Almanya üzerindeki etkisi neydi? Almanya ve İtalya'nın nihayetinde ne zaman birleştiğini biliyor musunuz?

FAYDALI TERİMLER

Aşağıdaki terimlere kaç tane anlam yükleyebileceğinize bakınız: *seküler, maaşlı papazlık makamı, resmî elbise, uzlaşma, ruhban olmayan kişi, simony, kutsanmış, yalvaran kimse, kardinaller, konkordat, asa.*

YOL GÖSTERİCİ SORULAR

1. İnsanlar neden bazen kendi krallarından ziyade Papa'ya karşı daha sadık idi?

2. Eski Roma İmparatorluğu ile Kutsal Roma İmparatorluğu'nu sınırlar, yönetim, kurumlar ve ilgi alanları açısından karşılaştırın.

3. Papa'nın adlandırmasının imparatora sağladığı ayrıcalık ne olmuştu?

4. Günümüzde papalar nasıl seçilmektedir? Kardinaller Kutsal Konseyi nedir?

5. Kaç tane kardinal vardır? Onlar nerede yaşarlar?

6. Ruhban olmayan biri yerine bir din adamına toprak ikta etmek bir lord için hangi avantajları sağlamaktaydı?

TARTIŞMA KONULARI

1. Papalar imparatorlardan daha güçlüydü?

2. Kiliseye toprak vermek akıllıca olmayan bir şeydi.

3. Roma İmparatorluğu diriltilememişti.

4. Orta Çağlar'da "İmparator" unvanı boş bir unvandı.

5. Yönetim kilise yetkililerini atamalı mıdır?

6. Devlet ve Diyanet bugün çoğu ülkede birbirinden tümüyle ayrı kurumlardır.

ÖĞRENMEDE İLAVE DENEYİMLER

1. Kaynak materyal çalışmaları. ROBINSON, *Readings*, Cilt I, bölüm xii, kısım i, 103, Otto'nun seçilmesi; bölüm xiii, kısım iii, VII. Gregorius'un papalığa dair idealları; kısımlar ii ve v, 113, Gregorius ve IV. Henry arasındaki zorluklar; kısım v, 114, Gregorius'un Canossa hesaplaşması; kısım vi, Gregorius'un papalığın üstünlüğünü savunması; kısım vii, 117, Solucanlar Konkordatı ile resmî elbise meselesinin çözümlenmesi; bölüm xiv, kısım ii, İtalyan şehirleri ve imparator.

2. Tamamlayıcı. Bir erken dönem kralın kutsanmasına Eski Ahit'te bakınız (1 Samuel x, 1-24). Başka bir örnek bulabilir misiniz?

Hildebrand (veya VII. Gregorius) hakkında kısa bir kariyer açıklaması yazın (THORNDIKE, *History of Medieval Europe*, bölüm xv, ss. 286 ve sonrası).

Dizin

G

H

I

İlk Çağ'dan Orta Çağ'a

Uygarlığın Öyküsü

James Harvey Robinson
James Henry Breasted
Emma Peters Smith

Uygarlık gündüz ve gece her dakika etrafımızı saran bir şeydir. İstesek de ondan kurtulamayız. Biz ona öylesine alışmışızdır ki onu kanıksarız ve genellikle ona pek dikkat etmeyiz. Ancak onun bize getirdiği gereklilikler, kolaylıklar veya keyiflerin bazıları olmaksızın yaşantımızı sürdürmek zorunda kaldığımız zaman ondan haberdar oluruz. Yerküre üzerinde çok az uygarlığa sahip bazı insanlar vardır ve kendi durumumuz ile onlarınkini karşılaştırarak bizim uygarlığımızın neleri içerdiğini görebiliriz.

En eski başlangıçlarından itibaren uygarlığın gelişimi, belki de yarım milyon yıl öncesine dayanır. Uygarlık büyük ölçüde keşiflerden, buluşlardan ve insanoğlunun ve üzerinde yaşadığı dünyanın gitgide artan bilgisinden oluşmuştur. Bu buluşlar ve keşifler yalnızca keyif aldığımız konfor ve rahatlıkları değil, aynı zamanda dinsel inanışlarımızı, doğru ve yanlışa dair idealarımızı, yönetim şeklimizi, üretim yöntemleri ve ticaret yapma yollarımızı, edebiyatımızı ve her türden sanatımızı içerir. Tüm bunlar uygarlığın çok önemli kısımlarıdır; fakat tıpkı evler, aletler ve giysiler gibi, onlar binlerce yıl boyunca gelişmiştir ve geçmişten gelen miras olarak ebeveynlerden çocuklara aktarılarak kuşaktan kuşağa devredilmiştir. Uygarlık bu mirasın gelişimidir ve onun gelişme şekli bizim uygarlığımızın öyküsünü oluşturur.

retorikkitap.com
retorikkitap

RETORİK TARİH
9 789755 537603